Derleyen: **Alev Alatlı**

KAPADOKYA MESLEK YÜKSEKOKULU

BATI'YA YÖN VEREN METİNLER

-II-

Rönesans / Protestan Reformu / Erken Modern Dönem / Bilim Çağı (1350-1650)

RÖNESANS

İçimdeki iki adamın birbirlerine üstün gelmek için düşüncelerimde verdikleri o inatçı ve henüz galibi belli olmayan savaş şiddetle sürüyor.

Petrarca, *Dionigi De'Roberti'ye Mektup*

Karakterini biçimlendirmeye çalıştığım kişi Romalıların anladığı anlamda "bilge kişi" olmalı, yani teorik çalışmalarda değil, fiiliyatta ve geçirdiğimiz deneyimlerde kendini gösteren gerçek bir devlet adamı.

Quintilian, *Belagatin Esasları*

Talih çoğu zaman yarışın ortalarında, bazen de sonuna doğru kırılgan ve kibirli hedeflerimizi hayal kırıklığına uğrattı; bazen limanı çok uzaktan bile göremeden onları sulara gömdü.

Castiglione, *Nedim*

Yani, okuyucu, bu kitabın konusu bizzat ben kendimim.

Montaigne, *Denemeler*

Tüm o barbarlık, tüm çürüme, tüm o aklı baştan alan, gözü kör eden Latin yozluğu bu dünyanın içine sokuldu ve Tully [Cicero] ve Sallustius ve Virgilius ve Terence'in zamanında kullanılan, Aziz Hieronymus ve Aziz Ambrose ve Aziz Augustine'in kendi dönemlerinde öğrendikleri eski Latin hitabetini ve Roma dilini zehirledi. Ben, görüşü bilahare perdelenmiş bu dünya tarafından ortaya atılan ve edebiyat değil, ayıbiyat olarak adlandırılabilecek tüm bu küfürleri bu okulda yasaklıyorum ve hocaların öğrencilerine bilgeliklerini saf ve namuslu bir belagatle destekleyen yazarları öğretmelerini istiyorum.

John Colet, *Aziz Pavlus Okulu Nizamı*

I
RÖNESANS VE "İNSANCI" AKIMLAR

Şair ve edebiyat eleştirmeni İngiliz John Addington Symonds (1840–1893), Rönesans hakkında şöyle yazmıştır: "Avrupa halklarının ortaya koyduğu insani ruh tarafından ortaya çıkartılan bilinçli özgürlüğe ulaşmanın tarihidir. (...) Rönesans döneminde aniden büyük önem kazanan sanat eserleri ve icatlar, bilgi ve kitaplar Orta Çağ dediğimiz Ölü Deniz'in kıyılarında ihmal edilip bırakılmıştı." Symonds'a göre Rönesans, "bugünün milletleri olarak bizlerin, demokrat düşüncenin oluşumu içerisinde hâlâ evrilmeye devam ettiğimiz" büyük özgürlük tiyatrosunun ilk perdesini temsil etmektedir.[1] Bu söylem, tarihçilerin genel olarak çok yakın zamanlara kadar kabul ettikleri ve ders kitaplarının ölümsüzleştirdiği "klasik" Rönesans kavramıdır. Kavramın temellerini atan "yeniden doğuş" mecazının mucitleri İtalyan insancılar, tarihi de eski, orta ve modern olmak üzere üç döneme ayırır. Bununla beraber, klasik kavram tam ifadesini, Jakob Burckhardt'ın usta işi eseri *İtalya'da Rönesans Uygarlığı*'nın 1860 baskısından önce bulmayacaktır. İngiliz Sydmond gibi, İsviçreli tarihçi için de Rönesans modern tarihin ilk bölümünü, yani bireyin Orta Çağın otoriterliğine, kolektivizmine ve çileciliğine karşı ayaklanma sürecini temsil eder. Burckhardt, kısmen de yaşadığı dönemin kaydını tutmak için yazmıştır. İlerlemeye inanmakla birlikte, modern kültürün tekdüzeliği ve bayağılığından müteessirdir, Rönesans süreci ruhaniyetinin hatırlanmasında yarar olduğunu düşünür.

Rönesansın klasik yorumu yakın zamanlarda epeyce bir tashihe uğramıştır. Evrimci düşüncenin tarihçiler üzerindeki etkisi, Orta Çağ araştırmalarının artması, Orta Çağ ile Rönesans arasındaki çizgileri bulandırmış, Rönesans'ın entelektüel ve kültürel tarihin oluşmasındaki belirleyici rolün azaltmıştır. C. H. Haskins'in *On İkinci Yüzyıl Rönesansı* (1927) ile Huizinga'nın Orta Çağın Günbatımı (1919) başlıklı kitapları, gidişatın yönünü işaretleyen eserlerdir. Haskins gibi Orta Çağ uzmanları Rönesans'ı geriye, Orta Çağa doğru iterlerken, On Beşinci yüzyıl Burgonyasını inceleyen Huizinga'ya göre Orta Çağ, Rönesans'ın içinde yer alır. Douglas Bush, "Orta

---

1 *İtalya'da Rönesans*, New York, 1935, I. cilt, s. 6,8.

Çağ dinselliği ile Rönesans'ın paganizmi arasındaki çarpıcı tezat" şeklindeki algıya itibar etmezken, E. M. W. Tillyard, *Elizabeth Dönemi Dünya* İmgesi adlı eserinde Rönesans'tan, "son zamanlarda kimliğini kaybetme eğiliminde olan ve giderek Orta Çağın son dönemlerinden ibaret bir kültür evresi" olarak bahseder.[2]

Bana gelince, Bush ve Tillyard'n yorumlarını aşırı bulmakla beraber, Rönesans'ın genel anlamda sanıldığından daha az din karşıtı, buna karşın doğa bilimlerine de sanıldığından daha uzak olduğunu düşünüyorum. Ancak bu Rönesans'ın bir Orta Çağ hareketi olduğu anlamına da gelmez. İçinde Orta Çağ kalıntıları tabii ki vardır, ancak Rönesans insancıları büyük ölçüde kendi yarattıkları dünyalarda yaşamıştır. Bu dünya kesinlikle ne Clairvauxlu Bernard'ın ne de Aziz Thomas Aquinas'ın dünyası olmadığı gibi, Francis Bacon'ın, Galileo'nun, Descartes'ın dünyası da değildi. Rönesans pek çok bakımdan modern bilimin ışımasına tanıklık etti, ancak kendisi ışık değildi. İstisnai durumlar olmakla birlikte, genel olarak ifade edersek, insancılar bilimselden fikirlerden ziyade, insancı–dinsel kavramlar çerçevesinde çalışmıştır. Skolastik düşünceyi alaya alıp Kilise'yi eleştirmişlerdi, ancak evrensel bir dindarlıktan yoksun değillerdi ve neredeyse hepsi, sürekli vurgulamasalar da Hıristiyan dünya görüşünün ana hatlarını benimsemişlerdi.

Rönesans'ın Orta Çağ kurumlarının çöküşüyle aynı zamana denk geldiği hatırlanmalıdır. Kilise, Babil Esareti[3], Büyük Hizip[4] ve İtalyan Papalığının toprak hırsı yüzünden saygınlık kaybediyordu. Feodal ülkeden bağımsızlıklarını ilan eden kimi kentler, feodal ülkeye ait kimi bölgeleri de kontrolleri altına almaktan kaçınmıyorlardı. Özellikle Floransa gibi uluslararası ticaretle uğraşan kentlerdeki Orta Çağ meslek loncaları; bankacılar ve kapitalist girişimciler karşısında güç kaybetmekteydiler. İtalya'nın bu dönemi, Makyavelli'nin demesiyle, prensin, condottiere[5]'nin ve sonradan görme zorbanın, yani "kuzeyin yeni monarşisi"nin dönemiydi. "Novi homines" (yeni adamlar) her yerdeydi, ekonomik ve politik güce doğru ilerliyorlardı.

Diğer bir deyişle, Rönesans entelektüelleri, Orta Çağlarda yaşayan mevkidaşlarına kıyasla çok daha laik, hatta örf ve âdetlerin ufalandığı bir dünyada yaşamaktaydı. On Dört ve On Altıncı yüzyıllar arasında Kilise kültür üzerindeki tekelini kaybetmiştir. Yeni aydın kesim, çoğunlukla laiklerden, orta tabakadan hatta alt sınıftan oluşmaktadır. Sanatçıları, yazarları himaye eden din adamları ve feodal aristokratlar yerlerini, ünlerini artırmak üzere entelektüel istihdam eden "yeni büyük"lere bırakır. Yeni entelektüel kurumların en önemlileri olan klasik okullar, büyük oranda laik baniler tarafından kurulmakta ve yönetilmektedir.

---

2 D. Bush, *Rönesans ve İngiliz Hümanizmi*, Toronto, 1939, s. 28; E. M. W. Tillyard, *Elizabeth Dönemi Dünya İmgesi*, Londra, 1943, s. 41. Rönesans'a dair genel bir bakış açısı için, bkz. W. K. Ferguson, *Tarihsel Düşüncede Rönesans*, Cambridge, Mass., 1948.

3 Papanın Avignon'a sürgün edildiği 1309-77 arasındaki dönem. (y.n.)

4 Katolik mezhebinde rakip iki papanın hüküm sürdüğü ayrılık dönemi (1378-1417). (ç.n.)

5 Devletler arasında çıkan savaşlarda çarpışmak üzere tutulan paralı askerlerin liderleri. (ç.n.)

Yakın zamanlarda hayli popüler olan bu sosyo–ekonomik yorum, Rönesans düşüncesinin tüm veçhelerini izaha asla yetmeyecektir. Nitekim, en parlak başarıların neden doğa bilimlerinde değil de beşeri bilimlerde yaşandığını veya dini duyguların nasıl olup da güç kaybetmediklerini açıklamaz. Lakin, Orta Çağ'dan Rönesans'a uzanan süreçte entelektüel yapıda meydana gelen değişim hiçbir kuşkuya meydan bırakmayacak şekilde aşikârdır; entelektüel değişimin çağdaş sosyal değişimle ilintili olduğu da şüphe götürmez. Alp Dağları'nın ister güney, ister kuzey yamaçlarında yaşasınlar, entelektüellerin vurguları insancıdır: İnsan ve günlük yaşam, soyut değil, somut ve uygulamaya dayalı; ortaklaşa kotarılan değil, bireysel olarak başarılan; düşünsel değil, eylemsel olan. Bir zamanlar ilahiyat şemsiyesi altında birleşen bilgi, tasnif edilir. Eski çağların etiketlerini taşımayı sürdürmelerinin nedeni, Yunan ve Roma'nın, yeni insancılara referans sağlayabilecek bir büyük insancı kültürün temsilcileri olmalarıdır. Her halükârda, burada tanımlanan insancılık bir kimsenin ruhbanlığa dayalı ve kırsal toplumla bağdaştıracağı bir düşünce yapısı değildir.

Rönesans büyük bir felsefe çağı değildi, fakat ortaya çıkardığı fikirler kesinlikle insancı bir etiket taşımaktaydı. Orta Çağ'da evrensellikler (tümeller) konusunda yaşanan büyük tartışma ile On Yedi ve On Sekizinci yüzyıllardaki bilimadamlarını zora koşan bilgi sorunu, Rönesans'ı etkilemiştir. Erasmus gibi insancılar, beşeri ahlakla doğrudan ilgilenmeyen bütün felsefeleri mahkûm etmiştir. Bu denli eleştirel olmasalar da, örneğin Pico, Floransalı Eflâtuncular, hatta Neo–Aristocu Pomponazzi gibi diğerleri de insanoğlunun doğasını, özgür iradesinin ölçüsünü ve ruhunun ölümsüzlüğünü tartışmayı seçmiştir. Ekonomik ve siyasi fırsatlar çağında insan doğasını neredeyse Pelagiusçu[6] bir bakış açısıyla ele almaları şaşırtıcı değildir: "İnsana boşu boşuna mikrokozmoz veya küçük evren denmemiştir. Bu sebeple bazı kimseler insanın büyük bir mucize olduğunu söyler, çünkü insan dünyanın bütünüdür ve doğanın her türlüsüne dönüşebilir, zira hangi özelliği tercih ediyorsa, o özelliğe ulaşma gücüyle mücehhez kılınmıştır." Ne var ki, bu ve buna benzer diğer ifadeler, insanoğlunun dış olaylar üzerindeki değişmez gücünü göstermez. İnsancılar, Kader veya Talih'in sırlarından fazlasıyla haberdardı ve bunların insanoğluna oynayabilecekleri ve sıklıkla oynadıkları oyunların bilincindedir. İnsancıların irade özgürlüğünden kasıtları, varoluşunun tehlikeleri içinde, siyasi ve ekonomik değişkenliklerin dişleri arasında boğuşan insanoğlunun her şeye rağmen haysiyet ve erdeme ulaşma kapasitesidir. Öğretilerindeki yeni şey, olumludan çok olumsuzdu: İnsanın çok yönlü doğasını vurgulamak suretiyle Düşüş [cennetten kovulma] doktrinini ve insanın yapısında günahkârlık olduğu öğretisini fiilen reddediyorlardı. Keza, Floransalı Eflâtuncular, ruhun ölümsüzlüğünü savunurken insanın bireyselliğini öne çıkarıyorlardı ki bu, o sıralarda Venedik

6 Pelagius 354-420/440, Hıristiyanlığın temel öğretilerinden "asli günah" düşüncesini reddederek Hippo'lu Aurelius Augustin'e ters düşen, Kartaca Konseyi tarafından kâfir ilan edilen zahit. (y.n.)

üniversitelerine hâkim olan İbni Rüştçülerin[7] (Averroescular) insanın ölümden sonra ancak insanlığın ortak zihninde yaşamaya devam ettiği şeklindeki kolektivist görüşlerine tersti.

İnsanın doğası hakkındaki iyimserlikleri insancıların eğitime büyük önem vermelerini getirdi. Onlara göre "insan doğası" kutsaldır, ancak kapasitesinin en yüksek seviyeye gelebilmesi için "beslenme"ye ihtiyacı vardır. "İnanın bana," der Erasmus, "insanlar doğmaz, imal edilir." "Educatio superat omnia."[8] "Mumu yumuşakken şekillendir, çamuru ıslakken kalıba dök, yünü lekelenmeden boya." İtalyan Guazzo'ya göre "insan doğası" her zaman en iyiye meyletmiştir; bu yüzden, iyi ebeveynden iyi çocukların meydana gelmeleri beklenir ve eğer bazen bunun tersi olursa, suç insan doğasına atılamaz. Nitekim, meselenin dikkatle incelenmesi halinde, nahoş durumun doğuştan değil, yetiştirme sonucu olduğu görülecektir. Bu öncülden yola çıkan insancıların eğitim hakkında yazdıkları risaleler rafları doldururken, kendileri de okulların büyük kurucuları oldu. Belki de onların en özgün entelektüel katkısı bu olmuştur.

İnsancıların ortaya çıkarmaya çalıştıkları insan, yaşadıkları çağı yansıtır. O, Cicero'nun devlet adamı, Quintilian'ın[9] "konuşma yeteneği yüksek olan düzgün adam"ıdır. Kısacası, ahlaki ve entelektüel kusursuzluğun getirdiği erdemle, Avrupa'nın yeni ülkelerinden birinde iyi bir vatandaş veya yönetici olmaya uygun bir kişidir bu. İnsancıların bu ideal insanın oluşturulmasında eski zamanlardaki örneğe başvurması çok doğaldır. Bilgi sahibi oldukları Roma, en büyük uygarlığı temsil etmiştir ve dolayısıyla onun devlet adamları ve hatiplerinin tekrar yaratılması yeni bir altın çağ başlatacaktır. İnsancıların sosyal reformu yeni kurumlar bağlamında değil de yeni insanlar anlamında düşünmesi onların tipik özelliğidir. Alberti, Palmieri, Erasmus, Sör Thomas Elliot ve aslında bütün eğitimciler siyasete bireyin açısından yaklaşmıştır. Bu kişilik kültünün en sofistike ifadesi Baldassare Castiglione'nin *Nedim*'idir (the courtier). Castiglione'ye göre geleceğin nedim adayı, prensin sarayına yakışır halde olmak ve prense doğru ve güvenilir tavsiyelerde bulunabilmek için öncelikle kendi en yüksek potansiyeline ulaşmalıdır. Bir konuda uzmanlaşanların tersine, becerilerinin hepsini kalbini, beynini ve vücudunun sesini dinleyerek geliştirmelidir.

Bazı "nezaket" kitaplarının başlıkları -*Bir Hıristiyan Prensin Eğitimi*, *Nedim*, *Vali*, *Kusursuz Centilmen*- Rönesans'ın eğitim idealinin ne derece aristokratik olduğunu gösterir. Ancak bu yeni bir tür aristokrasiydi: Feodal asaleti yerinden eden novi

7 1126 – 1198 yılları arasında yaşamış Endülüs Cordobalı âlim. Latincede Averroes. Aristo'yu bir nevi keşfederek Aristo'nun çalışmalarına düştüğü şerhler, devrini ziyadesiyle etkilemiştir. İbni Rüşt'ün çalışmaları Latinceye çevrilerek Hıristiyan, İbraniceye çevrilerek Musevi ilahiyatını etkileşmiştir. (y.n.)

8 Eğitim her şeyden üstündür. (y.n.)

9 35 – 100 yılları arasında yaşamış İspanya doğumlu lakin "Romalı" hatip. Etkisi uzun süre devam etmiştir. Eğitimi pedagojik mesele seviyesinde önemsemiş, çocuk-merkezli eğitim anlayışı hakkında düşünmüştür. (y.n.)

homines'e (yeni adamlar) yer açılması gerektiği için, doğuştan değil marifetle, yetenekle gelen bir aristokrasi. İnsancıların pek azı herkes için eğitime inanıyordu fakat "doğuştan olan ve başkalarından alınandan ziyade hakça elde edilmiş ve kazanılmış olan "asalet eğilimi"ne hayranlık duymaktaydı."[10] Ayrıca insancılar genellikle faal yaşamı, düşünce odaklı yaşama tercih etmiştir. Bu bağlamda *Nikomakhos*'a Etik[11] yerine Cicero ve Quintilian'u takip etmişlerdir. Bu yüzden Palmieri, dini tek başına yaşamayı, bilinçli bir vatandaşlığın "medeni yaşamı"ndan çok daha aşağılarda tutmuştur ve Alberti çalışkan bir hayatın, eğer halka bir faydası yoksa, eksik olduğunu belirtmiştir.

Bugünkü bir eğitimciye Rönesans müfredatı veya çalışma programı "gerici" gözükebilir. Ancak konuyu bağlamı dışında ele almamalıyız. Zamanında bu köklü bir değişimdi ve niyeti uygulamaya dayalıydı. Modern konularda (bilim, anadiller, modern tarih) yetersiz olsa da Orta Çağın soyutlamalarını antik döneme özgü insancıl bilgelikle değiştirmiştir. Hitabet (antik edebiyat ve söz sanatları) mantığa yer bırakmamıştır. Felsefe ahlak demek olmuştur. Biyografik olarak ele alınan antik dönem, erdemin ve kötülüğün örneklerini göstermiştir. Bütün bu çalışmalar gitgide daha Makyavelci olan bir dünyada asil ruhlu bir harekete rehber olma amacını taşıyordu. İnsancıların antik çağların büyüsü altında yaşadığını hatırladığımızda, eğitimlerinde neden gözlemden ziyade kitapların ağır bastığını anlayabiliriz.

Birey ve insan manzarası Rönesans düşüncesinin diğer alanlarında da önemli bir yere sahiptir. Tarihçiler topluluklara ve ulus-devletlere ısrarla dikkat çekerek, bunların kalkınmasında büyük kişilerin oynadığı belirleyici rolü kaydetmiştir. Siyasi düşüncede özellikle İtalya'da eğilim daha gerçekçi analiz yönündeydi. Örneğin Makyavelli "asla görülmeyen veya gerçekte varlığı bilinmeyen" prens veya prenslikler hakkında yazı yazmama kararını özellikle almıştır. Siyasi başarının reçetesini teolojinin veya doğa kanununun soyutlamalarına göre değil, kendi gözlemlerine ve antik dönem hakkında okuduklarına göre oluşturmuştur. Makyavelli bireye kendi siyasi kaderini belirlemesi için bir hayli serbestlik vermiştir, ancak "talih"e de büyük saygısı vardır. "Sanırım talihin eylemlerimizin yarısına egemen olduğu doğrudur ama diğer yarısını veya biraz daha azını bizim yönetmemize izin verir." Ayrıca Rönesans döneminde yaygın olan, tarihin döngülerden oluştuğu yönündeki inancı paylaşıyordu. İnsancıların çoğu (gerçi Makyavelli bunlardan biri değildi) büyük bir kültürel canlanma döneminde yaşadıklarının farkındaydı ama bunun devam edeceğini düşünmüyorlardı.

Bireysellik bilinci belki de en çok edebiyat ve güzel sanatlarda görselleştirilmiştir. Birey, kişisel aşk şiirlerinde, Elizabeth dönemi tiyatrosunda, Donatello'nun heykellerinde, Masaccio veya Leonardo'nun resimlerinde, gotik sanatçılar tarafından habire içine daldırıldığı alegorinin içinden büyük oranda veya tamamen avdet ediyordu. Hü-

10 Thomas Milles, *Büyük Britanya Adasına Özgü Soyluluk Antolojisi veya Şeref Kataloğu,* London, 1610, Epilog.

11 Aristo'nun insan için iyinin ne olduğunu sorguladığı eseri. (ç.n.)

manizm için en uygun araç olduğundan, resim en baskın sanat dalı olmuştu. Hem resim hem de heykel, Kilise'nin himayesinde Orta Çağ boyunca birleştirilmiş oldukları mimariden ayrılarak özgürlüklerini ilan ettiler. Böylece sanatlar da politik düşünce ve felsefede gözlemlediğimiz biçimde kısımlara ayrılma eğilimi sergiliyordu. Ayrıca Rönesans resmi ve sanat eleştirisi, bireysel olanı bütünün kendisinden daha çok vurguluyordu; örneğin manzaralar genelde insan figürüne zemin olarak kullanılmıştı. Aynı şekilde On Altıncı yüzyıldaki yeni tiyatronun mucizevi ve ahlaki konuları işleyen oyunlardan aşamalı olarak özgürleşmesini seyretmek büyüleyicidir. York temsillerini[12] veya *Everyman'in Çağrılması*[13] oyununu Kyd'in *İspanyol Trajedisi*'yle yahut daha iyisi Shakespeare'in 'tarihleri' ve trajedileriyle ve *Ayakkabıcının Tatili* ile karşılaştırın. Soyut erdem ve günahların eski düzeneği ikinci grupta yerini bireysel karakterlerin eylem ve tutkularını anlatan serbest vezinle kafiyesiz yazılmış tiyatro eserlerine bırakmıştır. Ayrıca birçok örnekte sahne, İngiltere'nin yakın tarihinde yaşamış prenslerin saraylarına, Londra ticaret hayatına ve rüstik köylere kaymıştır. Rönesans, Elizabeth dönemi İngilteresi'nde eski ahlaki tiyatro oyunlarının mevcudiyetine son vermiştir.

Bu makalenin başlarında Rönesans düşüncesinin tamamen Orta Çağa ait olmasa da Din Çağı'na ait olduğunu söylemiştik. Yukarıdaki kanıtlar ışığında bu nasıl olabilir? Bunun cevabı bu dönemin hümanizminin büyük oranda "Hıristiyan hümanizmi" olması gerçeğinde yatar – bu hümanizm Orta Çağ dininden ziyade gitgide laikleşen bir topluma uygun bir tür dindarca davranıştır.

Rönesans düşüncesinin dini yanını göstermek için kanıtları zorlamaya gerek yoktur. Bush, Rönesans döneminde pagan geleneğin Hıristiyan geleneğini tahtından etmediğini ama onun tarafından soğurulduğunu söylerken şüphesiz abartmaktadır[14] ama söylediklerinde büyük bir gerçek payı da vardır. İlahiyat o dönemde felsefe; sanat, politika ve tarihi düşünce üzerindeki kontrolü kaybediyordu. Ayrıca havada bir eleştiri ruhu da vardı: Rahiplerin, keşişlerin ve biraderlerin eleştirisi (Boccaccio, Rabelais), *Vulgata İncili*[15] ve *Konstantin Bağışı*[16] gibi, Orta Çağ metinlerinin eleştirisi,

12 Orta Çağda İngiltere'nin York şehrinde sahnelenen ve konusu Hıristiyanlık olan dini temsiller. (ç.n.)

13 Orta Çağda popüler olmuş anonim dini temsildeki Everyman adlı ana karakter, tüm insan soyunu simgelemektedir ki kelime herhangi biri, herkeslerden biri anlamına gelir. Everyman oyun boyunca çeşitli alegorik karakterler yardımıyla insanoğlunun Hıristiyanlık aracılığıyla kurtuluşunu sorgular. (ç.n.)

14 *Rönesans ve İngiliz Hümanizmi*, s. 34.

15 5. yüzyılda, Aziz Hieronymus'un İncil'in önceki dönemlere ait çeşitli dillerdeki çevirilerini yeniden gözden geçirerek hazırladığı Latince yeni versiyon. Sonrasında dünyanın dört bir yanına yayılması nedeniyle *Vulgata İncili* (Avami İncil) olarak anılan metin, 16. yüzyılda Katolik Kilisesi tarafından *İncil*'in resmi tercümesi olarak kabul edilmiştir. (y.n.)

16 İmparator I. Konstantin'in Roma ve Roma İmparatorluğu'nun batısı üzerindeki otoriteyi Papalığa devrettiğinin kanıtı olarak bilinen ve sahte olup olmadığı Hıristiyan dünyasında büyük tartışma yaratmış olan belge. (ç.n.)

azizlere dua etmek, hac ziyaretleri gibi dini geleneklerin eleştirisi. Şüpheciliğin savunucuları da yok değildi; Pomponazzi gibi düşünürler ruhun ölümsüzlüğünü inkâr ediyor, antik şüphecilerden etkilenen Montaigne kütüphanesinin kirişlerine Sextus Empiricus'un[17] öğretilerini yazıyordu. Makyavelli'nin politik analizinin Hıristiyan'dan ziyade pagan olduğunu söylemek paganlara haksızlık olur, çünkü onun yazdıkları seküler ve din dışı olmakla kalmayıp aynı zamanda ahlak dışıdır da.

Ancak insancıların büyük bölümü Francis Bacon'ın, "Biraz felsefe insan zihninin ateizme meyletmesine neden olabilir ama felsefedeki derinlik insan zihnini dine getirir," sözünü muhakkak kabul ederlerdi. Ateizm ve dini şüphecilik her zaman insancı düşüncenin aşırı bir noktası olarak kaldı. İtalya'da bile... Pomponazzi[18] dahi bir eliyle yıktığını diğer eliyle düzeltiyordu: Felsefi zeminde kişisel ölümsüzlüğü reddediyordu ama bunu dini inanışın bir parçası sayıyordu, en azından öyle söylüyordu. Montaigne tüm şüpheciliğine rağmen Roma Kilisesi'nin sadık bir evladı olarak kaldı. Yani Rönesans döneminde din konusunda belirgin bir kayıtsızlık vardır; neredeyse hiç kimse alternatif bir Hıristiyan dünya görüşü önermez ve az sayıda kişi Kilise'nin öğretilerine açıkça karşı çıkar. İnsancıların en iyileri kişinin dini hayatını küçümsemek değil, derinleştirmek için çalışmıştır. Vittorino da Feltre'den John Sturm'a kadar eğitimcilerin esas amacı hep pietas literata [bilge ve nazik dindar] yetiştirmek olmuştur. Okulların ders programları gramer ve retoriğin yanı sıra değişmez biçimde ilmihale giriş, günlük dualar ve pazar ayinlerini de içeriyordu; On Altıncı yüzyılda bunlara çoğu zaman "kutsal" diller bilgisi ve İncil okuma da eklenmişti. İnsancıların çoğunun, amacı ve çabayı temel alan Aristocu-Hıristiyan evreninde güvenli biçimde yaşamaya devam ettiğini ve kötü davranışların cezalandırılacağı bir ahlak düzeni öngördüklerini söylemek sanırım doğru olur. Shakespeare'in İngiliz tarihine ilişkin iki dörtlemesinin (*II. Richard*'tan *V. Henry*'ye, *VI. Henry*'nin ilk bölümünden *III. Richard*'a) ve Sör Walter Raleigh'nin *Dünya Tarihi*'nin temelinde yatan felsefe budur. Rönesans'ın dindarlığı konusunda başka delile ihtiyaç varsa insancıların çoğunun yaşadığı zihinsel çelişkiden bahsedilebilir. Örneğin Petrarca[19], iki dünyanın talepleri arasında sıkışmış olduğunu iddia eder: "İçimdeki iki adamın birbirlerine üstün gelmek için düşüncelerimde verdikleri o inatçı ve henüz galibi belli olmayan savaş şiddetle sürüyor." Petrarca'nın

17 160 – 210 yılları arasında yaşamış Romalı fizikçi ve filozof. İkinci adında anlaşılacağı üzere deneyci yaklaşımıyla bilgi felsefesinde mühim bir kapı açtığı söylenebilir. Bilgi deney olmadan ve deneyle sınanmadan edinilemez, tavrına yakın bir tutum alır. (y.n.)

18 1462 – 1525 yılları arasında yaşamış İtalyalı filozof. Latince adıyla da maruftur: Petrus Pomponatius. Tıp eğitimi aldı. İbni Rüştçülerin etkin olduğu Bologna'da, *De Immortalitate Animae* [Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine] adlı kitabıyla hem Thomistler hem de Averroecuların tepkisini çekti. Din ve felsefe, inanç ve bilgi taban tabana zıt görünse de aynı bedende, Kilise ile çelişmeden bulunabilir. (y. n.)

19 1304 – 1374 yılları arasında yaşamış İtalyalı insancı ve şair. Papalık kurumuyla zaman zaman çatışmalı durumlar yaşamak zorunda kalır. (y. n.)

"iki adam"ından biri Aziz Augustine'in *İtiraflar*'ında tarif ettiği ruhani adam, diğeri ise edebi şöhret ve doğanın güzelliklerini arzulayan dünyevi adamdır. Petrarca'nın şizofrenisi modernliğini gösteriyorsa da aynı zamanda insan doğasının dini tarafına ilişkin derin farkındalığıyla bariz biçimde çatışmaktadır.

Ancak daha önce de açıklandığı gibi, Rönesans'ın dini düşünceleri sadece Orta Çağdaki dini anlayışın devamı değildi. Aslında Hıristiyan insancıları, özellikle de Fransa'daki Meaux grubu ve Erasmus ile onun İngiliz arkadaşları, erken dönem Hıristiyanlarının basit dinine dönmeyi vazeden Aziz Pavlus Okulu'nun dekanı John Colet'in tanımladığı gibi skolastisizmi "edebiyat" değil, "ayıbiyat" olarak görüyor ve onaylamıyorlardı. Hıristiyan hümanizmi -vurgu eyleme yönelik ve somut olan üzerinde olmak kaydıyla- Erasmus'un "Hz. İsa'nın felsefesi" olarak adlandırdığı olguyla Yunan ve Roma medeniyetlerinin ahlaki bilgeliğinin bir bileşimi olarak tanımlanabilir: İlahiyat ve dogma yerine ahlak, zahiri kilise âdetleri yerine içsel dindarlık. Erasmus'un liderliğinde bu düşünce Batı toplumunu baştan aşağıya yenilemek üzere tasarlanmış bir programa dönüşür.

Sör Thomas More'un *Ütopya*'sı 1516'da Batı Avrupa'nın açgözlü toplumuna zehir gibi sözlerle saldırmıştır: Mütemadiyen savaş halindeki prensler tarafından temsil edilen son moda devlet adamlığı, ticari kapitalistlerin ve fahiş kira bedelleri alan arazi sahiplerinin son moda ekonomileri ve -ima yoluyla da olsa- Kilise'deki son moda tamahkâr zihniyet bundan nasibini almıştır.[20] Hıristiyan insancılar tüm bunlarla mücadele etmek için kapsamlı bir yeni baştan eğitim programı ileri sürmüştür. Lefèvre d'Étaples ve Erasmus -insanları tekrar Hıristiyanlığın saf "fontes"ine[21] ulaştırma umuduyla- ilim ve irfanlarını, İncil'in ve Hıristiyanlığın erken döneminde yaşamış "Kilise Babaları"na ait metinlerin gözden geçirilip düzeltilmiş baskılarını yayımlamaya vakfettiler. John Colet'in Aziz Pavlus'un Mektupları üzerine Oxford'da verdiği dersler, bu grubun her şeyden önce uygulamaya dayalı ahlaki bir amacı olduğunu gösterir. Colet metnin mecazi anlamı yerine lafzi anlamını vurgulayarak ve metinden ilahiyat yerine insani dersler çıkartarak mecazi geleneklerden uzaklaşmıştır. Kendisi başka bir yerde, meseller haricinde Yeni Ahit'in anlamının yüzeyde belirdiğini, bir şey söylendiğinde başka bir şeyin kastedilmeyip bizzat söylenen şeyin kastedildiğini ve anlamın bir bütün olarak gerçek anlam olduğunu yazmıştır. Ayrıca Colet ruhban sınıfını, özellikle 1511 tarihli ünlü Çağrı Vaazı'nda, ihmalkârlıkları ve ahlaksızlıkları yüzünden kınamıştır ve Hıristiyan hümanizmini öğretmek için Londra'daki Aziz Pavlus Okulu'nu kurmuştur. Burada da vurgu yine (yeni eğitim kurumları hariç) yeni kurumlardan ziyade yeni kişiler üzerineydi. Hıristiyan insancılar, dünyaya dağılacak ve Roma kültüründeki

20 Bkz. R. W. Chambers, *Thomas More*, New York, 1935, s. 131 – 6.

21 Latince "kaynak" anlamına gelen terim, Rönesans bağlamında klasik Yunan ve Latin metinlerinin yeniden incelenmesi, Reform bağlamında ise Hıristiyanlığın en temel kaynağı olan İncil'e dönülmesi anlamında kullanılmıştır. (ç.n.)

insan sevgisi (philantropia) ve Hıristiyan kültüründeki Tanrı sevgisi (agape) kavramları yordamıyla Kilise ve Devleti canlandıracak "Hıristiyan Şövalyeler" yetiştirmeyi umuyordu. Bu, onların Makyavelli'nin *Prens*'inde tarif edilen siyasi anarşiye ve çok geçmeden Protestan Reformu'nda Avrupa'yı ele geçirecek dini anarşiye verdikleri cevaptı.

Sonuç olarak Rönesans, Reform döneminde sönmeye yüz tutmamış, tam tersine, ya bu hareketle kaynaşmış ya da ona paralel veya zıt bir yön izlemiştir. Her iki durumda da Batı düşüncesinin ana akımına karışmıştır.

Bütün bunlara rağmen Rönesans'ı Din Çağı parantezine aldığımızda, Logos'un (usla kavrama) eski putperest uygarlığında ve Hıristiyanlık döneminde çalıştığını göstererek Hıristiyanlığı sarsmaya yardımcı olduğunu ve ayrıca felsefe ve dini ayırma eğilimini de baltalamış ve böylece Hıristiyanlığı entelektüel olarak savunmasız göstermiş olduğunu görürüz. Genel anlamda bilim karşıtı bir ruha sahip olsa da eski uygarlık metinlerini canlandırarak (Hipokrat, Galenos, Öklid, Arşimet) ve doğuştan gelen günah damgasının bir kısmını doğadan silerek, gelmekte olan bilimsel devrimin zuhuruna katkıda bulunmuştur. Rönesans yolunun İlk Hıristiyanlığı Orta Çağ Hıristiyanlığına tercih etmesi, Reform hareketine doğrudan zemin oluşturmuştur.

Franklin Le Van Baumer, "Main Currents of Western Thought", Alfred A. Knopf Publishers, New York, 1964.

A. FİKİR AYRILIKLARI

İnsancı düşüncenin babalarından olduğu kabul edilen Francesco Petrarca, Avrupa'da klasik metinlere ve ruha yeniden dönüşün öncülerindendir. Hukuk eğitimi almış olmasına karşın, asıl uğraşı insana duyulan sevgiyi konu edinen edebiyattır. Geleneksel şiir anlayışından koparak sone tarzında eserler veren Petrarca'nın aşağıda sunduğumuz metni, *Secretum Meum*'dan [*İç Dünyam*] alınmıştır. Secr*etum Meum* büyük hayranlık duyduğu, *İtiraflar*'ını yanından ayırmadığı Aziz Augustine'le (354-430) "diyaloglar"ından oluşmaktadır.

*1. Secretum Meum**

Francesco Petrarca

Aziz Augustine: Güzel ve iyi olanın bütününe duyulan tutku, aşağı seviyedeki arzuların tamamından vazgeçmeden var olamaz. İnsanın hayatta kaç farklı şeyi arzuladığını bilirsin. En iyiye olan tutkuya ulaşmadan önce bütün bunları hiçe saymayı öğrenmelisin ki, bu da kişinin ona faydası ol-

mayan bir şeyi buna rağmen sevdiğinde onu daha az sevmemesi anlamına gelmektedir.

Petrarca: Bu görüşün ne demek istediğini anladım.

Aziz Augustine: Bana söyler misin, tüm tutkularını söndüren, söndürmeyi bırak, ruhunu akıl ile bastıran ve, "Artık vücudumla işim kalmadı, zamanında bana zevkli görünen şeyler benim gözümde bayağılaşmıştır. Artık daha soylu bir mizacın keyiflerinin peşindeyim," demeye cesaret edebilecek kaç kişi vardır?

Petrarca: Böyle adamlar gerçekten az. Hakkında beni uyardığın zorlukların ne olduğunu şimdi anlıyorum.

Aziz Augustine: Bütün bu ihtiraslar söndükten sonra, sönene kadar değil, söndükten sonra, dilekler ikmal edilmiş ve özgürlüğe ermiş olacaktır. Çünkü ruh kendi asaletiyle bir tarafından cennete yükseltildiğinde, diğer tarafı cismin ağırlığı ve dünyanın cazibeleriyle aşağıya çekilecektir ve böylece aynı anda hem yükselmek hem de alçalmak isteyip zıt taraflara çekilecek ve hiçbir yere varamayacaktır.

Petrarca: Peki bir kişinin ruhunun zincirlerini kırıp yükseldikten sonra o diyarlara ulaşması için yapması gereken şey nedir o zaman?

Aziz Augustine: İlk örnekte de söylediğim gibi, bu amaca ulaşmak ölüm hakkında derin derin düşünmek ve ölümlü doğamızı hafızamıza kalıcı olarak yazmaktan geçer.

(…)

Aziz Augustine: Doğanın derinliklerinde nasıl bir neşeyle dolandığını hatırlıyor musun? Bazen kendini bir çayırlığa atıp dere sularının kayalar üzerindeki çağlayışını dinlerdin; bazen de bir tepenin ucuna oturup ayaklarının altında uzanan ovayı seyre dalardın; yine zaman zaman, öğle vakti vadinin birinde ağaçların altında kestirip sessizliğin tadını çıkartırdın. Asla boş durmayıp kendi ruhunda derin düşüncelere dalardın ve aslında arkadaşlarınla beraberken olduğundan daha yalnız sayılmazdın. Aynı Vergilius'un yaşlı adamının kendini anlatması gibi:

Krallar kadar zengin gün batımında,
Mutludur o küçük kulübesinin yolunda,
Masanın üzerinde birazcık yiyecek,
Çayır çimenden geldi, ne karşılık ne emek.

Gösterişsiz yerine döner, sahip olduğun iyi şeylerden hoşnut, kendini ölümlü insanların en zengini ve mutlusu olarak görmez miydin?

Petrarca: Ah, ne günlerdi! Şimdi hepsi gözümde canlandı ve pişmanlıkla ah ediyorum.

Aziz Augustine: Ne ah etmekten bahsediyorsun? Senin dertlerini yazan kim? Bu aslında uzun süredir kendi doğasının gerçek kanunlarını takip etmeye cesaret edemeyen ve zincirlerini kırmadığı için kendini bir mahkûm olarak gören senin kendi ruhundan başkası değil. Şu anda kontrolden çıkmış bir at gibi seni sürüklüyor ve eğer dizginleri ele geçirmezsen yıkıma götürecek. Yapraklarla dolu ağaçlarından, basit yaşam biçiminden ve kırsal topluluktan açgözlülüğün tahrikiyle bıktığından beri, her defasında şehirlerin gürültülü hayatının ortasına daha da derin saplandın. Yüzünden ve konuşmandan nasıl mutlu ve huzurlu bir yaşam geçirdiğini okuyorum; peki o zamandan beri katlandığın acılar neden? Deneyimin öğretilerine karşı isyankâr olduğun için hâlâ tereddüt içerisindesin.

Petrarca: Heyhat, zannettiğimden daha biçare haldeyim. Ruhumun hiç farkında olmadığım iki zincir ile bağlı olduğunu mu söylüyorsun?

Aziz Augustine: Ortada apaçık görünüyorlar, ancak güzelliklerinden başın dönmüş ve onların zincir değil, hazine olduğunu düşünüyorsun ve aynı şekilde elleri ve ayakları altın kelepçelerle bağlı biri gibi onlara keyifle bakıyorsun ve kelepçe olduklarını asla görmüyorsun. Evet, sen de görmeyen gözlerinle prangalarına bakıyorsun ama nasıl bir yanılgıyla! Seni ölüme götüren zincirlerden büyülenmişsin ve en kötüsü, bununla iftihar ediyorsun.

Petrarca: Bu bahsettiğin zincirler neden oluşuyor olabilir?

Aziz Augustine: Aşk ve şöhret.

(…)

Aziz Augustine: O [Laura] senin zihnini ilahi şeylere olan sevgiden ayırıp Yaratan’dan çok yaratılanı sevmeye meylettirdi: Ve bu yol seni sadece, hepsinden daha da hızlı bir şekilde, ölüme götürür.

Petrarca: Yalvarırım hemen yargıya varma. Ona hissettiğim sevgi şüphesiz ki beni Tanrı’yı sevme yoluna götürdü.

Aziz Augustine: Ancak bu asıl sırayı tersine çevirmiş.

Petrarca: Nasıl peki?

Aziz Augustine: Her canlı bizi Tanrı’ya olan sevgimizden dolayı sevmelidir. Ancak senin durumunda tam tersi olarak, yaratılanın çekiciliğine esir olan sen, Tanrı’yı sevmen gerektiği gibi sevmedin. İlahi Sanatkâr’ı sanki bütün çalışmalarında senin sevgi nesnenden daha güzel bir şey yapmamış gibi sevdin ki zaten bedenin güzelliği en son dikkate alınması gereken şeydir.

(…)

Petrarca: Filozofların tartışadurduğu dünyanın küçücük bir noktadan ibaret olduğu, ruhun sonsuz yıllar boyunca yaşadığı, şanın ne dünyayı ne de ruhu doldurabileceği nevinden zihni güzelliğe duyulan sevgiden uzaklaştırmak amacıyla söylenmiş daha birçok sıradan hikâye biliyorum. Ama iddia ediyorum, eğer yapabiliyorsan bunlardan daha sağlam görüşler üreteceksin, çünkü deneyimlerim bana gösterdi ki bütün bunların tamamı inandırıcı değil, yanıltıcıdır. Tanrı gibi olmayı veya sonsuzluğa ulaşmayı veya cennet ve cehennemi kucaklamayı düşünmüyorum. İnsanların sahip olduğu güzellikler bana yeter. İçimi rahatlatan şeylerin hepsi bunlar. Fani (ben), fani nimetleri ister.

Aziz Augustine: Eğer dediğin gerçekten buysa yazık sana! Eğer ölümsüz şeyleri istemiyorsan, ebedi şeyleri düşünmüyorsan, sen gerçekten de tamamen yeryüzünün bir parçasından ibaretsin: Senin için her şey bitmiş, hiç umut kalmamış...

Petrarca: Bakış açımın senin zannettiğin kadar akılsızca olduğunu düşünmüyorum. Burada, aşağıda umut ettiğimiz güzellik hakkında konuşmak gerekirse, bence bunu umut etmek şu anda aşağıda olduğumuz sürece doğrudur. Bir kişi cennetteki daha göz alıcı güzelliklerin keyfini ise oraya vardığında ve dünya güzellikleri için herhangi bir isteği kalmadığında çıkarabilir. Bu yüzden fani insanın öncelikle fani şeylerle ilgilenmesi ve bu geçici şeyleri ebedi şeylerin takip etmesi her şeyin gerçek sıralanışıdır, çünkü ebediyetten tekrar zamana geçmek için bize yol açılmış olmasa da buradan oraya geçmek, bize buyrulduğu şekilde hareket etmek demektir.

Aziz Augustine: Ah evlat, için boş, orada hiç bilgelik yok! O zaman cennette ve dünyada her zevkin tadını çıkaracağını ve her şeyin her zaman ve her yerde hayırlı ve refah dolu olacağını mı sanıyorsun? Bu yanılgı pek çok kişiyi ziyadesiyle aldattı ve cehenneme bir sürü ruh sürükledi. Bir ayağını dünyada, diğerini cennette tutmak isteyenler ne burada (aşağıda) durabildi ne de göklere yükseldi.

(...)

Aziz Augustine: Hangi ayağının üzerinde durmak istersin, bilmiyorum. Kendini kimsesiz bırakmaya meyillisin. Ben kendi açımdan üzerime düşeni yapmış olacağım ve vicdanım rahat olacak. Daha yüksek doruklara yükselemez, ancak alçalabilirsin. Bu yüzden hepsini bir tarafa bırak, kendine baştan aşağıya sahip ol ve başlangıç noktamıza geri dön ve sen farkında olmadan adım adım yaklaşan sonun hakkında derin derin düşün. Perdeyi yırt, gölgeleri dağıt, gözlerini ve zihnini bütün dikkatinle sadece yaklaşana odakla. Hiçbir şey senin dikkatini dağıtamasın. Kâinat, dünya, deniz – hiçbirisi de-

ğişim karşısında dayanamaz. Bütün canlıların en zayıfı olan insan ne bekleyebilir ki?

* *Petrarca'nın Sırrı*'ndan çev. W. H. Draper, s. 25–6, 64–5, 108–9, 124–5, 172, 176, 184–5. Chatto & Windus. S. M. Draper'a ulaşma çabalarım sonuçsuz kalmıştır.

B. YENİ MERAKLAR, YENİ TUTKULAR

1. İtalyan İnsancılar ve Hamileri

Floransalı Vespasiano da Bisticci (1421–1498) insancı düşüncenin önde gelen bir diğer ismidir. Tutkulu bir sahaf ve kütüphaneci olan Bisticci, beşeri bilimlerin (litterae humaniores) hamileri için Yunan ve Latin elyazmalarını satın almış, Eski Çağ klasiklerini dönemin entelektüellerinin uğrak yeri olan ünlü dükkânında (bottega[22]) çalıştırdığı kâtiplere kopyalatmak suretiyle çoğaltmıştır. Papa I. Nicholas'ın seçtiği ilahiyat ve dua kitaplarından oluşan bir koleksiyonu yirmi iki ay gibi kısa bir sürede iki yüz cilt halinde çoğaltmış olmakla ünlüdür. *Hayatlar* (Vitae) adlı eseri, Papa V. Nicholas, Cosimo de Medici gibi sanatın büyük hamilerinin yaşamlarının “şöhretleri yok olmasın diye” kaleme aldığı kısa tasvirlerini içerir. Vitae, Rönesans yaşamına ışık tutmaktadır.

*On Beşinci Yüzyılın Tanınmış Kişilerinin Hayatı**

Vespasiano Da Bisticci

COSIMO DE MEDICI (1389 – 1464) Her şeye dair o kadar çok şey bilirdi ki, her insanla konuşacak bir şey bulurdu: Okumuş insanlarla edebiyat, fıtratındaki temayül ve Kutsal Kitap'ı okumuş olmaktan gelen malûmat sayesinde ilahiyatçılarla ilahiyat. Durum, felsefe için de aynıydı ve ayrıca Maestro Pagolo ve diğer astrologlarla yaptığı çalışmalardan dolayı hakkında eksiksiz bilgiye sahip olduğu astroloji için de bu geçerliydi. Gerçekten de bu konuya olan inancı tamdı ve bundan ilişkilerinde her zaman yararlanmıştır. İçtenlikle bütün müzisyenleri dikkate almış ve sanatlarından büyük haz duymuştur. Ressam ve heykeltıraşlarla iştigal etmiş ve evinde çeşitli büyük ustaların çalışmalarını bulundurmuştur. Özellikle heykeltıraşlığa yatkın olup kıymetli ustaların hepsine büyük saygı göstermiştir. Heykeltıraşların çalışma alanları

22 Bisticci'nin yanında çalışan kâtiplerin, meraklıları ve kütüphaneler için orijinal el yazmalarını kopyaladıkları bu “dükkân”, aynı zamanda hümanist yazar ve entelektüellerin buluşma noktasıydı. (ç.n.)

dardı ve Donatello'nun ve bütün heykeltıraş ve ressamların arkadaşı olarak Cosimo, keskisi boşta kalmasın diye Donatello'yu S. Lorenzo'daki bronz kürsülerin ve kutsal eşya odalarının kapılarının yapımında görevlendirmiştir. Bankaya, Donatello ve yanında çalışan dört kişinin sürdürdükleri çalışma için her hafta yeterli ödemenin yapılması direktifini vermiştir.

Cosimo, özellikle de yetenekli insanlara karşı her zaman açık fikirliydi. Edebiyatla uğraşan, gelir getiren başka meslekleri olmayan mübarek din adamı, tarikat ehli Keşiş Ambrogio degli Agnoli gibi insanların çoğu maddi eşyalar bakımından yoksuldur. Cosimo onun manastırının her türlü ihtiyacında yardımcı olmuştur ve Nicolao Nicoli'yi ve kardeşi Lorenzo'yu bulabileceği Agnoli'ye uğrayıp onlarla birkaç saat geçirmediği gün sayısı çok azdır. (...)

Hayatı'nda da okuyabileceğimiz gibi, Nicolao servetinin çoğunu kitaplara ve zaruri ihtiyaçlara harcamıştır. Bunu duyan Cosimo, ondan kendini zorlamamasını rica etmiş, bankaya kendisine ödeme yapılması için talimat verildiğini belirtmiştir. Nicolao, Cosimo'nun cömertliğinden dürüst bir şekilde faydalanırken, onun gibi şerefli birinin ihtiyaçlarını giderdiği için Cosimo'nun hareketi de takdire şayandır. Nicolao, ömrü boyunca bankadan, Cosimo olmasa bulamayacağı beş yüz duka altını çekmek suretiyle dünyaya iyi örnek olurken, veba salgınından kurtulmak için Verona'ya kaçan Cosimo da yanına soytarısını ya da habercilerini değil, birlikte edebiyat tartışabilecekleri Nicolao Nicoli ve Messer Carlo Arezzo'yu almayı tercih etmiştir. Cosimo beş yüz duka altın için Nicolao'dan hiçbir talepte bulunmamış ve bu borcu bir hediye olarak görmüş ve bu şekilde ihtiyaç içindeki tüm iyi ve bilgili kimselerin yardımına koşmuştur. Zaten bu kişiler de Cosimo gibi cömert insanlardı.

***NICOLAO NICOLI (ölümü 1437)*:** Zengin bir tüccarın hepsi tüccar dört oğlundan birisiydi. Gençliğinde babasının isteğiyle ticarete atıldı ve bu yüzden zamanını istediği şekilde edebiyata ayıramadı. Babasının ölümünden sonra amaçlarını gerçekleştirmek için kardeşlerinden ayrılmıştır.

Onurlu bir hayat yaşamıştı ve doğrunun tarafında durup ahlaksızlığı kınardı. Güzel bir kütüphane oluşturmuştu; fiyatını düşünmeden nadir kitapları toplardı. Tüm bunları babasının ona bıraktığı servet ile yaptı, sadece hayatını devam ettirmek için gereken kadarını kenara ayırırdı. Çiftliklerinden bazılarını sattı ve kütüphanesini oluşturmaya devam etti. Sadık bir Hıristiyan'dı. (...) Yunanistan veya Fransa'ya veya başka bir yere giden öğrenciler olduğunu duydu mu onlara Floransa'da bulamadığı kitapların adlarını verir ve kendisi için herhangi bir şey yapacak herkese Cosimo de Medici'nin aracılığıyla yardım tedarik ederdi. Bir kitaptan sadece bir nüsha bulabildiyse, el yazısıyla veya matbu harfler kullanarak bir kopyasını çıkartırdı;

çok iyi bir el yazısına sahipti; bu iki tür harf sisteminden biriyle yazılmış onun elinden çıkma çok sayıda kitap San Marco'da görülebilir. Tertullian'ın ve İtalya'da bulunmayan diğer yazarların eserlerini kendi cebinden ödeyerek satın alırdı. Ayrıca *Ammianus Marcellinus*'un kötü bir kopyasını bulup kendi eliyle temize çekmişti. *De Oratore* ve *Brutus* adlı eserler Nicolao'ya Lombardiya'dan Papa Martin döneminde Dük Filippo'nun barış istemek için yolladığı elçilerle gönderilmişti. Kitap, bazı kadim halklara ilişkin tarihi deliller aranırken çok eski bir kilisenin epey zamandır açılmamış bir sandığında bulunmuştu. Parçalanmış halde bulunan *De Oratore* Nicolao'nun gösterdiği özen sayesinde bugün mükemmel durumdadır. Ayrıca birçok kutsal eseri ve Tullius'un (Cicero) bazı nutuklarını yeniden keşfetti…

Nicolao gelecek vaat eden öğrencileri edebi bir yaşam yönünde daima cesaretlendirirdi ve bu öğrencilere öğretmen ve kitap sağlama konusunda çaba gösterenlere asilce yardım ederdi, çünkü onun döneminde kitap ve öğretmen çok değildi. Onun Floransa'da Yunan ve Latin harflerini yeniden canlandıran kişi olduğu söylenebilir; Petrarca, Dante ve Boccaccio bu harflerin itibarını geri vermek için uğraşmışlarsa da uzun süredir tarihe gömülmüş bu harfler Nicolao'nun farklı sebeplerle canlandırmaya çabalaması neticesinde hiç olmadıkları kadar popüler oldular.

Nicolao yazarları koruduğu gibi ressamları, heykeltıraşları ve mimarları da koruyordu ve onların zanaatları konusunda derinlemesine bilgi sahibiydi; özellikle Pippo di Ser Brunellesco, Donatello, Luca della Robbia, Lorenzo di Bartolaccio'yu seviyordu ve onlarla oldukça yakındı. Tüm güzel şeylerde gerçekten de uzmandı. Rahip Ambrogio, Messer Poggio ve Carlo d'Arezzo ile arkadaştı ve onun sayesinde bu dâhi adamlar Papa Eugenius döneminde Floransa'da öğretmenlik yapabildi. İtalya'nın neredeyse tüm eğitimli adamlarıyla arkadaştı ve onlarla hem yurtiçindeyken hem de yurtdışındayken yazışıyordu.

Bu kadar iyi şey yaptıktan ve yüksek bilimlere[23] ilişkin çok sayıda Yunanca ve Latince kitap topladıktan sonra bu eserlere herkesin ulaşmasını arzuladı. Ölümünden sonra da bu kitapların herkese hizmet vermesini istediği ve vasiyetinde bunların bir halk kütüphanesinde herkesin kullanımına açılması için kırk vatandaşı görevlendirdi. Toplam sekiz yüz Yunanca ve Latince kitap mevcuttu. Bu kırk vatandaşa verdiği talimatlarla kitapların San Marco Kütüphanesi için Cosimo de Medici'ye verilmesini istedi, vasiyetin yerine gelmesi için bu kitapların isteyen herkesin erişebileceği kamusal bir yerde tutulmalarını diledi.

23 Orta Çağın yedi temel bilimi: gramer, retorik, mantık, geometri, aritmetik, müzik, astronomi. (ç.n.)

POGGIO BRACCIOLINI (1380-1454) Messer Poggio, Floransa'nın bir köyü olan Terranuova'da doğdu. Babası onu üniversiteye gönderdi. Latin dilini çok iyi öğrendi ve Yunancayı iyi konuşur hale geldi. Antik harfleri mükemmelen yazıyordu, gençliğinde hayatını kâtip olarak kazanmak ve böylece kitap satın alacak ve diğer ihtiyaçlarını karşılayacak kadar para kazanmak istedi. Roma'daki saray çevresinin ancak çok seçkin kişilerin çalışabileceği ve gayretlerinin ödülünü alabileceği bir yer olduğu iyi biliniyordu, bu yüzden oraya gitti. Temiz ve hızlı yazdığı fark edilerek papalık sekreteri olarak atandı. Bu görevle beraber bir arzuhalci dükkânı açtı ve bu iki işte de dürüst bir adam olarak iyi bir şöhret kazandı. Rahip olmak veya dini alanda yükselmek aklında yoktu. Bunun yerine Floransa'nın en asil ailelerinden biri olan Buondelmonti ailesinden bir kadınla evlendi; ondan dört oğlu ve bir kızı oldu...

Konstanz Konsili toplandığında Poggio da oraya gitti ve Nicolao ve diğer eğitimli adamların ısrarlarıyla kayıp birçok Latince metnin dini mekânlarda aranması gibi zahmetli bir işten uzak kalamadı. Cicero'nun altı nutkunu buldu ve kendisinin söylediği kadarıyla onları çöplerin arasındaki bir kullanılmış kâğıt yığınında fark etti. Şimdiye kadar sadece bazı kısımları bilinen Quintilian'ın tüm eserlerini buldu ve bu kitabı alamayacağı için otuz iki günde kendi elleriyle kopyaladı. Bu kitabın temize çektiği el yazması halini gördüm. Orada her gün bir kopyalama defteri dolduruyordu. Uzun süredir kayıp olan ve sadece bazı parçaları bilinen Cicero'nun *De Oratore*'sini, *Silius Italicus*'u, kahramanlık şiiri *De Secundo Hello Punico*'yu, Marcus Manilius'un nazım haldeki *Astronomi'*sini, Lucretius'un şiirlerini, *De Rerum Natura*'yı buldu; bunların hepsi çok önemli eserlerdi. Ayrıca Valerius Flaccus'un nazım haldeki *Argonauticon*'unu, Asconius-Pedianus'un Cicero'nun nutukları hakkındaki yorumlarını, Columella'nın *Tarım'*ını, Cornelius Celsus'un *Tıp* adlı eserini, Agellius'un *Noctium Atticarum'*ını, Tertullianus'un bazı ilave eserlerini, Statius'un nazım haldeki *Silvae'*sini ve Girolamo ve Prospero'nun el yazması ilaveleriyle birlikte Eusebius'un *De Temporibus*'unu buldu. Daha sonra Konstanz'da Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektupları buldu ama benim bunlar hakkında bilgim yok; Messer Lionardo ile Messer Poggio birlikte Gregorio Corero, Poggio ve başka bazı kişilerin bahsettikleri Plautus'un son on iki komedisini buldular ve şimdi bile kullanılan sıraya koydular. Cicero'nun *Verrine Nutukları* da Konstanz'dan geldi ve İtalya'ya Lionardo ve Poggio tarafından getirildi. Bu âlimlerin çabaları sayesinde ne çok asil esere kavuştuğumuz, onlara ne kadar borçlu olduğumuz ve bu buluşlar sayesinde günümüz öğrencilerinin ne kadar çok aydınlandıkları açıkça görülebilir. İtalya'da hiç Plinius kopyası yokken Nicolao'ya Almanya'nın Lübeck şehrin-

de iyi durumda ve mükemmel bir kopya olduğu haberi geldi; Cosimo de Medici aracılığıyla o kadar etkili biçimde çalıştı ki, orada yaşayan bir akrabası sayesinde kitaba sahip pederlerle pazarlık yaparak kitabı yüz Rhein duka altını karşılığında satın aldı.

MATTEO PALMIERI (ölümü 1433) Orta sınıf bir Floransa ailesinin çocuğudur. Kendi ailesi için unvan kazandı ve ailesini değerli eşiyle daha da asilleştirdi. Latince öğrendi ve iyi bir âlim oldu. Çalışmaları sırasında şehirde yüksek bir makama sahip oldu ve bu makamın sağladığı onurla yaşadı. Ancak şehrin içinde ve dışında farklı görevleri vardı. (...) Meziyetleri sayesinde Kral Alfonso'nun sarayına elçi olarak gönderildi, bilgisi ve bilgeliği sayesinde orada da onurlandırıldı. Çalışmaları dolayısıyla Napoli'de Matteo'yu tanıyan çok sayıda bilgili insan vardı.

Hem Latince hem de İtalyancada mükemmel bir yazım stiline sahipti. (...) İtalyanca bir kitap yazarak hem halka hem de aileye nasıl hükmedileceğini anlattı; diyalog şeklindeki bu eseri Messer Alessandro degli Alessandri'ye ithaf etti. Son olarak Dante'nin üslubuyla İtalyanca şiirler yazdı, zor bir konu hakkında yazdığından çok emek harcadı; yeteneğini şiirlerde gösterdiği çok sayıda güzel pasaj bulunmaktadır. Ancak bu kitabın din konusundaki kısımlarını yazarken kutsal şeyler hakkında hiç bilgisi olmadığından yoldan çıktı ve dinimize ilişkin konulardaki meselelerde büyük hatalar yaptı. Bu durum, Aziz Pavlus'un dediği gibi, bu hayattaki şeyler hakkında bilge olan kişilerin durumu gibiydi, bu kişiler dünyanın deliliği yüzünden delirir, çünkü O'nun yolundan sapanlara Tanrı bilgisini kaybettikleri için deli denir. Matteo da neredeyse kesin bir şekilde söyleyebiliriz ki, cahilliği yüzünden bu hataya düştü; eserinin sonunda hiçbir şekilde yoldan çıkmayı arzulamadığını Kilise'ye itiraf etti ve doğru olanları onaylamalarına ve yanlış olanları onaylamamalarına izin verdi.

* *Vespasiano Anıları*, (çev.) William George ve Emily Waters, s. 223–4, 227–8, 351–3, 395–7, 400–1, 416–8, Routledge ve Kegan Paul Ltd., 1926 Tekrar basım Routledge ve Kegan Paul Ltd'nin izniyle olmuştur.

2. Bir "Yeniden Doğuş" (Rönesans) Kavramı

Giorgio Vasari (1511-74) "rinascita," rönesans, kelimesini yazılı metinde kullanan ilk yazardır. İtalya'nın ilk sanat tarihçisi, nispeten meşhur bir mimar ve ressam olan Vasari, ününü *Le Vite delle più eccellenti pittori, scultori, ed architettori* (En Mükemmel Ressam, Heykeltıraş ve Mimarların Hayatı) adlı eserine (1550) borçludur. Yukar-

da yaşamını kısmen okuduğumuz Cosimo Medici'ye ithaf edilmiş eser, sanatta kullanılan teknikleri anlatır. Orta Çağ sanatına ilk başkaldırıdan, yani Michelangelo'dan başlayarak İtalyan Rönesans sanatını organik bir bütün olarak inceler. Aşağıdaki metin, Vasari'nin bu eserinin önsözünden alınmıştır.

*En Mükemmel Ressamların, Heykeltıraşların ve Mimarların Hayatları**

Giorgio Vasari

Sanırım bu konuyu dikkatle inceleyen herkes benimle aynı sonuca varır: Sanatın kaynağı doğanın kendisidir, bu güzel yaratım ile Dünya bize ilk modeli vermiştir ve ilk öğretmen de bizi diğer hayvanlardan üstün yaratan ilahi zekâdır, yani Tanrı'dır. Bizim zamanımızda görüldü ki, umarım kısaca anlatabilirim, neredeyse vahşi doğaya bırakılan sıradan çocuklar bile kendiliğinden resim yapmaya başlamıştır; kendi doğal dehâları sayesinde sadece doğanın o güzel resim ve heykellerini taklit etmişlerdir. Bu nedenle, ilahi doğasından daha az uzaklaştırılan ilk insanın mükemmelliğe daha yakın olması, daha parlak bir zekâya sahip olması ve doğa gibi bir kılavuz ve Dünya kadar güzel bir model sayesinde bu asil sanatlara yönelmişlerdir; zaman içinde olgunlaşan eserleri küçük başlangıç denemelerinden mükemmelliğe erişmiştir. Bunları icat eden bir kişi olması gerektiğini inkâr etmiyorum, çünkü iyi biliyorum ki birileri sayesinde bir başlangıç noktası olmalıdır. (...)

Ancak antik döneme ait olduklarından çok muğlak olan bu meseleleri şimdilik geçelim ve daha net sorularla ilgilenelim; yani sanatların mükemmelleşme süreci, düşüş dönemi ve ardından yeniden iyileştirilmeleri yahut rönesansı... İşte bunlardan bahsedersek daha sağlam bir zemin üzerinde devam edebiliriz. Sanat Roma'da geç başladı, söylendiğine göre ilk figürler Ceres'in metalden yapılma tasvirleriydi ve kral olabilmek amacıyla komplolar kurduğu için babası tarafından hiçbir pişmanlık duyulmadan ölüme mahkûm edilen Spurius Cassius'a aitlerdi. Ancak resim ve heykel, on iki sezardan sonuncusunun ölümüne kadar çok gelişmiş olsa da başarılı imparatorların dönemlerindeki binalarda örneklerini gördüğümüz karakteristik özellikleri olan mükemmelliklerini koruyamadılar. Bundan sonra sanatlar günden güne düşüşe geçti, aşamalı olarak tasarımlarındaki mükemmelliği tamamen kaybettiler. Konstantin döneminde Roma'da yapılan heykel ve mimari eserler bunun açık bir delilidir. (...)

Feleğin çarkı bazen keyif için bazen de pişmanlıktan, en yukarı çıkardığı insanları döndürüp en aşağıya indirir; gün geldi dünyanın çeşitli yerle-

rindeki tüm barbar milletler Roma'ya karşı ayaklandı. Bunun neticesinde o büyük imparatorluk hızla yıkıldı, hatta Roma bile yerle bir oldu. Bu yıkılış o mükemmel sanatçıları, heykeltıraşları, ressamları ve mimarları, eserleriyle birlikte o kutlu şehrin yıkıntı ve enkazının altına gömdü. (...) Ancak bu güzel sanatların aleyhindeki en zararlı ve yıkıcı güç, yeni Hıristiyan dininin coşkun hevesiydi; uzun ve zalim bir sürtüşmeden sonra birçok mucize ve amellerin içtenliği sayesinde kâfirlerin eski inancını yendi ve yok etti. Hatalara sebep olabilecek en ufak şeyler bile kaldırıldı ve insanların hayatından tamamen çekilip çıkarıldı; yani sadece muhteşem anıtlar, heykeller, resimler, mozaikler ve asılsız pagan tanrıların süsleri yok edilmekle kalmadı; mükemmel kişilerin hatırasına onları onurlandırmak için Antik Çağın erdemli dönemlerinde kamusal alanda yapılan anıt ve diğer hatıralar da yok edildi. (...)

Kendi barbar milletleri için, "gotik" dediğimiz stilde, bizim asri gözle bugün komik bulduğumuz ama kendilerinin hayran olduğu binalar yaratan yeni mimarlar doğdu. (...)

Belli yerlerin havasında var olan bazı niteliklerin yardımıyla büyüyüp gelişen ve bu kaba stilin kendilerine bulaşmasını engellemiş birkaç ruh mevcuttu; Toscana güneşinin mütemadiyen ürettiği bu nitelikli zihinlerden birkaçına 1250 yılında gökler merhamet gösterdi ve onları orijinal biçimlere yönlendirdi. Önceki nesiller, önlerinde Roma'nın yaşadığı yağma, saldırı ve yangınlardan artakalan kemerler, büyük heykeller, anıtlar, sütunlar ve yontulmuş taşlar olmasına rağmen, bahsettiğimiz döneme kadar bunlardan yararlanamamış veya onlardan bir fayda sağlayamamıştır. Daha sonra gelenler iyi ile kötüyü ayırt etmeyi başarmış ve eski stili bırakarak tüm gayret ve güçlerini antik stili kopyalamaya yönlendirmişlerdir. Antik ile eski arasında nasıl bir ayrım yaptığımı şöyle açıklayabilirim: Konstantin'den önce ve Neron, Vespasianus, Traianus, Hadrianus ve Antoninus'un hüküm sürdüğü günlere kadarki dönemde Korint, Atina, Roma ve ünlü diğer şehirlerde üretilmiş eserlere "antik" diyorum; "eski" dediklerim ise Aziz Silvester zamanında varlıklarını sürdüren ve sanatları boyamaktan ziyade gölgelendirmek ve renklendirmekten oluşan Yunanlılara atfedilen eserler. (...)

Şu ana kadar heykelin ve resmin kaynağı hakkında, belki de bu aşamada gerekli olmadığı kadar çok konuştum. Sanatı bu kadar çok sevdiğim için değil, bugünkü sanatçılara küçük başlangıçların nasıl en yüksek zirvelere çıkmayı sağlayabildiğini ve asilken tamamen harap bir hale düşülebileceğini ve buna bağlı olarak bu sanatların doğan, büyüyen, yaşlanan ve ölen insan vücudu örneğinde gösterilen doğayı nasıl taklit ettiğini göstererek yardım etmek istedim; umarım böylece sanatların rönesansının gelişim sürecini ve bugün içinde bulundukları mükemmeliyeti daha rahat tanıyabilirler. Eğer

yeniden, Tanrı korusun, böyle şeyler yaşanırsa ve insanların ihmali, yaşanılan çağın kötülüğü yahut dünyadaki şeylerin sabit kalmasını pek de istemediği anlaşılan göklerin takdiri yüzünden sanat harap ve dağınık bir duruma düşerse, benim bu çalışmalarım (...) sanat yerini koruyabilir ve daha iyi ruhları biraz cesaretlendirmek için her türlü yardımı sağlayabilir. (...)

* Giorgio Vasari: En Mükemmel *Ressamların, Heykeltıraşların ve Mimarların Hayatları,* (çev. Everyman's Library; yay. E. P. Dutton & Co., Inc., New York) I. cilt, s. 5-6, 9-10, 12, 17,19. Telif hakkı: 1927, J. M. Dent & Sons Ltd. J. M. Dent & Sons Ltd. izniyle yeniden basılmıştır. E. P. Dutton & Co., Inc., New York.

3. Antik Dönemin İtibarı

Petrarca'nın (1304–74) ciltler dolusu yazışmalarının içinde, bazı klasik yazarlara hitaben yazılmış mektuplar da bulunmaktadır. Aşağıda bazılarını sunduğumuz bu mektuplar, On Dördüncü yüzyıl insancılarının Antik Dönem Latin edebiyatına duydukları büyük heyecanı açıkça göstermektedirler.

*De Viris Ilustribus [Ünlü Kişiler Üzerine]**

Francesco Petrarca

MARCUS TULLİUS CİCERO'YA:

Ey Roma belagatinin yüce babası! Sadece ben değil, Latin dilinin zarafetinden zevk alan herkes sana müteşekkirdir. Çayırlarımızı canlandırmak için su çektiğimiz kaynak sensin. Açıkça itiraf ediyoruz ki, senin kılavuzluğunda yürüyor, senin hükümlerinden yardım alıyor, senin nurunla aydınlanıyoruz ve en önemlisi, deyim yerindeyse, senin himayende yazar olma yeteneğini (eğer varsa) kazandım ve amacıma ulaştım.

Ancak şiir ülkesinde ikinci bir kılavuz daha mevcuttu. Durumun doğası gereği iki kılavuza ihtiyacım vardı; birini nesirin engelsiz yollarında takip edecektim, diğerini nazımın kısıtlı yollarında. Belagati ve şiiri nedeniyle hayran olacağım iki kişiye ihtiyacım vardı. (...)

Diğer kılavuzumun kim olduğunu mu soruyorsun? Adını duyar duymaz kim olduğunu anlayacaksın. Bir Mantua vatandaşı olan, çok büyük işler yapacağını senin de tahmin ettiğin Publius Vergilius Maro[24] da benim diğer

24 İÖ 70 – 19 yılları arasında yaşamış Romalı şair. Sadece Vergilius olarak da bilinir. Roma İmparatorluğu'nun destanı kabul edilen *Aeneis*'i yazmıştır. Dante'nin yazdığı *İlahi Komedya*'nın mühim karakterlerinden birisidir ve Dante'yi cehennemde gezdirir. (y.n.)

kılavuzumdur. Onun adını seni okurken öğrendik; onun gençlik dönemindeki çabalarına hayran olmuş ve adını öğrenmek istemiştin, genç adamı görünce de mutluluğunu ona bildirmiştin, sonraki yıllarda da hayranlığın artmıştı. Tükenmez belagat kaynağından aldığın kelimelerle onun hakkında bir hüküm verdin, kendini de övmene rağmen onun hakkında söylediklerin onurlandırıcı ve görkemli idi: "Roma'nın diğer umudu ve dayanağı." Bunu senin dudaklarından duymak bu genci o kadar mutlu etti ve zihninde öyle bir kıskançlıkla yer etti ki, yirmi yıl, (yani) sen bu dünyadaki işlerine son verdikten yıllar sonra bu cümleyi o ilahi şiirine kelimesi kelimesine ekledi.

Eğer bu çalışmayı sen de görseydin, ilk gelişme işaretlerinde, gelecekteki başarıyı bu kadar kesin biçimde tahmin ettiğin için mutlu olurdun. Ayrıca o kibirli Yunan ilham perileri karşısında kesin bir zafer kazanan yahut onların üstünlüğünü şüpheli hale getiren Latin ilham perilerini de kutlardın. Bu iki fikri de destekleyenler var, bunu kabul ediyorum. Ama seni eserlerinden tanıyorum -ve aslında seni birlikte yaşamışız gibi yakından tanıdığımı hissediyorum- ve biliyorum ki sen olsan bunun bir zafer olduğu fikrinin yavuz bir savunucusu olurdun, nasıl ki nutuklarda Latinceden yana olduysan, şiirde de öyle olurdun.

SENECA'YA

Antik dönemin şöhretli karakteri, seninle konuşmaktan büyük zevk alıyorum. İzleyen bütün çağlar, eserlerinin büyük oranda ihmal edilmesinden dolayı acı çekti, ancak bizim çağımız olağandışı cehaleti nedeniyle bu yokluktan bile habersiz. Kendi adıma ben senin sözlerini inanılmayacak bir dikkatle dinliyorum; bu yüzden belki bu defalık senin beni dinlemeni istemem küstahlık sayılmasın.

Adının şöhretli isimler arasında bulunduğunun tamamen farkındayım. Bu bilgiyi başka bir kaynaktan edinemesem de büyük bir otoriteden öğrenebilirim. Bir Yunanlı olup imparator Traianus'a ders veren Plutarkhos, kendi ülkesinin ünlüleriyle bizimkileri karşılaştırırken, Marcus Varro ile Eflâtun ve Aristo'yu (Yunanlılar ilkine "ilahi", ikincisine "ilham dolu" diyorlardı), Vergilius ile Homeros'u ve Marcus Tullius ile Demosthenes'i karşı karşıya getirdi. Hatta askeri liderler konusunda da şiddetli bir tartışma başlatmaya cüret etti. Ancak bir yerde Yunan dehasının bariz biçimde daha aşağıda olduğunu kabul ederken yüzü kızarmadı, ahlak felsefesi konusunda seninle eşleştirecek kimseyi tanımadığını söyledi. Kendi soyundan gurur duyan ve kendi Makedonyalı İskender'i Julius Sezar ile karşılaştıran birinin ağzından bunları duymak şaşırtıcı bir ayrıcalıktı.

QUİNTİLİAN'A

Daha önce adını duymuş ve senin yazdıklarından bazılarını okumuştum, isabetli görüşlerin ile ne zaman yeniden tanınmaya başladığını merak ediyordum. Yeteneklerinle ancak kısa zaman önce tanışma fırsatı buldum. *Institutio Oratoria* [Belagatin Esasları] adlı çalışman elime geçti ama parçalanmış ve bozulmuştu! Her şeyi mahveden zamanın elini tanıdım ve kendi kendime şöyle düşündüm: "Ey tahrip eden zaman! Yok olması fayda getirecekler dışında hiçbir şeyi yeterince özenle korumadın. Ey tembel ve kibirli çağ, en değersiz şeylere en içten özeni gösterdiğin halde bize dâhi insanlar miras bırakmanın sebebi bu mu? Ey bugünün kıt akıllı ve sefil insanları, neden kendinizi öğrenilmemesi gerekenleri öğrenmeye ve yazılmaması gerekenleri yazmaya adıyorsunuz da bu eseri bozulmadan korumayı ihmal ediyorsunuz?"

Ancak bu eser sayesinde senin gerçek değerini anlayabildim. Senin hakkında uzun süre hatalı düşünmüşüm ama şimdi bunu düzelttiğim için mutluyum. Güzel bir gövdenin parçalanmış organlarını gördüm ve hayranlığım beni saran kedere karıştı. Şu an bile bu eser birilerinin kütüphanesinde olabilir ve daha da kötüsü, bu kişi nasıl bir kitaba ev sahipliği yaptığından tamamen habersiz olabilir. Benden daha şanslı olan o kişi büyük bir değere sahiptir ve akıllıysa onu büyük hazinelerinden biri olarak görür.

Bu kitaplarda (şüphesiz çok sayıdadır ama ben kaç tane olduklarını bilmiyorum) bütün bir ömür boyu biriktirdiği deneyimlerle zenginleşen Cicero'nun kâmil yetenekleriyle incelediği konuyu incelemeye cesaret etmişsin. İmkânsız olanı başarmışsın. Çok büyük bir adamın ayak izlerini takip etmiş ama taklidinin mükemmelliğiyle değil, kendi eserindeki orijinal doktrinlerinin değeri sayesinde yeni bir zafer kazanmışsın. Cicero'nun eserlerinde hatip savaşa hazırdır; senin eserlerinde ise Cicero tarafından ihmal edilen veya önemsenmeyen şeyleri dikkate aldığın için hatip daha gelişmiş ve medenidir.

TİTUS LİVİUS'A

(Yukarıdan izin verilseydi) ya senin doğduğun çağda doğmak isterdim ya da senin bu çağda doğmanı; ilk durum sadece benim için iyi olurdu, ikinci durum ise tüm çağdaşlarım için. Kesinlikle seni ziyarete gelen o hacılardan biri olurdum. Seni görebilmek için sadece Roma'ya değil, Galya veya İspanya'dan çıkıp yolunu bulabilirsem Hindistan'a kadar giderdim. Şimdi şahsen seni değil, eserlerindeki seni görmekle mutlu olmak zorundayım ama çağımızın tembelliğine rağmen eserlerindeki sen zaten yok olmadı. Biliyoruz ki Roma'daki olaylarla ilgili yüz kırk iki kitap yazdın. Nasıl bir şevk

ve yorulmaz bir hevesle çalışmış olmalısın! (Oysa) tüm bu eserlerden sadece otuz tanesi var elimizde.

Kendimizi bilerek kandırmak ne kadar kötü bir huy! Otuz dedim, çünkü yaygın olarak böyle söyleniyor. Ancak bunlardan bile bazılarının eksik olduğunu buldum. Toplamda yirmi dokuz tane var, üç tane onluk gruptan oluşuyor; birinci, üçüncü ve dördüncü gruplar – sonuncusu eksik. İçinde bulunduğum zamanı, bölgeyi ve âdetleri unutmak istediğimde senden artakalan bu küçük emanetlere sığınıyorum. İnsanlar altın ve gümüşten başka hiçbir şeye değer vermediğinde, bedensel ve fiziksel zevklerden başkasını arzulamadıklarında, bugünün ahlaki değerlerine karşı sık sık acı bir öfke duyuyorum. Eğer insanoğlunun amacı bunlar olsaydı, sadece çayırdaki aptal hayvanlar değil, hissiz ve hareketsiz nesneler bile insandan daha zengin ve yüksek bir amaca sahip demek olurdu. Ama bundan başka yerde bahsederiz.

Şimdi sana teşekkür etmem daha yerinde olur. Bu teşekkürün birçok sebebi var ama bir tanesi özellikle önemli: Sık sık günümüz şeytanlarını unutmamı sağladın ve beni o daha mutlu zamanlara götürdün. Okurken Cornelli Scipiones Africani'nin ortasında yaşıyor gibiydim; Laelius, Fabius Maximus, Metellus, Brutus ve Decius, Cato, Regulus, Cursor, Torquatus, Valerius Corvinus, Salinator, Claudius, Marcellus, Neron, Aemilius, Fulvius, Flaminius, Attilius, Quintius, Curius, Fabricius ve Camillus'un yanında gibiydim.

* Petrarca: *De Viris Illustribus*, (çev.) Mario Emilio Cosenza, s. 22-5, 43-4, 84-5, 100-1. University of Chicago Press, 1910.

4. Bireysellik ve İnsanoğlunun Fıtratı

Mirandola Kontu Giovanni Pico (1463-94) İtalyan Rönesansı'nın en iyi eğitim almış kişilerinden biriydi. Latince ve Yunancaya aşina, skolastisizm, İbranice, Arapça ve yerel İtalyan edebiyatı alanlarında yetkindi. İnsancılarla dosttu, bir süre Floransa Akademisi'nin Eflâtuncularıyla da arkadaşlık etti. *İnsanın Saygınlığına Dair Nutuk* [De hominis dignitate] Roma'da ilgilenen herkesi davet ettiği bir münazaranın (1486) açılış konuşması olarak yazılmıştı, insanoğlunun bilgi peşinde koşmasının önemini Yeni Eflâtuncu bağlamda savunuyordu. Dokuz yüz tezden oluşan Nutuk, esas itibariyle dinlerin birbirine karıştığı insancı bir "uzlaşımcılık"tı (sinkretizm) ve münazarayı Papa VIII. Innocent erteledi. Daha sonra kurulan Papalık Komisyonu, Pico'nun savunmayı planladığı dokuz yüz tezin de sapkın olduğuna karar verdi.

*İnsan Haysiyetine Dair**

Mirandolalı Pico

Arapların ve saygıdeğer Babaların kayda geçirdiklerini okurken, *Saracenli* Abdala'nın, kendisine dünyanın bu döneminde en çok neyin hayranlık uyandırıcı olduğu sorulunca şu cevabı verdiğini öğrendim: "İnsan." Bu görüşe Hermes Trismegistus[25] da katılır: "En büyük mucize insanoğludur." Ne var ki, bu sözlerin ardında yatan nedeni düşününce, insan doğasının çokyönlü mükemmeliyetine dair söylene gelenlerin -tüm yaratıkların aracısı, tanrıların mahremi, aşağı düzeydeki varlıkların kralı; keskin duyuları, muhakeme kabiliyeti ve parlak zekâsıyla doğanın mütercimi; sabit sonsuzluk ile uçup kaçan zaman aralığı ve (Perslerin dediği gibi) rabıta; Davut'a göre meleklerden biraz aşağıda bir varlık- beni tatmin etmediğini gördüm. Bunlar esas nedenler değil, çünkü insanoğlunun en büyük hayranlık uyandıran yaratık olduğu iddiasını haklı çıkarmıyorlar. Mesela, neden meleklere ve göklerdeki kutlu ahenge daha büyük bir hayranlık duymayalım ki? Öyle görünüyor ki, insanoğlunun neden en şanslı yaratık ve dolayısıyla hayran olmaya değer bir varlık olduğunu, evrensel Varoluş zincirinde payına düşeni ve hangi mertebede bulunduğunu -ki, yıldızların ve dünya dışı zihinlerin bile kıskanacağı bir mertebedir- sonunda tam olarak anladım. Aslında bu mucizevi bir şey ve eskiye dayalı bir inanca dayanıyor. Neden olmasın? İnsanoğlu büyük bir mucize, muhteşem bir varlık olarak adlandırılmayı gerçekten hak ediyor.

Beni duyun dost murakıplar, (yani) Babalarımız, bu mertebenin tam da ne olduğunu duyun, bana bu iyiliği yapın. Baba Tanrı, o Yüce Mimar, gördüğümüz bu kozmik evi, bu en kutlu mabedini, o gizemli bilgeliğinin ürünü olan yasalarıyla çoktan inşa etmişti. Göklerin de üstündeki bölgeyi Akıllarla donatmış, göksel kürelere ebedi ruhlar vasıtasıyla hareket kazandırmış ve aşağıdaki dünyanın mülevves bölgelerini her türden hayvanla doldurmuştu. Ama işi biten Zanaatkâr, birilerinin bu muazzam çalışmayı görüp üstünde

25 Hermes Trismegistus, eski metinlere göre Hermes-Thot, eski Mısır'da yaşamış bir bilgedir. Mükemmel bir bilimadamı olarak da görülür; kimilerine göre bir inisiye, kimilerine göre bir peygamberdir. Eski Yunanca metinlerde bilge Hermes-Thot'dan sihrin, simyanın, astronominin, tıbbın ve bilgeliğin kurucusu olarak söz edilir. Nitekim eski metinlerde kendisinden "üç kere büyük Hermes" anlamında "Hermes Trismegistus" olarak söz edilir. Kimine göre, Thot, Mu ve Atlantis dönemindeki tek tanrılı dini, İÖ 16.000 yıllarında Mısır'a getirmiş, Atlantisli bir bilgedir. Bazı araştırmacılar bu kayıp kıtalardaki tek tanrılı dinin Sörius kökenli bir öğreti olduğunu ileri sürer. Kimilerine göre de Hermes-Thot'dan, Tevrat'ta Enok Peygamber, Kuran'da da İdris Peygamber olarak söz edilir.

düşünmesini, büyüklüğüne, enginliğine ve güzelliğine hayran olmasını istedi. Dolayısıyla, (Musa ile Timaeus'un[26] tanıklık ettiği üzere) her şey bittikten sonra insanoğlunu yaratmayı düşünür oldu. Ne var ki, elindeki numuneler (arketip) istediği gibi yeni bir *nesep* yaratmasına elvermediği gibi, hazinesinde de bu nesebe miras olarak bahşedebileceği bir şey yoktu. Dahası, dünya üzerinde bu (yeni) varlığın oturup kainatı seyrederek düşünebileceği yer de kalmamıştı. Her şey tamamlanmış, tüm şeylere en yüksek, orta ve en aşağıda olmak üzere yer tahsis edilmişti. Ne ki, Baba, son bir eser daha yaratacak kadar güçlüydü ve Bilgeliği fikir yoksunu biri gibi kararsız kalmasına el vermezdi. İlahi âlicenaplığına şükretmek, O'na övgüler yağdırmak için yaratmayı düşündüğü bir varlığı, diğer varlıkların nezdinde Kendisini kınamak zorunda bırakması merhametsizlik olurdu.

Zanaatkâr sonunda doğru dürüst hiçbir şey veremediği bu yaratığın, diğer yaratıkların kendine has ve birbirinden farklı özelliklerinin tümüne sahip olmasını buyurdu. Dolayısıyla, insanoğlunu doğası belirsiz bir yaratık olarak tasarlayıp onu dünyanın tam ortasına yerleştirdi ve ona şöyle dedi: "Sana kendine has bir mekân veya şekil vermedik, Âdem. Şu nedenle ki, aklının erdiğince kendi istediğin mekâna, şekle ve işleve yine kendin sahip çık. Diğer tüm yaratıkların doğaları sınırlı, onlar Bizim tarafımızdan konulan yasalarla kısıtlanmış durumda. Hiçbir şekilde kısıtlanmamış olan sen, kendi özgür iradene teslim edildin ve yaratılışının sınırlarını kendin belirleyeceksin. Seni dünyanın tam ortasına yerleştirdik ki dünyadaki her şeyi gör. Seni ne göksel, ne dünyevi, ne ölümlü, ne ölümsüz kıldık ki, kendi kendinin yaratıcısıymışçasına özgürce seçim yap ve kendine istediğin şekli ver. Sana yozlaşmak suretiyle en alt düzeyde vahşi bir hayvan gibi yaşama gücü vereceğiz. Sen aklın ve ruhunla yaptığın muhakeme uyarınca yeniden doğabilecek ve daha yüksek düzeylere, ilahi bir yaşama da yükselebileceksin."

Ah o Baba Tanrı'nın âlicenaplığı, ah insanlığın en yüce ve en muhteşem mutluluğu! İnsana nasıl isterse öyle olma, ne isterse onu yapma gücünü bahşetmekte! Hayvanlar annelerinin rahminden çıkarken… sahip olabileceklerinin tümünü beraberlerinde getirir. Ruhani varlıklar ya en baştan itibaren ya da doğduktan hemen sonra, sonsuza dek ne olacaklarsa ona evrilir. Baba, insanoğlunun içine gündelik yaşamın gerektirdiği her türlü tohumu daha doğarken koyar. İnsan bu tohumlardan hangisini ekip biçer ve yetiştirirse, odur olgunlaşarak büyüyecek ve meyve verecek olan. İnsanoğlu, bunlar bitkisel

---

26 Eflâtun'un yegâne "bilimsel" diyaloğunda Yunanlıların yaratılış kuramlarından birini dile getiren ana karakter.

tohumlarsa bitki gibi, duyguysa kaba ve şehvetli, akılcıysa göksel bir varlık olarak büyüyecektir ve şayet entelektüel ise Tanrı'nın oğlu, yani bir melek olacak, kendi merkezine çekilir ve ruhu Tanrı ile bütünleşirse, Tanrı'nın (ki her şeyin üstündedir) ıssız karanlığında her şeyin üstüne çıkmak suretiyle yaratılanların olmadığı kadar mutlu olacaktır. O, değişken kişiliği ve kendi kendini dönüştürebilen doğasıyla, Atinalı Asclepius'un haklı olarak dediği gibi, Proteus'un[27] sembolize ettiği bir varlıktır. Bu metamorfoz, İbraniler ile Pisagorcular arasında da yaygındı.

İbranilerin okült[28] inancı bazen Hz. İdris'i, *Mal'akh Adonay Shebaoth* adını verdikleri ilahi bir meleğe dönüştürür ve bazen de diğerlerini başka başka göksel varlıklara. Pisagorcular takva sahibi olmayanları vahşi hayvanlara, hatta biri Empodocles'e[29] inanacak olsa, onu da bitkiye dönüştürür. Onları örnek alan Hz. Muhammet de şu sözleri dilinden düşürmez: "Allah'ın buyruğuna uymayanlar birer hayvana dönüşür." Haklıdır. Bitkiyi bitki yapan kabuğu değil, duyarsız doğası; hayvanı hayvan yapan postu değil, duyarlı ve fakat akılsız ruhudur. Aynı şekilde, gökleri gök yapan küreselliği değil, değişmez düzeni; meleği melek yapan bedeninden vazgeçmiş olması değil, ruhani aklıdır. Kendini bedensel hazza kaptırıp yerlerde sürünen birini görürseniz bilin ki o bir insan değil, bitkidir; kendini Calypso[30] gibi hayallere kaptırıp başka bir şey görmez olan birini görürseniz bilin ki o bir insan değil, hayvandır. Şayet her şeyi muhakeme sonucu açıklayan bir filozof görürseniz, önünde eğilin, çünkü göksel bir varlıktır. Şayet bedeni unutup zihnin derinliklerine ulaşmak üzere tefekküre dalmış birini görürseniz, bilin ki o ne bu dünyaya, ne de gökyüzüne aittir; o insan derisine bürünmüş, muhterem bir varlıktır.

---

27 Proteus: Deniz tanrısı Poseidon ile Phenike'nin geçmiş, şimdi ve geleceği görüp bildiklerini kimseyle paylaşmak istemeyen oğlu.

28 Okült: *Occult* sözcüğü Latincede saklı, gizli anlamına gelen *occultus* sözcüğünden türemedir. Sözcük burada doğaüstü güçlerin varlığına işaret etmekte ya da İncil'de zikredilen Tanrı bilgisinden daha farklı bilgiye sahip olma, satanizm, neo-pragmatizm, astroloji, fal vb. psişik uğraşları ima etmektedir. (ç.n.)

29 Empedocles İÖ 450'lerde yaşamış Yunanlı bilimadamı, filozof ve şairdir; tüm varlıkların dört ana elementten, ateş, toprak, hava ve sudan mürekkep olduğuna inanır. Ona göre karşıt güçler (sevgi ve nefret) bu elementlerin etkileşimi sonucu birleşir veya ayrılır (nefet onları ayırır, sevgi birleştirir). Ayrıca, insan ve hayvanların evrim geçirerek kendilerinden önce gelen bir formdan oluştuklarına dair bir kuramı ortaya atmıştır. Mitolojiye göre, Pisagor ve Empedokles gibi kahramanlar havarilerin deniz ve nehirlerde daha kolay yol alması için dalgaları, denizleri ve nehirleri mucizevi bir biçimde "dindirmişlerdir" (Iamlichus, *Life of Pythagors*).

30 Kalipso: Homeros'a göre bir deniz perisi, Atlas'ın kızı. Hikâyeye göre Odiseus'u büyü yapmak suretiyle yedi yıl bir adada esir olarak tutmuş, Odiseus'un Malta olduğu sanılan bu adadaki esareti, Athena'nın Zeus'a yalvarması üzerine sona ermiştir.

Etini (kendini) istediği her şekle sokup değişen ve her yaratığın özelliğine büründüğü için Musa'nın ve Hıristiyanların kutsal yazılarında, haklı olarak, bazen "et yığını", bazen de "her mahluk" olarak tanımladıkları bir adama hayranlık duymayacak biri var mıdır? Bu nedenledir ki, Persli Euanthes, Babilli büyücülerin, insanların dış görünüşlerinin doğuştan sahip olduklarıyla uyuşmadığını, yaratılışlarına ters düştüğünü söyleyerek, Chaldaean için şöyle der: "*Hanorish tharah sharinas*", yani "İnsanoğlunun doğası çok değişken ve tutarsız." Neden bunun üstünde duruyoruz? Duruyoruz, çünkü yaratılışımız o ki, ne istiyorsak öyle olabiliriz. Bunu iyi anlamalı ve ayrıcalıklı özelliklerle donatılmış olarak dünyaya gelen bizler, bunun idrakiyle, akılsız hayvanlar gibi davranmak yerine, Asaph peygamberin dediği gibi davranmalıyız: "Hepiniz birer melek ve En Yüce Olan'ın çocuklarısınız." Baba'nın âlicenaplığını istismar etmemeli, bize bahşettiği özgür iradeyi kötüye değil, iyiye kullanmalıyız. Bırakalım ruhlarımızı kutsal arzular/tutkular sarsın ki, sıradan olanla yetinmeyelim ve tüm gücümüzle en yüksekleri hedefleyelim, çünkü buna muktediriz.

Dünyevi şeyleri hafife alalım, göksel şeyleri küçümseyelim ve sonunda dünyaya dair her şeye daha az itibar etmiş olarak, öteki dünyaya, Tanrı'ya en yakın yere doğru koşalım. Serafim, Kerubim ve Thrones'in[31] orada en ön sırada oldukları söyleniyor; onların iradesine teslim olamayan ve daha aşağı bir konumda olmaya tahammül edemeyen bizler, onlara benzemeye, onlar kadar saygın olmaya çalışalım. Eğer istersek, ikinci sıradaki yerimizi alabiliriz.

* *The Renaissance Philosophy of Men*, The University of Chicago Press 1948.

Rotterdam doğumlu Desiderius Erasmus (1466-1536) Rönesans'la ortaya çıkan insancı akımın en büyük temsilcilerindendir. Papalığın düşünceler üzerinde kurduğu hegemonyaya karşı çıkan Erasmus, Augustine tarikatı rahiplerinden olmakla birlikte, cüppe giymemiş, Paris Üniversitesi'nde eğitim görmüş, İngiltere'ye giderek John Colet, Thomas More ve çevresiyle dostluk kurmuştur. Hıristiyanlık ruhunu antik çağın yalınlığında aramakta, güzel sanatların ve bilimlerin yayılmasına, Avrupa'nın ortak bir sanat ve bilim anlayışının çatısı altında birleşmesinde eğitime büyük önem vermektedir. Eğitimle ilgili çok sayıda risalelerinden 1529 tarihli *De Pueris Statim Ac Liberaliter İnstituendis*'te insanın fıtratına ilişkin iyimserliğini ve "eğitim"in kudretine duyduğu inancını vurgular.

31 İbrani ve Hıristiyan ilahiyatında geçen melek isimleri. Her üçünün farklı görev ve mevkileri vardır. (y.n.)

*Çocukların Eğitimine Dair**

Desiderius Erasmus

İnsanı oluşturan şey akla sahip olmasıdır. Ağaçlar ve vahşi hayvanlar kendiliğinden büyür ama inanın bana insan şekillendirilir. Eski zamanlarda ormanlarda yaşayan, sadece doğal ihtiyaçlarının ve arzularının harekete geçirdiği, hiçbir kanuna bağlanmadan, toplumlarında belirli bir düzen olmayan eski insanlar daha çok vahşi hayvanlar olarak görülmelidir. Çünkü her şeyin sadece iştahlara göre belirlendiği bir yerde insanlığın işareti olan aklın yeri yoktur. Felsefenin geliştirdiği akılla sağlam biçimde eğitilmemiş bir insan, şüphesiz hayvandan daha aşağı bir varlıktır, çünkü tutkuları, arzuları, kızgınlığı, kıskançlığı veya kanunsuz doğası tarafından bir oraya, bir buraya sürüklenen birisinden daha tehlikeli bir kişi yoktur. Bu nedenle şimdi kendi oğlunun en iyi eğitimi almasını sağlamayan kişiye adam, hatta bir insan evladı bile denemez... Doğa sana bir oğul vererek deyim yerindeyse kaba, biçimsiz bir yaratık hediye etmiştir; senin görevin onu bir insan olmak üzere şekillendirmektir. Eğer bunu ihmal edersen hâlâ bir hayvansın demektir. Dürüstçe ve bilgece şekillendirilirse, neredeyse Tanrı'dan fazla uzak olmayan bir varlık olduğunu ispatlayabilirsin demek istiyorum.

Akılsız bir hayvan içgüdüsel olarak kendi çocuğuna karşı görevini yerine getirirken, akıllı bir yaratık olan insanın doğaya, ebeveynlik sorumluluğuna ve Tanrı'ya olan borcuna karşı kör olduğunu kabul etmekten daha acınacak bir durum olabilir mi? Ama şimdi bireysel gelişimi belirleyen üç koşulu kesinlikle incelemek istiyorum. Bunlar doğa, eğitim ve pratiktir. Doğa derken, kısmen eğitilmeye ilişkin doğuştan gelen kapasiteyi, kısmen de mükemmelliğe yönelik doğal eğilimi kastediyorum. Eğitim derken, öğretme ve kılavuzluğun yetkin biçimde uygulanmasını kastediyorum. Pratik derken, doğa tarafından içimize yerleştirilmiş ve eğitim ile ilerletilmiş faaliyetin kendimiz tarafından serbestçe gerçekleştirilerek pekiştirilmesini kastediyorum. Yetkin bir eğitim olmadan doğa kusursuz değildir, eğitimin verdiği yöntem olmadan pratik yapmak ise umutsuz bir kafa karışıklığına neden olur.

Kural olarak, insanın doğası dendiğinde, akılla yönlendirilmek gibi insanlarda ortak olan nitelikleri kastederiz. Ama bundan daha dar bir şeyi de kastedebiliriz: Her kişinin kendine özgü niteliklerine "kişilik" deriz. Bu nedenle, bir çocuk matematiğe, diğeri ilahiyata, bir başkası retoriğe veya şiire, diğeri ise savaşa doğuştan eğilimli olabilir. Bazı zihinler belirli alanlar tarafından öylesine sahiplenilmiştir ki, onları diğer alanlara çekmek mümkün değildir, bu yöndeki bir deneme kesin bir tiksinmeye sebep olabilir. (...) Bu

sebeple öğretmenin böylesi doğal eğilimleri, böylesi kişilikleri çocukluğun erken dönemlerinde gözlemesi gereklidir, çünkü en kolay öğrendiğimiz şeyler alıştığımız şeylerdir. İnanıyorum ki bir oğlan çocuğunun yüzünden ve davranışlarından nasıl bir yaratılışa sahip olduğunu anlamayı denemek ve çıkarsama yapmak değersiz bir çaba değildir. Doğa bu açıdan bize kılavuzluk edecek işaretler bırakmayı unutmamıştır.

* W. H. Woodward: *Desiderius Erasmus*, s. 186-7, 191, 195-6. Telif hakkı: 1904, Cambridge University Press. Cambridge University Press'in izniyle yeniden basılmıştır.

Henry Peacham (1576-1644) bir okul müdürüdür. 1622'de basılan *Mükemmel Centilmen*'in [The Compleat Gentleman] ikinci cildini oğullarına bir süre özel ders verdiği Arundel Kontu'na ithaf eder. Bu kitap On Beşinci ile On Yedinci yüzyıllar arasında düzenli olarak yayınlanan "adabı muaşeret" kitaplarının tipik bir örneğidir. Novilara Kontu Baldassare Castiglione'nin (1478-1529) *Saray Nediminin Kitabı* [Il libro del Cortegiano] adlı eseri gibi, Orta Çağ şövalyesinin evcilleşmek suretiyle Rönesans tarzı medeni (salon adamı anlamında) erkeğe dönüşümünü özetler.

*Mükemmel Centilmen**

Henry Peacham

Burada size (Arundel ve Surrey Kontu'nun oğlu William Howard) genel olarak çalışmalarınız için kullanabileceğiniz ve her asil ve centilmen için gereken, övülmeye en değer nitelikleri kazanmanızı sağlayacak ilk ve temel talimatları (bu basit yöntemler sizi daha hoş yerlere götürecek anahtarları da beraberlerinde taşırlar) ve en hızlı yöntemi sunuyorum. Şüphelenecek bir şey yok ama burada eğitimin değerini ve mükemmelliğini gördükten, asaleti ne kadar geliştirdiğini, cehalet yüzünden her saat nasıl hatalar yapıldığını, tarihin gördüğü en bilge insanlarla bir konuda konuşmanın ne kadar keyifli olduğunu anladıktan ve matematik, şiir, resim, hanedan armacılığı vb. gibi (burada vücut için en fazla tavsiye edilecek egzersizleri, taşıma, seyahat gibi konulardaki genel talimatları da öğrenmenizi rica ediyorum) en keyifli ve takdire şayan bilimlerde irfan sahibi olduktan sonra bu eğitimden keyif alacak, Ulysses'in Minerva'yı dirseğinde taşıdığı gibi onu bilgi yolunda kılavuz edinecek ve sadece en tatlı değil, en mutlu hayat için de zemin olarak kabul edeceksiniz.

Tüm evrenin çerçevesi ve O'nun şeylerin biçimlerini sonsuz çeşitlilikte yaratmaktaki mükemmel bilgelik yöntemi doğru biçimde incelenirse, etkili olan erdemin veya özün makamına bağlı olarak egemenliğe ve üstün bir

hâkimiyete sahip olmak ile bir yere hükmetmek aynı üstünlüktedir. Göksel varlıklar arasında daha asil olan küreleri görürüz, daha etkililer daha yüksekte, az etkili olanlar aşağılardadır. Öğeler içinde en saf ve en etkin olan ateş en yüksek yere sahiptir; hem duyulara sahip olan hem de olmayan şeylerden oluşan varlıklarda şekilden kaynaklanan bir mükemmellik özelliği mevcuttur, bu özellik aynı türden olanlardan birini diğerlerinden daha asil kılar.

Aslanın hayvanların kralı olduğunu söyleriz, kartal da kuşların, balina balıkların, Jüpiter meşesi[32] ise ormanın kralıdır. Çiçekler arasında en çok güle hayranlık duyar ve rağbet ederiz, meyvelerden narı ve kraliçe elmasını, taşlar içinde hepsinden ziyade elması, metallerden altını ve gümüşü severiz; bunların içlerindeki mükemmeliyeti ve erdemi kendi türlerine aktardıklarını bildiğimize göre, mükemmel olan, daha asil biçime sahip insanın içindeki asaletin de onu diğerlerinin prensi yaptığını kabul etmeyecek miyiz? (...)

Elbette, doğanın (aslında doğanın Tanrısı'nın) bizlerin arasında da aynısını yaratmadığına inanmak, en nadir işlerin sahibini cahillikle ve taraf tutmakla suçlamak ve kendimizi hayvanların altına düşürmek demektir. Yani asalet bir tür zirveden ya da diğerlerinden daha yüksekte olan ve iyi veya kötü ama belirgin bir eylemi sebebiyle fark edilen birinden başka bir şey değildir; Latin şairler de buna göre *nobilis* [asiller, ç.n.] ve *ignobilis* [asil olmayanlar, ç.n.] olarak ayrılır. Daha ayrıntılı ve sahici anlamda asalet, bir ırkın veya soyun kanının onurudur; bu onur aileden bir veya daha fazla kişiye o ülkenin veya yerin prensi, kanunları veya gelenekleri tarafından, bilgileri, kültürleri yahut yaşadıkları yerin halkına veya topraklarına faydalı olmak üzere gerçekleştirdikleri şerefli bir iş nedeniyle önceden verilir.

Madem tüm erdemler eylemdedir ve hiç kimse sadece kendisi için doğmaz, biz de şunu ekleyelim, ülkesine faydalı olmak için doğar; (çok mükemmel olmasalar da) karanlık bir fener gibi kendi ışıklarını tefekkür içinde ve stoacı biçimde köşeye çekilerek harcayan kişiler ender olarak asil olarak kabul edilirler. (...)

Ayrıca asalet öze aittir ve doğaldır, (elmas gibi) ışığı sadece kendisinden gelebilir; onurları ve unvanları harici olarak verilir ama terk edilebilecek uşaklardır, sadece görünüştedir ve güzel bir gövdenin üzerindeki kumaş gibidir.

Bizim amacımız açısından bakıldığında, iç savaş sırasında imparatorun elinden şövalyelik almış olan ve sonrasında âlim arkadaşlarını terk edip şövalyelerle arkadaşlık kuran bir âlime İmparator Sigismund'un söyledik-

32 Antik Yunan mitolojisinde Zeus -ki Roma'da Jüpiter olacaktır- meşeyi ağacı bellemiştir. Şimşek ve kartalla beraber meşe ağacı Zeus'un (Jüpiter) atribüsüdür. (y.n.)

leri unutulmazdır; imparator bu âlimin davranışını dikkatle gözlemlemiş, (törenden önce) gülümsemiş ve ona şöyle söylemiştir: Seni aptal, kim öğrenmeyi ve senin dereceni şövalyeliğe tercih eder? Bir gün içinde binlerce kişiyi şövalye yapabilirim ama bin yılda bir kişiyi bile âlim yapamam. Her ne kadar bu mülklerde refah içinde yaşayan halkı *armis* ve *consilio*[33] korusa da bu ağacın iki dalından biri askeri ise, diğeri de sivil disiplindir; ilkinin ne kadar değerli olduğunu ve ruh yüceliği gerektirdiğini görüyorum; diğerinin altında adalet, *consilii fons*[34] olan kanun bilgisi, ihtişam ve belagat vardır.

Gerçek cesaret ve ruh yüceliği için asalet kazanan cesur Atinalı Iphicrates'i örnek gösterebiliriz: Bir savaşta Lakedemonyalıları yenen ve Epaminondas'ın öfkesini engelleyerek Pers Kralı Artazerzes'in yardımcı komutanı olan Iphicrates, aslında fakir bir ayakkabı tamircisinin oğluydu.

İskender'in en çok değer verdiği ve tavsiye istediği komutanlarından Eumenes sıradan bir nakliyecinin oğluydu.

Diokletianus'un babası bir kâtip ya da ciltçiydi; Valentinianus bir urgancının, Maximus bir demircinin, Pertinax bir odun tüccarının, Servius Tullius bir köle kadının (adı bu yüzden Servius'tur), Tarquinius Priscus fakir bir tüccarın yahut Korintli bir gezgin satıcının, bu isimdeki ilk Fransa kralı olan Hugh Capet ise Paris'te bir kasabın oğluydu. (...)

Bir yabancı ve bir sürgün olan Tarquinius Priscus, şaşaası ve yaşadığı yere sağladığı büyük faydalar nedeniyle asaletle ödüllendirilmişti; daha sonraki bir dönemde Floransa'da yaşayan Cosimo di Medici de öyle – adil bir bakışla incelendiğinde erdemleri sayesinde prens saraylarına girmişti. Bana izin verin de bir seyyah olarak biraz nefesleneyim; şimdi size sıradan bir adam olmasına rağmen Makyavelli'nin yazdığı tarihçede bulduğum, onun asillerde bile olmayan ihtişamının yüce kulelerini göstereyim. Bu Cosimo (diyor Makyavelli) sadece Floransa'da değil, tüm diğer şehirlerde bugüne kadar bir insanın hatırladığı en itibarlı, en meşhur vatandaşmış, çünkü (kendi zamanındaki) tüm diğer insanları sadece otorite ve zenginlik açısından değil, cömertlik ve bilgelik açısından da çok aşıyormuş. Onu ülkesinin önderi haline getiren diğer niteliklerinin yanı sıra diğer insanlardan çok daha cömert ve muhteşemmiş, cömertliği öldükten sonra çok daha açıkça ortaya çıkmış. Oğlu Piero babasının tuttuğu kayıtları bulduğunda Cosimo'nun büyük miktarda borç verdiği tahmin edilen herkesin adı oradaymış, hatta ihtiyacı olduğunu bildiği centilmenlere de borç vermiş. İhtişamı yaptırdığı farklı binalarda görünüyormuş: Floransa'da St. Marco ve St. Lorenzo tapınaklarını

33 Silah ve müzakere. (ç.n.)

34 Müzakerenin kaynağı. (ç.n.)

ve St. Verdiana Manastırı'nı yaptırmış, Fiesole Dağları'nda da S. Girolamo Manastırı'nı. (...) Ayrıca ona göre İtalya'daki muhteşem binaları yeterince şöhret sağlamadığından, fakir ve hasta hacılar için Kudüs'te de bir hastane inşa ettirmiş. Bu iş için çok büyük paralar harcamış. Her ne kadar bu binalar ve diğer işleri prenslere layık olup Floransa'da bir prens gibi yaşamış olsa da bilgeliği sayesinde medeni tevazu sınırlarını asla aşmamış. Konuşmalarında, ata binerken, çocuklarını ve akrabalarını evlendirirken tüm diğer mütevazı ve ihtiyatlı vatandaşlar gibiydi, çünkü biliyordu ki, tüm insanların hayranlıkla seyrettiği olağanüstü şeyler, gösterişsiz biçimde ve dürüstçe yapılan işlerden çok daha fazla kıskançlık yaratır: Bu arada unuttum, kısa zaman sonra Floransalı gençleri eğitmek üzere her meslekten eğitimli adamları ağırlamak için büyük ve zor bir görev üstlendi: O dönemde konularının tek uzmanı olan Yunanca uzmanı Argiropolo ve Marsilio Ficino'ya (Ficino'ya çalışmalarını yürütebilmesi için kendi evinde konuk etti ve Carraggi'deki evinin yakınlarında değerli topraklar verdi) karşı cömert davrandı, çünkü erdemleri ona başkalarını taklit etmektense, onlara hayran kalmayı dayatıyordu.

Devam edersek, belagat için daha az saygı ve onur söz konusu değildir; medeniyeti barbarlıktan ayıran ve kaba kalabalıkları kulaklarından yakalayıp Kelt herküllerini etkileyerek krallıkları tamamen sarsan belagatleriyle birçok kişi itibar ve servet kazandı. Roma İmparatorluğu için Augustus ile çekişen Marcus Antoninus, Cicero yaşadığı sürece bu amacına ulaşamayacağını anlayınca onu öldürtmüştü. (...) Düşünceli bir prens için burada birçok ders vardır; sadece dürüst ve becerikli hatipleri desteklemek değil, onları yakınında da tutmak gerekir, böylece onları devleti desteklemek için (durum gerektirirse) dayanak olarak ve akortsuz halkı akort edebilecek bir anahtar olarak kullanabilir.

Zihnimizdeki kültürü kendisine borçlu olduğumuz "öğrenme", asaletin temellerinden biri olduğuna göre asil olarak doğmuş kişi ilimle uğraşırsa iki katı onura sahip olmayı hak eder, (...) en güzel renklerin sancağı olarak uzaktan ayırt edilebilir, hem sevgi hem de hayranlık kazanır, yetenekleri sayesinde hayattaki imajını yükseltir, değerli ve gelecek nesillere aktarılacak kadar uzun ömürlü kılar.

Roma en iyi günlerini, Numa, Augustus, Titus, Antoninus, Konstantin, Theodosius ve diğer eğitimli krallar ve imparatorların hâkimiyetindeyken yaşadı. Plutarkhos bunun nedenini şöyle açıklar: Öğrenmek hayat ve etvarı ıslah eder ve milletler topluluğunun yöneticilerine en sağlıklı öğütlerini sunar. Roma'nın tüm iyiliklerinin yanı sıra Licinius'un şiirlerinde (*Pestes Reipublicae Literae*) söylediğini, Fransa Kralı XI Louis'nin oğlunun Latincesinin "*Qui nescit dissimulare, nescit regnare*" özdeyişinden (Yalan söyle-

meyi bilmeyen yönetmeyi de bilmez) ibaret olmasında mahzur görmediğini bilmez değilim. Ne ki, bunlar cahil ve çürümüş yargılara sahip bir azınlığın fantezilerinden öte değildir.

* Henry Peacham: *Mükemmel Centilmen*, (ed.) Tudor and Stuart Library, Epistle Dedicatory, s. 1-4, 6-8, 18-20. Clarendon Press, Oxford. 1906.

“Rönesans adamı,” hiçbirinde uzman olmadığı birden fazla alanda başarı gösteren anlamında kullanılmaktadır; kısıtlı bir alanda “her şeyi” bilmektense, her şey hakkında “kısıtlı” bilgi sahibi olmayı tercih eden tipolojiyi temsil eder. Resim, şiir, dilbilim, felsefe, kriptoloji, müzik ve mimari alanlarında tebarüz eden Leo Battista Alberti (1404-1472) tüm bilgilere hükmeden Rönesans adamlarından biri olarak tanınır. Rimini’deki Aziz Francesko Kilisesi’nin mimarı olan Alberti’nin *Resim Risalesi* (De Pictura) adlı eseri, mimari ve heykel konusundaki tamamlayıcı eserleriyle birlikte sanatın bilinçli prensiplerini ilk defa formüle etmiştir.

*Resim Risalesi**

Leo Battista Alberti

[Bu kitapta] sanırım ressamlar için yeterince iş yaptım, kitabımı okurlarsa, bugüne kadar bildiğim kadarıyla hiçbir yazar tarafından tartışılmamış bu zor konu hakkında birtakım bilgiler edinebilirler. (...) Resim tüm diğer sanatların efendisi, en azından onların temel süsü değil midir? (...)

Başka hiçbir sanat yoktur ki hem o konuda cahil olanlar hem de yetenekliler tarafından öğrenilmesi ve uygulanması bu kadar zevkli olsun. İzninizle kendimden bahsedeyim; işlerim izin verdiğinde sıklıkla yaptığım gibi ne zaman keyif almak ve eğlenmek için resim yapmaya otursam, o kadar yoğunlaşır ve keyif alırım ki, fark etmeden üç dört saat geçmiş olur. Yani bu sanat, gelişim sürecinde büyük keyif verir; mükemmelleştiğinizde ise onur, servet ve ebedi bir şöhret sunar. (...) Resim konusunda ustalaşmayı arzularken, antik dönemdekilerin kazandığı onuru ve şöhreti her zaman gözünüzün önüne getirin. (...)

Resmi üç bölümde inceleriz [çerçeve, kompozisyon ve resmin renklendirilmesi] (...) Kompozisyon çizimin, resmin çeşitli parçalarının bir bütün oluşturmak üzere birleştirildiği parçasıdır. Ressamın en büyük işi dev bir eser yaratmak değil, bir tarih oluşturmaktır. Tarihin parçaları gövdelerdir, gövdenin parçaları organlardır, organların parçaları da dış yüzeyleridir. (...) Dış yüzeylerin kompozisyonunda en temel hedef güzellik ve zarafettir. Bunun nasıl elde edilebileceği konusunda doğayı incelemekten, o olağanüstü

sanatkârın dış yüzeylerden nasıl güzel organlar yarattığını uzun uzun ve gayretli biçimde gözlemlemekten daha kesin bir yöntem bulamadım. (...)

Oluşturulan bir tarih parçasında bize ilk keyif veren şey nesnelerin sayısı ve çeşitliliğidir, çünkü yemekte ve müzikte olduğu gibi yeni ve bol olan şeyler her zaman keyif verir, ayrıca belki başka sebeplerden dolayı da bu böyledir. Özellikle sürekli alıştığımız şeylerden farklı olması, zihnin tüm diğer çeşitlerden ve bolluktan zevk alması gibi: Bu yüzden resimde farklı figürler ve renkler olması makbuldür. (...) Ben de sunulan konuya uygun şeylerin bolluğundan zevk alırım. Çünkü bu, seyredenin gözünü hapseder ve onu ressamın hayal gücünün zenginliğine hayran olmaya zorlar. Ancak çeşitliliğin yarattığı bu bolluğu bir noktada durdururum ve ölçülülük ve haysiyet nedeniyle o noktayı muhafaza ederim. (...) Ama her hikâyede çeşitliliğin zevk vermesi gibi, bir resimdeki çeşitli figürlerin konumlarının ve tavırlarının da birbirinden çok farklı olması gerekir. (...) Aynı şeyi yapan ve aynı tavırda iki figürü ben asla kullanmam. (...)

(Vücuda ait) Bu hareketleri tasvir ederken gerçeklik ve olasılık bazen ihlal edilir, burada bu hareketleri kullanırken ne derece ölçülü olmamız gerektiğini göstermek için organların durumları ve hareketleri konusunda doğadan ödünç aldığım bazı gözlemlerimi yazmak istiyorum. İnsanı gözlediğimde tüm davranışlarında tüm vücudunu, sanki en ağır organı oymuş gibi başının altına getirdiğini gördüm. Yani tüm vücudunu tek ayağı üzerinde taşıdığında bir sütunun temeli gibi düşeyde tam başının altına getirir vb. (...) Doğadaki gözlemlerimde ise ellerin çok ender olarak başın üstüne çıktığını, dirseklerin omuzu aşmadığını, ayağın dizden yukarı çıkmadığını, bir ayağın diğerinden en fazla o ayağın boyu kadar uzak durduğunu gördüm. (...)

(Renklendirme konusunda) ressam ışığı ve gölgeyi ana çalışma konusu olarak seçmelidir. Dış yüzeylerin ışık vuran parçasında rengin olabildiğince parlak ve güçlü olduğunu gözlemlemelidir: Işık azaldıkça ve kademeli olarak düştükçe renk de gitgide koyulaşmalıdır vb. (...)

Ressamın temel bilimlerde mümkün olduğunca çok eğitim almasını isterim ama özellikle geometri konusunda biraz bilgi sahibi olmasını arzularım. Antik ve saygın bir ressam olan Pamphilus ile bu konuda tamamen aynı fikirdeyim; centilmenlerin oğullarına öncelikle bu bilimi öğretiyor, sezgisel olarak geometriye ilgisiz olanların asla iyi bir ressam olamayacağını söylüyordu. (...)

Yine antik bir ressam olan Demetrius, şeylerin kendilerine özgü güzelliklerini vurgulamaktansa, şeyleri tam olarak gerçeğine benzetmeye daha meraklı olduğundan mükemmelliğe erişememişti. Bu nedenle, en güzel gövdelerin en övülesi parçalarını bir araya getirmeliyiz ve güzelin ne olduğu-

nu öğrenmek, bilmek ve ifade etmek konusundaki gayretimizi asla ihmal etmemeliyiz: Bu, işin zor yanıdır çünkü güzel olan her şey tek bir nesnede bulunmaz, farklı nesnelere dağılmış haldedir: Ancak bunları bulmak ve bu konuda ustalaşmak için gayret göstermekten kaçmamalıyız. (...) Bu nedenle, resmedeceğimiz her şeyi doğadan, hem de doğadaki en güzel ve itibarlı parçalardan kopyalayalım.

* *Leon Battista Albertinin Ressamlığı* (Londra, Thomas Eldin, 1726), s. 1, 11, 13, 15, 17-9, 21, 23-5.

II
İNSANCI HIRİSTİYANLAR VE YENİ EĞİTİM

On Dördüncü yüzyılın ortalarına doğru İtalya'da yaşam birçok açıdan öylesine değişmiştir ki, bu değişim bazılarına yeni bir çağda yaşamakta olduklarını düşündürmekteydi. Bu insanlar, antik dünyayı ve antik dünyanın doğacı seküler kültürünü kendilerinden önceki bin yılın Orta Çağ medeniyetinden farklı görmekte ve antik medeniyetin bazı özelliklerini daha cazip bulmaktaydılar. Rönesans'ın mihenk taşı, işte bu insanların söz konusu özellikleri yaşatma kararlılığı ve bu çerçevede geliştirdikleri vizyondur.

Din, Rönesans boyunca önemli rol oynamaya devam eder. Değişen tek şey, ibadet şekilleri ve dinin etki alanıdır. Katolik Kilisesi mali gelişimini sürdürürken, İtalyan şehirlerinin tümü, On Beşinci yüzyıl tarzında inşa edilmiş yeni kiliselerle dolar. Ne ki, Kilise, bireye ve topluma yön veren, hedef gösteren, yegâne kurum olmaktan yine aynı yıllarda çıkar. Sivil yönetimler ve semboller, geleneksel dini muadilleriyle rekabete girerler. Yaşama etkin katılım yoluyla ahlaki mükemmeliyete nasıl ulaşılabileceğini vurgulayan kadim eserler yeniden moda olur; insanlara rehberlik etmek üzere Roma'dan yükselen ses, papalığın İtalyan siyaset ve diplomasisinin entrikalarına bulaşmasına duyulan tepkiyle kısılır. Papalık da dahil olmak üzere, devletin temel kurumları arasında, özellikle de diplomasi alanındaki ilişkiler su yüzüne çıkarlar. Yeni uygulamalar, yeni bakış açıları ve kuramlar gerektirmektedirler. Orta Çağa kıyasla çok daha az sayıda insan kendisini öncelikle Hıristiyan olarak tanımlar, Roma yerine Floransa veya Venedik yurttaşı olarak anılmayı tercih ederler. On Altıncı yüzyılın başlarında, Makyavelli'nin *Prens* adlı kitapçığını okuyanlar, Hıristiyanlık ilkelerini reddederek siyasette pragmatik yaklaşımı benimseyenlerdir.

Değişen sosyal ve siyasal şartlar, yeni müfredatın öngördüğü amaçlara hizmet edecek yeni insanların eğitimini gerektirmektedir. Bu gereksinim, Rönesans İtalyası'nda insancı yüksek okulların, insancı hocalarınca karşılanır. Söz konusu okulların hedefi, sanattan ve bilimden anlayan, hatta dünyanın anlamsızlığını kavradığı halde ülkesine hakkıyla hizmet edebilecek olan erdemli insan yetiştirmekti. Ve bu

eğitim, antik çağ klasik edebiyatının zarif ve ahlakçı üslubunun üstüne bina edilecekti. Kendilerini insancı olarak tanımlayanlar, Orta Çağ müfredatının geleneksel disiplinlerine karşın, yeniden tercih edilmeye başlanan hitabet, şiir, tarih ve ahlak felsefesi gibi disiplinlere güveniyor, dinsizlikle itham edilme pahasına, Hıristiyanlığı günün koşullarına hizmet edecek şekilde yeniden yorumlamaya girişiyorlardı.

Rönesans heykel ve resim sanatı, işte bu yeni toplumu yansıtır. Kahraman savaşçıların ve devlet adamlarının anısına -tabii ki talep üzerine- atlı heykeller ve büstler yapılır. İleri gelen tüccarlar malikânelerinin duvarlarını süslemek üzere aile portreleri ve klasik mitolojiden esinlenen kompozisyonlar sipariş eder. Şehirlerdeki muhteşem sarayların tasarımı kilise mimarlarını yeni beceriler geliştirmeye sevk eder. Gotik dikmelerin yerini antik çağın mimari üslubu aldıkça şehirlerin yüzü değişir.

Avrupa, bütün bunları İtalya’dan öğrenecektir. Kültürlü İtalyanları yüz yılı aşkın bir süre boyunca meşgul eden yeni sanat, eğitim ve siyaset anlayışı, Beşinci yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Avrupa kültürünü de etkilemeye başlar. Yeniyle eskinin bir ülkeden diğerine farklı biçimlerde bir araya gelişi, insana Rönesans’ın radikal bir değişim, yeni bir medeniyet değil de, barındırdığı seküler ve klasik öğelerin Hıristiyanlık tarihinde hiç oynamadığı kadar büyük bir rol oynadığı geleneksel unsurların taze bir bileşkesi olduğunu düşündürür.

Peter Reisenberg, The Traditions of the Western World, Rand McNally&Co., Chicago, 1967.

A. HIRİSTİYAN İNSANCILIĞI

On Dördüncü yüzyıl için Petrarca, On Sekizinci yüzyıl için Voltaire neyse, On Beşinci yüzyıl için de Erasmus’un o olduğu söylenir. Pagan klasikleri ve Hıristiyan Kilise Babalarının eserleri konusundaki yetkinliği, Erasmus’a “İnsancıların Prensi” unvanını kazandırmıştır. Teknik olarak, bir keşiş ve rahip olmasına karşın, gezgin bir âlim gibi yaşamış, tüm Batı ülkelerinin entelijansiyasıyla münasebet kurmuştur. On Altıncı yüzyılın erken dönemlerinde, ciltler dolusu eserlerinden, Kuzeyli İnsancıların çoğunluğu tarafından kabul edilen düzenli ve açık bir program kotarılmış, dini, siyasi ve tedris bir reformun temeli olarak kullanılmıştır. Erasmus’un beş önemli eserinden alınan aşağıdaki bölümler, Reform döneminin eşiğindeki Avrupa toplumunun hastalıklarının teşhis ve tedavilerine ilişkin önerilerini içermektedir.

Erasmus, *Deliliğe Övgü* [*Morias enkomion seu laus stultitiae*] adlı en ünlü eserinde, yaşadığı dönemin toplumsal kötülüklerini Yunan hiciv yazarı Lucianus’un yöntemini kullanarak teşhis eder. Tüm eserleri gibi, *Deliliğe Övgü* de Latince yazılmış olmasına rağmen, çok geniş bir okur kitlesine ulaşmış, kendisi hayattayken yirmi yedi baskı yapmıştır. Kitapta, Delilik Tanrıçası Ate konuşmakta, her sınıftan erkeğin

kendi hâkimiyetinde olduğunu iddia etmektedir. Ate, Zeus tarafından Olympos'tan (cennetten) kovulan tanrıçadır.

*Deliliğe Övgü**

Desiderus Erasmus

I. Doğrudan çok, ihtiyatsız konuştuğumu düşünebilirsiniz. Pekâlâ, insanların davranışlarını inceleyelim de bana ne kadar borçlu oldukları ve toplumun tüm sınıfları tarafından ne kadar çok taklit edildiğim daha net ortaya çıksın...

Tüccarlar en aptallarıdır. En kirli işleri yapıp en ahlaksız yöntemleri kullanırlar. Gerekli olduğunda yalan söyleyip yalan yere yemin eder, çalıp hile yapar ve halkı yanlış yönlendirirler. Ancak paraları sayesinde büyük saygı görürler. Onlara secde eden ve onları halkın içinde dürüst ve onurlu ilan eden yaltakçı biraderler çevrelerinden hiç eksik olmaz. Bu biraderlerin amacı yeterince açıktır: Ganimetten pay almak...

Avukatların ardından cüppelerindeki kürkler ve sakalları yüzünden saygı gören filozoflar gelir. Sadece kendilerinin bilge olduklarını, diğer insanların geçip giden gölgeler olduklarını ilan ederler. Onların çılgınlığı keyiflidir. Sayısız dünyalar yaratırlar ve güneşi, ayı, yıldızları ve küreleri parmaklarıyla ölçer gibi ölçerler. Hiç tereddüt etmeden yıldırımların, rüzgârların, tutulmaların ve sebebi açıklanamayan diğer şeylerin sebeplerini açıklarlar. İnsan onların her şeyin yaratıcısı doğanın sırlarına vakıf olduğunu ya da tanrılar konseyinden yeni geldiklerini sanabilir. Aslında doğa onlara her zaman kahkahalarla güler. Birbirleriyle asla anlaşamadıklarını açıklayamamaları bile gerçekleri bilmediklerinin kanıtıdır. Aslında hiçbir şey bilmezler ama her şeyi bildiklerini iddia ederler. Kendilerinin bile farkında değildirler çoğu zaman o kadar dikkatsizdirler ki, bir adım önlerini göremezler, önlerindeki taşların ve hendeklerin farkına varmazlar. Ama aynı zamanda da idealları, evrenleri, saf biçimleri, asıl maddeyi ve şeylerin özünü belirsiz biçimde gördüklerini iddia ederler; Lynceus'un bile bunları algıladığından emin değilim. Üçgenlerini, dörtgenlerini, dairelerini ve diğer matematiksel biçimleri üretirken meslektaşlarını küçümserler, onları birbirinin üzerine koyup labirente dönüştürürler, sonra harfleri bir savaş dizilimindeki gibi dizip düzeni tersine çevirirler. Bunlar hep aralarına kabul edilmemiş kişileri kandırmak için tasarlanmıştır. Bu filozoflar arasında yıldızlara danışarak geleceği tahmin edenler ve daha da büyük mucizeler vadedenler vardır. Üstelik bu şanslı arkadaşlar kendilerine inanacak birilerini de bulur.

Belki de ilahiyatçıları sessizce pas geçmeliyiz. Bu çabuk sinirlenen ve kibirli arkadaşlarla uğraşmak en az Camarina Gölü'yle veya anagyris foetida[1] ile uğraşmak kadar keyifsizdir. Size altı yüz kıyastan oluşan bir orduyla saldırabilirler ve sözümü geri almazsam beni kâfir ilan edebilirler. Bu yıldırımı kullanarak sevmedikleri kişileri korkuturlar. Onlara belirgin bir faydam dokunduğunda bile bunu kabullenmekte gönülsüz davranırlar. Kendilerini o kadar büyük görürler ki, çoktan cennete vardıklarını düşünebilirsiniz; diğer insanlara solucana bakarcasına acıyarak bakarlar. Heybetli tanımlardan, vargılardan, sonuçlardan ve açık-örtük önermelerden oluşan bir duvar onları korur. Gizlenecekleri öyle çok yer vardır ki, Vulcan bile ağıyla onları yakalayamaz. Ayrımların arasından sıyrılır ve düğümleri Tenedos'un çift ağızlı baltasına sahipmişçesine kolayca keserler. Bir sürü iri lafları ve yeni icat edilmiş terimleri vardır.

En zorlu gizemleri (kendilerine uygun biçimde) açıklarlar: Dünya nasıl yaratıldı ve nasıl bir düzen kuruldu? Asıl günah hangi kanallardan sonraki nesillere geçti? Mükemmel Mesih nasıl, hangi biçimde ve ne süreyle Bakire'nin rahminde kaldı? Kutsal komünyonda ilgili nesneler olmadan nasıl o tesadüfler olabildi? Ama bunlar nedir ki! Bu büyük ve sözde aydınlanmış ilahiyatçılara sorulması gerekenler başkadır. Bu sorularla karşılaştıklarında kendilerini aşmaları gerekecektir: İlahi yaratılış belirli bir anda mı gerçekleşti? Hz. İsa'nın oğulları olmanın farklı dereceleri var mıdır? Baba Tanrı'nın oğlundan nefret ediyor olduğuna ilişkin önerme mümkün müdür? Tanrı kadının, şeytanın, sukabağının, taşın biçimini öngörebilmiş midir? Eğer öngördüyse sukabağı nasıl vaaz vermiş, mucizeler gerçekleştirmiş ve çarmıha gerilmiştir? Mesih'in bedeni çarmıhtayken ayini yönetmesi gerekseydi Petrus neyi takdis ederdi? O anda Mesih bir insan mıydı? Yeniden canlanma sonrasında yemek ve içmek yasak mı olacak? - Şimdiden açlık ve susuzluğa karşı hazırlık yapıyorlar! Böyle sayısız kurnazlıkları vardır; hatta zamanın içindeki anlar, fikirler, ilişkiler, tesadüfler, özler, varlıklar hakkında daha ince ve hassas önermeler de vardır; Lynceus gibi kesif karanlıkta bile orada olmayan şeyleri görebilen biri değilseniz, bunların cevabını sezmek imkânsızdır.

İlaveten, Stoacı paradoksların yanında çocuk oyuncağı gibi kaldığı şu ahlaki kurallar, daha doğrusu çelişkiler vardır. Örneğin bin adamın gırtlağını kesmek pazar günü fakir bir adamın ayakkabısını dikmekten daha mı az günahtır? En zararsızı bile olsa tek bir yalan söylememek için tüm dün-

1 Keçiyemişi olarak bilinen ve 2 – 3 metre kadar yükseklikte, dalları kırıldığı zaman bulantı veren, fena kokulu bir ağaççıktır. Yaprakları üçlü, küt, eliptik lanset biçiminde, yalnız alt yüzleri tüylüdür. Şubat - Nisan aylarında çiçek açar. (y.n.)

yayı yıkıma götürmek mi gerekir? Bu kurnazın kurnazı sorular, skolastik filozofların yöntemleriyle daha da kurnazlaşmıştır. Bir labirentten çıkmak bu realistlerle, nominalistlerle, Tomasçılarla, Albertçilerle, Okhamcılarla tartışmaktan kolaydır; üstelik bunlar sadece büyük okullardır. Çeşitli okullarda öyle bilgiçlikler ve öyle muğlaklıklar vardır ki, sanırım havariler bile bu konuları modern ilahiyatçılarla tartışmak için biraz ruhani desteğe ihtiyaç duyardı...

Mutluluk içindeki ilahiyatçılardan sonra yaygın biçimde kendilerine "dindarlar" ve "keşişler" diyenler gelir. Bu isimler yanlıştır çünkü çoğu, dinden mümkün olduğunca uzak durmaya çalışır ve kimse onlar kadar halkın içinde görülmez. Onların sıkıntısını çeşitli biçimlerde hafifletmesem, bu keşişler gerçekten de çok mahzun adamlar olurdu. Onlardan öyle nefret edilir ki, yolunuz kesişirse kötü şans getireceklerine inanılır, ancak onlar kendilerinden çok memnundur. Okuma bilmezler, bu yüzden edebiyatla hiçbir temaslarının olmayışını dindarlığın zirvesi olarak kabul ederler. Kilisede böğürerek anlamadan ezberledikleri mezmurları söylediklerinde Tanrı'nın kulaklarını en güzel yağlarla yağladıklarını düşünürler. Çoğu kapı kapı dolaşıp yemek dilenerek pisliklerini ve fakirliklerini paraya dönüştürür. Hanlara, gemilere ve nakliyecilerin ofislerine girip çıkarlar ve ihtiyaç sahibi hakiki dilencilerin ekmeğine mani olurlar. Bu sakin arkadaşlarımız pislikleri, cahillikleri, yabanilikleri ve cüretkârlıklarıyla havarilerin hayatlarını taklit ettiklerini iddia eder.

Her şeyi bir kurala göre, neredeyse matematiksel biçimde yaptıklarını görmek eğlencelidir. Kurallardan her sapış dinsel bir saygısızlıktır. Her ayakkabı bağcığı belirli sayıda düğüme sahip ve belirli renkte olmalıdır; cüppe kesilmiş olmalı; kuşak uygun bir kumaştan ve belirli genişlikte olmalı; başlık uygun stilde ve büyüklükte; saçlar bilmem kaç parmak uzunluğunda olmalıdır; kaç saat uyunacağı bile belirlenmiştir. Bu eşitliği gören herkes, bünyeleri ve huyları bu kadar farklı insanların aslında hiç de eşit olmadığını görür ama bu saçmalık nedeniyle onlar dışarıdan gelenleri değersiz bulur. Papalığın bu merhamet hocaları, cüppeye bağlanan kuşak yanlış bağlanmışsa yahut bir ton fazla koyuysa olağanüstü bir kargaşa içinde birbirlerini bile ayıplar. Bazıları dindarlık konusunda öyle titizdir ki, sadece Kilikya keçisi tüyünden dışlık ve Milet yününden içlik giyer, bazılarıysa yün üzerine keten giymekte ısrar eder. Bazı tarikatların keşişleri sanki zehirmiş gibi paradan korkar ama şaraptan ve kadından korkmaz. Mesih gibi olmak için değil, birbirlerine benzememek için büyük acılara katlanırlar. Bu da farklı isimlerden aldıkları o büyük keyfi açıklar. Bir tarikatın üyeleri kendilerine Cordelier derken, bazıları Colete, bazıları Minor, bazıları Minim, bazıları da Değnekliler der.

Bunlara ek olarak Benediktenler, Bernardinler, Bridgetineler, Agustinciler, Williamcılar ve Jacobinler de vardır, sanki Hıristiyan olmak yetmezmiş gibi.

Bunların çoğu, seremonilere ve geleneksel detaylara olan adanmışlıklarına karşılık olarak tek bir cenneti yetersiz bir ödül olarak görür. Mesih'in tüm bunları ayıplayacağını ve emrettiği hayırseverlik için hesap soracağını unutuyorlar. (...)

Şimdi büyük bir keyifle krallardan ve asillerden bahsedeceğim. Onlar centilmenlere yaraşır biçimde açıkça ve samimi olarak bana tapar. Bir zerre kadar dahi bilgeliğe sahip olsalardı, onların hayatından daha sefil ve kıskanılmayacak başka bir hayat olamazdı. (...)

Bir süredir papalar, kardinaller ve piskoposlar büyük bir istekle saray hayatını taklit etmeye başladı, hatta ötesine geçtiler. Bir piskopos cüppesinin, o beyaz dürüstlük sembolünün, saf bir hayatı, uçları tek bir düğümle bağlanmış iki boynuzlu piskopos tacının Eski ve Yeni Ahit'i sembolize ettiğini, ellerini saran eldivenlerin tüm dünyevi kusurları engelleyerek ayinin temiz biçimde uygulanması amacıyla giyildiğini, elindeki asanın kendisine emanet edilen sürüyü yönetirken uyanık olması için verildiğini ve önündeki haçın tüm bedensel tutkulara karşı kazanılan zaferi simgelediğini gayet iyi bilir. Böylesi şeyleri sürekli aklından geçirmek mutsuz ve dertli bir hayata sebep olmaz mı? Ancak piskoposlar (durumu) gayet iyi idare eder, çünkü kendilerine dikkat ederler. Koyunlara gelince, piskopos onların bakımını ya Mesih'e bırakır ya da yardımcı piskoposlara veya diğer vekillere teslim eder. "Piskopos"un kelime anlamı üzerinde düşünmezler[2]; çalışmayı, uyanıklığı, özen göstermeyi değil, sadece kazanılacak parayı denetlerler. (...)

Sonuncu grup, Mesih'in temsilcileri olan Yüce Papalık Konseyi'dir; O'nun hayatını, fakirliğini, işlerini, öğretilerini, O'nun çarmıhını ve dünyevi hayatı hor görüşünü taklit etmeye çalışırlar; Papalık makamının, Babalığın veya "En Kutsal" lakabının anlamını düşünmeyi bıraksalar bu dünyada kim etkilenir? Kim bu görevi elde etmek için bu kadar çaba gösterir? Kılıçla, zehirle veya başka bir yöntemle bunu elde etmek için kim uğraşır? Papalara bilgelik bahşedilse onları ne çok konfordan yoksun bırakırdı! Bilgelik mi dedim? Mesih'in bahsettiği buğday kadar akıl bile aynı işi görürdü. Onları tüm o zenginlikten, onurdan, mülklerden mahrum bırakırdı; tüm o zafer dolu gelişmeler, makamlar, aflar, takdirler ve müsamaha; atlar, katırlar ve hizmetliler; kısacası tüm zevklerinden mahrum kalırlardı. Bu birkaç kelime koca bir dünya malı yığınını kapsıyor. Oysa bilgelik bunların yerine uyanık kalmayı, oruç tutmayı, gözyaşlarını, duaları, seremonileri, araştırmaları, ah

2 Yun. *epi* (denetlemek) ve *skopos* (nöbetçi) (ç.n.)

çekmeyi ve binlerce benzer tecrübeyi getirecektir. Ayrıca tüm o yazıcıların ve noterlerin; tüm o avukatların, destekçilerin, sekreterlerin, katırcıların, seyislerin, bankerlerin ve muhabbet tellallarının -aslında daha yumuşak ama muhtemelen daha münasebetsiz bir isim kullanacaktım- yaşayacağı zorlukları düşünün. Kısacası Roma Denizi'ne utanç -şöhret diyecektim- getiren herkes ekmeğini kazanmak için dilenmek zorunda kalırdı. Bu hiç de insanca olmazdı, hatta daha kötüsü, Kilise'nin prensleri ve dünyanın gerçek ışıkları bir asaya ve bir cüzdana dönüşürdü.

Şimdi ise yapılacak işleri bol bol zamanı olan Petrus'a ve Pavlus'a havale ediyorlar. Ama ihtişamı ve zevki kendilerine ayırıyorlar. Böylece, benim de yardımımla neredeyse hiç kimse onlardan daha rahat veya daha az dertli yaşamıyor. Piskoposların görevlerini gizemli ve gösterişli bir şıklık içinde, takdislerle ve lanetlerle ve Muhteşem, Saygıdeğer ve Kutsal gibi sıfatlarla yerine getirdiklerinde Mesih'i tam anlamıyla tatmin ettiklerini düşünüyorlar. Mucizeler üzerinde çalışmak ilkel, eskimiş ve tarihi geçmiş bir iş, insanlara bir şeyler öğretmek angarya, Kutsal Kitabı yorumlamak bilgiçlik, dua etmek nafile ve tembelce, gözyaşı dökmek zayıflık ve üzücü, fakirlik içinde yaşamak adice, kendini aşmak utanç verici ve çok nadiren krallara kutsal ayağını öptürecek kadar değerli, son olarak da ölmek keyifsiz, çarmıhta ölmek ise rezillik.

Geriye kalan ise sadece silahlar ve Pavlus'un bahsettiği latif kutsamalardır. Papalar da bu konuda yeterince cömerttir. Yasakları, aforoz edilmeleri, yeniden aforozları, lanetlemeleri, lanetleme tasvirlerini ve ufak bir hareketle insanların ruhlarını cehennemin derinliklerine atan Papalığın silahlılarının korkunç tutuklamalarını kastediyorum. Hıristiyan Babalarımız ve Mesih'in vekilleri, şeytan tarafından Petrus'un mirasını kemirmek ve yok etmek üzere kandırılmış olanlara karşı gösterdikleri gayretten daha fazlasını hiç kimse için sarf etmedi ve ellerindeki güçle kimseyi bir yere kapatmadılar. Petrus, "*Biz her şeyi bırakıp senin arkandan geldik,*" demişti ama onlar tarlalara, kasabalara, haraçlara, vergilere ve zenginlere bu mirasın adını verdi. Bu şeyler için ateşle ve kılıçla savaştılar, Hıristiyanlık hevesiyle coştular ve Hıristiyan kanı dökmekten çekinmediler. Kendilerini gerçek havariler olarak gördüler, Mesih'in Gelini'ni [Kilise] savundular ve sevdikleri bir ifadeyle onun düşmanlarını tespit ettiler. Sanki Kilise'nin; sessizlikleriyle Mesih'i unutturan, para sağlamak için O'nun yasasını kullanan, O'nun sözlerini zorlama yorumlarla çarpıtan ve rezil yaşamlarıyla O'nu çarmıha geren dinsiz papalardan daha ölümcül bir düşmanı varmış gibi!

* *Desiderius Erasmus'un Bilinen Tüm Diyalogları*, (çev.) N. Bailey (Londra: Hamilton, Adams & Co., 1877), s. 96-9.

Erasmus'un reform programının temeli eğitimdi – ahlak üzerine yazılmış antik dönem metinleri, Kilise Babalarının eserleri ve Kutsal Kitap'la eğitim verecekti. Erasmus'un Hıristiyan İnsancılığı, yani antik paganlar ile Hıristiyan ahlak hükümleri arasındaki özdeşliği görebileceğimiz en iyi örnek *Dini Ziyafet* adlı eseridir. 1497 ile 1533 arasında yazdığı ve genç öğrenciler için Latince ders kitabı olarak tasarlanan çok popüler *Familiar Colloquies* (Konuşmalar) adlı eserinden alınan diyaloglardan biri aşağıdadır. Aşağıdaki bölümdeki konuşmacılar sırasıyla Chrysoglottus, Eusebius (ziyafetin ev sahibi) ve Nephalius'tur.*

2. Chrysoglottus: Düşük çenem yüzünden sizlerin akşam yemeği yemenizi engellemekten korkmasam ve adi yazarların yazdıklarıyla kutsal nutukları birbirine karıştırmanın uygun olacağını bilsem, bugün okuduğum fazla da karmaşık olmayan bir şeyi basit bir lezzet kabilinden arz etmeye cüret edebilirdim.

Eusebius: Dine uygun ve iyi tavırlara sebep olan şeylere adi dememek gerekir. Elbette ilk sırada Kutsal Kitap'ın otoritesi vardır ama bazen antik yazarların, hatta sapkınların, hayır, hatta o şairlerin söylediği veya yazdığı öyle temiz, öyle kutsal ve ilahi şeylere rastlıyorum ki, bunları yazarken ilahi bir ilham geldiğini, hatta Mesih'in ruhunun bizim tahmin ettiğimizden daha fazla yayıldığını ve bizim listelerimizdekilerden daha fazla aziz olduğunu düşünmeden edemiyorum. Arkadaşlarımın yanında özgürce itiraf edebilirim: Cicero'nun *Eski Çağ Üzerine*'sini, *Arkadaşlık Üzerine*'sini, *Görevler*'ini ve *Tusculan Soruları*'nı[3] önce kitabı öpmeden ve bu ilahi ruha saygılarımı sunmadan okuyamıyorum. Ama politika, ekonomi ve etik hakkında yazan modern yazarlarımızdan bazılarını okurken aman Tanrım! Ötekilerle karşılaştırıldığında nasıl da soğuk! Yazdıklarına karşı nasıl da ilgisizmiş gibi görünüyorlar? Bir Cicero veya Plutarkhos'a ait kitabı kaybetmektense, Scotus gibi yirmi tanesini kaybetmeyi yeğlerim. Onlara tümüyle karşı olduğumdan da değil… Ancak ilk söylediklerimden birini okumanın beni iyileştirdiğini hissediyorum. Ötekinin başından kalktığımda erdemlerin üzerinde bıraktığı etkinin ne denli soğuk olduğunu kestiremezsem de, itiraz ve tartışmanın en şiddetlisine meylettiğim de bir gerçek; bu nedenle diyorum ki, aklından ne geçiyorsa korkma, söyle!

Chrysoglottus: Bana da Cicero'nun tüm felsefe kitaplarında ilahi bir nefes varmış gibi gelse de Eski Çağa ilişkin risalesini Eski Çağda yazdı. Bu bana kadim bir Yunan atasözünü hatırlatıyor, ölmekte olan kuğunun şarkısını. Bugün onu okuyordum, şu sözler beni hepsinden çok etkiledi, sanki kalbime

3 Bahsi geçen eserlerin sırasıyla Latinceleri: De Natura Eorum, Laelius de Amicitia, De Officiis ve Tusculuanae Quaestiones. (y.n.)

işledi: "*Tanrı bana hayatıma beşikten itibaren yeniden başlama fırsatı verse ve yaşadığım yılları bir daha yaşamama izin verecek olsa, bunu asla kabul etmem. Kendi yarışımı bitirmişken tekrar başlangıç noktasına da koşmam. Çünkü şunu düşünürüm: Bu hayatta zevkli olan ne var ki? Ya da şöyle sorayım: Acısız ne var ki? Bunlar olmasaydı şüphesiz doyum ve sorun da olmazdı hayatta. Geçmiş hayatım için, eğitimli insanlar da dahil çoğunun yaptığı gibi ağlayıp sızlamam, ayrıca yaşadığım için pişman da olmam, çünkü kıymetsiz bir hayat sürmediğimden eminim. Bu hayattan ayrılırken bir handan ayrılmış gibi olacağım, meskenimden ayrılmış gibi değil. Çünkü doğanın bize verdiği vücutlar konaklamak içindir, yerleşmek için değil. Bu ayaktakımından ve kirli yığından kurtulup ruhlar topluluğuna ve âlemine gittiğim gün ne muhteşem bir gün olacak!*" Cato böyle demiş. Bir Hıristiyan bundan daha ilahi biçimde konuşabilir miydi? Keşke keşişlerimizin, kutsal bakireleriyle yaptıkları da dahil, tüm konuşmalar bu yaşlı paganın genç paganlarla yaptığı konuşmalar gibi olsa. (...)

Nephalius: (...) Cato'nun konuşmasına gelirsek, mükemmel bir konuşma da olsa, bence içinde bir Hıristiyan'a yakışmayacak kadar cesaret ve küstahlık var. Ben de aynı şekilde bir Hıristiyan'ın, Sokrat'ın zehri içmeden az önce Crito'ya söylediklerine yakın şeyler söylediğini duymadım: "Tanrı'nın gözünde yaptıklarım onaylanacak mı, onaylanmayacak mı, bilmiyorum ama emin olduğum bir şey var, Onu mutlu etmek için gönülden gayret gösterdim; gayretlerimi kabul edeceğine dair ümidim var." Bu büyük adam kendi performansı konusunda şüphe içindeydi ama ilahi iradeye boyu eğmeye olan eğilimi hakkında gayet bilinçliydi; bu nedenle de kendi niyetinin dürüstlüğünün yüzü suyu hürmetine, Tanrı'nın inayetinin kendisini kabul edeceğine dair bir umut besliyordu. Mesih'i ve Kutsal Kitapları tanımayan biri için zihni gerçekten de muhteşem bir yüceliğe sahipti. Bu nedenle, bazılarının, "*Sancte Socrates, ora pro nobis,*" (*Aziz Sokrat, bizim için dua et*) diye haykırdıklarını okuduğumda zoraki de olsa sabredebiliyorum.

Chrysoglottus: Ben de bazen Vergilius ve Horatius'un ruhları için umut beslemekten alamıyorum kendimi.

Nephalius: İstemeden de olsa ne çok Hıristiyan'ın ölümünü gördüm. Bazıları güvenilmeyecek şeylere güveniyorlardı, bazıları son nefeslerini çaresizlik içinde veriyorlardı, çünkü ya ahlak dışı yaşamlarının bilincindeydiler ya da ölüm saati geldiğinde düşüncesiz bazı kişiler tarafından zihinlerine vicdan azabı doldurulmuştu, bu yüzden de çaresizlik içinde öldüler.

* George Pearson (ed.): *Myles Coverdale'in Yazıları ve Tercümeleri*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1844), s. 511-2.

Hıristiyan Şövalyenin El Kitabı, (Enchiridion Militis Christiani) isimli eserinin (1503) on üçüncü bölümü, kendi zamanındaki "resmi" dine panzehir olarak ısrarla önerdiği "Mesih felsefesi"nin bir özeti gibidir. Aşağıdaki parça Exeter Piskoposu Myles Coverdale'in 1545 tarihli *Enchiridion* çevirisindeki özettendir.

Her şeyde mevcut olan gizem araştırılmalıdır, ayrıca Kutsal Kitap'ın sadece kelimelerini değil, ruhunu da incelediğimiz gibi, Tanrı'nın zahiri yaratıkları ve işleri de incelenmelidir; hayal ederek veya bereketsiz biçimde değil, (Aristo'ya fazlasıyla bağımlı ilahi kişiler gibi) kurnazca tartışmalarla da değil, eski âlimlerin izinden giderek incelemek gerekir. Hayatı ve özgürlüğü bahşeden Kutsal Ruh olduğundan, yazdığımız her şeyde, her eylemimizde bedene ve ondan elde edilenlere değil, Kutsal Ruh'a ve onun ürünlerine saygı göstermeliyiz; insanın değil, Tanrı'nın gözlerinin önünde olmayı dilemeliyiz; Tanrı'ya bedenen değil ruhumuzla ve gerçekten ibadet etmeliyiz; Mesih'in etini ve kanını [komünyon] sadece ağzımızla değil, ruhumuzla da yiyip içmeliyiz; boynumuza Aziz Yuhanna İncili'ni veya Agnus Dei'yi [Tanrı'nın kuzusu, Hz. İsa] asıp da içinde Kutsal Ruh'un barınmadığı dünyevi şeylerden zevk almak yerine dirilmeli ve Kutsal Ruh'u yaşatmalıyız; birçok ayine katıldığı halde bir şey demeyen ve bir şey duymayan verimsiz biri değil, Mesih'in Ruhu'yla birlikte tek ruh, onun vücuduyla tek vücut olmalı, onun kilisesinin atik üyelerinden biri olmalıyız; vücudunu yıkayan, tuzla ovan, yağlayan ve kutsal su püskürtenlerden biri olmak yerine, temiz ve aydınlık bir zihne sahip olmalı ve Mesih ile yeni bir hayata yürümek için çalışmalıyız; içinde Mesih varmış gibi yapan, onun kutsal emanetlerine dokunmaktan zevk alan, kemiklerini onurlandıran veya gri peder cübbesiyle gömülenlerden değil, azizlerin erdemli ve kutsal doktrinlerini takip ve temsil edenlerden olmalıyız; çarmıha doğru sürünmek ve onun yapıldığı odundan bir parçayı evimizde saklamak yerine, Mesih'in kendi doktrini ve hayatı ile sergilediği canlı ve gerçek görüntüsünü takip etmeliyiz; dünyevi şeylere, batıl seremonilere, geleneklere ve insan icatlarına güvenmek yerine Kutsal Ruhun mükemmelliğine yükselmeye çalışmalı, mükemmel sevgide ve merhamette ilerleme kaydetmeli ve mütevazı ve pişman kalbimizi Tanrı'ya adamalıyız; insanların gözlerine zevk veren şeyleri değil, Tanrı'nın gözlerinin görmek istediklerini yapmalıyız; vücudun dışsal duyularını beslemek yerine zihnin sükûnetini ve masumiyetini sağlamalı ve Tanrı kelimesini ruhumuzda gerçekten duyarak, görerek ve hissederek bu zihni beslemeliyiz; Mesih'in gizemlerini öğrenememiş olarak ve onun tatlı içeceklerinden mahrum biçimde kirli canavarlarla birlikte yerde sürünmektense ruhun yaralarını iyileştirmek için içsel ilaçları almayı kabul etmeli ve sevginin kanatlarıyla Kutsal Ruh'a uçmalıyız.

Erasmus, *Institutio Principis Christiani* (Hıristiyan Prensin Eğitimi) adlı eserinde dini reformdan ayrı biçimde politik ve sosyal reform programının taslağını çizer. Bu eser imparator olmak üzere yetiştirilen V. Charles'a hitaben yazılmıştır.*

5. Eflâtun, devletin koruyucularının eğitiminde gösterdiği özeni başka hiçbir yerde göstermemiştir. Onların diğer insanları zenginlikte, kıymetli taşlarının güzelliğinde, giysilerinde, heykellerinde ve hizmetlilerinde değil, sadece bilgelikte geçmelerini istemiştir. Dümende filozoflar yoksa yahut devleti yönetmekle görevli olanlar felsefeyi kucaklamıyorsa hiçbir devletin kutlu olamayacağını söyler. "Felsefe" derken ilk başlangıçlara, ilk unsura, harekete ve sonsuzluğa ilişkin tartışmaları değil, zihni kalabalıkların yanlış fikirlerinden ve kusurlu eğilimlerinden özgürleştirmeyi ve İlahi Güç örneğine uygun biçimde yönetme teorisini kastediyorum.

(…) Hıristiyan teolojisi Tanrı'ya üç birincil nitelik atfeder: En büyük güç, en yüce bilgelik ve en yüksek iyilik. Becerebildiğiniz kadarıyla bu üçlemeyi sahiplenmelisiniz...

Nasıl Tanrı tüm lütuflarında iyiyse ve hiç kimsenin hizmetine ihtiyaç duymaz ve bir karşılık beklemezse, gerçekten yüce olan bir prens de Ebedi Prens'e benzemelidir. Bir karşılık veya zafer beklemeden herkese açıkça iyilik yapmalıdır. Tanrı kendisinin güzel bir benzerini, güneşi göklere yerleştirmiştir. Ölümlü insanların arasına da kendisinin maddi ve canlı bir görüntüsünü, kralı koymuştur. Güneş herkese karşı eşit davranır ve ışıklarını tüm diğer göksel varlıklara verir. Prens de kendi halkının tüm ihtiyaçları için erişilebilir olmalıdır. Herkes körleşse de o asla karanlıkta kalmamalı, kendi içinde el değmemiş bir bilgelik kaynağı olmalıdır.

Tanrı hiçbir duyguya kapılmaz ama evrene üstün bir adaletle hükmeder. Prens de tüm eylemlerinde onun örneğini izlemeli, tüm kişisel niyetlerini bir kenara bırakmalı ve sadece aklıyla ve adaletle karar vermelidir. Tanrı yücedir. Prens de sıradan insanların alt düzey kaygılarından ve sefil arzularından mümkün olduğunca uzak durmalıdır.

(…) İyi bir prense dair en önemli umudumuz eğitimidir, özellikle buna bakılmalıdır.... Bu nedenle, geleceğin prensinin henüz açık ve biçimlendirilmemiş olan zihni beşikten itibaren faydalı fikirlerle doldurulmalıdır. Ardından onun ruhunun bakir toprağına ahlak tohumları ekilmelidir, böylece yıllar geçtikçe ve prens deneyim kazandıkça ahlakı da büyür ve tüm hayatı boyunca sağlam biçimde yerinde durur.

(…) Dilin öğeleri öğretilir öğretilmez, [öğretmen] hemen *Süleyman'ın Meselleri, Eklesiastes ve Bilgelik Kitabı*'nı okutmalıdır; burada amaç kendi-

ni beğenmiş bir müçtehidin talebesine ilahiyatçılara özgü dört duyusuyla eziyet etmesi değil, ona iyi bir prensin görevlerine dair birkaç doğru kelime öğretmektir. (...) Daha sonra, İncilleri ele almalıdır. (...) Üçüncü olarak, Plutarkhos'un *Apophthegmata* ve sonra *Ahlak* kitapları işlenmelidir, çünkü bunlardan daha saf eserler bulunamaz. Ayrıca onun yazdığı *Hayatlar* diğer hepsinden daha iyidir. Plutarkhos'tan sonra ben olsam hemen, yazdıklarıyla ahlaki bütünlüğe sahip bir hayatı mükemmel biçimde teşvik edip heyecanlandıran, okuyucunun zihnini sefil meselelerden uzaklaştıran ve özellikle eserlerinin her noktasında tiranlığı kötüleyen Seneca'ya geçerim. Aristo'nun *Politika* ve Cicero'nun *Görevler* adlı eserlerinden öğrenilmeye değer birçok pasaj alınabilir. Ancak, böylesi şeylerde en saygıdeğer kaynak olduğundan, Aristo bence en sona bırakılmalıdır. Cicero, *Kanunlar* adlı eserinde kısmen onun izlerini takip etmiştir, *Cumhuriyet* adlı kitabı ise kayıptır.

Tarihçileri okuyarak önemli oranda bilgelik elde edileceğini inkâr edecek değilim ama önceden donanımınız yoksa ve ihtiyatlı biçimde okumazsanız, bu eserlerden yıkıcılığın özünü de öğrenebilirsiniz. Yüzyılların onayladığı yazar ve liderlerin adlarının sizi kandırmasına izin vermeyin. Herodot ve Xenophon, ikisi de pagandı ve çoğunlukla en kötü prens tiplerini anlattılar; tarih yazmalarına rağmen birisi anlattığı şeylerle zevk vermeyi amaçladı, diğeri ise istisnai bir lider portresi çiziyordu. Sallustius ve Livius birçok şeyi açıkça anlatır ve emin olun çok da bilgilidirler ama anlattıkları şeyleri tartmazlar ve bir Hıristiyan prens için asla onaylanmayacak şeyleri onaylarlar. Achilles, Xerxes, Cyrus, Darius ve Julius Caesar hakkında duyduklarınıza kapılmayın ve bu büyük isimlerle büyülenmeyin. Aslında bahsi geçen kişiler öfkeli soyguncilardır, Seneca bu kişileri birçok yerde böyle nitelendirir.

(…) İyi bir prens tebaasının tamamına karşı aynı tavrı göstermelidir, tıpkı iyi bir *paterfamilias*'ın [aile reisi] ailesine karşı davranması gerektiği gibi – bir krallık büyük bir aileden başka nedir ki? Kral, insanların babasından başka nedir ki? (...)

Devletin kontrolünü ele almak üzere olan bir prense devletin esas umudunun gençliğin eğitimi olduğu öğütlenmelidir. Xenophon *Cyropaedia* adlı eserinde bilgece davranıp bunu öğütlemiştir. Gençlerin esnekliği her türlü eğitim sistemine uygundur. Bu nedenle, en büyük önem kamu okullarına, özel okullara ve kızların eğitilmesine verilmelidir; böylece çocuklar en iyi ve en güvenilir eğitmenlere teslim edilmiş olur ve Mesih'in öğretilerini ve iyi edebiyat örneklerini öğrenebilirler; bu da devlet için faydalıdır. Bu şemanın

sonucunda çok fazla kanuna ve cezaya gerek kalmaz, çünkü insanlar kendi özgür iradeleriyle doğru yolu takip edeceklerdir...

Prens, zenginlik konusunda çok büyük bir eşitsizlik oluşmasını engellemelidir. Kimsenin mallarına el konulduğunu görmek istemem ama prens halkın zenginliğinin birkaç kişi tarafından biriktirilmesini engelleyecek bazı önlemler almalıdır. Eflâtun, vatandaşların fazla zengin olmasını istememişti, aşırı fakir olmalarını da istememişti, çünkü fakirlerin bir faydası yoktur ve zenginler güçlerini kamuya hizmet için kullanmazlar. İyi bir prens toplumun en fakir üyelerinin bile kullandığı mallara mümkün olduğunca hafif bir vergi uygulamalıdır; örneğin tahıl, ekmek, bira, şarap, giysi ve insan hayatının devamını sağlayan diğer maddeler. Ancak bu şeyler çoğu zaman birkaç sebeple en yüksek vergiye tabi olurlar; birincisi genelde *assisiae* olarak adlandırılan vergi toplayıcıların zalimce mallara el koyması, ikincisi mallara farklı biçimde el koyulmasına neden olan ithalat vergileri ve son olarak da prens ufacık bir faiz alabilsin diye fakirlerin paralarını hortumlayan tekellerdir.

Belirttiğim gibi bir prensin hazinesini artırmanın en iyi yolu, "*Cimrilik en büyük gelirdir,*" diyen atasözüne uymak ve harcamaları dikkatlice kontrol etmektir. Ancak eğer biraz vergilendirme mutlaka gerekliyse ve insanlarla olan ilişkiler bunu zorunlu kılıyorsa, barbarların ve yabancıların mallarına ağır vergiler konmalıdır, çünkü bunlar yaşamak için zorunlu değildir ve sadece zenginlerin keyif aldıkları, hovardalara uygun lüksler ve lezzetlerdir: Örneğin keten, ipek, boya, karabiber, baharat, merhemler, değerli taşlar ve aynı kategorideki diğer şeyler. Ancak bu sistemde sadece vergiye gücü yetenler çimdiği hissedecektir. Bu düzen sonucunda daha mütevazı şartlara sahip olmasalar da belki arzularını daha mütevazı hale getirebilirler; böylece, kaybedilen para alışkanlıklarda iyi yönde bir değişime sebep olabilir.

(…) Hıristiyan prensler arasında, Hıristiyan olmalarından kaynaklanan, çok güçlü ve kutsal bir bağ vardır. O zaman neden herkes birbirinin düşmanıymış ve Mesih'in sağlayamadığını insanların anlaşmaları sağlayabilecekmiş gibi habire anlaşmalar imzalanıyor? Bir mesele birçok yazılı anlaşmayla çözülüyorsa, bu iyi niyetin mevcut olmadığının kanıtıdır; yasal işlemleri engellemek amacıyla yapılan bu anlaşmaların sonucunda sıklıkla birçok dava açılır. Eğer ortada iyi niyet varsa ve iş dürüst kişiler tarafından yapılıyorsa, özenerek yapılmış sözleşmelere gerek yoktur. İşlem dürüst olmayan kişiler arasındaysa ve iyi niyetle yapılmazsa, bu anlaşmalar sadece davaya zemin oluşturmaya yarar...

Yunanlıların Yunanlılarla yaptığı savaşa Eflâtun savaş değil, ayaklanma der, bu durum gerçekleşirse hiçbir sınır tanımadan savaştıklarını söyler. Bir-

çok bağla birbirine bağlı Hıristiyanlar başka Hıristiyanlarla savaşa tutuşursa bunu hangi terimle adlandırmamız gerekir? Sadece unvan için, kişisel kinler veya aptal ve toy tutkular yüzünden her türlü zalimliğe neden olan ve yıllarca süren savaşlara ne diyeceğiz?

Bazı prensler savaşlarının haklı bir savaş olduğunu ve savaşmak için haklı bir sebepleri olduğunu düşünerek kendilerini kandırırlar. Haklı bir savaş olup olamayacağını tartışmayı denemeyeceğiz ama kim kendisinin haksız olduğunu düşünür ki? İnsan hayatının bu kadar büyük ve değişken cilveleri arasında, bir imzalanan bir feshedilen bu kadar anlaşmanın arasında savaşa girmenin gerçek bir bahanesi yoksa bile, bir mazeretin zikredilmediği hiç olmuş mudur? Ancak papalık kanunları bütün savaşları reddetmez. Augustine bazı durumlarda savaşı onaylar, Aziz Bernard bazı askerleri över. Ancak Mesih ve Petrus ve Pavlus bunun tam tersini öğretirler. Neden onların otoritesi Augustine veya Bernard'ınkiler kadar yanımızda değildir? Augustine bir veya iki durumda savaşı onaylar ama Mesih'in felsefesi tamamen savaşın karşısındadır.

* Erasmus: *Hıristiyan Prensin Eğitimi*, (çev. ve ed.) L. K. Born, s. 133-4, 140, 158-9, 170, 200-1, 212-3, 217-8, 238, 251. Telif hakkı: 1936, Columbia University Press. Columbia University Press'in izniyle yeniden basılmıştır.

B. İNSANOĞLUNA UYGUN EĞİTİM NASIL OLMALIDIR?

Rönesans yenilikçilerinden Coluccio Salutati (1331-1406) hem klasikleri okumuş hem hukuk eğitimi görmüş, devlet memuriyetine girdikten bir süre sonra Floransa Cumhuriyeti Şansölyesi olmuştur. Salutati'nin bu makamda dikte ettiği Latince resmi mektupların harikulade üslubu başkentin tüm ihtişamını yansıtır mahiyettedir. Savaş sırasında Floransa'nın özgürlüğünü korumak ve Milano'nun İtalyan Yarımadası'nı ele geçirmesini önlemek için verilen mücadelede yurttaşlarına cesaret ilham eden yine onun yazıları olmuştur. İnsancıların pek çoğu gibi Salutati de iyi bir Hıristiyan'ın nasıl yaşaması gerektiğinin tavsifine önem veren bir ahlakçıdır. Aşağıdaki iki mektup, onun insanları tedirgin eden tartışmalı bir konuda, Hıristiyanlık ilkeleriyle sivil yaşam ilişkisi hakkındaki düşüncelerini yansıtır. (PR)

*Giuliano Zonarini'ye Mektup**

Coluccio Salutati

25 Ekim, 1378

Ve şimdi, sevgili meslektaşım, beni epeyce sarsan bir hususa gelelim. Benim için Vergil'in bir nüshasını satın almanı istediğimi yazmıştım. Cevabında, Vergil'in -senin kelimelerinle- "yalancı bir kâhin" olduğunu söyleyerek, beni daha iyi şeylerle meşgul olmamakla suçluyor, Kilise kanunlarının bu tür kitapların okunmasını yasakladığını hatırlatarak, böyle bir sipariş vermek suretiyle seni rahatsız etmemem gerektiğini ileri sürüyor, bunun yerine bana birkaç cilt dinsel kitap almayı öneriyorsun. Roma hitabet sanatının prensi, şairlerin en tanrısalı ve kendi yurttaşımız olan Vergil'e hürmeten ve seni içine düştüğün yanlıştan kurtarabilmek için istemeyerek de olsa sert bir dille hitap edersem, lütfen beni affet sevgili Giuliano.

Horace'ın[4] olur da Hıristiyan mabetlerinden dışlanır diye gelmiş geçmiş en saf/temiz ruh olarak bahsettiği Vergil'i savunmanın görevim olduğunu düşündüğüm kadar, kitabını satın alırsan kirleneceğini düşündüren seni de bu Vergil korkusundan kurtarmak zorunda olduğumu hissediyorum.

Nasıl oldu da böylesi bir korku geliştirdin, sevgili meslektaşım? Vergil'in tanrıların korkunç ve utanç verici davranışlarını, insanların kötü niyetli tutumlarını kayda geçirdiğini ve kendisi Tanrı'nın yolunda yürümediği için okurlarını da dinden çıkardığını iddia ediyorsun. Şayet Vergil'den bir kâfir olduğu için uzak durulması gerektiğini düşünüyorsan, o zaman sen neden daha da beterini, bir dönek olan Priscian'ı ve tabii, Demosthenes'i okuyorsun? Dikkatimi çekmek üzere sözünü ettiğin Job, Hıristiyan mı, yoksa sünnetlilerden miydi? Yeniden doğuş için vaftiz suyuyla tazelenmemiş olan Seneca'dan da mı vazgeçeceğiz? Yahudi olmayanların (putperestlerin) mirası bir yana, edebi yazım kurallarını nereden öğreneceğiz dersin? Hitabet sanatının kaynağı Cicero'dur ve o günden beri herkes bu kaynaktan beslenir. Augustin'un hitabetin şahikasına ulaştığı Hıristiyan öğretisine dair çalışmalarını oku. Göreceksin ki, üslubunda yansıyan, Cicero geleneğinin yenilenmiş halidir. İmana ters düşer endişesiyle kâfirlerin buluşlarını (görüşlerini) okumamak yanlış bir tutumdur, çünkü okumak, özellikle de onlarla mücadeleyi kolaylaştırır. Sanma ki Vergil'in barbar tanrılara dair masalları beni etkilemekte! Hoşuma giden onun eşsiz üslubu! Böylesi bir azamet ve albeni kimseye nasip olmamıştır.

---

4 Horace (İÖ 65-8): Dönemin Roma şehrini keskin bir dille resmeden, *Odes* ve *Satires* adlı kitapların yazarı, Romalı şair.

Ben Vergil'in dilinin muhteşem, sözcük kullanımının mükemmel, dizelerinin ahenkli, anlatımının pürüzsüz, cümlelerinin yapısını akıcı, kompozisyonunun çok zarif olduğunu düşünüyorum. Dahası, onun düşünce derinliğine, kadim bilgi havuzundan ve yüksek felsefenin doruklarından esinlenen fikirlerine de hayranım.

Bu konunun üstünde bu kadar duruyorsam, sapı samandan ayırıp doğru bakış açısı geliştirmek isteyen biri için, Vergil okumanın boş bir uğraş olduğunu düşünmeni istemediğimdendir. Doğru, bu kitap Hakikati arayıp bulmak için okunmaz ama Seneca'nın dediği gibi: "Ben düşman kampına misafir olarak değil, casus olarak girerim." Bir Hıristiyan olarak ben, Vergil'in yazdıklarını içinde sonsuza dek yatmak veya uzun süre uzanmak üzere değil, içinde şiirselliğini gölgeleyen erdemli bir yaklaşım veya saygın bir tutum var mı diye özenle okurum. Ve şiirinde sıkça başvurduğu dokundurmalarda hakikatle bağdaşmayan veya belirsizlik arz eden ifadeleri, üstelik keyif alarak, akıl yoluyla temizlerim. Şansım yaver gider de masalsı kurgusunda dinimizle uyum içinde olan bir şey bulursam sevinir, şairimizin düşmanından öğrenmiş olmasını takdirle, güle oynaya kabul eder, bunu bir köşeye de yazarım.

Sanma ki, kutsalların kutsalı azizler şiir veya Vergil okumamıştır. Peder Jerome'un[5] mektuplarını okursan, her birinin çeşitli şairlerin dizeleriyle süslü olduğunu görürsün. Diğerleri bir yana, Peder'in Vigilantius Gallicus'a yazdığı tezyifin (sövgü) önsözünde o kadar çok şairden alıntı vardır ki, onun bir Hıristiyan olduğunu unutur, adi kâfir edebiyatının profesörü sanırsın…

(…) Bir adam eğer güzide bir Hıristiyan'a gönderdiği kısacık bir mektupta bunca şiirsel referansa ihtiyaç duymuşsa, bu şairleri ihmal etmememiz gerektiğine işaret etmez mi sence? Jerome'a gelince, ki Vergil ve diğer şairlerin şiirleri onun yönetiminde yasaklamıştı, şiddetle tenkit ettiği şiir ve hitabet sanatından bihaber olsaydı, Yunanca ve İbraniceden akıcı, hoş bir üslupla Latinceyle çevirdiği Kutsal Yazılar bizlere kadar ulaşır mıydı? O parlak fikirlerini bir o kadar büyüleyici bir üslupla aktarabilir miydi kendisini eleştirenlere? Hitabet sanatını eleştirirken hitabet sanatının gücünden yararlanabilir miydi?

Öte yandan, Hıristiyan inancının savunucusu, Aurelius Augustine'in tek bir mektup veya tezi yoktur ki şiirsel unsurlarla donatılmamış olsun. Şairler ve özellikle Vergil ile aşinalığı olmasa, *Tanrı'nın Şehri* adlı eserinde kâfirlerin kibrine karşı o kadar güçlü ve ayrıntılı bir savunma yapabilir

5 Jerome (347-420) İncil'i Latinceye çeviren Hıristiyan âlimi ve aziz. Çevirileri, Katolik Kilisesi'nin resmi Latince İncili'nin (Vulgate) temelini oluşturur.

miydi? Günümüz ilahiyatçıları, bu kitapları Augustine'in Vergil'e ve diğer şairlere referansları nedeniyle anlamadıklarını itiraf etmekteler. Küçümsenmeyecek ölçüde yetenek ve nüfuz sahibi öyle insanlar tanıdım ki, bilgilerini artırmak üzere Vergil ve diğerini okuyup, anlamak için okul çocuklarının peşinde koşuyorlar.

Eğer sen şairler hakkında hiçbir şey bilmeden, gramer ya da Kutsal Babaların yazılarını -ki şiirsel telmihlerle doludur- anlayabiliyorsan, her ne kadar senin deha seviyene ulaşamamış olsam da, beni Vergil veya onun gibilerini okumaktan menetme. Eğer sen, seni pırıl pırıl aydınlatan kitapları okumaktan hoşlanıyorsan, izin ver, gözleri onca parıltıyı kaldıramayacak olan ben de kendi karanlığımı aydınlatmak için gözlerimi şiirin yıldızlarına dikip, acı kabuğunun ardında müthiş bir tatlılık barındıran bu masallarda hakikatin inşasına yarayacak bir şeyler arayayım. Şayet sen bunu yapamaz veya yapmayacak olursan, tüm iyi niyetimle derim ki, şairlere karışma!

* *Humanism and Tyranny*: *Studies in the Italian Trecento*, Harvard University Press, 1925.

*Pellegrino Zambeccari'ye Mektup**

Coluccio Salutati

Sevgili Pelegrino, karmaşadan uzak durmanın, güzel şeylerden kaçınmanın, kendini tecrit etmenin, bir keşiş gibi inzivaya çekilmenin mükemmelliğe[6] giden yol olduğuna inanma. Çalışmalarına mükemmeliyet kazandıran, sana kimsenin değmemesi ve değemeyecek olmasını sağlayacak olan şey senin içindedir. Eğer ruhun dışsal şeyleri, mesela şehir meydanını, forumu, mahkemeyi, şehrin en kalabalık yerini içselleştirmezse, gerçek bir inziva ve kusursuz bir yalnızlık işte bu olurdu. Ruh kendinden uzakta olan şeyleri hatırlamak veya yakındakilerle büyülenmek suretiyle dışa döner. Yalnız bir yaşam sürmenin yararı nedir, bilmiyorum. Zira ruh hep zihnin veya arzuların tetiklediği bir şeyler düşünür. Söyle bana Pellegrino, Tanrı en çok kimi seviyordu? Tembel Paulus[7]'u mu, yoksa faal İbrahim'i mi? On iki oğlu, sürüleri, iki karısı ve tüm servetiyle Yakup'un Tanrı için o iki Macar'dan, Theofilus ve Hilarion'dan daha değerli olduğu kanısında değil misin? Üstün kişiler arasında kendisini faal yaşama verenler, sadece ruhani şeylerle meşgul olanlardan sayıca çok daha fazladırlar.

6 Bu mektubun içeriğini Aziz Gregorius'un inziva konusundaki düşünceleriyle kıyaslayın.

7 Havari Pavlus değil, Üçüncü ve Dördüncü yüzyıllarda Mısır'da bir keşiş gibi 113 yıl yaşadığı söylenen Thebesli Aziz Paulus.

(…) Dualarla yetinmemeli, bu yolla cennete yaklaştığına inanmamalı, seküler dünyanın bir parçası olduğum için beni suçlamamalısın. Şüphesiz sen dünyadan kaçmak suretiyle dünyaya gökten inmiş gibi olacaksın, ben ise dünyada kalarak kalbimi cennete açmış olacağım. Aileni, çocuklarını, akrabalarını ve arkadaşlarını düşünüp onlarla ilgilenir, onlara bakarsan Tanrı'yı daha çok mutlu eder, kalbini cennete açmış olursun. Sıradan şeylerle meşgul olmak suretiyle, kendini O'na daha çok vakfedebildiğini ve böylelikle O'nu daha çok mutlu ettiğini düşünüyorsun belki ama O'nun sana tanıdığı imkânlarla aileye, dostlara, devlete yararlı olmak için çalışman gerekiyor…

Netice itibariyle tefekkür daha iyi, daha tanrısal ve daha ulvi olsa da eylemle bir arada olmalıdır. Tefekkürün zirvesinde çakılıp kalmak da gerekmez. Yalvarırım söyle bana, ihmal edilmiş veya natamam olsa da, Mahşer'de iyilik için yapılmış olan işlerden başka neyle yargılanır insan? Fakir fukarayı doyurup giydiren, susamışa su veren, ölüyü gömen, tutukluyu serbest bırakan duyacaktır en tatlı çağrıyı: *"Gel, Babamın kutsadığı, dünyanın başlangıcından beri senin için hazırlanmış olan Krallığın tadını çıkar."*

* *Studies in the Italian Trecento*, Harvard University Press, 1925.

Rönesans, bugün bile, paganizmin seküler ürünlerinde dirildiği bir sanat hareketi olarak görülebilmektedir. Ancak bu görüş, Rönesans'ın esas meselesinin eğitimin geliştirilmesi, değişen dünyanın daha yüksek iyilik standartlarına ulaştırılması olduğunu gerçeğini ıskalar.

Yeni eğitim müfredatının ifadesini bulduğu ilk sistematik yaklaşım, Peter Paul Vergerio'ya (1370-1444) aittir. Vergerio, geleneklere uygun olarak önce Padua'da mantık okumuş, sonra birkaç İtalyan üniversitesinde ders vermiş, klasikler ilgisini çekmeye başlayınca da Bizanslı bir âlimden Yunanca dersi alarak edebiyat dalında kendi kendini yetiştirmiştir. Malûm olduğu üzere, Vergerio zamanında üniversiteler çoğunlukla hukuk, bilim ve tıp alanlarında eğitim vermektedirler.

Vergerio, *Beşeri Bilimlere Dair* [De ingenuis moribus] adlı tezinde, eğitimde Charlamagne döneminden (742-814) On Beşinci yüzyıla kadar görülen gelişmelerin büyük bir bölümünü sadece ezber tekniği ve anlatım şekli itibariyle değil, müfredat itibariyle de reddeder ve en önemli şey ahlaki gelişim olduğu için örnek oluşturmak suretiyle erdem öğreten tarih ve erdemin ne olduğunu araştıran etik üstünde durur. Tarih ve etik o güne kadar ihmal edilmiş veya hakkındaki çalışmalar yetersiz kalmıştır. Önerdiği müfredatta hitabetin üçüncü sırada olması, üslup ve yurttaşlık bilgisine duyduğu ilgiye atfedilir.

Bu dönemde eğitime dair yazanlar, sadece İtalyanlar değildir. Rabelais'in *Gargantua* ve *Pantagruel* adlı çalışmaları, Paris Üniversitesi'nin durumu ve İtalyan eği-

tim programlarının Fransızcaya çevrilmesini alaya alması itibariyle okunmaya değer eserlerdir. Öte yandan, dönemin eğitime dair bilimsel eserlerinde gerek İngiliz, gerek Fransız, gerekse İtalyanların Hıristiyan ahlakına ne denli önem verdiklerini görmek de mümkündür.

*Carraralı Ubertinus'a Mektuplar**

Peter Paul Vergerio

Sağduyusu ve çalışmalarıyla öne çıkan muhterem büyükbaban I. Francesco, ebeveynin çocuklarına karşı üç temel görevi olduğunu söylerdi hep. Bu görevlerden birincisi, çocuğa onu utandırmayacak bir isim bağışlamaktır, der. Nitekim babaların çocuklarına belirli bir kapris veya aldırmazlık içinde veya aile ismini ebedileştirmek için isim vermek suretiyle onları hayatları boyunca üstlerine yapışıp kalacak bir talihsizliğe mahkûm ettikleri sıkça görülür. İkinci görev, çocuğunun seçkin bir şehirde yetişip büyümesini sağlamaktır. Bu durum, onun ileride sadece özsaygılı biri olmasına değil, bir babanın çocuğuna olan üçüncü görevinin de hakkıyla yerine getirilmesine hizmet eder. Söz konusu üçüncü görev, çocuğunun sağlam bir eğitim almasını sağlamaktır. Hiçbir servet veya ileri dönük hiçbir yaşam güvencesi, onun iyi bir eğitim alması ve kültürlü bir insan olarak yetişmesi kadar değerli bir hediye değildir. Çünkü çocuk, en mütevazı isimle bile ancak bu suretle temayüz eder ve hangi şehirde doğmuş olursa olsun, o şehrin gurur kaynağı olur. Şunu da unutmamalıyız ki, bir erkek talihsiz bir isim veya adı sanı olmayan bir yerle ilişkilendirilmek suretiyle aşağılanmaktan, bunlardan birini veya ikisini birden değiştirerek kurtulabilirse de, zamanında iyi bir eğitim almamış olmasına çare bulamaz. Dolayısıyla, bu imkân çocuğun yaşamının ilk yıllarından itibaren ona sunulmalı, kişiliği ve aklı gençken yoğrularak kalıcı bir biçimde eğitilmelidir.

Her ebeveyn için söz konusu olan bu görevler, yüksek mevkilerde olanlar için daha da büyük önem taşır. Çünkü bu insanların yaşamı, tabir yerindeyse, halkın gözetimine tabidir ve onlardan, haklı olarak, kendileriyle eşdeğer mevkileri işgal edenlerin liyakat ve kapasitelerini müşahede altında tutmaları beklenir. Dolayısıyla, Ubertinus, kuşaklar boyunca Padua'mız gibi kültürlü insanların yaşadığı antik bir kentin önde gelen ailelerinden birinin mensubu olarak, mükemmel bir eğitim almanın ne demek olduğunu en iyi sen bilirsin.[8] Malum, ismimizi ve doğum yerimizi biz seçemeyiz ama tıp-

8 Bu satırları Eflâtun'un eğitimin iyi yönetimdeki yerine dair görüşleriyle kıyaslayın.

kı kişilik gibi, kendimizi geliştirmek bizim elimizdedir ve mükafatı bir o kadar kalıcıdır. Teşvike ihtiyacı olmayan birini teşvik etmeye çalıştığımın farkındayım... İlk başladığın gibi devam et, geçmiş performansını istikrarlı bir biçimde geleceğe taşı.

Gençlerin en iyi şekilde yetişmesi için hangi alanlarda ve nasıl bir eğitim görmeleri, günlük yaşamda neleri gözetip nelerden kaçınmaları gerektiğine dair, *Öğrenim ve Hal ve Gidiş* adlı risalemin temel ilkesini sana böylece aktarmış oldum. Sana yazdım ama bunlar yüksek amaçlar güden ve Tanrı'nın bahşettiği aklın hakkını vermek isteyen herkese açıktır. Zira hiçbir açık görüşlü (*liberal*) zihin, kolay kolay tembelliğe düşmez ya da vasat bir varoluşun içinde kaybolup gitmek istemez.

(...) Çocuklar, büyük ölçüde ailelerinin geleneksel disiplinine tabi olsalar da, kamu düzeninin denetiminden muaf değildirler. Çünkü çocukların nasıl eğitildiği, ailenin de ötesinde, devleti ilgilendirir. Devlet gençlerin iyi ve doğru eğitim almalarını, bazı yönleri itibariyle kendi sorumluluk alanının bir parçası olarak görür. Ben bu sorumluluk alanının genişlediğini görmek istiyorum. Gelelim ayrıntılara: Gençleri gençlikleri icabı günaha teşvik edebilecek olan şeylerden korumak gerekiyor. Malum, yaşamın her döneminin insanı günaha teşvik edebilecek nitelikte, kendine has özellikleri vardır. Erkeklik çağı tutku çağıdır, orta yaş ihtiras, yaşlılık ise tamah çağıdır. Genelliyorum tabii! Çocukluk çağında yapılan hataların birer denetim konusu olduğu açıktır. Çocukların safiyet düzeyini en yüksek mertebede tutabilmek için onların dans gibi, cinsellik çağrıştıran gösteriler gibi baştan çıkarıcı şeylerden uzak tutulmaları ve özellikle de bir kural olarak, kadın topluluklarıyla temastan alıkonulmaları gerekir. Kötü arkadaşlıklar kişiliği bozabilir. Zihinsel ve bedensel tembellik günah işlemeye zemin hazırlar. İçe kapanıklık ve çekingenlik terbiye edilmeli, bunlara asla izin verilmemelidir. Çocukta zararlı imgeleme, bunalım, huysuzluk ve öfke sağlıklı arkadaşlıklara ihtiyaç duyduğuna işaret eder. Çocuğun en iyi özelliklerinin ortaya çıkıp ifade bulabilmesi için doğru eğitmen ve arkadaş seçimi yapılmalıdır ki, olası olumsuzluklar, örnek teşkil etmek suretiyle baştan itibaren baskılanabilsin. Çok yemek, çok içmek, çok uyumak gibi her türlü ifrat, çocuğun kendine özgü ihtiyaçları göz önünde bulundurularak baskılanmalı, bedene iyi davranılmalı ama şımartılmamalıdır. Çocukların şarap içmesine gelince, ben olsam yasaklar veya çok az miktarlarda ya da suyla karıştırarak verirdim. Bir çocuk asla tıka basa yiyip içmemeli, gereğinden fazla uyumamalı ve buna asla izin verilmemeli, özdenetimin bir alışkanlık haline gelmesi sağlanmalıdır. Hepsinden önemlisi, çocuğa erken yaştan itibaren ilahi yasalara saygı duymayı öğretmektir. Bunu yaparken çocuğun mizacı dikkate alınmalı, onu zorlamak

suretiyle saygının mantıksız bir batıl inanca dönüşmesine izin verilmemelidir, zira bu imandan ziyade itaatsizliğe yol açar. Çocuğa küfrün en büyük günah olduğu öğretilmeli, kibir ve Kilise ayinlerine saygısızlık sert bir biçimde baskılanmalıdır. Bu konuda antik çağdan kalma güzel bir örnek vardır: Romalı senatörler, Şehrin Babaları, Senato binasına giderken onlara gençler eşlik ederdi. Bu gençler müzakereler bitinceye kadar kapıda bekler, sonra yine onlara evlerine kadar eşlik ederlerdi. Romalıların gençlerde dayanıklılık ve sabır geliştirmek için uyguladıkları bu talim hayranlık vericidir. Çocukların benzer bir saygıyı misafirlere de gösterilmeleri sağlanmalı, onlara yaşlıların, akranlarının ve kendilerinden küçük olanların uygun biçimlerde nasıl selamlanacağı öğretilmelidir. Bu gibi hususlarda düzgün davranış sergilemek herkesin hoşuna gider, hele de bu davranışı, atlı arabasında hem belirli bir saygınlık hem de doğal bir dinginlik içinde oturmak zorunda olan, prensin oğlu sergiliyorsa! Davranış kurallarının ayrıntıları gözlem yoluyla ve eğitimle öğrenilir; bu eğitim, elbet, çocuğun doğal davranışlarının düzeltilmesini, şekle sokulmasını gerektirecektir. Ne var ki, bir şehrin veya devletin yönetimine talip olanlar için bu şarttır…

Vergerio, bu noktadan sonra, kendi kendini aldatma ve pohpohlanma konularında uyarılar yaparak, genç erkeklerin derslerine daha iyi odaklanabilmeleri için evden uzak bir yerde eğitim görmelerini öğütler ve müfredat konusunu ele alır.

Beşeri ilimlere *liberalia studia*[9] diyoruz, çünkü *liberter*[10] insan bunu hak ediyor. Bizler bu alanda öğrenim görmek suretiyle akil ve erdemli olmayı öğreniyor ve bunun tatbikatını yapıyoruz. Bu eğitim Tanrı'nın insanoğluna bahşettiği bedeni ve zihni uyandırıp çalıştırmak ve geliştirmek suretiyle bizi yüceltir, bizi saygınlık ve erdem sahibi insanlar yapar. Kaba bir mizacın hedefi kazanmak ve zevk için yaşamaksa, onurlu bir mizaç ahlaki değerler, şan ve şeref için yaşar. O halde, bu amacın çocuğun zihninde erken yaştan itibaren canlı tutulması son derece önemlidir. Şunu tam bir inançla söyleyebilir ve sizi temin ederim ki, böylesi bir arayışa en küçük yaştan itibaren girmemiş olsak, ilerleyen yıllarda edindiğimiz bilgeliği edinemezdik...

Vegerio, bundan sonra öğrencilerin başarısızlık nedenleri üstünde durur ve antik çağın edebi mirasının önemine dair kısa bir giriş yapar.

---

9 Orta Çağ'daki hiyerarşilerine göre sıralanırsa, ilk üçü gramer, retorik, mantık; geri kalan dördü aritmetik, astronomi, müzik ve geometri olmak üzere yedi tanedir. (y.n.)

10 Hür düşünceli olarak kullanılmakta.

Bu paha biçilmez hazineyi çocuklarımıza bozmadan, olduğu gibi aktarmanın başlıca görevimiz olduğunu düşünüyorum. Geçmiş çağın cehaleti, o uzun ve saygıdeğer yazarlar listesinde bile bile pek çok gediğin açılmasına yol açmıştır! Kitapların kısmen veya tamamen yok olup gitmesine göz yumulmuştur. Kalanların çoğu acınacak denli bozulmuş, kesilip biçilmek suretiyle sakatlanmış ve bütünlüğünü yitirmiş durumdadır. Roma tarihinin kayda değer bir kısmını Yunanca yazılmış bir eserden okuyarak öğrenmek hiç de kolay değildir. Daha da kötüsü, bir zamanlar soyumuzun da günlük konuşma dili olarak Latince kadar aşina olduğu Yunancanın, Yunanlı çocuklar için bile yok olup gitmek üzere olmasıdır… Ta ki içimizden birileri, unutuştan yansıyacak bir yankılama olsa bile, gecikmeksizin bir şeyleri kurtarmaya çalışsın.

Geldik Beşeri Bilimler adı altında yer alabilecek konulara: Bence Tarih birinci sırada olmalı, çünkü hem çok cazip hem de işe yarar; hem bilimadamlarına hem devlet adamlarına lazım. *Liberalia studia* bağlamında tuhaf gelebilir ama ikinci sırada Ahlak Felsefesi var, çünkü bu disiplin gerçek özgürlüğün sırrını öğretir. O halde Tarih, felsefenin telkin ettiği kuralları, somut örneklerle ortaya koyar. Biri insanoğlunun ne yapması gerektiğini söyler, diğeri geçmişte ne dediğini ve ne yaptığını anlatarak, bugüne dönük dersler çıkarmamızı sağlar. Üçüncü ana konu, bence Hitabet'tir ki, rafine/güzel sanatlar arasında apayrı bir yeri vardır. Felsefe yoluyla şeylerin özüne dair gerçekleri öğrenir, hitabet yoluyla farklı zihinlere inanç aşılarız. Tarih tecrübenin ışığını yansıtır ve mantığın gücüyle hitabetin ikna kabiliyetini tamamlayarak, bir bilgelik bütününün ortaya çıkmasına yol açar. Sağlam muhakeme, akil konuşma ve ahlaklı davranışı, açık görüşlülüğün bileşenleri olarak değerlendiriyoruz.

Yunanlıların çocuklarının eğitimi için şu dört konuya önem verdikleri söyleniyor: yazın, jimnastik, müzik ve çizim. Ta ki yazıyla ilişkili olsun, bizde çizimin yeri yok. Çizimi ressamlığın bir parçası olarak görüyoruz ve bizce sanatsever Yunanlılar gereğinden fazla önem vermişler.

Ama yazın sanatı bambaşka bir şey, tüm zamanlara ve her türlü duruma, yeni bilgilerin araştırılmasına veya eskinin yeniden biçimlendirilerek kullanılmasına hizmet eden bir öğreti. Bu nedenle, gramere ve kompozisyon kurallarına ilk baştan itibaren önem verilmelidir, çünkü Edebiyat'ın temelini oluştururlar. Münazaranın da bunlarla yakın ilişkisi vardır. Münazarada amaç, konuşmada neyin doğru, neyin safsata olduğunun ayırdına varabilmektir. Mantık, her ne konuda olursa olsun, sahici öğrenim metodunun temellendiği disiplindir. Bir sonraki sırada Retorik var. Retorik, hiç şüphe

yok ki düzgün bir eğitimin olmazsa olmazıdır, çünkü Hitabet sanatını öğretir. Nitekim Hitabet, özellikle sosyal yaşamdaki önemi nedeniyle müfredatımızda üçüncü sırada yer almaktadır. Maalesef günümüzde eskisi kadar önemsenmemekte; ne mahkeme salonunda, ne Meclis'te, ne sunumda, ne münazarada, ne de ikna etmek için kullanılmakta; hız, basitlik ve sadelik tercih edilmektedir. Büyükbabalarımıza ve kullandıkları dile şan ve şöhret kazandıran belagat, bugün hor görülmekte. Ne ki, şayet gençlerimiz eğitimli olmakla övüneceklerse, bu alanda da atalarına benzemek, onlarla rekabet etmek durumundadırlar.

Sırada, gündelik yaşamda değer atfedilmese de Hitabet'e katkısı itibariyle önem verdiğimiz Şiir ve Şiirsel Sanatlar var. Şiir ve Şiirsel Sanatların varoluşun hoş yanlarıyla ilgilendiği de ayrı bir gerçek.

Müziğe gelince, Yunanlılar şarkı söyleyemeyen veya herhangi bir müzik aleti kullanmayanı "eğitimli" addetmiyordu. Sokrat, ileri yaşlarda müzik aleti çalmayı kendi kendine öğrenerek Yunan gençliğine örnek olmuş, müziğin duyulara/duygusallığa hitap etmenin ötesinde, ruhun ahengine hizmet ettiğine işaretle müzik öğrenimini teşvik etmişti. Müzik, sağlıklı bir eğlence aracı olarak öğretiliyor olsa da, aslında hem pratik hem teorik olarak eğitimde yeri olan gerçek bir *liberalia studia*dır.

Rakamların/sayıların nitelikleriyle uğraşan Aritmetik ve boyutların, çizgilerin, yüzeylerin ve üçboyutlu cisimlerin özellikleriyle uğraşan Geometri, ağırlıklı öğrenim alanlarıdır, zira tuhaf bir kesinlik unsuru içerirler. Yıldız hareketleri, yıldızların büyüklükleri ve aralarındaki mesafeleri konu alan Yıldızbilim yüzümüzü gökyüzünün sükûnetine çevirmemizi sağlar. Böylelikle sabit yıldızlar veya gezegen kavuşumları üstünde düşünür, güneş ve ay tutulmalarını önceden bilebiliriz. Doğadaki canlı ve cansız varlıkların, dünyadaki ve gökyüzündeki şeylerin özelliklerini ve tabi oldukları yasaları, bunların nedenlerini, değişim ve dönüşümlerini, etkilerini, özellikle de kerametlerini (ki varsayılıyor) keşfedip öğrenmek, gençler için en yararlı ve zevkli öğrenim alanlarıdır. Bunlara üçboyutlu cisimlerin ağırlığına dair araştırmaları da ekleyebiliriz ki, matematikçiler buna Perspektif diyor.

Burada şu üç büyük mesleğe kısacık değinmeden edemeyeceğim: Tıp, Hukuk ve İlahiyat. Bir uygulamalı bilim dalı olan Tıp, şüphesiz öğrenciler için çok cazip, ama *liberal* olarak tanımlanamaz. Hukuk, ki ahlak felsefesine temellenir, saygın bir meslektir ve bir eğitim alanı olarak her türlü saygıyı hak eder; ne var ki, uygulanış şekli itibariyle ticarete dönmüştür. Öte yandan, İlahiyat sadece katıksız/saf bir zekânın algılayabileceği duyu ötesi konularla ilgilenir.

(…) Böylece, başlıca "disiplinler"in üstünden geçmiş olduk. "*Liberal*" bir eğitimin söz konusu tüm alanlara vakıf olmayı gerektirdiği düşünülmemelidir, çünkü bunlardan sadece birinde bile uzmanlık kazanmak, bazen tüm bir yaşama mal olur. Tıpkı servet gibi, burada da çoğumuzun mütevazı bir kapasiteyle yetinmek durumunda olduğunu bilmeli, bunu kabullenmeliyiz. Bilmeden seçim yapmak zor olsa da, aklımıza en çok yatan alanı seçmeliyiz. Bu seçim, bir ölçüde seçimi yapacak olanın kişiliğine ve zihinsel özelliklerine bağlı olacaktır…

Vergerio, burada bazı öğrencilerin kolay, bazılarının zor konuları seçtiklerine değinip nedenlerini irdelerken eğitimin ne işe yaradığını anlatır.

Beşeri Bilimler'in eğitimdeki yerine önem atfeder ve saygı duyarken Aristo'yu hatırlamak gerek. Aristo, Beşeri Bilimler'in yaşama dair tüm ilgi alanlarını kapsamasını/içermesini istemez, insanoğlunu doğası itibariyle bir yurttaş, yani devletin faal bir unsuru olarak görmekte ısrarlıdır. Nitekim kendini bilime veya kurgusal düşünceye vermiş bir insan kendini önemsediği için, bir yurttaş veya bir prens olarak işe yaramaz…

Vergerio, bu bölümün sonunda formel eğitimle askeri eğitim arasındaki ilişkiyi tartışmaya geçmeden önce, öğretmen/hoca seçimi, öğrenme hızı, öğrencilerin öğrenim kapasiteleri arasındaki fark, öğrenciyle ilgili olarak ebeveynle görüşme, fikir ayrılıkları ve iyi ders çalışma alışkanlıklarından bahseder.

Alan seçimi konusunda yazarken aklımda özellikle de mizacı itibariyle askerlikten ziyade yükseköğrenime eğilimli olanlar vardı. Sağlam/faal bir beden ile dinç/canlı bir zihnin birleştiği yerde, gerçek eğitim her ikisini de etkin bir biçimde eğitmeyi amaçlar ki, zihin/mantık bedeni akıllıca denetlesin ve beden buna itaat etsin… ve elindeki silahla hakkını mı korumalı, yoksa şan şeref veya güç adına adam mı öldürmeli, bilsin! Bu itibarla, bir prensin eğitimi özellikle önemlidir, çünkü savaş sanatı kadar, sulh sanatına da vakıf olmalıdır. Müthiş bir asker ve bir prens olan Büyük İskender, Homer'in öğrencisiydi ve Büyük İskender, onun tüm mısraları içinde, Agamemnon'dan kahraman bir kral olarak bahsettiği ve *bu yüzden* gerçek bir lider olduğunu söylediğini mısraları seçmişti.

Savaş dayanıklılık kadar hüner gerektirir. Dolayısıyla, bir asker, erken yaştan itibaren mahrumiyete ve zorluğa alıştırılmalıdır ki, büyüyünce askerliğe katlanabilsin…

* *Vittorino da Fltre and Other Humanist Educators*, Cambridge University Press, 1897.

Klasik öğrenime duyulan heves, İtalya'ya özgü değildi. On Beşinci yüzyılın sonlarından itibaren Alplerin kuzeyine de yayılmıştı; 1500'lere gelindiğinde Fransız bilimadamları klasiklere duyulan heyecanı da, öğretim tekniklerini de Paris Üniversitesi'ne taşımışlardı. John Colet[11] gibi İngilizler İtalya'ya gitmiş, buradaki gelişmelerden esinlenerek kendi ülkelerindeki geleneksel uygulamaları değiştirmeye girişmişlerdi. Dahası, kuzeyli İnsancılar öğrendiklerini İncil'e ve erken dönem Kilise Babalarının yazılarına ve pagan metinlerine de uygulamaya başladılar.

Desiderius Erasmus (1466-1536) Hıristiyan İnsancılar olarak adlandırılan grubun en ünlü, en yaratıcı ve On Altıncı yüzyılın başları itibariyle kuşkusuz en etkin üyelerinden biriydi. Adagia adlı eseri, ki antik çağ yazarlarının bilge sözlerini bir araya getiren bir antolojidir, zamanında her eğitimli insanın başucu kitabı olmuştu. Erasmus'un Aziz Jerome ve diğer Kilise Babalarının yazılarını ve Yeni Ahit'in Yunanca versiyonunu bastırmış olması, ne denli büyük bir âlim olduğuna işaret eder. *Enchridion militis Christiani* adlı çalışması uygulanabilir nitelikli meziyetlere vurgu yapar, en ünlü eseri *Deliliğe Övgü* [Morias enkomion seu laus stultitiae] zamanın akılsızlıklarını ve kötülüklerini hicveder, *Colloquia*[12] ahlaki eğitim ile amel arasındaki çelişkilere işaret eder. *Textus Receptus*[13] adlı eseri, On Altıncı yüzyılın başlarında Hz.İsa'nın yaşamı ve öğretilerinin ne anlama geldiğine dair yeni bir bakış açısıdır.

*Teselliyi Yeni Antlaşma'da Aramak**

Desiderius Erasmus

İnsanların hevesle bilginin peşinde koştuğu bu zamanlarda, nasıl olup da sadece Hz. İsa bazıları tarafından ihmal, çoğu tarafından alay konusu edilir ve O'na adanmış olan az sayıda insan da O'na soğuk bakar? İnsan aklı her konuyu tüm incelikleriyle öğrenmeye çalışırken ve bu uğurda her türlü zorluğa katlanmaya razıyken, neden bir tek bu felsefe, hiç olmazsa Hıristiyan olduğunu iddia edenler tarafından aynı ciddiyet ve samimiyetle ele alınmıyor? Eflâtuncular, Pitagorcular[14] ve diğer tüm filozofların müritleri, bakıyo-

---

11 John Colet (1467-1519) kuzey Hümanistlerinin önde gelenlerindendir. Oxford eğitiminden sonra önce Fransa, sonra Italya'ya gitmiş, İtalyan yazın/edebiyat âlimlerinin tekniklerini öğrenmiş, İngiltere'ye döndükten sonra İncil öğretisine tarihsel ve felsefi boyut kazandırmıştır. Oxford'daki dersler ve Londra'daki St. Paul Kilisesi'nde verdiği vaazlar, tümüyle Yeni Antlaşma'nın İngilizler tarafından yararlı ve anlamlı bir ahlaki mesaj olarak algılanmasını amaçlayan bir girişim mahiyetindedir.

12 Karşılıklı konuşma, mükaleme, diyalog şeklinde yazılmış edebi eser. (ç.n.)

13 "Teselli" veya "niyaz" anlamına gelen Yunanca sözcük; "teselli" Kutsal Ruh'a atfedilen bir nitelik, bir Yunan-Ortodoks ayini olarak, inananların Tanrı ile kendileri arasında aracılık etmesi için Theotokos'a yakarışı ve teselli bulmak için Meryem Ana'dan merhamet dilemesi. (ç.n.)

14 Pitagoras tarafından kurulan, temel olarak ruhun bir bedenden diğerine intikal ettiğine ve her şeyin sayılara indirgenebileceğine inanan dinci bir bilim topluluğu. (ç.n.)

rum da kendi mezhepleri için mücadele vermeye pek hazır! Hıristiyanlar, ki çok daha fazla nedenleri var, *kendi* hocaları, ve prenslerinin davasını neden desteklemiyor? Hz. İsa öğretisi, Aristo ve Zeno ile kıyaslanabilir mi hiç? Diğer filozofların ne olduğu bir yana, göklerden inen tek hoca/eğitmen O'dur, kurutuluşumuz için yol gösteren O'dur; yaratılışın müellifi olarak ebedi ve ezeli olanı öğreten O'dur. Vazettiklerini tam olarak uygulayan ve vaat ettiğini yerine getiren de O'dur… Hz. İsa'nın felsefesini, pek az zahmetle, birkaç kitaptan öğrenebiliriz, oysa Aristo'yu anlamak için bir yığın ağır ve çelişkilerle dolu değerlendirme ve yorumla uğraşmak gerekir ve bunlar Hıristiyanlar için hazırlık mahiyetinde bile değildir. Hıristiyanlığın *viaticum*'u[15] basit ve herkese açıktır… İş ki temiz kalpli, saf bir insan olsun, yeter ki eğitilebilir olsun, Hz. İsa'nın öğretisi sayesinde felsefede çok yol alır. Bu öğreti eğitmenin ruhunu besler ve en kolay cahillere öğretilir. Oysa diğer felsefeler, ortalama zihinlerin menzilinden uzaktır ve bu durum cinsiyete, yaşa ve hayat şartlarına göre değişmez. O'nun öğretisi güneş gibi herkese açıktır. Sanki Hz. İsa ilahiyatçıların bile zor anladığı bir dilde yazmış veya Hıristiyanlık gücünü cehaletten alıyormuş gibi, Kutsal Yazılar'ın cahil insanların o adi/kaba dillerine çevrilerek okunmasını istemeyenlere tamamen karşıyım. Kralların sırlarını açık etmemek güvenli olabilir ama Hz. İsa bu sırlara herkesin vâkıf olmasını istiyordu. Keşke en aciz/zayıf bir kadın bile Müjde'yi ve Pavlus'un mektuplarını okuyabilse! Keşke bunlar tüm dillere tercüme edilse, sadece İskoçyalılar ve İrlandalılar değil, Türkler ve *Sarazenler* de[16] okusa! Bu insanlar tarafından anlaşılmasını sağlamak, şüphesiz ilk adımdır. Büyük bir kısmı hafife alıp alay etse de, içlerinden bazıları ikna olabilirler. İsterim ki, çiftçi toprağı sürerken bölük pörçük de olsa, bir ilahi söyleyebilsin, dokumacı mekiğinin sesine mırıldanabilirsin, yolcu yolda onların hikâyeleriyle oyalansın…

Hz. İsa'nın bilgeliğini neden kendi yazdıklarından değil de, başkalarının yazdıklarından öğreniyoruz? Aziz Benediktus cüppesini giymiş olanlar, neredeyse hiç eğitim görmemiş olan birinin yasalarını öğrenerek, bunlara tam bir inançla tercüman olmak suretiyle riayet etmişlerse, söz konusu yasalar cahiller için yazıldığı içindir. Tüm bu keşişler, neden tek bir adam tarafından yazılan yasaya, Hıristiyan cemaatinin Hz. İsa Mesih'in vaftiz yoluyla eşit biçimde kucaklayarak tüm insanlığa verdiği değerden daha çok değer veriyorlar? Bence herkes Büyük Albert'i, Alexander'ı, Thomas'ı, Aegidus'u,

15 Antik Yunan'da ölülerin ağzına konan para, mealen "azık".

16 Orta Çağ'da önce Araplar ve sonraları Akdeniz ve Ortadoğu'da yaşayan tüm Müslümanlara verilen isim. (y.n.)

Richard veya Occam'ı[17] ululamakta serbesttir; hiçbirinin iyi tesis edilmiş bilimsel geleneğini/yöntemini tartışmak veya şöhretini küçümsemek istemem. Ne var ki, ince eleyip sık dokumalarını, bilgeliklerini, hatta meleksi niteliklere sahip olduklarını kabul etsem de, Hz. İsa'nın sözlerinin çok daha büyük bir kesinlik/güvenilirlik arz ettiği açıktır… Görecek olsaydık, Hz. İsa'nın ayak izlerine bile diz çöküp tapınırdık. Bütün bunların yerine, O'nun kitaplarda yaşayan varlığını yüceltsek daha iyi olmaz mı? Hz. İsa'nın giysisi sergilenecek olsa, nerede olursa olsun gidip öpmez miydik? Ne ki, Hz. İsa'nın giysi dolabı bile, O'nu İncil'deki yazılar kadar sahici ve canlı bir biçimde temsil edemez. Tahtadan ve taştan yapılmış heykelleri Hz. İsa aşkına altınla ve çeşitli kıymetli taşlarla beziyoruz. Bunlar sadece O'nun bedeniyle ilgili şeyler, ama O'nun kutsal zihnine can veren kitaplardır. O'nu kendi gözlerimizle görmüş olsaydık, hakkında bu kitapların verdiği bilgiye, mesela konuşmalarına, şifa dağıtmasına, ölümüne ve yeniden dirilmesine, yanı başımızda cereyan ediyormuşçasına yakından vâkıf olamazdık.

Erasmus buraya birkaç sayfa daha ekleyerek, Kutsal Yazılar üzerinde çalışacak bir öğrencinin nasıl bir "yöntem" izlemesi gerektiğini açıklayıp öncelikle nasıl bir ruh hali içinde olması gerektiğini anlatır.

Yeni Ahit'e kutsallıktan uzak düz bir merakla değil, derin bir saygıyla yaklaşmalı, ilk ve tek amaç/hedef, buradan öğrenilenlerin ruhuna nüfuz etmek ve o ruhu benimsemek olmalıdır. Bu kitap ruhun gıdasıdır; işe yaraması için sadece hafızaya yerleşmesi veya mideye oturması yetmez, aklın ve kalbin derinliklerine nüfuz etmelidir.

Erasmus, bundan sonra da bu çalışmadan elde edilecek en yararlı şeylerin neler olduğunu anlatır.

Öncelikle, iyi düzeyde Latince, Yunanca ve İbranice öğrenmek elbet! Öğrenci bunun zor olduğunu görüp umutsuzluğa düşmemeli. Bu üç dil, eğer öğretecek iyi bir eğitmen ve öğrencinin öğrenme arzusu varsa, berbat bir melez dili yeteneksiz hocalardan öğrenmeye çalışmaktan çok daha kolaydır. Öğrencinin, bu eğitimin yanı sıra, diyalektik, aritmetik, müzik, astroloji ve özellikle de Kutsal Yazılar'da anılan diyarların doğası -hayvanları, ağaçları, değerli taşları vb.- gibi diğer alanlarda da eğitim görmesi iyi olur. Çünkü eğer söz konusu diyarları tanırsak tarihi düşünerek öğrenir, gözümüzün önünde canlandırabiliriz ki, öğrendiklerimizi kolay kolay unutmayalım.

---

17 On Üç ve On Dördüncü yüzyıllarda akıl yürütme kabiliyetleriyle ünlü, insancılar için fazlasıyla ince eleyip sık dokuyan bilimadamları.

Dahası, tarih çalışırken olayların geçtiği diyarların nerede olduklarını veya Havarilerin kime hitaben yazdıklarını öğrenir, söz konusu insanların orijini, yaşam şekli, inançları ve karakteri hakkında bilgi sahibi olur, önceden gözümüze kupkuru görünen metinlerin, tabir yerindeyse, aslında ne denli *canlı* olduğunu anlayarak, bundan büyük keyif alırız. Klasik, retorik veya felsefi, tüm diğer öğrenim dalları da bundan yararlanır, özellikle de öğrenci Kutsal Yazılar'dan alıntı yapmayı adamakıllı öğrenmiş ve mesela "Kilise"yi ruhban sınıf veya meslekten olmayanları "dünya" olarak yanlış tefsir etmiyor, sözcüklerin anlamını tahrif etmemeye özen gösteriyorsa! Bir metnin anlamını sadece dört beş sözcükten hareketle anlayamayız. Metinde kimin, kime, ne dediğini anlamak için bu sözcüklerin nereden geldiğini, nerede, ne zaman, hangi sırada kullanıldığını araştırmak gerekir. Tefsire ihtiyaç varsa, Origen -ki herkesten iyidir-, Basil, Jerome, Amrose gibi en iyilere müracaat edilmelidir. Ne ki, bu insanlar bile bazı şeyleri bilmedikleri veya yanlış bildikleri için önyargıyla okurlar.

Okullulara gelince, yenilmez Scotus[18] ile olmaktansa, Jerome'un yanında ilahi bir dindar olurum. Böylesine ince eleyip sık dokuyanların bir kâfirin ihtida etmesini sağladığı görülmüş mü hiç? Okullarda istedikleri kadar münazara yapsınlar ama izin versinler de münazara sanatını öğrenmekten ziyade din eğitimi almak isteyenler kaynağa, Kutsal Yazılar'ın çıktığı kaynağa başvursun. Münazarada kaybeden taraf olsa da, ilahi olan kötülüğe veya kötü tutkulara baş eğmeyecek kadar "yenilmez", Hz. İsa Mesih'in öğretisini vaaz eden hoca ise yeterince "büyük"tür.

* *The Oxford Reformers*, Longmans Gren, 1896.

*John Colet'e Mektup**

Desiderius Erasmus

Cambridge, 29 Ekim, 1511

Arkadaşı Colet'e selamlarıyla:

(…) Aklıma seni güldürecek bir şey geldi. Birkaç *studia*[19] hocasının huzurunda Asistan Eğitmenler hakkındaki görüşlerimi dile getirirken içlerinden tanınmış biri gülümseyerek şöyle dedi: "İstediği yerde, istediği gibi yaşamak

18 Don Scotus (1266-1308), Fransisken bir ilahiyatçı, tartışmalarda sergilediği mantık yürütme kabiliyetiyle "incelikli doktor" olarak anılmakta.

19 Bkz. 51 no'lu dipnot.

varken, kim çoluk çocuk arasında bir ömür geçirmek ister ki?" Ona genç insanları edebiyat ve hal ve gidiş (görgü) dersleri vermek suretiyle eğitmenin gayet saygıdeğer bir iş olduğunu, Hz. İsa Mesih'in de gençleri sevdiğini, hiçbir yaş gurubunun gençler kadar yardıma muhtaç olmadığını, hiçbir şeyin gençler kadar verimli olamayacağını, gençliğin mümbit bir tarla ve ülkenin hammaddesi olduğunu söyleyerek, iman sahibi insanların gençleri Hz. İsa Mesih'in yolunda yetiştirmelerinin Tanrı'ya en büyük hizmet olduğunu belirttim. Burun kıvırdı ve küçümseyen bir tavırla, "Hz. İsa'ya hizmet etmek isteyenler manastıra gitsin," diye cevap verdi. Ona Aziz Pavlus'un sahici dinin hayırseverlikten ibaret olduğunu söylediğini, hayırseverliğin ise komşularımız/yakınlarımız için elimizden geleni yapmak olduğunu hatırlattım. Bunları cahilce edilmiş sözler olarak değerlendirdi ve "Bak," dedi, "her şeyi terk ettik: mükemmellik bunda." "O halde, insanlara iyilik yapabilecek durumda olanlar, bu görevi yerine getirmekten vazgeçmeyecek olurlarsa aşağılanacaklar, öyle mi?" dedim ve kavga çıkmasın diye bıraktım gitsin. Tekrar iyi günler.

* *Erasmus and the Age of the Reformation*, Harper and Brothers, 1957.

İtalyan insancı Lionardo Bruni d'Arezzo'nun (ö. 1443) *De Studiis et Literis* adlı eseri, insancıların antik edebiyata olan hayranlığını ve Rönesans'ın kadın eğitimine verdiği önemi hayranlık uyandıracak biçimde ifade eder. Yaklaşık 1405 yılında Urbino Kontu'nun kızı ve "mükemmel bir hanımefendi olan" Baptista di Montefeltro'ya mektuplar biçiminde yazılmıştır.

*Edebiyat İncelemeleri Hakkında**

Lionardo Bruni

Doğru tedrisatın kaynağı sağlam ve kapsamlı bir Latince bilgisidir: Bu da engin bir ruhla, hassas bir ilimle ve ayrıntılara dikkat etme yeteneğiyle bezenmiş bir çalışma gerektirir. Bu sağlam zemin güvenceye alınmazsa kalıcı bir yapı oluşturulamaz. Latince olmadan edebiyatın büyük anıtları anlaşılamaz ve onlardan bir kompozisyon yaratmak olanaksızdır. Bu hayati bilgiye erişmek için dilin gramerine gösterdiğimiz dikkati asla gevşetmemeli, aksine ona hakkıyla hâkim olana kadar onunla olan tanışıklığımızı sürekli olarak teyit etmeli ve genişletmeliyiz. Servius, Donatus ve Priscian'ın eserlerinden çok şey öğrenebiliriz ama kendi okuduğumuz eserleri dikkatlice gözlemleyerek, özellikle kelime dağarcığına ve kelimelerdeki değişimlere, mecazlara

ve metaforlara ve ince zevkleri ortaya koyan ritim ve antitez gibi stil ustalıklarına dikkat ederek daha fazlasını da öğrenmek mümkündür. Bu nedenle, okuyacağımız yazarları seçerken aşırı dikkatli olmalıyız, aksi takdirde yazılarımıza sanatsal olmayan ve değersiz bir stil bulaşabilir ve üslubumuz kötüleşebilir; bu tehlikeyi engellemek için yapılacak en iyi şey eserleri seçerken hassas ve eleştirel davranmak, her maddenin anlamını, cümlelerin yapısını ve en önemsiz maddelerde dahi kelimelerin gücünü incelemektir. Böylece okumalarımız doğrudan stilimizi etkileyebilir.

Doğal olarak önce Hıristiyan yazarları tercih edebilirsiniz, bunların içinde en önce bariz biçimde ayrılan ve klasik-sonrası dönemin herkesçe kabul edilen en iyi stiline sahip olan Lactantius vardır. Ben özellikle *Adversus Falsam Religionem, De Via Dei* ve *De Opificio Hominis* adlı eserlerini çalışmanızı öneririm. Lactantius'tan sonra Augustine, Hieronymus, Ambrose ve Cyprianus arasında seçim yapabilirsiniz; Nazianzuslu Gregorios, Krysostomos veya Basileos'u okumak isterseniz elinizdeki çevirinin doğruluğunu kontrol etmelisiniz. Klasik yazarlardan ise Cicero'yu okumak her zaman keyif verir: Dilinin ve fikirlerinin zenginliği ne kadar ulaşılmazdır, stilinin gücüyle bir yazarda çekici olan her şeye sahiptir! Ondan sonra ulusal edebiyatımızın zaferi ve sevinci olan Vergilius gelir. Onları usta şairler Livius ve Sallust takip eder. Bu yazarları okumak, cümle yapıları ve kelime seçimlerinizin doğruluğunu sınamanızı sağlayacaktır…

Ancak müfredat konusunda karşımıza daha büyük bir sorun çıkmaktadır. Bu sorun, edebi biçimden farklı olarak, daha önce olguların ve ilkelerin gerçeklikleri dediğim sorundur. Şimdi yine derinliği olan konuların her türlüsüne ilgi duyan gayretli ve yüksek iştiyakları olan bir öğrenci tahayyül ediyorum; ancak dikkatli olmak lazım. Öğrencinin heyecanını, bilginin bazı dallarında dizginlemeyi tercih ederim, bazılarında ise elimden geldiğince öğrenciyi cesaretlendiririm. Bu yüzden bazı konularda mütevazı bir ustalığa sahip olmak arzulanmalıdır, fazla bilgi ve aşırı düşkünlük kibirli bir gösterişçilik olur. Örneğin kültürlü bir zihin için aritmetik ve geometrinin inceliklerini bilmek gereksizdir, astroloji için de aynısı söylenebilir...

Bu durumda bir kadın için hangi disiplinler uygundur? Bir kadın için ilk olarak, tamamen bağımsız bir konu olan din ve ahlak alanının tamamı gelir. Kilise edebiyatı onun tarafından incelenmeyi hak eder. Örneğin Aziz Augustine gibi bir yazar, saygıdeğer ve aynı zamanda da ilmi bir araştırma için bir kadına en geniş ufku sağlar. Kadının kendini adama içgüdüsü, şu anda yaşamakta olan kutsal adamların yardımlarının ve sundukları tesellilerin değerini anlamasını sağlayabilir ama bu durum bu kişilerin yazdıklarını okuma yönünde ani bir isteğe sebep olmamalıdır, çünkü Augustine ile karşı-

laştırıldıklarında sesi ve melodisi açısından çok fakir eserlerle karşılaşacaktır ve bana göre bu eserlerin hiçbir çekiciliği yoktur.

Ayrıca kültürlü bir Hıristiyan hanımefendisinin bu ağır konuyu öğrenmek için dini yazarlarla sınırlanmasına da gerek yoktur. Ahlak, gerçekten de Yunan ve Roma medeniyetlerinin en asil zekâları tarafından anlatılmıştır. Ölçülülük, Ilımlılık, Tevazu, Adalet, Cesaret, Ruh Yüceliği gibi konularda bize bıraktıkları eserler sizin en içten saygınızı hak eder. Erdemin mutlu olmaya yetip yetmeyeceği yahut mutluluğun erdemin içinde mevcut olup olmadığı, işkenceyle, hapisle veya sürgünle yok edilip edilemeyeceği, bunların bir adamın mutluluğunu engellemekle kalmayıp o kişiyi sefil duruma düşürüp düşürmeyeceği gibi sorulara girmeniz gerekir. Yineleyelim, mutluluk zevkin varlığından ve acının yokluğundan mı oluşur (Epikür ile), yahut doğruluğun bilincinde olmak mıdır (Xenophon ile) ya da erdemlerin hayata geçirilmesi midir (Aristo ile)? Bu sorular hem kadınlar hem de erkekler tarafından araştırılmaya değer sorulardır, aynı zamanda edebi alıştırmalar ve kurallı tartışmalar için uygun malzemelerdir. Bu yüzden Hıristiyan bir leydinin eğitiminde ilk sırada din ve ahlak olmalıdır.

Ancak unutmamalıyız ki, gerçekten farklılaşmak için geniş ve çeşitli sahalarda çalışmak hayatın faydalı keyiflerinden biridir ama bunlara ayırdığımız zaman ve ilginin oranına dikkat etmemiz gerekir.

Böylesi alanların ilki bence tarihtir: Gerçekten kültürünü artırmak isteyen hiç kimse tarihi göz ardı etmemelidir. Çünkü kendi tarihimizin kaynaklarını ve gelişimini, milletlerin ve kralların başarılarını anlamak bizim görevimizdir.

Geleceği dikkatle incelemek, güncel olaylarla ilgili öngörü yeteneğimizi de geliştirir ve vatandaşları ve monarkları kamu politikası düzeni hakkında uyarır ve onlara teşvik edici dersler verir. Ayrıca tarihten ahlaki emirler konusunda örnekler de alırız.

Antik edebiyatın bize ulaşan anıtlarında tarih belirgin bir yer tutar. Livius, Sallust ve Curtius gibi yazarlar çok değerlidir ama belki de hepsinden fazla Julius Caesar'a değer veririz; *Yorumlar* adlı eserindeki stil o kadar şık ve o kadar berraktır ki içten hayranlığımızı kazanır. Böylesi yazarlar eğitimli bir leydinin anlayabileceği yazarlardır. Neticede tarih basit bir konudur: Tarih çalışmalarında kurnazlık içeren veya karmaşık bir şey yoktur. En basit meselelerin anlatılmasından ibarettir ve bir defa öğrenildikten sonra kolayca hafızada tutulur.

Antik dönemin büyük hatipleri de listeye mutlaka eklenmelidir. Erdemlerin daha sıcak biçimde övüldüğünü, günahların daha ateşli biçimde kınandığını görebileceğimiz bir başka yer yoktur. Ayrıca onlardan teselli etmeyi,

cesaretlendirmeyi, caydırmayı ve öğüt vermeyi de öğrenebiliriz...

(...) Antik dönemin büyük şairlerini tanımak [da] gerçek eğitimin esaslarından biridir. Çünkü antik dönemden ve onların yazarlığından gelen ve üzerimizde etkisi olan bu eserlerde doğa hakkında, şeylerin sebepleri ve başlangıçları hakkında derin düşünceler buluruz. Ayrıca bu eserlerde gündelik hayatın sorunlarıyla ilgili önemli gerçekler anlatılır ve önerilir. Bunların hepsi de hayran olunası bir zarafetle ve saygınlıkla yapılır...

Ancak biliyoruz ki, bilginin ve edebiyat zevkinin eksik olduğu bazı çevrelerde Edebiyat, ilahi olandan bir şeyler içermesine ve dolayısıyla en yüce mevkilere layık olmasına karşın, üzerinde çalışılmaya değmezmiş gibi aşağılanmaktadır. Ne ki, en iyi şiirlerin biçiminin güzelliğini, konularının çeşit ve ilgi alanları itibariyle çekiciliğini, çocukluğumuzdan itibaren belleklerimize kolayca kazınmış olmasını, duygularımıza ve zekâmıza yakın gelen ritim ve ölçülerinin değerini hatırlayınca, doğanın bizzat kendisinin düşüncesizce dillendirilen böylesi eleştirilere karşı olduğu sonucuna varmak durumunda kalıyoruz... Şairleri incelemiş olan Eflâtun ve Aristo'nun, gerek uygulamalı bilgelik, gerekse ve ahlaki ciddiyet konularında çağımız eleştirmenlerden geri kalmadıklarını kabul etmem de mümkün değildir. Evet, onlar Hıristiyan değildiler, ama yaşamın istikrarı, kötülüğe duyulan nefret, Hıristiyanlıktan önce ve ondan bağımsız olarak da mevcuttu.

* W. H. Woodward: *Vittorino da Feltre ve Diğer Hümanist Eğitimciler*, s. 124-32. Telif hakkı: 1897, Cambridge University Press. Cambridge University Press'in izniyle yeniden basılmıştır.

Rönesans'ın toplumun hemen her alanında kışkırttığı yenilikler, resme, Orta Çağ sanatı ikonografisinin sofu kurallarının gevşemesi şeklinde yansıdı. On Dört ve On Beşinci yüzyıllarda İtalya'da başlayan, Batı Avrupa'ya yayılan yeni dünya görüşü doğrultusunda, insanoğlunun Tanrı'nın suretinde yaratılmış olduğu şeklindeki anlayış, sanatçıları Kilise'nin onayladığı konuların dışına çıkıp çok daha geniş bir alanda eser vermelerini mümkün kıldı. Dini resimlerin katı kurallarından kurtulan ressamlar, antik çağların klasik sanatlarını örnek alarak, biçim ve şekilleri yorumlamaya koyuldular.

Leonardo da Vinci'nin (1452-1519) aşağıda yer alan notlarının ünlü sanatçının *Resim Hakkında Risale* (Il Libro Dell'arte O Trattato Della Pittui) adlı eserinin girişi olduğu düşünülmektedir. Bu risale, da Vinci'nin zaman içinde kaleme aldığı makalelerden toparlanan bir derlemedir. Bu bağlamda, Leonardo'nun sanata ilişkin düşüncelerinin pek az bir bölümünü yansıttığı söylenir. Risalenin hangi anlayış ve amaçla derlendiği de bilinmemektedir. Buna karşın, Leonardo'nun bu notları, hamisi Milano Dükü Ludovico Sforza'nın (1452-1508) sarayında, insancıların hangi sanatın daha değerli olduğunu tartıştıkları bir toplantıyla bağlantılı olarak yazmış olması daha muhtemeldir. Her hâlükârda bu notlar, Leonardo da Vinci'nin gele-

neksel kavramlara meydan okuyuşunu, resmin de temel sanatlardan biri olduğu görüşünü, hatta bazı açılardan diğer sanatlardan daha üstün olduğu yönündeki iddiasını gösterir.

*Bir Sanat Olarak Resim Hakkında**

Leonardo Da Vinci

Doğanın öz kızı olduğundan ve tüm duyuların en asilini kullandığından, resmin temel sanatlar dışında tutulduğu için şikâyet etmeye elbette hakkı vardır. Ey yazarlar, onu temel sanatlara dahil etmemek bir hataydı, çünkü sadece doğanın işleriyle uğraşmakla kalmaz, doğanın asla yaratmadığı sonsuz sayıda şeye de uzanır...

Yazarlar resim yapmanın ilmi hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıklarından ona hak ettiği yeri veya payı veremediler; üstelik resim, başarılarını kelimelerle ifade etmez; bu yüzden, cehalet nedeniyle diğer sanatların altında sınıflandırılmıştır; ancak bu yüzden ilahi niteliğini kaybedecek değildir...

Derler ki, deneyimden doğan bilgi mekaniktir, ancak zihinde doğan ve tüketilen bilgi bilimseldir; bilimden ve ameli işlerin yürütülmesinden doğan bilgi yarı mekaniktir. Ancak bana göre tartışmasız gerçeğin anası olan deneyimden kaynaklanmayan, deneyle test edilmeyen, başında, ortasında veya sonunda beş duyunun herhangi birinden geçmeyen tüm bilimler yararsızdır ve hatalarla doludurlar. (Duyularımızla algıladığımız şeylerin kesinliği konusunda şüpheye düşersek duyuların isyan ettiği birçok şeyi, yani örneğin Tanrı'nın doğasını, ruhu ve benzerlerini sorgulamamız gerekir; bu, sonsuz tartışmalara ve çelişkilere sebep olmaktan başka işe yaramaz.) Aldatıcı, tamamen spekülatif olan bilimler bunu başaramaz. Bu gerçek bilimlerin gözleme dayandıkları için mekanik olarak sınıflandırılmaları gerektiğini, çünkü fiziksel çalışma olmadan amaçlarına erişemediklerini söylüyorsanız, yazanların ellerinden çıkan tüm sanatların da aynı durumda olduğunu söylerim, çünkü onlar da resmin bir alanı olan bir tür çizimdir.

Astronomi ve diğer bilimler de resim gibi zihinde başlamasına rağmen fiziksel işlemler gerektirir. Resim de tasarlayanın zihninde oluşur ama fiziksel işlemler olmadan başarılamaz. Resmin bilimsel ve doğru prensipleri önce şunları belirler: Gölgeli nesne nedir? Doğrudan gölge nedir? Gölgeleme nedir? Işık nedir? Karanlık nedir? Işık, renk, gövde, figür, konum, uzaklık, yakınlık, hareket ve diğer şeyler. Bunlar sadece akıl tarafından anlaşılır ve fiziksel bir işlem gerektirmez, bu bilgiler tasarlayan kişinin zihninde kalan

resim sanatını oluşturur, sonra bundan fiili yaratım doğar, bu yaratım ise öncülü olan tasarımdan veya bilimden çok daha yüksek bir mertebeye sahiptir.

(…) Doğanın tüm görünür eserlerini taklit eden tek şey olan resmi küçümserseniz, felsefeyi oluşturan zarif bir buluşu ve gölgeyle ve ışıkla çevrilmiş tüm biçimlerin -denizler ve karalar, bitkiler ve hayvanlar, çimenler ve çiçekler- doğasına dayanan zarif bir kurguyu da küçümsemiş olursunuz. Gerçekten de resim bir bilimdir, doğanın öz çocuğudur. Çünkü resim doğanın çocuğu, daha doğrusu torunudur; tüm görünür şeyler doğa tarafından yaratılmış ve bunlar, yani çocukları, resmi doğurmuştur. Bu yüzden resmin doğanın torunu olduğunu ve Tanrı ile akraba olduğunu söylersek doğru söylemiş oluruz.

(…) Resim, felsefe gibi gösterilebilir, çünkü eylemlerin çabukluğu sırasında devinen gövdelerin hareketiyle uğraşır, felsefe de hareketle uğraşır...

Resim doğa tarafından yaratılan tüm şeylerin yüzeyleriyle, renkleriyle ve biçimleriyle ilgilenir; felsefe ise içsel özelliklere ulaşmak için yüzeyin altına iner ama aynı kanaati taşımaz; bu ressamın işine benzemez, çünkü ressam bu gövdelerin en önemli gerçekliğini anlar, çünkü göz daha az yanılır...

Geometri ile ilgilenen kişi, çizgilerle çevrelenen her alanı kareye ve her gövdeyi küpe indirger; aritmetik de benzer biçimde sayıların küp kökünü ve karekökünü alır; bu yüzden bu iki bilim de sürekli ve süreksiz niceliklerin incelenmesinden ileri gidemez; dünyanın süsünü ve doğanın işlerinin güzelliğini oluşturan şeylerin niteliğiyle uğraşmazlar.

* *Leonardo da Vinci'nin Edebi Eserleri,* (ed.) Jean Paul Richter, I. cilt, s. 33-4, 37-8, 54, 59-60, 67. Oxford University Press. 1939.

C. YENİ SİYASET

1. Yeni Siyaset Ne Kadar Yeni?

İtalyan şehir devletleri ile İngiltere ve Fransa'nın merkezi monarşileri arasındaki ilişki, On Beşinci yüzyıldan itibaren süreklilik arz etmeye başlamıştı. İtalya'ya giden, John Colet ve Thomas Linacre[20] gibi öğrenciler, klasik edebiyat ve ahlak öğretisi konularında yepyeni bir eğitim anlayışla ülkelerine döndü ve nitekim bu anlayış,

20 Thomas Linacre (1460-1524), bir İngiliz bilimadamıdır. İtalya'da tarih ve dil üzerine yaptığı çalışmalar, tüm yaşamına damgasını vurmuştur denebilir. Oxford'da öğrenim gördükten sonra, Bologna ve Padua'da tıp okumuş, klasikler üstünde çalışmış, ülkesine dönünce Oxford'da Yunanca öğretmiş, Prens Arthur'a hocalık yapmış ve VIII. Henry'nin özel hekimi olmuştur. Colet gibi o da gramer hakkında yazmış ve bir insancı olarak Aristo ve Galen'i Latinceye çevirmiştir. (ç.n.)

Oxford ve Cambridge üniversitelerinin eski ve yeni tüm fakültelerinin eğitim programlarına yansıdı. Bu arada, İtalyan mimar ve ressamlar da Fransa'nın kraliyet mensupları için Loire Nehri boyunca zarif saraylar inşa etmekteydi. İtalyan şehir devletlerinin siyaset üslubu ve bu çerçevede etik anlayışı, Venedik ile Floransa'da en az bir asırdır gözetilen kamu yararı idealiyle birlikte her iki ülkeye de yayıldı.

İtalyan eğitiminin söz konusu ideallerine dair sözleşme nitelikli belgeler, On Altıncı yüzyılda Fransızca, İngilizce ve diğer pek çok dile çevrildi; öte yandan, Fransızlarla İngilizler kamu yararı idealini kendi ülkelerinin gereksinim ve koşullarına uyarlamak üzere benzer çalışmalar yaptı.

Sör Thomas Elyot (1490-1546) İtalya'nın aşina olduğu bir insancı diplomat ve devlet memuruydu. Eserleri arasında çeşitli ahlak tezleri ve İngilizcede ilk kez eğitim konusunda yazdığı ve İngiltere'de basılan bir kitap vardır. Governor (Vali/Yönetici) adlı bu kitap, aslında kendini geliştirme, saray adabı ve kamu hizmeti gibi konularda İngiltere'ye has el kitabı yazma geleneğinin bir parçasıdır. Bunlardan en önemlisi Baldassare Castiglione'nin *The Courtier* (Saray Nedimi) adlı kitapçığıdır. Bu tür çok sayıda kitapçığın yazılmış ve okunmuş olması, iyi adamların dünyevi işlere önem vermeye ve hükümetle ilgilenmeye başladıklarının göstergesi ve dolayısıyla, önemli bir tebeddülün habercisidir. Ne ki, Elyot'u okuyanlar onun toplum ve siyasete dair Orta çağdan kalma şeyleri bir kenara attığını söyleyemez. Aşağıdaki seçkiler, Governor'un I. ve III. kitaplarından alınmıştır.

*Governor Adlı Kitap**

Sör Thomas Elyot

Kamu yararının anlamı ve Latincede buna neden *Respublica* (Cumhuriyet) dendiği

Kamu yararı, hakkaniyet arayışı içindeki çeşitli insanlardan oluşan canlı bir bünyenin belirli kurallar çerçevesinde akıllıca yönetilmesidir. Latincede buna *Respublica* denir. "Respublica" sözcüğündeki *Res*'in çeşitli anlamları vardır. Sadece insandan farklı bir şeyi ima etmekle kalmaz, mülk, koşul/durum, öz ve kâr anlamına da gelir.

Bizim dilimizde kâra, yarar denir. Zengin bir ülke, kârlı şeylere sahip olan bir ülkedir. O özü itibariyle varlıklıdır. *Public* (Varro'nun[21] dediği gibi) İngilizce *people*'dan gelir, Latincesi *populus*'tur. Dolayısıyla, öyle görünüyor ki, *Respublicam* sözcüğünü mülk ve koşul/durum arasındaki farkı gözetmeksizin ortak yarar olarak kullanagelenler hata yapmış, duygusal davranmıştır…

---

21 Varro (İÖ 116-27), Romalı edebiyat âlimi. (ç.n.)

Şimdi düzenin insanlar arasında ve Tanrı katındaki önemini -hiçbir dil veya kalem ilahi aklın bereket ve ihtişamını yeterince tasvir edemeyecek olsa da- insanların bilgisi dahilinde olan şeylerden hareketle ispatlayacağım. Tanrı yarattığı her şeyde mevki ve mertebe gözetmemiş midir?

Kilise'nin de teyit ettiği üzere, o her şeyden önce göksel icraatında hiyerarşi dediğimiz mertebeler tesis etmiştir. Hz. İsa İncil yazarları aracılığıyla der ki: Baba'nın (ki Tanrı'dır) evinde birçok mülk olsun.

İnsan bedenini oluşturan dört elemente ve bunların, doğalarının ne denli baskın olduğuna bağlı olarak, yüksek veya alçak, nasıl yerli yerine konduğuna bakın. Bir diğer ifadeyle, içinde bozulabilecek hiçbir şey barındırmayan ve en saf element olan ateş diğerlerinin üstünde, en yüksek mertebededir. Hava ikinci, içinde çeşitli şeyler barındırdığı için bozulabilir nitelikli su üçüncü, içinde ağır ve yoğun maddeler barındıran toprak ise dördüncü sırada, yani en düşük mertebededir.

Tanrı'nın yarattığı mahlukât arasındaki düzene bir bakın hele! En altta, en sıradan niteliklere sahip olanlardan başlayıp yükseliyor. O, toprağı bezemek için sadece otlarla yetinmedi, daha seçkin nitelikli ağaçları da yarattı, yani derecelendirdi. Nitekim bazı şeyler seyirlik, bazı şeyler kırılgan, bazı şeyler leziz, bazı şeyler sağlıklı, bazıları da hoş veya gereklidir. Aynı şekilde, kuşlar, vahşi hayvanlar ve balıklar da insan yaşamı için gereklidir. Bunlardan bazıları bir sürü şeye yarar, bazıları bir mesleğin icrası için gereklidir, bazıları sadece güçlüdür vb… Ne ki, söz konusu özelliklerin çoğunu haiz olan, diğer hepsinden değerlidir ve hiyerarşideki yeri en üsttedir. Dolayısıyla her ağaç, ot, hayvan ve balık… Yaradan'ın farklı farklı özellikler bahşettiği varlıkların hepsi belirli bir düzen içinde yaşar ki, her şey istikrarlı veya kalıcı olsun.

İnsanoğlunun durumuna gelince, ki her şey (ağaçlar, otlar, kuşlar, hayvanlar ve balıklar) onun kullanımına sunulmuştur, Tanrı'nın ona bahşettiği akılla hepsinden üstündür. Öyle görünüyor ki, Tanrı'nın insanoğlu üstündeki tasarrufu, daha aşağı düzeydeki yaratıklar üstündeki tasarrufundan daha az değildir, nitekim insanlık daha mükemmel bir düzenin varlığına ihtiyaç duyar. Tanrı her insana aynı özellikleri bahşetmemiş, istediğine daha az, istediğine daha fazla vermiştir. O'nun insanlığa bahşettikleri itibariyle eşit dağılım söz konusu olmadığı gibi, tek bir insan da iyi niteliklerin tümüne sahip değildir. Ruhun onu Tanrı'ya en yakın kılan başlıca özelliği anlayış/kavrayıştır ve bu, Yaradan'ın insanoğluna sunduğu en büyük hediyedir. Dolayısıyla, bir insan anlayış/kavrayış itibariyle bir diğerinden ne kadar üstünse, Yaradan'a o kadar benziyor demektir ki, bu da onun daha üst mertebeye

veya aklın ve bilginin ödüllendirildiği yere yükselmesi anlamına gelir. Bu yükselişin ima ettiği akıl, tüm canlıların ve insanoğlunun yönetimine yarar. Tıpkı meleklerin -ki, tefekküre en hevesli olan varlıklardır- en yüceltilmiş varlıklar olması gibi (din âlimleri öyle der), daha alt düzeydeki elementleri temizleyen ateşe de en yüksek mevki tahsis edilmiştir. Dolayısıyla, dünyada idraki itibariyle diğerlerinden üstün olanlar ve bu özelliklerini diğerlerini akıllıca yönetmek ve onlara gereksinimlerini karşılayacak bir yaşama nasıl kavuşacaklarını göstermek için kullananlar, herkesten daha yüksek bir makama oturtulmalıdır. Bulundukları yerden herkesi, her şeyi görebilmeli, kendisi de herkes ve her şey tarafından görünür olmalıdır ki, mükemmel aklının otorite aynasından yansıyan ışığında, daha alt düzeydekiler erdemli ve rahat bir yaşama doğru yol alabilsin.

Böylesi erdem sahibi insanlar hakkıyla ödüllendirilirken, diğerlerinin gayretleri de hünerlerine uygun olarak ödüllendirilmelidir. Diğerlerini nasıl yöneteceğini daha iyi bilen söz konusu insanlar, sadece kendileriyle aynı idrake sahip olmayanların yararına hizmet ederken, elleriyle çalışan diğerleri sadece amirleri için değil, ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendileri için çalışır. Çiftçi çift sürerek kendi karnını doyurur, terzi dikiş dikerek hem kendini hem çiftçiyi giydirir ve tüm bu faaliyet *governor*'a destek olur. Önceden de belirttiğim üzere, *governor* sahip olduğu idrak özelliğinden kendi şahsı için yararlanamaz, bu gücü kendisinden daha aşağıda olanların yararına kullanır. Daha aşağı düzeyde olanlar arasında da mantıklı bir düzen, bir hiyerarşi tesis edilmeli, mesela tembel bir insan, çalışkan bir insan kadar (oluşan refahtan) pay alamamalıdır. Aksi takdirde çalışkan olanın şevki kırılır. Böyle bir durumda eşitlik söz konusu değildir, çünkü çalışkan olanın durumu kötüleşecek ve tedarikten mahrum olacağı için yok olup gidecektir. Dolayısıyla, üstün konumdaki insanın idraki, emeği ve ilkeleri (benimsediği siyaset) kadar, mülküne de saygı gösterilmesi gerektiği akla yatkın bir durumdur. Buna onun varlığını onurlandırmak da dahildir, çünkü bu durum sadece ona duyulan saygıyla tebaanın daha itaatkâr olmasına değil, tembel veya bedensel haz peşinde olanların o makama göz dikmelerine yol açar ki, bu da onları çalışmaya yönlendirir.[22]

Her şeyin birbirine eşit olduğu yerde düzen yoktur ve düzen olmayan yerde her şey çirkin ve yakışıksızdır. Gündelik yaşamdan örnek verecek olursak, tencere ve tavalar mutfağa yakışır, oturma odasına değil. Yatakla yastığın holde olması, ahıra halı sermeye benzer. Nitekim bir çömlekçinin veya tamircinin de devlet yönetiminde yeri yoktur. Bir çiftçi veya bir at ara-

---

22 Son iki paragrafı Aziz Gregorius, Göreve Dair Ahlaki Davranış Kuralları ile kıyaslayın (s……)

bacısının *governor*'a söyleyecek pek az sözü vardır. Çiftçi veya arabacı orduda yüzbaşı olarak görev yapmaya uygun değildir…

Magistrates'in[23] kamu yararı için egemen güç tarafından seçilerek görevlendirilmesine dair

Kamu yararının tam manasıyla tesis edilebilmesi için neden ülkeyi tek bir yöneticinin uzun süre yönetmesi gerektiğini gösteren çok sayıda neden ve örnek var. Ne var ki, tek bir adam koca bir ülkede olup biten her şeyi bilemeyeceğine, tüm olayları aynı anda ele alıp değerlendiremeyeceğine, tüm hak ihlallerini tek başına tesviye edemeyeceğine, dahili ve harici umurla ilgili herkesin görüşlerini dinleyemeyeceğine göre, yöneticinin ülkenin her yanına adalet dağıtabilmesi için merkezi hükümetin altında (daha alt seviyede) yetke sahibi muhtelif organların tesisi gerekir. Böylelikle yöneticinin yükü hafifleyecek, görevi daha dayanılabilir hale gelecek ve netice itibariyle ülkeyi daha iyi yönetecektir. *Jesus the son of Sirach*'da[24] yazıldığı gibi, dünyanın sahip olduğu en değerli varlık (servet) akıllı insanlardır. Kendilerine daha az yetke tanınan bu insanlara, hükümeti temsilen üstlendikleri görev zikredilerek, "alt düzey yöneticiler" denilebilir. Latincede bunlara *magistratus* denir. Bu sözcüğün İngilizcede uygun bir karşılığını bulamadığım için ikinci bölümde *magistratus* sözcüğünü kullanmaya devam edip bunların görevlerinden ve yetkilerinden söz edeceğim.

Bu bölümde, bu insanların kendilerini seçerek göreve atayan prensleriyle paylaşmaları gereken eğitim ve ahlaki duruştan bahsedeceğime göre -umarım kimseyi kızdırmadan- onlardan yönetici, esas yöneticilerden de egemen kral ve prensler olarak söz edeceğim. Bu insanların çok sayıda olmasının kamu yararına olduğunu, düzenin yararından bahsederken kısmen kanıtlamıştım. Büyük ve kalabalık bir ülkede prensin altında birçok (ve daha alt düzeyde) hükümet olması aklın ve sağduyunun gereğidir - ki, Aristo bunlara, asıl yöneticinin gözleri, kulakları, elleri, ayakları, der. Yine Aristo'nun dediği gibi, şayet bunlar en iyilerin arasından seçilirse, kimse ülkenin iyi yönetilemediğini söyleyemez. Mütevazı bir çevreden de olsa mükemmel bir ahlak ve bilgi birikimiyle tebarüz ederek seçilenler dahil, bunlar tapılası insanlardır. Ve bunların içinden çeşitli görevleri ifa edebilecek nitelikte pek çok insan çıkar.

Öncelikle, yaşam şartları veya davranışları itibariyle üstün olanların, eğer ahlaklıysalar, yönetimde daha saygın bir yere sahip olmaları gerekir.

23 Üst düzey devlet memuru, vali, sulh hâkimi vb. (ç.n.)

24 İÖ 180'de yazılmış *Ecclesisticus* ya da *Wisdom of Sira* adlı İbranice kitabının yazarı.

İkincisi, bu insanlar kendi gelirleri olduğu için avanta ve rüşvete tevessül etmeyecek, yozlaşmayacaklardır.

Üçüncüsü, erdemli beyefendiler, kırsal kesimden gelenlere veya daha alt tabakadan olanlara kıyasla, genellikle daha hoşgörülü, cana yakın, itidalli ve yumuşaktır. Bunun tersi durum gayet nahoş ve utanç verici olur. Oysa tapınılası bir insana (yöneticiye), sert de olsa, tahammül etmek daha kolaydır; kimse ondan şikâyetçi olmaz, herkes ona itaat eder.

(…) Beşincisi, bu gibi adamlar aile geçindirmek ve çocuklarını istedikleri gibi okutmak için yeterince varlık sahibi olduklarından (talihleri yaver gittiği sürece) kendi çocuklarını da kamu yararına çalışmak üzere yetiştirebilir. Oysa varlıksız bir adamın aklından başka hiçbir şeyi olmayan oğlu, nadiren bu makamlara ulaşabilecek şartları haizdir.

Bütün bunlar, kamu yararına çalışmak niyetinde olan ve yetke sahibi herkes tarafından üstünde iyice düşünülerek, dikkatle uygulanmalıdır ki, o mevkide bulunmalarının tek nedeni de zaten budur.

Çocuklarını devlet yönetiminde görev almak üzere yetiştirmek isteyen okurlarıma derim ki, onları bu kitapta sözü edilen ilkeler çerçevesinde yetiştirirlerse, onurlu ve soylu insanlar yetiştirmiş olurlar.

Böylelikle onların yönetimleri altında olan her şey gelişecek ve mükemmeliyete ulaşacak, kendileri de -tıpkı pahalı bir kemerin üstündeki mücevher gibi- hayranlıkla anılacaklardır. Ve tüm bu gayretlerinin sonucu olarak, öldükten sonra ruhları Bağışlayıcı Tanrı tarafından eşsiz biçimde ödüllendirilecektir. Amin.

* Sör Thomas Elyot, *The Book Named the Governor*, John Hernaman and Ridgway and Sons, 1834.

*Titus Livius'un İlk On Yılı Üzerine Söylev**

Niccolo Makyavelli

Makyavelli'nin büyük eseri Titus Livius'un İlk On yılı Üzerine Söylev'dir. Daha çok bilinen Prens, Konuşmalar'da oluşturulan politikanın genel prensiplerinin On Altıncı yüzyılın başlarındaki İtalya'ya özel uygulamasıdır. Her iki kitap da Floransa Cumhuriyeti'nin yıkılışının ardından Makyavelli'nin zorunlu emekliliğinden hemen sonra, 1513 yılında yazıldı. Cumhuriyet'te, şansölye yardımcısı, savaş ve içişleri bakanı olarak görev yapan Makyavelli (1469-1527), İtalya ve Avrupa'da devlet yönetimin işleyişini içerden gözlemlemiş, klasikleri derin bir biçimde okumuş, zamane hükümdar ve devletlerine ayna tutabileceğini düşündüğü antik tarihe özel ilgi göstermiştir.

Her ne kadar insanoğlunun suçlarken fevkalade hızlı, överken bir o kadar yavaş olan kıskanç fıtratı, yeni bir ilkenin keşfini de, tanıtımını da, neredeyse bilinmeyen kıta ya da denizlerde keşfe çıkmak kadar tehlikeli kılıyor olsa da, hepimizin ortak yararına olabilecek bir şeyi yapma arzusunun dayatmasıyla, daha önce kimsenin ayak basmadığı, lakin çabalarımı takdir edecek nazik insanların beni onaylayarak ödüllendirebilecekleri çetin ve zahmetli olabilecek yeni bir yol açmaya karar verdim...

Antik döneme gösterdiğimiz saygıyı ve evlerimizi süslemek için sahip olmaya can attığımız antik bir heykelin parçalarına ne kadar yüksek fiyatlar ödediğimizi yahut sanatçılara bu eserlerin kopyalarını yaptırdığımızı göz önüne alırsak ve diğer yandan antik krallık ve cumhuriyetlerin tarihindeki olağanüstü örnekleri, kendilerini ülkeleri için feda eden kralların, komutanların, vatandaşların ve kanun yapıcıların gösterdiği erdem ve bilgelik harikalarını görürsek, onları taklit etmek yerine sadece takdir ettiğimizi, antik erdemlerden hiçbir iz kalmayana dek onları ihmal ettiğimizi fark ederek hem şaşırır hem de acı çekeriz. Vatandaşlar arasında oluşan farklar yahut hastalıklar arttıkça antik dönemdeki hüküm ve reçetelere başvurulduğunu görürüz. Sivil yasalar onların hukukçularının verdiği kararlardan başka bir şey değildir ve bu yasaların oluşturduğu sistem asri hukukçuları onların kararlarına yönlendirir. Tıp bilimi, haleflerin kılavuz kabul ettiği antik doktorların tecrübesinden başka nedir ki? Bugün bir cumhuriyet kurmak, devleti yürütmek, bir krallığı yönetmek, bir ordu meydana getirmek, bir savaşa komuta etmek, adalet dağıtmak ve imparatorlukları genişletmek için antik örnekleri takip eden ne bir prens, ne bir cumhuriyet, ne bir komutan ne de bir vatandaş bulabilirsiniz! Eminim ki bu ihmalin sebebi eğitimimizin kötülüğünün dünyayı içine soktuğu zayıflıktan çok, çoğu Hıristiyan devletinde hâkim olan gururlu gevşekliğin sebep olduğu kötülükler ve gerçek mantığını kimsenin kavrayamadığı ve ruhunu kimsenin anlayamadığı muhafazakârlar hakkındaki bilgi eksikliğidir. Bu yüzden çoğu kişi sadece tarihi olayların çeşitliliğinden aldıkları zevk için bu eserleri okuyorlar ve bu asil hareketleri taklit etmek akıllarına bile gelmiyor; sanki gökler, güneş ve doğanın güçleri ile insanların davranışlarının ve güçlerinin düzeni değişmiş ve antik dönemden farklılaşmış gibi bunu sadece zor değil, aynı zamanda imkânsız buluyorlar.

Elimden geldiğince insanoğlunu bu hatadan uzaklaştırmak istediğimden, Titus Livius'un zamanın hoyratlığına rağmen eksiksiz olarak bugüne kadar gelen kitapları hakkında yazmanın uygun olacağını düşündüm; antik ve asri olayları karşılaştırdıktan sonra doğru biçimde anlaşılması gereken tüm meselelere değinmek istiyorum. Böylece bunları okuyanlar, tarih okumakla edinilen tüm semereleri elde edebilirler.

(…) Kendi ülkelerinin dinlerinin temellerini korumak, prensliklerin ve cumhuriyetlerin başındakilerin görevidir, çünkü böylece halklarının dindar kalmasını, iyi yönetilebilir ve birlik olmasını sağlayabilirler. Bu yüzden dinin yararına olan her şeyi (yanlış olduğu düşünülse bile) güçlendirmek için bunlar kabul edilmeli ve bunlardan yararlanılmalıdır; hükümdarlar ne kadar bilgeyse bunu daha çok başarabilir ve şeylerin doğal rotasını daha iyi anlayabilirler. Gerçekten de, ne kadar yanlış olsa da dinler tarafından kutsanan mucizelere duyulan inancı artıran akıllı adamların gözlemledikleri uygulamalar böyle olmuştur. Akıllı hükümdarlar, nereden ve nasıl kaynaklanmış olursa olsun, bu mucizelere gitgide artan bir önem verdiklerinden, otoriteleri halka güven vermiştir.

Elbette Hıristiyanlık başlangıçtan itibaren kurucusunun prensiplerini korumuş olsaydı, Hıristiyan devlet ve cumhuriyetler bugün olduklarından çok daha bütünleşmiş ve mutlu olurdu. Ayrıca dini çöküşün en büyük delili, insanların dinimizin merkezi olan Roma Kilisesi'ne ne kadar yakınlarsa, o kadar az dindar olmalarıdır. Bu dinin temel prensiplerini kim incelerse bu prensiplerin mevcut uygulamalardan ne kadar farklı olduğu görür ve dinin yıkılışının veya cezalandırmanın çok yakın olduğuna karar verir. Yine de İtalya'nın ilişkilerinin iyi durumda olmasının Roma Kilisesi'ne bağlı olduğunu düşünenler mevcut olduğuna göre, bu fikrin yanlışlığına dair aklıma gelen iki argümanı sunmak isterim; bu iki argüman bence en önemlileridir ve benim düşünceme göre tartışılmaz argümanlardır. Bunların ilki İtalya'daki tüm dini ve dindarlığı yok eden ve sayısız uygunsuzluğu ve düzensizliği beraberinde getiren kötücül Roma sarayı örneğidir; dinin hâkim olduğu yerde iyiliğin de hâkim olduğunu kabul edersek, nerede iyilik eksikse, orası için bunun tam tersini düşünebiliriz. Yani biz İtalyanlar dinsizleşmemizi ve kötülüğümüzü Roma Kilisesi'ne ve onun rahiplerine borçluyuz ama ona çok daha büyük bir borcumuz var, Kilise'nin bu ülkeyi parçalamış olması ve hâlâ bu şekilde tutması perişanlığımızın sebebidir. Bir ülke, ister Fransa ve İspanya gibi bir krallık, isterse bir cumhuriyet olsun, tek bir hükümetle yönetilmediği sürece asla birlikte ve mutlu olmaz: İtalya'nın aynı durumda olmamasının ve bir cumhuriyet yahut bir hükümdar tarafından yönetilmemesinin tek sebebi Kilise'dir, çünkü dünyevi bir saltanat elde etmesine ve hâlâ sahip olmasına rağmen ülkenin geri kalanını ele geçirip tüm İtalya'nın tek hükümdarı olacak güce veya cesarete sahip değildir. Diğer yandan öyle zayıftır ki, dünyevi gücünü kaybetmek korkusuyla, İtalya'da çok güçlenenlere karşı kendisini koruması için yabancı güçleri yardımına çağıramamaktadır.

(…) Antik dönemde insanların özgürlüğüne bugünkünden daha düşkün olduğu konusundaki görüşe gelirsek, bence bunun sebebi o dönemdeki insanların dinlerinin bizimkinden farklı olması nedeniyle farklı bir eğitim almaları ve bu yüzden de daha güçlü olmalarıydı. Bizim dinimiz bize gerçeği ve doğru hayat tarzını öğretirken onura ve bu dünyada sahip olduklarımıza daha az değer veriyor, oysa paganlar bu şeylere en yüksek iyilik değerlerini yüklüyordu, eylemlerinde daha enerjik ve vahşiydiler. Bunu o dönemdeki kurumlarda da görebiliriz, en başta bizim mütevazı kurbanlarımızı onların muhteşem kurbanlarıyla karşılaştırabiliriz; bizim kurban törenlerimiz muhteşem olmaktan çok, nazik ve ağırbaşlıdır, enerjik ve vahşi değildir; onların törenlerinde ise ihtişam ve gösteriş eksik olmaz, birçok hayvanın kurban edilmesinin vahşi ve kanlı doğası da eklendiğinde, bu korkunç görüntüye aşinalık insan doğasını bu kurban törenlerine benzer hale getirmiştir. Ayrıca pagan dini sadece ordu komutanları ve cumhuriyetlerin başkanları gibi büyük zaferler kazanan kişileri tanrılaştırmıştır; oysa bizim dinimiz eylemden uzak olan, mütevazı ve mütefekkir kişileri yüceltir. Yine bizim dinimiz en yüksek mutluluğu tevazuda, alçakgönüllülükte ve dünyevi nesneleri hor görmekte bulur; onların dini ise aksine, en yüksek iyiliği ruhun ihtişamında, bedenin gücünde ve insanı güçlü yapan diğer niteliklerde bulur; bizim dinimiz ruhani bir cesaret talep ederken bizi büyük işler yapmaktansa acı çekmeye yönlendirir.

Bence bu prensipler insanları zayıf hale getirdi ve Cennet ümidiyle, onlardan intikam almak yerine acılara dayanmaya meyilli insanları, kendilerini kolayca yönetebilecek daha kötü kalpli kişiler için kolay bir ava dönüştürdü. Dünya kadınsılaşmış ve gökler silahsızlandırılmış gibi gözükse de bu durumun sebebi sorgulanamaz biçimde, din olgusunu erdemlere değil kayıtsızlığa yoran insanların soysuzluğudur. Çünkü eğer dinimizin ülkemizi övmeye ve korumaya izin verdiği bize yansıtılsaydı, biz de ülkemizi sevmemiz ve onurlandırmamız gerektiğini görür ve onu savunmaya hazır olurduk.

(...) Böylece politik varlıklarını bozulmadan koruyabilmiş bu cumhuriyetler, vatandaşlarının hiçbirinin centilmen olmasına veya centilmen gibi davranmasına izin vermez, bunun yerine vatandaşları arasında tam bir eşitlik olmasını sağlar ve ülkede var olan lord ve centilmenlerin en kararlı düşmanlarıdırlar; şans eseri birini ellerine geçirirlerse sanki tüm çürümenin ve sorunların ana kaynağıymış gibi onu öldürürler.

Centilmen derken tam olarak ne kastedildiğini daha iyi açıklamak gerekirse, sahip olduğu çok sayıda mülkün getirdikleri sayesinde kendisini

tarıma veya hayatını kazanmak için başka bir faydalı amaca adamayan, çalışmadan yaşayan kişilere "centilmen" diyoruz. Böylesi adamlar her ülkeye ve cumhuriyete zarar getirir, ancak diğer mülklerinin yanı sıra hükmettikleri bir şatoya ve emirlerine uyan bir tebaaya sahiplerse daha da tehlikeli olurlar. Napoli Krallığı'nda, Roma bölgesinde, Romagna'da ve Lombardiya'da böyle çok insan vardır; ne bu ülkelerde herhangi bir cumhuriyet kurulabilmiş ne de bu ülkeler düzgün bir politik varlığa sahip olabilmişlerdir, çünkü bu sınıfın insanları her yerde tüm sivil hükümetlerin düşmanı olmuştur. Böylesi bir yapıya sahip bir ülkede bir cumhuriyet kurmayı denemek bile imkânsızdır. Buralara düzen getirmenin tek yolu monarşik bir hükümet oluşturmaktır; çünkü insanların kanunu güçsüz kılacak kadar derinlemesine çürüdüğü bir yerde, güçlü olanların aşırıya kaçan tutkularına ve çürümüşlüklerine bir sınır koyabilmek için asalet sahibi, tam ve mutlak otoriteyle hükmedecek üstün bir güç gerekir.

O cumhuriyetin kurucularından veya kurumlarından, dininden ve askeri yapısından bahsetmeden önce Roma tarihinin ayrıntılarına bu kadar fazla girmem belki bazılarına ifrat gelebilir. Bu sorunları anlamak isteyenlerin arzularını daha fazla ertelemek istemediğimden şunu söylemek istiyorum: Romulus gibi bir sivil toplum kurucusunun önce kendi kardeşini öldürmesini ve sonra kraliyet otoritesini onunla paylaşmak üzere seçilmiş olan Titus Tatius'un ölümüne izin vermesini bazıları kötü bir örnek olarak görebilir; bu örnekten yola çıkarak vatandaşların da prenslerini örnek alarak, hükmetme tutku ve arzusuyla otoritelerine karşı çıkanları yok edebileceği sonucuna varılabilir. Romulus'un bu cinayeti işlerken güttüğü amacı dikkate almasak bu fikir doğru olabilirdi. Ama genel bir kural olarak bir cumhuriyet veya monarşinin, tek bir kişi tarafından yürütülmediği sürece, sağlam biçimde inşasının veya eski kurumlarında tam bir reform yapılmasının imkânsız yahut istisnai durumlarda mümkün olduğunu kabul etmeliyiz, hatta böyle bir yapıyı tasarlayan kişinin onu tek başına gerçekleştirmesi gereklidir. Bu yüzden bir cumhuriyette kendi çıkarını değil, halkın iyiliğini düşünen, ülkesini vârislerine tercih eden akıllı bir kanun koyucu tüm otoriteyi kendisinde toplamalıdır; bilge bir kişi de bir krallık kurmak veya bir cumhuriyet oluşturmak amacıyla olağandışı yöntemler kullanan birini asla kınamamalıdır. Eylemlerinin suçladığı kişiyi sonuçlar affettirebilir; Romulus'un durumunda olduğu gibi sonuç iyiyse suçlar affedilebilir. Zarar vermek amacıyla şiddet uygulayanlar suçlanabilir ama faydalı amaçlarla şiddet uygulayan suçlanamaz.

(...) İnsanların kendilerine miras ya da hediye yoluyla verilmediği sürece, güç veya hile kullanmadan kötü koşullardan yüksek makamlara erişmesinin

nadiren gerçekleştiğine inanırım. Ayrıca gücün tek başına yeterli olmadığına ama kurnazlığın çoğunlukla tek başına amacına ulaştığına inanırım; kötü veya ortalama koşullardayken bir tahta sahip olan ve büyük imparatorluklar kuran Makedonyalı Philip'in veya Sicilyalı Agathocles'in ve benzerlerinin hayatlarını okuyan herkes bunu görür. Xenephon, *Cyrus'un Hayatı* adlı eserinde aldatmanın başarı için gerekli olduğunu gösterir: Cyrus'un Ermenistan kralına karşı yaptığı ilk sefer hilelerle doludur, bu krallığı güç ile değil, sadece hileyle ele geçirmiştir. Xenophon'un vardığı tek sonuç, büyük şeyler başarmak isteyen bir prensin aldatmayı öğrenmesi gerektiğidir. Cyrus ayrıca dayısı olan Med kralı Cyaxares'e de çok çeşitli hileler yapmıştır; Xenophon bu hileler olmadan Cyrus'un elde ettiği büyüklüğe asla ulaşamayacağını göstermiştir. Mütevazı koşullara sahip birinin de sadece açık güç kullanımı ile büyük güçlere kavuşabileceğine inanmam ama sadece aldatma ile başarılı olan çok sayıda kişi vardır, örneğin Giovanni Galeazzo Visconti, Lombardiya devletini ve egemenliğini amcası Messer Bernabo'dan hile ile almıştır. Prenslerin yükseliş dönemlerinin başında yapmak zorunda kaldıklarını cumhuriyetler de yeterince güçleninceye kadar, yani sadece gücün yeterli olduğu zaman gelene kadar yapmak zorundadır. Roma büyümesini devam ettirmek için şansıyla veya seçimleriyle her türlü vasıtayı kullandığı gibi, aldatmaktan da asla çekinmemiştir; yukarıda açıkladığımız gibi, Latinlere ve diğer komşu milletlere yaptığı gibi, milletleri dostu ve müttefiki haline getiriyormuş gibi yaparak kölesi haline getirmek yolunu seçmekten daha büyük bir hile de kullanamazdı.

(…) Ülkenin güvenliği, verilmesi gereken bir karara bağlı olduğunda adalet veya adaletsizlik, insanlık veya zalimlik, zafer yahut utanç konusunda düşünmeye gerek yoktur. Tüm düşünceler bir kenara atılmalı ve tek bir soru sorulmalıdır: Ülkenin varlığı ve özgürlüğü hangi yolla kurtarılabilir? Fransızlar bu düsturu hem sözleriyle hem de eylemleriyle uygulayarak kralları majestelerini ve Fransa'nın yüceliğini korur, kralları hakkında onur kırıcı herhangi bir şey duymak sabırlarını taşırıverir. Çünkü krallarının iyi veya kötü talih getiren hiçbir kararı yüzünden utanca düşemeyeceğini söylerler - galip veya mağlup olması sadece kralı ilgilendirir.

* *Niccolo Machiavelli'nin Tarihi, Siyasi ve Diplomatik Yazıları*, (çev.) C. E. Detmold, Boston ve New York: Houghton Mifflin Company, 1891, II. cilt, s. 93-4, 120-1, 129-131, 210-1, 232-3, 259, 421.

*Prens**

Niccolo Makyavelli

Floransa Bakanı ve yurttaş Niccolo Makyavelli'den muhteşem Lorenzo De Medici'ye[25]

Bir prensin gözüne girmek isteyenlerin yaygın davranışı, sahip oldukları en değerli ya da onun hoşuna gideceğini sandıkları nesneleri sunarak ona yaklaşmaktır; böylece prenslere sık sık atlar, silahlar, altın işlemeli kumaşlar, değerli taşlar ve büyüklüklerine uygun benzeri süsler sunulur. Zat-ı şahanelerine bağlılığımın bir tanıklığını sunmak istediğimde, dağarımda büyük adamların eylemlerine ilişkin bilginin dışında değerli bir şey bulamadım; çok önem verdiğim bu bilgiyi, çağdaş olaylara ilişkin uzun bir deneyimle[26] ve eskileri[27] sürekli olarak okumak yoluyla edindim. Bunları büyük bir özenle uzun uzadıya değerlendirip, inceledikten sonra şimdi küçük bir kitapta derleyerek zat-ı şahanelerine sunuyorum.[28]

Bu kitabın zat-ı şahanelerine sunulmaya değer olmadığını düşünmekle birlikte, yine de onun [prensin] insancıl yönünün, benim uzun yıllar boyunca ve nice sıkıntılar ve tehlikeler pahasına öğrendiklerimi onun kısacık bir süre içinde anlayabilmesini sağlamaktan daha büyük bir armağan sunamayacağımı dikkate alarak, bu armağanı kabul edeceğine inanıyorum. Bu yapıtı uzatılmış değerlendirmelerle, tumturaklı, gösterişli sözcüklerle ya da birçoklarının yazdıklarını açıklamak, süslemek için kullandıkları bezeklerle, konu dışı süslerle süslemedim, bunlarla doldurmadım, çünkü bu yapıt ya hiç saygınlık görmesin ya da yalnızca konusunun değişikliği ve önemiyle kendini kabul ettirsin istedim. En alt konumdaki birinin[29] prenslerin yönetimini incelemek ve tartışmak yürekliliğini göstermesinin de ukalalık olarak değerlendirilmesini istemiyorum, çünkü doğa resmi yapanların dağların, yüksek yerlerin yapısını gözlemlemek için aşağıdaki ovaya inmeleri, alçak yerlerin yapısını gözlemlemek için dağların tepesine çıkmaları gibi, halkla-

25 Makyavelli yapıtını İtalyanca yazmış ama bölüm başlıklarında resmi yazışmaların ve Kilise'nin dili Latinceyi kullanmıştır (o dönemde senyörler için magnifico=muhteşem sanı kullanılıyordu). Mektubun yazıldığı Lorenzo de Medici'yi (1492-1519), tarihe Muhteşem Lorenzo (1449-1492) olarak geçen dedesiyle karıştırmamak gerekir. Lorenzo de Medici, Urbino Dükalığı yapmıştır. Makyavelli'nin kitabını ilkin Muhteşem Lorenzo'nun üçüncü oğlu Giuliano de Medici'ye sunmaya karar verdiği ama onun ölümü üzerine Lorenzo de Medici'ye sunduğu biliniyor. (ç.n.)

26 Makyavelli devlet hizmetinde geçen yıllarına gönderme yapmaktadır. (ç.n.)

27 Makyavelli Titus Livius, Lucretius, Flavio Biondo gibi eski yazarlara işaret etmektedir. (ç.n.)

28 Bu ithafı Salutati'nin Zonari'ye mektubuyla kıyaslayın.

29 Toplumun en alt katmanından biri.

rın yapısını iyice anlamak için prens olmak, prenslerin yapısını iyice anlamak için de halktan olmak gerekir.

Zat-ı şahanelerinin bu küçük armağanı, kendilerine gönderdiğim bu duygularla kabul etmelerini diliyorum; eğer özenle incelenip okunacak olursa, zat-ı şahaneleri, talihin[30] ve kendi değerlerinin vaat ettiği büyüklüğe erişecekleri konusunda beslediğim sonsuz isteği göreceklerdir. Ve zat-ı şahaneleri, yüceliklerinin doruğundan kimi kez gözlerini aşağıdaki bu yerlere çevirecek olurlarsa, nasıl haksız yere sürekli ve büyük bir talihsizliğe katlanmak zorunda olduğumu öğreneceklerdir. Niccola Machiavelli.

İnsanların ve özellikle de prenslerin övülmelerine veya yerilmelerine yol açan şeyler

1. Şimdi de bir prensin uyruklarına ve dostlarına[31] karşı nasıl bir tutum ve davranış içinde olması gerektiğini görelim. Bu konuda birçok kişinin yazdığını bildiğimden, aynı konuda ben de yazınca, kendini beğenmiş sayılmaktan korkuyorum, çünkü özellikle bu konun tartışılmasında başkalarının izlediği yoldan ayrılıyorum. Ama amacım, anlayana yararlı olacak şeyler yazmak olduğuna göre, konunun tasarımı yerine, var olan gerçekliğinin peşinden gitmek daha tutarlı geldi bana.[32] Birçok kişi, kimsenin görmediği, varlığı bilinmeyen prenslikler ve krallıklar tasarlamıştır;[33] nasıl yaşanması gerekenle gerçekten yaşanan arasında öyle büyük bir ayrım vardır ki, var olan yerine olması gerekenin peşine düşen kişi, kurtuluşunu değil, yıkımını öğrenmiş olur, çünkü her zaman iyi olmak isteyen birinin, bunca iyi olmayan arasında yıkıma uğraması kaçınılmazdır. Bu nedenle, iktidarda kalmak isteyen bir prensin iyi olmamayı öğrenmesi, böyle davranması, gerektiğinde de böyle davranmaması gerekir.

2. Öyleyse, bir prensle ilgili olarak tasarlanan şeyleri bir kenara bırakarak gerçekleri tartışırsak, bütün insanlara, özellikle de daha yüksek konumda olan prenslere, onlardan söz edildiğinde, onlara yergi ya da övgü getiren kimi nitelikler yüklendiğini söyleyebilirim. Böylece kimi eli açık, kimi cimri (burada Toscana dilinde bir sözcük kullanıyorum,[34] çünkü bizim dilimizde

---

30 *La fortuna:* Rastlantı, yazgı, alınyazısı. Machiaveli çoğu kez bu sözcüğü erdem (*virtue*) sözcüğüyle birlikte kullanır. Erdemin, akıl, yüreklilik, doğru karar vermek, yetenek gibi kişisel nitelikleri belirlemesine karşılık, talih insanın istenci dışında gerçekleşen olayları belirtir.

31 Machiavelli "dost" sözcüğünü hem arkadaş hem de müttefik olarak kullandığından burada ikinci anlamın geçerli olduğunu düşünmek yeinde olur.

32 Kuramsal ve ahlaksal önyargılar yerine, nesnel bir inceleme yöntemi izlemek daha tutarlı geldi bana.

33 Machiavelli'nin Eflâtun'un *Devlet* adlı yapıtına gönderme yaptığı anlaşılıyor.

34 Machiavelli, "cimri"nin İtalyanca karşılığı *avaro* sözcüğü yerine *misero* sözcüğünü kullanıyor.

avaro çalarak elde eden anlamına da gelir, kendi malını kullanmaktan aşırı kaçınana is *misero* deriz) bilinir; kimi verici, kimi gözü doymaz bilinir; kimi acımasız, kimi yufka yüreklidir; kimi yalancı, kimi dürüsttür; kimi kadınsı ve ödlek, kimi korkusuz ve yüreklidir; kimi insancıl, kimi kibirlidir; kimi hovarda, kimi namusludur; kimi saf, kimi kurnazdır; kimi çetin, kimi yumuşaktır; kimi ağırbaşlı, kimi hafiftir; kimi dindar, kimi zındıktır vb.

3. Ve biliyorum ki, yukarıda yazılı niteliklerden iyi olanların tümünün de bir prenste bulunmasının övgüye değer olduğunu herkes kabul edecektir ama bunların tümü bulunamayacağına, bulunsa bile insan doğası bunlara tümüyle uymayı engelleyeceğine göre, prensin devletini yitirmesine yol açacak kusurların utancından kaçınmayı bilecek denli uyanık olması gerekir; devletini yitirmesine yol açmayacak olanlardan da elinden geliyorsa kaçınması doğru olur ama elinden gelmiyorsa fazla önemsemeden kendini verebilir bunlara. Hele onlar olmaksızın devletini zorlukla kurtarabileceği kusurların doğurduğu utançtan gocunmasın, çünkü her şeyi iyi değerlendirecek olursa, erdem gibi gözüken bir şeye uymasının onun için yıkım olacağı, kusur gibi görünen bir başka şeye uymasının ise ona güvenlik ve dirlik getireceği görülür.

Acımasızlık ve merhamet: Korkulan biri olmaktansa sevilen biri mi olunmalıya dair

1. Yukarıda belirtilen öbür özelliklere gelince, her prensin acımasız değil, merhametli olmak istemesi gerektiğini söylüyorum. Ancak bu merhameti asla kötüye kullanmamalıdır. Cesare Borgia[35] acımasız bilinirdi ama bu acımasızlık Romagna'yı düzene sokmuş, birleştirmiş, barış ve dirlik getirmişti. Bu durum iyice dikkate alınırsa, onun acımasız damgasını yememek için Pistoia'nın[36] yıkımına göz yuman Floransa halkından çok daha merhametli olduğu görülür. Bu nedenle halkını birlik içinde ve kendine bağlı kılmak isteyen bir prensin acımasız gibi kötü bir sıfattan gocunmaması gerekir, çünkü çok az sayıda örnekle[37], ölümlere ve yağmaya yol açan karışıklıkların sürmesine aşırı merhamet yüzünden göz yumanlardan çok daha merhametli olur,

35 Cesare Borgia (1475-1507), Papa V. Alexander'ın Vannoza Cattanei'den doğan oğlu. Fransa Kralı XII. Louis tarafından Valentinois Dükü yapıldığı için, Valentino olarak anılır. Askeri güç kullanarak kurnazlıkla merkezi bir hükümet kurmaya çalışmış, sergilediği zorbalık kadar ustalığı ve parlak başarısıyla Rönesans'ın önde gelen şahsiyetlerinden biri olmuştur.

36 Machiavelli, Panciatichi'ler ile Cancelleri'ler arasındaki çekişme sonucunda 1501 yılı başında Pistoia'da meydana gelen çatışmaya gönderme yapmaktadır. Olaylar sırasında gözlemci olarak Pistoia'da görevlendirilen Machiavelli, tarafları barıştırmaya çalışmakla yetinip, köklü çözümler getirmekten kaçınan Floransa hükümetinin kararsız tutumunu eleştirmişti.

37 Acımasızlık örneği.

çünkü bunlar[38] toplumun tümünü etkiler, prensin uygulamaları ise bir tek kişiye zarar verir. Ve prensler arasında, yeni pens olanlar acımasız sıfatından kaçınamazlar, çünkü yeni devletler tehlikelerle doludur. Ve Vergilius, Dido'nun[39] ağzından şöyle der:

Res dura, et rengi novitas me talia cogunt
Moliri, et late fines custode tueri.[40]

Yine de inanmakta[41] ve eyleme geçmekte ağır olmalı, kendinden[42] korkmamalı, sağduyu ve insancıllığın gerektirdiği ılımlılıkla davranmalıdır ki, aşırı güven onu umursamaz, aşırı güvensizlik ise çekilmez kılmasın.

2. Bundan bir tartışma doğar: Korkulmaktansa sevilmek mi iyidir, yoksa sevilmektense korkulmak mı? Yanıt ikisinin de gerekliliğidir ama bu ikisini bir araya getirmek zor olduğu için, bu ikiliden birinden yoksun kalınacaksa, sevilmektense korkulmak daha güvencelidir. Çünkü insanlar konusunda genel olarak şu söylenebilir: Nankör, kaypak, içtenpazarlıklı, sinsi, tehlike karşısında korkak, para canlısı olurlar; yukarıda dediğim gibi, tehlike uzaktaysa, onlara iyilik ettiğin sürece senin yanındadırlar, kanlarını, mallarını, yaşamlarını, çocuklarını verirler sana ama tehlike yaklaşınca yüz çevirirler. Ve yalnızca onların sözüne güvenmiş olan prens, başka hazırlıklardan yoksun kaldığı için yıkıma uğrar, çünkü gönül yüceliği ve soyluluğu yerine parayla sağlanan bir dostluk, satın alınmış dostluk olup sürekli değildir, gerekli olduğunda kullanılamaz. Ve insanlar, kendini sevdiren birinden çok, kendinden korkutan birine zarar vermekten çekinirler, çünkü sevgi bir gönül borcu bağına dayanır ve insanlar kötü oldukları için, kişisel çıkar söz konusu olduğunda bu bağ kopuverir; oysa çekinme, insanı hiç terk etmeyen ceza korkusuna dayanır.

3. Bununla birlikte prens, sevgi sağlayamasa bile nefretten kaçınacak biçimde korku salmalıdır, çünkü korkulmak ve nefret edilmemek pekâlâ bir araya gelebilir; kentlilerinin, uyruklarının mallarına ve karılarına elini sürmedikçe bu durum gerçekleşir hep. Ama yine de birinin canına kıyması gerekirse, bunun uygun bir gerekçesi ve açık bir nedeni olmalıdır ama özellikle başkasının malına el uzatmaktan kaçınmalıdır, çünkü insanlar babalarının ölümünü mal varlıklarının kaybından daha çabuk unuturlar. Sonra başkası-

---

38 Ölümlere ve yağmaya yol açan karışıklıklar.

39 Dido: Latin şair Vergilius'un *Aeneis* adlı destanında yer alan Kartaca Kraliçesi.

40 Vergilius'un *Aeneis* destanından alıntı: *Koşulların zorluğu ve krallığımın yeniliği, böyle davranmaya, sınırlarımı korumaya zorluyor beni.*

41 Söylentilere, dedikodulara inanmakta.

42 Kendi düşüncelerinden.

nın malına el koymak olanağı hiç eksik olmaz ve yağmayla yaşamaya başlayan biri, başkasının malına el koymak için gerekçe bulur; bunun tersine, can almak için gerekçe daha azdır ve kısa sürede ortadan kalkar.

4. Ama prens ordularının başında olduğu ve çok sayıda askeri yönettiğinde, acımasız sıfatından hiç gocunmaması gerekir, çünkü bu sıfat olmaksızın ordusunu ne birlik için tutabilir, ne de silahlı bir çatışmaya hazır kılabilir. Annibal'in[43] hayranlık uyandıran işleri arasında, çok sayıda ırktan insana yer veren çok büyük bir orduyla yabancı topraklarda savaşırken, işler rastgittiğinde de, ters gittiğinde de askerler arasında bir uyuşmazlık çıkmaması ya da askerlerin prense karşı gelmemeleri de sayılır. Bu sonuç onun insanlık dışı acımasızlığından başka bir şeyden kaynaklanamazdı, bu acımasızlık sayısız erdemleriyle birleşince askerlerinde hep saygı uyandırmış, onların gözlerini korkutmuştur; bu özelliği olmasaydı, öteki erdemleri bu sonuca ulaşmasına yetmezdi. Oysa bunu dikkate almayan yazarlar[44], bir yandan onun yaptıklarını över, bir yandan da yaptıklarının temel gerekçesini kınarlar.

5. Öteki erdemlerin yetersiz olacağının kanıtı, yalnızca çağının değil, bilinen olaylar tarihinin de eşine az rastlanır kişilerinden Scipione'dir.[45] Askerler İspanya'da ona başkaldırmıştır. Bunun nedeni, askerlerine askerlik düzeniyle bağdaşmayacak oranda serbestlik tanımasına yol açan aşırı hoşgörüsüdür. Bu tutumunu Fabius Maximus senatoda eleştirmiş ve onu Roma ordusunu yozlaştırmakla suçlamıştı. Ve Locri[46] kenti de onun bir görevlisi tarafından yıkıldığında ne bunun öcünü aldı, ne de o görevlinin suçunu cezalandırdı; bütün bunlar onun gevşek yapısından kaynaklanıyordu. Öyle ki, senatoda onu haklı çıkarmak isteyen biri, birçok kişinin hataları[47] cezalandırmaktan çok, hata yapmaktan kaçınmayı bildiğini söyledi. Komutanlığı sırasında böyle davranmayı sürdürseydi, bu yapı Scipione'nin ününü, şanını zedelerdi ama senatonun denetimi altında yaşadığı için bu zararlı özelliği gizlemekle kalmayıp şanını da artırdı.

43 Annibal (İÖ 247-183), İkinci Pön Savaşı sırasında, çoğunluğu paralı askerlerden oluşan Kartaca ordusunun komutanı. Romalıları üst üste yenilgiye uğratmış, ancak Zama'da Scipione'ye yenilmiştir (İÖ 202).

44 Annibal'in acımasızlığını eleştiren tarihçiler arasında Machiavelli'nin büyük bir sevgi beslediği Livius da vardır.

45 Publius Cornelius Scipione Africanus (İÖ 236-183). Annibal ile çarpışmalarıyla ve geciktirme taktikleriyle ünlü general ve devlet adamı. Machiavelli'nin değindiği başkaldırı, Scipione İspanya'da Kartacalılarla savaşırken (İÖ 206) olmuştur.

46 Locri: Yedinci yüzyılda İtalya'nın güneyindeki bu şehre yerleşen Yunan asıllı halk, Kartaca Savaşları döneminde Roma'nın egemenliği altına girmiştir.

47 Başkalarının hatalarını.

6. Korkulmak ve sevilmek konusunda dediklerime dönerek şu sonuca varıyorum ki, insanlar kendi isteklerine göre sevip prensin isteğine göre korktuklarına göre, bilge bir prensin başkalarının olan bir şeye değil, kendinin olan bir şeye dayanması gerekir. Ancak, belirtildiği gibi, nefret uyandırmaktan kaçınması gerekir.

Prensler verdikleri sözleri nasıl tutmalıdırlar?

1. Bir prensin sözünün eri olmasının ve hile yapmayıp dürüst bir yaşam sürmesinin ne denli övülesi olduğunu herkes bilir; Bununla birlikte, deneyler, verdikleri sözü fazla önemsemeyen kimi prenslerin günümüzde büyük işler başardıklarını, yaptıkları hilelerle insanların akıllarını çeldiklerini gösteriyor; bunlar sonuçta, dürüstlüğü benimsemiş olanlara üstün gelmişlerdir.

2. Öyleyse, savaşmanın[48] iki yolu olduğunu bilmeniz gerekir: Biri yasalarla, öteki kaba güçle. İlki insana özgüdür, ikincisi hayvanlara. Ama ilki çoğu kez yeterli olmadığı için ikinciye başvurmak gerekir. Bu nedenle, bir prensin insanı da, hayvanı da iyi kullanmayı bilmesi gerekir. Eski yazarlar, Akhilleus ile eski penslerin çoğunun yetiştirilmek için *kentaur* Kheiron'a[49] verdiklerini yazarak, prensler bu odluyu kapalı bir biçimde öğretmişlerdir. Yarı insan, yarı hayvan bir eğitmene sahip olmanın, bir prensin bu iki yapıyı da kullanmayı bilmesi gerektiğinden başka bir anlamı yoktur; ve bunlardan biri olmazsa, öteki de sürekli olmaz.

3. Bir prensin hayvan gibi davranmayı iyi bilmesi gerektiğine göre, hayvanlar arasından tilki ile aslanı seçmelidir, çünkü aslan kendini tuzaktan koruyamaz, tilki de kendini kurttan koruyamaz. Bu nedenle, tuzakları tanımak için tilki, kurtları korkutmak için de aslan olmak gerekir. Yalnızca aslanlık etmek isteyenler bu işten anlamıyorlar demektir. Demek ki, sağduyulu bir prens, eğer verdiği sözü tutmak kendine zarar verecekse ve söz vermesine yol açan gerekçeler ortadan kalkmışsa bu sözü tutamaz ve tutmamalıdır da,[50] İnsanların tümü iyi olsaydı, bu öğüt iyi olmazdı ama kötü oldukları ve sana verdikleri sözü tutmayacakları için senin de verdiğin sözü tutman gerekmez. Ve sözünü tutmayan bir prens, hiçbir zaman haklı gerekçe bulmakta sıkıntı çekmez. Bu konuda sayısız güncel örnek ve-

48 Siyaset yapmanın.

49 Kheiron: At adamların (*kentaur* denilen yarı insan, yarı hayvan bedenli yaratıklar) en ünlüsü. Başta Akhilleus olmak üzere, birçok ünlüyü (Herkül, Theseus vb) yetiştirmiş, onlara avlanmayı, savaşmayı öğretmiş, ayrıca müzik, ahlak, hekimlik dersleri vermiştir.

50 Hollandalı hukukçu ve hümanist Hugo Grotius'un (1583-1645) *pacta sunt servanta rebus sic stantibus* (sözleşmeye uyulur, koşullar aynı kaldıkça) tümcesiyle hukuk biliminde yer alan ünlü kural (ahde vefa). Koşulların değişmesi sözleşmeye uymak zorunluluğunu ortadan kaldırır.

rilerek, prenslerin sözlerinden dönmeleri yüzünden kaç barışın, kaç sözün boşa gittiği gösterilebilir. Tilki gibi davranmayı bilen, hep daha iyi sonuca ulaşmıştır. Ama bu yapıyı[51] iyice allayıp pullamayı, göz boyamayı ve renk vermemeyi iyi bilmek gerekir. Ve insanlar böyle sıradan olurlar, güncel gereksinimlere öyle kolay boyun eğerler ki, aldatmak isteyen hep aldanacak birini bulur.

4. Yeni örneklerden birini anmadan geçmek istemiyorum. VI. Alexander[52] insanları aldatmanın dışında bir şey yapmamış, bir şey düşünmemişti ve her zaman bunu uygulayabileceği birilerini bulmuştu. Hiç kimse bir şeyi ondan daha büyük bir heyecanla savunup, ateşli antlar içip, sonra da unutmaya kalkmamıştır[53]; yine de aldatmacaları hep istediği amaca ulaşmıştır, bunun nedeni dünyanın bu yönünü çok iyi bilmesidir.

Demek ki, bir prensin yukarıda belirtilen niteliklerin tümüne sahip olması gerekli değildir ama bunlara sahipmiş gibi görünmesi gerekir. Dahası, bunlara sahip olmak ve sürekli olarak uymak zararlıdır derim ama sahipmiş gibi görünmek yararlıdır. Bağışlayıcı, sözünün eri, insancıl, dürüst, dindar görünmek ve olmak gibi ama aklını öyle ayarlamalısın ki, gerektiğinde tersine dönmeyi bilmelisin[54]. Ve şunu da belirtmeli ki, bir prens, özellikle de yeni bir prens, insanları iyi kılan bütün bunları uygulamaz, çünkü devleti ayakta tutabilmek için, çoğu kez verdiği söze, iyiliğe, insanlığa, dine karşı çıkmak zorunda kalabilir. Bu nedenle, talihin rüzgârlarına ve değişen durumların gereklerine ayak uydurabilecek bir düşünce yapısına sahip olmalıdır ve yukarıda da değindiğim gibi, elinden geldiğince iyilikten uzaklaşmamalı, ama gerektiğinde kötüye başvurmayı da bilmelidir.

5. Demek ki bir prens yukarıda belirtilen beş nitelikle bağdaşmayan bir sözcüğün hiçbir zaman ağzından çıkmamasına büyük özen göstermelidir ve kendisini görüp dinleyenlere tepeden tırnağa bağışlayıcı, tepeden tırnağa inançlı, tepeden tırnağa dürüst, tepeden tırnağa insancıl, tepeden tırnağa dindar görünmelidir. Ve en önemlisi de, en sondaki niteliğe sahipmiş gibi görünmektir. İnsanlar genellikle elleriyle değil, gözleriyle değerlendirme yaparlar, çünkü herkes görür, ama ne olduğunu çok az kişi duyumsar. Senin neye benzediğini herkes görür ama ne olduğunu çok az kişi duyumsar ve bu çok az kişi, devlet gücünün koruması altındaki çoğunluğun görüşüne

51 Tilki gibi davranmayı.

52 VI. Alexander, 1492 ila 1503 yılları arasında papalık yapmış olan Rodrigo Borgia'dır. Kilise'nin siyasal etkisini artırmaya ve çocuklarına çıkar sağlamaya yönelik bir politika uygulamıştır.

53 Machiavelli, papanın halkı düş kırıklığına uğratmaktan başka bir şey yapmadığını vurgulamaktadır.

54 Machiavelli'nin burada önerdiği ikiyüzlülük, *Prens*'in ünlenmesinde en etkili bölüm olarak değerlendirilir.

karşı çıkmaya cesaret edemez ve insanların eylemlerinde, özellikle de başvurulacak bir üst mahkemenin bulunmadığı prenslerin eylemlerinde sonuca bakılır. Bu nedenle, bir prens devleti ele geçirecek ve elinde tutacak gibi davranmalıdır. Başvuracağı yollar hep saygın sayılacak, herkesçe övülecektir, çünkü sıradan insan hep görünüşten, bir işin sonucundan etkilenir ve dünya sıradan insanlarla doludur ve çoğunluğun dayanacak bir yeri olduğunda, azınlığın bir önemi yoktur[55]. Adını anmanın doğru olmayacağı günümüzdeki prenslerden biri[56] hep barıştan, inançtan söz eder, oysa ikisinin de en büyük düşmanıdır; bunlardan birine uysaydı, birçok kez saygınlığını ya da devletini yitirirdi.[57]

Kuzey İtalya'nın Piacenza kentinde doğan Lorenzo (Laurentius) Valla, bir hukukçunun oğludur. 1431'de rahip olmuş, papalıkta sekreterlik görevi istemiş, o mümkün olmayınca Pavia kentinde hitabet hocalığı yapmaya başlamıştır. Valla'nın ilk vukuatının zamanının büyük hukukçularından olduğu kabul edilen Bartolus de Saxoferrato'nun Latincesine saldırısı olduğu anlaşılmaktadır. Pavia'da kalmasını zorlaştıran bu olay üzerine, bir üniversiteden diğerine geçen Valla, 1433'te Napoli'ye gider, Sicilya, Aragon ve Napoli Kralı V. Alfonso'nun "Latince özel sekreteri" olur. Napoli'de ilahiyat üzerine demeçleriyle yıldırımları üzerine çeken Valla, *Symbolum Apostolorum* [*Havarilerin Amentüsü*] olarak bilinen dokümana ilişkin iddiaları nedeniyle dava edilir. Ancak, Lorenzo Valla'nın (1406?-1457) Konstantin Bağışı[58] konulu demeci, Orta Çağın sahte dokümanlarına ilişkin eleştirilerinin en ünlüsüdür. Latince sekreteriyken yazdığı bu eser, papanın daha fazla İtalyan toprağı almasına karşı kral tarafından başlatılan kampanyanın bir parçası olarak düşünülmelidir. Günümüzde Sekizinci yüzyılda papa şansölyeliği tarafından uydurulduğuna inanılan bağış, İmparator Konstantin'in cüzamlıyken iyileştirilmesi üzerine hissettiği minnettarlıkla Roma İmparatorluğu'nun batıdaki yarısını Papa I. Sylvester'e hediye ettiğine dair bir kayıttır. Valla'nın bu yazı yüzünden Engizisyon'la başının derde girmekle birlikte, kendisi daha sonra Papa V. Nikolas'ın kâtibi olmayı başarmıştır.

* Niccolo Machiavelli, *Prens*, Sunuş Mektubu, Bl. XV, XVII, XVIII, Oğlak Yayınları, 2000, İtalyanca aslından çeviri: Rekin Teksoy

55 Bu pasajı John Salisbury ve Joinville'den yapılan alıntılarla kıyaslayın. (s……)

56 Machiaveli, İspanya Kralı Katolik Ferdinando'ya gönderme yapmaktadır.

57 Machiavelli, burada İsabella'nın kocası Aragonlu Ferdinand'a gönderme yapmaktadır, çünkü bu evlilik iki İspanyol krallığının tek bir hanedanlık olarak birleşmesine yol açmıştır.

58 İmparator I. Konstantin'in Roma ve Roma İmparatorluğu'nun batısı üzerindeki otoriteyi Papalığa devrettiğinin kanıtı olarak bilinen ve sahte olup olmadığı Hıristiyan dünyasında büyük tartışma yaratmış olan belge. (ç.n.)

*Konstantin Bağışı Sahtekârlığı**

Lorenzo Valla

Uzun zamandır bazı kulakların Roma'daki Papalığa yapacağım saldırıyı duymayı beklediğini biliyorum. Ya miskin cahillik ya da putların kölesi olan kaba tamahkârlık yüzünden yahut da zulümle birlikte anılan imparatorluğun gururundan dolayı, gerçekten de çok büyük bir saldırı bu. Birkaç yüzyıldır Konstantin Bağışı'nın sahte ve düzmece olduğunu biliyorlar yahut da düpedüz kendileri böyle bir düzmece yarattılar ve aynı hilekârlık yolunda yürüyen vârisleri de eskiler gibi, yanlış olduğunu bildikleri şeye doğru dediler; böylece majesteleri Papalık makamının şerefini ayaklar altına aldılar, eski papaların hatırasını ayaklar altına aldılar, Hıristiyan dininin şerefini ayaklar altına aldılar; hepsini cinayetlerle, felaketlerle ve cürümlerle utandırdılar. Roma şehrinin, Sicilya ve Napoli krallıklarının, tüm İtalya'nın, Galya'nın, İspanya'nın, Almanya'nın, Britanya'nın hatta tüm Batı'nın kendilerinin olduğunu iddia ettiler; tüm bunların bağışın sonucu olduğunu ileri sürdüler. Yani bunların hepsi sizin mi Papa Hazretleri? Amacınız tüm bunları geri almak mı? Batıdaki tüm kralların ve prenslerin tüm şehirlerini soymak veya size yıllık bir haraç vermeye zorlamak mı istiyorsunuz, planınız bu mu?

Aksine, ben prenslerin elinizde tuttuğunuz imparatorluğu yağmalamasının daha adil olacağını düşünüyorum. Göstereceğim gibi, yüce Papalık makamının haklarını dayandırdığı bağış ne Sylvester ne de Konstantin tarafından biliniyordu. (...)

Konstantin'in böyle bir "bağış" yapmasının özünde imkânsız olduğunu açıkladıktan sonra Valla şöyle devam eder:

Gelin düşünelim! Sylvester hiçbir zaman bunlara sahip oldu mu? Kim onun mülklerini elinden aldı? Bunlara kalıcı olarak sahip değildi, ardıllarından hiçbiri de sahip değildi, en azından Büyük Gregorius'a kadar; hatta o bile sahip değildi. Sahip olmayan ve sahip olduklarının elinden alındığını ispatlayamayan kişi asla sahip olmamış demektir, sahip olduğunu söylüyorsa çılgındır. Görüyorsunuz, sizin bile çılgın olduğunuzu ispatladım! Aksi doğruysa kim papayı topraklarından sürdü? Konstantin'in kendisi mi, oğulları mı yoksa başka bir Sezar mı? Sizi kovanın adını verin, tarihi verin, papanın ilk kovulduğu yeri, bir sonrakini, sırasıyla ondan sonrakileri söyleyin...

Bu olaylara tek bir tanık, bir yazar gösterip gösteremeyeceğinizi soruyorum. Tanık yok, diyorsunuz. İnsanlardan hiç bahsetmeden Sylvester'in

muhtemelen sığırlara bile sahip olduğunu söylemekten hiç utanmıyor musunuz?

Madem yapamıyorsunuz (hiçbir şeyi ispat edemiyorsunuz), ben kendi adıma hayatının son gününe kadar Konstantin'in ve sırasıyla ondan sonraki tüm Sezarların (Roma İmparatorluğu'na) sahip olduğunu göstereceğim, böylece mırıldanacak bir şeyiniz bile kalmayacak...

Roma şehrindeki anıt ve tapınaklardan bahsetmesek bile, Hıristiyan olduktan sonra Konstantin adına basılan altın paralardan bazıları bugün hâlâ mevcut, üzerlerindeki yazı Yunanca değil, Latince ve ondan sonraki neredeyse tüm imparatorların paraları da öyle. Elimde olanların çoğunda haçın altında şu yazı var: *Concordia Orbis* [*Dünya Barışı*]. Roma'ya hükmetmiş olsaydınız ne çok sayıda yüce Papalık parası da bulunurdu! Ama ne altın ne gümüş hiç para bulunamadı, bunları gördüğünü söyleyen kimse de yok. Ayrıca o dönemde Roma'yı yöneten her kimse kendi parasını basmış olmalıydı: Şüphesiz papa da bu paranın üstüne Kurtarıcımızın (Hz. İsa) ya da Petrus'un (havari) resmini işletirdi...

Daha sonra Valla, dokümanın kendisini inceliyor ve belgedeki delillere dayanarak sahte olduğunu görüyor:

Rahiplerin başı yerine "rahiplerin üzerindeki baş" diyen, aynı cümlede hem *extiterit* hem de *existat* diyen (anlamlarını, çekimlerini ve zamanlarını karıştırmış), "tüm dünyada" dedikten sonra başka bir şey eklemek isterken "tüm dünyanın" diyen veya dünyanın önemli bir bölümü Roma'ya bağlı değilken dünyanın bir parçası olan göğü Roma'ya bağlayan, ikisi bir arada bulunamayacak olmasına rağmen Hıristiyanların "inancını" ve "kararlılığını" sağlamak arasında bir fark gözeten, "takdir" ile "emir"i birbirine karıştıran (sahtekârın) dilindeki barbarlıktan bahsetmeyeceğim.

(...) Henüz bir Patriklik veya Piskoposluk olmayan, hatta bir Hıristiyan şehri bile olmayan, henüz "Konstantinopolis" adını almamış, hatta kurulmamış ve hatta planlanmamış bir şehirden Patrikliğe bağlı bir Piskoposluk olarak bahsetmek son derece saçma ve de eşyanın tabiatına aykırıdır! Bu "ayrıcalığın" Konstantin Hıristiyan olduktan üç gün sonra verildiğini yazmaktadır; ancak o dönemde o bölgenin adı Konstantinopolis değil, Byzantium'dur. (...)

(Dokümanda Konstantin'e şöyle söyletilmiştir: "Kutsal havariler Petrus ve Pavlus'un kiliselerine ışık sağlamak için sahibi olduğumuz, kendine bağlı topraklar olan mülkleri bağışladık ve onları farklı objelerle zenginleştirdik." Valla şunları söylüyor:) Seni alçak herif! Roma'da Petrus ve Pavlus'a adanmış kiliseler, yani tapınaklar mı vardı? Onları kim inşa etmişti? Tarihin

bize söylediğine göre Hıristiyanların gizli ve korunan buluşma yerlerinden başka hiçbir şeyleri yokken tapınak inşa etmeye kim cüret edebilirdi? Eğer Roma'da bu havarilere adanmış tapınaklar varsa bunlar için bu kadar büyük aydınlatmalar gerekmezdi; olsa olsa küçük şapellerdi bunlar, büyük mabetler değil, küçük ibadet yerleriydi; tapınak değil, insanların evlerindeki özel kiliselerdi, kamuya açık ibadet yerleri değil. Ortada tapınak yokken tapınak aydınlatmasına da gerek yoktu.

(...) Aslında bu kadar bariz olan bir konuda neden daha fazla konuşayım ki? Sadece Konstantin'in böylesi mülkleri bağışlamadığını, Roma'daki Papalığın da onlara yazılı emir sayesinde sahip olmadığını iddia etmekle kalmıyorum; bunlar doğru olsa bile mülk sahiplerinin suçları yüzünden bu hakkın da geçersiz olacağını iddia ediyorum, çünkü biliyoruz ki tüm İtalya'daki ve birçok diğer bölgedeki katliam ve yıkımın tek kaynağı onlardır...

Bu yüzden Tanrı'ya olan inancım sayesinde hiç kimseden korkmadan şunu ilan ediyor ve bağırıyorum açıkça: Benim zamanımda yüce Papalıkta sadık ve basiretli hiçbir vekil kalmamıştır, Tanrı'nın evindekilerin karnını doyurmakla o kadar meşguller ki, onun bir lokma ekmek olduğunu unutup yemek olarak okuyorlar! Papa da barışçı insanlarla şahsen savaşıyor ve devletlerle prensler arasına nifak tohumları ekiyor... Papa sadece cumhuriyetin sırtından zenginleşmiyor, yaşlı Simon Magus'un yapmaktan iğreneceği biçimde Kilise'nin ve Kutsal Ruh'un sırtından da zenginleşiyor. Bu durum kendisine hatırlatıldığında ve ara sıra iyi insanlar tarafından azarlandığında bunu inkâr etmeyip açıkça kabul ediyor ve Kilise'ye Konstantin tarafından verilen mirası işgalcilerden geri almak için gereken her şeyi yapmakta özgür olduğunu söyleyerek böbürleniyor...

Papanın sezarın da değil, sadece Mesih'in vekili olacağı zamanları görmeyi çok istiyorum, özellikle de bu benim görüşlerim sayesinde gerçekleşirse; keşke görebilsem! "Kilisenin çetesi", "Kiliseye karşı olan çete", "Kilise Perugialılara karşı" veya "Bolognalılara karşı" diye bağıranların korku dolu haykırışları keşke hiç duyulmasa! Hıristiyanlara karşı savaşan Kilise değil, papadır; Kilise "yükseklerdeki ruhani kötülüklerle" savaşır. Bu durumda papa gerçekten de Kutsal Baba olur, hepimizin Babası, Kilise'nin Babası olur, artık Hıristiyanlar arasında savaş çıkartmaz, aksine başkalarının çıkardıkları savaşları papalara ait hükümlerle ve yetkilerle durdurur.

* *Lorenzo Valla'nın Konstantin Bağışına Dair Risalesi*, ed. Christopher B. Coleman, s. 25-7, 65-71, 95-7, 177-9, l83. Yale University Press, 1922.

2. Eski Dünyanın Yeni Dünyaya Katkısı Nedir?

Avrupa'da Yirminci yüzyılın başlarında doruğa çıkan büyük genişleme hareketi, Colomb'un keşfe çıkmak için İspanya Kraliçesi Isabella'yı ikna etmesinden çok önce başlamıştı. On Birinci yüzyılda Vikingler Amerika kıtasına ayak basmıştı. Cenovalılar, İspanyollar, Venedikliler On İki ve On Üçüncü yüzyıllarda yaptıkları sınırlı sayıda keşiften çok şey öğrenmiş, binlerce insanı ve hayvanı gerekli araç gereçle birlikte, uzun süreler için denizaşırı ülkelere gönderebilecek hale gelmiş, hiç bilmedikleri diyarlarda, alışık olmadıkları iklim ortamlarında nasıl hayatta kalabileceklerini öğrenmişlerdi. Dahası, İtalyanlar, binlerce kilometre uzaktaki ülkelerde, örneğin Rusya'da ticaret kolonileri kurmuş, buralarda yaşayan insanlarla geçinmeyi ve kendi kendilerini yönetmeyi öğrenmişlerdi. Nitekim bu bilgi birikimiyledir ki, Portekiz, İspanyol ve İtalyan denizci ve şövalyeler Dördüncü yüzyılda Atlantik Okyanusu'na açılabilmiş, kıyıdan 1500 kilometre uzaktaki Kanarya ve Azor Adalarında yaşayan halklara Avrupai yönetim biçimleri dayatabilmişti.

Portekiz Prensi Denizci Henry (1394-1460) hiç de yenilikçi biri değildi ama Batı medeniyetinin en büyük güçlerinden birkaçını bir araya getirip onları Afrika kıtasının batı kıyılarını fethetmeye ikna etmeyi başardı. Prens Henry ile işbirliği içinde olan Gomes Eannes de Azurara'nın On Beşinci yüzyılın ortalarında yazdığı *Chronica del Rei D. Joam I de boa memória. Terceira parte em que se contam a Tomada de Ceuta*, Portekizlilerin söz konusu keşifle neyi amaçladıklarını anlatır.

*Gine'nin Keşfi Ve Fethedilmesi Kroniği**

Gomes Eannes De Azurara

Denizci Prens Henry'yi[59] Gine'yi keşfetmeye yönelten beş neden

Bir şeyin imal edeni tanır ve ne amaçla imal ettiğini öğrenirsek faaliyetini bildiğimizi sanırız. Bu işlerin [Batı Afrika kıyılarını keşif] başını Prens Henry'nin çektiğini öne sürüp elimizden geldiğince kendisini tanıttığımıza göre, bu bölümde amacının ne olduğunu anlayalım. Şunu bilmenizi isterim ki, Prensin soylu ruhu, onu doğal olarak büyük işlere yöneltmekteydi. Dolayısıyla, Ceuta[60]'yı fethettikten sonra gemilerini kâfirlere karşı her daim hazır tuttu; gerektiğinde hem savaşmak hem de Kanarya Adalarının ve Bojador adlı Burun'un ötesindeki el değmemiş yerleri görmek/bilmek istiyordu. Aziz Brandon'un oralardan geçtiği, iki kanyonun mezkur Burnu döndüğü

59 Metnin orijinalinde *Lord Infant*, "Küçük Lort" veya 'Bebek Lort' olarak anılmakta.

60 Ceuta: Cebelitarık Boğazı'nın Afrika yakasındaki bir şehir, Avrupalıların (Portekizler) Afrika'da yaptıkları ilk fetih (1580). (ç.n.)

ve bir daha hiç görünmediği rivayet edilir. Buna inanmak güç, çünkü şayet öyle olsaydı, diğerleri merak edip araştırmaz, sormazlardı bile. Prens Henry işin aslını öğrenmek istiyor, orada ne olduğuna dair bilgiye kendisi veya bir başka prens ulaşmayacak olursa, ne bir denizci, ne bir tüccarın buna cesaret edemeyeceğini düşünüyordu (ki, haklıdır, çünkü kimse umut veya kâr vaat etmediğinden emin olduğu bir yere gitmek istemez) ve başka hiçbir prensin de buna niyetli olmadığını görünce kendi gemilerini gönderdi. Bunu Tanrı aşkına ve lordu ve ağabeyi olan Kral Edward için yaptı. Bu işe kalkışmasının ilk nedeni buydu.

İkinci neden, söz konusu diyarlarda şans eseri Hıristiyan bir topluluk ve korkmadan sığınılabilecek bir liman/barınak varsa buralara mal götürmek, özelikle de başkaları yapmıyorsa ticaret yapmak, ülkeye yarar sağlayacak bir ticaret yolu açmaktı.

Üçüncü neden, rivayete göre Afrika'daki Moorların gücünün sanılandan çok daha büyük olması ve aralarında hiçbir Hıristiyan bulunmamasıydı. Her akıllı ve sağduyulu insan düşmanının gücünü bilmek zorunda olduğuna göre, Prens Henry bunun da tam olarak araştırılmasını ve bu kâfirlerin gücünün ne ölçüde olduğunun saptanmasını istiyordu.

Dördüncü neden, otuz bir yıl boyunca Moorlar ile mücadele ederken, kendisine, bu ülkedekiler dışında, Hz. İsa aşkına yardım edecek tek bir Hıristiyan kral görmemiş olmasıydı. Dolayısıyla oralarda kendisiyle birlikte kâfirlere karşı savaşacak kadar inançlı Hıristiyan prenslerin olup olmadığını merak ediyor, bilmek istiyordu.

Beşinci neden, Hz. İsa'nın öğretisini yaymak ve ona kurtarılacak ruhlar sunmak için duyduğu büyük arzuydu. Şu anlayışla ki, Hz. İsa'nın Yeniden Doğuş, Ölüm ve Tutku sırrının ardında yatan amacın bu olduğuna, yani kaybolmuş olan ruhlar olduğuna inanıyor, oradakileri doğru yola sokmanın görevi olduğunu düşünüyor, bunun Tanrı'ya hizmetin en iyi yolu olduğunu hissediyordu. Çünkü Tanrı yapılan tek bir iyilik karşısında yüz iyilik vaat ediyordu. Prensin kendi çabalarıyla kurtulacak onca ruh, Tanrı'nın krallığında ona yüzlerce mükafat olarak geri dönecekti ki, öldükten sonra ruhu göksel âlemde de ululansın. Bu tarihi yazan ben, o diyarlarda kutsal inancımıza dönen o kadar çok kadın ve erkek gördüm ki, eğer prens bir kâfir olsaydı, sadece onların dualarıyla bile kurtuluşa ererdi. Sadece ilk kölelerin değil, Tanrı onların çocuklarının ve torunlarının da ruhlarına üflemiş ve kendine dair bilgiyi paylaşmışçasına, sahici birer Hıristiyan olduklarına şahit oldum.

Bu beş nedenin üstünde ve ötesinde, hepsinin temellendiği altıncı bir neden var: Göksel çarkın uygun olması! Kral Hazretleri'ne birkaç gün önce

yazdığım bir mektupta da belirttiğim gibi, akıllı insanlar yıldızların efendisi olacak ve gezegen hareketleri (kutsal hekimlerin tahminine göre) iyi adamları tökezletemeyecek. Gezegenlerin Baba Tanrı'nın tasarrufunda olduğu, farklı amaçlara hizmetle önceden belirlenmiş bir biçimde hareket ederek daha alt düzeydeki varlıklar üzerinde etkili oldukları ve onların davranışlarını yönlendirdikleri açık. Bir Katolik olarak şunu söyleyebilirim ki, göksel çarkın olumsuz yöndeki işleyişinden Tanrı'nın lütfuyla kaçınılabilir; O'nun iyi şans bahşettiği insanlar, yine O'nun yardımıyla yollarına devam etmekle kalmayıp kendilerini daha da geliştirebilirler. Burada, bu muhteşem prensin doğanın kısıtlayıcı/sınırlayıcı etkisine rağmen, nasıl olup da bu işlere eğilimli olduğunu açıklayacağım. Yükseleni Koç'tu ve Güneş on birinci, Mars, Satürn'ün evi olan Kova'da, yani umut evindeydi. Bütün bunlar, prensin muazzam fetihler yapacağına, Satürn'ün etkisiyle kimsenin bilmediği sırlara ereceğine işaret etmekteydi. Ona Güneş'in -ki Jüpiter'in evindir- refakat ediyor olması ise tüm fetihlerini krala sadakatle ve onun hoşuna gideceği biçimde yürüteceğini gösteriyordu…

Azurara, aşağıdaki feverandan önce, Portekizlilerin Afrika'dan iki yüzün üstünde Moros[61] köle ile dönüşünü ve bunların Prens Henry tarafından nasıl karşılandığını ve Afrika macerasının "insan artıkları"nın (ganimet) dağıtımına dair planları anlatır.

Kölelerin yol açtığı acıma duygusu ve ganimetin nasıl paylaştırıldığına dair

Ah büyük Tanrım, sen ki ilahi özünden kaybetmeksizin, güçlü elinle Kutsal Şehri'nin sonsuzluğunu yönetmekte ve dokuz katmanlı yüksek (düzeydeki) dünyalardaki her hareketi denetleyip çağların kısa mı uzun mu olacağına dilediğin gibi hükmetmektesin, gözyaşlarım vicdanıma haksızlık etmesin diye yalvarırım sana, çünkü beni ağlatan onların inançsızlığı değil, acınası halleri. Eğer vahşi hayvanlar bile türlerinin çektiği acıyı içgüdüsel olarak hissedebiliyorlarsa, bir insan olarak ben gözlerimin önündeki bu acınası manzaradan nasıl etkilenmem? Bunlar da Âdem'in soyundan değil mi?

Ertesi gün, yani Ağustos'un sekizinci günü, denizciler hava çok sıcak olduğundan sabah erkenden gemilerindeki köleleri emir verildiği üzere kıyıya çıkarmak için hazırlık yapmaya başladı. İlk bakışta güzel bir görüntüydü; (kölelerin) aralarında bembeyaz olanlar vardı, muntazam yapılıydılar. Diğerleri biraz daha esmerdi, melez gibi. Bazıları da Etiyopyalılar gibi sim-

61 İspanyolların Kuzeybatı Afrika'ya verdikleri isim. Türkçede Mağribi olarak kullanıyoruz. Bu yer ismi sonraları bölgede yaşayan Müslüman kavimlerin tamamı için de kullanılmaya başlandı. Coğrafî keşifler ve sömürgeci faaliyetlerle beraber keşfedilen Pasifik ve Uzakdoğu'da yaşayan "yeni" Müslüman kavimler için de kullanıldı. Moros kelimesinde aşağılama tonu da bulunur. (y.n.)

siyah ve çok çirkindi, öyle ki, aşağı dünyadan geldiklerine hükmedebilirdiniz. Ne ki, bazıları başlarını öne eğmiş, yaşlı gözlerle birbirine bakıyor, bazıları yardım dilenircesine yüzünü gökyüzüne çevirmiş, acıklı bir biçimde inliyor, bazıları elleriyle yüzünü kapatmış, kendini yerden yere atıyor, bazıları ağıt yakıyordu. Bu manzaraya hiçbir kalp dayanamazdı. Dillerini bilmediğimiz halde, çıkardıkları sesler çektikleri acının ne denli büyük olduğunun göstergesiydi. Derken, bu yetmiyormuş gibi, ekip başları geldi ve onları beşte-birlik (ganimet) gruplara ayırmaya başladı; babalar oğullarından, kocalar karılarından, kardeşler kardeşlerinden ayrılıyor, yakınları bir arada tutmaya hiç saygı gösterilmiyor, her biri kısmetine düşen grup hangisiyse oraya itiliyordu.

Ah o en büyük talih, bu dünyaya istediğin gibi yön veren çarkın bu zavallı ırkı görüp hiç olmazsa biraz anlayış gösteremez mi ki, bunca acı çekerken teselli bulsunlar? Ve sen, herkesin birbirinden ayıran sen, biraz daha merhametli olamaz mısın? Baksana nasıl da birbirlerine sarılıyorlar!

Ve böyle bir tefrik kolay olur mu? Ayrı gruplara dağıtılarak birbirinden ayrı düşen babalar, oğullar, eşler, oldukları yerde durmuyor, hemen diğerinin yanına koşuyor; analar kucaklarında çocuklar, onlardan kopmamak için kendilerini yerden yere atıyor.

Tefrik zarzor bitti. Etraf iyice kalabalıklaşmıştı, çünkü herkes işini gücünü bırakmış, yeni bir şey görmek için seyre gelmişti. Bazıları gördüklerinden çok etkilenip ağlamış, bazıları ayırımı yapan ekip başlarına yardım etmişti.

Prens Henry de oradaydı. Yanında maiyeti olduğu halde, küheylanının üstünden (kölelerin arasından) bizzat seçim yapıyor, payına düşeni alıyordu. Beşte bir pay olarak kendisine düşen kırk dokuz ruhu hızla seçmişti, çünkü asıl ödül kaybolan bu ruhların bir an önce kurtarılmalarıydı.

Nitekim bu boş bir beklenti değildi. Önceden belirttiğimiz gibi, bunlar (köleler) dilimizi öğrenir öğrenmez, hiç sorun çıkarmadan Hıristiyanlığa ihtida etti. Ve bu tarihi yazan ben, Lagos şehrinde, ilk vaftiz edilenlerin soyundan gelmişçesine Hıristiyan olan çocuklar (o kölelerin bu ülkede doğan çocukları ve torunları) gördüm…

* Gomes Eannes de Azuraa, *The Chronical of the Discovery and Conquest of Guinea*, The Hakluyt Society, 1896.

Beyaz Avrupalılar ile Kızılderili yerliler arasındaki ilişki sorununa ilk kez Portekizliler muhatap olmuşsa da meseleye felsefi ve dinsel açıdan bakarak formüle eden, Bartolome de las Casas (1474-1566) adlı bir İspanyol'dur. Las Casas, Kızılderililerin ruhu olup olmadığını ve bir diğer ilahiyatçıyla yaptığı ünlü bir tartışmada, Aristo'nun doğal kölelik doktrinini sorgulamıştır.

Las Casas'ın görüşleri kişisel deneyim ürünüdür. Batı Hint Adalarına ilk kez oradaki sömürge yönetimine hukuk danışmanlığı yapmak üzere 1502'de gitmiş, kısa bir süre sonra kendisine encomienda[62] verilmiştir ki, bu İspanyol kolonicileri için sıradan bir uygulamadır. Ne ki, Las Casas, Dominikan misyonerlerinin etkisiyle bu araziden vazgeçmekle kalmayıp sistemi de yermiş ve resmen Dominikan cemaatine katılmıştır. Kızılderililerin Hıristiyanlığı kabule zorlanmasına karşıdır; vaazlar ve örnek oluşturmak suretiyle ikna edilmeleri gerektiğini savunur. Gerek Yeni Dünya, gerekse İspanya'da insanlara gönüllü hukuk danışmanlığı yapmış, İspanya'ya bir sömürge piskoposu olarak 1547'de dönerek hayatının geri kalanını Kızılderililere yapılan zulmü teşhir etmekle geçirmiştir.

Nitekim kısa rapor anlamına gelen ve en önemli eseri olan *Brevissima Relacion* adlı kitabıyla, Avrupa genelinde büyük bir okur kitlesine ulaşabilmiştir. Kitabında dile getirdiği vahşet hikâyelerinin abartılı olduğu söylenebilir ama öyle bile olsa, Avrupalıların vicdanına seslenmiş olması itibariyle önem taşır.

Brevissima Relacion (Kısa Rapor)

Bartoleme De Las Casas

Haksız yere bunca insan kanı döken ve o devasa ülkelerin sahiplerini, milyonlarca insan öldürmek suretiyle soyup soğana çevirenlerin cesareti ve anlamsız tamahı her gün artıyor. Ve çeşitli yollar ve bahaneler öne sürerek söz konusu fetihlerin ilahi yasalara da, doğal yasalara da ters düşmediğini; dolayısıyla sonsuza dek cezalandırılmayı gerektiren bir günah teşkil etmediğini iddia ediyorlar. Bu nedenle, ben uzun bir geçmişe sahip olan bu konuyu, ki vuku bulan katliam ve yıkımlar göz önüne alınarak yazılması gerekir, bu kısacık raporla Majestelerine arz etmeyi görev addettim.

Hint adalarının yerle bir edilişine dair kısa rapor

Hint Adaları 1492 yılında keşfedildi ve bundan bir yıl sonra Hıristiyan İspanyollar tarafından iskan edilmeye başlandı, yani İspanyollar kırk dokuz yıldır orada. Yerleşmek üzere işgal ettikleri ilk yer, altı yüz fersah çapında, büyük ve çok güzel bir yer olan İspanyol Adası'ydı.

Her yanda sayısız ada vardı ve büyük! Gözlerimle gördüm, hepsi iskan edilmişti ve herhangi bir başka ülkede olabileceği gibi buralarda yerliler yaşıyordu…

62 *Encomienda:* İspanyol sömürgelerinde işgücü sorununu aşmak üzere arazi sahiplerine tüm bir köye ve köyün işgücüne hükmetme hakkı veren bir sistemi; İspanya Krallığı'nın *conquistadores*'e (fetih yapanlara) üstün hizmet adına sunduğu bağış.

Tanrı, bu sayısız insan kalabalıklarını sade, basit insanlar olarak yaratmış; hiçbir kötülüğü veya sahtekârlığı olmayan, itaatkâr, kendi tanrılarına ve hizmet ettikleri Hıristiyanlara inanan insanlar, kargaşa ve çatışmadan uzak, kavga veya münakaşa, nefret veya intikam nedir bilmeyen, en alçakgönüllü, en sabırlı, en barışsever ve sakin, insanlar…

İmana dair şeyleri öğrenmeye, ayinlere katılmaya ve kiliseyi sık sık ziyaret etmeye o kadar hevesliler, ki aslına bakarsanız, Tanrı'nın buradaki din adamlarına sabır bahşetmesi gerekmiyormuş! Nitekim yıllarca önce birçok laik İspanyol'un (gördüklerine inanamayarak) sık sık bu insanların dünyanın en kutlu insanları olduklarını söylediklerini duydum.

İspanyollar, Yaradan'ın yukarıda anılan özellikleri bahşettiği bu nazik sürüye, onları görür görmez birer aç kurt gibi, aç aslan, aç kaplan gibi daldı ve kırk yıldan beri aynı şeyi yapıyorlar. Bugün de onları hiç görmediğim, hiç duymadığım tuhaf ve yeni aletlerle ki, bazılarından aşağıda bahsedeceğim, katlediyor, zulmediyor, yok ediyorlar. Öyle ki, İspanyol Adası'ndaki bir milyon yerliden geriye kalan sadece iki yüz kişi.

Küba, neredeyse Valladolid ile Roma arasındaki mesafe kadar bir ada ve halen terk edilmiş durumda. San Juan (Portoriko) ve Jamaika da -ki, ikisi de çok büyük ve güzel- tamamen terkedilmiş durumdalar. İspanyol ve Küba adalarının kuzeyinde, Giants olarak bilinen ada dahil, altmış adadan oluşan Lucaya Adaları[63] yer alıyor. Bunlardan en fakir, en verimli ve Sevilla'daki Kral Bahçesi kadar güzel olanı, herhalde dünyadaki en sağlıklı yer. Burada altı yüzün üstünde insan yaşıyordu ama şimdi bomboş, çünkü hepsini İspanyol Adası'na naklettiler, oradaki nüfus azalıyor diye! Oysa nakil sırasında hepsi öldürüldü…

Hıristiyanların bunca insanı katletmiş olmasının nedeni, gözlerinin altından başka hiçbir şey görmüyor olmasıdır. En kısa sürede, en çok altına sahip olmak suretiyle ve içinde bulundukları şartlara ters düşse de yükselmek, yani hırs ve tamahla bu dünyanın en büyüğü olmak istiyorlar. Bu mutlu, bu zengin topraklara saygı göstermeksizin, bu alçakgönüllü, sabırlı ve itaatkâr insanlara (söz konusu süre içinde bizzat şahit oldum) hayvan gibi de değil, sokaktaki bok gibi davranıyorlar.

Söz konusu milyonlarca insan, onlar böyle yaşadığı için inançsız öldü. Ve herkes, hatta bu zorbalar, bu katiller de biliyor, itiraf ve kabul ediyor ki, Hint Adaları'nın yerli halkı, Kızılderililer, Hıristiyanlara hiçbir kötülük etmedi. Tersine, yakınlarının ne denli zulüm gördüğünü öğreninceye kadar, onlara gökten inmişlercesine saygılı davrandı.

---

63 Bahamalar. (ç.n.)

Las Casas aşağıda, Meksika Yarımadası'nın bugün Yucatan olarak anılan bölgesindeki koşulları anlatmaktır.

Kendilerine Hıristiyan diyenlerin görülmemiş zulmü bir yana, adaletin uğramadığı bu krallık (Yucatan) için şunu söylemekle yetineceğim: Cehennemlik zorbalar gözlerini Peru'nun zenginliklerine dikip buradan ayrıldıktan sonra, İspanyolların yedi yıllık zulmü ve cehennemi hasadından artakalanları teselli etmek, onları sükûnete kavuşturmak ve Hz. İsa'nın öğretisini vaaz etmek üzere, Aziz Francis cemaatinden Keşiş Jacomo ile dört başka keşiş, sanırım 1434'te buraya gelmek üzere yola çıkmış.

Yucata'ya gitmeden önce, ülkelerine Tanrı'nın mesajını iletmek üzere ülkelerine giriş yapmak isteyen keşişleri kabul edip etmeyeceklerini öğrenmek için Meksika eyaletinden birkaç Kızılderili elçi gönderdiler.

Kızılderililer konuyu kendi aralarında görüşmek üzere pek çok müzakere yaptı ve kendilerine *baba* veya *birader* diyen bu adamların nasıl insanlar olduklarını çok çektikleri Hıristiyanlara benzeyip benzemediklerini soruşturdular.

Ve onları, yanlarında İspanyolları getirmemek şartıyla kabul etmeye karar verdiler…

Burgos Yasaları

Papa III. Paul

Efendim ve Babam olan Kral ve Sahibem ve Annem olan Kraliçe (ruhu huzur bulsun!) Espanola Adası'ndaki şeflerin ve Kızılderililerin Kutsal Katolik İnancımızla tanıştırılmasını istedi

ve bunun için belirli bir düzen çizilmesini istediler ve bu düzen Kral Hazretlerinin kendi emirleri doğrultusunda, bahsi geçen adanın eski valileri olan Comendador Bobadilla ve Comendador Mayor de Alcantra tarafından ve daha sonra Amiralimiz, Naip ve Valimiz Don Diego Columbus tarafından ve orada yerleşmiş memurlar tarafından oluşturuldu,

ve uzun sürede edinilen deneyimler sonucunda, bahsi geçen Şeflerin ve Kızılderililerin (kurtuluşları için gerekli olan) inancımızı öğrenmeleri için hiçbir çabanın yeterli olmadığı görüldü, çünkü doğaları gereği tembelliğe ve ahlaki bozukluklara meyilliydiler, çünkü hiçbir erdem veya doktrin usulüne uymuyorlardı (ve Efendimize kötü hizmette bulunuyorlardı); ahlaki bozukluklarını düzeltmek ve onların doktrinden yararlanmasını sağlayarak onları doktrinle etkilemek için önümüzdeki en temel engel, meskenlerinin bahsi

geçen adaya yerleşen İspanyolların yerleşimlerinden çok uzak olmasıydı, çünkü Kızılderililer hizmet ederken doktrinimizi öğreniyordu ve inancımıza dair eğitim alıyordu ama hizmetlerini tamamlayıp kendi meskenlerine döndüklerinde mesafeler ve kötü eğilimleri yüzünden öğrendikleri şeyleri hemen unutup kendi geleneksel tembelliklerine ve ahlaki bozukluklarına dönüyorlardı ve hizmet etmek için geri geldiklerinde doktrin konusunda hiçbir şey bilmiyor gibi eğitime baştan başlamaları gerekiyordu, çünkü İspanyolların emredildiği üzere onlara köylerine kadar eşlik etmelerine, onlara hatırlatmalarına ve onları suçlamalarına rağmen Kızılderililer korkmuyor, bu öğütlerden faydalanmıyor ve tembelliklerine karışılmamasını istiyorlardı, çünkü bahsi geçen köylerine dönmelerinin sebebi buydu, erdemleri yok sayarak kendileri için besledikleri tek amaçları ve arzuları buydu,

ve İnancımıza ters olmasına rağmen,

ve görevimiz her şekilde sorunlara çözüm bulmak olsa da Efendimiz ve Babamız Kralımız, Konseyimizin birçok üyesi ve iyi bir hayat, eğitim ve vicdana sahip kişiler tarafından bu durum düşünülmüş ve bu kişiler: Bahsi geçen adadaki olaylar, oradaki Kızılderililerin yaşamı ve gelenekleri konusunda çok fazla bilgiye ve deneyime sahip başka kişilerden bilgi almış, bugün yapılabilecek en faydalı şeyin şu olduğuna karar vermişlerdir; bahsi geçen şefler ve Kızılderililer -birçok açıdan düşünüldüğünde uygun görüldüğü üzere- köylerinden ve toplumlarından uzaklaştırılacak ve İspanyollarla sürekli birlikte olacaklardır, yortularda kiliselerdeki dini ayinlere katılacak ve İspanyolların davranışlarına dikkat edecek, İspanyollar da birlikte olduklarında onlara Kutsal Katolik İnancımızı gösterirken ve öğretirken hazırlık yapacak ve dikkat edecekler, böylece Kızılderililer daha çabuk öğrenecek ve öğrendikten sonra da şimdi yaptıkları gibi unutmayacaklardır. Eğer bir Kızılderili hastalanırsa ona yardım edilmeli ve o tedavi edilmelidir ve böylece Efendimizin de yardımıyla bugün hasta olduklarını bilmediğimiz için ölen birçoğunun hayatı kurtarılmalıdır; hepsi gidip gelmenin zorluklarından kurtarılmış olacaktır ve bu onları çok rahatlatacaktır, çünkü meskenleri İspanyol topluluklarından çok uzaktadır ve bu yüzden yolculuk sırasında hastalık ve açlıktan ölmektedirler; Hıristiyanlar için yapılması gereken cenaze törenleri yapılmadan (günahları bir papaz tarafından affedilmeden) ölmemiş olacaklardır, çünkü hastalanmalarından itibaren gerekli dini vecibeler yerine getirilecektir; çocuklar doğduklarında vaftiz edilecektir; onlar için daha az zorluk olacak ve İspanyollar için daha büyük fayda sağlayacaktır; çünkü Kızılderililer sürekli yanlarında kalacaktır; onlardan sorumlu müfettişler onları daha rahat ve daha sık ziyaret edecek ve ihtiyaç duydukları her şeyi onlara temin edebileceklerdir; şimdi uzakta yaşa-

dıklarında başlarına geldiği gibi karıları ve kızlarının onlardan alınmasına izin verilmeyecektir; bu kadar uzak oldukları için Kızılderililerin başına gelen ve açıkça bilindiğinden burada zikredilmeyen diğer birçok kötülük ve zorluk sona erecektir; hem ruhlarının kurtuluşu hem kişisel faydaları ve rahatlıkları hem de canlarının korunması açısından birçok başka avantaja sahip olacaklardır;

ve bu yüzden ve eklenebilecek birçok diğer sebep neticesinde, yukarıda bahsedilen faydaların geliştirilmesi ve sorunların çözülmesi için, bahsi geçen şefler ve Kızılderililer, kendilerine doğru biçimde ve hep istediğimiz gibi davranılabilmesi, onlarla ilgilenilmesi ve eğitilebilmeleri amacıyla adada yerleşik İspanyolların köylerine ve topluluklarına yakın yerlerde ikamet ettirilmelidir...

(...) Emrimiz ve irademiz şudur ki bugün veya gelecekte, Espanola Adası'nda yerleşik tüm şefler ve Kızılderililer kendi meskenlerinden alınıp bugün veya gelecekte bahsi geçen adada İspanyolların oturduğu köylere ve topluluklara getirilsin; kendi iradeleriyle getirilmeleri ve yer değişikliği nedeniyle zarar görmelerini engellemek için burada Amiralimiz, Naibimiz ve bahsi geçen adadaki Valimiz olan Don Diego Columbus'a ve temyiz yargıçlarımıza ve onların memurlarına bahsi geçen şeflerin ve Kızılderililerin en az zarar görecekleri biçimde ve en uygun görülen yöntemle getirilmelerini, bu amaçlar bu kişilerin yüreklendirilmelerini ve övülerek gelmelerinde ısrarcı olunmasını emrettik; yine aynı kişilere bu işin özenle, sadakatle ve gayretli biçimde yapılmasını, her şeyden önce ve genel veya özel her arzudan ve çıkardan daha önemlisi, bu Kızılderililerin korunmasını ve onlara iyi davranılmasını emrettik.

Ayrıca emrimiz ve irademiz şudur ki, Encomienda[64] dahilinde bahsi geçen Kızılderililerin verildiği vatandaşlar bizim tarafımızdan veya bizim tarafımızdan tayin edilmiş amiraller, yargıçlar ve memurlar veya müfettişler tarafından uygun görülen bir yerde kilise olarak kullanılacak bir bina inşa edecektir; bu kiliseye Kraliçemizin bir resmi asılacak ve Kızılderilileri duaya çağırmak için bir çan takılacaktır; Encomienda dahilinde onlardan sorumlu kişi onları akşam çanla kiliseye çağıracak ve onlarla birlikte kiliseye gidecek, haç çıkarmalarını ve takdis edilmelerini ve kimin iyi okuduğunu ve kimin kötü okuduğunu duyup gerekirse hataları düzeltebilsin diye bahsi geçen kişinin onları duyacağı, onlarında bu kişiyi duyacağı biçimde Ave Maria, Pater Noster, Credo ve Salve Regina dualarını okumalarını sağlayacak; emir-

64 İspanya Krallığının Amerika ve Filipinler'deki kolonilerinde uyguladığı üretim biçimi. İspanyollara belirli sayıda yerli verilir, bunlarla ilgilenmesi ve Katolik inancına kazandırması beklenirdi, buna karşılık İspanyollar bu yerlileri üretimde istediği gibi kullanabilirdi. (ç.n.)

lerimiz uyarınca Kızılderililerin dinlenmesi için akşamüstü ayrılan zaman, temelde akşam duasından önce bir saat dinlenmesi amacına yönelik olduğundan, bahsi geçen zamanda kiliseye gelmeyen Kızılderililerin ertesi gün duadan önce dinlenmesine izin verilmemelidir ama yine de akşam duasına götürülmelidir; ayrıca her sabah işe gitmeden önce bahsi geçen kiliseye gitmeli ve akşam ettikleri gibi dua etmelidirler; ancak bunun için normalden, yani gündoğumundan daha erken kalkılması zorunlu olmamalıdır...

Ayrıca emir ve irademiz şudur ki, bugün ve gelecekte, bahsi geçen arazilerdeki bahsi geçen kiliselerin rahiplerin geçimini sağlamak için bahsi geçen Kızılderililerin bulunduğu arazilerden aşar vergisi toplayan rahip ve din adamları pazar günleri ve zorunlu yortu günlerinde vaaz vermelidir; ve (emir ve irademiz şudur ki) bahsi geçen rahipler günah çıkartmayı bilenlerin günahlarını çıkartmak, bilmeyenlere de günah çıkartmayı öğretmek zorundadır. Böylece Efendimize hizmet etmiş oluruz, aksi takdirde O'na kötü hizmette bulunmuş oluruz.

Ayrıca emir ve irademiz şudur ki, yeterli sayıda Kızılderili'nin bulunduğu tüm madenlerde bizim tarafımızdan veya bizim tarafımızdan tayin edilmiş amiraller, yargıçlar ve memurlar veya müfettişler tarafından uygun görülen bir yerde kiliseler inşa edilmelidir, böylece madenlerde çalışan Kızılderililer bahsi geçen yortu günlerinde ayinlere katılabilir; ayrıca bahsi geçen Kızılderilileri altın çıkartmak için kullanan İspanyollara ve göçmenlere emrimiz, arazilerde uygulanan ve yukarıda açıklanmış olan prosedürleri açıklanan cezalarla birlikte aynen uygulamalarıdır.

Ayrıca emir ve irademiz şudur ki, Encomienda içinde elli veya daha fazla Kızılderili'ye sahip olanlar (en yetenekli gördüğü) bir oğlan çocuğuna okuma ve yazma ve inancımızla ilgili şeyler öğretmelidir, böylece o da daha sonra bahsi geçen Kızılderililere öğretebilir, çünkü Kızılderililer onun söylediklerini İspanyol ve göçmenlerin söylediklerinden daha kolay kabul edebilirler; bahsi geçen kişi yüz veya daha fazla Kızılderili'ye sahipse iki oğlan çocuğunu yukarıda açıklandığı gibi eğitmelidir; Kızılderililere sahip olan kişi emredildiği gibi oğlanları eğitmezse bizim adımıza iş görmeye yetkili müfettişlere emrimiz, masrafları bu kişi tarafından ödenmek üzere bu eğitimleri sağlamasıdır. Efendimiz ve Babamız olan Kralımız ve ben bazı kişilerin Kızılderili oğlanları uşak olarak kullandığını duyduğumuzdan emir ve irademiz şudur ki, bunu yapan kişiler oğlanlara okumayı ve yazmayı ve yukarıda açıklanan diğer şeyleri de öğretmelidir; bunu yapmazsa oğlanlar ondan alınacak ve bir başkasına verilecektir...

Ayrıca emir ve irademiz şudur ki, Kızılderililer arazilere getirildikten sonra, o andan itibaren bahsi geçen adada kazanılan tüm (altın) dökümler

aşağıda açıklandığı gibi kullanılacaktır: Encomienda'sında Kızılderililere sahip olanlar onlarla yılın beş ayı boyunca altın çıkartacaktır ve bu beş ayın sonunda Kızılderililer kırk gün dinlenecektir ve altın çıkarmayı bıraktıkları günün tarihi, madenlere giden madencilere verilecek bir sertifika üzerine kaydedilecektir; işaretlenen günden itibaren tüm Kızılderililer bulundukları yerde serbest bırakılacaktır ve böylece aynı gün evine gidebilecek ve bahsi geçen kırk gün boyunca dinlenebilecektir; bahsi geçen kırk gün içinde köle olanlar hariç hiçbir Kızılderili altın çıkartmak için kullanılmayacaktır ve bahsi geçen kırk günlük dönemde madenlere çalışmak üzere getirilen her Kızılderili için daha önce açıklandığı biçimde yarım altın pezo ceza kesilecektir; bu kırk gün içinde sizler ve bahsi geçen memurlar döküm işlerini tamamlamakla yükümlüdür. Yine emrimiz şudur ki, bu yüzden madenleri terk eden Kızılderililere o kırk gün içinde hiçbir şekilde çalışması emredilmemelidir, bu sürede onlar o yıl hayatta kalmaları için gerekli olan bitkileri tepelere ekmelidir; bahsi geçen Encomienda'daki Kızılderililerin sahipleri bu kırk günlük dinlenme süresinde hem uygun fırsata hem de vasıtalara sahip olacağından Kızılderilileri inancımıza dair şeyleri diğer günlerden çok daha yoğun biçimde öğretmelidir.

Ayrıca, Kızılderililerin geleneksel danslarını [*areytos*] yapmalarına izin verilmediğinde büyük üzüntüye kapıldıklarını öğrendiğimizden emir ve irademiz şudur ki, pazar günleri ve yortu günlerinde, ve ayrıca gündelik işlerini engellemediği sürece çalışma günlerinde dans etmelerine izin verilmelidir.

Ayrıca, Kızılderililere sahip olanların geçimleri için en önemli konu Kızılderililere iyi davranılması ve sayılarının artması olduğundan emir ve irademiz şudur ki, bu kişiler sürekli olarak yeterli ekmek, yerelması ve bibere sahip olmalı, Kızılderililere en azından pazar günlerinde ve yortu günlerinde pişmiş et yemekleri vermelidir ve ilgili maddede tarif edildiği gibi yortu günlerinde ayine gittiklerinde diğer günlerden daha bol et yemekleri hazırlatmalıdır...

Ayrıca emir ve irademiz şudur ki, hiç kimse Kızılderilileri sopalarla dövmeye, kırbaçlamaya, onlara köpek demeye veya kendi adından başka bir adla hitap etmeye cüret etmemelidir ve eğer bir Kızılderili yaptığı bir şeyden dolayı cezalandırılmayı hak ederse, ondan sorumlu olan bahsi geçen kişi onu cezalandırılmak üzere müfettişe getirmelidir, bu maddeyi ihlal eden kişi bir veya birkaç Kızılderili'yi her dövdüğünde ceza olarak beş altın pezo ödemelidir; bir Kızılderili'ye köpek derse veya ona kendi adından başka bir adla hitap ederse yukarıda açıklandığı gibi dağıtılmak üzere bir altın pezo ödemelidir...

Ayrıca emir ve irademiz şudur ki, bahsi geçen adadaki her toplulukta, madenleri ve arazileriyle birlikte tüm topluluğu, koyun ve domuz çobanlarını denetlemekle yetkili iki müfettiş[65] bulunmalıdır; bu müfettişler Kızılderililerin inancımız konusunda nasıl eğitildiklerini ve onlara nasıl bakıldığını, onların veya onlardan sorumlu kişilerin kurallarımıza uyup gereklerini yerine getirip getirmediklerini ve yapmakla sorumlu oldukları diğer şeyleri tespit edeceklerdir; özellikle buna çok dikkat etmelerini ve vicdanlarına göre hareket etmeleri emredilmiştir...

Sublimis Deus

Papa III. Paul

Bu yazının ilgilendirdiği tüm inançlı Hıristiyanlara, Efendimiz Hz. İsa sağlık versin ve Papalığın takdisi üzerlerine olsun.

Yüce Tanrı insan soyunu öyle sevmişti ki, onu sadece diğer yaratıkların da keyif aldığı iyi şeylere katılacak biçimde yaratmamış, erişilmez ve görülmez Yüce İyiliğe ulaşacak ve O'nunla yüz yüze gelecek bir yetenek bahşetmiştir; insanoğlu, Kutsal Kitaplardaki delillere göre, Efendimiz Hz. İsa'ya inanmayan kimseye bahşedilmeyecek olan ebedi yaşamın ve mutluluğun keyfini çıkartmak üzere yaratılmış olduğuna göre, insanoğlu bu inanca sahip olabilecek bir doğaya ve yeteneklere de sahip olmalıdır; bu nedenle, bu yetenekler ihsan edilen kişi aynı inanca sahip olabilir. Ayrıca hiç kimsenin, inanca sahip olmak isteyecek ama buna sahip olmasını sağlayacak en gerekli yetenekten mahrum olacak kadar düşük bir zekâya sahip olduğuna inanılamaz. Doğruluğun ta kendisi olan, asla yanılmayan ve yanılması mümkün olmayan Mesih, bu görev için seçtiği inancın vaizlerine "Gidin ve tüm milletlere öğretin," (Matta 28:19) demiştir. İstisnasız tüm milletlere gidilmesini istemiştir, çünkü tüm milletler inancın doktrinini öğrenebilecek yetenektedir.

İnsanları yıkıma götürebilmek için tüm iyi işlere karşı çıkan insan soyunun düşmanı bunu görüp kıskandığından Tanrı'nın kurtuluşa dair sözlerinin insanlara vazedilmesini engellemek için daha önce hiç kimsenin duymadığı bir vasıta buldu: Kendisini mutlu etmek isteyen uşaklarına ilham vererek, Batıdaki ve güneydeki Kızılderililere ve hakkında yeni bilgi sahibi olduğumuz insanlara, bize hizmet etmek için yaratılmış aptal vahşiler

65 Kraliyetin bu konudaki normal politikası her zaman emirlerin ve yasaların uygulanmasını sağlamak üzere *iki* memur bulundurmaktı. (ç.n.)

olarak muamele etmemiz gerektiğini, çünkü onların Katolik inancına sahip olma yetileri olmadığı fikrini denizaşırı olarak yaymalarını sağlamakta tereddüt etmedi.

Değersiz olmamıza rağmen dünyada Efendimizin gücünü kullanan ve tüm gücünü O'nun sürüsünün dışında kalan tüm koyunlarını bizim kontrolümüzdeki ağıla getirmeye adayan bizler ise Kızılderililerin gerçekten insan olduklarına ve sadece Katolik inancını anlayabileceklerine değil, elimizdeki bilgilere göre bu inancı anlamak istediklerine de inanıyoruz. Bu kötülüklerin üstesinden uygun biçimde gelmek istediğimizden bu mektuplarımızda veya bir noter tarafından imzalanmış ve yüksek rütbeli din adamlarının mührüyle mühürlenmiş ve asılları kadar itibarlı olan tüm tercümelerinde, aksi yönde ne söylenmiş veya söylenecek olursa olsun, bahsi geçen Kızılderililerin ve Hıristiyanlar tarafından daha sonra keşfedilecek tüm insanların, Hz. İsa'nın inancından olmasalar bile, özgürlüklerinden ve malları üzerindeki mülkiyet haklarından hiçbir şekilde mahrum edilemeyeceklerini, serbestçe ve yasal biçimde özgürlüklerine ve malları üzerindeki mülkiyetlerine devam edebileceklerini ve edebilmeleri gerektiğini, hiçbir şekilde köleleştirilemeyeceklerini, aksi gerçekleşirse bunun geçersiz ve etkisiz olacağını açıklıyor ve ilan ediyoruz.

Papalık otoritesinin verdiği yetkiye dayanarak bu mektuplarda veya bir noter tarafından imzalanmış ve yüksek rütbeli din adamlarının mührüyle mühürlenmiş ve asılları kadar itibarlı olan tüm tercümelerinde, bahsi geçen Kızılderililerin ve diğer insanların Tanrı'nın sözlerinin vazedilmesiyle ve iyi ve kutsal bir yaşam sürerek örnek olmak suretiyle Hz. İsa'nın dinine döndürülmeleri gerektiğini de açıklıyor ve ilan ediyoruz.

Roma'da, Efendimizin 1537. yılında, Haziran'ın dördünde ve Papalığımızın üçüncü yılında yazılmıştır.

I. Elizabeth ve II. Philip'in hüküm sürdüğü dönemlerde Avrupa için Yeni Dünya'nın önemi daha açık hale gelmişti. Artık Protestan olduklarından İspanyol kolonileriyle olan kârlı ticaretleri biten İngilizler kendi kolonilerine sahip olmak istiyordu. Bu konudaki çabaların öncülerinden biri de İngiltere'nin dünya üzerindeki toprak ve zenginlik üzerindeki payını artırmak için şemalar hazırlamaya yıllarını harcayan Sör Humphrey Gilbert (1539-1583) idi. 1566 yılında Hindistan'a kuzeybatıdan ulaşacak bir yol bulma yetkisi için Elizabeth'ten yazılı istekte bulundu. On yıl sonra hâlâ altın ve masallardaki Doğu'yu ararken Cataia'ya, *Yeni Bir Yol Keşfetme Söylevi*'ni yayınladı. 1578 yılında ise en nihayet kendisine Yeni Dünya'da koloni kurmak için yetki veren bir kraliyet imtiyaz beratı aldı. İkinci denemesinde gemileri 1578 yılında Newfoundland (Yeni bulunan ülke) kıyılarına ulaştı ve İngiltere'nin ilk deniz aşırı

kolonisine sahip oldu. Ancak yerleşim başarısız oldu ve Gilbert dönüş yolculuğunda gemisiyle birlikte kayboldu.

Söylev'de koloniler ve Avrupa'daki durum hakkında Elizabeth'in dönemini bu kadar heyecanlı ve yaratıcı yapan tüm konular hakkında bir farkındalık mevcuttur; Gilbert de onun hükümdarlığını bu kadar büyük hale getiren kamu görevlilerinin ve serüvenciler grubunun bir üyesidir.

*Majestelerinin İspanya Kralını Nasıl Kızdırabileceğine Dair Bir Söylev**

Sör Humphrey Gilbert

(...) Devlet meseleleri konusunda kalem oynatmakta cesur davranıyorum, Yüce Hükümdarım, çünkü ben İngiltere Milletler Topluluğu'nun basit bir üyesiyim ve burada bir eğitmen veya bir reformcu olarak değil, Majestelerinin ve en değersizlerinin ve en basitlerinin kendini en iyiden ve en bilgeden aşağı kabul etmemesi gereken ülkemin iyiliğini isteyen biri olarak bulunuyorum. Bu nedenle, buradaki hükümlerimde yanılırsam affedileceğimi umuyorum. Mesele aşağıdadır.

Prensliklerin, monarşilerin ve milletler topluluklarının güvenliği temelde düşmanlarını zayıflatmaya ve fakirleştirmeye, kendilerini ise güçlendirmeye ve zenginleştirmeye dayanır; Haşmetmeapları karşısına çıktığında iyi fırsatları gözden kaçırmadığı takdirde Tanrı bunların ikisini de Majestelerinin güvenliği için özel olarak işlemiştir. İç savaşlar yüzünden komşularınızın başına gelen talihsizlikler onları denizde ve karada zayıflatıp fakirleştirirken Majestelerinin ülkesini güçlendirmiştir...

Öncelikle Haşmetmeapları şüphesiz cennetin krallığını aramalıdır ve bu temel üzerinde düşündüğünde vicdanlarına kemiren kurtlar nedeniyle bölünen hükümdarların arasında asla sabit ve sağlam bir dostluk ittifakı kurulamayacağına inanmalıdır. Bu yüzden dostlukları ve tatlı sözleri, deniz kızlarının şarkıları veya tatlı zehirler gibi dışarıdan inandırıcı görünen ve parlak fırsatlara benzeyen tuzaklardır.[66] Çünkü gerçekte böylesi ittifakların garantisi yoktur, bu yüzden Hıristiyan hükümdarlar hiçbir sebeple, Tanrı'nın kendisiyle açık ve aleni bir savaş içindeymiş gibi, böyleleriyle dostluk kurmamalıdır. Çünkü *non est consilium contra deum*.[67] Bu nedenle,

66 Bunu Machiavelli'nin prenslerin inançlarına nasıl sahip çıkması gerektiğini anlatan tarifiyle karşılaştırınız (sf. 502).

67 "Çünkü Tanrı'yı darıltmakta bilgelik yoktur." (ç.n.)

hiçbir devlet veya milletler topluluğu, ilk ve temel meselesi Tanrı'yı övmek ve O'nun ruhsal krallığı için politikalar geliştirmek olmadığı sürece gelişemez. Bu yapıldığında, Majestelerinin sadece yabancı güçler tarafından değil, ayaklanan bazı fraksiyonlar tarafından da Haşmetmeaplarının başından (Tanrı'yı hiçe sayarak) tacını çıkartmaya hazır olanların gövdesine çaktığı çivileri çıkartmaya bolca vakit bulacaktır. Bu nedenle, en iyi yol öncelikle krallığı onların taraftarı olduğundan şüphelendiğimiz kişilerden temizlemek veya en azından bu kişilerden korumak olacaktır; sürgünle, yakarak veya kılıçtan geçirerek değil, hazineyle, krediyle ve güçle onların yeteneklerini azaltarak. Bu durumda elimizdeki vasıtalar uyarınca şüpheli komşularınızın zararlarını telafi etmekle meşgul olurken nefes alacak fırsat bulamayacaklarını öngörebiliriz; sizin güvenliğiniz için onların donanmasını daha da zayıflatarak ve sizinkini koruyup geliştirerek yapılması gereken en önemli şey budur.

Onların denizlerdeki gücünü azaltmak ya açıkça düşmanlık ederek ya da aldatıcı yöntemlerle gerçekleştirilebilir; örneğin bilinmeyen bir yeri keşfetmek ve oraya yerleşmek için, politika gereği onları en çok kızdıracak olanların güvenliğine ilişkin özel bir şartlı hüküm içeren bir imtiyaz mektubuyla birilerine izin verilebilir, böylece bunun tersinin yapılması, emri yerine getiren kişinin hatası olacaktır, Haşmetmeaplarının imtiyaz mektubu açıkça Majestelerinin böyle bir şeyi istemediğini gösterecektir. Bu gerçek açıkça öğrenildikten sonra Majesteleri ya (olaya bağlı olarak böylesi daha iyiyse) aynı açıklamayı yapacak ya da ittifakı bozan taraf olmamak için hem eylemi gerçekleştirenleri hem de gerçeği inkâr ederek bu kişilerin kendi bilgisi dahilinde değil, Orange Prensi ya da bir başkasının[68] emrindeymiş gibi davranmasına izin verecektir.

Krallık için bu bahanenin ardına gizlendikten sonra başarılı olmak için yapılması gereken böylesi bir keşfi mazeret göstererek, Majestelerini sorumluluk altına sokmadan, izniniz ile benim yöneteceğim belirli sayıda gemiyi Yeni Ülke'ye göndermek olacaktır; bu gemiler burada mutlaka yılda bir defa Fransa, İspanya ve Portekiz'in gemileriyle karşılaşacaktır. Ben o gemilerin en iyilerini yükleriyle birlikte ele geçirip size getirecek ve semeresiz gemileri yakacağım, ele geçirdiğim gemileri de Hollanda veya İzlanda'ya götüreceğim. Ya da bir korsan olarak kendimi ve adamlarımı kısa bir süre Majestelerinin sahillerinde gizleyebilir, bu bölgelerde daha sonra gerekirse hapse atılabilecek bir belirli bir kaptanın dostluğundan faydalanabilirim. Adamlarım

68 Sessiz William (1533-1584), bir devlet adamı ve Habsburg hükümranlığından bağımsızlık için çabalayan Hollandalıların lideridir. İspanya ile savaşırken destek alabilmek için hem Fransa hem de İngiltere ile müzakerelerde bulunmuştur. (ç.n.)

için gizli bir yerde altı ay yetecek kadar yemek ve dört ay yetecek kadar suyla beraber beş veya altı bin adama yetecek cephane saklanabilir...

Bu hizmet için gerekli olan gemileri temin etmek büyük bir sorun olmaz ve neticesinde büyük bir getiri elde edilebilir, çünkü Yeni Ülke balıkları her yerde satılabilir, bundan kazanılacak gelir ile gemiler, kumanyalar, cephane ve beş veya altı bin adam için gerekli nakliye kolayca ödenebilir.

Birkaç geminin bu kadar büyük sıkıntı yaratamayacağı söylenebilir ve bu görev sırasında o yerlerde bulup ele geçirdiğiniz veya yok ettiğiniz gemiler neticede onların tebaasının gemileridir; onların donanması zayıflamış olmaz ve bu yüzden güçleri çok da azalmış olmaz denebilir. Benim buna cevabım şudur:

Şüphesiz bu görevi gerçekleştirmenin tehlikeleri vardır. Bu gemiler balıkçı gemilerine benzer bir mürettebat ve silahlara sahiptir ve sahillere yaklaştıklarında çeşitli limanlara dağılırlar, mürettebatlarından çoğunu balıkları yakalamak ve kurutmak üzere küçük teknelere indirirler, gemilerde birkaç kişi bırakır ya da kimseyi bırakmazlar; böylece bu gemileri ele geçirmek ve götürmek ve bu sayede bu hükümdarların denizdeki güçlerini azaltmak mümkündür. Kendi gemileri sayıca çok az ve diğerlerine göre daha güçsüz olduğundan tebaalarının gemileri bir defa imha edildi mi yerine yenilerini koymaları kısmen gemi sahiplerinin güçten düşmesi ve kısmen de bu gemilerle yapılan ticaretin azalması nedeniyle çok zordur. Gemiler inşa edebilen her adam servetini böyle harcamaz ve gemilerini bir defa kaybettikten sonra aynı sayı ve güce yeniden erişmeleri pek de olası değildir. Bunu yapsalar bile buna uygun kereste mevsiminin gelmesi için uzun zaman beklemeleri gerekebilir, bu süre içinde biz de girişimimizi geliştirmek için iyi bir fırsat yakalamış oluruz. Ayrıca geçen süre içinde bahsi geçen hükümdarlar (Fransa, İspanya ve Portekiz hükümdarları) sadece durumları yüzünden hayal kırıklığına uğramakla kalmaz, bu seyr ü sefer sayesinde elde ettikleri büyük gelirleri de kaybetmiş olur ve buna ilaveten eskiden bu yolculuklarda elde ettikleri bu kadar gerekli erzakları kaybettikleri için büyük bir kıtlıkla mücadele etmek zorunda kalabilirler.

Bunları yerine getirmek mümkün olduğu halde Majestelerinin müttefiklerine karşı böylesi eylemlere izin verilemeyeceği, çünkü akıllıca davranarak insanların gözlerinden gizlense bile Tanrı'dan hiçbir şey gizlenemeyeceği söylenerek bu fikre itiraz edilebilir. Buna da şöyle karşılık verebilirim:

Bence Hıristiyan politikasına göre bir ihaneti iyi zamanlarda engellemek çok geç intikam almaktan daha meşrudur, özellikle de Tanrı'nın kendisinin de bu çekişmelerde taraf olduğu, O'nun düşmanlarının siz Haşmetmeaplarına karşı kötü niyetli tertipler içinde olduğu ve O'nun kilisesinin açıkça

görülmesine rağmen merhametli takdirini yeterince derinlemesine hissetmediği düşünülürse.

Ayrıca bunun İngilizler tarafından yapılması halinde, bir şekilde gizlense bile, saldırıya uğradığı için sinirlenen taraflarla olan ticari münasebetimizi bitireceğini ve bu yüzden ticaretimizin büyük zarar göreceğini, bu bölgenin denizcilik gelirlerini ve böylece Majestelerinin gümrük gelirlerini düşüreceğini söyleyenlere şöyle cevap verebilirim:

Bu tehlikeleri ortadan kaldırmak için (ilk önce Haşmetmeapları Fransa, İspanya ve Portekiz'e saldırabilecek olsa da) bu seyr ü seferin eksikliği yüzünden İspanyollar ve Portekizliler veya sadece İspanyollar hariç kimseye dokunmaya gerek yoktur; Majesteleri ile onlar arasındaki son ambargoda kısmen gördüğümüz gibi böylesi bozulma ve kayıplar gerekli değildir. İspanyolların ve Portekizlilerin güçleri daha önce de söylediğim gibi çok azaldığından Haşmetmeaplarının dikkatini Fransızların gerekliliğine çekmek isterim. Bu açıklamalar Majestelerini durumu olduğu gibi görmeye ve kendi yaptığımız çubuklarla bizi dövmek için kendi paramızla silahlanmalarına ve böylece zenginlik ve gücümüzü kaybetmemize sebep olarak, bu ülkenin tüm ticaret gemilerinin onların eline düşmesine izin vererek onlara her yıl boyun eğmektense, bu göreve başlamanın bin kere daha iyi olduğuna ikna edecektir.

Seyr ü seferin devamlılığına dokunmak ve böylece gemiciliğimizi ve Majestelerinin gelirlerini artırmak ve korumak ve güneyden gelen malların fiyatının milletler topluluğumuz için zararlı olacak kadar yükselmesini engellemek için aşağıda tarif edildiği biçimde iyi yöntemler bulunabilir:

O (güney) ticareti kaybetmeye ve o malları başka vasıtalarla ikame etmeye tahammül etmemiz gerekiyorsa Majestelerinin hem gemicilik hem de gümrük gelirleri açısından milletler topluluğunu zayıflatacak derecede zora gireceği doğrudur. Ama Haşmetmeapları bana ve ortaklarıma açıkça veya gizlice, bahsi geçen girişimi gerçekleştirme izni verirse, buradan elde edilecek kazanç ile Batı Hindistan'da, sadece İspanyolları bu zenginlikten mahrum etmekle kalmayıp siz Majestelerine o adaları sonsuza kadar ülkesine katabilecek ve bahsi geçen muhtemel zararları karşılayıp daha bile fazla gelir getirebilecek, yetkin bir şirket kurulabilir. Altın ve gümüş madenlerinin yanı sıra bu bölgede giriş ve çıkış gümrük vergilerinden de kâr elde etme imkânı mevcuttur; böylece Haşmetmeaplarının şüpheli dostları veya başka bir deyişle, açık düşmanları sadece zayıflatılıp fakirleştirilmiş olmaz, siz ve ülkeniz de orada ve burada, hem denizden hem de karadan elde edilen gelirlerle güçlenir ve zenginleşirsiniz. Bir taşla iki kuş vurmak en mutlu sonuç olacaktır. Yani eğer bu öneri kabul edilirse (bundan hiç şüphe yok) hedefimizi

vurmuş ve Majestelerinin ölümsüz şanını sağlama hedefimize ulaşmış oluruz. Çünkü düşmanlarınız Majestelerini kızdıracak denizcilik faaliyetlerine devam edecek ne gemilere ne de bunlara erişecek vasıtalara sahip olmazsa, tebaanız ihtiyaçlarının zorlaması yüzünden ticaret yaparken tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaz, çünkü bu ülke bir ada olduğundan İrlanda himayeniz altında kaldıkça, İskoçya müttefikimiz oldukça ve Orange Prensi ve Danimarka Kralı ile dostluğumuz devam ettikçe, dünyanın tüm monarşileri bize karşı birleşse tehlikeden korunmuş olur. Ayrıca Majesteleri dünyadaki tüm kuzey ve güney deniz rotalarını gerçekten tacının etkisi altına alıp kendisine bağlamış olur, böylece Haşmetmeaplarına bağlılığını bildirmeyen hiç kimse bu denizleri geçemez, çünkü birçok farklı rotalara dağılarak genişleyen uzun yolculuklar sayesinde denizciliğimiz sürdürülecek ve çok genişleyecektir. Haşmetmeapları bu girişimden hoşlanırsa Batı Hindistan'ın zorluk çekmeden nasıl basılacağı ve savunulacağına, hangi önlemler alınmazsa sadece boşuna bir çabaya dönüşeceğine dair basit fikirlerimi ifade etmeyi gerçekten çok isterim. Ama Majesteleri bunu gerçekten yapmak istiyorsa Haşmetmeaplarının gecikmelerin genelde iyi şeylerin gerçekleşmesini engellediğini, çünkü insanoğlunun yaşamının kanatlarının ölüm tüyleriyle süslendiğini düşünmesini rica ederim. Majestelerinin bu konuda hayırlı bir hüküm vereceğine inanıyor ve hükmünü şimdiden kabul ederek Haşmetmeaplarını daha fazla rahatsız etmeden sözlerimi bitiriyorum. 6 Kasım 1577.

Majestelerinin en sadık hizmetkarı ve bendesi., H. Gylberte

* *Sör Humphrey Gilbert'in Yolculukları ve Kolonizasyon Girişimleri*, editör D. B. Quinn (Londra: The Hakluyt Society, 1940) s. 170-174. Editör tarafından modernleştirilmiştir.

PROTESTAN REFORMU

Bu andan itibaren Hz. İsa'ya inanan bizler, O'nun kralları ve rahipleriyiz... Şimdi soracaksınız: "Kilisedeki herkes rahipse, bizim şu anda rahip diye adlandırdığımız kişilerin diğer insanlardan farkı ne olacak?" Cevaplayayım: "Rahip", "papaz", "ruhban", "din adamı" sözcüklerinin kullanımı ile, geride kalan Hıristiyan kitlesinden bizim şu an din adamı olarak adlandırdığımız kişilere acı veren gelenekler ile aktarıldığı için bir adaletsizlik yapılmıştır.

Martin Luther, *On Christian Liberty*

Kutsal Kitap iyi yaşamak için yeterli bir öğretidir. Çoğu kutsal bilimi kapsamıştır... Başlıca bilim Teolojidir. Diğerleri, Etik, Ekonomi, Politika, Din bilimi ve Akademik eğitimdir.

William Perkins, *A Golden Chain*

Her ruhun daha yüksek güçlere itaat etmesini sağla. Çünkü Tanrı'dan başka güç yoktur ki diğer güçler de onun emrinde olacaktır. Bu nedenle güce karşı koyanlar Tanrı'nın fermanına boyun eğmiştir.

Aziz Pavlus, *Romalılar, 13:1-2*

Yeni Presbiteryen, eski papazın daha belirgin halinden fazlası değildir.

İngiltere Kralı I. James

I
GÜNAH ÇIKARMA ÇAĞI

"Hıristiyanlığın kurulduğu temelleri inceleyen ve şu anki uygulamalardan oldukça farklı olduğunu gören herhangi biri tahrip ve cezalandırmanın yakın olduğunu anlayacaktır." 1513'te Machiavelli böyle der... Dört yıl sonra Martin Luther doksan beş tezini Wittenberg'deki Kale Kilisesi'nin kapısına astığında, Roma Katolikliği bir kuşak içinde Avrupa'nın yarısını "Protestanlara" karşı kaybetmiştir.

1. Protestan yenilenmesinin entelektüel ve kültürel bağlamda tam olarak ne anlama geldiği, münazara konusundan ibaret olmakla birlikte, genelde kabul gören üç yorumdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki, On Dokuzuncu yüzyılın liberal ve milliyetçi tarih bilimcilerinin Reform sürecini "ilerleme fikri" ile bağdaştıran yorumlarıdır; Michelet ve Guizot'a göre[1] Reformasyon, Orta Çağ zorbalığına ve hurafelere karşı bir isyan sürecini, Fransız Devrimi'ni tetikleyen zincirleme reaksiyonda bir halkayı ve modern özgürlükleri ifade eder. Aynı görüş, J. B. Bury's'nin *Düşünce Özgürlüğü Tarihi* ile modern Avrupa tarihinin çoğunlukla "Rönesans ve Reform" diye başlayan ders kitaplarında böyle sürüp gider. Bu yargıyı tersine çeviren tarih bilimcileri, Nietzsche'ye özgü mübalağalı anlatımı yeğler: "Reformasyon, çağdışı zihinlerin İtalyan Rönesans hareketine karşı bir tepkisi"dir. Laik bir ortamda yaşamış olan Edward Gibbon (1896-1900) ise, Protestan ve Orta Çağ Katolik düşünce biçimlerinin farklılıklarından çok benzerliklerine şaşırır. *Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü ve Yıkılışı* (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire) kitabında, "adil bir değerlendirmeyi müteakip, ilk reformcularımızın önce ürkekliklerine şaşıracak, sonra da fütursuzluklarından mahcup olacaksınız" mealinde yazar; "Kaplan aynı kaplandı ama dişlerini de, pençelerini de yitirme yolundaydı." Buna karşın, kaplanın aynı kaplan olduğu şeklindeki değerlendirmeye pek de katılmayan diğer bazı tarih bilimcileri, Reformasyon'un, Orta Çağ din sisteminin reddedilmesinden ziyade, tadil ve tebdil işlemi anlamına geldiğini savunur. Bu görüşe göre, Batı kültüründeki gerçek kırılma, On Altıncı yüzyılda değil, Galileo, Descartes ve Newton'un çağında meydana gelmiştir.

1 Jules Michelet (1798-1874), François Pierre Guillaume Guizot (1787-1874). (y.n.)

Büyük Alman Kilise tarihçisi Ernst Troeltsch (1865-1923) *Protestancılık ve İlerleme*'de (Protestantism and Progress) gerçeğin bu iki görüş arasında bir yerde olduğu değerlendirmesini yapar. Reformcuların niyetleri ile niyetlerinin dolaylı sonuçlarını birbirinden ayrı mütalaa eden Troeltsch, özünde dindar adamlar olan Luther ve Calvin'in yapmaya çalıştıklarının bireyleri ve toplumu Hıristiyan akidesi doğrultusunda iyileştirmek olduğuna dikkat çeker. Protestan dünya ile "modern" dünya arasında esaslı bir fark vardır. Demokrasiyi, laissez-faire[2] kapitalizmini, özgür düşünceyi ve bilimi Reformculara mal etmek, onların asıl niyetlerini tamamen yanlış anlamaktır. Bununla beraber, Protestanlığın "modern dünyanın yükselişindeki önemi yadsınamaz." Modern politika, bilim ve sanattaki çoğu ilerleme Protestanlıktan bağımsızdır, ancak, Reformasyon'un dini hiyerarşiye, hiyerarşinin bireyselliğine ve aşağıda ele alacağımız diğer alanlara saldırmak suretiyle "modern zihniyetin yaratılmasına" dolaylı olarak katkıda bulunduğu da bir vakıadır. Troeltsch, On Altıncı yüzyılı, hem Katoliklerin, hem de Protestanların birbiriyle rekabet içinde günah çıkardıkları bir asır olarak değerlendirir. Bir de isim verir: "Günah Çıkarma Çağı." Mezhepler arasındaki rekabet, kısmen Protestanlığın doğası ve bağımsız laik hareketlerin bileşkesi, Luther ve Calvin'i çok şaşırtacak bir uygarlaşma doğurur. "Günah Çıkarma Çağı", büyük Dinler Çağı'nın son evresi olur.

2. Reformasyonun muhafazakâr yanı, reformcuların yaşam öykülerini ve dini itikatlarını inceleyenler için açık olsa gerekir. Meselâ, Luther. Luther'i ekonominin bir ürünü ve burjuva menfaatlerinin öncüsü olarak açıklama girişimleri, saçmalık ölçüsünde isabetsizdir. Roland Bainton'un dediği gibi, Luther "o kadar gotik bir figür ki, inancı, Orta Çağ dininin çiçek açan son dalı olarak adlandırılabilir." Nitekim, yaşamı boyunca, din Luther'in ilgi alanının merkezinde yer almıştır; kendisi için asıl hakikatin Tanrı ve Tanrı'nın birey için büyük önemi olduğunu anlamadıkça, Luther'ın anafikrini ıskalıyoruz demektir. Nitekim, 1510'daki Roma ziyaretinde, gözü ne tabiat manzaralarını, ne antik harabeleri, ne de Rönesans sanatını görmüş, sadece kilise ve mabetlerle ilgilenmiştir. Arthur Koestler'in ifadesiyle, Luther ve On Altıncı yüzyıl Reformcuları "İnsan-Kâinat" ilişkisi hakkında hayli parlak sezgilere sahip olmakla birlikte, "İnsan-Toplum" ilişkilerinde aynı düzeyi tutturamazlar.

Luther hakkında yeni olan, kendisini sonunda Roma Kilisesi'yle karşı karşıya getirecek vaka, yani Erfurt ve Wittenberg manastırlarında verdiği mücadele değil, meseleyi çözme yöntemidir. Aslında çözüm yöntemi yeni de değil, Aziz Pavlus ve Aziz Augustine ilahiyatına göndermedir. Çoğu çağdaşı gibi, ölümün düşüncesi bile Luther'i titretmeye yetmekte, büyük yargıç Tanrı'nın huzuruna çıkacağı günü dehşet

2 Kapitalizmin motto'su kabul edilen ifade. "Bırakınız yapsınlar" anlamına gelir. İktisadi anlamda piyasanın merkezi müdahaleye ihtiyaç duymadan, doğal bir şekilde işleyeceği manasını haizdir. Tamamı "laissez faire, laissez aller, laissez passer" şeklindedir: Bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler.

içinde beklemekteydi. Ruhunu kurtarmak için keşiş oldu ve sekiz yıl süreyle Katolik usulü "kendi ayaklarının üstünde durma"yı denedi. Yani manastır kurallarını harfiyen yerine getirebilmek için çırpındı, azizlere dua, günahlarını ifşa etti. Bunlar işe yaramayıp umutsuzluğa kapılmak üzere olduğu bir anda kurtuluşu İncil'de bulup Wittenberg Üniversitesi'ne ders vermek üzere davet edildi. Pavlus'un "Romalılara Mektup"unda, "kim ki hak tanır, o inancıyla yaşayacaktır," dediğini okumuştu. Yunanca "hak/adalet" kelimesinin çift anlamlı olduğundan yola çıkarak, bu vecizeyi, Tanrı'nın günahkârlara iman -ruhlarını Aracı İsa sayesinde kurtarmaya söz verdiğine iman- vermek suretiyle günahkârlar için biçtiği cezayı ertelediği şeklinde yorumladı: "Bunun üzerine kendimi yeniden doğmuş ve cennetin açık kapılarından içeri girmiş gibi hissettim." İşin açıkçası, Luther, artık hem bir sevgi tanrısı hem de karamsar bir insanbilim öğretmeye başlamıştı. Buna göre, menfur bir günahkâr olan insan, iffetli bir yaşam sürdürerek ya da "hayır işleyerek" kurtuluşu asla hak edemez. Onu sadece ilahi inayet kurtarabilir. Luther, böylece insan idrakinin yeterliğini daraltırken, insanın özgür iradesinin varlığını reddetti. Luther'in insan fıtratını algılama biçimi, ne Rönesans, ne de Orta Çağ skolastisizmi olup Erasmus veya John Locke'tan ziyade Aziz Thomas'a daha yakındı.

Düşünce tarihi öğrencileri için Luther'in durumu başlı başına bir sorundur: Niye Luther? Bir Luther uzmanı, açıkça, onu felsefe bilgisinin zenginliğinden dolayı değil – bu konuda Goethe ve Nietzsche, Luther'i yaya bırakır- Almancaya sıradışı hâkimiyeti nedeniyle incelediğini söylemekten kaçınmamaktadır. Buna karşın, Luther, üzerinde durduğu meselelere varoluşsal ilgi duyulduğu için de incelemeye değer bulunabilir. Luther, Batı düşüncesinin şimdi artık tümüyle demode olmuş evresinin bir temsilcisinden ibaret değildir. Evreninin yapısına dair içgörülere sahip olduğu, "Cehenneme inmeden cennete ulaşamayız" veya "Felsefe maddeyi, maddenin birincil ve ikincil niteliklerini araştırmakla ve rastlantısal olanları asıl olandan ayırmakla uğraşmalıdır. Nedenlerle ilgili olarak bir kesinliğe ulaşması mümkün değildir," demesinden anlaşılmaktadır. Luther'de kabul edemeyeceğimiz, hatta anlamadığımız pek çok şey olmakla birlikte, tecrübesinin derinliklerinden çıkan sözlerinde, kendi yaşam felsefemize uyarlayabileceğimiz şeyler de vardır. Aynı şey Machiavelli, Descartes, Nietzsche veya başkaları gibi, olağandışı algıları olan diğerleri için de geçerlidir.

Luther, Reform hareketinin asli muhafazakârlığının yegâne kanıtı da değildir. On Altıncı yüzyıl Protestan amentüsünü (*Lutherci Augsburg İtirafnamesi, Anglikan Otuz Dokuz Madde vb.*) Roma Katolik Trent Konseyi'nin kararlarıyla karşılaştırıldığında, birbirlerini aforoz etmeleriyle sonuçlanan duruşlarının altında yatan itikadın ortak olduğu görülür. Protestan ilahiyatının *Summa*'sına, Calvin'in *Hıristiyan Dininin Kurumları* adlı kitaplarına bakıldığında, Orta Çağ geleneklerinin Cenevreli Reformcu-

ya (John Calvin) nasıl yapışmış kalmış olduğu görülür. Protestanlar, Hıristiyan Destanının genel hatlarına kesinlikle inanmıştır. Orta Çağda olduğu gibi onların zamanında da doğaüstü vahiyler, mucizeler ve cadılar sıradan olaylardı. On Altıncı yüzyılda insanların çoğu imanı akla tercih eder, dini hoşgörüye karşı çıkar, doğa bilimlerine ve bağımsız araştırmalara kayıtsız kalır, hatta muhalefet ederlerdi.

Protestanlık, açıkça, Orta Çağ Katolikliği ile aynı düşünce ailesine aittir. Buna karşın, Protestan dünyası, "modern" dünyadan en az iki temel hususta ayrılır. İlk olarak, Troeltsch'ın da dikkat çektiği gibi, On Altıncı yüzyıl Protestanlığı bir "kilise medeniyeti" olmaya – yani yanılmaz ve kadim kilisenin doğaüstü vahiye dayanarak topluma doğrudan veya devlet üzerinden nizam verme hakkı olduğunu iddia ettiği bir medeniyet adayıydı. "Onun [kilise] sinesinden başka bir yerde, ne günahların kefareti, ne de kurtuluş için umut vardır.... Kiliseden ayrılmak her zaman ölümcül bir tehlike arz eder." Bu tarz düşünce, genel olarak Calvin ile bağdaştırılmaz, ancak bu ibare de *Kurumlar*'dan alınmıştır. Daha ilk sözcüklerden anlaşılacağı gibi, "ruhları kurtarma"nın mantıklı izleği, insanları eğitimden siyasete, hatta iş hayatına kadar tüm dünyevi işlerinde terbiye etmektir. Anabaptistler, Üniteryenler ve Mennonites mezhebi gibi köktenci Protestan mezhepleri, ileride de göreceğimiz üzere, bu kalıba girmez. Ancak, Protestanlığın anayapısını oluşturan kiliselerin ülküleri yukarıda tanımlandığı gibiydi. Öte yandan, modern dünya doğaüstü vahiyleri ve bunlara dayalı dini otoriteyi geniş ölçüde reddetmiş bulunmaktadır. İlahiyatı, akılcılık, bilim ve devlet ya da özgür bireyle ikame etmiştir. "Kilise medeniyeti" toplumu önceden belirlenmiş gerçeklerle bir uyum içine sokmayı hedeflerken, modern dünya yeni gerçekler keşfetmek yolunda elinden geleni ardına koymamaktadır.

İki dünya arasındaki ikinci bir fark da birisi hayatı *sub specie aeternitatis*[3] sayarken, diğeri çıkarlarını büyük ölçüde şu anki hayatıyla sınırlandırır. Katolik çileciliğinden farklılık göstermekle birlikte, ilk yaklaşım çileciliği ve yeni siyasi ve toplumsal oluşumlara karşı nispi bir ilgisizliği doğurur. Öte yandan, On Yedi ve On Sekizinci yüzyıllardan itibaren, ideal "dünya-tasvibi" olmuştur ve bu yaklaşımdan sürmekte olan dünya değişimi inanışı için umut ortaya çıkmıştır. Her hâlükârda bu durum şu anki çağ olan Endişe Çağı'na kadar modern dünyanın geçerliği olmuştur.

3. Reformasyon'u bu satırlarla açıkladıktan sonra, Katolik bir papazın belirttiği "Ama bu yenilenme değil," dediği bir semineri çok iyi hatırlıyorum. Tabii ki kısmen haklıydı. Madalyonun diğer tarafını çevirip bakmazsak sadece resmi görürüz. Yenilenme tıpkı Onuncu yüzyıl Cluniac Reformu ya da On Üçüncü yüzyıl Fransisken Devrimi gibi bir Orta Çağ hareketinden başka bir şey değildi. Doğru ve kesin olan şu ki, Protestanlar içine fırlatıldıkları toplum üzerinde patlama tesiri olan yeni sloganlar

3 Sonsuzluğun bakış açısıyla görmek. (ç.n.)

bulmuştur. İnançla yargılanma, tüm inananların başı rahip, İncil'in üstünlüğü, Hıristiyan özgürlüğü bu sloganlardan sadece bazılarıdır; bunları görünce Protestanların prenslerin, burjuvaların ve hatta insancıların arasında bile niçin güç kazandıklarını görmek zor olmasa gerek. Protestanlık öncelikle ve temel olarak dini bir reformdu fakat popülaritesini ve büyümesini büyük ölçüde ona paralel meydana gelen güçlü laik hareketlere borçludur. Hiç şüphe yoktur ki, Protestan düşüncesindeki bir şey tek başına Batı toplumunun en ilerici unsurlarını cezbetmiştir. Yenilenme, İncil'in basit standartlarına ve ilk Hıristiyan topluluğuna dönmeyi öğütleyen ilkelci bir hareketti. Fakat tarihte ilkelcilik sıklıkla geleneksel güçleri yerinden oynatmak ve diğerlerinin devralmasına olanak sağlayan bir araç olarak hizmet eder. Yenilenmenin başardığı tam da budur ve durumda önemli ölçüde ironi vardır. Reformcular, hiçbiri modern anlamda bireyci olmamasına rağmen bireyciliğe, Hıristiyan bütünlüğünü yenileştirmeyi ummalarına rağmen milliyetçiliğe, neredeyse hiçbiri demokrat olmamasına rağmen demokrasiye, kapitalistlerden oldukça kuşkulanmalarına rağmen "kapitalist ruha", yani amaçlarının tam tersi yönde olmasına rağmen toplumun laikleşmesine katkıda bulunmuştur.

On Altıncı yüzyıl Protestan bireyselciliği çoğunlukla dini olmuştur. Bu ne bireyin niteliklerinin serbest gelişiminin Rönesans doktrini ne de daha sonraki zamanların politik liberalizmi anlamına gelir. Yeni İsrail'in vatandaşı, cemaatinin kilisesine ait olmak ve hizmetlerine katılmak zorunda idi. Neye inanacağına dair serbest seçim hakkı yoktu. Katolik çevresinde olduğu gibi, saygıdeğer bir Protestan için de "ayrılıkçılık", "uyumsuzluk", "anlaşmazlık" yasaktır ve belirtildiği şekilde hayatı yaşamalı ve işini yapmalıdır. Tarafsız bir hakikate göre Calvin, Tanrı'nın nuru için disiplin vaazı vermiştir. Protestan terminolojisinde papazlar tarafından yorumlanıp şehir konseyi Özgürlük tarafından zorlanan İncil, aslında Reformcular tarafından karar verilmiş gibi Katolik boyunduruğundan Tanrı'nın hizmetine azat anlamına gelmiştir.

Ama yine de bu "Hıristiyan özgürlüğü" şüphesiz modern dünyanın daha da aşırı bireyselciliğine yol açmıştır. Luther papaların ve kilise konseylerinin hata yapabileceğini açıkladı ve tüm kurumların hatasızlığını sorgulamak için kişileri davet etti. Alıcının inancına dayanan ayininin tesirini söylediğinde ise kurumdan çok birey üzerine kurtuluşun yükünü artırdı. Amaçlarının aksine, reformcular kurumsal dinin dokusunu zayıflattı ve dolayısıyla kurumsallığı da zayıflatmış oldu. Birey ve tanrısı arasındaki aracıyı etkili bir şekilde tahrip ederek herkesi rahip yaptılar. "Hıristiyan", John Bunyan'ın *Hacı'nın Yolculuğu* adlı kitabında, rahiplerin ya da kutsal varlıkların yardımı olmaksızın Kutsal Şehre doğru yoluna yalnız devam eden tipik bir Protestan olarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde, gizli odası ile sırdaş olan Püriten günlük yazarı günahla günlük mücadelesini kaydetmiştir. Tanrı'nın kurallarına itaat eden Orta Çağ keşişlerinin aksine, Püritenler kendi kurallarını düzenlemek ve bunlar için sorumluluk almak zorundaydı.

Muhtemelen Anglikanizm, bilhassa muhafazakâr Protestan cemaatlerinde entelektüel özgürlüğü desteklemek için yaratıldı. Elizabeth dönemi ilahiyatçıları, İngiltere'deki tüm dini fikirlere uyabilecek dogmatik bir formül keşfetmeyi denedi. Kurtuluş için gerekli şeylerle "gereksizleri" (adiaphora) birbirinden ayıran Anglikan "via media" sonuca ulaşıldı. İncil herkesin inanması gerekenin doğruluğunu ortaya koydu. Diğer bir yandan İncil, ülkenin geleneklerine göre değişebilecek olan episkopal kilisesi, cüppeler, azizlere dualar gibi adiaphora olan şeyleri ne emretti ne de yasakladı. Anglikan sisteminde kanunla belirlenecek ve kutlanacak dini geleneklere, bireyler değil, müşterek cemaat karar verdi. Fakat asgari din bilimi, kasti belirsiz dogmatik anlatım biçimi ile Kalvinist İncilciliğini yumuşattı ve bireysel seçim alanını genişletti. Birtakım rakip mezheplerin (Anglikanlar, Presbiteryenler, Ayrılıkçılar) İngiliz topraklarında neşet etmesi dini hoşgörüyü ve entelektüel özgürlüğü canlandırdı. On Altıncı yüzyılının başlarında prenslerin Anabaptistleri yok etmekte başarılı olduğu Almanya'da, yeni dindar bir Ortodoksluk ortaya çıktı. Ama Avrupa'nın başka bir yerinde, Hollanda ve o kadar olmasa da Fransa'da, İngiltere'deki ile aynı hikâye vardı. Barış ve refahın menfaatine, devlet dini ayrılıkları hoş görmek zorundaydı ve bu arada muhalifler arasındaki fikir ayrılığı serbest bir atmosfer yaratmıştı ki, şiddetli olduğu zamanlar tartışmalara yol açmıştı.

Çıkarlar doğrultusunda Yenilenme benzer bir şekilde geniş kapsamlı etkilere sahipti. Protestanlık söylendiği gibi aslında politik bir hareket değildi. Fakat reformcular siyasi büyüklerine ilişkin durumlarını tanımlamaktan iyice kaçınamadı ve devlet alanında önemli politik sonuçları olan, alışılmamış biçimler geliştirdiler. Genel olarak On Altıncı yüzyıl Protestanlığı mutlakiyetçilik ve milliyetçiliğin destekçisi olduğunu kanıtladı. Ancak bu, Reformcuların mutlakiyetçi ya da milliyetçi olduğu anlamına gelmez. Bazı kişilerin Bismarck ve Hitler'in arkasındaki şeytan olarak gördüklerini iddia ettikleri Luther bile, devletin gücünü hafifletmişti ve bazı koşullar altında pasif bir direniş öğüdünde bulunmuştu. Ama yine de pratik durum, önceki Protestanların prenslere doğal müttefikleri olarak başvurmalarını kaçınılmaz kıldı. "Sağcı" Katoliklere ve "solcu" Protestan kısma karşı "gerçek" dini sürdürmek için yeteri kadar güçte biraz kuvvete ihtiyaçları vardı. Sonuç olarak Protestanlar en azından Luther Almanya'sında, İskandinavya'da, ve İngiltere'de kraliyet otoritesi inancını kurdu, aslında kiliseyi devletin bir bölümü yaptı. *13 Romalı* favori politik metinleri oldu: "Büyüklerimiz Tanrı'nın emrindedir." Böylece William Tyndale'nin *Hıristiyan Adamın İtaati* adlı kitabının abartılı dilinde, "kâfir olmasına rağmen" krala karşı konulamaz dediğini görüyoruz.

Protestan teolojisinin mantığı prensleri de etkilemiştir. Laik bir devlete başlıca engel rahipliğin kutsal gücü olmuştur. Buyrukların Katolik kutsallığı ile rahipler kendilerin,i diğer insanlardan farklı yapan unutulmaz birer karakter olarak göster-

miştir. Böylece insanların günahlarını affetme ve Hz. İsa'ya kurban verme gücü olan krallığın anahtarlarını almışlardır.

Yargı kararından muafiyete ve geçici iktidara yönelik Kilise'nin hak talebine dair iddiası bu papazlık güçlerine dayanmıştır. Yenilenme, din adamı olan-olmayan arasındaki bu ayrımı yok etmiştir. Luther dini törenlerin sayısını yediden ikiye indirmiştir ve rahiplik makamını, ayrımı "makam" değil, "hizmet" olan bir papaza dönüştürmüştür. Elizabeth döneminden bir gözlemci On Altıncı yüzyılının sonlarındaki "papazlığın genel itaatsizliği"ni, kilise ve kilise mezarlığına saygı eksikliğini, Anglikan papazlığı için eğitimli kişiler bulmanın güçlüğünü doğrular.[4] İngiltere gibi ülkelerde piskoposlar devlet görevlisi oldu, hükümdar ve din adamı olmayan kişiler hep birlikte kilise mülklerini yağmaladı. Böylece Protestan doktrini laikleşmeye yol açtı ki, bu reformcuların yapmayı düşündükleri en son şeydi.

Uzun vadede Protestanlık, mutlakiyetçilik gibi demokrasiye de gerçek bir katkıda bulunmuştur. "Cemaat", dendiği üzere, "demokrasi okulu" idi. Bir Elizabeth devri piskoposunun, İngiliz Presbiteryenlerinin lideri Thomas Cartwright'ın "popülaritesi" ve "demokratik hükümdarlığı" nedeniyle onu ihbar etmesine dikkat edilmesi gerekir. Buna rağmen kilise devletin Kalvinist düzeni manevi hükümdarlığın papa, piskoposlar veya krala değil de kilise üyelerine ve onların vekillerine ait olması teorisine dayanmıştır. Eski kilise devletini yenileme inancıyla, Kalvinistler, kıdemli olma durumu aracılığıyla, üyelerin seçimini ve kilise-devlet içinde ortaklık kurmayı istedi. Radikal Protestan olan "Anabaptistler" ve "Ayrılıkçılar" Kalvinistlerin yaptığından daha iyisini yaptı. Kilise üyeliğinin gönüllü olması gerektiği fikrini ileri sürdürdüler. Troeltsch onlarınkini Hıristiyan topluluğunun "kilise-tipi"nin zıttı olarak, "cemaat-tipi" olarak adlandırır. "Cemaat-tipi" halkın tamamını kapsamayı değil, sadece güvenilir Hıristiyanlardan oluşmuş "kutsal" bir kilise kurmak için toplumdan ayrılmayı amaçlar. Açıkça, böyle bir kilisede üyelik sadece gönüllü olabilir ve olmalıdır.

On Yedinci yüzyıldan önce çok az Protestan bu ilkeleri politikaya ve topluma uyguladı. Ama hiç şüphe yoktur ki cemaatlerde çoğu kişi demokratik yollara giderek alışıyordu. Her nerede onun için bir ihtiyaç var gibi görünse de On Altıncı yüzyıl Protestan politik teorisinin bile oldukça radikal olduğunu da hatırlamalıyız. İngiltere'deki Katolik hükümetler (Mary Tudor) ve İskoçya (Mary Stuart) John Knox ve diğerleri ile isyan tavsiyelerinde bulunarak bir risale seli ortaya çıkardı. Benzer şekilde, Fransa'da dini savaşların hararetinde Huguenotların[5] (Fransız Protestanları) en cesurları Katolik

4 William Harrison, *Description of England*, London, 1577, "Of the Ancient and Present Estate of the Church of England."

5 Fransız Prostestanları. Reformasyon döneminde Fransa din ve mezhep savaşlarının en şiddetle yaşandığı ülkeydi. Protestanlık Fransa'da krallığın tüm kıyım, baskı ve katliamlarına rağmen yayılıyordu. Özellikle asilzadegan arasında rağbet buluyordu. Bu çatışmalı ve modern anlamda iç savaş 1562'den 1598'e kadar dönem dönem şiddeti azalıp artarak devam etti. Bu iç savaş halinin

olan III. Henry'e sözleşmeli hükümet teorileri ve bireysel haklar ile saldırdı. Sonuç olarak, kavgalarını üyeler için serbest konuşma özgürlüğü ve geleneksel olarak kralı ayrıcalık için ayrılan yasama hakkı talep ettikleri parlamento zeminine taşımalarına rağmen Elizabeth İngiltere'sinin "uçları" Püritenler daha az radikaldi. Politik olarak Kalvinizm tüm Protestan ikrarlarında uzlaşılması olanaksız olduğunu ispatlamıştır. "Aslında daha belirginleştirilmiş papaz olan yeni Presbiteryen" İngiltere Kralı I. James bunu söylediğinde İskoç kilisesinin ve devlet idaresinin güçlü bir muhalifi olarak kiliseyi dengede tutan Calvin'in kilise ile devleti ayırma teorisinin zamanında başını çok ağrıttığını hatırlıyordu.

Eğer Max Weber haklıysa, Kalvinizm Batıdaki "kapitalizm ruhunun" da ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Weber'in ünlü kitabı *Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu*'nda söylemeye çalıştığı da oldukça yanlış anlaşılmıştır ve ona yöneltilen eleştirilerin çoğu bu nedenle neredeyse konu dışıdır. Weber, Reformcuların kapitalistleri sevdiğini ya da kapitalist sistemin Yenilenmenin bir ürünü olduğunu kastetmemişti. Marx'ı altüst etmedi ve "ekonomik olayların psikolojik sonucunu" öğütlemedi. Weber, kapitalist ruhun basit bir açgözlülük değil, işadamlarının çok çalışıp sermayelerini artırmanın ve vurdumduymaz bir keyiften kaçınmalarının kendilerinin görevi olduğunu düşünmelerini kastederek, sadece Protestan etik öğretiminin "kapitalist ruhun" oluşumunda ve yayılmasında önemli bir payı olduğunu ileri sürdü. Weber'in bütün argümanı şuydu: Protestan doktrini "çağrı" üzerine dönerken, Protestanlar keşiş hizmetini yürürlükten kaldırdı ve tüm insanları dünyevi işlerle görevlendirdi. Tanrı çalışır ve tüm insanların da avarelikle, hayallerle değil, çalışarak vakit geçirmesini bekler. Tembellik ruh için açgözlülük kadar tehlikelidir.

Kalvinizm'de girişimcilerin çağrısı hatırı sayılır ve dinen önemli oldu. Devlet adamları gibi, ağalar ve köylüler, burjuvalar Tanrı'nın dünyadaki ihtişamını artırmak için bu çağrıyı kullanabilir. Calvin gayret, idare ve sadeliğin "ekonomik erdemlerine" övgüler yağdırdı. Weber'in görüşüne göre ise Protestan etiğinin bu tarafı sermaye birikimini ve işlerin rasyonel doğrular üzerinde oluşmasını teşvik etti. Benjamin Franklin'in Poor Richard's Almanac'taki ifadeleri, "Şerefli ve kârlı bir makamı olan bir çağrıya sahipti"; "İşinle ilgilen!"; "Tüm bunların içinde eğer zaman en değerliyse, zamanımızı boşa harcamak en büyük israftır" gibi özlü sözler Protestan etiğinden türemiştir.

Tawney, haklı olarak, Weber'in On Altıncı yüzyıl Kalvinizm'in inzibati taraflarını hafife aldığına inanır. Kalvinizm büyük ölçüde şehirlerde gelişti ve modern iş hayatını mümkün kılan kredi sistemini tasarladı ama girişimcilerin ne çağrılarında ne de

---

en meşhur ve kanlı olayı 23 Ağustos 1572'de Paris'ten tüm Fransa'ya sirayet ederek Huguenotların önder kadrosu dahil olmak üzere binlercesini katlederek sonlanan Aziz Bartolomeus Yortusu Kıyımı'dır. (y.n.)

özel hayatlarındaki anlamsızlıklara katlanamadı. Weber aynı zamanda muhtemel ekonomik darbeyi ve Protestan düşüncesi üzerindeki sosyal ihtiyaçları yeterince düşünmede de başarısız oldu. Fakat Weber, Yenilenmenin reformcular tarafından öngörülemeyen ekonomik sonuçları olduğunu ileri sürdüğü asıl iddiasında haklıydı. Tawney'in de yazdığı gibi: "Marx'ın On Dokuzuncu yüzyılda emekçi sınıfı için ne yaptıysa, Calvin de On Altıncı yüzyıl burjuvazisi için onu yaptı."[6]

Yenilenme modern dünya ile genellikle göz ardı edilen başka bir bakımdan da ilgilidir. Protestanlığa eğilim metafizik ve esrarengizin aksine, pratik ve somut olanı vurgulamak içindi. Bir kişi yüzlerce yerde bu delili tesadüfen bulabilir. Hıristiyan insancılar gibi Protestanlar da metafizik yerine etiği vurguladı. Okulların felsefi ve dini spekülasyonları için sadece horgörüleri vardı. Onların felsefesinde saygı gören tek şey, yeni insanın doğuşu ve ahlaksal gidişattı. Dünyadaki yeni İsrail'in kilise düzenlemesi ve uygulaması için ilgi alanlarına -özellikle de Kalvinizm'in ilgi alanına- dikkat edin. Anglikan Reformu tarafından üretilen tek tartışmalı kitap, başlığından da anlaşılacağı gibi, dini yapı ve politika ile oldukça ilgilenen Richard Hooker'ın (1554-1600) *Dinsel Yönetimin Kanunları*'dır (*Of the Lawes of Ecclesiastical Politie*). Gördüğümüz gibi Protestanlar çoğunlukla pratik ilahiyat ve toplum yaşamının meşguliyetini düşünmekten kaçındı. Tabii ki mucizevi olaylara inandılar ama mucizeleri toplumun dışında tutup bir cemiyet sunağına çevirdiler. Mucizelerin günlük oluşumuna inanan Orta Çağ Katolikliğinin aksine, Protestanlar mucizelerin çağının büyük Kilise Babaları ile uzlaştığı durumunu benimsedi. İncil'in tefsiri bakımından yine tropolojik, alegorik ve analojik mantığı reddeden ve gerçek anlam ile tarihsel anlayışı arayan Hıristiyan insancı çizgisini takip ettiler. İncil'i İngilizceye çeviren William Tyndale "İncil'in sadece bir anlamı vardır, o da gerçek anlamdır ve gerçek anlam her şeyin temeli ve zeminidir, hiçbir zaman başarısız olmamış bir çapadır, eğer bunlardan ayrılmazsanız asla hata yapmaz ve yoldan çıkmazsınız," der.

Onun genel dünya-bakışına ve insan yaşamına kattığı boyut hakkındaki aydın mantığına göre, Protestan Reformu Dinler Çağı'na aitti. Fakat Protestanlar entelektüel kuramlaştırma ve modern dünyanın bilimsel ampirizminin köprülerini inşa etmeye yardım eden sağduyuya olan yanlılığa itimat etmedi. Pratik yaşamla olan meşguliyetleri ile Protestanlar, Rönesans boyunca zaten belirgin olan iki dünyanın iddiaları arasındaki tansiyonu farkında olmadan yükseltti.

* Franklin Le Van Baumer, *Main Currents of Western Thought*, Alfred A. Knopf Publishers, 1964, New York.

6 *Religion and the Rise of Capitalism*, London, 1933, s. 111-12.

A. PROTESTAN REFORMUNUN İLK İLKELERI

1. Kurtarıcı Gerçeğin Kaynağı ve Özü Nedir?

Başta, Cluny'liler, Fransiskenler, Ortak Yaşam Biraderleri olmak üzere, manastır çıkışlı tarikatlar reform çağrılarını Orta Çağ boyunca sürdürmüşlerdir. Kısmen dahil olmakla birlikte, Martin Luther (1483-1546) bu geleneğin çok ötesine geçer. Gençliğinde Augustinci bir tarikata giren Luther, kısa süre sonra insanın ölüm sonrası mukadderatına ilişkin dehşet verici bir korkuya kapılır. İnsancı ve lükse düşkün Papalığı tanıma imkânı bulduğu Roma yolculuğu, genç adamın endişelerini giderecek, Tanrı ile arasında hissettiği uçurumu kapatmaya yardımcı olacağı yerde, büsbütün korkutur. Büyüklerinin gözetiminde İncil incelemelerine başlar, zaman içinde de Yeni Ahit'in Erasmus versiyonunda rastladığı Aziz Pavlus mektuplarında teselli bulmuştur.

1517 yılına gelindiğinde, Luther, bütün bunları geride bırakmış, günahkâr ruhlara birkaç florin karşılığı Araf'tan kurtuluş vaat ettiği için adı "ilahi af tezgâhtarı"na çıkan Dominikan tarikatı vaizi Johann Tetzel'e (1465-1519) alenen karşı çıkmış, Wittenburg'daki kilisenin kapısına *Doksan Beş Tez* (*Disputatio pro declaratione virtutis indulgentiarum)* olarak bilinen bildiriyi asmıştır. Luther'in bizzat kaleme aldığı bildiri, ruhbanların özellikle de düşkünlüklere ilişkin suiistimallerini protesto eder ve Protestan Reformu'nun temelini oluşturan belgelerinden biri sayılır.

Sonraki dört yıl boyunca Luther'ın atacağı kararlı adımlar, Avrupa'nın ibadet biçimleri farklılaşan çok sayıda cemaate bölünmesiyle sonuçlanır. Luther, kendi ilahiyatını geliştirmiş ve bunu Katolik ilahiyatçılarla giriştiği bir dizi münazarada savunmuştur. Seküler destek elde etmeyi de başaran Luther, böylece kendi kilisesini örgütlemeye başlar. Öte yandan, her ne kadar derin bir inanç sahibi olduğu tartışılmasa da, desteklerini almak için Alman prenslerine körü körüne itaat etmekle suçlanacaktır.

Aşağıda göreceğiniz *Alman Milletinin Hıristiyan Asillerine Söylev [An den christlichen Adel deutscher Nation]* başlıklı ilk metin, Luther'in sivil otoritenin gerçek doğası konusundaki görüşlerinin bir ifadesidir. *Hıristiyan Özgürlüğüne Dair [Von der Freiheit eines Christenmenschen]* adlı risalede Lutherciliğin ve aslında Reform hareketinin temel dini fikirleri geliştirilir.

*Hıristiyan Asillerine Söylev**

Martin Luther

Tanrı'nın lütfu ve kudreti üzerinize olsun, ey Adil Majesteleri! Siz nazik ve aziz beyler!

Benim gibi zavallı ve tek başına bir adamın siz Efendilerimize hitap etmesinin sebebi küstahlık ve ahlaksızlık değildir. Tüm Hıristiyan devletleri-

ni, özellikle de Almanya'yı kasıp kavuran acılar ve sefalet sadece beni değil, herkesi niyaza ve yardım istemeye yöneltti; şimdi ben de yalvarıyorum ve eğer Tanrı ruhunu birilerine bahşetmişse, O'nun perişan halkına yardım eli uzatmasını rica ediyorum. Konseyler sık sık bazı çözümler ortaya atıyorlar ama bazı kişilerin kurnazlığı yüzünden bu çözümler ustalıkla baltalanıyor ve kötülük artıyor; Tanrı'nın yardımıyla şimdi bunların ihanetlerini ve ahlaksızlıklarını ifşa edeceğim – böylece umarım engelleyici ve yaralayıcı faaliyetlerine bir son verirler. Tanrı bize genç ve asil bir hükümdar verdi ve bir çok kalpte umut arttı. Şimdi bizim de elimizden geleni yapmamız ve bu zamandan ve lütuftan faydalanmamız en doğrusu olacaktır.

Yapmamız gereken ilk şey, meseleyi büyük bir ciddiyetle ele almaktır ve neye kalkışırsak kalkışalım, dünyadaki bütün güç elimizde olsa bile sadece kendi gücümüze ve bilgeliğimize güvenmeyelim, çünkü Tanrı iyi bir işe kendi gücümüz ve bilgeliğimize güvenerek başlamamıza tahammül etmez. Bu girişimi yok eder, işe yaramaz hale getirir, 33. Mezmur'da bunu görebiliriz: "Ne büyük ordularıyla zafer kazanan kral var, ne de büyük gücüyle kurtulan yiğit" (33:16). Korkarım bu sebeple bu sevilen hükümdarlar, Birinci ve İkinci Frederick[7] ve diğer birçok Alman imparatoru tarih boyunca tüm dünyaya korku salmalarına rağmen papalar karşısında acıklı biçimde geri çevrilip ezildi. Muhtemelen Tanrı'nın gücü yerine kendi güçlerine güvendiler; bu yüzden başarısız oldular. Günümüzde o zalim tiran II. Julius'un bu kadar yükselmesinin sebebi de, korkarak söylüyorum, Fransa'nın, Almanların ve Venedik'in kendilerine bu kadar çok güvenmesi değil midir? Benjamin'in çocukları da kendi güçlerine çok güvenen kırk iki bin İsrailoğlu'nu bu sayede katletmişti (bkz. Tevrat, Hâkimler 20).

Aynısı bize ve asil İmparatorumuz Charles'a da olabileceği için şunu asla unutmamalıyız ki, bu meselede et ve kana karşı değil, dünyayı savaşa boğup kan gölüne dönüştürebilecek ama bu şekilde yenilmeyecek olan bu dünyanın karanlıklarının efendilerine karşı mücadele ediyoruz. Doğal gücümüze olan tüm güveni reddetmeli ve meseleyi mütevazı Tanrı inancımızla ele almalıyız; samimi dualarımızla Tanrı'dan yardım istemeliyiz ve kötülerin hak ettikleri cezayı düşünmeden sadece Hıristiyanlığın sefaletini ve perişanlığını düşünmeliyiz... Düşmanın gücü ne kadar büyükse, biz Tanrı korkusuyla ve tevazuyla hareket etmediğimiz takdirde karşılaşacağı-

7 I. Frederick, Alman Kralı ve Kutsal Roma İmparatoru (1152-1190), Alman tarihinde Barbarossa (Kızıl sakal) olarak ünlenmiştir ve Orta Çağın büyük savaşçı liderlerinden biridir. Torunu olan II. Frederick de aynı görevi üstlenmiş (İmparator, 1220-1250) ve İtalya ile Almanya'daki toprakları üzerinde büyük bir devlet yaratmaya çalışmıştır. Papalık ile yaptığı acı mücadele İtalya'yı şiddetle sarsmış ve bu sarsıntı tüm Batı Avrupa'ya yayılmıştır. (ç.n.)

mız afet de o kadar büyük olacaktır. Papa ve Romanistler[8] bugüne kadar şeytanın yardımıyla kralları kargaşaya ittiyse, meseleyi Tanrı'nın yardımı olmaksızın kendi gücümüz ve yeteneğimizle çözmeyi denersek, buna yine devam edeceklerdir.

Romanistlerin Üç Duvarı

Romanistler büyük bir beceriklilikle kendi etraflarına üç duvar ördü ve bugüne kadar kendilerini bu duvarlarla korudular; tüm Hıristiyanlar çok kötü bir duruma düşmüşken kimse bir reforma girişemedi.

İlki, dünyevi güç tarafından baskı altına alındıklarında dünyevi güçlerin kendileri üzerinde hiçbir yargı hakkına sahip olmadığını, aksine, ruhsal gücün dünyevi güçten üstün olduğunu iddia edip savundular.

İkincisi, Kutsal Kitap'taki sözlerle uyarıldıklarında papadan başka hiç kimsenin Kutsal Kitap'ı yorumlayamayacağını söyleyerek itiraz ettiler.

Üçüncüsü, bir konsül toplamakla tehdit edildiklerinde papadan başka kimsenin konsül toplayamayacağını iddia ettiler…

İlk Duvar

Gelin ilk olarak birinci duvara saldıralım.

Papa, piskoposlar, rahipler ve keşişler Ruhsal Sınıf olarak; prensler, lortlar, sanatkârlar ve köylüler ise Dünyevi Sınıf olarak adlandırılmıştır; bu gayet ince ve ikiyüzlü bir düzendir. Ama kimse bundan korkmasın, çünkü tüm Hıristiyanlar Ruhsal Sınıf'a dahildir ve görev açısından da aralarında hiçbir fark yoktur. Aziz Pavlus'un dediği gibi, biz tek bir vücuduz, her üye diğerlerine hizmet etmek için kendi görevini yapmalıdır. Çünkü tek bir vaftize, tek bir İncil'e, tek bir inanca sahibiz ve tüm Hıristiyanlar aynıyız; vaftiz, İncil ve inanç bizi Ruhsal ve Hıristiyan insanlar haline getiriyor.[9]

Papa veya bir piskopos tarafından kutsal yağ sürülmesine, başın tepesini kazıtmaya, papazlığa atanmaya, takdis edilmeye, sivillerden farklı elbiseler giymeye gelince – bunlar sadece kişiyi bir riyakâr veya yağlanmış bir kukla yapar ama asla bir Hıristiyan veya ruhani insan haline getirmez. Bu nedenle, Aziz Petrus'un dediği gibi, hepimiz vaftiz edilerek papazlığa atanmış sayılırız: "Siz Tanrı'nın rahipleri, kutsal ulussunuz" (1. Petrus 2:19, ç.n.) ve Vahiy kitabında şöyle yazar: "Onları Tanrımızın hizmetinde krallar ve rahipler yaptın" (Vahiy 2:10). Çünkü eğer içimizde papanın veya piskoposun

8 Roma Katolik Kilisesi'nin üyeleri anlamında kullanılmıştır. (ç.n.)

9 Bunu VIII. Boniface'nin sözleriyle karşılaştırınız. *Unam Sanctam* (sf. 333).

verebileceğinden daha yüksek bir adanmışlık yoksa hiçbir papa veya piskopos kimseyi takdis ve tahsis töreniyle rahipliğe tayin edemez; hiçbir rahip de ayin yönetemez, vaaz veremez veya günahları bağışlayamaz. Bu yüzden piskoposun takdis ve tahsisi sadece tüm cemaat adına, tüm üyeleri eşit güce sahip bir cemaatten alıp ona diğerleri üzerinde gücünü icra etmesini emretmesi gibidir; aynen bir kralın oğulları olarak onun veliahtı olan on erkek kardeşin içlerinden birini kendi miraslarını yönetmek üzere seçmeleri gibi; hepsi kraldır ve eşit güce sahiptir ama birine yönetmesi emredilmiştir.

Meseleyi daha da basitleştirmek için şu örneği düşünelim: Ruhban sınıfından olmayan birkaç dindar Hıristiyan esir alınsa ve çöle götürülse ve yanlarında bir piskopos tarafından takdis ve tahsis edilmiş bir rahip olmasa, içlerinden evli veya bekâr birini seçseler ve ona vaftizleri yürütmesini, ayinleri yapmasını, günahlarını affetmesini ve vaaz vermesini söyleseler, bu adam tüm piskoposlar ve papalar tarafından takdis ve tahsis edilmiş kadar gerçek bir rahip olur.[10] Gerektiği durumlarda herkesin vaftiz edebilmesi ve günahları affedebilmesinin sebebi budur, hepimiz rahip olmasaydık, bu imkânsız olurdu. Dini kanunları sayesinde vaftizin ve Hıristiyan sınıfının bu büyük lütfu ve erdemini neredeyse tamamen yok ettiler ve unutturdular. Hıristiyanlar kendi rahiplerini ve piskoposlarını eskiden cemaat içinden kendileri seçiyorlardı; bu seçimler de daha sonra diğer piskoposlar tarafından teyit ediliyordu, şimdiki gibi azametli değillerdi. Aziz Augustine, Ambrose ve Cypian da böylece piskopos olmuştu.

Dünyevi güç de bizim gibi vaftiz edildiğine, aynı İncil'e ve inanca sahip olduğuna göre onların da rahip ve piskopos olmasına izin vermeli ve onların görevlerini de Hıristiyan cemaati için doğru ve gerekli görevler olarak saymalıyız. Hepimiz rahip olduğumuza göre hiç kimse kendisini öne çıkartmamalı veya bizim onayımız ve seçimimiz olmadan hepimizin yapmaya muktedir olduğu şeyleri yapmayı üstlenmemelidir. Çünkü bir şey herkeste varsa, hiç kimse cemaatin isteği ve emri olmadan o şeyi kendisine saklayamaz. Eğer bir kişi bu görevlere atanırsa ve suiistimaller yüzünden görevden alınırsa, eski haline dönmüş olur. Bu nedenle, rahipler Hıristiyanlıkta bir memurdan başka bir şey olmamalıdır; görevde olduğu sürece önceliği vardır; bu görevden mahrum edildiğinde diğer herkes gibi bir köylü ve vatandaştır. Bu nedenle, bir rahip görevden alındığında artık bir rahip değildir. Ama şimdi *characters indelebiles*[11] diye bir şey icat ettiler; görevden alınan bir ruhbanın yine de ruhban sınıfından olmayan bir kişiden farklı olacağını iddia ediyorlar. Hatta

10 Marsilius'un görüşüyle karşılaştırınız (sf. 335).
11 Yani değişmeyecek, ayırt edici özellikler.

bir rahibin asla rahipten başka bir şey olmayacağını, sade bir vatandaş olamayacağını hayal ediyorlar. Bunların tümü sadece laftır ve insanların icat ettiği kurallardır.

Neticede sade vatandaşlarla rahipler, prenslerle piskoposlar veya onların deyişiyle, ruhani ve dünyevi kişiler arasındaki tek gerçek fark üstlendikleri görev ve işlevdir, ait oldukları sınıf değil. Çünkü gerçek rahipler, piskoposlar ve papalar, hepsi aynı Ruhani Sınıf'tandır ama işlevleri farklıdır, tıpkı rahipler ve keşişler arasında herkesin işlevinin aynı olmadığı gibi. Aynısını Aziz Pavlus ve Aziz Petrus da söyler: "Çok sayıda olan bizler Mesih'te tek bedeniz ve birbirimizin üyeleriyiz" (Romalılar 12:5). Mesih'in bedeni çift veya ikili değildir, bir dünyevi, bir ruhani bedeni yoktur. Tek bir baştan ve tek bir gövdeden oluşur.

Ruhani veya rahipler, piskoposlar ve papalar olarak adlandırdığımız kişilerin diğer Hıristiyanlardan farklı veya yüksek bir seviyede olmadıklarını ama aynı dünyevi otoritelerin kılıcı ve asayı ellerinde tutarak kötüleri cezalandırıp iyileri korudukları gibi, onların da Tanrı'nın sözüyle ve -işleri ve görevleri olduğundan dolayı- dinsel törenlerle daha fazla ilgili olduklarını gördük. Bir ayakkabıcı, bir demirci, bir köylü, hepsi kendi görevini yapar ve mesleğini icra eder, kendini Tanrı'ya adayan rahipler ve piskoposlar da öyle ama herkes kendi görevini yaparken diğer insanlar için faydalı olmalıdır; böylece çeşitli işlerdeki insanlar birleşerek bir cemaat oluşturur, aynen vücudun üyelerinin birbirine yardım etmesi gibi.

Şimdi dünyevi otoritenin ruhbanların üzerinde olmadığını ve onları cezalandıramayacağını söyleyen Hıristiyan doktrinini görelim. Bu, göz büyük acılar çekerken elin yardım etmemesi gibi bir durumdur. Hıristiyanlığa aykırılığını bir kenara bırakalım, bir üyenin diğerine yardım etmemesi veya onu zarar görmekten korumaması doğaya aykırı değil midir? Hayır, diyor daha asil olan üye, geriye kalanlar daha fazla yardım etmek zorundadır. Bu nedenle şöyle diyorum: Dünyevi güç, Tanrı tarafından kötüleri cezalandırmakla ve iyileri korumakla görevlendirilmişse, bırakalım görevini kişilerden bağımsız olarak tüm Hıristiyan vücudu içinde yerine getirsin - karşısındaki isterse papalar, piskoposlar, rahipler, keşişler veya rahibeler olsun.[12] Hıristiyanlık görevleri içinde dünyevi gücün görevlerinin rahiplerin veya günah çıkartan papazların görevlerinden veya Ruhani Sınıfın görevlerinden daha aşağı olduğunu gösteren yeterli sebep olsaydı – eğer böyle olsaydı terzilerin, ayakkabıcıların, duvarcıların, marangozların, aşçıların, uşakların, köylülerin ve tüm diğer seküler çalışanların papaya veya piskoposlara, rahiplere ve keşişlere ayakkabı, kıyafet, ev veya yiyecek tedarik etmelerini veya öşür ver-

12 Yine *Unam Sanctam* ile karşılaştırınız (sf. 333).

gisi vermelerini kısıtlamamız gerekirdi. Ama eğer bu çalışanların hiçbir kısıtlama olmaksızın işlerini yapmalarına izin veriliyorsa, Romanist kâtiplerin yazdıkları ne anlama geliyor? Onların dünyevi Hıristiyan gücünün işlerinden çekilmelerinin basit bir sebebi var. Böylece kötülük yapmak için daha özgür olacaklar ve Aziz Petrus'un sözlerini doğru çıkaracaklar: "Sizin de aranızda yanlış öğreti yayanlar olacak... Bunlar aranıza gizlice yıkıcı öğretiler sokacaklar" (2. Petrus 2:1).

Bu yüzden dünyevi Hıristiyan güç görevini hiçbir engel veya engelleme olmaksızın, ister papa, ister piskopos, ister rahip olsun, karşısında kim olduğuna bakmadan yerine getirmelidir; suçlu olan cezasını çekmelidir. Dini kanunların bunun aksini iddia eden tüm sözleri sadece Romanist küstahlığının icatlarıdır. Bu yüzden Aziz Pavlus tüm Hıristiyanlara şöyle demiştir: Herkes (sanırım bu, papaları da içerir) baştaki yönetime bağlı olsun: Yönetim kılıcı boş yere taşımıyor, kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor," (Romalılar 13:1-4). Ayrıca, Aziz Petrus da şöyle der: "İnsanlar arasında yetkili kılınmış her kuruma Tanrı adına bağımlı olun... Çünkü Tanrı'nın isteği böyledir" (1. Petrus 2:13). Petrus ayrıca, hükümeti küçümseyebilecek kişilerin de geleceğini söylemiştir, aynı şimdi dini yasalarla yaptıkları gibi...

İkinci Duvar

İkinci duvar daha da fazla sallanıyor ve çok zayıf: Sadece kendilerinin İncil'in efendileri olduğunu iddia ediyorlar, tüm hayatları boyunca İncil'den hiçbir şey öğrenmedikleri halde otoriteye sahip olduklarını varsayıyorlar ve önümüzde küstahça sözlerle hokkabazlık yaparak, papanın iyi biri de olsa, kötü biri de olsa inançla ilgili meselelerde hata yapamayacağını söylüyorlar ama bunu tek bir harfle bile kanıtlayamıyorlar. Bu nedenle, dini kanunlar bu kadar çok sapkınca ve Hıristiyanca olmayan, hatta doğal olmayan kanun içeriyor ama bunlardan bahsetmemize gerek yok. Kutsal Ruh'un her zaman yanlarında olduğuna inanmalarına rağmen, ne kadar cahil ve kötü niyetli olsalar da istedikleri şeyi emredecek kadar cesur davranabiliyorlar. Ama bu doğruysa kutsal kitaplara ne gerek var? Onları yakalım gitsin, sonra da Roma'daki ancak dindar ruhları mesken tutan Kutsal Ruh'un mesken tuttuğu cahil beyefendilerle yetinelim. Eğer kendim okumamış olsaydım, Şeytanın Roma'da böylesi ahmaklıkları ortaya attığına ve onu izleyenler olduğuna asla inanmazdım.

Ancak onlarla kendi sözlerimizle savaşmayalım, İncil'den alıntı yapalım. Aziz Pavlus şöyle der: "Toplantıda oturanlardan birine vahiy gelirse konuş-

makta olan sussun" (1. Korintliler 14:30). Sadece bize ders veren veya en yüksek koltukta oturan kişiye inanacaksak, bu emrin ne faydası kalır? Mesih kendisi şöyle der: "Tanrı onların hepsine kendi yollarını öğretecektir" (Yuhanna 6:45). Papa ve takipçileri kötücül olabilir ve hatta gerçek Hıristiyan olmayabilirler, Tanrı onlara bir şey öğretmemiş ama sıradan birine öğretmiş olabilir. Bu durumda neden bu adamı takip etmeyelim? Papa birçok defa hata yapmadı mı? Eğer İncil'i anlayan başka birine inanmayacaksak, Papa hata yaptığında Hıristiyanlığa kim yardım edebilir?

Bu yüzden bu kötü tasarlanmış bir masaldır ve sadece papanın İncil'i yorumlayabileceğini veya yorumları teyit edebileceğini ispatlayacak tek bir harf bile gösteremezler: bu otoriteyi kendi kendilerine vermişlerdir. Anahtarlar Aziz Petrus'a verildiğinde bu otoritenin de kendisine verildiğini söyleseler de anahtarların sadece Aziz Petrus'a değil, tüm cemaate verildiği açıkça ortadadır. Ayrıca anahtarlar doktrin veya otoriteye değil, günahı bağlamak veya çözmek içindir;[13] bunun dışında iddia ettikleri her şey kendi icatlarıdır. Ama Mesih'in Aziz Petrus'a söylediği, "İnancını yitirmeyesin diye senin için dua ettim," (Luka 22:32) sözleri, geçmişte kendisi de bunu kabul etmek zorunda kalan birçok inançsız papa olsa da papayla ilgili değildir. Ayrıca Mesih sadece Petrus için dua etmemiştir, tüm havariler ve tüm Hıristiyanlar için dua etmiştir, çünkü "Yalnız onlar için değil, onların sözüyle bana inananlar için de dua ediyorum" (Yuhanna 17:20). Bu yeterince basit değil mi?

Üçüncü Duvar

İlk ikisi yıkıldığında üçüncü duvar da kendiliğinden yıkılacaktır, çünkü eğer papa İncil'e aykırı hareket ediyorsa, Mesih'in emirleri uyarınca biz İncil'in tarafını tutmak ve onu cezalandırmak ve kısıtlamak zorundayız demektir: "Eğer kardeşin sana karşı günah işlerse, ona git, suçunu kendisine göster. Her şey yalnız ikinizin arasında kalsın. Kardeşin seni dinlerse, onu kazanmış olursun. Ama dinlemezse, yanına bir ya da iki kişi daha al ki, söylenen her şey iki ya da üç tanığın sözüyle doğrulansın. Onları da dinlemezse durumu kiliseye bildir. Kiliseyi de dinlemezse onu putperest veya vergi görevlisi say" (Matta 18:15-17). (...) Ayrıca İncil'de konsül toplama ve onları onaylamaya dair sadece papaya yetki verildiğine dair hiçbir şey gösteremezler; bu konuda kendi kanunlarından başka ellerinde hiçbir şey yoktur; ancak bu kanunlar Hıristiyanlık ve Tanrı'nın kanunlarına ters olmadığı sürece geçerlidir. Bu nedenle eğer papa cezayı hak ediyorsa, bir konsül tara-

---

13 III. Innocent'in *Novit Ille*'deki ifadeleriyle karşılaştırınız. (sf. 328).

fından cezalandırılmazsa Hıristiyanlık zarar göreceğinden, bu kanunlar bizi bağlamaz. Okuduğumuz gibi, Havarileri konsülün toplanmasına Aziz Petrus değil, tüm Havariler ve yaşlılar çağırabiliyordu.... Ayrıca, papanın çağırdığı konsülleri düşünürsek bunlar dikkate değer bir sonuca ulaşacaklarını da sanmıyorum.

Bu nedenle, ihtiyaç hasıl olduğunda ve papa Hıristiyanlığa karşı bir suç işlerse, bu durumlarda vücudun bir parçası olarak bu işi en iyi yapabilecek inançlı bir kişi gerçek ve özgür bir konsül toplamak için elinden geleni yapmalıdır. Bu işi kimse dünyevi otorite sahipleri kadar iyi yapamaz, özellikle her şeyde tek ruhu ve tek gücü paylaşan yoldaş Hıristiyanlar ve yoldaş rahipler olduklarından, yürütülmesi gerekli ve faydalı olduğu zaman Tanrı'dan aldıkları görevi engellenmeden yürütmeleri gerektiğinden bunu beceremezler...

Ama kimsenin karşı çıkmaması gereken otoriteleriyle övündükleri için bunu konuşmak boştur. Hıristiyanlıkta kimsenin zarar vermeye veya diğerlerinin zarar verilmesini engelleme çabalarını yasaklamaya yetkisi yoktur. Kilisede reformu engellemek için yetki yoktur. Bu nedenle, eğer papa özgür bir konsülün toplanmasını engellemek için güçlerini kullanmak isterse ona veya gücüne saygı göstermek zorunda değiliz; eğer aforoz etmeye ve öfke saçmaya başlarsa, bunları bir delinin hezeyanları olarak küçümsememiz ve Tanrı'ya güvenmemiz, onu aforoz etmemiz ve defetmemiz en iyi çözüm olacaktır. Çünkü gasp ettiği gücün hiçbir anlamı yoktur, o güce sahip değildir ve İncil'deki bir metin sayesinde hemen devrilmesi gerekir. Çünkü Aziz Pavlus Korintlilere, "Tanrı bize yıkmak değil, geliştirmek için yetki verdi," (2. Korintliler 13:10) demiştir. Kim bu metne başkaldıracaktır?

Umarım şimdi Romanistlerin uzun süre vicdanlarımızı korkutmak ve aptallaştırmak için kullandığı o yalan yanlış hortlakları ortaya çıkartmışızdır. Onlarında diğer herkes gibi dünyevi kılıca tabi olduğunu,yetenek olmadan sadece güçle İncil'i yorumlayamayacaklarını, bir konsülü engelleyemeyeceklerini veya konsüle kendi keyiflerine göre ipotek koyamayacaklarını, önceden sonuçlarını belirleyemeyeceklerini ve özgürlüğünü kısıtlayamayacaklarını ve eğer bunları yaparlarsa Deccal'in ve Şeytan'ın yoldaşı olacaklarını ve Mesih'le tek bağlarının adları olacağını (Christ Mesih, Christian Hıristiyan demektir, bu anlamda sadece adlarında Mesih olacak denmektedir) göstermiş olduk.

* *Reform Hareketinin İlk Prensipleri* adlı eserden yeniden basılmıştır, çeviren ve editör H. Wace ve C. A. Buchheim, Londra: John Murray, 1883, s. 617-626.

*Hıristiyan Özgürlüğüne Dair**

Martin Luther

Hıristiyan inancı çoğu kişiye basit bir şey gibi geldi; hayır, çoğu bu inancı, gerçekte olduğu gibi, sosyal erdemlerden biri olarak gördü ve bunu yaparken deneylerle ispatlamadıkları için etkisinin tadını asla bilemediler.[14] Herhangi bir insanın, bir zaman üzüntülerin baskısı altındayken bu inancın ruhunu deneyimlememişse, bunu tam olarak anlatması veya doğru biçimde anlatılmış halini tam olarak anlaması mümkün değildir. Ancak bu ruhu çok az da olsa deneyimleyen kişi bu konuyu yazmaya, konuşmaya veya dinlemeye doyamaz. Çünkü Mesih'in Yuhanna İncili'nin 4. bölümünde bahsettiği ebedi hayatın fışkırdığı pınar budur.

İnancımın zenginliğiyle övünebilecek olmasam da, bu konuda yeterli donanımım olmadığını bilsem de, birçok defa kötülüğün ayartmalarına maruz kaldıktan sonra bir damla da olsa inanca eriştim ve bugüne kadar kendi sözlerini bile anlamadan ders veren okumuşların ve kurnaz tartışmacıların hepsinden daha zarifçe olmasa da daha sağlam biçimde bu konudan söz edebilirim. Bu yüzden cahillerin -zaten sadece onlara hizmet etmeye çalışıyorum- daha rahat anlayabilmesi için öncelikle ruhsal özgürlüğe ve kulluğa ilişkin iki önerme ile sağlam bir temel oluşturmaya çalışacağım.

Bir Hıristiyan en bağımsız efendidir ve kimseye tabi değildir; Bir Hıristiyan herkesin en itaatkâr hizmetkârıdır ve herkese tabidir.

Bu ifadeler çelişkili gibi görünse de birbirlerine uydukları anlaşıldığında benim amacıma ne kadar büyük bir hizmet edecekleri anlaşılacaktır. Bunların ikisi de Pavlus'un ifadeleridir, mektuplarında şöyle demiştir: "Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum" (1. Korintliler 9:19) ve "Birbirinizi sevmekten başka hiç kimseye bir şey borçlu olmayın," (Romalılar 13:8). Sevgi, kendi doğası gereği itaatkârdır ve sevilen nesneye itaat eder. Bu yüzden Mesih bile her şeyin efendisi olmasına rağmen bir kadından doğmuştur, yasaya göre yaratılmıştır, hem özgür hem de hizmetkâr olmuştur; hem Tanrı hem de bir hizmetkâr biçimine girmiştir.

Gelin bu konuyu daha derin ve daha karmaşık bir örnekte inceleyelim. İnsanın iki yönlü bir doğası vardır: Ruhani ve bedeni. Ruh adını verdiğimiz ruhani doğası bakımından ruhsal, iç varlığa sahip ve yeni bir insandır; et adını verdiğimiz bedeni doğası bakımından bedensel, dış varlığa sahip ve

14 Aziz Pavlus, Romalılar ve Galatyalılarla olan bağlantılarıyla birlikte yukarıda seçilen metinleri göz önünde bulundurunuz (sf. 31-34.).

eski bir insandır. Havari bu konudan bahsetmiştir: "Her ne kadar dış varlığımız harap oluyorsa da iç varlığımız günden güne yenileniyor" (2. Korintliler 4:16). Bu farkın sonucu olarak İncil'de aslında tek bir varlık olan insanla ilgili birbirine ters ifadeler yer alır; bunun sebebi aynı insan içinde birbirine karşıt iki farklı insan olmasıdır; etin şehveti ruha karşı çıkar, ruh da ete karşıdır.

Önce iç varlık olan insana bakarak bir insanın nasıl aklanmış, özgür ve gerçek bir Hıristiyan, yani ruhani, yeni ve iç varlık olan bir insan olduğunu görelim. Hangi ad altında bilinseler de dış varlıkların hiçbiri kesinlikle bir aklanma durumu ve Hıristiyan özgürlüğünü oluşturma konusunda bir ağırlığa sahip değildir, ama haksız bir durum veya kölelik oluşturma konusunda da ağırlıkları yoktur. Bunu basit bir argüman yoluyla göstermek mümkündür.

Vücudun iyi durumda, serbest ve hayat dolu olması, kendi zevkine göre yiyip içmesi ve kendi zevkine göre hareket etmesi; her türlü ahlaksızlığa sahip en dinsiz köleler bile bu açılardan yeterince zengin olduğuna göre, ruha nasıl bir fayda sağlar? En dindar insanların ve temiz bir vicdana sahip en özgür kişilerin bile hastalıklar, esaret, açlık, susuzluk ve diğer dış varlıkların kötülüğü tarafından rahatsız edilmesi ruhlarına nasıl bir kötülük yapabilir? Bu durumların ikisi de ruhun özgürlüğü veya köleliği ile tamamen ilgisizdir…

Her şeyi bir kenara bırakalım, ruhun kendi çabasıyla gerçekleştirilebilecek olan düşünme, meditasyon ve diğer tüm şeyler hiçbir fayda getirmez. Hayat için aklanma ve Hıristiyan özgürlüğü için sadece tek bir şey lazımdır; o da Tanrı'nın en kutsal sözüdür, Mesih'in İncili'dir, çünkü Mesih şöyle der: "Diriliş ve yaşam benim" (Yuhanna 11:225) ve ayrıca "Oğul sizi özgür kılarsa gerçekten özgür olursunuz" (Yuhanna 8:36) ve "İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Tanrı'nın ağzından çıkan her sözle yaşar" (Matta 4:4 ve Luka 4:4)

Bu nedenle, gelin şunu kesinleştirelim: Ruh, yaşamak için Tanrı'nın sözü dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymaz; Tanrı'nın sözü olmadan ihtiyaçlarından hiçbiri karşılanmış olmaz. Ama söz olduğunda zenginleşir ve başka bir ihtiyaç duymaz, çünkü bu söz hayatın, gerçeğin, ışığın, barışın, aklanmanın, kurtuluşun, neşenin, özgürlüğün, bilgeliğin, erdemin, lütfun, görkemin ve iyi olan her şeyin sözüdür. Peygamberin bir mezmur boyunca ve birçok farklı yerde, inleyerek ve birçok başka söz ederek, iç geçirerek özlediği ve çağırdığı Tanrı'nın sözü budur…

Ama şunu soracaksınız: "Bu söz nedir ve Tanrı'nın bu kadar çok sözü olduğuna göre, bu sözler hangi vasıtalarla kullanılacaktır?" Buna şöyle cevap verebilirim: Havari Pavlus bunun ne olduğunu açıklar, bu Tanrı'nın

Oğlu'nun nasıl vücut bulduğunu, çektiği acıları, yükselişini ve Kutsal Ruh tarafından takdis edilmesini anlatan Tanrı'nın Müjdesi'dir (İncili'dir). Vaaz vermek için Mesih'in ruhu beslemesi, aklaması, serbest bırakması ve eğer vaaza inanırsa kurtarması gerekir. Çünkü sadece inanç ve Tanrı kelimesinin faydalı biçimde kullanılması kurtuluşu sağlar. "Hz. İsa'nın Tanrı olduğunu ağzınla açıkça söyler ve Tanrı'nın O'nu ölümden dirilttiğine yürekten iman edersen, kurtulacaksın" (Romalılar 10:9). Sonra da: "Her iman edenin aklanması için Mesih Kutsal Yasa'nın sonudur." (Romalılar 10:4) ve "İmanla aklanan yaşayacaktır" (Romalılar 1:17). Çünkü Tanrı'nın sözü başka hiçbir çabayla değil, sadece inançla alınabilir ve onurlandırılabilir. Bu nedenle, nasıl ruh yaşamak ve aklanmak için sadece söze ihtiyaç duyuyorsa, başka hiçbir çabayla değil, sadece inançla aklanabileceği de açıktır. Çünkü eğer başka bir vasıta ile aklanmak mümkün olsaydı, söze ve neticede inanca gerek kalmazdı…

Luther daha sonra insanı aklamak için gösterilen çabaların yetersizliğini ve günahkâr insanların kurtuluş için Mesih'in kurban edilmesine muhtaç olduğunu vurguluyor.

Bu nedenle, bu inanç sadece iç varlık olan insanda hâkimiyet kurabilir: "Çünkü insan yürekten iman ederek aklanır" (Romalılar 10:10) ve tek başına aklandığı için hiçbir dış çaba ile iç varlık olan insanın aklanamayacağı, özgürleşemeyeceği ve kurtulamayacağı ve hiçbir çabanın bununla ilgili olmadığı açıktır. Diğer yandan, suçlu olmasının, günaha köle olmasının ve mahkûm edilmesinin tek sebebi de kalbinin küfre sapması ve şüpheye düşmesidir; dış varlıkla ilgili günahlar veya işler değildir. Bu nedenle, her Hıristiyan'ın birincil endişesi çabalarına güvenmeyi bir kenara bırakıp sadece inancını gitgide kuvvetlendirmek olmalıdır; Petrus'un öğrettiği gibi Hıristiyan olmak için başka bir çabaya gerek olmadığını bilerek, yaptığı işleri değil, büyük ıstıraplar çeken ve yeniden insanlar için yükselen Hz. İsa hakkındaki bilgisini artırmalıdır. Bu nedenle, Yahudiler kendisine Tanrı'nın işlerini işlemek için ne yapmaları gerektiğini sorduklarında Mesih yapılacak işlerin birden çok olmadığını söylemiş, onların şişindiğini görünce onlara tek bir şey emretmiştir: "Tanrı'nın işi, O'nun gönderdiği kişiye iman etmenizdir. Çünkü Baba Tanrı O'na bu onayı vermiştir" (Yuhanna 6:27-29)…

Ama İncil'de bu kadar çok iş, seremoni ve yasa tanımlanmışken nasıl olup da inancın tek başına aklanma sağlayacağını ve hiç çabalamadan iyi şeylerden oluşan böylesi bir hazineyi nasıl elde edeceğini soracaksınız. Cevabım şudur: Her şeyden önce şunu aklınızda tutun, aşağıda daha açık biçimde göstereceğim gibi sadece inanç aklanma sağlar, özgürleştirir ve kurtarır.

Bu arada Tanrı'nın Kutsal Kitap'ının emirler ve vaatler olarak iki bölüme ayrıldığı akılda tutulmalıdır. Emirler bize neyin iyi olduğunu öğretir ama öğretisi hemen tamamlanmaz. Çünkü ne yapmamız gerektiğini gösterir ama bize bunları yapacak gücü vermez. Ancak bu emirler insana kendi kendisini tanıtmak için takdir edilmiştir; bunlar sayesinde insanlar iyilik konusundaki güçsüzlüğünü öğrenir ve kendi gücünden dolayı umutsuzluğa düşer. Bu sebepten dolayı bunlara Eski Ahit denir…

Bunun ardından Kutsal Kitap'ın diğer bölümü gelir, Tanrı'nın vaatlerini içeren ve Tanrı'nın görkemini ilan eden bu bölümde şu söylenmiştir: "Yasa'yı yerine getirmek istiyorsan ve yasanın gerektirdiği gibi açgözlülükten uzak durmak istiyorsan, Mesih'e inan, senin için ona lütuf, aklanma, barış ve özgürlük vaat edilmiştir." Eğer inanırsanız bunların hepsine sahip olabilirsiniz ve eğer inanmazsanız bunlara asla ulaşamazsınız. Çünkü çok sayıda olsa da faydasız olan yasanın tüm işlerini yapmak sizin için imkânsızdır ama inanç ile basit ve kısa bir yoldan yasayı yerine getirmiş olursunuz; çünkü Baba olan Tanrı her şeyi inanca bağlamıştır; inancı olan hepsine sahiptir, inancı olmayan ise hiçbirine. "Tanrı merhametini herkese göstermek için herkesi söz dinlemezliğin tutsağı kıldı" (Romalılar 11:32). Bu nedenle, Tanrı'nın vaatleri, emirlerin mecbur tuttuğu şeyleri verir ve yasanın emrettiklerini tamamlar; böylece her şey sadece Tanrı'dan gelir, hem emirler hem de emirlerin nasıl yerine getirileceğini Tanrı söyler. Sadece O emreder. Sadece O yerine getirir. Bu nedenle, Tanrı'nın vaatleri Yeni Ahit'e aittir; hayır, Yeni Ahit'in kendisidir.

Madem Tanrı'nın bu vaatleri kutsallığa, gerçeğe, dürüstlüğe, özgürlüğe ve barışa ilişkin sözlerdir ve evrensel iyilikle doludur; güçlü bir inançla bunlara bağlanan ruh bunlarla öyle birleşir ki, hayır, onlar tarafından öyle özümsenir ki, sadece onlara dahil olmaz, onlardaki erdemler de ruha nüfuZ eder ve bu erdemlerle dolar. Çünkü eğer Mesih'in dokunuşu iyileştiriyorsa, ondan çok daha yumuşak olan ruhani dokunuş, hayır, sözün içselleştirilmesi, ruhla iletişim kurarak söze ait olan her şeyi aktarır. Böylece ruh sadece inanç yoluyla, hiçbir iş yapmadan, Tanrı'nın sözü sayesinde aklanır, kutsanır, gerçekle, barışla ve özgürlükle ödüllendirilir ve iyi olan her şeyle doldurulur ve gerçekten Tanrı'nın çocuğu haline gelir, çünkü şöyle söylenmiştir: "Kendisini kabul edip adına iman edenlerin hepsine Tanrı'nın çocukları olma hakkını verdi." (Yuhanna 1:12)

Tüm bunlardan inancın neden büyük bir güce sahip olduğunu ve neden iyi işlerin, hatta tüm iyi işlerin bile onunla kıyaslanamayacağını anlamak kolaydır, çünkü hiçbir iş Tanrı'nın sözünü bölemez veya ruhun içine giremez. Ruha sadece inanç ve söz hükmeder; söz nasılsa ruh da ondan yara-

tılmıştır; ateşe maruz kalan demirin ateşle birleşmesini göstermek için ateş gibi parlaması gibi. Bir Hıristiyan'a sadece inancı yeter, aklanmak için iş yapmasına gerek yoktur. Ama bu işlere ihtiyacı yoksa yasaya da ihtiyacı yok demektir; yasaya ihtiyacı yoksa yasadan azadedir, aynı o ünlü söz gibi: "Yasa doğru kişiler için değildir," (1. Timoteos 1:9). Hıristiyan özgürlüğü budur, inancımızın etkisi dikkatsiz olmamız veya kötü bir hayat sürmemiz değil, aklanmak ve kurtulmak için hiçbirimizin yasalara veya işlere ihtiyaç duymamamızdır.

Bunu inancın ilk erdemi olarak düşünmeliyiz; gelin şimdi de ikincisine bakalım. Bu da inancın görevlerinden biridir; dürüst ve inançlı olduğuna inandığı kişinin büyük saygı görmesini ve büyük üne sahip olmasını sağlayarak onları onurlandırır. İnandığımız kişiyi onurlandırdığımız gerçeklik ve dürüstlük konusunda ün sahibi olmak en büyük onurdur. Bir insana atfedebileceğimiz, doğruluk ve dürüstlükten ve mutlak iyilikten daha yüksek ne vardır? Diğer yandan, yanlışlık veya haksızlık konusunda üne sahip olmak veya inanmadığımız bir kişiye yaptığımız gibi, bu konuda şüpheli hale getirmek, bir insanın ününe yapılacak en büyük bir hakarettir…

Bu nedenle, Tanrı'nın vaatlerine sağlam biçimde inanan bir ruh O'nu doğru ve dürüst olarak görür; Tanrı'ya atfedebileceği bundan daha yüksek bir ün olamaz. Tanrı'ya yapılacak en yüksek ibadet O'nu doğruluk, dürüstlük ve inandığımız birine atfedebileceğimiz bütün güzel niteliklerle tanımlamaktır. Böyle yaparak ruh O'nun tüm isteklerini yerine getirmeye hazır olduğunu gösterir; böyle yaparak O'nun adını kutsar ve kendisini Tanrı'nın isteğine teslim eder. Çünkü O'nun vaatlerine bağlanmıştır ve O'nun doğruluğundan, adaletinden ve bilgeliğinden ve her şeyi en iyi şekilde yapacağından, harcayacağından ve sağlayacağından asla şüphelenmez. Böyle bir inanca sahip bir ruh Tanrı'ya her şeyde tamamen itaatkâr olmaz mı? Böylesi bir itaat tarafından fazlasıyla yerine getirilmeyen bir emir kalır mı? Evrensel itaatten daha eksiksiz bir yerine getirme olabilir mi? İşte bu iş ile değil, sadece inanç ile başarılabilir…

Karıyı kocayla birleştirir gibi ruhu Mesih'le birleştiren, inancın benzersiz (bir) lütfudur bu; Havarilerin de öğrettiği gibi bu gizemle Mesih ve ruh tek vücut haline gelir. Artık tek vücut oldularsa ve aralarından gerçek bir evlilik -hayır, tüm evliliklerin en mükemmeli- oluştuysa (bu büyük evliliğin yanında insan evlilikleri çok daha zayıftır), ortaya çıkan şeyler, hem iyi hem de kötü şeyler, ikisinin ortak malı olur; böylece Mesih nelere sahipse inanan bir ruh bunları kendine alabilir ve bunlar kendisininmiş gibi övünebilir ve ruha ait olan ne varsa Mesih onların kendisinin olduğunu iddia edebilir.

Sahip olunan şeyleri karşılaştırdığımızda kazancın ne kadar paha biçilmez olduğunu görebiliriz. Mesih lütufla, hayatla ve kurtuluşla doludur; ruh ise günahla, ölümle ve mahkûmiyetle doludur. İnanç devreye girdiğinde günah, ölüm ve cehennem Mesih'e ait olacak ve lütuf, hayat ve kurtuluş ruha verilecektir. Çünkü eğer koca ise, karısına ait olanları kendisine alması ve kendisine ait olanları da karısına vermesi gerekir. Çünkü karısına kendisini ve vücudunu vermezse, kendisine ait olan her şeyi nasıl vermiş olabilir? Karısının vücudunu kendisine alırken karısının her şeyini nasıl olur da almaz?

Bu yüzden inançlı ruh Mesih'e olan inancını taahhüt ettiğinde tüm günahlardan arınır, ölüm korkusundan ve cehennemden kurtulur ve kocası olan Mesih onu ebedi dürüstlükle, yaşamla ve kurtuluşla donatır. Böylece ona muhteşem bir gelin gibi sunar kendisini, lekesiz ve kırışıksız; sözün sularında yıkanıp temizlenmiştir; yani hayat, dürüstlük ve kurtuluş sözüne inanarak. Bu yüzden ruhla nişanlanması "sadakatle, dürüstlükle, adaletle, sevgiyle ve merhametle" olur...

Tüm bunlar sayesinde neden inanca bu kadar büyük bir önem atfedildiğini anlayabilirsiniz, çünkü sadece inanç ile yasayı yerine getirebilir ve çabalamadan aklanabilirsiniz. Çünkü, "Sadece tek bir tanrıya ibadet edeceksin," diyen on emrin ilki de sadece inanç ile yerine getirilebilir. Ayaklarınızın tabanından başınızdaki taca kadar iyi işlerle dolu olsanız bile ne Tanrı'ya ibadet etmiş ne de ilk emri yerine getirmiş olursunuz, çünkü O'na gerçekten de yüklemeniz gereken gerçeğin şanını ve evrensel iyiliği yüklemeden Tanrı'ya ibadet etmek imkânsızdır. Bu işlerle yapılamaz, sadece kalbin inanması ile mümkündür. Tanrı'yı övmek ve O'nun gerçek olduğunu itiraf etmek çalışarak değil, inanarak olur. Bu nedenle, inanç bir Hıristiyan'ın tek dürüstlüğüdür ve tüm emirleri uygulama biçimidir. İlkini yerine getiren için diğerlerini yerine getirmek basittir.

İşler, akıldışı şeyler oldukları için Tanrı'yı övmezler ama inanç varsa Tanrı'nın şanı için yapılmaları mümkündür. Ama biz bugün yapılan işlerin niteliğini değil, işleri yaparak Tanrı'yı öveni ve iyi işleri yerine getireni sorguluyoruz. Bu kalbin inancıdır, dürüstlüğümüzün başı ve özüdür. Bu nedenle, emirlerin ancak işlerle yerine getirileceğini öğreten doktrin kördür ve tehlikelidir. Emirler iyi işler yapmadan önce yerine getirilmiş olmalıdır ve aşağıda göreceğiniz gibi, bunun ardından iyi işler gelmelidir...

Luther bunun ardından Roma Kilisesi'nin Kutsal Kitap'ın öğretisinden sapma olarak değerlendirdiği şeylerin, özellikle aracılık eden ayrı bir rahipler düzeni oluşturmasının etkilerini tartışıyor. Bunun sonucunda, "Hıristiyan lütfuna, inanca ve... Mesih'e

ait bilgi tamamen yok olmuştur." Böyle olduğu için vaazlar Mesih'e olan inancı canlandırmak ve artırmak yolunda çabalamalı ve başka bir amaca yönelmemelidir.

Haydi gelin şimdi (...) dış varlık olan insanla ilgilenelim. Burada, inanç kelimesinden ve iddialarımdan rahatsız olanların şu sorusuna cevap vermeliyiz: "Eğer inanç her şeyi hallediyorsa ve tek başına aklanmak için yeterliyse, neden iyi işler yapmak emredildi? Öyleyse sadece inançla yetinip iyi işler yapmak konusunda rahat mı olmalıyız?" Ey saygısız insanlar, öyle değildir diye cevaplıyorum, öyle değildir. Tamamen içsel ve ruhsal kişiler olsaydık durum gerçekten de bu olurdu, ancak ölülerin dirileceği son güne kadar bu doğru olmayacaktır. Etin içinde yaşadığımız sürece gelecek yaşamda tamamlanacak şeylere başlıyoruz ve bu şeylerde ilerleme kaydediyoruz. Bu nedenle, Havari bu hayatta sahip olduklarımızı Kutsal Ruh'un ilk meyveleri olarak adlandırır. Gelecekte onuncu meyvelere ve Kutsal Ruh'un bütünlüğüne sahip olacağız. Hıristiyan'ın herkesin hizmetkârı ve herkese tabi olduğuna dair daha önce söylediğim ifade de bu bölüme ait bir olgudur. Özgür olduğu bölüm için hiçbir şey yapması gerekmez ama hizmetkâr olduğu bölümde tüm işler ona aittir. Gelin bunun hangi prensibe göre böyle olduğunu görelim.

Daha önce söylediğim gibi, içsel olarak ve ruh açısından insan sadece inanç ile aklanabilirken, gelecekteki yaşama kadar her gün bu inancı ve bereketi artırmak şartıyla sadece inanca sahip olması yeterliyken, yine de yeryüzü üzerinde diğer insanlarla ilişki kuracağı ve kendi vücuduna hükmetmesini gerektiren ölümlü bir yaşam sürmektedir. İşte işler burada başlar, burada rahatına bakamaz, burada oruç tutarak, izleyerek, çabalayarak ve diğer ölçülü disiplinlerle vücuduna talimler yaptırmayı önemsemelidir; böylece vücudu ruhuna boyun eğebilir ve içsel insana ve inanca itaat edebilir ve uyabilir; kontrol edilmediği takdirde doğası gereği yapacağı şeyleri yapmaz, yani ne bu duruma karşı isyan eder ne de karşı koyar. Çünkü Tanrı'ya uyan ve inanç sayesinde Tanrı'nın görüntüsüne göre yaratılmış olan içsel insan kendi mutluluğunu ve neşesini böylesi nimetlerin ihsan edildiği Mesih'te bulur ve bu yüzden sadece bir görevi vardır: Sınırsız bir sevgiyle ve neşeyle Tanrı'ya hizmet etmek...

Ancak bu işler insanın Tanrı önünde aklanmasını sağlayacağı düşüncesiyle değil -çünkü Tanrı önünde tek dürüstlük olan inanç bu yanlış düşünceyi taşıyamaz- vücudun boyun eğmesini sağlamak ve onu kötü tutkulardan temizlemek amacıyla yerine getirilmelidir; böylece gözlerimiz sadece bu tutkuları temizlemeye yönelebilir. Çünkü ruh inançla temizlenip Tanrı'yı sevmesi sağlandığında tüm şeyleri de aynı şekilde temizler; özellikle de kendi vücudunu temizler ki her şey Tanrı sevgisi ve övgüsünde kendisiyle

birleşsin. Bu yüzden kendi vücudunun gereksinimleri sebebiyle insan işleri hafife alamaz, aksine, vücuduna boyun eğdirmek için çok sayıda iyi iş yapması gereklidir.Ancak yine de bu işler Tanrı önünde aklanmanın vasıtaları değildir; bu işleri Tanrı hizmeti yönündeki kendi çıkarını umursamayan bir sevgiyle yapar; her şeyin saygılı biçimde kendisine itaat etmesini isteyen Tanrı'yı memnun etmekten başka bir amacı yoktur.

Bu prensip uyarınca her insan kendi vücudunu ne dereceye kadar ve hangi belirtilere göre cezalandırıp yola getireceğine kendisi kolayca karar verebilir. Vücudunun kusurlarını ve şehvetini bastırmak için yeterli gördüğü kadar oruç tutacak, izleyecek ve çalışacaktır. Ama yaptıkları işlerle aklanmış gibi yapanlar kendi arzularını öldürmekle değil, işin kendisiyle ilgilenirler; ne kadar çok ve ne kadar büyük işler yaparlarsa, onlar için her şeyin iyi olacağını ve aklanacaklarını düşünürler. Hatta bazen kendi beyinlerine zarar verir ve doğalarını yok ederler, en azından faydasız hale getirirler. Eğer bir adam inanç olmadan işleriyle aklanmayı ve kurtulmayı amaçlıyorsa, bu Hıristiyan hayatı ve inancı konusunda ahmaklık ve cahillik etmektir...

Bir piskopos bir kiliseyi kutsarken, bir çocuğu takdis ederken veya görevinin gerektirdiği başka bir şeyi yaparken, bu işleri yapan bir piskopos olarak kutsanmış olmaz, hayır, eğer önceden bir piskopos olarak kutsanmamışsa, bu işlerden hiçbirinin bir geçerliliği olmaz; bunlar aptalca, çocukça ve saçma işler haline gelir. Bu yüzden bir Hıristiyan kendi inancı tarafından kutsanmışsa iyi işler yapabilir ama bu işler onu kutsal bir insan veya daha Hıristiyan yapmaz. Bu sadece inancın etkisidir; hayır, önceden bir inanan ve bir Hıristiyan değilse yaptığı işlerden hiçbirinin bir değeri olmaz, aslında hepsi dinsizce yapılmış ve lanetlenmesi gereken günahlardır.

Şu iki söz doğrudur: İyi işler bir adamı iyi yapmaz ama iyi bir adam iyi işler yapar. Kötü işler bir adamı kötü yapmaz ama kötü bir adam kötü işler yapar. Bu yüzden iyi bir iş yapılabilmesi için öncelikle kişinin veya özünün iyi olması ve iyi işlerin iyi bir insan tarafından yapılmış olması gereklidir. Mesih'in dediği gibi: "İyi ağaç kötü meyve, kötü ağaç da iyi meyve vermez" (Matta 7:18). Açıkça bellidir ki meyve ağacı oluşturmaz, ağaç da meyvenin üzerinde yetişmez; tam tersine, ağaç meyveyi oluşturur ve meyve ağaçta yetişir...

Madem işler insanı aklamaz ama insanın iyi bir iş yapmadan önce aklanması gerekir, sadece inanç Tanrı'nın Mesih aracılığıyla bahşettiği merhametiyle ve O'nun sözü vasıtasıyla kişiyi doğru ve yeterli biçimde aklayabilir ve kurtarabilir; bir Hıristiyan'ın kurtuluş için ne işe ne de yasaya ihtiyacı vardır, çünkü inanç ile yasadan tamamen özgür olur ve bu mükemmel özgürlük sayesinde yaptığı her şeyi karşılıksız yapar; ne kâr ne de kurtuluş amacıyla

çalışır -çünkü Tanrı'nın lütfu sayesinde zaten kurtarılmıştır ve inancı sayesinde zaten zengindir-, sadece Tanrı'yı memnun etmek için uğraşır.

Bu nedenle, hiçbir iyi iş inanmayan bir kişiye aklanma veya kurtuluş sağlamaz; diğer yandan hiçbir kötü iş insanı kötü ve lanetli kılmaz ama insanı ve ağacı kötü yapan inançsızlık onun işlerini kötü ve lanetli hale getirir. Bu nedenle, bir insanın iyi veya kötü olması işlerine değil, inancına veya inançsızlığına bağlıdır...

Gerçek Hıristiyan hayatı buradadır; burada inanç gerçekten sevgiyle çalışır; bir insan kendini neşeyle ve sevgiyle bu en özgür hizmetkârlığın işlerine verirse, ve gönüllü biçimde, karşılık beklemeden diğerlerine hizmet ederse kendi inancının tamlığı ve zenginliğiyle tam anlamıyla tatmin olur...

Böylece sevgi ve neşe inançtan Efendimize doğru akar ve sevgiden kaynaklanan neşeli, istekli ve özgür bir ruh, şükran duyulup duyulmamasına, övülmeye veya suçlanmaya, kâra veya zarara bakmadan gönüllü olarak komşumuza yardım eder. Amacı insanları sorumluluk altına almak değildir, dostlar ve düşmanlar arasında ayrım yapmaz, şükran duyulup duyulmamasına aldırmaz; ister nankörlükle kaybedecek olsun, ister iyi niyet kazanacak olsun, özgürce ve isteyerek kendini ve malını mülkünü harcar...

Bu inanç özgürlüğünü duyduklarında bunu hemen bir izin vesilesine dönüştürmek isteyen birçok insan vardır. Artık her şeyin kendileri için yasal olduğunu düşünürler ve özgür insanlar ve Hıristiyanlar olduklarını göstermek için seremonilere, geleneklere ve insanların yasalarına olan nefretlerini ve şikâyetlerini göstermek dışında bir yol bulamazlar; sanki sadece belirli günlerde oruç tutmayı reddettikleri veya diğerleri oruç tutarken et yedikleri veya geleneksel duaları etmeyi ihmal ettikleri için Hıristiyan'dırlar; insanların emirleriyle alay ederler ama Hıristiyan dinine ait olan diğer her şeyi tamamen ihmal ederler. Diğer yandan, sadece seremonileri takip ederek ve saygı göstererek kurtuluşu bulacaklarını ümit edenler bunlara büyük bir inatla direnir; belirlenen günlerde oruç tuttukları veya etten uzak durdukları veya kural gereği tüm dualara katıldıkları için kurtulduklarını sanırlar; Kilise'nin ve Kilise'nin Babalarının emirleri hakkında yüksek sesle konuşurlar ve gerçek inanca ait olan şeyleri hiç umursamazlar. Her iki taraf da açıkça suçludur, çünkü kurtuluş için önemli ve gerekli şeyleri ihmal ederlerken, önemsiz ve gereksiz şeyler hakkında yüksek sesle tartışırlar.

Havari Pavlus bize orta yoldan yürümemizi, her iki aşırılığı da lanetlememizi söylerken ne kadar da haklıdır: "Her şeyi yiyen yemeyeni hor görmesin; her şeyi yemeyen yiyeni yargılamasın." (Romalılar 14:3)...

Mesih inancıyla serbest bırakılmamızın sebebi işler değildir; işlerin temelindeki inanç, yani aptalca bir tahminle işlerimiz ile aklanmayı umut

etmekten vazgeçmektir. İnanç vicdanlarımızı kurtarır, onları düzgün hale getirir ve korur, böylece aklanmanın işlerimize bağlı olmadığı gerçeğini görebiliriz ama iyi işlerin aklanmaya ihtiyaç duyması ne mümkün ne de gereklidir, aynı bizim yemeden ve içmeden ve bu ölümlü vücudun tüm işlevlerini yerine getirmeden var olamayacağımız gibi. Yine de aklanmamızın temeli bunlar değil, sadece inançtır ama bu yüzden işler ne küçümsenebilir ne de ihmal edilebilir…

Yani bu dünyada seremoniler ve işler olmadan yaşayamayız, çünkü gençliğin ateşli ve tecrübesiz döneminin böylesi bağlarla kısıtlanması ve korunması gereklidir ve herkes kendi vücuduna bağlı olduğundan böylesi şeylere dikkat etmek zorundadır; bu yüzden Mesih'in elçileri (rahipler) insanlara Mesih'in bu konulardaki tavrını öğretirken ve onlara hükmederken, insanların arasında acılık boy vermesin ve Pavlus'un Yahudileri uyardığı gibi bu durum birçok kişiye bulaşmasın diye ölçülü ve inançlı biçimde davranmalıdırlar; Pavlus Yahudileri inançlarını kaybedip aklanma vasıtası olarak işlerine güvenmemeleri konusunda uyarmıştır. Bu, işler konusunda olduğu kadar inanç konusunda da sürekli telkinde bulunulmazsa kolayca gerçekleşebilen ve birçok kişiye bulaşabilen bir durumdur. Şimdiye kadar piskoposlarımızın ve teologlarımızın ahlak bozucu, dinsiz ve ruhu tahrip eden gelenekleriyle ve fikirleriyle yapıldığı gibi inanç konusunda sessiz kalınırsa ve sürekli insanların emirleri anlatılırsa, bu kötülükten kaçınmak olanaksızdır. Sonsuz sayıda ruh bu tuzaklarla cehenneme çekilmiştir, bunlara bakarak Deccal'in işlerine tanık olabilirsiniz...

Hıristiyan hayatında seremonilerin yeri, inşaatçıların veya işçilerin inşa etmeden veya çalışmadan önce yaptıkları, kalıcı veya kendi başına bir anlamı olmayan hazırlıkların inşaatçı ve işçilerin işindeki yeri gibidir; bu hazırlıklar olmadan bina inşa edilemez veya iş görülemez. Yapı tamamlandığında bu hazırlıklar bir kenara koyulur. Burada gördüğünüz gibi biz bu hazırlıkları ayıplamıyoruz, onlara verilebilecek en yüksek değeri veriyoruz; bunların içindeki bir inanışı ayıplıyoruz, çünkü hiç kimse bunların gerçek ve kalıcı bir yapı oluşturduğunu düşünmüyor. Eğer biri açıkça ve akıldışı bir biçimde, hayatta bu hazırlıkları mümkün olan tüm masraflarını çekerek, bu uğurda çabalayarak ve azimle uğraşarak yapmak dışında bir amacı kalmamış gibi davranıyor ama yapının kendisini hiç düşünmüyorsa, bu faydasız hazırlıklar ve desteklerle mutlu olup kibirleniyorsa, onun deliliğine acıyıp ne büyük binalar inşa edebilecek paraların sokağa atıldığını düşünmez miyiz?

* *Reform'un İlk Prensipleri* adlı kitaptan alınarak yeniden basılmıştır. Çeviren ve editör H. Wace ve C. A. Buchheim (Londra: John Murray, 1883), s. 634-647.

*Roma'daki Papalık**

Martin Luther

Bu risale 1520 yılında basılmıştır ve Luther'in 1519'daki Leipzig Görüşmesi'nde kurtuluşun papanın ilahi üstünlüğüne inanmaya bağlı olmadığı şeklindeki açıklamalarının gerekçelerini içerir. Papalığın üstünlüğünü Luther'e karşı savunması için Merseburg Piskoposu tarafından atanan Fransiskan keşişi Augustine von Alveld'in (1480 – 1535) yazdığı kitabı yanlışlamayı hedeflemektedir.

Öyleyse soru şudur: Tüm Hıristiyan âlemi üzerinde (onların dedikleri gibi) gerçek güce sahip olan Roma'daki papalık ilahi midir, yoksa insan kökenli midir? Sadece Roma tarafından onaylanan rahip ve piskoposlarının olmaması ya da şimdi olduğu gibi böyle bir onayı parayla almayıp kendileri ile dalga geçilmesine ve Almanlar gibi aptal yerine konmalarına izin vermeyen fakat vaftiz, ayin, Müjde ve imanın diğer maddelerine sadık kalma konusunda bizimle hemfikir olmalarına rağmen dünyadaki diğer Hıristiyanların kâfir ve dönek olduğunu söylemek Hıristiyanlar için mümkün müdür, değil midir? Bunun gibiler, Muskovitler, Ruslar, Yunanlar, Bohemler ve dünyadaki diğer büyük insanlardır...

Leipzig'deki bu asil ve yararlı küçük Katolik kitabının bana saldıran üç güçlü argümanını hatırlıyorum.

İlki ve en güçlüsü, bana ad takmalarıdır - kâfir, kör, budala, şeytan tarafından ele geçirilmiş, iblis, zehirli sürüngen, ve aynı anlama gelen diğer isimler; sadece bir kere de değil, bütün kitap boyunca neredeyse her sayfada. Bu tarz karalamalar, dedikodular ve iftiraların diğer kitaplarda hiçbir değeri yoktur. Ama bir kitap Leipzig'de ortaya çıkarıldığında ve Aziz Francis'in kutsal gözetimi ve Katolik çıplak ayaklı keşişlerin olduğu manastırda basıldığında, bu tarz isimler sadece azalma örnekleri olmaz, aksine, papa gücünü savunma, bağımlılık, İncil, iman ve Kilise ile güçlü argümanlar olur. Bunlardan hiçbirinin İncil ya da akılla ispat edilmesine gerek yoktur; Aziz Francis'in kutsal itaatkârı ve bir Katolik tarafından kitaba konması yeterlidir...

İkinci argüman, kısa ve özlü bir şekilde söylemek gerekirse, doğal bir sebep.

Argüman şöyle: a) Yeryüzündeki tüm cemaat, eğer parçalara ayrılmayacaksa, tek ve gerçek bir baş altında toplanmalıdır ki bu da Hz. İsa'dır. b) Madem ki tüm Hıristiyan âlemi yeryüzündeki tek cemaat, bir başı olmalı ki, bu da papa.

Anlaşılır olması adına bu argümanı a ve b şekilde harflerle adlandırdım. Bu Katoliğin a-b-c' yi, b'ye doğru tüm yolları öğrendiğini de ayrıca göster-

mek istedim. Ama yine de bu argümanı cevaplamak için: Soru papanın gücü ilahi hak mı, değil mi olduğu için insan aklı tarafından ele alınması (geçici şeylerle elde edilen bir yetenek) ve ilahi kanunla bir yere yerleştirilmesi biraz saçma değil mi, özellikle de bu ilahi kanunu bana karşı kullanmak için getirilmiş sefil küstah bir kasıtken. İnsan aklının ve deneyimlerinin öğrettikleri ilahi kanunun çok ötesindedir. Kutsal Kitaplar bize açıkça aklımızı takip etmemizi yasaklar, Yasa Kitabı XII, "Bugün burada yaptığımızı yapmayın; herkes kendi gözünde doğru olanı yapıyor"; "insan aklı Tanrı'nın kanununa karşı daima uğraş içindedir"; Yaratılış VI'da söylediği gibi, "insanın aklı fikri hep kötülükte". Bu yüzden insan aklı daha önceden imanla tanışmamış ve aydınlanmamış ise bununla ilahi nizamı oluşturmak ya da savunmak ışıksız bir fenerle güneşe ışık tutmak ya da bir kayaya kamış dayamak kadar anlamsızdır. Isaiah vii., "Bana güvenmezseniz anlayamazsınız ya da düşünemezsiniz," derken aklı imana bağlar. "Aklınız yoksa bana inanmazsınız," demez...

Katoliklerin tüm çekişmeleri belki desteklenebilir diye Tanrı'nın yüceliğinin hedef, Kutsal Ruh'un yalancı ve kâfir haline getirildiği üçüncü argümana gelelim.

İkincinin akıldan ve birincinin ahmaklıktan çıkması gibi, üçüncü argüman da Kutsal Kitaplardan çıkmaktadır, böylece her şey sırayla düzgün bir şekilde yapılabiliyor...

Bu durumda bu dindar insanların Hz. İsa'nın kutsal sözlerine nasıl yaklaştıklarına bakalım. Matta XVI'da Hz. İsa Aziz Peter'e, "Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ve Göklerin Egemenliği'nin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak, yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak," der. Bu sözlerden onların anahtarları sadece Peter için istedikleri anlamı çıkar.

Ama aynı Matta, Hz. İsa'nın herkese seslendiği XVIII. bölümdeki bunun gibi bazı yanlış tefsirleri yasaklamıştır: "Hakikaten size söylüyorum, yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak, yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak". Burada Hz. İsa'nın kendi sözlerini söylediği açıktır ve XVIII. bölümde anahtarların kendi kişiliğine değil, tüm kilise yerine Aziz Peter'e verildiği XVI. bölümü açıklar. Nitekim Yuhanna'nın son bölümünde de, "Onların üzerine üfleyerek, 'Kutsal Ruh'u alın!' dedi. Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır," yazar. Aziz Peter'in yegâne otoritesini sürdürmek için bir taneye karşı iki metin varken çoğu kişi boş yere çalıştı. Ama Müjde çok açıktır ve onlar ilk bölümde Aziz Peter'e kendisi için özel hiçbir şey verilmediği konusunu kabul etmek zorunda kaldılar...

Şimdi Katolik cemaatinin daha büyük kısmı ve papaların bazıları bile dinlerini mücadele etmeden ahlaksızca terk ettiler ve açıkça görüleceği üzere Şeytan'ın gücü altında yaşadılar ve nitekim papalık sık sık cehennemin kapılarının egemenliği altında kalmıştır. Ve açıkça söylemeliyim ki, bu aynı Katolik otorite tüm Hıristiyan âlemi üzerinde hızla yükselme cüretini gösterdiğinden beri sadece amacına ulaşmakla kalmadı, aynı zamanda neredeyse bütün dönmelerin, sapkınlığın, uyuşmazlığın, mezheplerin, Hıristiyan âlemindeki inançsızlığın ve bedbahtlığın sebebi oldu ve asla kendini cehennem kapılarından kurtaramadı. Ve eğer Katolik otoritesinin ilahi değil de insan eliyle yapılmış bir şey olduğunu ispatlayacak başka metin yok ise Hz. İsa'nın kayaların üzerine inşa ettiği kilisesine karşı cehennemin kapılarının galip gelemeyeceğini söylediği bu metin tek başına yeterli olacaktır. Şimdi cehennemim kapıları çoğu zaman papalığın gücüne sahipti, zaman zaman papa dindar bir adam olmadı ve makamı erdemden ve güzel işlerden yoksun, imansız bir adam tarafından işgal edildi ki, eğer papalık Hz. İsa'nın kaya ile ilgili sözlerinde geçseydi, Tanrı buna asla izin vermezdi. Çünkü o zaman sözünü de yerine getiremeyecek ve sözünde dürüst olmayacaktı; bu nedenle, Hz. İsa'nın inşasının üzerinde olduğu kaya papalıktan ve onun harici kilisesinden tamamen başka bir şey olmalıdır.

* From Martin Luther: *Works*, A. Steimle ve diğerleri tarafından çevrilmiştir, cilt 1, s. 340, 344-6, 363, 373-4, 381-2, A. J. Holman Şirketi 1915.

*Thomas Bilney'in Dini Deneyimi**

1527 yılında Londra Piskoposu'na aşağıdaki mektubu yazan İngiliz papaz Thomas Bilney (1495?-1531) Lutheryen değildir. Buna karşın, tasvir ettiği dini tecrübe, Martin Luther'in Erfurt ve Wittenberg'de yaşadığı ve On Altıncı yüzyılın başlarında oldukça yaygın olduğu tahmin edilen ruhi sarsıntıyı anımsatmaktadır.

Thomas Bilney, hayırsever ve iyi bir insan olmanın öte dünyada ruhun kurtuluşunu sağlayacağı düşüncesine saldırmaya başlayan az sayıdaki "Cambridge Reformcularından" biriydi. Piskopos Tunstal tarafından tutuklanıp mahkemeye çıkarıldıktan sonra Luther'in doktrinlerini "kasıtlı" öğretmediğini, papanın üstünlüğünü kabul ettiğini açıkladı. Sözünü geri almış almasına rağmen münafıklığa devam ettiği gerekçesiyle 1531 yılında idam edildi.

Cuthbert, Londra Piskoposu, Thomas Bilney, Hz. İsa'ya layık böyle yüksek rütbeli bir papaza tüm alçakgönüllülüğü ile sağlık diledi:

Bu bağlamda, siz o kadar ilim irfan sahibi ve tutarlılık içindesiniz ki, tüm insanlar sizin yerinizde olmak istediklerini itiraf eder: ben de kendimi

dünyanın en mutlu insanı farz ettim. Çünkü huzurunuzda imtihana çağrılmak benim için bir şanstır (eğer çok gevşek değilse hürmetiniz Tanrı'nın bağışlaması sizinle olacaktır), Tanrı'nın sizin için yaptıklarını sık sık hatırlayın, gizlice kalbinizden şu sözlerle şükredin: "Tanrı benim için görkemli işler yaptı, onun adı kutsaldır." İşte şimdi böyle bir yargıç oldum ve tüm kalbimi âlemlerin yaratıcısı olan Tanrı'ya şükranlarımı sunmaktan mutluluk duyuyorum.

Birçok kişi ruhlarını değil de kendi menfaat ve servetlerini düşünerek bana iftira ettiler ama (Tanrı şahidimdir) vaazlarımda herhangi bir hata yapmadım ve kendimi suçlu, hatta sapkınlık ya da fitne içinde hissetmiyorum…

Eğer bir kişi yoldan çıkmışları azaltmaya çalışırsa, bu iman bütünlüğüdür, papaz diye adlandırılan ama aslında sürülerinin süt, yün ve derilerinden başka bir şey düşünmeyen aç kurtlar olan bazı kişiler onlara karşı isyan çıkartacaklardır ki, bu insanlar hem kendilerinin hem de sürülerinin ruhlarını şeytana teslim etmiştirler.

Bu adamlar aynı Dimitrious gibi, "Bu kâfir onların elle yapılmış tanrılar olmadığını söyleyerek çoğu insanın aklını çelip baştan çıkardı," diyerek isyan etti. Saygıdeğer Baba! Ben söyleyeyim, bunlar kâfirlerin etkisi altında kaldıklarını iddia eden ama aslında kendi ahlaksız hayatlarına devam eden kişilerdir; bunlar ki bizim günahlarımız yüzünden çarmıha gerilen Hz. İsa'nın içten vaazındansa başka şeylerin ıstırabını çekebilen ve bunlara dayanabilen Hz. İsa'ya karşı gelen düşmanlardır. Onlar ki Hz. İsa'nın, "Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Göklerin Egemenliği'nin kapısını insanların yüzüne kapıyorsunuz; ne kendiniz içeri giriyorsunuz ne de girmek isteyenleri bırakıyorsunuz!" derken sonsuz laneti işaret ettikleridir. Onlar ki ruhlarının yükünü değişik bir şekilde karşılamak için gelenlerdir, Hz. İsa, "Hırsız ancak çalıp öldürmek ve yok etmek için gelir. Bense insanlar yaşama, bol yaşama sahip olsunlar diye geldim," der. Bu adamlar hiç kimseye bir şey öğretmedikleri ve hiç kimseyi beraberinde götürmedikleri için gerek yaşamı asla bulamazlar, Hz. İsa ile birlikte içeri girmeliler, yalnız olan kapı ile karşılaşır, O'nun aracılığıyla Baba'ya gitmeliyiz fakat çoğu zaman Hz. İsa'dan hiç bahsetmeyerek, insanları iyi işleriyle Tanrı'ya ulaşmalarına ikna ederek onlara yeni bir yol gösterin, böylece ruhlarının kurtuluşundansa kendi kazanç ve servetlerini ararlar. Bu bağlamda, Hz. İsa'nın üzerine (kurum olarak) tahta, ot, saman koyanlardan daha kötü olmaktır. Bu adamlar Hz. İsa'yı tanıdıklarını söyler ama onu inkâr eder.

Kanlı akıntısı sahip olduğu her şeyini tüketen on iki yaşında bir kadın hekimleri hayrete düşürdü, Hz. İsa'ya gelinceye dek günden güne daha da

kötüleşiyordu; sonra Hz. İsa'nın eteğine inançla dokundu ve günden güne iyileşti ve eski haline döndü. Ey kudreti yücelerin yücesi! Günahkâr bir bedbaht olan ben, Hz. İsa'ya gelmeden önce her şeyi denedim, hatta tüm varımı yokumu bu ihmalkâr hekimlere harcadım; bir başka deyişle, çok az gücüm, çok az param, aklım ve anlayışım kaldı. Çünkü onlar bana perhizler, gözetimler, bağışlanmalar ve ayinler veriyorlardı; tüm bunların içinde onlar benim hastalığımdan ve durgunlaşan ruhumdan kurtulmamdansa kendi çıkarları için çalıştılar (şimdi anlıyorum).

Bütün bunlara rağmen Yeni Ahit, Erasmus tarafından ilk defa ortaya konduğunda en sonunda Hz. İsa'nın konuşmasını duydum; Tanrı'nın kelamı ile değil de Latince ile baştan çıkarılmış (o zamanlar bunun ne anlama geldiğini bilmiyordum) olmasına rağmen şimdi daha iyi anlayıp ve algıladığım Tanrı'nın öngörüsüyle aldım ve ilk okumamda (çok iyi hatırlıyorum) Aziz Pavlus'un 1. Timoteos'unda şu cümlesiyle karşılaştım: (Ey ruhuma en tatlı ve en rahat hüküm!) "Mesih Hz. İsa günahkârları kurtarmak için dünyaya geldi sözü, güvenilir ve her bakımdan kabule layık bir sözdür. Günahkârların en kötüsü benim…" Tanrı'nın öğretisi ve manevi çalışmasıyla o zamanlar algılayamadığım bu tek cümle günahlarımla kirlenmiş ve neredeyse umutsuzluk içinde olan kalbimi öyle heyecanlandırdı ki, aniden harikulade bir rahatlık ve sükûnet hissettim, o kadar ki, "çürümüş kemiklerim sevinçten havalara hopladı."

Bundan sonra, içinde tüm zahmetlerimi, tüm orucumu ve seyrimi, insanları sadece günahlarından kurtaran Hz. İsa'ya güvenmeden gerçekleşen tüm günahlardan arınmalarımı öğrendiğim İncil bana dünyadaki en tatlı şeyden daha hoş gelmeye başladı; hak yolundan hızlı ve çabuk bir çıkıştan başka bir şey olmadığımı (Aziz Augustine'nin de dediği gibi) anladım.

Âdem ve Havva'nın kendilerini örtmek için incir yapraklarını bir elbise gibi boşuna kullandıkları ve Tanrı'nın Hz. İsa'nın iblisin başını ezeceği sözüne inanana kadar ve daha önce hiç huzur ve sükûnet bulamadıkları gibi ben de Tanrı Hz. İsa'nın Yuhanna III'teki, "Musa çölde yılanı nasıl yukarı kaldırdıysa, insanoğlunun da öylece yukarı kaldırılması gerekir" öğretisini öğretmeden önce günahlarımın acılarından kurtulamadım.

Ve bu yüzden tüm gücümle tüm insanların günahlarını itiraf etmeleri ve cezalarını çekmelerini, daha sonra da Aziz Pavlus'un söylediği, "Hz. İsa'ya imanla Tanrı'nın salahı hepinizin üzerinde olsun; Tanrı'nın nurundan mahrum olan tüm günahkârlarla ve Tanrı'nın inayeti aracılığıyla Hz. İsa'daki kefaret tarafından aklananlar arasında bir fark yoktur" sözü ile dürüstlük istemeleri gerektiğini öğretiyorum. Her kim bunu yaparsa şüphesiz öyle mutlu olacak ki, sonsuza kadar bir daha başka bir şey için arzu duymayacak.

Fakat, bu arzu, hac yolculukları, afları satın almaları, mumları satmaları, seçilmiş oruçlardan ve çoğu zaman batıl inançlardan ve son olarak tüm gönüllü (onlar böyle adlandırıyorlardı) ibadetlerden dolayı insanoğlunun kendi inanç seçimiyle ve seçilen işleriyle işlenmiş azami dürüstlüğü ile yatıştırılan âdetlerden olmadı. Oysa ki Tanrı, Yasa'nın Tekrarı 4:2'de açıkça şöyle demiştir. "Size yapmanızı emrettiğim işler dışında kendi yararınıza olan işler yapmayınız, söylediklerime de ne bir şeyler ekleyin ne de bir şeyler azaltın." Bu nedenle, onları kınamadan (Tanrı şahit) ama fesatlarını, bunları çocukların bile üzerinde kullanmalarını, insanları bunlara bağlanmaları için cesaretlendirmelerini kınayarak bu işler hakkında sık sık konuştum.

İşte tüm özet bu. Burada bahsedilen şeyler hakkında daha fazla açıklama yapmamı isterseniz, siz vakit ayırdığınız sürece reddetmeyeceğimden ve eğer bir hatam olduysa düzeltmek ve daha iyisini yapmak için her zaman hazır olduğumdan emin olabilirsiniz.

* *The Acts and Monuments of John Foxe*, ed. By Rev. S. R. Cattley, Londra: R. B. Seeley and W. Burnside; 1837-41, cilt IV, s. 633-6.

*Ortak Meseleler**

Philip Melanchton

Philip Melanchton (1497-1560), Protestanların ilk büyük ilahiyatçısı sayılır. Henüz yirmi bir yaşındayken, Wittenberg Üniversitesi'ne Yunanca profesörü olarak çalışmak üzere davet edilmiş, birkaç yıl içinde Luther hareketinin temel ilkelerini ihtiva eden *Loci communes rerum theologicarum* adlı kitabıyla fırtınalar estirmiştir. Bu çalışmanın 1521'deki ilk basımında, Melanchton, Aristo'yu ve insancı akımı aşağılarken, Luther'e çok yakın durmaktadır. 1535'ten itibaren ortaya çıkan diğer tashihli baskılarda ise, skolastik din ilahiyatçıların yolundan giderek, akıl ile vahiyi, Aristo ile Hıristiyan doktrinini bağdaştırmaya dener.

Melanchton, Protestan doktrininin en eski itirafnamelerinden birisi olan 1530 *Augsburg İtirafnamesi*'nin yazarı olarak da tanınır. Aşağıdaki metin, 1521 tarihli *Ortak Meseleler*'den (Loci communes) alınmıştır.

Hıristiyan ilminin temel konularını gösteriyoruz ki, gençler hem İncil'de nelerin araştırılması gerektiğini öğrensinler hem de bize Hz. İsa'nın doktrini yerine, ulaştıragelditği Aristo'nun gevezeliklerini ulaştıragelen ilahiyat ilminin üzerinde çalıştıkları hezeyanlarını anlasınlar. Gerçekten de, meseleleri yorumlamaktan ziyade bir dizin oluşturma görevi yerine getirdiğim için, her şeye kalın hatlarıyla ve kısaca yaklaşıyor, Kutsal Kitaplar içinde öylesine

dolaşan bir kişiyi yönlendirebilecek konular dizgisi sunuyorum. Okurları, kutsal metinlerden alıp kendime ait birtakım müphem ve girift argümanlara yöneltmek yerine, mümkün olan her durumda Kutsal Kitaplara teşvik etmek isterim.

Genel olarak, benimkiler antik çağdakilerin açılımlarının bile muadili değil. Öyle uzağım ki onlardan, kutsal kanunlar üzerinde çalışan hiçkimseyi kendi uzun yazılarımla geriletmek istemem. Aksine, tüm Hıristiyanların kutsal mektuplara layıkıyla aşina olmalarının, bunları tamamen kendi yaradılışlarına geçirmelerinin mümkün olması kadar arzu ettiğim hiçbir şey yoktur. Tanrı onlarda en eksiksiz imgesini ifade ettiğinden beri, başka hiçbir kaynak yoktur ki, daha doğru ve daha kesin olabilsin. Hıristiyanlığı, Kutsal Kitap dışında başka kaynaklarda arayan yanılır. Nitekim tefsirler nasıl da yoksundur kutsal metinlerin duruluğundan… Tefsirler insan aklının değerlendirmelerine dayanır, oysa kutsal metinlerde, hiçbir saygısızlığa rastlanmaz.

(...) Tanrı, Birlik, Teslis, Yaradılışın Büyük Gizemi, Vücut Bulma Şekli gibi en önemli konuların üzerine neden bu kadar çok meşakkat koyduğumuzun hiçbir mantığı yoktur. Soruyorum size, bu kadar yıl önce Skolastik dinbilimciler tüm bu konularla uğraştılar da ne oldu? Pavlus'un da dediği gibi, evrensel konularla, formalitelerle, çağrışımlarla ve bilmediğim daha bir sürü anlamsız sözcüklerle bir ömür geçirirlerken araştırmaları beyhude olmadı mı? Ve dahası, İncil ve Hz. İsa'nın yardımları hakkındaki aptal tartışmaları bir süre bize anlamsız gelmeden ve budalalıkları fark edilemeden sürüp gitmiş olabilir...

Günahın gücü, kanun ve fazilet gibi konuları sürdürmede cahilce davranan bir kişiyi nasıl bir Hıristiyan olarak adlandırabilirim, bilmiyorum. Onlar için Hz. İsa'yı tamamen tanımak, tabii ki bu tanımak ise, farkında olmak, öğrettiklerini değil yardımlarını bilmek, onun yaradılışını ve vücut buluşunu bilmektir. Hz. İsa'nın neden insan bedenini aldığını ve çarmıha gerildiğini bilmedikçe hayat hikâyesini öğrenmenin bize ne yararı olacak? Ya da diğer bir yandan, bir hekim için türlerden haberdar olmak, bitkilerin renklerini ve özelliklerini bilmek onların asıl, doğal güçlerini öğrenmek için önemli değil, midir? Bu doğrultuda, "kurtuluşumuz için" bize, insanlara deva olarak gönderilen Hz. İsa'yı tanımak ya da İncil'in dilini kullanmak yakışır.

Kanunun ne gerektirdiğini, kanunun emirlerini kaldırmak için neden güç aradığımızı, günahlarınız için neden af dilediğimizi, şeytan, şehvet ve dünyaya karşı nasıl tereddütlü bir arzu uyandırdığımızı, ve son olarak, kederli bir vicdanı nasıl teselli ettiğimizi bilmektir Hıristiyan bilgisi. Tabii ki Skolastikler de bu tarz şeyleri öğretiyorlar, değil mi? Romalılara mektuplar

kitabında Paul, Hıristiyan doktrininin bir incelemesini yaptığında, Teslis'in gizemi, vücut bulma biçimi veya "faal ve edilgen yaradılış" hakkında felsefe yapmış mıydı? Aksine, Pavlus ne yapar? Kesinlikle Hukuk, Günah ve Faziletler hakkında düşünür.

Özgür İrade Üzerine

İnsan fikirlerini takip etmeyeceğim için olan hem eski hem modern yazarların neredeyse anlaşılmaz hale getirdiği konuyu basit ve açık olarak ele alacağım. İncil'i insan aklının muhakemesini de aynı zamanda memnun etmeyi diledikleri bir şekilde yorumladıkları için böyle yaptılar. Bu yüzden insani güçlere gerçekte olduğundan daha çok şey atfettiler ve her yerde İncil'in akılcı düşünce ile zıt düştüğünü gördüklerinde ilginç bir şekilde tereddüde düştüler.

Bu konu bağlamında, Hıristiyan doktrininin insan aklından ve felsefeden farklı olmasına rağmen, felsefe giderek Hıristiyanlığın içine girmiştir ve Özgür İrade'nin dinsiz dogması kabul edilmiştir ve Hz. İsa'nın lütfu insanın aklının bayağı ve hayvani dirayeti tarafından anlaşılmaz hale getirilmiştir. "Özgür irade" ifadesi ilahi mektuplar sayesinde kullanıma girmiştir ve ruhun duyusu ve muhakemesi gibi şeylerle kutsal insanların oldukça sık gücendirildiğini düşünmemiz saçmadır. "Akıl" Eflâtunculuktan devralınmıştır ve zararlıdır. Bu sonraki zamanlarda olduğu gibi kilise Hz. İsa'ya tercihen Aristo'ya kucak açtı, kilisenin başlangıcından hemen sonra Hıristiyan doktrini Eflâtun felsefesi yüzünde zayıfladı. Ve kilisede kilise hukukuna ait kutsal kitapların yanı sıra hilesiz mektuplar da yoktur. Genel olarak tefsir yoluyla yapılan ne varsa hepsi felsefe kokmaktadır…

İnsan aklına göre insan isteğinin doğal kapasitesinin gücünü düşünürseniz, harici şeylerde bir çeşit özgürlük olduğu inkâr edilemez. Bir kişiyi selamlamak ya da selamlamamak, kisve giymek ya da giymemek, et yemek ya da yememek gibi konular sizin kendi gücünüz dahilinde deneyimleyebileceğiniz konulardır. Bu harici işlerin olasılıkların üzerine özgürlüğü iradeye dayandıran filozoflar gözlerini kapamışlardır. Aslında Tanrı harici işlere değil de kalbimizdeki içsel hareketlere baktığı için İncil özgürlük hakkında hiçbir şey yazmamıştır. Harici ve sahte nezaket ile bu çeşit özgürlük öğretisini kendi karakterlerine uyduranlar filozoflar ve daha sonraki dinbilimcilerdir.

Diğer yandan, içsel eğilimler gücümüz dahilinde değildir. Deneyim ve pratik ile kendi uyumunun iradesinin sevgiyi, nefreti ya da bunun gibi duyguları varsayamadığını ama bir duygunun diğeri tarafından fethedildiğini öğrendik. Hatta o kadar ki, bir zamanlar sevdiğiz bir kişi tarafından gücen-

dirildiğinizde onu sevmeyi bırakırsınız. Çünkü kendinizi başkasını sevdiğinizden daha tutkulu seversiniz. Sofistlerin de insanın sevgi, nefret, zevk, acı, kıskançlık, hırs ve bunun gibi tutkularının iradeye ait olduğu gerçeğini reddetmelerine katılmıyorum…

Bu nedenle Hıristiyan, aklın görünüşte ne çeşit bir iş olduğunu değil, akıldaki duygunun doğasının ne olduğunu; işlerde ne çeşit bir özgürlük olduğunu değil, duygularda nerede özgürlük olduğunu düşünmelidir. Farisi Skolastikler özgür iradenin gücünü açıklayacaklardır ama bir Hıristiyan bu gücün içinde kendi kalbinden başka bir şey olmadığını itiraf edecektir. Ve ahmak Skolastiklerin kaç tane ruhun özgür irade hakkında Farisi gelenekselleşmeden dolayı zarar gördüğünü anlamalarını istiyorum.

Günah Üzerine

Pelagianlar modern zamanlardakilere göre daha az zorlukla araştırılabilir. Eskiler esas günah gerçeğini inkâr etmemelerine rağmen günaha dönüşecek tüm insan işlerine ve girişimlerine yol açan şeyin esas günahın gücü olduğunu inkâr ederler. Bu nedenle, günah ve esas günahın enerjisi üzerindeki bu mevkiye benim yaklaşımım daha da genişletilecektir.

Esas günah, kötülükleri korumak için hiçbir zaman ürün vermeyen kesinlikle canlı bir enerjidir. İçinde en rezil, en çirkin şeylerin bile engellenemediği kötü arzu ile insan ruhunun yanmadığı ne zamandır? Açgözlülük, nefret, hırs, kıskançlık, öykünme, şehvet alevleri, öfke! Kimdir bunları ya da diğerlerini bazen hissetmeyen? Kibir, gurur, Tanrı'ya itaatsizlik, Hz. İsa'ya güvensizlik, dine küfür başlıca düşkünlüklerdir.

Dış görünüşünde doğru, onurlu hayatlar yaşayan bazı kişiler vardır. Onlar ki hiçbir güzelliğe sahip değildirler, ruhları onların algılayamadıkları tüm bu utanç verici ve menfur düşkünlüklere bağlıdır…

Sokrat'ta tecelli etmiş biraz istikrar, Zenokrates'te biraz iffet, Zeno'da ise biraz ılımlılık olduğu kesindir. Ama yine de kafaları hileli olduğundan dolayı, ayrıca özsevgi içinde olduklarından dolayı bu erdem gölgecikleri gerçek erdem olarak değil, kötülük olarak değerlendirilmelidir. Cato övgüyü sevdiği için cesurdu. Dahası, Tanrı bu tarz erdemleri milletlerin, dinsizlerin ve başka bir şekle sahip olmayanların üzerine yağdırıyor, zenginleri bağışlıyor ve bunun gibi armağanlar veriyordu.

Şimdi tüm insan aklı bu dış maskeye ve erdem görüntüsüne hayret ederken, bizim sahte dinbilimcilerimiz kör muhakeme ile aldattı, felsefi çalışmaları, felsefi erdemleri ve harici işlerin değerini övdüler. Filozoflar genelde özsevgi ve özgüvenden (eğer varsa iyi öğreten) başka ne öğretirler? Örnek

olarak, çalışması *De Fiibus* ve Cicero'yu alın. O tüm erdemi, Eflâtun'da da bulunan gurur ve kibir, özsevgi ve özsaygı olarak kabul eder.

Felsefe sadece insanın dış maskesine bakar, oysa Kutsal Kitap en iç ve anlaşılmaz düşkünlükleri ayırt eder.

Bir insan bunlar tarafından yönetilirse Kutsal Kitap onu bu düşkülüklerine göre yargılar. Tüm işlerimizde kişisel kazanımlarımızı aradığımız için işlerimiz ister itemez gerçek günahlarımızdır.

Tanrının Yasaları ve Müjde Üzerine

İncil'in tamamında iki parça vardır: Yasa (şeriat) ve müjde. Yasa (şeriat) derdi, hakikat ise dermanı gösterir. Pavlus'un sözlerini kullanmak gerekirse, hukuk ölümün nazırı iken müjde yaşamın ve barışın nazırıdır. I. Korintliler 15:56'da, "Günahın gücü kanundur," der, inanan herkes içi müjde kurtuluşun gücüdür. İncil yasa (şeriat) ve müjdeyi Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'da yazıldığı şekilde ve yasayı (şeriat) da Musa'nın kaydettiği şekilde daraltmamıştır. Fakat müjdenin planı dağılmıştır; hem Yeni Ahit'te hem Eski Ahit'te vaatler vardır. Ve yine ta Eski ve Yeni Ahit'in tüm kitapları boyunca dağınıktır…

Yasanın (şeriat) günahın bilgisi olduğu gibi, benzer bir şekilde müjde faziletin ve doğruluğun sözüdür. Dahası, fazilet ve doğruluk kelimeleri ve tabii ki müjdeye değinileceği için burada fazilet ve doğruluğun ilkelerini eklemeliyim. Bu bağlamda müjdenin doğası tam olarak anlaşılacaktır.

Aslında çok kutsal bir kelime olan fazileti kullandıklarında o kadar iğrenç bir şekilde kötüye kullanmış olan Skolastiklerle bu noktada kim azizlerin kafasındaki niteliği ifade etmeye karşı çıkabilir? En önemlisi ise niteliği ya da fazileti aklın doğası gereği olduğunu varsayan Thomasçılardır: İman, umut ve sevgi aklın gücündedir. Ve burada bile aklın gücü hakkındaki tartışmaları ne kadar bunamış, ne kadar ahmaktır! Fakat bu dinsiz insanların fazlasıyla kirlenmelerine, müjdeyi küçümseyenlerin soytarılıklarından ve alaylarından dolayı ıstırabı tatmalarına izin verin…

Nitelik hakkındaki Aristocu uydurmalardan uzak! Fazilet Tanrı'nın bize ihsanından ya da merhamet isteğinden başka hiçbir şeydir (tam bir şekilde tanımlanırsa). Bu nedenle, "fazilet" kelimesi bizdeki bazı nitelikleri belirtmez, bunun yerine Tanrı'nın takdiri ya da merhametini gösterir.

İmanla Aklanma

Kanunla alçaltıldığımızda, aslında aklanırız, Hz. İsa'nın bize sözünü verdiği fazilet ile ya da günahları affeden İncil ile yükseliriz. Hiç şüphe etmeden Hz. İsa'ya sadık kalırsak Hz. İsa'nın doğruluğu bizim doğruluğumuz, onun kefareti bizim kefaretimiz, onun dirilişi bizim dirilişimiz olur. Tek kelime ile günahlarımızın affolacağına ve Tanrı'nın bizi sevip şefkat göstereceğine şüphe yoktur. İşlerimiz ne kadar güzel olursa olsun, doğrulumuzu teşkil etmeyebilir. Doğruluk sadece Hz. İsa'nın merhameti ve Tanrı'nın inayetine imandır. Pavlus'un, "İmanla aklanan yaşayacaktır," derken söylemek istediği budur.

İşler ne çeşit olursa olsun, yeme, içme, elle çalışma, öğretme, ekleyebilirim ki bunlar bile açıkça günahtır. İşlere bakmamalısınız: Hiçbir şeyden şüphe duymadan güvenerek Tanrı'nın merhamet vaatlerine bakınız, yargı içinde değil cennettesiniz, ebeveynlerin çocuklarına baktığı gibi size bakan bir babaya sahisiniz. Ama bize karşı ilahi istekten her gün ettiğimiz dualarda baba olarak çağrılmayı istemesinden başka hiçbir işaret yoksa, bu bile imanımız önünde bizden başka hiçbir şey istenmediğin yeterli delilidir. Şimdi madem Tanrı bu kadar sık iman istiyor, sadece bunu onaylıyor ve oğlunun ölümüne ek olarak büyük vaatlerle bize övgüler yağdırıyor, neden bunun gibi bir merhamete kendimizi verip inanmıyoruz? Skolastik din bilimi insan işlerini ve tatmini, iman için ise vicdanımızın bir dayanağı olduğunu öğretti. Tanrı kilisenin bu rezaletini yok etsin!

Şimdi bu gerçekte ele alınmalı: İşler ruhun meyveleridir, aynı zamanda belirtileri, kanıtları ve işaretleridir. Hz. İsa, Matta 7:16'da şöyle der: "Onları meyvelerinden tanıyacaksınız." Riyakârlık sonsuza kadar gizlenemez ve tıpkı dindar bir oğlun dindar bir babaya hizmet ettiği gibi iman da aşkla Tanrı'ya hizmet etmede kendini gösteremezlik yapamaz. İmanla Tanrı'nın merhametini tattığımızda ve günahlarımızı bağışlayan İncil'in kelamı ile ilahi iyiliği tanıdığımızda ruh Tanrı'yı sever, mukabilinde neşeyle dolar ve karşılıklı bir nezaketle bu büyük merhamet için şükranlarını sunar….

Hıristiyan Özgürlüğü

Son olarak: Hıristiyanlık özgürlüktür, çünkü Hz. İsa'nın ruhuna sahip olmayanlar hiçbir şekilde yasayı (şeriat) yerine getiremezler ve yasanın (şeriat) gereklerinden payına düşeni alırlar. Hz. İsa'nın ruhu ile yenilenmiş olanlar yasa (şeriat) onlara belirtmeksizin kendi ahenklerinde giderlerken, yasanın (şeriat) emrettiği şeyleri yapmaya zaten sürüklenirler. Yasa (şeriat) Tanrı'nın isteğidir. Ve Kutsal Ruh, Tanrı'nın canlı isteği ve hareketinden başka bir şey

değildir. Bu nedenle Tanrı'nın canlı isteği olan Tanrı'nın Ruhu ile yeniden canlandırıldığımızda zaten kendi uyumumuz ve yasanın (şeriat) talep ettiği şeylerin içinde olacağız…

(…) Özgürlük yasayı (şeriat) yerine getirmediğimiz anlamına gelmez ama yasanın (şeriat) istediklerini kalbimizde kendiliğimizden arzularız. Bu kesinlikle hiçbir kişinin daha önce yapmadığı bir şeydir…

On emirden ne ölçüde muaf olduğunuzu anlamalısınız. İlk önce, günahkârlar Hz. İsa'ya ait olanları ayıplayamazlar, ikinci olarak, Hz. İsa'ya ait olanlar yasayı (şeriat) yerine getirmeleri için yönlendirilirler. Tanrı'yı severler ve ondan korkarlar, komşularının ihtiyaçlarını gözetirler ve yasanın (şeriat) istediklerini arzularlar ve yerine getirirler. Onların istekleri için Ruh şüphesiz diri bir yasadan (şeriat) başka bir şey değildir…

Romalılar 6, 7 ve 8'de Pavlus bu özgürlük hakkında sadece yeni kişinin özgür olduğunu öğreten uzun bir görüş bildirir. Bu nedenle, yenilendiğimiz derecede özgür oluruz. Eskilerden kalanların hoş görülmesine rağmen vücudumuzun var olduğu ve yaşıyor olduğumuz derecede yasanın (şeriat) altındayız. Tek kelimeyle, inandığımız sürece özgür oluruz ve kaçındığımız sürece yasanın (şeriat) altında oluruz.

Ayinler Üzerine

Müjdenin lütuf sözü olduğunu söylemiştim. Dahası, sözlere ek olarak işaretlerin de yeridir. Kutsal kitaplarda işaretler alamet olarak sözlere eklenir. Bu işaretler bize sözleri hatırlatır ve bunlar ilahi arzunun kesin kanıtıdır. Bunlar aynı zamanda Tanrı'nın bize söz verdiklerini de kesinlikle alacağımızın da şahitliğini yapar. İşaretlerin kullanımında bariz hatalar yapılmıştır. Okullar Eski ve Yeni Ahit'in ayinlerini arasındaki farkı tartışırken Eski Ahit'in ayinlerinin aklama üzerine bir gücü olduğunu inkâr ederler. Aklama gücünü Yeni Ahit'in ayinlerine dayandırırlar (açık bir hata olmasına rağmen). İman tek başına aklar…

Müjdede Hz. İsa iki işaret belirtmiştir, farkında olmak, vaftiz ve Tanrı'nın masası. Kutsal işaretlerden, kutsal bir biçimde verilen Tanrı'nın inayetinin belirtileri anlamını çıkartıyorum. Çünkü biz insanlar ilahi arzunun işaretini gösteremeyiz ya da bu işaretler İncil'in bir diğerine atfettiği ilahi arzuyu ifade etmez. Özellikle de aklanmayı işaretlere dayandırdıkları için Sofistlerin İncil'in bir kelimesini bile bahsetmediği şeyleri düşünmelerine neden olanların onların aklına nerden girdiğini merak ediyorum. Neden papazlara ait bir düzen yaratıldı? Ve Tanrı asla evliliği bir lütuf işareti olarak göstermedi. Kutsal yağ ayini inayet işaretinden eskidir. Luther'in bu konudan bolca bah-

settiği kitabında[15] daha çok şey bulabilirsiniz. Fakat konunun özeti şöyledir: İlahi yollarla aktarılan işaretler hariç, lütuf kesin ve doğru dürüst bir şekilde belirtilmemiştir. Bu nedenle, sadece ilahi sözlere eklenenler kutsal işaret olarak adlandırılabilir. Eskiler ayinlerin eşyalar ve kelimelerden oluştuğunu söylemeye alışıktır. Eşya işaret, kelimeler ise lütuf sözleridir.

* Philip Melanchton'dan: *Loci Communes*, C. L. Hill tarafından çevrilmiştir, s. 64-5, 67-71, 75-6, 80, 85-7, 89, 144, 169-72, 178, 202, 204, Meador Publishing Company 1944.

2. Mezhep Fırkaları Hakkında

*Kilisenin Babilvari Esareti**

Martin Luther

Kısa bir süre sonra papa tarafından münafık düşüncelerinden dolayı aforoz edilerek, Kutsal Roma İmparatorluğu'nda yasaklanacak olan Martin Luther, 1529 yılında Roma Kilisesi'ne bir dizi risale ile saldırdı. Bunlardan en iyi bilineni, Almanya'nın hemen her şehrinde dağıtılmış olan *Alman Milletinin Hıristiyan Asillerine Söylev [An den christlichen Adel deutscher Nation], Hıristiyan Özgürlüğüne Dair [Von der Freiheit eines Christenmenschen]* ve *Kilisenin Babilvari Esareti*'dir *[Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche]*. Aşağıdaki metinde Luther, Hz. İsa tarafından tesis edildiğine inanılan ayin sistemini, papazların iktidarlarının dayandığı buyrukları topa tutup vaftiz ve Aşai Rabbani (ekmek-şarap ayini) dışındaki tüm ayinleri reddetti.

Bu ayine göre Hz. İsa'nın Kilisesi hiçbir şey bilmez; papanın kilisesi tarafından icat edilmiştir. Bir yerlerde beyan edilmiş lütuf sözü olmadığı gibi Yeni Ahit'in tamamında da bununla ilgili tek bir kelime yoktur. Tanrı tarafından yapıldığına dair tek bir delili bile olmayan bir ayin yapmak çok saçmadır. Bu kadar yıllar boyunca yapılan bir ayini kaldırma fikrinde değilim ama kutsal işlerde insan tarafından yaratılan şeyleri tasvip etmiyorum. Hasımlarımıza alay konusu olmayalım diye ilahi mukadderatla olmayan şeyler kutsal gibi gösterilmemelidir…

Eski papazlar bu kelimelerle rahiplere papazlık rütbesi verilir mi diye sorgulamıştır. Öyleyse bu yeni açıklama neden? Din adamı olanların ve olmayanların cennet ve yeryüzüne nazaran birbirinden daha uzağa yerleştirilebilmesini mümkün kılan bu araç tarafından vaftiz inayetinin inanılmaz zararı ve evanjelik cemaatin karışıklığına yatıştırılamaz bir ikilik kaynağı oluştur-

15 Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche. (y.n.)

mak için araştırıldığından dolayı. Din adamı olmayanların üzerindeki ruhban sınıfının iğrenç zorbalığı, ruhban sınıfının kutsanmış elleri ile sürdükleri kutsal yağa, başlarının tepesindeki tıraşa ve cüppelerine güvenerek kendilerini Kutsal Ruh tarafından kutsanmış ruhani sınıftan olmayan Hıristiyanların üzerinde görmelerinden hatta onları köpek yerine koymalarından kaynaklanmıştır. Böylece kendi isteklerine göre emretme, dayatma, tehdit etme, defetme ve zulmetme cesaretinde bulundular. Sözün kısası, buyrukların kutsallığı kilisede şimdiye kadar biçimlendirilmiş olan ve şimdi de biçimlendirilmeye devam edilen bu korkunç kötülüklerin kurulması için en çok hayran olunan mekanizmadır ve hep böyle olmuştur. Bu yolla Hıristiyan kardeşliği mahvolmuştur; bu yolla çobanlar kurtlara, hizmetkârlar zalimlere ve kilise örgütüne ait kişiler dünyevi varlıklardan daha beter şeylere dönmüştür.

Çoğu vaftiz edilmiş gibi hepimizin eşit derecede rahip olduğunu kabul etmeye nasıl zorlandılar? Aslında öyleyiz ve bu sadece onlara bizim rızamız ile emanet bırakılan bir görev (papazlık). Öyleyse bir dereceye kadar izin vermemiz dışında bize emretmeye hiç hakları olmadığını biliyorlardı. Bu nedenle, öyle denmiştir: "Ama siz seçilmiş soy, Kral'ın kâhinleri, kutsal ulus." Böylece biz tüm Hıristiyanlar rahibiz; tüm rahip olarak adlandırılanlar bizim adımıza işleri yapmak için seçilen vekillerdir ve rahiplik bir görevden başka hiçbir şeydir…

Kutsal kitaplardan öğrendiğimiz kadarıyla, rahiplik dediğimiz şey bir görev olduğuna göre ve çalışma yerinden başka hiçbir şekilde bir değişiklik yoksa bir zamanlar rahip olan bir adamın daha sonra neden yine sıradan biri olamadığını hiç anlamıyorum. Şimdiye kadar bir kişi için görevden ayrılmak imkânsızken şimdi bile bu ceza daima bir süre açığa alınan ya da tamamen görevden alınan hoşa gitmeyen rahiplerin üzerine yıkılır. Silinmez bir karakterin bu kurgusu uzun süre önce alay konusu oldu. Hz. İsa bununla ilgili hiçbir şey bilmese bile papanın bu karaktere hayran olabileceğini garanti ederim. Bugün de olduğu gibi, bu nedenle rahip Hz.İsa'nın değil papanın hayat boyu kutsanmış hizmetkârı ve kölesidir. Ama kendimi kandırmıyorsam eğer, gelecekte bir zaman bu kutsallık ve bu uydurmaca yere düşerse, Papalık kendi kendine güçbela yerinde durabilecektir ve biz her hakta eşit olduğumuzu anlayacağımız neşe dolu özgürlüğümüze geri kavuşacağız. Despotluk boyunduruğundan kurtulup Hıristiyan olan herkesin aslında Hz. İsa olduğunu ve Hz. İsa olan herkesin onun sahip olduğu her şeye sahip olduğunu ve her şeyi yapabileceğini bileceğiz. Burada söylediklerimin Katolik arkadaşlarımın canını sıktığını gördüğümde bunları daha etraflıca ve daha sert yazacağım.

* *First Principles of the Reformation*, H. Wace ve C. A. Buchheim tarafından çevrilmiştir, Philadelphia, Lutheran Publication Society, 1885, s. 227-8, 232, 236-7.

3. Hz. İsa'nın asıl niyeti neydi?

Erasmus, Reform dönemini tam olarak yaşadı. 1536 yılında öldüğünde Almanya'nın çoğu Lutherciydi; parlamento çoktan VIII. Henry'yi "İngiltere Kilisesi'nin ve Ruhbanlarının Koruyucusu ve Tek Hâkimi" ilan etmişti; Calvin ise *Hıristiyan Dininin Kurumları* adlı eserinin ilk baskısını yayımlamıştı. Doğal olarak Reformcular Luther'in Aklanma Doktrini'ne modern ve bilimsel bir temel sağlayan Yeni Ahit nüshasının sahibi olan ve Papalığa ruhban sınıfına yönelttiği eleştirileri kendilerininkine çok benzeyen bu adamın desteğini istiyorlardı. Ancak Luther'i ve takipçilerini kızdırsa da Erasmus ve Alplerin her iki yanındaki eski birçok insancı Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı kaldı. O günün en büyük iki hareketi olan Rönesans ve Reform arasındaki bazı ilişkiler Erasmus'un Luther'e yazdığı aşağıdaki mektuplarda ileri sürülmüştür.

Martin Luther'e Mektuplar

Desiderius Erasmus

Louvain, 30 Mayıs 1519

Sevgili Hıristiyan biraderim, sana selamlar olsun. Zeki bir anlayış ve canlı bir Hıristiyan ruhu taşıyan mektubun beni çok memnun etti.

Kitabının buralarda nasıl bir kargaşa çıkardığını ifade edecek kelime bulamıyorum. Hâlâ senin eserlerinin benim yardımım ile yazıldığına ve onların deyimiyle, o tarafın öncüsünün ben olduğuma dair o yanlış şüpheyi kafalarından tamamen atamıyorlar. İyi bilimsel çalışmaları -Mesih'ten daha çok değer verdikleri teolojinin ihtişamını söndürecek bir tehdit olarak gördüklerinden ölümcül derecede tiksinirler bundan- ve aynı zamanda bu çalışmaların canlanmasında etkili olduğumu düşündüklerinden beni mahvetmek için bir kabza bulduklarını düşünüyorlardı. Bütün olay öyle büyük bir gürültüyle, terbiyesiz laflarla, hilelerle, kötülemelerle ve kurnazlıkla devam etti ki, kendim orada olup tanık olmasaydım, hatta tüm bunları hissetmeseydim, herhangi biri teologların böylesine çılgınca hareket edeceklerini söylediğinde asla inanmazdım. Olup biteni görsen, bunun ölümcül bir veba olduğunu düşünebilirdin. Ama başlangıçta birkaç kişiyi etkileyen bu kötülüğün zehri o kadar yayıldı ki, bu üniversitenin büyük bir kısmı bile yayılan bu hastalığın bulaşmasıyla çılgına döndü.

Seni neredeyse hiç tanımadığımı, kitaplarını henüz okumadığımı ve bu yüzden hiçbirini ne onayladığımı ne de reddettiğimi ilan ettim. Sadece on-

ları henüz kitaplarını okumadan halkın önünde bu kadar nefret dolu bir tutumla yaygara koparmamaları konusunda uyardım. Bu konu, hükümleri en büyük ağırlığa sahip olan bu kişilerin meselesiydi. Ayrıca, özellikle de yaşam biçimiyle övülen bir yazar söz konusu olduğunda, kitaplarda yalanlanması veya eğitimli insanlar arasında tartışılması daha uygun olacak, karışık ve çeşitli görüşlerine ifade edilmesinden önce çamur atmanın uygun olup olmadığını düşünmeleri için onlara yalvardım. Hem rezil hem başarısız oldum; bugüne kadar imalarla, hatta iftiralarla dolu tartışmalar içinde bağırıp çağırmaya devam ettiler. Barışmak için ne kadar çok karar aldık! Aceleyle karar verilmiş ufacık şüpheler yüzünden kaç defa kargaşa çıkardılar! Üstelik bu adamlar kendilerini teolog zannediyorlar! Burada teologlar saray efradı tarafından pek sevilmezler; bunu da benim üzerime yıktılar. Piskoposların hepsi beni çok seviyor. Bu adamlar kitaplara güvenmiyor, zafere dair umutlarını sadece kurnazlığa bağlamışlar. Haklı olduğumu bildiğim için onları küçümsüyorum. Sana karşı biraz yumuşamaya başladılar. Vicdanları temiz olmadığından kalemimden korkuyorlar; Mesih'in öğretisi ve örneği beni başka türlü davranmaya teşvik etmese, gerçekten de hak ettikleri gibi onların gerçek yüzlerini ortaya dökebilirim. Vahşi hayvanlar nezaketle terbiye edilebilir ama nezaket bu adamları vahşileştiriyor.

İngiltere'de bazı kişiler, hem de çok yüksek makamlardaki kişiler, yazdıklarını çok beğenmiş. Burada da Liege Piskoposu'nun da aralarında olduğu birçok kişi taraftarınız haline geldi. Ben ise yeni fikirlere ve iyi öğretilere daha kolay yardımcı olabilmek için kendimi mümkün olduğunca tarafsız tutmaya çalışıyorum; ben şiddet yerine mütevazı bir nezaketle çok daha fazla şey başarılabileceğine inanıyorum. Mesih kendi hükmüyle beraber yeryüzüne bunu getirdi ve Aziz Pavlus her şeyi alegorik olarak yorumlayarak Yahudi Yasalarını ortadan kaldırdı. Papanın kendisinden yakınmaktansa, onun otoritesini suiistimal edenlerden yakınmak daha akıllıca olacaktır. Bizim de bu konuda krallar gibi davranmamız gerektiğini düşünüyorum. Okulları da tamamen reddetmektense, onlara daha makul çalışmaları hatırlatmamız gerekiyor. Bazı şeyler insanların zihnine tamamen ve aniden silinemeyecek kadar genel biçimde yerleşmişse, bu konularda yinelenen ve etkili kanıtlar kullanarak tartışmalı ve pozitif iddialarda bulunmamalıyız. Bazı kişilerin zehirli iddialarını yok saymak, yalanlamaktan daha iyi olacaktır. Her yerde karşı taraf ruhuyla veya küstahça konuşmaktan ve davranmaktan kaçınmalıyız. Bence bu Mesih'in ruhuna daha uygundur. Bu arada akıllarımızı kızgınlık, nefret veya tutku tarafından ayartılmaktan korumalıyız. Bu duygular biz dindarlık uğruna çabalarken yolumuzun üzerinde bizi bekliyor olacaktır.

Sana yaptığın şeye devam etmen dışında verebileceğim bir öğüt yok. Mezmurlar hakkındaki yorumlarına baktım; benim çok hoşuma gitti ve umarım hepsi hayırlara vesile olur. Antwerp'teki manastırda lekesiz bir Hıristiyan olan ve seni çok seven bir keşiş var, senin eski bir öğrencin olduğunu söylüyor. Vaaz verenler içinde sadece o Mesih'ten bahsediyor: diğerleri vaazlarında önemsiz insani meselelerden veya kendilerine faydalı olacak şeylerden bahsediyorlar.

Melanchthon'a[16] yazmıştım. Hz. İsa Efendimiz, hem kendi şanı hem de herkesin iyiliği için sana kendi ruhunu her geçen gün daha cömertçe ihsan etsin. Bunları yazarken mektubun henüz elimde değildi.

Basle, 11 Nisan 1526

Martin Luther'e selamlar,

Mektubun bana çok geç geldi ama en iyi zamanda bile gelse, beni bir nebze dahi heyecanlandıramazdı. Bir veya iki kibar sözle susturulabilecek veya bu kadar çok ölümcül yara aldıktan sonra yaltaklanarak teskin edilecek kadar basit biri değilim. Senin doğanı artık bütün dünya tanıyor ama daha önce kimse hakkında böylesine çılgınca, hatta böyle iğrenç, böyle habis şeyler yazmamışsın gibi kalemini yumuşatmışsın. Bazen neredeyse tamamen Tanrı'ya adanmış biri olduğunda ısrar ediyordun, şimdi zayıf bir günahkâr olduğunu fark etmişsin. Senin de yazdığın gibi, şiddete yatkın bir mizacın var ve bu dikkate değer argümandan zevk alıyorsun.

(...) Bana ve tüm iyi ruhlu insanlara ıstırap veren de tam olarak bu; o küstah, saygısız, kışkırtıcı mizacın yüzünden tüm yeryüzünü yıkıcı bir ihtilafla paramparça ediyorsun, iyi adamları ve iyi bilgiyi sevenleri bazı çılgın firavunların zulmüne maruz bırakıyorsun, kötüleri ve devrimcileri devrim yapsınlar diye silahlandırıyorsun, yani kısacası İncil'in sebebi sanki kutsal olan ve olmayan her şeyi kaosa sürüklemekmiş gibi davranıyorsun; sanki bu fırtınanın mutlu bir sona erişmesini engellemek ister gibisin; oysa ben hep böyle bir fırsat için çabaladım. Bana ne borçlu olduğun ve bana geri ödediğin şeyin ne olduğu – bu konuya girmeyeceğim. O tamamen kişisel bir mesele; bana ıstırap veren şey ise halkın yaşadığı felaket ve her şeyin telafi edilemez biçimde birbirine karışmış olması ki, bunun için senin dostlarının bilgece öğütlerini dinlemek yerine bazı dönek madrabazlar tarafından kışkırtılan, her türlü aşırılığa kapılan kontrolsüz doğana teşekkür etmeliyiz. Kimi karanlığın güçlerinden kurtardığını bilmiyorum ama kalemini bir kılıç

16 Philip Melanchthon (1497-1560), Reform hareketinde Luther'le işbirliği yapmış olsa da Protestanlık ile Katolikliği uzlaştırmaya çalışarak daha ılımlı bir tutum almıştır. (y.n.)

gibi nankör sefillere çevirmeliydin, ılımlı tartışmalara değil. Kendi aklından pek memnun olmasaydın, sana daha iyi bir akıl dilerdim. Benim için istediğini dileyebilirsin ama eğer Tanrı seni değiştirmediyse seninki gibi bir akıl dileme.

4. Tiranlara Karşı Özgürlüğün Savunulması*

Tiranlara Karşı Özgürlüğün Savunulması (Vindiciae Contra Tyrannos) adlı ünlü risale 1579 yılında, Basel'de yayınlandı. Fransız otoritelerini şaşırtmak için ilk sayfada basım yeri Edinburgh ve yazarı "Stephanus Junius Brutus, bir Kelt" olarak gösterildi. Yazarın gerçek adı bugün bile bir tartışma konusudur. Bazı âlimler bu risalenin yazarının erişkin yaşamının büyük bölümünü Almanya'da ve Güney ülkelerinde gönüllü bir sürgünde geçiren önemli bir Protestan diplomat olan Hubert Languet (1518-1581) olduğunu iddia ederken, diğer bir kısmı da Languet'ten sonra Fransız Protestanlığının önde gelen bir figürü olan başka bir avukat-diplomatı, Philippe du Plessis-Mornay'ı (1549-1623) işaret eder. Languet gibi, Mornay da Paris'te 1572'de meydana gelen St. Bartholomew Huguenot katliamından zor kurtulmuştur. Ancak Languet'in aksine Din Savaşları'nın kanlı dönemleri boyunca Fransa'da kalır. Yazarı kim olursa olsun *Vindiciae*'nin devrim edebiyatı tarihinde bir dönüm noktası teşkil ettiği, On Altıncı yüzyıl Huguenot'larının en önemli manifestosu olduğu kabul edilir.

Bir dini azınlık adına yazılan klasik bir bildiri olan eser, Fransız din savaşları sırasında Huguenot'ları, onları yok etmek isteyen Katolik hükümdarlara karşı savunan "monarchomach"ların[17] görüşlerini yansıtır. "Monarchomach"lar, On Altıncı yüzyılın sonlarına doğru Fransız Reform Kilisesi'nin mensupları, yani Fransız Kalvinistleri olan Huegonot'ların mutlak monarşiye karşı çıkan teorisyenlerine verilen isimdir. Monarchomach'lar, kralın sınırsız yetkilerle donatılmış bir "efendi" olmadığını, bir görevli olduğunu, hâkimiyete sahip olanın "halk" olduğunu; kralın belli yetkilerle devleti yönetmek üzere halk tarafından görevlendirildiğini, yetkinin kaynak ve sınırını da halkın iradesinden doğduğunu ileri sürer. Yetkinin kötüye kullanılması, sınırın aşılması durumunda, halkın "ayaklanma", yani isyan hakkı doğar. Özellikle İngiliz aydınlanmasının önderi durumunda olan John Locke'ta temellendirilen "Direnme Hakkının" kaynağı Monarchomach'a gitmektedir.

17 Katolik ve Kralcı İskoç felsefeci ve ilahiyatçı Piskopos William Barclay'in Yunanca *monarchos ve makhomai, kral ve savaş* sözcüklerinden aşağılamak amacıyla oluşturduğu kelime, "krallara karşı savaşanlar" anlamına gelir. Fransızca *monarchomaques.* (y.n.)

a. Direnme hakkının kaynakları

Şimdi, kralların göreve getirilmesindeki iki tip sözleşmeyi ele alacağız. Birincisi Tanrı, kral ve halk arasındadır ki, buna göre halk, Tanrı'nın tebaası olacaktır. İkincisiyse kral ile halk arasındadır, buna göre halk bağlılıkla itaat edecek, kral adaletle yönetecektir. Şimdi birincisinden söz edeceğiz, onu takiben ikincisini ele alacağız.

Sözleşmelere esas olan başlıca maddeler şunlar idi:

Kralın kendisi ve bütün halk Tanrı'yı, O'nun kendi kelamıyla ortaya koyduğu buyruklar doğrultusunda onurlandıracak ve O'na kulluk edeceklerdir. Tanrı'nın emirlerine uydukları sürece Tanrı onların devletine yardım edecek, onu koruyacaktır: Bunun aksini yaptıklarında Tanrı onları terk eder ve yok eder. Kutsal Kitap'taki çeşitli kısımlarda bu aynen böyle belirtilmiştir.

Bir zamanlar dar sınırlarla çevrili olan Yahuda Krallığı şimdi dünyanın her yerine uzanmış olduğundan, artık hem Kilise'nin hem de Yahudilerin krallığının şekli değişmiş olsa da aynı şeyler Hıristiyan krallar için de söylenebilir: İncil yasaları aşmış, Hıristiyan prensler o Yahudi prenslerin yerini almıştır. Sözleşme aynı, şartlar aynı, cezalar aynıdır; bunları yerine getirmezlerse aynı Yüce Tanrı hıyanetin intikamını alacaktır; nasıl krallar yasaları korumakla yükümlüyse, ötekiler de İncil'in öğretisine bağlı kalmakla yükümlüdür. Krallar yağlanıp taç giydiklerinde bunun için en büyük gayreti gösterme sözünü verirler. (…)

(…) Artık görüyoruz ki, Tanrı krallara krallık yetkisini verir, neredeyse hükümdarın hizmetlerinin bedelini tebaasına vermesi gibi. Bundan şunu çıkarmalıyız: Krallar da Tanrı'nın kuludur, suç işlediklerinde efendilerinin onlara verdiklerinden mahrum bırakılmayı hak ederler; tıpkı isyan çıkaran tebaanın topraklarından olması gibi. Bu maddeler göz önüne alındığında bu soru kolayca çözülmektedir: Eğer Tanrı hâkimiyetin sahibi olan efendinin, kral da kulların yerini tutuyorsa, kula itaat etmektense hâkimiyetin sahibine itaat etmemiz gerektiğini inkâr etmeye kim cüret edebilir? Tanrı bir şey buyurup kral tersini buyurursa, aksi takdirde Tanrı'ya karşı geleceğinden krala itaat etmeyi reddedenlere isyankâr diyen o kibirli insan da kim oluyor? (…)

İşte bu yüzden İsrail'in Tanrı'nın şeriatını devirip kilisesini bozan krallarına karşı gelmesi meşrudur; aynı şekilde onlar bilmelidir ki, bu vazifeyi ihmal ederek onlar da aynı suça iştirak etmektedir ve krallarına verilecek cezaya onlar da katlanacaktır.

Onlara sözlü saldırıda bulunmuşlarsa, savunmaları da sözlü olmalıdır; onlara kılıç çekilmişse, onlar da silahlanabilir; duruma göre ya dilleriyle, ya elleriyle savaşacaklar. Şaşırtmacalı hücuma uğramışlarsa, tuzaklarla karşılık verebilirler, ister düşmana açık hücum olsun, ister yakından baskın olsun;

çıkarlara en uygun düşen stratejileri uygulayıp, her zaman gayri meşru olan hıyaneti birbirinden hep dikkatlice ayırdıkları müddetçe meşru savaşta onlara yöntemi seçtirecek belli bir kural yoktur.

Burada bir itirazınız olacağını iyi biliyorum. Ne diyeceksiniz? İnsan topluluğunun, çok başlı o yaratığın, isyancı bir karmaşa içerisinde devlet işlerini yürütmesi gerektiğini mi? O düzensiz, dizginsiz kalabalıkta gidilecek yer mi belli, yön mü belli? Devletin işlerini hangi akıl, hangi fikir yönetecek?

Bütün halktan bahsettiğimizde, yalnızca yetkilerini halktan alanları, demek ki kraldan altta olan ve halkın öteki insanların ikame ettiği veya seçtiği, bir bakıma imparatorluğa eşlik eden ve önde gelen yetkilerle egemenliğe yapılan saldırıları engelleyecek ve bütün halkı temsil edecek olan yargıçları anlıyoruz. Şunu da anlıyoruz ki, devletlerin meclisleri bir simgeden, krallığın küçük bir derlemesinden başka bir şey değildir; bütün kamusal işler kayıtsız şartsız özellikle onlara bağlıdır. İsrail Krallığı'ndaki eski Yetmiş Düşünürler Meclisi'nde de durum böyle idi; aralarındaki başrahip başkan sayılırdı ve en önemli meseleleri ele alırlardı. İlk etapta Mısırlıların ülkesinden gelen her bir kabileden altı kişi seçilir, daha sonra bunların arasındaki başkan, yönetici ya da eyaletlerden bu yetmiş düşünür seçilirdi. Aynı şekilde yargıçlar ve şehir başkanları, binbaşılar, yüz kişilik bölük komutanları ve en yiğit, soylu ya da bir şekilde önemli kişilerden oluşan ailelerin reisleri devleti meydana getirirdi. Bu kişilerin muhtelif zamanlarda toplandığı Kutsal Kitap'ta açıkça belirtilmektedir. (…)

Lakin burada başka bir soru öne çıkmaktadır ki, dönemin şartları göz önüne alınarak incelenmeyi ve etraflıca tartışılmayı hak eder. Tanrı'nın şeriatını terk etmek ya da Kilise'yi yok etmek isteyen bir kral olduğunu, bütün halkın ya da büyük kısmının buna boyun eğdiğini, bütün prenslerin ya da çoğunluğunun hiç düşünmediğini, ancak yine de bir avuç insanın, mesela prenslerden ya da yargıçlardan birkaçının Tanrı'nın şeriatını bir bütün olarak ve dokunulmaz bir şekilde muhafaza etmeye ve yalnızca Tanrı'ya kulluk etmeye çalıştıklarını varsayalım. Eğer ki kral onları putperestliğe mecbur eder, asıl dini yaşamaktan men ederse bu adamlar meşru olarak ne yapabilir? (…)

Daha önce dedik ki, kral, Tanrı'nın yasalarını koruyacağına yemin etmiş ve Kilise'yi idame ettirmek için elinden gelen gayreti göstermeye söz vermiştir; İsrail halkı tek bir bütün olarak kabul edilmiş, başrahip aracılığıyla bir akit yapılarak Tanrı'ya aynı söz verilmiştir. O zaman şimdi biz diyoruz ki, krallığı oluşturan şehirler ve bu şehirlerin yargıçlarının her biri kendi adına bu sözü vermiştir; daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, bütün şehirler ve Hıristiyan halk da bu vaatte bulunmuştur, sözlü olarak dile getirilmemiş ise bile.

Daha önce gösterdik ki, krallara yetkisini veren, onları seçen, krallığı onlara bahşeden Tanrı'dır. Şimdi de diyoruz ki, halk kralları belirler, asayı ellerine verir, oylarıyla seçimi geçerli kılar. Tanrı da bunu bu şekilde yapardı, yani krallar bilmeli ki, yetkilerini ve egemenliklerini Tanrı'dan sonra halktan alırlar. (…) O halde, mademki kralları halk seçer ve saptar, bundan halkın bütünlüğünün kralın üstünde olduğu sonucuna varırız. (…) Çoğunlukla yapılan gemi benzetmesine göre, bir devlette kral kaptanın yerini tutar; ahali geminin sahibidir, kaptana itaat ederler; bu arada kaptan da kamu menfaatine çalışır; sanki bu kaptan bir kamu hizmetçisinden daha fazla saygı görmezmiş ya da görmemesi gerekirmiş gibi.

Zaten gösterdik krallar saptanırken iki akit ya da ittifak yapıldığını: Bir tanesi Tanrı, kral ve halk arasındadır ki bunu daha önce ele aldık, diğeri ise kral ile halk arasındadır. Burada bunun hakkında bir şeyler söylememiz gerekir. Şaul kral olduktan sonra kendisine onun doğrultusunda yöneteceği kraliyet yasası sunulmuştu. Davut El Halil de Efendi'nin huzurunda, yani Tanrı'yı şahit göstererek halkın tamamını temsil eden eski İsrail düşünürlerinin hepsiyle bir sözleşme yapmıştı, ancak ondan sonra kral olabilmişti. (…)

Öyleyse şurası kesindir: Halk şartlar koşarak akitlerin uygulanmasını ister. Kral buna söz verir. O halde şartı koyan tarafın durumu, sözü veren tarafın durumundan yasal bakımdan daha kıymetlidir. Halk krala adil bir şekilde ve yasalar doğrultusunda yönetip yönetmeyeceğini sorar. Kral, evet diye cevap verir. Bu cevaptan önce olmamak kaydıyla halk da sonra namuslu bir şekilde yönettiği müddetçe ona sadakatle itaat edecekleri cevabını verir. Bu şekilde kral, halka söz verir: Bu şarta uymaması halinde insanların geri kalanı da hakkaniyet ve mantık doğrultusunda kendi sözlerinden döneceklerdir.

İlk akit veya sözleşmede yalnızca dindarlık şartı vardır, ikincisindeyse adalet.. Kral birinde dine uyarak Tanrı'ya kulluk edeceğine, ötekinde insanları adaletle yöneteceğine söz verir. Birinci sözleşme ile kral, Tanrı'nın cennetini kazanabilmek için elinden gelen gayreti göstermekle, ikincisiyle halkın menfaatini sağlamakla yükümlüdür. Birinci sözleşmede, "Benim buyruklarımı yerine getireceksin"; ikinci sözleşmede ise, "Adaleti bütün insanlara eşit olarak dağıtacaksın" şartı bulunur. Birinci şartı yerine getirmediğinde münasip şekilde intikam alacak olan Tanrı'dır, ikinci şartı yerine getirmediğindeyse bunu meşru olarak cezalandıracak halktır ya da onu temsil edenlerdir ki, onlar halkı korumayı üstlenmişlerdir. (…)

Evvela doğanın kanunu bize yaşamımızı ve hürriyetimizi sürdürmeyi ve korumayı öğretir ve emreder; hürriyet ki, o olmazsa bütün fenalıklara ve

şiddete karşın yaşamın tadını çıkarmaya neredeyse değmez. Doğa bu kuralı içgüdüler yoluyla köpeklerde kurtlara karşı, boğalarda aslanlara karşı, güvercinler ile serçeler-atmacalar arasında, kümes hayvanları ile çaylaklar arasında, ancak çok daha fazla olarak insan ile yine insanın kendisine karşı vermiştir, eğer ki insanı da hayvanlardan sayarsak. Bu yüzden her kim ki kendi içinde de var olan kendini savunmanın meşruiyetini sorgular, doğanın kanununu sorgulamış olur. Buna ülkelerin kanunlarının da eklenmesi gerekir; bu kanunlar mülkiyetleri ve egemenlikleri diğerlerinden ayırır, sınırlar belirler, hudutlar çizer ki, her erkek bu sınırları bütün işgalcilere karşı savunmak zorundadır. (…)

Bunun yanı sıra bir de belli kurallar çerçevesinde bazılarında bir şekilde, başkalarında başka şekilde insanların toplumlarını yöneten, ülke kamu hukuku veya iç yönetime dair yasaları vardır. (…) Bu nedenle, eğer birisi aldatma ya da zorlama yoluyla bu kanunları ihlal etmeyi teklif ederse, hepimiz ona karşı koymak durumundayız, çünkü o, sahip olduğumuz her şeyimizi borçlu olduğumuz topluma yanlış yapmıştır ve herkesin doğa, kanunlar ve kutsal ant gereği kesin surette korumakla yükümlü olduğu ülkemize zarar verebilir. Öyle ki, ürkeklik, ihmal ya da kötü niyet bizi buna uymaktan alıkoyarsa, bizler de haklı olarak, kanunları ihlal eden, ülkemize ihanet eden, dini horgören insanlardan oluruz. Şimdi, doğanın ve milletlerin kanunu ve kamu, bize böyle zorbalara karşı silahları elimize almamızı emrediyorsa, o zaman bizi bunun aksine inandırabilecek hiçbir mantık yoktur; ne bir ant, akit ne de kamusal veya özel yetki şartı bizi bundan alıkoyabilir. Bu nedenle, en sıradan kişi dahi işimize karışan böyle zorbalara karşı koyabilir ve meşru olarak muhalefet edebilir.

b. Sorular

İlk Soru: Prensler Tanrı'nın Yasasına Aykırı Şeyler Emrederse, Teba Prenslerine Bağlı ve İtaatkâr Davranmalı Mıdır?

Belki bu soru ilk bakışta gereksiz ve faydasız görünebilir, çünkü Hıristiyanlar tarafından kesinlikle doğru kabul edilen, Kutsal Kitap'ta tarihin her çağından örneklerle ve kutsal şehitlerin ölümleriyle birçok ifadede teyit edilen bir aksiyomdan şüphelenmeyi gerektirir. Bu durumda şu sorulabilir: Tanrı'ya açıkça ve mutlak biçimde itaat edilmesine ve krallara da Tanrı'nın yasasına karşı yanlış bir şey emretmediği sürece aynı şekilde itaat edilmesine inandılarsa, Hıristiyanlar neden bu kadar çok ıstırap çekmek zorunda kaldılar? Diğer yandan, neden Havariler insanlara değil de Tanrı'ya itaat

edilmesi gerektiğini söylemiştir? Yani sadece Tanrı'nın iradesi her zaman adilse ve insanların iradesi bazen adil, bazen de haksız ise sadece Tanrı'nın emirlerine istisnasız olarak uymamız ve insanların emirlerine belirli sınırlar dahilinde uymamız gerektiğinden kim şüphe edebilir?

Ama bugün kendilerine Hıristiyan diyen birçok prens kibirli biçimde, Tanrı'nın bile kontrol edemediği sınırsız bir güce sahip olduğunu vehmediyor; ayrıca yanlarında, onlara yeryüzünün tanrıları olarak gören çok sayıda dalkavukları veya korkudan ya da zorunluluktan dolayı prenslere her konuda tüm insanların tamamen itaat etmesi gerektiğine inanan veya inanır gözüken çok sayıda başka kişi de var.... Prensler kendi sınırlarını aşıyorlar, Yüce Tanrı'nın onlara verdiği otorite ile memnun olmuyorlar ve O'na ait olan tüm insanlar üzerindeki egemenliği gasp etmenin yollarını arıyorlar. Mevcut tebaalarının bedenlerini ve mülklerini yönetmekle tatmin olmuyorlar, sadece Hz. İsa Mesih'e ait olan vicdanlarını da baskı altına almak istiyorlar. Dünya onların ihtirasları için yeterli olmadığından tırmanıp cenneti de fethetmek istiyorlar…

İkinci Soru: Tanrı'nın Yasasına Karşı Gelen veya O'nun Kilisesini Yıkan Bir Prense Direnmek Yasal Mıdır? Kimler Tarafından, Nasıl ve Ne Kapsamda Direnmek Yasaldır?

Bu soru önce fazla heyecanlı ve zor gibi görülebilir, çünkü Tanrı'dan korkan prenslere hitap edildiğinde fazla konuşmaya pek gerek yoktur; diğer yandan, bu sözlerle kendisinden başka bir egemen tanımayan kişilerin kulağını rahatsız etmek çok tehlikelidir. Bu sebeple, çok az kişi bu probleme karışmıştır, buna temas edenler de şöyle bir değinip geçmişlerdir. Soru şudur: Tanrı'nın yasasına karşı gelen veya onun kilisesini yıkan veya tamir edilmesine izin vermeyen bir prense direnmek yasal mıdır? Kutsal Kitap'taki anlama bağlı kalırsak o bizi cevaplayacaktır. Çünkü eğer bu durumda (direniş) Yahudiler için yasal hale gelmişse hatta onlardan bu talep edilmişse (Eski Ahit'in bölümlerinden kolayca örnek bulunabilir), aynı şeyin herhangi bir Hıristiyan krallığı veya ülkesindeki tüm insanlar için de geçerli olduğunun inkâr edilemeyeceğinden eminim...

Ama burada şöyle bir itiraz geleceğini görebiliyorum. Şunu soracaksınız: Tüm insanların, o çok başlı canavarın, devletin işlerini düzene sokmak için asice ayaklanması gerekli midir? İdare etmesi zor ve azgın bir kalabalık nasıl bir yeteneğe ve yöne sahiptir, hangi akılla ve bilgelikle devlet işlerini düzenleyeceklerdir?

Tüm insanlardan bahsettiğimizde, sadece otoritelerini insanlardan uzak tutanlardan, yani yargıçlardan[18] söz ediyoruz. Onlar krallardan aşağıdır ama insanlar tarafından hükümetin yardımcısı olarak görevlendirilmişlerdir ve Roma döneminde halkın seçtiği sulh hâkimlerine benzer, egemenlik haklarına tecavüz edilmesini kısıtlayan bir otoriteleri vardır ve halkı temsil ederler. Ayrıca, Sınıflar Meclisi[19] de kastedilmektedir, çünkü bu meclis krallığın bir özeti gibidir ve tüm kamusal olaylarda özellikle ve mutlaka ona atıfta bulunulması gereklidir. İsrail Krallığı'nın yetmiş yaşlısı gibi...

Üçüncü Soru: Bir Devlete Baskı Uygulayan veya Onu Yıkan Bir Prense Direnmek Yasal Mıdır ve Böylesi Bir Direniş Ne Kadar İleri Gidebilir: Kim Tarafından, Nasıl ve Hangi Hakla veya Yasayla İzin Verilmiştir?

Burada yasal bir prensin yasal otoritesini tartışmamız gerektiğinden, bu soru eminim tiranlara ve kötülükle dolu prenslere kabul edilemezmiş gibi gelecektir. Çünkü kendi iradelerinden ve isteklerinden başka yasa kabul etmeyenlerin aklı temel alan yasaların sesi karşısında sağır olmaları şaşırtıcı değildir. Ancak eminim ki iyi prensler bu tartışmayı destekleyeceklerdir, çünkü bilirler ki bütün hâkimler, rütbeleri ne kadar yüksek olursa olsun, yaşayan ve konuşan yasalardır.... Bu nedenle, tiranlara karşı gerekli olan çabalar bu kralları hiçbir şekilde rahatsız etmez. Tam aksine, tiranlar böylece rengini belli ederken kralların gerçek değerleri ve itibarları tüm görkemiyle ortaya çıkar...

Ama tiranlara gelince, bırakın onlar ne isterlerse düşünsünler ve söylesinler; bunu hiç dert etmem, çünkü ben onlar için değil, onlara karşı yazıyorum. İnanıyorum ki krallar ileri sürülen şeyleri hemen kabul edecektir, çünkü aklıselim gereği onlar da çobanların kurtlardan nefret ettiği kadar tiranlardan ve kötü yöneticilerden nefret ederler.[20]

(…) Tüm krallar öncelikle seçilmiş kişilerdir ve bugün taçlarını ve kraliyet otoritesini miras yoluyla elde etmiş olanlar ilk ve en önemli onayı insanlardan alır veya almalıdır. Kısacası, bazı ülkelerin halkları krallarını dikkate değer erdemleriyle bu hakkı elde etmiş belirli bir aileden seçmeyi gelenek haline getirmişse de onların bir aile ağacının tüm dallarını değil, gövdesini

18 Yazar burada yargıçlar sözünü tek bir anlamda kullanmıştır; sivil memurlar ve özellikle de kraliyet mahkemelerindeki hâkimlerden bahsetmektedir. Seçilen metnin devamında bu terim daha genel ve klasik anlamıyla kullanılmıştır ve krallar da dahil edilmiştir. ("Magistrate" terimi hüküm veren, hâkim anlamında yorumlanabileceği gibi, hükümdar olarak da düşünülebilir, ç.n.)

19 Fransa'nın Sınıfları Meclisi (ruhbanlar, asiller ve avam) Dinler Savaşı döneminde, yani bu risale yazılırken birçok defa toplanmıştı.

20 Salisburyli John'un prens ve kanun hakkındaki tartışmasıyla karşılaştırınız (sf. 342).

seçmiş oldukları sonucunu görmemiz gerekir; bu seçim o kadar bağlayıcıdır ki, halefler yozlaşırsa daha iyi bir aile seçemeyeceklerdir...

Şimdi insanların krallarını seçtiğini ve belirlediğini gördüğümüze göre, bunun sonucunda insanların toplamından oluşan toplumun kraldan üstün olduğunu anlarız, çünkü başka biri tarafından belirlenen kişi, onu belirleyen kişinin altındadır ve otoritesini başka birinden alan kişi gücünü aldığı kişiden daha güçsüzdür... Yani gemi sahibi geminin yolculuğu için bir kaptan tayin eder; bu kaptanın görevi dümende durmak, gemiyi rotasında tutmak ve tehlikeli kayalıklara çarpmasını engellemektir. Eğer görevini yaparsa denizciler ona itaat eder ama kaptan da en düşük rütbeli tayfa kadar gemi sahibine bağlıdır, aralarındaki tek fark, hizmet ettikleri yerin farklı olmasıdır.

Genelde gemilerle karşılaştırılan devletlerde de kral, kaptanın yerine geçmiştir. Genel olarak halk, geminin sahibini temsil eder, kamu iyiliğini düşündüğü sürece kaptana itaat ederler. Kaptan, halkın hizmetkârından başka bir şey değildir ve olduğu da düşünülmemelidir; bir hâkim veya savaştaki bir generalden, diğer memurlardan tek farkı daha büyük yüklerin altına girmiş olması ve daha fazla tehlikeye maruz kalmasıdır.... Ayrıca başlarında bir kral olmadan yaşayan sayılamayacak kadar çok sayıda insan vardır ama halkı olmayan bir kral düşünülemez...

Gerçekte tebaa, hep söylendiğinin aksine, kralın köleleri veya esirleri değildir, çünkü onlar ne savaş sırasında esir alınmış ne de parayla satın alınmıştır. Aslında daha önce de ispatladığımız gibi, onlar bir grup olarak efendi olarak düşünülmelidir; yani her biri, tek tek, kralın kardeşi veya akrabası olarak kabul edilmelidir. Eğer bunu garip buluyorsak Tanrı'nın krallara yasayı bizzat nasıl tanımladığına bakalım: Kendini, içlerinden seçildiği kardeşlerinden üstün saymamalıdır. (Yasanın Tekrarı 17:20)... Güzelliğini ve merhametini bizlere her gün ihsan eden, her şeye kadir ve mutlak iyi olan Tanrı prenslere, yani yardımcılarına halkın itaatinin korkuyla değil, sevgiyle sağlanmasını öğütler...

Dördüncü Soru: Komşu Prensler, Gerçek Dine Bağlı Olduğundan Eziyet Gören veya Açık Bir Tiranlık Altında Zulüm Gören Başka Prenslerin Tebaasına Yardım Edebilir Mi veya Etmeli Midir?[21]

Cevabını düşünmemiz gereken bir soru daha var... İster dini hatalarla veya batıl inançlarla insanların akıllarını ve ruhlarını ele geçirmeye çalışsın, isterse berbat zulümlerle ve aşırı vergilerle tebaasının bedenlerini ve

21 Bu bölümü Papa III. Innocent'in sözleriyle karşılaştırınız; Novit Ille (sf. 328).

mülklerini köleleştirmek istesin, tüm tiranlara haklı biçimde direnileceğini ve insanlar tarafından sürülmesinin mümkün olduğunu yeterince kanıtladık. Şimdiki sorumuz, Hıristiyan prenslerin, gerçek dine bağlı olduğundan dolayı zulüm gören veya haksız iş mahkûmiyetleriyle baskı altına alınan ve çektikleri acıların sebebi ya Mesih'in Krallığı ya da kendi ülkelerinin özgürlüğü olan başka ülke tebaalarına yasal olarak kurtarmasının mümkün veya gerekli olup olmadığıdır...

Eğer bir prens korkunç biçimde dindarlık ve adalet sınırlarını aşarsa, komşu bir prens din ve adalet sınırları dahilinde kendi ülkesinden çıkabilir, diğerinin ülkesini işgal ve gasp ederek değil, eşitlik ve adalet sınırları dahilinde kalarak duruma müdahale edebilir. Bu görevini ihmal ederse veya bunda başarısız olursa kötü ve değersiz bir hâkim olduğu ortaya çıkar...

Son olarak, her yana dağılmış tiranlar olduğu gibi, tüm tarihlerin tanıklık edeceği gibi, tiranlıklara karşı çıkabilecek ve insanların haklarını koruyacak prensler de mevcuttur. Böylesi örnekleri taklit eden bugünün prensleri tiranların hem bedenlerini hem de ruhlarını durdurmak, hem devletin hem de Mesih'in kilisesinin düşmanlarını engellemek zorundadır. Aksi takdirde kendileri de o rezil tiran unvanını taşımayı hak etmişler demektir.

Bu söylevi tek bir kelimeyle sonuçlandırmak gerekirse, dindarlık, Tanrı'nın yasasının ve kilisesinin korunmasını emreder. Adalet tiranların ve devletleri yıkanların akla tabi olmasını gerektirir. Yardımseverlik, zulüm görenleri rahatlatma ve iyileştirme hakkını talep eder. Bu amaçlar açısından faydasız olan kişilerin adları, bu dünyada ne kadar dindarlık, adalet ve hayırseverlik peşinde olursa olsunlar unutulacaktır.

* *Tiranlara Karşı Özgürlüğün Savunulması*, 1688 tarihli anonim bir çeviri.

B. PROTESTANLIK VE SİYASET

1. Kilise Politikası Hukuku

Richard Hooker

Richard Hooker (1554-1600), Kraliçe Elizabeth'in buyruğu altındaki Anglikan Kilisesinin edebiyat ve bilim alanında övünç kaynağı olan en önemli kişi idi. *Kilise Politikası Hukuku [Of the Lawes of Ecclesiastical Politie]* adlı önemli eseri, Başpiskopos Whitgift'in isteği üzerine Püritenlere karşı oluşan Elizabeth taraftarı dini yapının bir savunması olarak yazılmıştı. Sadece bir dini risale olmaktan öte bu eser, aynı zaman-

da siyasi düzen ve itaat sorununun felsefi açıdan ele alınması demekti. Aşağıdaki seçmeler, Hooker'ın ölümünden sonra yayınlanan sekizinci kitaptan alınmıştır; bu kısımda Hooker dini konularda kraliyetin üstünlüğünün geçerliliğini ele alır.

Şimdi, tartışılmakta olan son meseleye, yani bir ayrım yapabilmek adına *kilise idaresinin iktidarı* olarak adlandırdığımız *yüce yargının iktidarı* konusuna gelmiş bulunuyoruz.

Yahudi topluluğunda, Yahudi'nin dinin üstünlüğü hakkını kullanmaktan mahrum edilmesi hoş karşılanmamakta idi, halktan üstün olma hakkı da ona aitti; bu nedenledir ki onların kralları her iki hakkı da elinde tutardı.

(…) Bu örneğe Kilise'ye dair meselelerdeki bu benzer iktidar, bu ülkenin kanunları ile hükümdara verilmiştir. Ancak laik kralların bu şekilde görevlerinin yasal sınırlarını aştığını düşünenler de vardır. Sonunda buna inandırabilmek için yaptıkları şudur: İlk olarak Kilise ile devlet arasında kalıcı ve şahsi bir ayrım yaparlar. İkinci olarak Kilise'ye ait sanki bu her açıdan onların tek hakkıymış gibi tüm iktidarı Kilise'ye verirler. Bu haklar, Kilise yöneticilerince uygun manevi görev olarak belirlenmiş haklardır ve herhangi bir suretle Hıristiyan prenslerine ait olamaz.

Böyle ağırlığı olan meselelerde kaygan anlam belirsizlikleri ve kaçamaklı sözler arkasına gizlenmek çocukluktur. Bizim kabul ettiğimiz Kilise ile Devlet, doğaları itibariyle birbirinden ayrı iki şeydir. Devlet ile Kilise farklı şekillerde tanımlanmıştır. Onlara göre Kilise ile Devlet, yalnızca doğaları ve tanımları gereği birbirinden ayrılmayıp aynı zamanda varoluşları ile de daima birbirinden ayrılan kurumlardır. Öyle ki, her ikisi de ne kısmen ne de bütün olarak birbirlerine ait vazifeleri, Tanrı'nın emirlerine karşı gelmeden belirleyebilir ya da yerine getirebilir. O emirler ki onları birbirinden ayırmıştır, birbirlerinden ayrılmış olmaları onların birbirinden apayrı işlemesini gerektirir. İkisi de Tanrı'ya bağlıdır ve her birinin yerine getirmek zorunda olduğu şeyler konusunda biri ötekinin yerine getirmesine müsaade edilen işleri yapamaz. (…)

Görüyoruz ki bir kişi hem Anglikan Kilisesi'nin adamı, hem de devletin mensubu olamaz; devletin mensubu olan birinin Anglikan Kilisesi'nden olamayacağı gibi. Bu yüzden, tıpkı tabanın kenarlardan farklı olduğu ama bir yandan da aynı çizginin hem taban hem de kenar olduğu üçgen şekli gibi, diyelim ki bir çizgi taban olarak altta ve geri kalan çizgilerin temelini oluşturabiliyorsa: O zaman velev ki birinin özellikleri ve faaliyetleri çoğunluğa sunulacak bir devlete, ötekinin özellikleri ve işlevleri de çoğunluğa sunulacak bir kiliseye adını verir, ancak tek ve aynı çoğunluk bu durumda her ikisini de meydana getirir; işte bizdeki durum budur; yani bunlardan birisine ait olan,

ötekinden mahrum edilemez. Bilakis bize karşı olanlar Kilise ve devlet'in, her birinin ötekine mensup olmayanları içine aldığı apayrı iki toplum olduğunu, Kilise ile devlet arasındaki farkı, yani piskoposların başka bir kurum olan Kilise'nin yöneticileri olmalarından dolayı devletin işine karışamamaları, kralların da ötekinden ayrılmış olan bir yönetime, yani devlete sahip olup Kilise kurumunun yönetimine sahip olmadıklarından Kilise kurallarını koyamamaları konusunu bir hükme bağlayamadıklarını dile getirmedikleri sürece bu iki kurum arasındaki ayrılık duvarları sonsuza dek yükselecektir. Onlar şahsi bir ayırım yapılmasının gereğinden söz ederler. Bu ayırım bir kişinin her ikisiyle de uğraşabilme yetkisini tamamen ortadan kaldırır; bizde ise buna köstek olunmaz, aynı kişi her ikisine de hükmedebilir. (…)

Bu meseleye bir nokta koymak üzere şöyle bitiriyorum: Birincisi, kâfirlerin hâkimiyeti altındaki yerlerde Hz. İsa'nın Kilisesi ve devlet birbirinden bağımsız iki toplumdur. İkincisi, Roma Piskoposu'nun hükmü altındaki devletlerde toplumu hem Kilise hem de devlet meydana getirir. Ancak Roma Piskoposu camiayı iki ayrı kuruma bölmüştür ve Kilise'yi sivil prens ya da kralların iktidarına bağlı kılmamıştır. Üçüncüsü, bu İngilizlerin ülkesinde durum yukarıdakilerin ikisine de benzemez: Ancak bizde tek toplum hem Kilise hem de Devlet'ten meydana geldiğinden bizler dinsizlerin devletinden ayrılırız, onlarda ise böyle değildi. Aynı zamanda kendilerini Roma Piskoposu'na tabi tutanların devletlerinden de ayrılırız, çünkü bizde Kilise, Devletimizin başındaki kişiye bağlıdır ve onun altında bulunan kimseye bağlı değildir. Sözün özü şudur: Bizim ülkemiz, Tanrı'nın kendi seçtiği atalarımızın düzeni doğrultusunda meydana gelmiştir. Bu insanların bir kısmı devlete, diğer kısmı ise Tanrı'nın Kilisesi'ne aittir diye bir şey yoktur, aynı insanlar hep birlikte tek bir yöneticinin hükmü altındadır ve bu insanların hepsi onun yüce otoritesine bağlıdır.

Kilise ile Devlet arasındaki daimi ayrılık ve bağımsızlığı kanıtlamak adına itham edilen her türlü şeyin gayesinin, Hıristiyan bir krallıkta devlet üzerinde en büyük yetki sahibi olan kişinin hukuken Kilise üzerinde de iktidar üstünlüğü olamayacağı, başka bir deyişle, kilisenin içinde en yüce, hükmedilemeyen hâkimiyet sahibinin olduğu, manevi işleri düzenleyen ve buyuran bir kurum olması gerektiği şeklinde bir sonuca varmak olabilir. Bundan şu soruya varılmaktadır: Bu ülkenin yasalarının hükümdara teslim ettiği, Kilise üzerinde dini iktidar ve yönetme yetkisine, söz konusu yüce başkan ve yönetici sahip olabilir ve onu kullanabilir mi? Burada bir sonuca varmak için öncelikle yönetme yetkisini tanımlamamız gerekir; sonra hangi haklardan bahsedildiğini, bunların neye göre sıralandığını, ölçüsünün ne olduğunu, nerelerde kullanıldığını, hangi yönetici örneği doğrultusunda Hı-

ristiyan krallara bu yetkinin verilebileceğini göstermeliyiz. Bu genellemeleri açtıktan sonra, kendi kralımıza verdiğimiz bu yetkinin yasal boyutuna bakmalıyız; yani bu krallığın uzandığı sınırlardaki Kilise'nin başkanlığına verilecek unvana, halkın manevi işleri hakkında büyük meclisin toplanması ve feshedilmesi konusundaki imtiyazlara, dinle ilgili bütün emirleri kanun hükmünde geçerli olacak şekilde tasdik etme yetkisine, en önde gelen kilise yöneticilerinin piskoposluğa yükseltilmesine, diğer mahkemelerin sahip olduğu yetkiden daha fazla adli yetkisi olmasına, reform programının tabi olacaklarını öne sürdüğü kınama cezasından muaf olmalarına.

Düzenin olmadığı bir toplumda hayat yoktur, zira düzen eksikliği kargaşanın anasıdır. Bunu ihtiyaçların birbirinden ayrılması takip eder ki, bu ayrılığın olmadığı yerde kaçınılmaz yıkım vardır. Bu sebeptendir ki havariler toplumlara her şeyin bir düzen çerçevesinde yapılmasını söylemiştir. Düzen, işi gereği ona aşina olan kişiler arasında yerleşmediği sürece oturtulamaz. İşler ya da kişiler düzene konulacaksa, bu onların kıdemlerle birbirinden ayrılacağı manasına gelir. Çünkü düzen, kademeli bir yapıdır.

Dünya çok çeşitli kısımlardan meydana gelir ve bu çeşitlilik tek bir şey ile ayakta durur; tüm aksamı bir çerçeveye sığdıran, bunları düzene de koymuştur. Evet, Tanrı'nın bizatihi kendisi her nerede birçok parça bir araya gelmişse, en aşağıdakinin en yukarıdakine kenetleneceği, birbirine bağlı tek bir varlık olarak idame ettireceği kanunu hem himaye etmiş hem de şart koşmuştur.

İşte toplumlardaki işlerin ve kişilerin düzeni, politikanın işidir; her aşamada buna münasip araç ise yetkidir; yetkiden kasıt, bir eylemin yerine getirilmesi için kendimizde olan ya da başkalarından aldığımız kudrettir. Yerine getireceğimiz görev sırf dini konularla ilgili ise o zaman görevi yapma yetkisi manevi bir yetki olur; bu, onu aşan başka bir yetkinin bulunmadığı bir yetkiyse, biz buna sınırlarının vardığı ölçüde hâkimiyet ya da yüce yetki deriz.

Bu nedenle, Hıristiyan kralların dini işlerde ve davalarda manevi hâkimiyet sahibi olduğu söylendiğinde şu anlam çıkmaktadır: Kendi bölgeleri ve topraklarında Hıristiyanlık dini ile ilgili konularda dahi hükmetme yetkileri ve güçleri vardır ve kral olarak hüküm giydirildikleri yerlerde bu meselelerde onların üstünde hükmedebilecek bir başkası yoktur. Ancak bununla beraber, kralların yetkisinin en yüksek, hiçbir konuda istisnaların olmadığı üstünlük olarak adlandırıldığını da unutmamamız gerekir. Yeryüzündeki bütün kralların kralı olan Tanrı'nın kendisini, bu tarz konuşmalarda istisna göstermeyecek kadar hasta beyinli kaç insan vardır? Üstelik yasalar ona hâkimiyeti bahşetmişken, bu yetkiyi taşıyan kralın yasalar çerçevesinde bu yetkiyi elinde tuttuğundan kim şüphe duyabilir?

Krallara bahşedilen yüce yetkiye kafa tutan iki ayrı muhalif grup vardır: Birinci grup "dünyanın her yerinde dini meselelerde ilahi yetkinin Roma Piskoposu'na ait olduğunu" savunurken, ikinci grup söz konusu yetkinin "her milli kilisede, ilgili rahipler kurulu"na ait olduğunu öne sürer. "Kralların kendi bölgelerinde bu yetkiye sahip olabileceğini" her iki gruba karşı savunan bizler, hangi haklarla bu yetkinin onlara verilebileceğini göstermeliyiz.

İlk olarak, neredeyse hiçbir şüphe ve uyuşmazlık sezmeksizin inandığım görüşe göre, bağımsız her halk, belli bir kurulu düzenden önce Tanrı'nın yüce hâkimiyeti altında kendi üzerinde tam hâkimiyet sahibidir; tıpkı bir başkasına itaat bağıyla bağlı olmayan bir insanın kendisi üzerinde aynı yetkiye sahip olması gibi. Tanrı insanoğlunu yaratırken, ne tür bir toplumda yaşamayı seçmiş olursa olsun, kendi kendini yönlendirebilme iradesini tabiatına tam olarak vermiştir. Kendi kendinin efendisi olarak doğmuş bir kişi başkasının hizmetine girsin. Tabiat gereği bütün toplumların sahip olduğu o yetki, birçok, birkaç, hatta tek bir kişi tarafından elde edilsin de ötekiler ona itaat ederek yaşasın. (…)

Bu nedenle, şimdiye değin konuştuğumuz bu meselelerle ilgili olarak son sözümüz şöyle olsun: Tek ve birbirinin aynı insanların, Kilise'yi ve Devlet'i meydana getirdiği hür bir Hıristiyan devletinde ya da krallığında, dünyevi meselelerde hâkimiyet sahibi olan efendilerinin ve yöneticilerinin, dini meselelerde de yüce yetkiye sahip olmasının iyi ve ağırlığı olan konularda elverişli bir çare olarak görmelerini Tanrı, Hz. İsa'nın aracılığıyla iletmiştir. Bu nedenle mantığın ışığı onları bu yola yöneltmiştir, Tanrı'nın kendisinin açıkça gösterdiği kanunların buna diyeceği bir şeyi yoktur. Elbette onlar, mantıklı ve dini bütün insanların yapması gerekenlerden başka bir şeyi ileri sürmezler.

2. *Cumhuriyet**

Jean Bodin

Fransız hukukçu Jean Bodin'in (1530-96) yazdığı Six *Livres de la République*, On Altıncı yüzyılda politika teorisi üzerine yazılmış olan en önemli kitaptır. Aziz Bartholomeos Günü Katliamı'ndan sadece dört yıl sonra, Fransa'da Din Savaşları devam ederken 1576 yılında yayımlanmış olan kitap, güçlü bir monarşinin tek başına politik düzen sorununu çözebileceği tezine dayanıyordu. Ancak Bodin de monarşinin Huguenot'ları bastırmaya çalışarak sadece kendi kendine zarar vereceğini düşünüyordu. Bundan dolayı o da esas olarak dini değil, devleti ilgilendiren sebeplerden ötürü dinde hoşgörüyü savunmuştur.

Soyluların ve halkın yeni bir din ya da mezhebe rıza gösterip kabul etmesi güç olabilir, aynı şekilde dini ya da mezhebi değiştirmek veya baskılamak bütün devleti tehlikeye atmadan imkânsız değilse bile pek zordur. Her iki durumda da en çok tavsiye edilen şudur; Devletin prens ile yöneticileri, becerikli kaptanları kendilerine örnek alsın, istedikleri limana giremediklerinde, ulaşabilecekleri bir limana doğru dümenlerini çevirsinler. Evet, zaman sık sık onların yönlerini değiştirir, fırtınalar ve kasırgalar çıkarır, istenen limana ulaşmaya çalışırlarken kazaya uğrarlar. Bu yüzden o din ya da mezhebe katlanılacaktır, yoksa devletin yıkımı ve felaketinden kaçılamaz: Devletin sağlığı ve refahı yasalar nazarında en önemli şeydir. Bu nedenledir ki İmparator Konstantin, Aryanların[22] kuruluşlarına ve okullarına katlanmıştı; muhtelif kişilerce yazıldığı gibi, onlara karşı hissettiği sevgi ve şefkatten değil, tebaasını ve devletini bu şekilde sessizce koruyabilmek için. Yine Büyük Theodosius, kendisi Katolik olduğu ve Aryanların görüşlerine karşı çıktığı halde hiçbir surette baskılayamayacağından onların dinlerine ses çıkarmamıştı. Bu şekilde her iki tarafı da barış ve itaat içerisinde idare etmişti. Theodosius'tan sonra imparator Zeno tüm dinlere mensup kişileri kendi içlerinde ve devlet ile uzlaştırabilmek için birlik ve sükûnet ya da huzura dair bir ferman çıkarılmasını emretti. Onu örnek alarak Anastasius kayıtsızlık kanununun çıkarılmasını sağladı. Böylece ateşli ve şamatacı vaizlere yol verilirken ciddi ve mütevazı vaizler el üstünde tutuldu. (…)

Din konusunda birbirinden birbirine fark gösteren çeşitli insan toplulukları içinde hangisinin en iyisi olduğuna karar verme sorumluluğunu burada üzerime almayacağım (yine de sadece tek bir doğru ve ilahi yasa vardır ve o da Tanrı'nın ağzından çıkmıştır). Lakin eğer prens dininin doğruluğunda iyice eminse ve tebaasını mezheplere ve gruplara bölecekse, bunu (benim fikrimce) zorlama yoluyla gerçekleştirmemelidir: Zira insan aklı böyledir, onları ne kadar zorlarsanız o kadar inatçı olurlar ve burunlarının dikine giderler; onlara ne kadar büyük ceza verirseniz o kadar az fayda sağlarsınız. İnsanın ortak doğası böyledir, kendi isteğiyle bir şeyleri sevebilir, zorlanamaz; bunun yerine dininin doğruluğuna iman etmiş bir prense, bitkin düşmeden veya ikiyüzlülük etmeden inandıklarının peşinden gitmek ve onları yerine getirmek, bunu yaparken de yüce Tanrı'ya samimi bir şekilde kulluk etmek yakışır. Böylece tebaasının iradesini ve fikrini kendisine hayranlık duymaya ve onu örnek almaya yöneltir, bir zaman sonra bütün mezhep ve fikirlerin bile kökünü kurutur. Bu sayede ayaklanmalardan, belalardan ve iç

22 Dördüncü yüzyılda İskenderiye'de yaşamış olan Arius'un geliştirdiği teolojik doktrin, Hz. İsa'nın tanrısallığının inkârı. Roma'nın Pavlusçu yaklaşımı resmi Hıristiyanlık olarak kabul etmesiyle Aryanlar etkisini yitirdi. (y.n.)

savaşlardan kaçınmakla kalmaz, aynı zamanda başıboş tebaasını refah limanına götürür. (…)

Türklerin büyük imparatoru, dünyadaki her prensinki kadar büyük bir sadakat ile atalarından kendisine gelen dine hürmet etmiş ve onu gözetmiş, ancak ötekilerin tuhaf dinlerine nefret duymamıştı; aksine, herkesin kendi vicdanı doğrultusunda yaşamasına müsaade etmişti. Evet, böyle idi, üstelik Pera'daki sarayının yakınlarında dört ayrı din, yani Yahudilerin, Hıristiyanların, Yunanlıların ve Muhammedilerin dinleri yaşanmaktaydı. Bunun yanı sıra Caloger'lere ya da Athos Dağı'nda[23] yaşayan dindar keşişlere kendisine dua etsinler diye sadaka yolladı. Aynısını Augustus da Yahudilere yapmıştı; Augustus düzenli olarak onlara sadaka ve Kudüs'e kurbanlık yollardı; kendisinin ve devletin refahı için her gün kurban kesilmesini emretmişti. Çünkü Türkler gibi eskiler, saf akıldan türeyen tüm dinlerin tanrılar nazarında kabul gördüğüne ikna olmuşlardı. Buna rağmen Romalılar yabancı dinleri kolaylıkla kabul etmezdi ama şehirdeki herkesin şahsi davranış ve yaşayışlarına ve dinlerine izin verirlerdi. Evet, Romalılar İsis ve Esculapus'un kurbanlarını kabul etmiş, Pantheon'un bütün tanrılara adanmasına müsaade etmişti. Bütün insanlar içinde sadece Yahudiler diğer dinleri küçümserdi, bu şekilde kendilerine karşı bütün insanların nefretini kazandılar. (…)

Ahlaksız, tuhaf ayinlerin ve törenlerin ve iktidarın tebaasının çoğunluğunun nefret ettiği diğer uygulamaların devletten uzak tutulması bence iyi ve faydalı olur. Çünkü tebaanın birbirine duyduğu sevgi korunmalıdır, bu sevgi bilhassa dinle ilgili meselelerde rıza ve anlaşma ile beslenir ve devam ettirilir. Ancak aynı din komşu milletlerin görüşünce ve tebaanın çoğunluğunca seviliyorsa cezalarla bastırılmamalıdır, aynı zamanda isyana tahrik etmeden açıkça yaşanamıyorsa, o zaman kimsenin dinini özel olarak yaşamasının yasaklanmaması sağlanmalıdır. Aksi takdirde dinini yaşamaktan mahrum bırakılanlar ve bununla beraber başkalarının dininden hoşlanmayanlar hep birlikte tanrıtanımaz olurlar (ki bunu her gün görüyoruz). Artık bir kere Tanrı korkusunu kaybettiklerinde hem yasaları hem de yargıçları ayakları altında çiğnerler, her tür küfrü ve kahpeliği kendilerine âdet edinirler, öyle ki bunun insani yasalarla telafi edilmesi mümkün olmaz. (…) Zira devletin düzeninin Tanrı korkusu olan insanın iradesi tarafından değil de insanoğlunun emir ve yasalarıyla korunacağını düşünenler pek yanılırlar. Çünkü en büyük zorbalık bile anarşiden daha acıklı olamaz, ne prens ne de yargıç olduğundan itaat eden de hükmeden de, olmadığında, bütün insanlar hür

23 Türkçe'de Aynoroz Dağı olarak bilinir. Yunanistan'ın kuzeyinde Ege Denizi'ne uzanan bir yarımada bulunan dağda Ortodokslar için pek mühim ve muteber manastırlar bulunmaktadır. Yunanca *Hagion Oros*, yani kutsal dağ anlamını taşır. (y.n.)

iken ve cezalandırılma korkusu yokken hayatın düzeni sarsılır. Buna göre en büyük hurafe tanrıtanımazlık kadar nefret edilesi değildir. (Benim görüşüme göre) çoktanrılı dinlere inananlarla hiç tanrısı olmayanlara aynı cezanın verilmesi gerektiğini, kabul edilen tanrıların sonsuzluğu dolayısı ile ulu ve ebedi Tanrı'nın ortadan kalktığını düşünenler insanları gücendirirler. Çünkü bu hurafe denilen şey her ne kadar büyük olsa da yine de insanoğlunda yasalar, yargıçlar ve birbirleri arasındaki karşılıklı görevler konusunda korkuyla karışık saygı uyandırmıştır. Oysa ki ateizm kötü işler yapmaktan korkmayı insanların aklından silip atmıştır. Bu yüzden iki sakınca, (yani) ateizm ve hurafe söz konusu olduğunda büyük olanını reddetmeliyiz. Fakat bizler doğru olan dini açıkça yaşayamadığımızda, yani tek yüce ve ebedi Tanrı'ya tapamadığımızda, halkın inandığı dini ayıplayıp insanları dinsizliğe ya da isyana yöneltiyormuş gibi görünmemek için kamu hizmetine dönmek daha iyidir. Böylece akıllar, tek bir yüce ve ebedi Tanrı'ya hürmet etmeye devam eder.

* John Bodin, *Devlet Üzerine Altı Kitap*, çev. Richard Knolles, Londra, s. 382, 537–40.

*3. Dünya Tarihi**

Sör Walter Raleigh

Kraliçe Elizabeth'in gözdesi, kâşif Sör Walter Raleigh (1552-1618), Kral I. James'e komplo kurmaktan 1603'te hüküm giyer. Kulede hapis olduğu uzun yıllar içinde, Raleigh, iddialı bir *Dünya Tarihi* tasarlayıp bir kısmını kaleme aldı. Bir bölümü 1614 yılında basılan eser, Rönesans ve Reform dönemi İngiltere'sinde tarih yazımının doruk noktası niteliğinde bir belge olarak anılır. Aşağıdaki seçme, Sör Walter Raleigh'in önsözünden alınmadır.

Bu önsözün birinci bölümünde bana, zamanın hatıralarını kendilerinden sonraki çağlara bırakanların ortak ve münasip görülmüş geleneğini izleyerek bunu tarihe vermek düşüyor. Ancak söylenenleri aktarmaktan başka yapabileceğim bir şey olmadığı halde, okuru tekrarlarla sıkmayacağım. Tarih, kendisine itibar sağlayan faydalarının yanında, bu eserde insanlığın tüm bildiklerine üstün gelmiş, bildiklerimiz içinde bize can vermiştir. Çünkü dünyanın da günümüze kadar gelen yaşamı ve başlangıcı vardır. Evet, tarih zamana galip gelmiştir, tarihle birlikte sadece sonsuzluk zamanı yenmiştir. Çünkü tarih binlerce yıllık uçsuz bucaksız, yiyip bitiren boşlukta bildiklerimizi bize taşımış, aklımıza açık ve keskin gözler vermiştir. Sanki eski-

den o büyük dünyayı, *magni Dei sapiens opus*'u, "bilge iş"i yaşamışız gibi şimdinin farkına varalım, dedi Hermes, Burada kastettiğim, dünyaya nasıl hükmedildiğini, onun nasıl suyla kaplandığını ve insanların nasıl yeniden türediğini, krallar ile krallıkların nasıl gelişip yıkıldıklarını, Tanrı'nın hem onları hem ötekileri hangi erdem ve takva ile refaha kavuşturup hangi ahlaksızlık ve çirkinlikler yüzünden acınacak hale düşürdüğünü gözlemekte olduğumuzdur. Ve sadece bizi ölmüş atalarımızla tanış etmiş olmasından, yeryüzünün derinlikleri ile karanlıkları içinden onların anısını ve ününü bize ulaştırmasından değildir tarihe borcumuz. Hûlasa ebediyet kadar bilge bir politika çıkarırız tarihten, öteki insanların günümüze ulaşmış dertleriyle kendi benzer hatalarımıza ve layık olduğumuz kötülüklere bakıp onları birbiriyle kıyaslayarak. (…)

Aşağıdaki hikâyenin ilk kitaplarının ilk krallar ile krallıkların söylemini üzerine aldığını ve önsözün o kısa ömrünün pek uzak olan eski zamanlara kadar uzanıp bunlara yetişmesinin ve yargılara varmasının mümkün olmadığını bildiğimden, şimdilik kendi krallarımız ve onlara komşu olan prensler tarafından elde edilmiş kazançlara değineceğim. Onlar hem kutsal hem de beşeri yazıtlarda hıyanetin, adaletsizliğin ve zalimliğin getirdiği başarının farkına varmış, (buna rağmen) aynı çizgide tohumlar ekmişlerdir.

Doğrudur, insanların hepsinin hükümleri kabul edilemez, ne de (daha da tuhaftır ki) her bir insanın eğilimi, doğadaki örneklere benzer şekilde galeyana gelir. Fakat herkes en fazla, kendi özeline dokunulduğunu zannettiği şeyden veya kavrayışına en iyi uyan şeyden nem kapar. Ancak, Tanrı'nın yargısı sonsuza dek değişmez kalır, zamanın uzun süreci onu yıpratmaz; bir çağda lanetlediğini diğer çağda kutsal sayacak değildir Tanrı. Bu nedenle, bilge kişiler ve bilgeliği ilahi olmasa da doğru ve sağlam temelli olanlar, günümüzden pek uzakta kalmış misaller ile ileriki zamanlardaki örnekler arasından, dinsiz politikaların acı meyvelerini ayırt edebileceklerdir. Görünen köyün kılavuz istemediği, kötülük edenin kötülük bulduğu da doğrudur. Ben de burada önsöz ile, ortaya çıkan eserin ulaşamamış olduğu kimi örneklerin üzerinden geçeceğim.

Normandiyalıların Fethi'nin yaralarını henüz sarmışken, Normandiyalı ırkından olan krallarımız arasında, I. Henri'nin çocukları üzerine Tanrı'nın adaletini saldığı yegâne ve en göze çarpan örnekle karşı karşıya geliyoruz. Zira bu kral, kendi oğullarını bu ülkenin kralları yapabilmek için hem güç kullanarak ve kurnazlıkla hem de zulüm ile Normandiya dükü olan ağabeyi Robert'i mülkünden mahrum etmiş, hile ile yerine geçmiş, en sonunda da kör ederek mahvına yol açmıştır. Tanrı, onlara katılan yüz ellinin üzerinde kişiyle birlikte hepsini, kadın erkek, çoluk çocuk (Maud dışındadır bunla-

rın) denizlerin dibine gömdü, aralarında pek çok soylu ile pek sevilen kralın soyundan gelenler de vardı.

II. Edward'a gelene dek atlayalım ötekileri. Şurası kesindir ki, kralın öldürülmesinden sonra bu bir kan meselesi yapıldı, arada durakladıysa da tekrar çıktı ortaya; hem de öyle çok mesele edildi ki, erkek ırkından olan bütün prenslerimiz aynı illetten öldüler. Ve III. Edward gençlik yıllarında bu korkunç gerçekten şüphelenmekten öte gitmediyse de, daha sonra bu şekilde Kent Kontu olan kendi amcasının ölümüne sebep oldu. Çünkü o, kardeşinin kefareti ödeyerek kurtarma arzusunu yerine getirmemişti, yoksa kont yaşıyor olacaktı (kral bu şekilde amcasına ihanet etti, amcasının aklındakiler olsa idi kendine ihanet etmiş olacaktı). Söylüyorum, bu açıkça göstermektedir ki, Edward olanlardan bihaber değildi, aksinin olmasına da pek hevesli değildi, ancak Mortimer'ın aynı sebepten ölmesine de neden oldu.

Tanrı'nın anlaşılmaz bir sır gibi olan takdiri, bu zalimliğin öcünü III. Edward'ın torunundan aldı; soylarının son kişisine kadar bu böyle sürdü; öyle ki, ikinci, üçüncü nesillerine kadar hepsi, harcına masumların kanı katılmış olan o binaların yıkıntıları altına gömüldüler. II. Richard'a gelince; o hazinesi, bakanı ve vekilharcı ile öteki muhtelif danışmanlarının kimilerinin halk tarafından bozgun edildiğini gördü fakat o daima bunlardan ders almayacak kadar üstün zekâlı gördü kendisini. Huntington ile Kent kontları olan Montague ve Spencer kendilerini o zamanların büyük politikacıları olarak sayıyorlardı, tıpkı ötekilerin yapmış olduğu gibi. Kralı memnun etmeyi ve Gloucester cinayetinden sıyrılmayı umarlarken kısa bir süre sonra yanlarında yardakçılarıyla birlikte aynı zalim ellerde can verdiler, üstelik o dükün ölümünden çok daha utanç verici bir biçimde. Kralın kendisine gelince; (o yaptıkları göz önüne alınınca büyüklüğüne layık olmadığı gibi, hoş görülemez de; inancı, anlaşmaları, afları ve imtiyazları ihlal ederek kendi kendini tanımamıştır) gençliğinin baharındayken tacından edildi, tebaasından olan Alman kuzeni Lancasterli Henri tarafından öldürüldü. O Henri, daha sonra IV. Henri olacaktı.

Unvanı pek güçlü olmayan, tacı hıyanetle ele geçirmiş olan bu kral, topraklarındaki beylere verdiği sözde durmadı, yalnızca kendine düşen mirası alma niyetindeymiş gibi ihtar vererek Richard'a verdiği sözde de durmadı, hatta parlamentoda temsil edilen tüm krallığa verdiği sözü de tutmadı; onlara tahttan indirilmiş olan kralın hayatta kalacağına yemin etmişti. Bundan sonraki birkaç yıl boyunca ülkeye hükmetti, bu süre içinde tebaası her taraftan bastırdı, komplolardan ve ayaklanmalardan başı bir türlü kurtulmadı. Torunu VI. Henri'nin ve prens olan oğlunun birdenbire merhamet gösteril-

meksizin öldürüldüğünü gördü (eğer ebedi ruhlar vücut can verdikten sonra her şeyi görüp hissedebiliyorsa); taç onun soyundan çıktı (oysa onun için ne kadar kanın dökülmesine sebep olmuştu). Tacı düşmanının soyundan olanlar giyip semeresinden faydalandı, halbuki o, düşmanlarını güçsüz bıraktığını zannediyordu. Krallığın başına sorgusuz sualsiz geçebileceğini de sanmıştı, parlamento ile de bu mirası kendi çocuklarına bırakacaktı. Ve hiç şüphesiz, insan aklı şundan başkasını takdir edemezdi: Babanın aldığı, oğlu V. Henri'nin yiğitlikle göze çarpan zaferlerinin takip ettiği tedbirli önlemler, bütün rakiplerinin ümitlerini, tekrar eden zaferin yeisine gömdü. Ben derim ki, Casaubon'un şu sözü doğru olmasa idi, gene de insan aklı öyle takdir buyurabilirdi: *Dies, hora, momentum, evertendis, dominationibus sufficit, quae adamantinis credebantur, radicibus esse fundatae*. "Sapasağlam temellendirilip kurulmuş gibi görünen şeyleri tepetaklak etmek için tek bir gün, bir saat, bir an yeter." (…)

IV. Edward'ın yerine, kendisiyle gelen her türlü belanın başkahramanı olan III. Richard geçti. (…) Bütün bu fena işler, cinayetler, politikalar ile Hıristiyanlık dinine karşı yürütülen karşı politikalardan sonra ve o pek merhametsiz elleriyle yeğenlerinin ve doğuştan bey olanların boğazını sıktıktan sonra, o daha farkına varıp tadına bakamadan evvel sona eren kısacık bir sefahat sürmekten başka ne kalırdı ona? Masumların kanının o büyük feryadı, Tanrı'nın elleriyle onun da kanını akıttı; o da hem dostlarının hem de düşmanlarının gözünde utanç ve şerefsizlik timsali oldu.

Bu zulme kral VII. Henri dur dedi, bu yüzden (şüphesiz) kendisi Tanrı'nın adaletine doğrudan aracı oldu. VII. Henri politik bir prens idi, tabii eğer böyleleri vardı ise. (…) Gelgelelim onun başına tacı koyan Stanley'in başının uçurulması ve Clarenke Dükü George'un oğlu olan genç Warwick kontunun ölümü göstermiştir ki, sonraki olayların da gösterdiği gibi, o da bir şekilde atalarının hatalarına ortak olmuştu, zira onun da hâkimiyeti ilk neslinde, torunlarında sona erdi, tıpkı III. Edward'da ve IV. Henry'de olduğu gibi.

Hepimizin trajedisinin yazarı olan Tanrı'nın oynayacağımız kısımları yazdığını ve rollerimizi dağıttığını düşünürüz. Âlemin en güçlü prenslerine taraflı olarak da yapılmamıştır bu dağılım. Darius'a en yüce imparatorluk ve en zavallı dilencilik rolü verilmişti. O dilenci ölümün büyük susuzluğunu dindirmek için düşmanından su dilenirdi. Bayezid sabah vaktinde Türklerin büyük efendisini oynadı, aynı gün içerisinde Timurlenk'in ayağına tabure rolünü (bu iki rolü Valerian da oynadı, Sapores devraldı bu rolü). Bellisarius en büyük zaferlerin sahibini oynadı, son olarak da kör dilenci rolünü. Daha binlerce benzer örnek verilebilir: O halde neden solucandan farkı olmayan ötekiler yanlışlıktan şikâyet ederler? (…)

Takdir-i İlahi'nin her yerde bulunabilen örnekleri (ki ilk ilahi tarihler bu örneklerin devamından başka bir şey değildi), başlangıcımı her şeyin başlangıcından, yani yaradılıştan beri almaya ikna etmiştir beni. Yüce Tanrı'nın bu iki görkemli eylemi birbirine o kadar yakın ve birbiriyle öylesine alakalıdır ki, biri kaçınılmaz olarak diğerini gerektirir: Yaradılış, Tanrı sonucuna götürür (zira hangi baba, çocuğundan vazgeçer?), Tanrı da yaradılış sonucuna. Fakat dünyevi bilgelikte sivrilenlerden pek çoğu, bu ahenkten uzaklaşma yoluna girmiştir. Epikürcüler hem yaradılışı hem de Tanrı'yı inkâr ederler, gelgelelim dünyanın bir başlangıcı olduğunu kabul ederler; Aristocular ise Tanrı'yı kabul ederken hem yaradılışı hem de başlangıcı inkâr ederler.

* Sör Walter Raleigh: *Eserler*, Oxford University Press, 1829, II. cilt, s. V-VI, VIII-XI, PIII-XVI, XLII-XLIV.

C. PROTESTANLIK VE KAPİTALIZM

*1. Tefecilik Üzerine Mektup**

John Calvin

"Calvin'in İncil üzerine yazdıkları, modern çağın Müjde'si niteliğindedir."Calvin arkadaşı Sachinus'a 1545 yılında gönderdiği mektupta İncil'in mutlak yasağını delmiş ve ucu fakirlere dokunmayan tefeciliği onaylamıştır. Bu şekilde, dini öğretiyi modern iş dünyasının gerekleri ile bağdaştırmıştır.

Bana yöneltilen soruya en iyi nasıl cevap verilebilir, henüz denemedim: Fakat başkalarının örneklerinden gördüm, ki bu mesele pek tehlikelidir. Zira tefecilik tümüyle ayıplanırsa, Efendimizin isteyeceğinden daha sıkı zincirler vurulur vicdana. Ya da birazcık bile boyun eğerseniz, pek çokları bunu bahane edip ehliyetsiz bir özgürlüğe sarılacaktır ki, özgürlüğün önüne daha sonra hiçbir ılımlılık veya kısıtlamayla geçilemez. Sadece sana yazıyor olsaydım daha az çekinirdim, çünkü senin sağduyulu ve ılımlı olduğunu bilirim: Fakat sen başka biri adına tavsiye istediğinden, o kişinin kendisine, bazı sözlere dayanarak isteyeceğimden daha fazla özgürlük bahşetmesinden çekiniyorum. Lakin o insanın kişiliğine dikkat edeceğinden ve burada ele aldığımız konuya göre neyin nereye kadar uygun olduğuna karar vereceğinden emin olduğumdan sana düşüncelerimi açacağım.

Ve ilk olarak eminim ki tefecilik Kutsal Kitap'ta bütünüyle ayıplanmamıştır. Çünkü Hz. İsa'nın açık ve kesin, "*Karşılık ummadan veriniz*," (Luka, 6:35) sözünün anlamı bugüne kadar çarpıtılmıştır. İnsanoğlunun ödünç ver-

meyi suiistimal etmesini önlemek isteyen Hz. İsa, onlara karşılığını almayı ya da verdiğini geri almayı ummadıkları kişilere ödünç vermelerini emreder. Onun bu sözleri şöyle yorumlanmalıdır; kendisi geri ödeme ya da faiz beklentisi olmadan fakirlere kredi verilmesini emrederken, aynı zamanda zenginlere faiziyle verilen kredileri yasaklamayı kastetmemişti. Aynı şekilde, ziyafetlerimize fakirleri davet etmemizi emrettiğinde sonuç olarak arkadaşların birbirlerini karşılıklı ziyafetlere davet etmenin yasaklanmasını ima etmemişti. Yine Musa'nın yasası (*Yasanın Tekrarı 23:19*) politik idi ve bu da adalet ve insan sevgisinin kaldıramayacağı şekilde bizi etkilememelidir. Tefeciliğin adıyla birlikte yeryüzünden tamamen kaldırılmasını dileyebilirsiniz. Fakat mademki bunun gerçekleşmesi imkânsızdır, o halde kamu yararına ne yapılabilir, buna bakılmalıdır. Kutsal Kitap'ın bazı bölümlerinde, Kutsal Ruh'un tefeciliği tenkit ettiği yerler vardır. Nitekim bir şehir, sokaklarında ve alanlarında tefecilik yapıldığı için ahlaksız olarak nitelendirilmişti. Yalnız bu kelimenin İbranicesi genel olarak *aldatma* anlamına geldiğinden, bunu o kadar katı olarak yorumlayamayız. Fakat peygamberin tefecilikten adıyla bahsettiğini kabul edersek, mevcut büyük kötülükler içinde tefeciliğe karşı çıktığını söylemek yerinde olur. Çünkü bir kazanç birine verildiğinde, genellikle beraberinde zalimlik ve sayamayacağımız diğer hile ve aldatmalar buna eklenir. Öte yandan, dindar ve kutsal bir adamı övmek için "*parasını tefeciliğe bırakmadığından*" (*Mezmurlar 15:5*) söz edilir. Aslında bir adamın aynı anda hem dürüst hem de tefeci olmasına pek nadir rastlanır. Ezekiel, Yahudileri Tanrı'nın gazabına uğratacak suçları sıralarken iki sözcük kullanarak daha da ileri gider (*Ezekiel, 22:12*). Bunlardan birincisi *tefecilik* anlamına gelir ki, *tüketmek* kökünden gelmektedir; diğer sözcük ise *artış* ya da *ekleme* anlamına gelir; çünkü hiç şüphesiz kendi özel kazancına kendini adamış bir kişi, kazancını komşusunun zararına mal edinir ya da deyim yerindeyse, gasp eder. Şu açıktır: Peygamberler tefecilikten bahsederken daha da serttir, zira tefecilik Yahudiler için adıyla yasak edilmiştir. Bu yüzden Tanrı'nın kesin emriyle yasaklanmış olduğu halde tefecilik yapıldığında daha da fazla kınanmıştır. Fakat bizim toplumumuz (yani durumumuz) aynı olduğuna göre tefecilik de aynı şekilde yasak edilebilir, dendiğinde sivil devlet konusunda bazı farklılıklarımız bulunmaktadır diye cevap veriyorum. Tanrı'nın Yahudileri yerleştirdiği yerin çevresi, diğer şartlarla birlikte tefeciliğe karşı uygun ortam sağlamıştır, onların kendi aralarında tefecilik yapmadan ticaret yapmaları kolay olabilir, ancak bugün bizim toplumumuz (ya da durumumuz) pek çok açıdan çok farklıdır. İşte bu nedenle tefecilik bizde tamamen yasaklanmamış, adalete ve hayra aykırı olmadığı müddetçe uygun görülmüştür.

Dendiği gibi para parayı çekmez mi? Deniz neyi getiriyor? Kiraya verip karşılığını aldığım ev ne getiriyor? Para hakikaten tavandan, duvarlardan mı sızıyor? Ama öte yandan, yeryüzü de bir şeyler meydana getiriyor, denizden bir şeyler geliyor, bunlar da sonradan para ediyor. Bir evin kullanımı da para karşılığı satılabiliyor ya da satın alınabiliyor. O zaman madem para işlenerek ticaret yapıldığında, asgari geçim sağlamak için bir çiftlik işletildiğinde elde edilenden daha fazla gelir sağlanabiliyor, o halde neden verimsiz toprağı bir çiftçiye kiralayıp karşılığında bir bedel alan kişi tasvip ediliyor da kâr elde etmesi için bir başkasına para veren bir kişi kınanıyor? Bir kişi parası ile bir çiftlik satın aldığında, bu para her yıl başka para getirmiyor mu? Peki, bir tüccarın kazancı nereden geliyor? Gayret ve çabasından, diyeceksiniz. Bir işte kullanılmayan paranın tamamen gereksiz olduğundan şüphe eden var mı? Benden kredi isteyen bir insan, o parayı boş yere bekletmek niyetiyle almaz. O halde kazanç o paradan değil, paranın kullanımından ya da işletilmesinden elde edilir. Bundan benim çıkardığım şudur: Tefecilik Kutsal Kitap'ın bir bölümünde yazanlara bakılarak değil, hakkaniyet kuralları çerçevesinde ölçülüp tartılmalıdır. Bir örnekle bunu daha iyi açıklayabiliriz: Bir adam hayal edelim ki çiftliklerden ve kiralardan, fakat az paradan oluşan büyük bir mal varlığı olsun. Başka bir adamsa pek zengin olmamasına, ilki kadar büyük mal varlığı olmamasına karşın elinde hazır parası var. İkinci bahsettiğimiz adam kendi parasıyla bir çiftlik almak üzereyken, mal varlığı daha fazla olan adam ondan bir kredi istiyor. Krediyi verecek olan, parası için kira ya da faiz şartı koyar, ayrıca anapara geri ödenene kadar çiftlik ipotekli olacaktır fakat anapara ödenene kadar kredinin faizini alacaktır. O zaman neden ipotek ettirmek ve sadece paradan kâr almak şeklinde yapılan bir sözleşme kınanıyor da, çiftliği daha da ağır gelebilecek kadar yüksek bir yıllık ücretten kiralamak onaylanıyor? Nesneleri doğalarına bakmadan sadece adıyla yargılamak, Tanrı'yı bir çocukmuş gibi kandırmak değildir de nedir? Sanki erdem ile kötülük, kelimelerin yazılışına göre birbirinden ayrılıyormuş gibi.

Niyetim bu meseleyi burada inceden inceye ele almak değildir. Sadece neye daha itinalı bir şekilde yaklaşman gerektiğini göstermek istedim sana. Aklında bulunsun, bir meselenin ehemmiyeti kelimelerde değil, o şeyin kendisinde yatar.

* *Ekonomi Üzerine Kitaplar*, New York, Siyaset Eğitimi Derneği, 1882, s. 33-6.

*2. Tefecilik Üzerine Bir Vaaz**

Thomas Wilson

Faizi bütünüyle kınamış olsalar ya da Calvin gibi faizi kısmen meşru görseler de On Altıncı yüzyıldaki bütün Protestan mübarek şahıslar ekonominin din etiğinin bir kolu olduğu üzerinde hemfikirdi. Tawney ise ilahiyatçıların bu konu üzerinde tartışırken "ekonomi ile etiğin birbirinden farklı şeyler olduğu düşüncesi" tarafından kuşatıldıklarını belirtmiştir. Bu görüş, Thomas Wilson'un *Tefecilik Üzerine Bir Vaaz*'ında (1572) yer alan ve Elizabeth dönemindeki işadamları tarafından kabul gören görüş idi. Tudor refah devletinde sivil hukukçu ve Sekreter olan Wilson (1526–1581), eserinin sonunda doktor, hukukçu ve tüccar karakterlerinin başlarını vaizlerin ekonomide bireyciliği kınaması önünde eğdirir. Fakat gelecek düzeni temsil eden Gromel Gainer'in söyleyecek bir sözü vardır ve der ki: "Ticaret başka, din başkadır."

Gromel Gainer'in veya Tüccarın Hitabesi

Ben kendi adıma, azdan kazanç sağlayıp tefecilik yapmayan sizlere karşıyım. Zira yalvarırım sizlere, kazanç umudunu ve teminatını ellerinden alırsanız, tacirler arasında ticaret ile pazarlık, tüm insanlar arasında alışveriş kalır mı? Hangi adam bir hiç uğruna kendi malını dağıtacak kadar delidir? Sahip olduğunu en iyi şekilde kullanabilecekken bunu yapmayan insan var mıdır? Peki, başkalarına dağıtıp kendisi müşkül duruma düşecek birisi var mıdır? Görüyorsunuz, bugün herkes akıllı, kimse kimseye kara kaşı kara gözü için bir şey vermiyor; o halde eğer siz kazancı yasaklarsanız, ticari ilişkilere zarar verir, pazarlığı alaşağı eder, iki kişi arasındaki her türlü ticari eylemi ikisinin de kazanç sağlayamadığı bir karmaşaya sokarsınız. Öyle ki, birbirleriyle nasıl geçineceklerini kendileri de söyleyemezler.

Tam otuz kıştır ben bu dünyada aracılık ederim, diğerleri kadar dinç bir şekilde işgal ederim konumumu. Fakat kazanç sağlamak için paramı ortaya koymaktan daha iyi, daha garantili bir kazançtan iyisini henüz bulamadım. Bu yol dünyada olabilecek en iyi ve meşakkatsiz yoldur. Ya kısıtlamalar ya da savaşlar yüzünden işin olmadığı ölü zamanlarda tüccarlar kepenkleri indirip kendi parasıyla geçinmekten başka ne yapabilir? Zira onlar faizini almak üzere paralarını ödünç vermeden ya da zerre pay almadan sermayeden yerlerse, korkarım en iyilerimiz bile kepenklerimizi indirip iflas bayrağını çekeriz ki, bu pek fena bir utanç, bu âlemde ne büyük bir yüz karasıdır. İhtiyaç zamanında devletin idamesi için prense bile para ödünç verdiğimizi bilmez misiniz? Lazım olduğunda soylular ve öteki iş sahibi beyefendiler paramızı almıyor mu? Tanrı biliyor ya, bize ihtiyaç duydukları hem de pek

çok ihtiyaç duydukları zamanlar olmuyor mu? Evet, ihtiyaç her zaman olmuştur, insan muhtaç olacaktır da. Eğer şehir kaybediliyorsa, ihtiyaç olduğunda parayı saklamanın ne anlamı vardır? Pek çok adam yayını hiç çekmeyen Robin Hood'tan bahseder. Londra, kraliçenin meclisi değil midir? O zaman majestelerinin hizmetinde hem malımızı hem de canımızı vermeye hazır olan bizler de majestelerinin kâhyaları olmaz mıyız? O halde, bizler olmasaydık, ben derim ki, bu devlet ayakta duramazdı ya da şimdi olduğu kadar iyi durumda olmazdı.

Biz vurgunculuk yapmak için değil, borsa ile kazanç elde etmek için veriyoruz paramızı. Bana göre borsaya da kazanca da, karşı çıkacak birisi yoktur. Yalvarırım size, bir elçinin devlet işleri için seyahate çıkması ya da kraliçe vekilinin denizaşırı başka ülkelerde büyük miktarlarda para harcaması gerekse, borsa olmasa ne yapardınız? Tahviller geçerli olmasaydı büyük miktarlardaki paralar uzak ülkelere nasıl taşınabilirdi? Başka bir ülkede bir hiç uğruna, çektiği eziyetin karşılığını almayıp sadece zahmetinin emeğini alacak kadar deli bir adam var mıdır? Kazanç umudu insanı üretken kılar, kazanç yoksa insan zahmet etmez. Boş boş durup bir şey yapmamanın, eziyet çekip de kazanmamaktan farkı yoktur. Bu yüzden tüccarların işleri, onların işlerinden bir şey anlamayan vaizler ya da başkaları tarafından taşa tutulmamalıdır. Açıkça söyleyeyim size; birilerinin fazla meraklı olmasından dolayı başkalarının işine burnuna sokması, her şeyi sonunda mahvetmek için en güzel yoldur. O yüzden, ne derseniz deyin, nasıl olduğu fark etmez, bir şekilde yaşayıp durumumu iyileştireceğim ki, günden güne daha iyi bir yaşam sürebileyim. Evet, hem ben hem de benden sonraki gelecek çocuklarım açlıktan ölmeden ya da dilenmeden önce dünyamda zor bir değişim olacak, vicdanımı zorlayacağım. Tabii ki eğer pozitif hukukun kapsamında olmazsam... Şunu da iyi bilirim: Her tür yasayla bir kişi kendi mallarından becerebildiği kadar kazanç sağlayabilir, Tanrı'nın yasaklarının çok fazla ötesine gitmedikçe bir kişinin başka bir kişiyi pazarlıkta aldatması ise mubahtır, pazarlık pazarlıktır, insanlar ne derlerse desinler buna. Efendilerim, sizinki gibi dosdoğru yasaklar ve bu garip katiyet hayatından bezdirir adamı. Paradan faiz almayı yasaklıyorsanız alımı satımı da yasaklayın; zira yalvarırım sizlere, birinin ötekinden farkı var mı? Bugün bir dönüm toprağı 500 Sterlin'e alıp yarın ya da altı ay sonra 600 Sterlin'e satarım; toprağı aldığım gibi 500 sterlin borç verip altı ay sonra verdiğim 500 Sterlin'in yerine 600 Sterlin alırım. Bu iki alışveriş arasında fark nerededir? Tanrı sizi de, sivilleri de ıslah etsin Sayın Rahiplerim.

* Thomas Wilson, *Tefecilik Üzerine Bir Vaaz*, ed. R. H. Tawney, s. 249-51.

*3. Hıristiyan'ın Kitabı**

Richard Baxter

Richard Baxter (1615-91), dinde birlik adına İngiltere Kilisesi'ne bağlı kalmayı seçmiş, önde gelen bir Püritendi. *Hıristiyan'ın Kitabı* (1673) adlı eseri, "birlikte bir Püriten Summa Theologica ve Summa Moralis" idi. Bu eser Etik, İktisat, Din ve Politika olmak üzere dört bölüme ayrılmıştı ve eserin amacı işadamları ile erkeklere mesleklerinde ve "ticari işlerinde" pratik önerilerde bulunmaktı. Bu eser, Kidderminster'de Baxter'in cemaatinin üyelerinin kendisine uygulamaya yönelik sordukları soruları cevaplamak amacıyla yazılmış olabilir.

Tembellikten sakın ve Tanrı'ya acilen kulluk etmediğin vakitlerde meşru ticaretinde işine gayretle sarıl. Davut, tembellik ve aylaklıkta o şehvet kıvılcımlarına yakalandı; zor zamanlarında ve asker iken uzak kalabilmişti şehvetten. Tembellik şehvetin toprağı, ekinidir; şehvete sunulan bir fırsattır. Aylak insan Şeytan'a götüren okula gitmiştir: O kişi bütün işleri bir tarafa bırakır, Şeytan ona kötülüğü öğretecek, kötülükle yaklaşacak, onu kötülüğe sevk edecek vakti bulsun diye. Onun şehvani şeyler düşündüğünden, namussuzluğa, yemeye içmeye, zevke sefaya daldığından şüphe mi duyarsınız? Neden? Çünkü yapacak başka bir şeyi yoktur. Oysa ki işine sarılmış bir insanın bedeni gevşekleşmeye, ahlaksızların kadınsılığına karşı katıdır, onu hizaya getirir. Aklı da daha güzel şeylerle dolu ve meşguldür: Bedenini ve aklını boş bırakma ki, cezbedici fena şeyleri düşünmesin yahut onlarla ilgilenmesin. Hierome'nin dediği gibi: *Facito aliquid operis, ut semper Diabolus inveniat te occupatum (*Daima bir şeylerle meşgul ol ki, Şeytan geldiğinde seni hiç boş bulamasın). Bedenimi rahat etsin diye işine ara verip de bedenine boyun eğme. Erken uyan, geç yat, gün boyunca kendine lüzumlu bir iş edin: Gittiği yere kadar kendine bir iş edin ve onunla öyle meşgul ol ki, yapabilecekken dahi bedenine düşkünlük gösteremeyesin. Zira eğer sen ihtiyacın baskısını hissetmezsen, Şehvet boşluğundan yararlanır, bedenin de güdüyü hissetmezse kendini bırakır. Bu yüzdendir zenginlerin ve boş gezenlerin fakir işçilerden daha şehvetli ve iğrenç olmaları.

***

Elindeyse uykunun miktarını iyi ayarla ki kıymetli sabah saatlerini yatağında miskin miskin harcamayasın. Uykunun miktarı sağlığına ve işine uygun olsun, bedensel sümsük zevklerine değil. Ortalama altı saat, sağlıklı insanların, yedi saat daha az sağlıklı olanların, sekiz saatse genellikle daha güçsüz ve yaşlı olanların uyku ihtiyacını karşılar. Sabah vakti bütün işleri-

miz için günün en değerli vaktidir, özellikle vakti dar olan hizmetçiler bu vakti mümkünse dua etmeye ayırmalıdır, yoksa başka vakit bulamazlar.

(…) İşinin gereklerini zahmet çekerek ve gayretle yerine getir. Bundan pek çok fayda edinirsiniz. 1. Bedeninin rahatından vazgeçemeyenler gibi miskin ve bedeninizin kölesi olmadığınızı gösterirsiniz ve de boşluk ve aylaklığın beslediği tüm bedensel şehvet ve arzuları aşağılamış olursunuz. 2. Aylakların akıllarına doluşan boş düşünceleri zihninizden uzak tutarsınız. 3. Değerli vaktinizi boşa harcamaktan kaçınmış olursunuz ki bu, aylakların her gün işlediği bir suçtur. 4. Tembeller sürekli bunu ihmal edip günah işlerken siz Tanrı'ya itaat etmiş olursunuz. 5. İş vaktinde işinizle yakından ilgilenirseniz mübarek işleriniz için daha fazla vaktiniz olur; oysa başıboşların ne dua etmeye ne de okumaya vakti vardır, çünkü onlar bu vakti oyalanarak harcar, üstelik bugünün işini de yarına bırakırlar. 6. Kendiniz ve aileleriniz için rahatlık vermesini ve onların ihtiyaçlarını giderebilmeyi Tanrı'dan bekleyebilirsiniz; tembeller ise kendi kendilerine muhtaçtır, kendi istekleriyle ayartmalar deryasına dalarlar, iyilik edecekleri birileri de yoktur. 7. Bu, bedeninizin sıhhatine de iyi gelecektir, bu şekilde bedenleriniz ruhunuza kulluk etmeye daha elverişli olur. Halbuki tembellik, vakti, sıhhati, varlığı, aklı, fazileti, her şeyi öldürür.

(…) Zamana büyük saygı duy; altın ya da gümüşünü harcamamaya dikkat etmekten ziyade vaktini hiç boşa harcamamaya itina göster: Eğlencelere, ziyafetlere, boş laflara, faydasız dostlara, uykuya yenik düşerseniz onlar vaktinizi çalmaya çalışan ayartıcı olurlar, ona göre dikkatinizi artırın ve onların karşısında azimle durun. Hırsızlardan ve soygunlardan kaçmaya çalıştığınızdan daha ziyade vaktini çalabilecek kişilerden, işlerden ve hayat tarzından kaçınmaya uğraş. Zamanı telafi etmek için asla tembellik etmemeye çalışmakla kalmayıp yapabileceğin en büyük hayrı yap, daha iyisi varken azıyla yetinme.

Kararında ve şükrederek yiyip iç; sıhhatin uğruna, faydasız zevkler uğruna değil.

***

Tanrı'ya en iyi şekilde kulluk edebileceğin düzgün bir iş dışında bir meslekle uğraşmadığından emin ol. Sakatlık gerçekten karşı durulamayan bir özürdür. Bunun haricinde hiç kimse miskince yaşamamalı, eğlence gibi ufak tefek işlerle ya da öylesine sefa sürmemelidir. Ancak gücü yeten herkes düzgün, normal, Tanrı'nın istediği ve herkes için hayırlı bir işle uğraşmalıdır. Soru: Varlıklı olmak bizi bundan muaf tutmaz mı? Cevap: Refah,

sizi kirli işlerden uzak tutabilir fakat en fakir adamın mazur görüldüğünden daha fazla mazur görülemezsiniz, iş ve hizmet ne olursa olsun, Tanrı en çok verdiği için en azı gerektirir diye düşünmüyorsanız şayet. (…) Soru: Sadece kurtuluşumu düşüneceğim diye dünyadan uzak olmaz mıyım? Cevap: Lüzumsuz yere sizi manevi işlerden alıkoyan her türlü dünyevi meselenin ya da işin aşırısından uzak durabilirsiniz: Fakat herkes için hayırlı olacağınız fiziki meşguliyetlerden ve zihin emeğinden uzak kalmazsınız. Kilise ya da devletin her mensubu, Kilise ve devletin iyiliği için elinden geleni yapmakla yükümlüdür: Kamuya yapılan hizmet, Tanrı'ya yapılacak en büyük hizmettir. Bunu ihmal edip de ben dua ve tefekkür edeceğim, demek sanki hizmetçinizin en önemli işinizi yapmayı reddedip işin çok daha kolay kısmına sarılması gibidir: Tanrı da size günlük ekmeğinizi kazanmanız için bir şekilde çalışmanızı, başkalarının sırtından asalak gibi geçinmemenizi emretmiştir. *Günahsız Âdem, Cennet Bahçesi'ne onu meyvelendirsin diye konulmuştu: Düşkün insanoğlu da ekmeğini alnının teriyle kazanmak zorundadır* (Yaratılış 3:19). *Kim ki çalışmaz, onun yemesi yasaklanmalıdır* (2. Selanikliler 3: 6, 10, 12). Gerçekten de, tembelliğe bırakıldığında hastalanacak olan bedenimizin sıhhati, beden hastalandığında kendisi de hastalanacak olan ruhlarımızın kurtuluşu için çalışmak lazımdır bize: Ve kim ki hiçbir şey yapmayıp dua ve tefekkür eder, çok geçmeden dua ve tefekkür edemeyecek hale gelmiş gibi olacaktır (hastalıktan ya da melankoli yüzünden). Elbette olağandışı güçlü bir bedene sahip değilse.

Vaktini pek dikkatle telafi edenlerden ol, her saat ve dakikanın kıymetini bil ki onu boş yere harcama, elinden geldiğince en iyi ve faydalı şekilde kullan. Bu hususta bir an önce daha ayrıntılı olarak konuşmaya niyetliyim; o nedenle burada başka şeyler eklemeyeceğim.

Seni ayartmaya çalışanların vaktini boşa geçirtmeye ve seni işinden alıkoymaya uğraşacağı engellerden ve seni saptırabilecek durumlardan dikkatle ve azimle kaçın. Koşulduğunuz esas işi bilin, başka uğraşlardan uzak durun: Özellikle Yargıçlar ve Vekiller ile önemli kamu hizmetinde çalışanlar buna kulak vermelidir. Zira eğer çok akıllı ve dikkatli olmazsanız, ayartmaya çalışanlar siz farkına varmadan *vazifenizmiş* gibi görünen öyle saptırıcı meselelere ve işlere çekecektir ki sizi, neredeyse dünyada faydasız bir adam haline geleceksinizdir. Şu ya da bu ufak tefek işi yapmak, şu ya da bu dostu ziyaret etmek ya da onunla görüşmek, o ya da bu nezaketi göstermek zorunda kalacaksınız; öyle ki, bu cüzi şeyler yüzünden bütün önemli işlerinizden alıkonulacaksınız. Kabul ediyorum, dostlar ihmal edilmemeli, nezaket terk edilmemelidir: Lakin *en önemli vazifelerimiz en lazım olanlarıdır*, yeri geldiğinde bütün işler önceliği ona vermelidir.

***

Ticari mallarınızla üçüncü sırada ilgilenmek meşru ve münasip olur (yani kamu yararı ve kendi şahsi ruh ve beden sağlığınızdan sonra). Zira şöyle denmiştir: *Zengin olmak için çalışmayın (*Süleyman'ın Özdeyişleri 23:4). Bunun anlamı şudur: Esas amacınız zengin olmak olmasın. Bedeni ilgilendiren amaçlar için zenginlik aramak nihai emeliniz olmamalıdır. Fakat daha yüce amaçlar uğruna bunları amaç edinebilirsiniz. Mesela amacınız başarıyla meşru kazanç elde etmekse, bu şekilde çalışabilirsiniz: Sizler, ustalığınızı ve becerinizi geliştirmekle yükümlüsünüz. Fakat bu durumda gayeniz Tanrı'ya daha iyi kulluk etmek, sahip olduklarınızla daha çok iyilik yapmak olmalıdır. Eğer Tanrı size başka yollardan meşru olarak daha fazla kazanç sağlayabileceğiniz bir yol gösteriyorsa (ruhunuza ve başkalarına yanlış yapmamak kaydıyla), siz de bunu reddeder ve daha az kazançlı olan yolu seçerseniz, işinizin amaçlarından birine karşı gelmiş, Tanrı'nın Uşağı olmayı ve ihsanını almayı ve gerektiğinde bu ihsanı onun için kullanmayı reddetmiş olursunuz. *Tanrı için zengin* olmak için çalışabilirsiniz, beden ve günah için değil.

* Richard Baxter, *Hıristiyan'ın Kitabı*, Londra, Robert White, 1678, I. cilt, s. 111, 336, 378; II. cilt, s. 77–9.

II
KALVİNİST SİSTEM

Yaygın kanı, John Calvin'in (1509-1564) Reform Hareketi'ne sosyal bilimlerden elde edilen edebi etkinin ve hukuki düşüncenin analitik gücünü getirdiği şeklindedir. Sanat ve ilahiyat okumak için on dört yaşında başladığı Paris Üniversitesi'nde, İncil'i geleneksel yöntemle yorumlayan ilahiyatçılar ile pratik erdemlerle daha çok ilgilenen, edebi ve tarihi bilimlerin İncil'e uygulanmasında sakınca görmeyen insancıların güncel tartışmalarını dinlemek fırsatı bulan Calvin, meselelerin her iki yanını da öğrenir. Hukuk okumak üzere Orleans'a geçen Calvin, bir süre sonra antik dilleri öğrenmek için yeniden Paris'e dönerek, Protestanlık yanlılarıyla dostluk kurar. Ne ki otoritelerin gözüne batacak, Paris'ten ve Fransa'dan kaçarak, yaklaşık otuz yıl (1536-1564) kalacağı Cenevre'ye yerleşecektir.

Calvin, Cenevre'de kendisine özgü bir Protestan ilahiyatı geliştirir, bir kilise kurar. "Protestanca" hayat tarzı benimser, bir süre sonra da ciddi bir muhalefetle karşılaşmaksızın, şehrin ruhani lideri olur. İzleyen süreçte Cenevre'yi Protestanlığın başkenti haline getirmeyi başaran Calvin, seksen bölümü bulan *Hıristiyan Dininin Kurumları* adlı eserini burada kaleme alır; zaman içinde olgunlaşan fikirlerini yeni baskılara ekleyerek geliştirir.

Hıristiyan Dininin Kurumları'nın Protestanlığın İncili olmasa da Protestanların çoğunluğu için *Summa Theologica* ayarında olduğu söylenir. Özlü bir ilahiyat el kitabı ve ebedi yaşama nasıl hazırlanılacağına dair gündelik soruları cevaplayan bir ahlak kılavuzu görevi yapar. Aşağıdaki pasajlarda, bu dünyadaki tüm faaliyetlere karşı takınılacak tavırları belirleyen düşüncelerini bulacaksınız. Erkek ve kadın Protestanlar yaşamlarını yüzlerce yıl bu sözler doğrultusunda şekillendiregelmiştir.

A. İNSANLARIN DURUMU VE GÖREVLERİ NELERDİR?

*1. Hıristiyan Dininin Kurumları**

John Calvin

Tanrı Kendisi Tarafından Yaratılan Dünyayı Korur ve Besler ve Çeşitli Bölümlerine Kendi Takdiriyle Hükmeder.

Filozofların fikirlerine karşılık,Tanrı'nın kendi takdiri açıklanmıştır. Yaratma ve Takdir ayrılmaz biçimde birleşmiştir.

Tüm işini bir defada bitiren Tanrı'yı anlık bir Yaratıcı haline getirmek soğuk ve kısır bir tanım olur; kâfirlerden, özellikle de evrenin status quo'sunda olduğu kadar başlangıcında da parlayan ilahi gücün varlığını gördüğümüze göre, farklı olmamız gerekir. Kâfirlerin zihinleri de sadece yeryüzüne ve göklere bakarak Yaratıcı'ya yükselmeye mecbur ediliyor ama inancın yaratılış için tüm övgüleri Tanrı'ya yöneltmek için kullandığı özgün bir yöntem var. Havari'nin[1] söylediklerine daha önce de atıfta bulunmuştuk, sadece "evrenin Tanrı'nın buyruğuyla yaratıldığını (...) inanç sayesinde anlıyoruz." (İbraniler 11:3) (...) Tanrı'nın takdirine teslim olmazsak -aklımızla anlamış ve dilimizle itiraf etmiş olsak bile- şu sözün gerçek anlamını kavrayamayız: "Tanrı Yaratıcıdır." Tam da yaratılış sırasında Tanrı'nın gücüyle yüzleşen dünyevi akıl buradan ileri gidemez; yapabileceği en fazla, yaratılışın bilgeliğini, gücünü ve iyiliğini tartmak ve bu konuda tefekkür etmektir. (Bu meseleler aslında aşikârdır ve istemeyenlere bile kendisini kabul ettirir.) Üstelik hareketin gücünün kaynaklandığı bir genel koruma ve idare etme faaliyeti hakkında da tefekkür eder. Kısacası, dünyevi akıl başlangıçtan bu yana her şeyi bir arada tutan, ilahi biçimde ihsan edilmiş bir enerji olduğunu düşünür.

Ancak inanç daha derinlere nüfuz eder; her şeyin Yaratıcısını bulduğunda onun ölümsüz İdareci ve Koruyucu olduğu sonucuna varır – sadece göksel çerçeveyi hareket ettirip onun parçalarının evrensel hareketini sağlamaz, ayrıca kendi yarattığı her şeyi, en ufak serçeye varıncaya kadar destekler, besler ve hepsiyle ilgilenir... Bu nedenle, Davut evrenin Tanrı tarafından yaratıldığını kısaca anlattıktan sonra hemen O'nun takdirinin kesintisiz bir yoluna eğilir: "Gökler Yehova'nın sözüyle, gök cisimleri ağzından çıkan solukla yaratıldı." (Mezmurlar 33:6) (...) Sonra ekler: "Tanrı göklerden bakar oldu insanlara." (Mezmurlar 53:2) (...) Aynı yoldan devam eder. Evrenin Yaratıcısı olmasaydı Tanrı'nın insanların işleriyle ilgilenmesinin de inanılır bir şey

1 Aziz Pavlus. (ç.n.)

olmayacağını tüm insanlar bu kadar açık biçimde akıl edemese de hiç kimse Tanrı tarafından yaratılan evrenin O'nun tarafından başıboş bırakılacağına ve işlerine ilgi göstermeyeceğine gerçekten inanmaz; Davut'un birinden diğerine en mükemmel düzenlere rehberlik etmesi hiç de uygunsuz değildir. Genel olarak filozofların öğrettiği ve insan zihinlerinin öğrendiği şey evrenin tüm parçalarının Tanrı'nın gizli ilhamıyla canlandırıldığıdır.[2] Ama onlar her şeyin tanrısal olduğunu söyleyen Davut kadar ileri gitmez: "Hepsi seni bekliyor, yiyeceklerini zamanında veresin diye. Sen verince onlar toplar, sen elini açınca onlar iyiliğe doyar. Yüzünü gizleyince dehşete kapılırlar, soluklarını kesince ölüp toprak olurlar. Ruhunu gönderince var olurlar, yeryüzüne yeni yaşam verirsin." (Mezmurlar 104:27-30) (...) Gerçekten de öyledir, Pavlus'un Tanrı'nın içinde var olduğumuz ve hareket ettiğimiz ve yaşadığımıza dair ifadesini onaylasalar da onun övdüğü lütuf hissini gerçekten hissetmekten çok uzaktırlar, çünkü hepsi Tanrı'nın babalığından gelen iyiliğini, o özel ilgisini tatmamıştır…

Tanrı'nın takdiri münhasıran insanlarla ilişkilidir

Lakin, dünyanın özellikle insanoğlu uğruna yaratıldığını bildiğimizden onun yönetilmesinde de bu amacı aramamız gerekir. Peygamber Yeremya şöyle haykırır: "Ey Tanrım, insanın yaşamının kendi elinde olmadığını, adımlarına yön vermenin ona düşmediğini biliyorum," (Yeremya 10:23). Üstelik Süleyman şöyle der: "İnsanın adımlarını Tanrı yönlendirir.... İnsan tuttuğu yolu nasıl anlayabilir?" (Süleyman'ın Özdeyişleri 20:24) (...) Bırakalım onlar Tanrı'nın insanı insan doğasının eğilimlerine göre hareket ettirdiğini ama insanın kendi uygun gördüğü gibi hareket ettiğini söylesinler. Hayır, bu söylenen doğru olsaydı, onun yollarından birini serbestçe seçmek insanların kontrolünde olurdu. Belki bunu inkâr edebilirler, çünkü o Tanrı'nın gücü olmadan hiçbir şey yapamaz. Ancak gerçekte bunu kabul edemezler çünkü peygamber ve Süleyman Tanrı'ya sadece gücü değil, tercihi ve belirlemeyi de isnat eder. Başka bir yerde Süleyman, sanki Tanrı'nın eliyle yönlendirilmiyormuş gibi, Tanrı'yı dikkate almadan kendileri için bir hedef belirleyen insanların bu aceleciliklerini nazikçe azarlar. "İnsan aklıyla çok şey tasarlayabilir ama dilin vereceği yanıt Tanrı'dandır." (Süleyman'ın Özdeyişleri 16:1) (...) O izin vermeden konuşmaları bile mümkün olmayan sefil insanların Tanrı'nın izni olmadan kendi kendilerine hareket edebileceklerini düşünmeleri saçma bir ahmaklıktır!

---

2 Bkz. Plotinus, *Dokuzluklar* (sf. 107).

Âdem'in Günahı, İnsan'ın Asıl Sözleşmesinin Yok Olmasına ve Tüm İnsan Soyunun Mahvına Sebep Olmuştur.

Düşüşün tarihi bize günahın ne olduğunu gösterir: Sadakatsizlik.

Tanrı'nın bu kadar ağır biçimde cezalandırdığı, hafif bir günah değil, iğrenç bir suç olmalıdır, bu yüzden Âdem'in kaçışında Tanrı'da tüm insanlığa karşı korkunç bir intikam ateşini tutuşturan ne tür bir günah olduğunu düşünmemiz gerekir. Âdem'in günahını açgözlülüğün getirdiği bir taşkınlık olarak düşünmek çocukçadır. Arzulanabilecek tüm zevkler her yerde bol miktarda mevcutken tüm erdemlerin membaı ve tamamı sadece bir meyveden uzak durmaktan oluşuyordu; dünyadaki kutsal bereket sayesinde elde sadece bolluk değil, muhteşem bir çeşitlilik mevcuttu!

Bu yüzden daha derinlemesine incelememiz gerekiyor. İyiyle kötüyü bilme ağacı, itaatini sınamak ve kendi isteğiyle Tanrı'nın emrinde olduğunu ispatlaması amacıyla Âdem'e yasaklanmıştı. Ağacın adı bu emrin tek amacının onu kaderine razı tutmak ve kötü arzularla dolmasını engellemek olduğunu gösteriyordu. Ama ona verilen söz, hayat ağacının meyvesinden yediği sürece ebedi hayat ümidiydi, diğer yandan da iyiyle kötüyü bilme ağacının meyvesinden yerse korkunç bir ölüm tehdidi vardı; böylece inancını uygulamış ve kanıtlamış olacaktı. Bu yüzden Âdem'in nasıl olup da Tanrı'nın gazabını kendi üzerine çektiğini çıkarsamak zor değildir. Gerçekten de, Augustine gururumuzun tüm kötülüklerin başlangıcı olduğunu söylerken haklıydı. Çünkü tutkular onu izin verilenden ve doğru olandan öteye çekmeseydi, ilk durumunda kalmaya devam edebilirdi.

Ama Musa'nın tanımladığı ayartılmanın doğasını daha iyi tanımlamamız gerekir. Kadın, sadakatsizliği yüzünden Tanrı'nın sözünden çıkıp yılanın hilesine kapıldığına göre, düşüşün başlangıcının itaatsizlik olduğu açıktır. Tek bir insanın itaatsizliği yüzünden her şeyin kaybedildiği öğreten Pavlus da bunu teyit eder. (...) Ama aynı zamanda Tanrı'nın otoritesine karşı isyan eden ilk insanın sadece kendisine yaltaklanan Şeytan tarafından ele geçirilmesinden dolayı değil, doğruluğu küçümseyip yanlışlığın tarafına geçmesinden dolayı da yaptığını not etmek gerekir. Elbette Tanrı'nın sözünü küçümsersek ona olan saygıyı sarsmış oluruz. Çünkü onu dikkatle dinlemezsek Majesteleri aramızda durmaz, ibadet de mükemmel olmaz. Bu yüzden sadakatsizlik düşüşün temelidir. Ancak onun ardından tutku ve gurur, nankörlükle birlikte ortaya çıkmıştır, çünkü Âdem kendisine ihsan edilenden fazlasını isteyerek Tanrı'nın onun için harcanacak büyük cömertliğini utanç verici biçimde reddetmişti. Tanrı'ya benzer biçimde yaratılmış olmak, Tanrı ile eşitliğe sahip olmadıktan sonra yeryüzünün oğluna ufak bir mesele gibi gel-

mişti – akıl almaz bir ahlaksızlık! İnsanın kendi Yaratıcısının otoritesinden çıkmasına sebep olan dinden çıkma -gerçekten de cüretkârca boyunduruğundan kurtulmaya çabalamıştı- pis ve iğrenç bir suç ise Âdem'in günahını küçük göstermek için çabalamak boşunadır. Üstelik basit bir dinden çıkma vakası değildir, Tanrı'ya ilişkin aşağılık iftiralarla işbirliği yapmıştır. Bunlar, Tanrı'yı yalancılıkla ve kıskanmakla ve kötü niyetle suçlayan Şeytan'ın iftiralarıyla örtüşmüştür. Son olarak, inançsızlık tutkuya kapı açmıştır; tutku ise müzmin itaatsizliğin annesidir, neticede insan Tanrı korkusunu bir kenara atmış, arzuları kendisini nereye götürürse oraya gitmiştir. Bugün kulaklarımızı açıp İncil'i dinlediğimiz takdirde kurtuluş kapısının açılacağını ama pencereler Şeytan'a açılırsa, ölümün geleceğini söyleyen Bernard'ın öğretisi doğrudur. (...) Çünkü Âdem, Tanrı'nın sözlerine inanmamış olmasaydı, O'nun otoritesinden çıkmaya asla cüret edemezdi. Bu da gerçekten tüm arzuları kontrol edecek en iyi boyunduruktur: Tanrı'nın emirlerine uyarak doğrulukla yaşamaktan daha iyi bir şey olmadığı düşüncesi, sonra da mutlu bir yaşamın nihai amacının O'nun tarafından sevilmek olması. Bu yüzden Şeytan'ın küfürlerine kapılan Âdem, Tanrı'nın tüm görkemini mümkün olduğunca söndürmüştür…

İnsan Artık Seçme Özgürlüğünden Mahrum Bırakılmış ve Sefil Bir Köleliğe Mahkûm Edilmiştir.

Bu Konunun Tehlikeleri: Oluşturulan bakış açısı

Gördük ki ilk insanı kendine bağladıktan sonra günahın hâkimiyeti sadece tüm insanoğlunu etki alanına almamış, ruhları tamamen işgal etmiştir. Biz, bu köleliğe düştüğümüze göre, tüm özgürlüklerden mahrum edilip edilmediğimizi anlamak ve özgürlüğün bir parçası bile hayatta kaldıysa, bunun kapsamını belirlemek için araştırma yapmalıyız. Ama bu sorudaki gerçekliğin bizim için daha belirgin olabilmesi amacıyla, şimdi tüm argümanı yönlendireceğimiz bir hedef belirliyorum. Hataya düşmeyi engellemenin en iyi yolu her iki yönden insanı tehdit edecek olan tehlikeleri gözden geçirmektir. (1) İnsanın namusu tamamen reddedilirse hemen bu olgudan dolayı rehavet içine girebilir ve kendi kendine doğruluğu bulamayacağı söylendiğinden kendisinde hiçbir doğruluk yokmuş gibi böylesi çabaları sonuçsuz olarak görür. (2) Tanrı'yı bu konudaki onurdan mahrum etmeden ve insana küstahça bir kendine güven veren ve kendisini mahvetmesine sebep olmadan insana en ufak bir başarı atfedilemez.

Bu kayalıklara çarpmak istemiyorsak rotamızı şöyle belirlemeliyiz: İnsana kendi gücü dahilinde hiçbir iyi şey olmadığı öğretilirse ve insan her yön-

den en sefil ihtiyaçlarla kuşatılırsa, bunlara rağmen kendisinde olmayan bir iyiliğe, mahrum bırakıldığı bir özgürlüğe talip olması istenmelidir. Aslında bu çaresiz ve hareketsiz durum, en yüksek erdemlerle donatıldığını varsaydığımız durumdan çok daha fazla tahrik eder insanı. Herkes ikinci noktanın ne kadar gerekli olduğunu görmektedir. Ancak birçok kişinin ilk nokta hakkında şüpheleri olduğunu gözlemliyorum. Kendisine ait olan hiçbir şeyin insandan alınamayacağı kesin bir olgu olduğuna göre, haksız biçimde övünmekten uzak durmanın insan için ne kadar önemli olduğu açıkça bellidir. İnsan, Tanrı'nın keremiyle en yüksek onur işaretleriyle farklı kılındığında bile kendisiyle övünmesine izin verilmemiştir. En yüce görkemden -kendi nankörlüğü yüzünden- en derin rezilliğe düştüğüne göre burnunu daha ne kadar sürtmek gerekir ki! Bence en yüksek onur düzeyine getirildiğinde Kutsal Kitap'ın ona atfettiği tek şey sadece Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmaktı. Bu yüzden insanın kendi iyi eylemleri yüzünden değil, Tanrı'nın yoluna girdiği için kutsandığı ortaya çıkmaktadır. Şimdi insan görkeminden sıyrılmış ve mahrum olmuşken, görkeminin büyüklüğü ve zenginliği bolken keremine minnettar olmadığı Tanrı'yı tanımaktan başka ne yapabilir; en azından kendi fakirliğini itiraf ederek, daha önce lütufları için övmediği Tanrı'yı övmesi gerekmez mi?

Ayrıca, bilgeliğimizin ve erdemlerimizin tüm itibarından mahrum edilmişken Tanrı'nın görkemine uymak bizim avantajımızadır. Bu nedenle, bize gerçeğin ötesinde bir şeyler veren herkes harabelerimizin üzerine bir de dine saygısızlık eklemiş olur. Bize kendi savaşımızı sürdürmemiz öğretildiğinde bir kamış çubuğa dayanmış oluruz, kırılır kırılmaz yere düşeriz! Yine de kamış bir çubukla bile karşılaştırdığımızda gücümüzü boş yere övmüş oluruz! Çünkü birçok insanın bu meselelerle ilgili tasarladıkları ve geveledikleri duman gibidir. Bu yüzden Augustine'in haklı olarak o ünlü ifadesini sıkça tekrarlar: Özgür iradeyi savunanlar onu güçlendirmek yerine ayaklar altında çiğniyorlar. Başlangıçta bunları söylemek gerekiyordu, çünkü bazı kişiler insanın gücünün, Tanrı'nın gücünün insanda toplanmasına dayanan kendi temelinden kazınıp koparıldığını duyduklarında tüm bu tartışmaları tehlikeli, hatta gereksiz bulup tiksiniyorlar. Ancak bu dini açıdan temel bir mesele ve bizim için faydalı…

"İşleyen" ve "işbirliği yapan" lütuf?

(...) Özgür irade, Tanrı'nın lütfundan, hatta sadece seçilmişlerin yenilenme yoluyla aldıkları o özel lütuftan yardım görmezse, insanların iyi işler yapması için yeterli değildir. (...) Ancak şu ana kadar henüz insanın iyilik

yapma gücünden tamamen mahrum edilip edilmediğini, zayıf da olsa, kendi başına hiçbir şey yapamadığı halde Tanrı'nın lütfu ile kendi görevini yerine getirebilecek biraz gücü kalıp kalmadığını açıklamadık. Cümlelerin Ustası[3] şu düşüncesiyle bu noktada bir karara varmayı amaçlıyordu: "İyi işler yapabilecek hale gelmek için iki tür lütfa ihtiyacımız var." İlk türe "çalıştıran" lütuf adını vermiştir, bu lütuf etkin olarak iyi şeyler yapmamızı sağlar. İkinci tür ise "destekleyen" lütuftur ve iyi niyetlere yardımcı olur. Bu ayrımda beni mutsuz eden şey, iyilik yapma yönündeki etkin arzuyu Tanrı'nın lütfuna atfetse de insanın da kendi doğasıyla etkin olmasa da bir şekilde iyiliği aradığına dair bir ipucu vermesidir. (...) Lombardus neticede özgür bir iradeye sahip olduğumuzu ilan eder; bu, iyi ve kötüyü düşünmeye veya gerçekleştirmeye eşit derecede muktedir olmak değil, sadece zorlamalardan kurtulduğumuz anlamına gelir. Lombardus'a göre, kötü insanlar ve günahın kölesi olsak da, sadece günah işliyor olsak da bu özgürlük engellenmez.

İnsanın Çaresiz Biçimde Ama Zorlama Olmaksızın, Günahkâr Olması Bir Özgür İrade Doktrini Oluşturmaz.

İyi ile kötü arasında özgürce ve eşit biçimde seçim yapabildiğinden değil, zorlama değil kendi iradesiyle kötü eylemler yaptığından insanın bu tür bir özgür karar verme yetisi olduğundan bahsedilebilir. Gerçekten de doğru ifade edilmiştir, ancak bu kadar ufak bir şeye bu kadar mağrur bir isim vermek hangi amaca hizmet edecektir? Evet, asil bir özgürlük – çünkü insan günaha hizmet etmeye zorlanmaz ama iradesi günahın zincirlerine bağlı olduğundan gönüllü bir köledir! Gerçekten de amaçsızca kiliseye saldırmak için kullanılan kelimeler üzerinde çekişmekten nefret ediyorum. Ama ben vicdanımın sözünü dinleyerek, özellikle de ölümcül hatalar söz konusu olduğunda saçma bir şeyi ifade eden bu kelimelerden vazgeçmeye karar verdim. Ama soruyorum, kaç kişi insana atfedilen özgür irade sözünü duyduklarında hemen insanı kendi aklının ve iradesinin efendisi, kendi gücüyle kendini iyiliğe ve kötülüğe döndürebilecek biri olarak hayal etmekten uzak durabilir? Ama (birileri şöyle diyecektir) bunun anlamı sıradan insanlara anlatılırsa, bu tür bir tehlike ortadan kalkar. İnsanoğlunun mizacı gönüllü olarak yanlışa eğilimlidir, bu yüzden bir konuşmadaki sözlerden hemen doğru değil, yanlış anlamı çıkarır. Bu kelime söz konusu olduğunda sahip olmamız gerekenden de fazla ve kesin deneyimlere sahibiz. Antik yazarları yorumlarken

3 Petrus Lombardus (y. 1100 – y. 1160): İtalyan teolog, en büyük eseri olan ve *Cümleler* adıyla bilinen *Sententiarum Libri Quatour*, Kilise'nin Babalarının görüşlerini bir araya getirmişti ve Orta Çağ'da ders kitabı olarak yaygın biçimde kullanılıyordu. (ç.n.)

halefleri kelimenin etimolojik anlamına sıkıca yapıştıklarından kullandığı anlamı göz ardı edip kendilerini yıkıma götüren bir özgüvene kapılmışlardır.

Kendi Kendimizi Onaylamaktan Tamamen Vazgeçmeliyiz. Özgür İrade Doktrini Her Zaman Tanrı'dan Onurunu Çalma Tehlikesini Barındırır.

(...) Burada bir defa daha tekrarlamak zorundayım: Kendi musibetini, fakirliğini, çıplaklığını ve rezilliğini fark ederek tamamen yıkılan ve bunalan kişi kendisi hakkında en ileri bilgiye sahip olmuş demektir. Kendisinde eksik olanları Tanrı'yla telafi edebileceğini öğrendiği sürece insanın kendisini gereğinden fazla şeyden mahrum bırakması tehlikesi yoktur. Boş bir özgüven içinde kaybolmadan ve Tanrı'nın onurunu gasp etmeden ve bu yüzden dine karşı utanç verici bir saygısızlıktan dolayı suçlu durumuna düşmeden, kendisi için talep edebileceği, gerçekten de hakkı olan çok az şey vardır. Gerçekten de bizi Tanrı'ya değil de bize dayanan bir şeyler aramaya sevk eden bu arzu zihnimizi işgal ettiğinde bilelim ki bu fikri aklımıza getiren, ilk ana babamızın "iyi ve kötüyü bilerek Tanrı gibi olmayı" (Yaratılış 3:5) arzulamasına sebep olan rehberden başkası değildir.... İnsanın kendisini övmesine sebep olan şey şeytanın sözleriyse, düşmanımızdan öğüt almak istemediğimiz sürece o sözleri dinlemeyelim. Kendi kendine güvenebilecek kadar büyük bir güce sahip olma fikri nasıl da tatlıdır! Ama bu boş özgüven aklımızı çelmeden gelin Kutsal Kitap'ta bizi açıkça aşağılayan çok sayıda bölüme göz atalım. Örneğin: "İnsana güvenen, insanın gücüne dayanan... kişi lanetlidir" (Yeremya 17:5). Ardından: "Ne atın gücünden hoşlanır, ne insanın bacaklarından (yiğitliğinden). Tanrı kendisinden korkanlardan, sevgisine umut bağlayanlardan hoşlanır" (Mezmurlar 147:10-11). Ardından: "Yorulanı güçlendirir, takati olmayanın kudretini artırır. Gençler bile yorulup zayıf düşer, yiğitler tökezleyip düşerler. Tanrı'ya umut bağlayanlarsa taze güce kavuşur" (Yeşeya 40:29-30). Tüm bunların bir amacı vardır: "Alaycılarla alay eden, alçakgönüllülere lütfeden" (Süleyman'ın Özdeyişleri 3:34) Tanrı'nın bizden memnun olmasını istiyorsak ne kadar ufak olursa olsun, kendi gücümüze dair hiçbir fikre güvenmemeliyiz.... Gelin şu vaatleri hatırlayalım: "Susamış toprağı sulayacak, kurumuş toprakta dereler akıtacağım" (Yeşeya 44:3). Ardından: "Ey susamış olanlar, sulara gelin." (Yeşeya 55:1) (...) Bunlar da ispatlıyor ki, hiç kimsenin kendi fakirliğini fark etmeden Tanrı'nın lütfuna ulaşmasına izin verilmeyecektir. Ayrıca Yeşeya'daki şu örnek gibi ifadeleri de atlamayalım: "Gündüz ışığın güneş olmayacak artık, ay da aydınlatmayacak seni, çünkü Tanrı sonsuz ışığın, Tanrı görkemin olacak." (Yeşeya 60:19). Elbette Tanrı hizmetkârlarını aydınlatan güneşin veya ayın ışığını yok etme-

yecektir ama onun iradesi insanlara çok görkemli geleceğinden Tanrı onlara en mükemmel kabul ettikleri şeylere bile güvenmemelerini söylemektedir…

Çarmıha Katlanmak, Özverinin Bir Parçasıdır

Mesih'in takipçileri olarak kendi çarmıhlarımızı kaldırmalıyız. Mesih'in çarmıhı ve bizimkiler

Ama dindar bir zihnin daha yükseğe tırmanması gerekir, Mesih'in öğrencilerini çağırdığı yüksekliğe: Herkes kendi çarmıhına katlanmalıdır. Çünkü Efendimizin benimsediği ve yoldaşlığa değer bulduğu kişiler zor, yorucu, rahatsız ve her türden ve çok sayıda kötülükle dolu bir yaşama hazır olmalıdır. Göklerdeki Babamızın iradesi, kendi çocuklarını belirli bir sınavdan geçirmek yönündedir. İlk doğan çocuğu Mesih ile başlayarak bu planı tüm çocukları için uygular. Oğlunu diğer herkesten daha çok sevmesine ve Baba'nın zihni Oğul'dan çok memnun olmasına rağmen yine de O'na müsamaha göstermemiş ve yumuşak davranmamıştır; doğruyu söylemek gerekirse, yeryüzünde yaşarken sadece sürekli olarak bir çarmıhla sınanmamıştır, onun tüm hayatı bir tür çarmıhtan başka bir şey değildir. Bunun sebebini havari ifade eder: "Oğul olduğu halde çektiği acılarla söz dinlemeyi öğrenmesi" (İbraniler 5:8) gerekmektedir.

Bunu düşündüğümüzde, başımız olan Mesih'in özellikle de bizim iyiliğimiz için, sabrın örneğini kendisinde göstermek için boyun eğdiği koşullardan niçin kendimizi hariç tutalım? Bu nedenle, Havari, tüm çocuklarının kaderinin Mesih'e uymak olduğunu öğretmiştir. Bu nedenle, aykırı ve şeytani görünen sert ve zorlu koşullar bizi rahatlatır: Mesih'in göksel görkeme ulaşmak için içinden geçtiği kötülükler labirentinde çektiği acıları paylaşmış oluruz, biz de aynı üzüntülerden geçerek belki aynı görkeme ulaşabiliriz. Komünyonda bu acılar sadece kutsanmış olmaz, ayrıca kurtuluşumuz için bize yardım edilmiş olur.

Çarmıh bizi Tanrı'nın gücüne tamamen güvenmeye götürür.

Ayrıca Efendimizin Babasına olan itaatini ispatlamak ve doğrulamak dışında çarmıha katlanmak için hiçbir sebebi yoktu. Ama bizim için hayatımızı sürekli çarmıhta geçirmek için birçok sebep vardır. İlkin, doğamız gereği her şeyi etimize yormaya eğilimli olduğumuzdan -acizliğimiz olduğu gibi gözlerimizin önüne sürülmediği sürece- kendi erdemlerimize gereğinden fazla itibar ederiz. Ne olursa olsun, tüm zorluklara rağmen bu erdemlerin bozulacağından ve fethedileceğinden şüphelenmeyiz. Böylece

etimize aptalca ve boş bir güven duyarız, buna bel bağlarız, sanki Tanrı'nın lütfu olmadan bizim gücümüz yeterliymiş gibi Tanrı karşısında küstah bir gururla dururuz.

O, hem çabalarımızın yetersizliğini hem de zayıflığını yaşattığı tecrübelerle bize ispatlayarak bu küstahlığı gemleyebilir. Bu yüzden bizi ya utanç ve yoksulluğa veya mahrumiyete veya hastalığa veya başka felaketlere duçar eder. Bize denk geldiği kadarıyla son derece haksız olan bu felaketlere dayanmamız uzun sürmez, kısa sürede yeniliriz. Kibrimiz böylece kırıldığında, felaketlerin ağırlığı altında ayakta durmamızı sağlayacak tek şeyi,Tanrı'nın gücünden yardım istemeyi öğreniriz. Ancak en kutsal insanlar bile kendi güçleriyle değil, Tanrı'nın lütfuyla ayakta kaldıklarını bildikleri halde, çarmıhla sınanarak kendileri hakkında daha derinlemesine bilgi sahibi olmadıkları sürece kendi yiğitliklerinden ve sebatlarından çok emindirler.

Bu nedenle, huzurlu zamanlarda kendi büyük sebat ve sabırlarını pekiştirirler, sıkıntılar kibirlerini kırdığında tüm bunların ikiyüzlülük olduğunu öğrenirler. İnananlar kendi hastalıkları hakkındaki böylesi delillerle tevazularını geliştirebilir ve etlerine olan sapkın güvenlerinden sıyrılarak Tanrı'nın lütfuna yönelirler. Tanrı'nın yolundan gittiklerinde onları yeterli koruma ve esirgemeye kavuşturacak ilahi gücün varlığını hissedeceklerdir.

Çarmıh Tanrı'nın Sadakatini Yaşamamıza Olanak Sağlar ve Bize Gelecek İçin Umut Verir.

Pavlus bize şunu öğretmiştir: "Sıkıntı dayanma gücü ve dayanma gücü de güvenilir bir karakter yaratır" (Romalılar 5:3-4). Şimdi çarmıhtan birbirine örülmüş birçok iyi şeyin fışkırdığını görüyoruz. Çünkü kendi gücümüzle ilgili yanlış düşüncelerimizi altüst eden ve iki yüzlülüğümüzün maskesini düşürerek bizi memnun eden çarmıh, etin o tehlikeli özgüvenine saldırır. Bize gücümüzü yitirmemek ve pes etmemek için sadece Tanrı'ya güvenmeyi ve mütevazı olmayı öğretir. Ayrıca, söz verdiği şeyleri gerçekleştirecek olan Efendimizin gelecekte kendi doğrusunu oluşturmasıyla umut zaferin ardından gelecektir. Sadece bu sebeplerle bile olsa, çarmıha katlanmamızın ne kadar gerekli olduğu ortaya çıkar.

Ne kadar güçsüz olduğumuzun neredeyse tamamen farkına varmamızı sağlamak için kendimize olan kör sevgimizden kurtulmanın, kendimize güvenmemeyi öğrenmek için güçsüzlüğümüzü fark etmenin, kendimize güvenmeyip bu güveni Tanrı'ya aktarmamızın, fethedilmemiş olanı fethetmek için sebat etmekte Tanrı'nın yardımına güvenerek O'na inanan bir kalbe sahip olmanın, onun vaatlerinin doğruluğunu anlayabilmek için onun lütfundan

yana olmanın, umudunu güçlendirmek için onun vaatlerine sorgulamadan inanmanın en ufak bir önemi yoktur.

Çarmıh Bize Sabrı ve İtaati Öğretir.

Efendimizin insanlara belalara duçar etmesinin başka bir sebebi daha vardır: Onların sabrını sınamak ve onlara itaati öğretmek. İnsanlara verdiğinden daha başka bir itaat göstermeleri mümkün değildir. Ancak azizlere bahşettiği lütufların içlerinde gizli ve atıl olmadığını anlatmak ve açıkça göstermek için deliller göstermek O'nu mutlu eder. Bu yüzden hizmetkârlarına bahşettiği sabretme gücünü ve sebatını açığa çıkararak onların sabrını sınadığı söylenir. Bu durum şöyle ifadelerin kullanılmasına neden olur: Tanrı, İbrahim'i denemiş ve İbrahim tek oğlunu kurban etmeyi reddetmeyerek dindarlığını ispatlamıştır. Bu yüzden Petrus, altının alev alev yanan bir ocakla ispatlandığı gibi, inancımızın da sıkıntılarla ispatlandığını öğretmiştir. (...) İnanan kişinin Tanrı'dan aldığı en mükemmel hediye olan sabrın ortaya çıkması ve ispatlanması için kullanılmasının gereksiz olduğunu kim iddia edebilir? Aksi takdirde insanlar da sabra hak ettiği değeri vermeyecektir.

Bir şifa olarak çarmıh

(...) Bir an için bile olsa yumuşak ve hoşgörülü davranıp Tanrı'nın boyunduruğunu sarsan etin ahlaksızlık dürtülerinin ne kadar büyük olduğunu anlamadan itaatin ne kadar gerekli olduğunu idrak edemeyiz. İnsanın içindeki kötü niyetler bu hoşgörüyle azgınlaştığından, ahlaksızlığın kucağına düşmememiz için bir tür disiplinle engellenmemiz gereklidir. Bu nedenle, sınırsız bir zenginlikle çılgınlaşmayalım diye, çok onurlandırılıp gururlanmayalım diye; diğer iyi şeylerle -vücuda veya ruha ya da zenginliğe ilişkin iyi şeylerle- kibirlenip mağrurlanmayalım diye, Efendimiz şahsen ve uygun gördüğü biçimde bizim karşımızda durur, sınır tanımayan etimizi çarmıhın ilacıyla engeller ve bizi hükmü altına alır. Bunu da her bir insan için en sağlıklı yoldan yapar.

Babanın cezası olarak çarmıh

Bunun yanı sıra merhametli Babamızın sadece zayıflıklarımızı öngörmesi değil, bizim itaatkârlığımızı devam ettirmek için haddimizi aştığımızda bizi sık sık düzeltmesi de gereklidir. Bu nedenle, bir belaya duçar olduğumuzda hemen geçmişte yaptıklarımız aklımıza gelmelidir. Mutlaka böylesi bir cezayı hak edecek bir şeyler yapmış olduğumuzu hatırlarız. (...) Bu ne-

denle, sıkıntıların ağırlığı altında ezilirken bile Babamızın bize göstermiş olduğu nezaketi ve cömertliği fark etmemiz gerekir, çünkü o bir an bile bizim kurtuluşumuzu sağlamaktan geri durmamaktadır. Bizi belaya duçar etmesinin sebebi bizi yıkmak veya yok etmek değil, bizi dünyadaki ayıplardan kurtarma isteğidir.... O'ndan ayrı düştüğümüzde bizi azarlamak için yanına çağırmazsa bizi mahveder. Bu yüzden disiplinsiz olduğumuzda onun çocukları değil, piçler olduğumuzu söylediğinde haklıdır.... Eğer cömertliğini gösterip bizim kurtuluşumuzu düşünürken biz O'na katlanamazsak yoldan çıkmışız demektir.

Zulüm ve diğer felaketlerde çarmıha katlanmak doğruluk uğruna acı çekmek

Doğruluk uğruna zulme tahammül etmek münferit bir tesellidir. Çünkü Tanrı'nın bize nasıl bir onur ihsan ettiğini ve O'nun askerlerinin özel nişanına layık gördüğünü böylece anlayabiliriz. Sadece İncil'i savunmak için çabalayanların değil, doğruluk davası güdenlerin de doğruluk uğruna zulüm görenlerden olduklarını söylüyorum. Bu nedenle, ister Şeytan'ın yalanlarına karşı Tanrı'nın doğrularını ilan ederken veya sapkınların kötülüklerine karşı masumları ve iyileri savunurken hayatımızı, servetimizi veya onurumuzu tehlikeye sokacak dünyevi saldırılarla ve düşmanlıklarla uğraşmayı da göze almamız gerekir. Çabalarımızı böylesine fazla biçimde Tanrı'ya adadığımız için acı çekip dertlenmeyelim veya bizi kendi ağzıyla kutsadığı meselelerde kendimizi perişan görmeyelim. (...) Fakirlik bile kendi başına düşünüldüğünde perişanlıktır; sürgün, hakaret, hapsedilme ve rezil olmak da öyle; son olarak ölüm de felaketlerin en büyüğüdür. Ama Tanrı'nın lütfu üzerimizdeyken bunlardan her biri bizim için bir mutluluğa dönüşür. Bizim de buna göre etin yanlış hesaplarıyla değil, Mesih'in tanıklığıyla memnun olmamız gerekir.

Bugünkü Hayatı ve Yardımlarını Nasıl Kullanmalıyız

Bu hayattaki güzel şeyler Tanrı'nın hediyeleri olarak sevilmelidir. Çifte Tehlike: Hatalı sıkılık ve hatalı gevşeklik

(...) Kutsal Kitap aynı zamanda dünyevi kazançların doğru biçimde kullanılması gerektiğini de hakkıyla açıklar – bu, hayatımızı düzenlerken göz ardı edilmemesi gereken bir meseledir. Çünkü yaşayacaksak yaşamak için gerekli olan yardımları da kullanmamız gereklidir. Keyiften çok ihtiyaçlara hizmet eden şeylerden de uzak duramayız. Bu yüzden şeyleri zevk için mi,

ihtiyaç için mi kullandığımız konusunda temiz bir vicdana sahip olabilmek için bir ölçü tutturmamız gereklidir. Efendimiz bugünkü hayatın kendi halkı için Göklerin Krallığı yolunda acele ettikleri bir hac yolculuğu olduğunu öğretirken bizim için bu ölçüyü de belirlemektedir.... Bu dünyadan gelip geçmek zorundaysak şüphesiz buradaki iyi şeyleri yolumuzu engelleyecek biçimde değil, bize yardım edecek biçimde kullanmalıyız. Bu nedenle, Aziz Pavlus haklı olarak bizi bu dünyayı aslında kullanmıyormuş gibi kullanmaya, malları da satarmış gibi almaya ikna eder.

(...) Bugün birçok insan etin harici şeyleri kullanmaktaki aşırılıkları için bir bahane bulmaya çalışırken ve uçarı bir müsamahanın yollarına taş döşerken benim yaptıklarımın onlar için geçerli olmadığından çok emindir. Bu özgürlük hiçbir sınırla kısıtlanmamalı, şeylerin kendilerine meşru geldiği sürece istedikleri biçimde kullanımı insanların vicdanına bırakılmalıdır. Elbette vicdanların tanımlı ve kesin yasal formüllerle bağlanmasını ne mümkün ne de gerekli görüyorum ama Kutsal Kitap'ın meşru kullanım için getirdiği genel kurallar varsa kendimizi bunlara göre kısıtlamamız gerekir.

Ana İlke

Prensibimiz şu olsun: Tanrı'nın bahşettiklerinin istimali, Yaratıcı'nın onların bizim için yarattığı ve tahsis ettiği amaca uygun olduğu sürece yanlış yönlendirilmiş sayılmaz, çünkü O bunları mahvımız için değil, iyiliğimiz için yaratmıştır. Buna göre, gayretli biçimde bu amaca uyanın tuttuğu yoldan daha doğru bir yol yoktur. Şimdi Tanrı'nın yiyeceği hangi amaçla tasarladığını düşünürsek yiyeceklerin sadece ihtiyaçları karşılamak için değil, zevk ve neşe için de yaratıldığını görürüz. Yine bu nedenle, giyinmenin amacı bir ihtiyacı karşılamanın yanı sıra zarafet ve terbiyedir. Çayırlar, ağaçlar ve meyveler, çeşitli kullanımlarının yanı sıra manzara güzelliği ve koku zevki için de yaratılmıştır. Çünkü bunlar doğru olmasaydı peygamber, "yüreklerini sevindiren şarabı, yüzlerini güldüren zeytinyağını" (Mezmurlar 104:15) Tanrı'nın bize sağladığı faydaların arasında saymazdı. (...) Kutsal Kitap kendi iyiliğini överken biz insanlara bu kadar çok şey verdiğini bize sürekli hatırlatmazdı. Bu şeylerin doğal nitelikleri bunlardan hangi amaçla ve ne dereceye kadar faydalanabileceğimizi yeterince açık biçimde gösterir. Tanrı çiçekleri gözlerimizi selamlayan bir güzellikle, burunlarımıza dolan o güzel kokularla yarattığına göre, gözlerimiz için bu güzellikten etkilenmek veya burunlarımız için bu kokunun tatlılığını fark etmek yasak mı olacaktır? Nasıl yani? Tanrı bazı renkleri diğerlerinden güzel kılmak için renkleri fark-

lılaştırmamış mıdır? Nasıl yani? Altın ve gümüşü, fildişi ve mermeri diğer metal ve taşlardan daha değerli olacak bir güzellikle yaratmamış mıdır? Kısacası, birçok şeyi bizler için kullanım gerekliliğinin ötesinde bir çekicilikle donatmamış mıdır?

Bu Nimetleri Hoşgörülü Biçimde Kullanmamalı veya Hırslı Biçimde Servet Edinmeye Çalışmamalı, İtaatkâr Biçimde Çağrıya Hizmet Etmeliyiz. Hediyeleri Verene Bakmak Dar Kafalılığı ve Dengesizliği Engeller.

Yaratılmış olan şeylerin sadece gerekli kullanımlarına izin verirken, bizi Tanrı'nın kereminin meşru meyvelerinden habis biçimde mahrum etmekle kalmayıp, bir insanı tüm duyularından soyup onu bir tomruğa çevirmedikçe gerçekleştirilemeyecek bu insanlık dışı felsefeyi bir kenara bırakalım.

Ancak, diğer yandan, özenli biçimde etin arzularına da direnmemiz gerekir, çünkü bu arzular belirli bir düzen içinde tutulmadığı takdirde ölçüyü aşmamıza neden olur. Ayrıca, daha önce de söylediğim gibi, bu düşüncenin özgürlük mazeretiyle her şeye izin veren avukatları da vardır. İlk olarak her şeyin Yaratıcı'yı tanımamız ve onun bize karşı iyiliğine şükretmemiz amacıyla bizim için yaratıldığı düşüncesini dizginlememiz gerekir. Aptallaşacak veya dinsel görevler ve çağrının getirdiği görevler için işe yaramaz hale gelecek kadar ziyafetlerde oburca tıkınıyorsanız veya şarap içiyorsanız şükretmek nerede kaldı? Eğer etiniz aşırı bolluk nedeniyle zihninize bulaşacak aşağılık arzulara kapıldıysa ve doğru ve onurlu şeyleri fark edemeyecek kadar saflığınızı kaybettiyseniz Tanrı'yı tanımanız nerede kaldı? Görüntümüzün görkemi hem kendimize hayran olmamıza hem de başkalarını aşağı görmemize neden oluyorsa, bizi şıklığı ve ışıltısıyla utanmazca davranmaya hazırlıyorsa, kıyafetlerimiz için Tanrı'ya minnet duymamız nerede kaldı? Zihinlerimiz görünüşümüzün ihtişamına sabitlendiyse, Tanrı'yı tanımamız nerede kaldı? Çünkü birçokları tüm duyularıyla zevklere öylesine esir oluyorlar ki, akılları ezilip yeniliyor. Birçok kişi mermerle, altınla ve resimlerle o kadar keyifleniyor ki mermer oluyorlar, metale dönüşüyorlar ve resimlere benziyorlar. Mutfağın kokuları veya aldıkları diğer kokuların tatlılığı onları öyle aptallaştırıyor ki, ruhani hiçbir şeyin kokusunu alamıyorlar. Diğer meselelerde de aynı şey oluyor. Bu yüzden Tanrı'nın hediyelerini suiistimal etmeyi kısıtlamayı bir yana bırakalım, Pavlus'un kuralı doğrulanmış oluyor: "Benliğinizin tutkularına uymayı düşünmeyin" (Romalılar 13:14). Çünkü bunlara çok fazla boyun eğersek ölçüsüz ve kontrolsüz biçimde büyürler.

Ebedi hayat özlemi harici hayatımızın gidişini de düzene sokar.

Bugünkü hayatı horgörüp cennetteki ölümsüzlük hakkında tefekkür etmekten daha emin ve aracısız bir yol yoktur. Bu iki kuralın sonucunda, bu dünyayı kullananlar bu dünyayı kullanmamış gibi etkileneceklerdir, aynen Pavlus'un uyardığı gibi evlenenler evlenmemiş gibi, satın alanlar satın almamış gibi olacaklardır. Diğer kural ise fakirliğe barışçı ve sabırlı biçimde, zenginliğe ise ılımlı biçimde dayanmayı bilmektir. Size bu dünyayı kullanmayı yasaklayan, sadece yiyecek ve içeceklerde oburluğun aşırlığını ve masadaki aşırı müsamahakârlığı, bina ve giyim tutkusunu, gururu, kibri ve aşırı titizliği yok etmez, ayrıca sizin cennetteki yaşamı düşünmenizi ve ruhu eğitme hevesinizi engelleyen veya saptıran her ilgiyi ve eğilimi de yok eder. Uzun zaman önce Cato'nun söylediği doğrudur: "Kıyafetlere büyük ilgi var ama erdemlere büyük bir ilgisizlik var." Eski bir deyimde söylendiği gibi, vücutlarının bakımıyla çok meşgul olanlar genelde ruhlarıyla pek az ilgilenirler.

Bu yüzden harici meselelerde inananların özgürlüğü sabit bir formülle kısıtlanamasa da şu yasaya tabidir: Kendini mümkün olduğunca şımartmamak, tersine bıkmaz usanmaz bir zihinsel çabayla gereksiz zenginliklerden ve -söylemeye bile gerek yok- uçarılıktan kurtulmakta ısrarcı olmak ve yardımların engellere dönüşmesine karşı özenle kendini korumak.

Tutumluluk, dünyevi malları emaneten korumak

İkinci kural şudur: Dar ve kıt kaynaklara sahip olanlar çok fazla şeye sahip olmadan, sabırlı biçimde hayatlarına devam etmeyi öğrenmelidir, aksi takdirde bu şeylere dair ölçüsüz arzular yüzünden sıkıntıya girerler. Bu ölçülülük kuralına uyarlarsa, Efendimizin okulunda belirgin bir ilerleme kaydetmiş olurlar. En azından bir derece ilerleme kaydetmeyenlerin de Mesih'in öğrencilerine ispatlamaları gereken pek bir şey yoktur. Çoğu ahlak bozukluğuna dünyevi şeylere dair bir arzu eşlik etmesi gerçeğinin yanı sıra fakirliğe sabırsız biçimde katlananlar zenginleştiklerinde de yaygın biçimde bunun zıddı olan hastalığa tutulurlar. Benim bahsettiğim de budur: Değersiz kıyafetlerden utanan pahalı elbiseleriyle böbürlenir, zayıf bir öğünle memnun olmayan, daha şık bir yemek arzusu yüzünden sıkıntı duyan kişi, kendi payına düşerse, bu zariflikleri aşırı biçimde suiistimal eder. Mahrumiyetine ve mütevazı koşullarına gönülsüzce ve sıkıntılı bir zihinle katlananlar onurlandırıldığında hiçbir şekilde kibirden kaçınmayacaktır. Bu nedenle, dindarlık arayışını sahte bir gayretle yürütmeyenler, Havari'nin örneğinde olduğu gibi bolluk ve acı çekme ihtiyacı ile dolmalı ve bunu özlemelidir.

(…) Bunun yanı sıra, Kutsal Kitap dünyevi şeylerin kullanımını düzenleyen üçüncü bir kural getirir. Sevginin emirlerini anlatırken bundan biraz bahsetmiştik. Tüm şeylerin bize Tanrı'nın inayetiyle verilişi ve bizim faydamıza tahsis edilmiş olması, bu şeylerin bize emanet edildiğini ve bir gün bunların hesabını vereceğimizi gösterir. Bu nedenle, şu sözü kulağımıza küpe etmeliyiz: "Kâhyalığının hesabını ver," (Luka 16:2). Aynı zamanda böylesi bir hesap sormanın kimin için gerekli olduğunu da hatırlayalım: Zevk verici şeylerden kaçınmayı, ayık olmayı, tutumluluğu ve ılımlılığı tavsiye eden ve aynı zamanda aşırılıktan, gururdan, gösterişten ve kibirden tiksinen biri; insanın ruhunu namustan ve saflıktan uzaklaştıran veya zihnini bulandıran tüm keyifleri kendi ağzıyla lanetleyen biri.

Efendimizin çağrısı, yaşama biçimimizin temeli

Son olarak şu noktaya dikkat edilmelidir: Efendimiz her birimizden bu hayattaki eylemlerimizde kendi çağrısına uymaya davet etmektedir. Çünkü insan doğasının nasıl huzursuz biçimde alevlendiğini, nasıl kararsızca bir oraya bir buraya sürüklendiğini, tutkularının birçok şeyi birden elde etmeyi istediğini çok iyi bilir. Bu nedenle, aptallığımız ve aceleciliğimiz yüzünden her şeyi tersine çevirmememiz için her bir insana kendi yaşama biçimine uygun görevler tayin etmiştir. Kimse düşüncesizce O'nun belirlediği sınırları geçmesin diye bu farklı yaşama biçimlerine "çağrı" adını vermiştir. Bu nedenle, her birey, Efendimiz tarafından kendisine tayin edilen yaşama biçimine sahiptir; hayatı boyunca düşüncesizce oraya buraya savrulmasın diye bir nevi nöbet görevi verilmiştir her bireye. O'nun gözünde her bir eylemimiz buna göre yargılandığından bu ayrım insani veya felsefi akıl yürütmenin yargılamasından çok daha önemlidir. Filozoflar bile bir ülkeyi tiranlıktan kurtarmaktan daha asil bir eylem düşünemez. Ama bir tiranı kendi elleriyle yakalayan bir vatandaş göklerdeki hâkim tarafından açıkça lanetlenir.

Ancak örnekleri sıralamayı geciktirmeyeceğim. Efendimizin çağrısının her konuda iyi işlerin başlangıcı ve temeli olduğunu bilsek yeter. Kendini buna göre yönlendirmeyen kişi asla görevlerini yerine getirmek için doğru yolu tutmayacak demektir. Belki bazen görünüşte övgüye layık bir şeyler oluşturabilir ama yaptığı şey insanların gözüne nasıl görünürse görünsün, Tanrı'nın tahtında reddedilecektir. Ayrıca hayatının çeşitli parçaları arasında asla bir uyum olmayacaktır. Bu yüzden de hayatınızı düzenlemenin en iyi yolu bu amaca yönelmektir. Kimse kendi aceleciliği yüzünden çağrının izin verdiğinden fazlasına yeltenmeyecektir, çünkü kendi sınırlarını aşmanın yasayı çiğnemek olduğunu bilecektir. Muğlak bir görevde olan kişi,

Tanrı tarafından kendisine verilen rütbeyi kaybetmemek için özel hayatını kin gütmeden yaşayacaktır. Tanrı'nın kılavuzluğunda yürüdüğünü bilmek insanlar için endişeler, çabalar, dertler ve diğer yükler karşısında en ufak bir rahatlama bile sağlamayacaktır. Yargıç kendi görevlerini daha istekli biçimde yerine getirecektir; ailenin reisi kendisini görevleriyle sınırlandıracaktır; tüm insanlar kendi yaşama biçimlerinin getirdiği rahatsızlıkları, üzüntüleri, yorgunlukları ve endişeleri kabullenecek ve bunlara katlanacaktır, çünkü bu yükün omuzlarına Tanrı tarafından konduğundan emindir. Bunda tek bir teselli mevcuttur: Hiçbir görev, içindeki size yönelik çağrıya uyduğunuz sürece Tanrı'nın gözünde parlamayacak veya çok parlak olarak kabul edilmeyecek kadar alçak ve basit olmayacaktır.

* * *

Tanrı ve İnsan

Doğru ve gerçek akıl temelde iki bölümden oluşur: Tanrı bilgisi ve kendi hakkımızda olan bilgimiz. Ama bilginin bu iki kolu birbiriyle çok yakından ilgilidir ve hangisinin öbüründen önce geldiğini ve hangisinin diğerini ortaya çıkardığını bulmak kolay değildir. İlk önce, hiç kimse kendini dışarıdan bir gözle inceleyemez, bir an önce içinde "yaşadığı ve tekamül ettiği" Tanrı'nın tefekkürüne dönmelidir, çünkü bu sahip olduğumuz yeteneklerin bizden gelmediğinin ve mevcudiyetimizin sadece Tanrı'da var olandan başka bir şey olmadığının delilidir. Cennetten bize süzülen bu armağanlar, eskiden oldukları gibi, bizi kaynağa götüren nehirleri oluşturur. Yoksulluğumuz bizi Tanrı'nın sonsuz tamlığının daha net bir görüntüsüne götürür. Özellikle ilk insanın ihaneti ile içine gömüldüğümüz içler acısı sefalet, isteklerimizi gidermek, alçakgönüllülüğü öğrenmek için gözlerimizi sadece istekli değil, aynı zamanda korku ile cennete doğru kaldırmamızı icap ettirir. İnsanoğlu dertler dünyasına bağlı olduğu ve ilahi düzenden bozuldukları için bu kasvetli ifşa çok büyük bir bozukluk kitlesi gösterir. Böylece herkes Tanrı bilgisi konusunda kendi hoşnutsuzluğunun bilinci ile çok etkilenmiş olmalı. Cehalet, kibir, yetersizlik, zayıflık, ahlaksızlık ve yozlaşma anlayışı gerçek aklın, esas gücün, kusursuz doğruluğun ve bozulmamış dürüstlüğün sadece Tanrı'da olduğunu anlamamıza ve kabul etmemize yol açar; kusurlarımızla Tanrı'nın mükemmelliği düşüncesine ulaşırız ama kendimizden hoşnutsuz olmaya başlayana kadar onu çok arzulamayız. Kim kendinden memnuniyetle hoşnut olmak istemez ki? Gerçek durumu ile tanışmamış, yeteneklerinden hoşnut, kendi bedbahtlığına karşı ihmalkâr ya da unutkan olan gerçekten kendini beğenmeye dalmamış insanoğlu nerede? Bu nedenle, kendimiz hak-

kındaki bilgimiz sadece Tanrı'yı aramak için bir teşvik değil, aynı zamanda da onu bulmada büyük bir yardımdır.

Kader

Herkese eşit şekilde vaat edilmeyen yaşam akdi ve vaat edilenler arasında da her zaman aynı kabulün bulunmaması, ilahi takdirin muhteşem derinliğini gösterir. Tanrı'nın sonsuz seçimine bağlı olduğundan ve böyle devam edeceğinden şüphelenilmemelidir. Eğer bu, ilahi isteğin açık bir sonucu ise bu kurtuluş bazılarına serbestçe sunulur ve diğerlerinin onu elde etmesi engellenir. Bu durum hemen önemli ve zor soruları ortaya çıkarır; hangisi dindar kafaların oluşmasında seçime ve kadere istinaden ne alınması gerektiğinden ziyade bir açıklamadan aciz - tüm karışıklığı ile kafamızdaki çoğu sorudan biri; sıradan insan kitlesinin düşündüğünden daha mantıksız bir şey düşünmedikleri için bazılarının alnına kurtuluş ve diğerlerininkine yıkım yazılır. Ama araştırmamızın akıbetinden sonra ne kadar mantıksızca kafalarını karıştıracaklardır. Bunun yanı sıra böyle bir dehşeti harekete geçiren belirsizlik sadece bu doktrinin işe yararlığını sergilemedi, aynı zamanda da en hoş faydanın üretkenliğini de gösterdi. Kurtuluşumuzun Tanrı'nın merhamet çeşmesinden aktığına ve fark gözetmeksizin sadece tüm kurtuluş umudunu kabul etmiyor, aynı zamanda da bazılarına diğerlerine vermeyi reddettiklerini verdiğine, bu karşılaştırma ile Tanrı'nın inayetini aydınlatan sonsuz seçiminden haberdar olana kadar, asla gerektiği gibi ikna olmayacağız. Bu ilkenin ihmalkârlığı ilahi haşmetin değerini açıkça düşürür ve gerçek tevazuu azaltır. Ama Pavlus'a göre, işleri göz önüne almadan, Tanrı emrettiklerinden birini seçmedikçe, bilinmesi bu kadar gerekli olan şey asla bilinemez. "Bu zamanda dahi seçme lütfuna göre geride kalan bir şey vardır. Ve eğer bu lütufla olmuşsa artık iş değildir; aksi takdirde lütuf değildir. Ama bu işse o zaman lütuf değildir ya da iş artık iş değildir." Tanrı'nın iyiliği dışında hiçbir kaynak sayesinde kurtuluşa ulaşamayacağımızı ispatlamak için seçimin kaynağına gitmemiz gerekirse, bu prensibi yok etmek isteyenler muhteşem biçimde ve yüksek sesle kutlanması gerekenleri gizlemek ve alçakgönüllülüğü kökünden koparıp yok etmek için ellerinden geleni yapacaklardır. Geriye kalan insanlardan kimlerin kurtulacağının Tanrı'nın lütfuna göre seçileceğini söyleyen Pavlus, Tanrı'nın sadece kendisinin istediği kişileri kurtaracağına ve kimse hak iddia edemeyeceği için bir ödül olarak da verilmeyeceğine açıkça tanıklık etmiştir. Bu doktrine yakınlaşmak ve denemek isteyen herkesi engellemek için kapıları kapatanların, insanlara yaptıkları kötülük Tanrı'ya yaptıklarından daha az değildir, çünkü bundan başka

hiçbir şey bizde uygun bir tevazu yaratmaya yetmez veya Tanrı'ya karşı olan büyük yükümlülüklerimizi hatırlatarak bizi etkileyemez. Sağlam bir güvence için bulunulabilecek başka bir zemin de yoktur, bizi bütün korkulardan kurtaran ve birçok tehlikenin, tuzağın ve ölümcül çatışmanın ortasında yenilmez hale getiren Mesih'in otoritesine göre bile Mesih ancak Baba'nın gözetimine kabul ettiklerine güvenlik vaat eder. Tanrı'nın özel insanları olup olmadıklarını bilmeyenlerin sürekli bir endişeyle işkence edildiği sonucunu çıkarabiliriz ve bu sebeple hem kendilerinin hem de tüm inananların çıkarları, işaret ettiğimiz üç avantaja kör olan ve kurtuluş zeminini tamamen yok edenler tarafından kötü bir şekilde yönlendirilir. Bu nedenle, kilise bizim görünüşümüze tepki verir, aksi takdirde, Bernard'ın haklı gözleminde belirttiği gibi, yaratıklar tarafından ne keşfedilir ne de tanınır, kutsal bir kaderin sinesinde ve acınası bir lanetlemeler yığınında muhteşem biçimde gizlenir. Ancak konuya girmeden önce iki tip insan hakkındaki öngözlemlerimi açıklamalıyım. Kader hakkındaki tartışmalar -ki kader zaten karışık bir meseledir- yasak labirentlerde gezmesi hiçbir şekilde engellenemeyen, ilahi sırların hiçbirini incelemeden veya keşfetmeden bırakmamaya kararlıymış gibi kendi dünyasının dışına çıkan insanoğlunun merakı yüzünden akıl karıştırıcı ve bu yüzden de tehlikeli hale gelmiştir. Her yerde bu kibir ve cüretkârlıktan dolayı suçlu kalabalıklar görüyoruz, içlerinden bazıları diğer açılardan itham edilemese bile bu konudaki görevlerinin bağlayıcılığı yüzünden ikaz edilmeyi hak ediyorlar. Öyleyse öncelikle kader hakkında bir sorgulamaya giriştiklerinde ilahi bilgeliğin en derinlerindeki bir noktaya girdiklerini hatırlatalım; özensiz ve kendine fazla güvenen bu davetsiz misafirler burada meraklarını tatmin edemezler, sadece içinden çıkamayacakları bir labirente girmiş olurlar. Çünkü Efendimizin kendine saklamak istediği şeyleri gözden geçirmek ve Tanrı'nın anlamamızı değil, hayran olmamızı istediği, O'nun görkemine olan hayranlığımızı artıracak bu bilgeliğin yüceliğini sonsuza kadar incelemek bile mantıksızdır. (...)

Bu nedenle, Kutsal Kitap'ın açık doktrinine uygun olarak, ebedi ve değişmez kararıyla Tanrı'nın bir defada kimlere kurtuluş bahşedeceğine ve kimi yıkıma mahkûm edeceğine karar verdiğini iddia ediyoruz. Seçileni ilgilendirdiği kadarıyla bu karar O'nun sebepsiz merhametine bağlıdır ve insanoğlunun erdemlerinden bağımsızdır; ancak hayatın kapıları, mahkûm ettiklerine adil ve karşı çıkılamaz ama anlaşılması mümkün olmayan bir hüküm ile kapatılır. Seçim sırasında, seçimi tamamlayan görkeme ulaşıncaya kadar, adlandırmayı seçimin delili ve gerekçelendirmeyi de seçimin tezahürünün başka bir belirtisi olarak düşünürüz. Tanrı, seçimini kişinin hizmetlerine ve gerekçelere göre tamamlarken günahkârların adına ilişkin bilgiyi ve ruhu

için yapılmış olan takdisi onlardan alır ve onları bekleyen hükmün bir işaretini verir.

Kutsal Kitaplar

Daha fazla devam etmeden önce Kutsal Kitapların otoritesine ilişkin birkaç açıklama yapmak yerinde olacaktır, böylece hem zihin onlara hak ettikleri saygıyı gösterecek hem de her türlü şüphe ortadan kaldırılmış olacaktır. Çünkü Tanrı'nın sözlerinin bir bildirimi olduğu kabul edildiğinde, konuşanın itibarını azaltmaya cüret edecek kadar sağduyusunu kaybetmemiş ve insanların ortak hislerini hiçe saymayan hiç kimse acınacak biçimde kibirli olamaz. Ancak göklerden her gün vahiy alma şansımız olmadığına ve Efendimiz kendi gerçeğini sadece Kutsal Kitaplarda ebedi bir yadigâr olarak saklamak istediğine göre, Kutsal Kitaplar, ilahi bir kaynaktan geldiği konusunda ikna olmuş her inanan için Tanrı tarafından söylenmiş sözler kadar itibara ve otoriteye sahiptir. Bu konu gerçekten de ayrıntılı bir tartışmayı ve hassas bir incelemeyi hak eder. Ama konunun geniş doğasının gerektirdiği gibi değil de, bu çalışmanın tasarımına uygun biçimde devam edersem, okuyucu beni affedecektir. Ancak bu konuda yaygın ve habis bir hata mevcuttur; bu hata, sanki Tanrı'nın ebedi ve ihlal edilemez gerçeği insanoğlunun keyfi iradesine bağlıymış gibi, Kutsal Kitapların Kilisenin onayladığı kadar bir ağırlığa sahip olduğuna inanmaktır. (...)

Ancak böylesi inatçı muhaliflerin sözleri havarinin (Pavlus) tek bir sözüyle bile tamamen çürütülebilir. Havari, Kilise'nin "havarilerle peygamberlerden oluşan temel üzerine inşa edildiğine" (Efesliler, 2:20) tanıklık eder. Peygamberlerin ve havarilerin doktrini Kilise'nin temeliyse, bu doktrin Kilise'nin kurulmasından daha önce mevcut olmalıdır. Ayrıca bu itiraz için bir zemin de mevcut değildir, çünkü Kilise'nin kaynağı Kutsal Kitaplar olsa da Kilise tarafından belirlenmediği sürece yazılanlardan hangilerinin peygamberlere ve Havarilere ait olduğu tayin edilemez. Eğer Hıristiyan Kilisesi başlangıcından itibaren peygamberlerin yazdıklarından ve Havarilerin vaazlarından oluştuysa, doktrinin bulunduğu yerler Kilise'nin oluşumundan önce onaylanmıştır, çünkü bunlar olmadan Kilise mevcut olamazdı. (...)

Daha önce de üzerinde durduğum gibi, yazanın Tanrı olduğuna hiçbir kuşku olmaksızın ikna olmadığımız sürece doktrine dair bir inanca sahip olamayız. Bu yüzden Kutsal Kitap'ın esas kanıtı İlahi Konuşmacı'nın karakterinden çıkartılır. Peygamberler ve Havariler, dinleyicilerin inancını pekiştiren yeteneklerinden veya kendi dehâlarından dolayı övünmez yahut argümanlarında kendi akılları yordamıyla ısrarcı olmazlar, bunun yerine tüm

dünyanın itaat etmesini sağlamak için Tanrı'nın kutsal adını öne sürerler. Olası varsayımlar sebebiyle değil, açık kanıtlar sayesinde, İlahi İsmin bu şekilde kullanımının ne ihtiyatsız ne de aldatıcı olduğunu görmemiz gerekir. Kendi vicdanlarımızın iyiliğini gerçekten düşünüyorsak, dengesiz, kararsız ve sürekli şüphe içinde olmasını istemiyorsak, en ufak şüphede bile tereddüt etmek istemiyorsak, bizi insan aklından, insan hükümlerinden ve insani varsayımlardan, hatta Kutsal Ruh'un gizli tanıklığından bile daha yüce bir kaynak ikna etmelidir. (...)

Kutsal Ruh'un içsel biçimde eğittiği kişilerin Kutsal Kitap'ı tamamen kabul ettiklerini, Kutsal Kitap'ın kendi kendini doğruladığını ve kendi kendini ispatladığını inkâr edilemez bir gerçek olarak görmeliyiz ve akılcı argümanların ve gösterilerin konusu haline getirmemeliyiz; Kutsal Kitap hak ettiği itibarı Kutsal Ruh'un tanıklığı sayesinde alacaktır. Kutsal Kitap, içerdiği görkemle saygımızı kazansa da gönlümüzdeki Kutsal Ruh tarafından teyit edilmediği sürece bizi ciddi biçimde etkileyemez. Bu nedenle, kendi yargı gücümüz yahut başkalarının yargı gücü sayesinde değil, bu sözlerin vekili olan insanlar aracılığıyla Tanrı'nın kendi ağzından çıktığı gerçeğinin insan hükümlerinden üstün olduğu ve Tanrı'nın bilfiil içinde bulunduğuna dair sezgisel algılamaya eşit olduğu kabulüyle ve Kutsal Ruh tarafından aydınlatıldığımız için Kutsal Kitap'ın ilahi salahiyetine inanıyoruz.

Hıristiyan Hayatı

İlahi kanun hayatın düzenlenmesine dair iyi ayarlanmış ve mükemmel bir plan içerse de, İlahi Öğretmen insanları daha kesin bir doktrinle kanunda tanımladığı düzene uydurmaktan hoşlanır. Bu doktrinin prensibi, inananların görevinin "bedenlerini diri, kutsal, Tanrı'yı hoşnut eden birer kurban olarak" (Romalılar, 12:1) sunmaktır; bu da O'na doğru biçimde ibadet etmenin yoludur. Bu nedenle, onlara öğüt vermek için bir argüman ortaya konur: "*Bu çağın gidişine uymayın; bunun yerine, Tanrı'nın isteğinin ne olduğunu ayırt edebilmek için düşüncenizin yenilenmesiyle değişin*," (Romalılar, 12:2). Bizim Tanrı'ya vakfedilmiş ve O'na adanmış olduğumuz fikri, çok önemli bir düşüncedir; O'nun görkemine bakıldığında bizim artık düşünmememiz, konuşmamamız, tefekkür yahut başka hiçbir şey yapmamamız gerekir. Kutsal olan bir şey, kendisine karşı büyük bir adaletsizlik yapılmadan, kutsal olan amaçlarla kullanılamaz. Kendimize değil, Efendimize aitsek hem hangi hatalardan kaçınmamız hem de hayatımızdaki tüm eylemlerimizi hangi amaca yönlendirmemiz gerektiği açıktır. Kendimize ait değiliz; bu nedenle, ne kendi irademiz ne de aklımız eylemlerimize ve düşüncelerimize hâkim

olamaz. Kendimize ait değiliz; bu yüzden bizim için neyin uygun olduğunu bedenden yola çıkarak aramanın amacımız olduğunu düşünmeyelim. Kendimize ait değiliz; bu nedenle, mümkün olduğunca kendimizi ve kendimize ait olan her şeyi unutalım. Aksine, biz Tanrı'ya aidiz; bu yüzden O'nun için yaşayalım ve ölelim. Tanrı'ya aidiz; bu nedenle, tüm eylemlerimizde O'nun bilgeliğini ve iradesini takip edelim. Tanrı'ya aidiz; hayatımızın her bir parçasını tek doğru amacımız olan O'na yöneltelim. Kendi kendisine ait olmadığını öğrenen, kendisinin egemenliğini ve yönetimini kendi aklından alıp Tanrı'ya teslim eden kişi ne büyük bir ustalık göstermiştir! Kendi eğilimlerine uymak insanları beklenen sonuca, yani yıkıma götürür; bu nedenle, güvenli olan tek yol kendi bilgimize ve iredemize bağlanmayıp sadece Efendimizin kılavuzluğunu kabul etmektir. Bu nedenle, gelin kendimizi terk etmenin ilk adımı olarak tüm yeteneklerimizin gücünü Efendimizin hizmetine sunalım. Hizmet derken sadece sözel bir itaatten bahsetmiyorum, kendi doğal bedenselliğinden yoksun kılınan insan aklının kendisini tamamen Kutsal Ruh'un idaresine terk etmesinden de bahsediyorum. Pavlus'un düşüncenin yenilenmesi olarak ifade ettiği bu dönüşüm, hayata ilk giriş olmasına rağmen filozoflar tarafından bilinmez. Aklı insanın tek yöneticisi olarak tayin ettiklerinden sadece onun sözünü dinlemenin yeterli olduğunu düşünürler; kısacası, tüm idareyi ona bırakmışlardır. Ancak Hıristiyan felsefe, akla Kutsal Ruh'a itaat etmesini emreder, böylece insan kendi kendine yaşamaz ve Mesih'i kendi içinde yaşatır ve O'nun yönetiminde yaşar. (...)

Ancak bugünkü yaşamı kınayarak ve ilahi ölümsüzlüğe dair tefekküre dalarak elde edeceğimizden daha kesin ve kısa bir yol yoktur. Bunun için iki yol takip edilmelidir. İlki, "*Karısı olanlar karısı yokmuş gibi, (...) mal alanlar malları yokmuş gibi, dünyadan yararlananlar alabildiğine yararlanmıyormuş gibi olsun,*" (1. Korintliler, 7:29-31) diyen Pavlus'un emrini uygulamaktır; ikincisi, yoksulluğa sabırla ve sükûnetle dayanmayı, zenginliği de tevazuyla karşılamayı öğrenmektir. Bize bu dünyayı kullanmıyormuş gibi kullanmayı emreden, sadece yeme ve içmede aşırılığı, fazla nezaketi, tutkuyu, gururu, kibri ve eşyalarda, meskenlerde, görünümde aşırı titizliği yasaklamakla kalmaz, ayrıca bizim göksel yaşamı düşünmemizi ve ruhumuzu geliştirmeye gösterdiğimiz dikkati engelleyen veya bizi baştan çıkartmak isteyen her türlü ilgiyi ve sevgiyi de yasaklar. Antik yazarlardan Cato tarafından doğru biçimde gözlemlendiği üzere, bugün vücudu süslemeye yönelik büyük bir ilgi ama erdemlere ilişkin büyük bir ilgisizlik vardır, ve eski bir atasözünün dediği gibi, vücuduyla çok fazla ilgilenenler genelde ruhunu ihmal eder. Bu sebeple, inananların harici şeylere ilişkin özgürlüğü belirli kurallara bağlanamasa da bu kanuna göre gayet açıktır ki, harici şeylere

mümkün olduğunca az bağlanılmalı; aksine, sürekli ve kararlı bir biçimde aşırı bolluktan kaçınılmalı ve lüks şeyler kısıtlanmalıdır; insanlar kendilerine yardımcı olması için verilen engelleyici şeyler tarafından ayartılmamak için gayret göstermelidir. (...)

Kutsal Kitap'ta dünyevi şeylerin kullanımını düzenleyen üçüncü bir kural daha vardır, hayırseverlik hükümlerini nasıl yerine getireceğimizi anlatır. Bu kural, ilahi iyiliğin bize verdiği ve faydamıza sunduğu tüm şeylerin bizim sorumluluğumuza emanet edildiğini ve bir gün hepsi için hesap vereceğimizi söyler. Bu şeyleri, "kâhyalığının hesabını ver," (Luka 16:2) uyarısını sürekli aklımızda tutarak idare etmemiz gerekmektedir. Ayrıca bu hesabı kime vereceğimizi de unutmamalıyız; hesap vereceğimiz kişi bize sürekli dünyevi zevklerden kaçınmayı, ayıklığı ve itidali, tutumluluğu ve tevazuu öğütleyen kişidir; savurganlıktan, gururdan, gösterişçilikten ve kibirden nefret eder; verdiği nimetlerin hayırseverlik dışında bir başka yöntemle yönetilmesini onaylamaz; kalpteki namusu ve saflığı bozmaya veya anlayışı zayıflatmaya çalışan tüm zevkleri kendi ağzıyla lanetlemiştir. (...)

Kutsal yaşamın mükemmel kuralının içerdiği her şeyi Efendimiz kanununda belirtmiştir, insanoğlunun bu özete ekleyeceği başka bir şey yoktur. O'nun bu kuralları koymasının ilk sebebi, hayattaki doğruluğun, eylemlerimizin onun iradesine tamamen uymasında olduğunu göstermektir; standart olarak onu eylemlerimizin tek Efendisi ve Yöneticisi olarak kabul etmemiz gerekir; ikinci sebebi ise O'nun bizden itaat dışında bir şey istemediğini göstermektir.

Dini Disiplin

İncil'e inandığımızda Mesih bizim olur ve biz de O'nun getirdiği kurtuluşa ve ondan önce gelen Kitap'ta açıklanan ebedi mutluluğa kavuşmuş oluruz. Ama cehaletimiz ve tembelliğimiz ve müsaadenizle eklemek istediğim zihinlerimizdeki kibir dışarıdan yardım almamızı gerektirdiğinden, kalbimizde bir inanç oluşturmak ve inancı tamamlamak adına gereken gelişimi göstermek için Tanrı bizim zaaflarımıza merhamet göstererek böylesi yardımlar sunmuştur; İncil vaazlarının devam edebilmesi için bu hazineyi Kilise'ye bahşetmiştir. İnsanları onların ağzıyla eğitebilmek için papazlar ve öğretmenler tayin etmiş ve onlara otorite vermiştir; kısacası, inancın kutsal bütünlüğüne ve iyi bir düzenin kurulmasına katkıda bulunacak hiçbir şeyi unutmamıştır. Hepsinden önce, inancımızı beslemek ve desteklemek için en büyük faydayı sağladığını deneyimlerimiz sayesinde bildiğimiz ayinleri meydana getirmiştir. (...)

Ancak bizim halihazırdaki planımız görünür Kilise'yi yürütmeye yönelik olduğundan, kendisini bilmenin bizim için çok faydalı ve gerekli olduğu *anne* unvanından bile çok şey öğrenebiliriz, çünkü hayata başlamak için onun gebeliğinden, bizi doğurmasından, memesinden beslemesinden ve ilgisiyle ve idaresiyle sürekli korumasından başka bir yol yoktur; ta ki bu ölümlü vücuttan kurtulup "melekler gibi" olana kadar. Zayıflığımız yüzünden onun okulundan çıkarılmamız söz konusu olamayacağına göre, hayatımızın sonuna kadar onun talimatları ve disiplini ile yönetilmemiz gerekir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, günahlarımızın affı veya kurtuluşumuz için onun sinesinden başka bir umut yoktur... Tanrı'nın babamız olarak yapacağı iyilikler ve ruhsal hayatın kendine özgü ifadesi, sadece Kilise'den ayrılmanın ölümcül tehlikesini sürüsüne anlatmakla sınırlıdır.

Kilisenin disiplini birkaç kelimeyle açıklanmalıdır, aksi takdirde geri kalan konulara geçemeyiz. Bu disiplin esasında anahtarların gücüne ve ruhsal yargılama yetkisine dayanır. Daha kolay anlaşılması için, gelin disiplini iki asıl düzen olarak ayıralım – ruhban sınıfı ve diğer insanlar. Ruhban sözünü, uygun olmasa da yaygın olarak kullanıldığı biçimde, Kilise'nin kamusal vekilliğini yürüten kişilerin unvanı olarak kullanıyorum. Önce herkesin tabi olması gereken ortak disiplinden bahsedelim, sonra da bu ortak disiplin dışında kendi özgün disiplinlerine de uymaları gereken ruhbanlara geçelim. Ama adından tiksindiklerinden dolayı disiplinden nefret edenler şu düşünceyi göz önüne almalılar: Hiçbir toplum, hatta küçük bir aileyi barındıran tek bir ev bile disiplin olmadan düzgün bir halde tutulamaz; bu nedenle, durumu diğer her şeyden daha düzgün olması gereken Kilise için disiplin her şeyden daha çok gereklidir. Mesih'in kurtarıcı doktrini Kilise'nin ruhudur, disiplin ise üyeleri birbirine bağlayan ve her birini doğru yerde tutan bağları oluşturur. Bu nedenle, tüm disiplinin yok olmasını isteyen veya düzeltilmesine engel olmaya çalışanlar her kimse, ister dikkatsizlik yüzünden isterse belirli bir amaçla hareket etsinler, Kilise'nin tamamen yok edilmesini teşvik ediyorlar demektir. Her insan kendi isteklerine göre hareket etse bunun sonucu ne olur? (...)

Disiplinin ilk temeli özel ihtarların kullanılmasıdır; yani eğer biri görevini kasıtlı olarak yapmadıysa ya da terbiyesizce davrandıysa ya da kendisinde bir erdem eksikliği keşfedildiyse veya azarlanmayı gerektiren bir eylemde bulunduysa ihtar edilmesi gerekir; durum gerektirdiğinde herkes kardeşini ihtar etmelidir; ancak rahipler ve papazlar makamları gereği bu görevde herkesten daha uyanık olmak zorundadır; sadece cemaate vaaz vererek değil, halka verdiği talimatlar yeterince etkili olmadıysa, evlerine giderek öğüt vermesi ve yol göstermesi gereklidir; "gerek açıkta gerek evden eve dolaşarak"

(Elçilerin İşleri, 20:20) ve "kimsenin uğrayacağı cezadan sorumlu olmadığını " (Elçilerin İşleri, 20:26) bildirerek, "aralıksız, gece gündüz demeden, gözyaşı dökerek uyardığını " (Elçilerin İşleri, 20:31) söyleyen Pavlus'un öğrettiği gibi. Rahibin sadece tüm insanlara Mesih'e karşı görevlerini hatırlatmakla kalmayıp dikkatsiz olduğunu ve doktrine itaat etmediğini gözlemlediklerini zorlamaya hakkı ve gücü olduğunda doktrin tam otoriteye ve istediği etkiye sahip olur. Eğer biri ısrarla ihtarlara uymazsa yahut yanlış hareketlerinde ısrar ederek itaatsizliğe devam ederse, şahitler huzurunda ikinci defa ihtar edildikten sonra Mesih onu Kilise'nin mahkemesinde, yani ihtiyarlar tarafından yargılanmaya gönderir, burada kamu otoritesi tarafından daha sert biçimde ihtar edilir; Kilise'ye saygı gösterirse itaat eder, ancak bu da ona boyun eğdirmezse ve eğer günahlarında ısrar ederse, Efendimiz onun Kilise'den nefret eden biri olarak inananlar cemaatinden uzaklaştırılmasını emreder. (...)

Bu ceza ve aforozlarda Kilise'nin üç amacı vardır. Bunlardan ilki, rezil ve günahkâr hayat sürenlerin Tanrı'nın onuruna zarar vermesini ve sanki Kutsal Kilise kötü ve sefih adamlardan oluşmuş bir gizli ittifakmış gibi böylelerinin Hıristiyan sayılmasını engellemektir. Kilise, Mesih'in gövdesi olduğuna göre, böyle kirli ve kokuşmuş üyelerce bu rezaletler gövdenin başına yansıtılmadan önce gövde temizlenmelidir. (...) İkinci amaç, çoğunlukla başımıza geldiği gibi, iyi insanların kötülerle sürekli temas ederek bozulmasını engellemektir. (...) Üçüncü amaç ise kınananların veya aforoz edilenlerin alçaklıklarından utanarak pişman olmalarını sağlamaktır. (...)

Hiç kimse bu disiplinin dışında tutulmuş değildir; hem prensler hem de avam halk aynı şekilde itaat etmeye zorunludur; ayrıca kralların asalarının ve taçlarının açıkça kendisine tabi olduğu Mesih'in disiplini olduğuna göre, en büyük özeni göstermek gerekir. Bu yüzden Selanik'teki katliam sebebiyle Ambrosius, Theodosius'u komünyon ayrıcalığından mahrum ettiğinde Theodosius asalet nişanlarını bir kenara bırakmış, başkalarının aldatıcı önerileriyle işlediği günahlarından dolayı Kilise'de halkın önünde ağlamış ve inlemelerle ve gözyaşlarıyla affedilmeyi dilemiştir. Çünkü büyük krallar, Kralların Kralı Mesih'in önünde yalvarmaktan dolayı onurlarının zarar göreceğini düşünmezler, Kilise tarafından yargılanmaktan da mutsuz olmazlar. Kendi saraylarında dalkavukluktan başka pek bir şey duyamadıkları için *rahipler* aracılığıyla Efendimiz tarafından düzeltilmeleri daha da çok gerekli hale gelir, hatta Efendimiz tarafından kurtarılmak için *papazlar* tarafından kurtarılmamayı dahi isteyebilirler.

* John Calvin, *Hıristiyan Dininin Kurumları*, çev. John Allen, I. cilt, s. 46-7, 75-6, 78-80, 618-9, 648-9; II. cilt, s. 140-2, 149, 220-1, 224, 371, 410-6, Westminster Press, 1932.

*2. Dinde Huzur**

Leonard Busher

Leonard Busher (doğumu, 1571?) kendisini "Londralı bir vatandaş" olarak tanımlar. Busher, muhtemelen Dominic Busher isimli bir Valon[4] mültecinin oğluydu. *Dinde Huzur: Ya da Vicdan Özgürlüğüne Dair Bir Savunma* (Religious Peace; or, a Plea for Liberty of Conscience) adlı eserini yazdığı zaman, İngiltere'den sürgün edilmiş bir Vaftizci olarak Hollanda'da yaşamaktaydı. Kitap I. James ve İngiliz Parlamentosu'na ithaf edilmişti. Bu eserin sadece kendi grubundakiler için değil, bütün insanlar için kayda değer bir dini özgürlük savunması olduğu kabul edilmektedir.

Majesteleri ve parlamento görsün ki, aşağıdaki gerekçelerde apaçık görüldüğü gibi, ateş ve kılıçla prensleri ve halkları İncil'deki tek doğru dine ulaşmalarını engellemek, Hz. İsa'nın aklına ve merhametli yasalarına tamamen karşıdır, hem kral hem devlet için bir tehlike, Hz. İsa'nın krallığını ortadan kaldırmak için bir araç, Hz. İsa karşıtlarının krallığını büyütmek için bir yöntemdir.

(Zira) krallar ve piskoposlar rüzgâra hükmedemedikleri gibi, kadere de hükmedemezler. (…) İnsanları vicdanlarının aksine kiliseye gitmeye zorlayabilirsiniz, ancak onlar kiliseye geldiklerinde eskiden inandıkları şeylere inanmaya devam edecektir. Çünkü Tanrı yalnızca kendi buyruklarını kutsamış, Hz. İsa karşıtlarının buyruklarından nefretle uzak durmuştur. (…)

Büyük İmparator Konstantin'in Roma Piskoposu'na hiç kimseyi iman etmeye zorlamayacağını, sadece nasihatini verip Tanrı'nın takdirine bırakacağını yazdığını okudum. Hz. İsa'nın krallığı sadece bu dünyada değildir, o yüzden bu dünyanın silahlarıyla ne satın alınabilir ne de savunulabilir; sadece onun Sözü ve Ruhuyla olur bu. O, manevi krallığı olan kilisesine bundan başka bir silah vermemiştir. Bu yüzden Hz. İsa demiştir ki: *Kiliseyi duymayan her kimse, bırakın o sizin için dinsiz ya da meyhaneci olsun*. Hz. İsa, onlar yakılsın, sürgün edilsin, hapse atılsın, dememiştir; bunların hepsi Hz. İsa'ya karşı olanların buyruklarıdır. Ola ki adamın biri kâfirdir, bu, adam yakılacak demek değildir, ancak birinci ya da ikinci ihtardan sonra kiliseden atılacak, yani ihraç edilecektir.

Ama Roma Kilisesi'nde olduğu gibi her insan zulüm yoluyla oradaki piskopos ve papazlar tarafından kiliseye gitmeye zorlanmaktadır; işte İngiltere Kilisesi'nde de durum budur. Bu göstermiştir ki, insanları imanda ve kilisede bir araya getirmede Roma ve İngiltere'deki piskoposlar ve papazlar tek bir

---

4 Günümüzde Belçika'yı oluşturan federal bölgelerden birisi. Belçika'nın güneyinde yer alan bu bölgede resmi dil Fransızca'dır. (y.n.)

ruhtur. Bu ruh ise Şeytan'ın ruhudur. (…) Buğdayın içinde burçaklar büyüdüyse, Hz. İsa hasat zamanına kadar serbest bıraktırır onları, siz *burçakları toplayayım derken onlarla buğdayı da söküp atmayasınız diye*. Atalarınızın yaptığı buydu işte, onlar zannediyorlardı ki burçakları topladılar ve yaktılar. Ama siz şimdi görüyorsunuz, onların burçakların yerine buğdayı yakmış olduğunu. Bundan dolayı bütün tevazuum ve Hıristiyan kalenderliğiyle ben de doğrularım ki, atalarınızın kullandığı zulmün gayrimeşru orağıyla majesteleri ve parlamento o yabani otları temizlemeyi devam ettirmektedir. Öyle çok buğday söküp atılmış, öyle çok burçak kalmıştır ki geride, kalan buğday topluluğunu artık göremezsiniz bile.

Zulme karşı belli başlı gerekçeler

(…)

Sekiz- Vicdan özgürlüğü olmayacaksa ve zulüm işe koşulacaksa, o zaman kralın bütün tebaası ve ülkede yaşayan, papaya iman etmek zorundaki adamları özgür bir ülkeye gitmek üzere ülkeden ayrılmak zorundadır; aksi takdirde yakılma, sürgün, asılma ve hapse atılmaya katlanacaktır. Birincisi olursa ülkemizde büyük bir yoksulluk ve zayıflama meydana gelir, bununla birlikte en sadık tebaa ve dostları kaybederiz. İkincisi olursa sadık kullarının, elçilerinin ve şahitlerinin kanının dökülmesi Efendimizi bize karşı hiddetlendirir; üstelik ülkemizdeki şiddetli ve kanlı zulmü bol ağıtlı bir şekilde ellerin diline düşürür.

Dokuz- Zira zulüm devam ederse birçok insan mahkemelerde, şehirlerde ve köylerde hem otorite hem yetki bakımından kral ve devletten kendi kontrollerinin dışında uzaklaşır.

Ve kral ile parlamento bütün Hıristiyanları, evet, Yahudileri, Türkleri ve paganları huzuru bozmadıkları ve fesatçı olmadıkları sürece yukarıda anlattığımız gibi kabul etsin. Eğer ki iki ya da üç kişinin şahitliğinde bunu yaptıkları tespit edilirse, Tanrı'nın dedikleri doğrultusunda cezalarını çeksinler. Yine yalancı, iftiracı, ithamcı oldukları ya da Kutsal Kitap'tan ya da başka kişilerin yazdıklarından sözde alıntılar yaptıkları saptanırsa -bazılarının kasten yaptığı gibi- hak ve adalet çerçevesinde cezalandırılsınlar, hak ettiklerini bulsunlar, zulüm olmasın. Tanrı'nın sözü bütün bunların hepsinin önüne özgürce geçsin, hatta yaşamlarının sonuna kadar, bütün cömertlikleriyle, uzun süreyle tahammül etsinler ve sabretsinler. Bilsinler ki, dinsizleri ve günahkârları tövbeye ve ıslah olmaya yöneltmek, onları aldatan, kandıran Şeytan'ın kapanından kurtarabilmek için Tanrı'nın cömert merhameti bunu emretmiştir.

Bundan başka, yücelerin yücesi majestelerinden ve parlamentodan, zulmün apostol kilisesinin ilk başta dağılıp Kilise Hz. İsa karşıtlarının, piskoposlarının, onların papazlarının ve havarilerinin gazabından ve zorbalığından kaçarken bakir yerlere, yani yeryüzündeki çöllere sürüklenmesine yol açtığını görmelerini istirham edeceğim. Bu şahsiyetler İncil adı altında zulmü ilk ortaya atanlar idi. Bu yüzden majesteleri ve parlamentodan düşünmelerini rica ediyorum; zulüm devam ettikçe apostol kilisesi de dağılmaya ve dünyanın sır yerlerine sığınmaya devam edecektir. O kilisenin imanı ve otoritesi, Hz. İsa karşıtlarına ve onların piskopos papazlarına tıpkı eskiden olduğu kadar iğrenç ve tatsız gelecektir; günümüzde bile yakmaları, sürgün etmeleri, asmaları, hapse atmaları buna şahitlik etmektedir. (…)

Lakin aşağıdakilere benzer kurallara uyulduğu müddetçe vicdani özgürlük ve İncil'in hürriyeti asla krala ve devlete karşı tehlike teşkil etmez. (…)

7. Daha fazla huzur ve sükûnet, farklı dinlere mensup çok sayıdaki aciz ve basit insanın mutluluğu için her insanın ya da insanların, evet, Yahudiler ve Katoliklerin dinle alakadar her konuda birilerine karşı ya da taraftar olarak bir şeyler yazması, görüşmeler yapması, gerekçeler belirtmesi, basması ve yayımlaması, kanıt sağlamak üzere pederleri değil, daima yalnızca Kutsal Kitap'ı öne sürdükleri sürece meşru olsun.

Birbirlerini ya da başkalarını karalayıp ayıplamadığı sürece kendi iyilikleri için bütün sevgi, nezaket, barışseverlikleriyle Tanrı'nın görkemini birbirlerine anlatsınlar, kralı ve devleti şereflendirsinler.

O halde niye doğruyu bilenler ile doğruya varabilecekler hatalardan korksun? Görüyoruz ki doğru, yanılmanın karanlık ve tehlikeli yollarını keşfeder, açık kitaplardan uzak olmasına rağmen, tıpkı ışığın karanlık ve tehlikeli yerleri ortaya çıkarması gibi, açık yollardan uzak olmasına rağmen. Yollar ne kadar tehlikeli ve karanlıksa, seyahat boyunca ışığın bulunması o kadar lazımdır; öyleyse hatalar ne kadar karanlık ve tehlikeli olursa, doğrunun da o kadar gerekli ve yararlı olduğu görülecektir cennete giden yolda.

Fakat bazı kişiler karşı çıkıp diyebilir ki, "Tehlikeleri gün ışığına çıkarmak akla mantığa sığmaz, çünkü o zaman pek çok insan bu hatalara düşebilir, gün ışığına çıkarılmazlarsa bilinmezler."

Cevap veriyorum: Suyun altında saklı, gün ışığına çıkarılmak istenen bir kayayı düşünün ki, önceden bu kayaları bilmedikleri halde birçok insan bunlara gemisini çarpabilir, böylece tökezleyip devrilebilir. Bu yüzden pek kimsenin bilmediği denizlerdeki bir kaya misali birçok insan bunları ortaya çıkarmak uğruna bunlara takılıp düşüyor, böylece hem malları hem de adamları helak oluyor. Bundan dolayı hatalar birçoklarınca bilinmediği halde ortaya çıkarılmaları uğruna bunlara takılıp düşüyor birçok insan, hem

bedenlerini hem ruhlarını mahvediyor ki, ikincisinin mahvı daha acıklıdır. Ve yine denizlerdeki kayaların kendilerini göstermesi gibi hatalar da kendilerini gösterir, böyle böyle daha çok yaklaşılır cennete. Sizler anlayacaksınız ki, Tanrı'nın sözünün ışığına çıkarılan hatalar, meşalenin önünde karanlığın yok olması gibi yok olup gidecektir. Kepek rüzgâra karşı nasıl duramıyorsa, hata da doğrunun önünde dayanamaz. Bu yüzden gerçekten sapmış, cennetin limanında sığınan bütün kayaların ortaya çıkarılıp açıklanmasında hiçbir mani yoktur. (…)

(İyi kalpli piskoposlar başka sebeplere de dayanarak dinde hoşgörüyü şöyle savunabilirler,) "Ekselanslarının hâkimiyeti altındaki yerlerde hem majestelerine hem de tebaasına, vicdan özgürlüğü arayışı yüzünden başka yerlere gitmeye zorlanmış olan Yahudiler ve herkesle yaptıkları ticari işler yoluyla bundan yarar gelecektir." (…)

O halde, tebaasının dininden farklı diye kral canının alınmasını istemeyeceğine göre, kral da dinleri onunkinden farklı diye tebaanın canını almasın. Birilerinin vicdanınıza aykırı bir dine sizi zorlamalarını siz nasıl istemezseniz, siz de onların vicdanına aykırı bir dine onları zorlamayın. Tanrı'nın sözüyle krallarının ve devletlerinin dinini değiştirmesini gözetmek ve kılıç ve ateşle yok edilmelerini engellemek tebaanın vazifesi olduğu için, Tanrı'nın sözü ile tebaanın dinini değiştirmesini gözetmek ve ateş ve kılıçla yok edilmelerini önlemek de kralın ve devletin görevidir. Papa da piskoposları da bunu öğretir; onların tebaası, yani imparatorlar, krallar ve de halk, uzun zaman hem kendilerini hem de tebaalarını yok etmiştir.

* *Vicdan Özgürlüğü ve Zulüm Üzerine Risale*, Hanserd Knollys Society, London, J. Haddon, 1846, sf. 17-9, 24-5, 28-9, 33-4, 42, 50-3, 64, 68.

B. ZULÜM VE TAHAMMÜL

1. *Calvin'in Hayatı**

Theodore Beza

Fransız hukukçu ve ilahiyatçı olan Theodore Beza (1519–1605), Cenova Kilisesi'nde Calvin'in meslektaşı ve takipçisi idi. *Epistolae et Responsa* adlı eserinde, Calvin'in bebeklerin vaftiz edilmesine karşı çıktığı ve Üçleme'nin (Teslis) öğretilerini inkâr ettiği için Cenova'da kazığa bağlanarak yakılan tanrıtanımaz Michael Servetus'u suçlamasını, Servetus'un Basel'de Yunanca profesörü Sebastian Castellio ve Üniteryen Lelio Sozini gibi liberaller tarafından savunulmasını, *Kâfirlik Üzerine*

(1554) adlı eserinde Calvin'i kendisinin de desteklediğini anlatır. Beza'nın yazdıklarının başlarında adı geçen "fitneciler", güçlü Perrin ailesi tarafından yönlendirilen hoşnutsuz kimseler idi; bu kişiler Calvin'in katı yönetimi altındaki şehri tedirgin etmekteydiler.

1553'te, fitnecilerin son raddeye tırmanmakta olan garezi o kadar taşkındı ki, sadece Kilise'de değil, cumhuriyetin kendisinde de ciddi tehlike çanları çalıyordu. Yaygaralar koparıp gözdağı vererek, uzun lafın kısası, iyilerin hürriyetini baskı altına alarak öyle yayılmışlardı ki, senatörlerin atanmasına dair kadim fermanları bile değiştirdiler, (bu konuda iyi kimseler kendilerini sağlama almak için daha fazla çaba gösterdiler, Tanrı da onlardan yardımını esirgemedi) kimilerini senatodan attılar, yurtdışına sürgün edilenlerden korktuklarını bahane ederek şehir dışına çıkarlarken kılıçları hariç bütün silahlarını ellerinden aldılar. Durum öyle bir hal almıştı ki, hiçbir şey uzun süredir propagandasını yapmakta oldukları düzeni gerçekleştirmekten onları alıkoyamaz gibi görünüyordu, zira bütün yetkilere sahip olmuşlardı. Böyle bir zamanda bile Şeytan onlara başka bir fırsat sundu. Kutsal Üçleme'nin, yani bütünüyle Tanrı'nın düşmanı olarak ilan edilen, bu yüzden bütün sapıklıkları barındıran bir canavarı, yüksek mevkili ve uğursuz birini -kastettiğim kişi Michael Servetus'tur- Michael Villanovanus takma adıyla kendini gizleyip doktorluk yaparak yıllarca orada burada dolaştıktan sonra küfürlerini etrafa yaymış, sonra bunları kalın ciltli bir kitap olarak Viyana'da yayımlamış bu adamı attı ortaya. Kitabı basan Arnoldi adında birisiydi, bu kişi Lyons'ta bir kitapçıydı. Düzeltmen dediğimiz de William Guerot adında biriydi, eskiden kendisini Cenovalılar arasındaki fitnecilere adamış olan bu adam birkaç ay evvel zina ve diğer suçlardan yargılanmamak için Lyons'a gitmek üzere Cenova'dan ayrılmıştı. Bu küfür dolu kalın kitabı yayımladıktan ve bu yüzden Viyana'da hapse girdikten sonra nasıl olduğunu bilmediğim bir şekilde kaçtı. Kaderin oyunu mudur; Michael Servetus, Cenova'ya geldi; daha uzakta bir yerlere gitmek için bu şehirden geçme niyeti vardı; eğer uzun zamandır kendisini bilen Calvin onu Tanrı'nın inayetiyle tanımamış olsa idi. Calvin'in yargı makamına verdiği bilgi üzerine hapse atıldı. Sonradan ortaya çıkan itirazlar ve bu itirazlarla ilgili önemli meseleler, bunları açıklama maksadıyla yayımlanmış olan bir eserde etraflıca anlatılmaktadır. Bütün bu olayların sonucunda, bu terk edilmiş adam (ki fitneciler arasından, sonradan Pretorların denetçisi olan birinin onun kulağına bir şeyler fısıldayarak günahkârlığını doğruladığı söylenir) kibirli küstahlığı yüzünden kendi kendinin ihanetine uğradı, bütün İsviçre kiliselerinin görüşlerinin onayıyla dinsizlikten ve sonu olmayan küfürlerden suçlu bulun-

du. 27 Ekim'de bu mutsuz adam hiçbir tövbe belirtisi göstermeksizin canlı canlı yakıldı. (…)

Bütün sene, kötülerle çekişip hem öğreti hem de disiplini müdafaa etmekle, her yerde de refah ile geçti; dindar Kral Edward'ın ölümüyle sadece İngiltere'nin değil, bütün Hıristiyan kiliselerinin aldığı yarayı saymazsak. İşte bu sene, öylesine gayretli bir öğrenci olan Calvin, Yuhanna üzerine yazdığı büyük *Tefsir*'ini yayımladı. Burada ben (keşke sebepsiz yere olsa idi) Servetus'tan, tecrübeleriyle konuşan kadim pederlerin iki başlı canavar Samosatenus ile İskenderiyeli Arius hakkında yazdıklarından, yani onların neden olduğu, sonradan Hıristiyanlığın bütün kiliselerinin alev aldığı o yangınlardan bahsetmek isterim. Sırf tarikatçı olduğu için değil, sözle ve yazıyla tam otuz yıl boyunca cenneti de, dünyayı da kirletmiş olduğu iğrenç küfürleri barındıran dinsiz bir canavar olduğu için Servetus'a cezası Cenova'da en layık olduğu şekilde verildi. İlkin Polonya, sonra Transilvanya ve Macaristan'ı ele geçiren alevlerin, Şeytan'ın etkisini ne kadar artırdığını söylemek bugün bile mümkün değildir. Korkarım ki bu etki buralardan ötelere de gitmiş olabilir. Aslında Servetus'un şeytani bir ruhun etkisindeyken kehanette bulunduğu düşünülebilir; *Mahşer*'den (*Apokalips*) bir bölüm alıp klasik yöntemiyle bu parçayı yorumlarken, bunu kitabının başına şöyle yerleştirmişti: "*Cennette büyük bir yangın vardı – Mikael ile melekleri ejderhaya karşı savaşıyordu*." (…)

Kâfirlerin cezalandırılmasıyla ilgili propagandalar yapılmaya başlandığında, bu bedbaht adamın külleri nerdeyse hiç soğuyamadı. Bazılarına göre kâfirlere baskı yapılabilirdi, ancak onların ölüme mahkûm edilmesi adil değildi. Ötekilere göre, güya sapık düşüncelerin doğası Tanrı'nın kelamından açıkça anlaşılamazmış, ruhani reislerin yargılamaları meşruymuş gibi kâfirlerin sadece Tanrı'nın yargısına bırakılması gerektiğini öne sürüyorlardı. Farklı bir görüşü benimserlerse, ilahi olana karşı zorbaların zalimliklerini onaylıyorlarmış gibi görünmekten korktuklarından bu fikir bazı iyi insanlar tarafından bile savunuldu. Bu fikrin başlıca yardakçıları (ki onlar bu şekilde kendi durumlarına mazeret göstermekteydiler) Sebastian Castellio ve Laeus Socinus'tu. Laeus Socinus daha gizliyken Sebastian Castellio daha aleni idi; savunduğu tezini, çevirisini yaptığı, daha doğrusu, aslından saptırdığı mübarek kitapların başına eklemiş, İlahi Sözleri apaçık yetkilerinden aleni bir şekilde yoksun bırakmaya çalışmış, sanki bizleri sözde kusurları olan yazılı kitabımızdan saptırmak amacını açıkça güdüyormuşçasına *Korintlilere Birinci Mektup Üzerine Açıklamalar* adlı eserinde Pavlus'un dört dörtlük çömezlerine (onların kim olduklarını ben de bilmem) dinle ilgili olarak yazılarındakine göre anlaşılması daha güç şeyler anlattığını öne sürmüştü.

Calvin 1554 yılının başlarında Servetus'un öğretisini tamamen çürütmüştü, bütün meslektaşları da ona katılmaktaydı. Calvin ilgili araştırmalara dayanarak kâfirlerin cezalandırılması görevinin neden ve nereye kadar yargıçlara ait olduğunu gösteren sebepleri de ilave etmişti. Bu adamlar, bazen Kilise Babalarının yazdıklarından, kısmen de bellibaşlı fanatiklerin eserlerinden, en olmadı, adı sanı bilinmeyen birinden sözde alıntılar arayıp bularak ıvır zıvır yazılarla ona karşı çıktılar. Bu döküntüler Martin Bellio diye bir adam tarafından kaleme alındı. Aslında o Castellio'nun ta kendisiydi, her ne kadar olmadığına yeminler etse de. Orada basıldığı söylenen şehrin adı bile uydurmaydı. Calvin çok daha iyi bir işle meşgulken, yani *Yaratılış üzerine Tefsir*'i ve diğer eserlerini yazarak -ki bu eserlerden ileride bahsedeceğiz- Kilisesini tehdit eden tehlikeleri defetmeye çalışırken onu bu beladan kurtarma gayesiyle, sırf bu yanlışlıkları içermekle kalmayıp içinde daha bir sürü sapık düşünce kaynayan hakaret niteliğindeki bu esere bendeniz bir cevap yazdım.

* *John Calvin'den Yenilenmeye Dair Risaleler*, çev. Henry Beveridge, Edinburgh Printing Company, 1844, 1. cilt, s. LX-LXI, LXIV-LXVI.

*2. Kilise Yönetimi Rehberi**

Walter Travers

Walter Travers (1548-1635), Elizabeth dönemi İngiltere'sinde önde gelen Püriten dini liderlerden biriydi ve Calvin'in Cenova'daki halefi Theodore Beza'nın bir arkadaşıydı. 1580'lerde İngiliz Presbiteryenleri için Latince bir dini disiplin kitabı yazdı. Eninde sonunda bu disiplinin Anglikan yapının yerine geçip ülkenin kanunu olacağını ümit ediyorlardı. Kitap daha sonra *Kilise Yönetimi Rehberi* adıyla İngilizceye çevrildi ve 1644 yılında basıldı.

Her zaman gerekli olan Mesih'in kilisesinin disiplini, Mesih tarafından getirilmiştir ve Kutsal Kitap'ta belirlenmiştir; bu nedenle gerçek ve kanuna uygun disiplin sadece bunlardan alınabilir. Başka bir zemin üzerine inşa edilen disiplin kanuni değildir ve sahtedir.

Tüm kiliseler içinde bir tane doğru düzen ve biçim vardır: Bu yüzden kimse diğerleri üzerinde bir güce sahip olduğunu iddia edemez; diğerlerinin haklarına benzemeyen haklar da iddia edemez.

Her kilisedeki kamu hizmeti vekilleri, görevlerini ifa etmek üzere kanuni bir dinsel çağrı ile çağrılmalı ve görevlendirilmelidir; nasıl yapılacağı aşağıda açıklanmıştır.

Farklılıkları göz önüne alınarak bunların tümü birbiri üzerinde eşit güce sahiptir.

Görevi yerine getirmeye uygun olmayan hiç kimse kanuni olarak bir kilisede kamu görevine çağrılamaz. Tanrısal olan o ortak yeteneklere, yani inanca ve lekesiz bir hayata sahip olmayan hiç kimse bu görev için uygun sayılamaz. Ayrıca üstleneceği vekillik görevine uygun ve bu görevi yerine getirecek yetkinlikte olması gerekir; bu yetenekleri denemek için uygun bir yol ve yöntem kullanılacaktır.

Önce, çağrılacak olanlar seçilmelidir, sonra kabul edileceği kilisede dualarla kendisine bu görev verilmelidir; kendisinin ve kilisenin ona karşı görevleri önceden anlatılmalıdır.

Kilisenin vekilleri öncelikle sözün vekilleridir. Onları sınarken öğretme yeteneklerine, denenmiş olup olmadıklarına, cehaletlerine yahut yeni iman etmiş olup olmadıklarına dikkat edilmelidir.

Sözün vekilleri öncelikle sözü yayan ve ayinleri yürüten papazlardır; sonra da doktrinle ilgilenen öğretmenler.

Ayrıca her kişinin hayatını ve davranışlarını izleyen bazı ihtiyarlar ve fakirleri gözeten diyakozlar da mevcuttur.

İlaveten her kilisede bir yönetici kurul oluşturulmalıdır, bu kurul bir tür ihtiyarlar heyetidir. İhtiyarlar olarak kastedilenler, kilisede doktrine vekalet eden ve gerçekten yaşlı olanlardır.

Kilisenin durumuna dair her şey ihtiyarların ortak kararıyla yürütülecektir. Örneğin ilk olarak, kilisenin tamamına, Efendimiz adına bir araya gelinen kutsal ve herkese açık toplantılarda kılavuzluk ederek her şeyin gerektiği gibi, düzenli biçimde ve eğitim amaçlı olmasını sağlar. İkincisi, aynı şeylerin bireyler için de geçerli olmasını sağlarlar. Öncelikle kilisenin tüm üyeleri için geçerli olmak üzere iyilerin ayrıcalıklarından keyif almalarını sağlarlar; hatalarının niteliğine göre kötüleri özel olarak veya halk önünde dinsel olarak kınarlar; bunun için de öğüt vererek ya onları Efendimizin akşam yemeğinden (komünyon ayini) çıkarır ya da aforoz ederek kiliseden dışlarlar. Özellikle kilisede kamu hizmetine vekalet etmek için çağrılmış bir kişi söz konusu ise görevi başlatılır ya da sonlandırılır, sonlandırılırsa bu yükten kurtarılarak veya cezalandırılarak gerçekleştirilir; yani geçici bir süre askıya alınır veya tamamen görevden alınır.

İhtiyarları yönetmek için kurulun başına papazlar getirilmelidir; aynı kilisede birden çok papaz varsa papazlar bu görevi sırayla yapmalıdır.

Ancak kilisede birinin aforoz edilmesi ve kilise vekillerinin seçilmesi ve görevden alınması gibi önemli olaylarda asla kilisenin bilgisi ve onayı olmadan hareket etmemek gerekir.

Belirli bazı kiliseler birbirine yardım edebilir; bu amaçla birbirleriyle iletişim kurmaları gerekir.

Bu iletişim sonucunda kiliselerdeki her şey, Tanrı'nın sözlerinde söylendiği gibi, hem doktrine hem de disipline uygun olarak yönlendirilir.

Bu nedenle, ilgili konular iletişim kurmak için bir araya gelenlerin ortak fikirleriyle belirlenir; bu kiliselerden herhangi biri için yapılacak değişiklikler, geliştirmeler, satın almalar bu kurulun kararıyla yapılır. Hiçbir kilise diğerinin üzerinde bir güce sahip değilse de aynı bölgede bulunan, buluşan ve fikir alışverişi yapan kiliseler iletişimde oldukları diğer kiliselerin fikirlerine uymak zorundadırlar.

Bu toplantıları ve meclisleri yapmak için ihtiyarların arasından bir kişi seçilmeli, kendisine ilgili talimatlar bildirilmeli ve bu kişi meclise yollanmalıdır. Toplantılarda tanrısal biçimde verilmiş kararlara ilişkin şeyleri dikkatle gözlemleyecek bir heyet de mevcut olmalıdır.

* * *

Vaaz verecek olanlar, apokrif bölümleri[5] değil, kilise kanunlarına ilişkin bölümleri açıklamalıdır. Ayrıca sıradan vaazlarda, bazılarına göre Kutsal Kitapların, özellikle Yeni Ahit'in bütünü demek olan, metinlere eklenmiş yorumları sırasıyla açıklamamalıdır: Hem vaizin yeteneklerine hem de kilisedeki eğitim ihtiyacına göre konu seçilmelidir.

Vaaz veren kişi iki şey yapmalıdır: Birincisi, konuşmasının dinen bozulmamış olmasına dikkat etmelidir; doktrin açısından kutsal, anlamlı, bütüncül ve eğitim açısından faydalı olmalıdır; şeytani, sapkınca, yozlaşmış, masalsı, tuhaf ve kavgacı olmamalıdır; vaaz, tavır itibariyle de verildiği yere uygun olmalıdır, yani ya sadece sözlerin basit anlamlarını içermelidir ya da dolaylı şeyler içeriyorsa uygun ve açık olmalıdır; sözler konuşmanın letafeti ve konuya uygunluğu açısından doğru biçimde seçilmelidir; alegorik, garip, ters anlamlı veya zorlama olmamalıdır. İçinde bulunulan zamana ve kilisenin durumuna en uygun biçimde vaaz verilmelidir. Ayrıca açıklamaların, teyitlerin, genişletmelerin ve uygulamaların, tüm metnin ve işlenişinin kaba dilde (İngilizce) yapılması gerekir; tüm teyit ve kanıtlar sadece Kutsal Kitaplardan alınmış, uygun, delil olarak gösterilen yerlerdeki esas anlamlarıyla kullanılan argümanlarla, tanıklıklarla ve örneklerle yapılmalıdır.

Vaaz verirken yapılması gereken ikinci şey, saygın bir ciddiyet sağlamaktır; bu öncelikle üslupta, ifadede ve konuşma tavrında ortaya çıkar – konuşma

5 Kanonik metin ve kitapların bir parçası kabul edilmeyen, meşkuk metinler. Kutsal Kitap'ta yer almayan metinler apokrif kabul edilir. Yunanca *apocryphos*'dan gelir. Gizli, saklı kitap anlamına gelse de kelime tarihi yolculuğu boyunca sahte anlamını da taşımaya başlamıştır. (y.n.)

tavrı ruhani, saf, düzgün, basit ve insanların kapasitesine uygun olmalıdır; insani bilgeliği öğretir gibi ve yeni moda şeyleri andırır biçimde olmamalıdır; görkem ve gösteriş amacıyla yapmacıklaşmış yahut Tanrı'nın sözlerinin vekili olanlara yakışmayacak kadar özensiz ve basit de olmamalıdır. İkincisi, sesi ayarlamaya da dikkat edilmelidir, (her zaman aynı tonda olması engellenerek) ses dereceli olarak alçaltılmalı ve yükseltilmeli; duruş ve hareketlere de özen gösterilmelidir; kılavuzluk ederken ve emirleri iletirken, dik durumdaki vücut sese uyum sağlamalıdır; kafanın veya diğer organların uygunsuz biçimde hareket etmesi ve vücudun farklı yönlere dönmesi engellenmelidir. Son olarak, duruş vakur, mütevazı ve terbiyeli olmalıdır; ne tamamen hareketsiz olmalı ne de aktörler yahut kılıç ustaları kadar hareket etmelidir.

***

Çocuklara hem ilmihal çalışmalarında hem de diğer öğrenim konularında eğitim okullarda verilmelidir, böylece içtenlikle tekrar etmeleri ve anlamaları mümkün olur: Bu şekilde eğitildiklerinde vekil tarafından sınava tabi tutulduktan ve bu sınavı geçtikten sonra çocuklar Efendimizin akşam yemeğine getirilmelidir.

***

İhtiyarlar kiliseye bağlı her bir evi ve kişiyi tanımalıdır, böylece onların durumları hakkında vekile bilgi verebilirler; diyakozlar ise hasta ve fakir olanları takip etmelidir ki onlara yardım edebilsinler: Bu kişilere devamlı yardım edilmemeli ama sık sık da değişiklik yapılmamalıdır.

***

Kuruldaki çoğu sesten fayda sağlanmalıdır. Kurul sadece dini konularla ilgilenmelidir. Bunların içinden öncelikle halka açık meclislerde, toplu ayin düzenlerinde, dini ayinlerde, seremonilerde, dualarda, ayinlerde, evlilik ve cenaze törenlerinde yardımcı olmaları gerekir. Bunun gibi herkesi ilgilendiren işler dışında da cemaatle tek tek ilgilenmelidirler. Ayrıca kaydedilmesi ve bir deftere yazılması gereken şeyleri de halletmeleri gerekir.

***

Öncelikle mesele tarafların adları gizlenerek tartışılmadıkça kimse kurula şikâyet edilmemelidir, şikâyet edilirse kurulun kararı uygulanmalıdır.

Kişisel ve ufak hatalarda Mesih'in *Matta, 18. Bölüm*'deki hükümleri izlenmelidir.

Daha büyük ve kamusal ihlaller kurul tarafından ele alınmalıdır. Ayrıca kamusal ihlaller söz konusu olduğunda böyle davalar tüm diğer davalardan

önce ve tüm kilisenin bilgisi dahilinde görülmelidir. İkincisi, böylesi davalar kamusal alanlarda görülmelidir. Üçüncüsü, böylesi davalar azimle ve sert biçimde yürütülmelidir. Dördüncüsü, ihlal ne kadar iğrençse, verilecek sivil ceza da o kadar acı verici olmalıdır.

Aforoz edilecek olanlar eğer kilisede görev üstleniyorlarsa, bu görevden de ayrılmaları gerekir. Ayrıca cehaletleri yahut iyileştirilemez bir hastalık yüzünden veya başka bir sebeple vekil olmaya uygun olmayanlar da uzaklaştırılmalıdır; ancak hastalık veya yaş nedeniyle görevini yapamayanlar söz konusu olduğunda eskisini kınamadan yeni bir görevli tayin edilmelidir ve ayrıca vekilliğin ona verdiği muhterem sıfatı kendisinde kalmalı ve bu kişinin iyi bir yaşam sürebilmesi sağlanmalıdır.

Kurula şikâyet edilen bir sapkına ilişkin sorular varsa hemen dini bütün ve eğitimli iki veya üç komşu vekil çağrılmalı ve bu kuşkudan kurtulmanın yolları aranmalıdır; meclis toplanıp sebebini inceleyene kadar bu kişinin görevi askıya alınmalıdır.

Hatası çok büyük olmasa bile inatçı kimseler kuruldan ihtar cezası aldıktan sonra komünyona sokulmamalıdır; inatçılıkta ısrar ederlerse bu aforoz etmek için yeterli sebep oluşturur. Seremoniden sonra üç sebt günü geçmesinin ardından suçlunun işlediği suçlar halka ilan edilmelidir. İlk sebt günü suçlunun adı ifşa edilmemelidir; ikinci sebt gününde adı ilan edilebilir ve bu hafta içinde belirli bir gün bu sebeple oruç ve dua ile geçirilmelidir; üçüncü sebt gününde, aksini ispat eden bir sebep olmadığı takdirde bir sonraki sebt gününde aforoz edilebileceğine dair uyarı verilmelidir; böylece dördüncü sebt gününde aforoz cezası kendisine bildirilmelidir; Tanrı yargı gününde ruhunu kurtarsın.

Kiliseye hakaret mahiyetinde ağır suçlar işleyen kişi hâkimin otoritesine dayanarak en ağır şekilde cezalandırılmalıdır; suçunu pişmanlık içinde itiraf eder ve sözlerini geri alırsa yine de yargılanmalı ve bir süre komünyona sokulmamalıdır; ne kadar süreyle ve ne sıklıkla olacağına kurul kendi karar vermelidir; bundan sonra eğer suçlu kişi pişmansa, aforoza neden olabilecek suçunu ve pişmanlığını tüm kilisenin önünde itiraf ettikten sonra yeniden komünyona kabul edilmelidir.

* Daniel Neal: *Püritenlerin Tarihi*, T. Tegg ve oğlu, Londra, 1837, III. cilt, s. 491-2, 494, 496-8.

*3. İngiltere Northampton Kutsal Cemaati**

Calvin'in "Kutsal Cemaat" kavramını gerçekleştirme yönünde bir İngiliz ticaret kasabası tarafından kayda değer bir deneme yapıldığına dair kayıtlar mevcuttur.

1571 yılında İngiltere, Northampton'daki vekiller ve iktidar sahibi oligarşi halkın disipline edilmesi için, Calvin'in Cenova için yazdığı *Ordonnances Ecclesiastiques* adlı eserini (1541) anımsatan bir dizi emir yayınlamıştır. Bu emirler Peterborough Piskoposu'nun izniyle yayınlanmıştır ve şehirde ve kırsalda huzuru sağlamayı amaçlarlar.

I. Önceden alışılmış olan org çalma ve ilahi söyleme terk edilmiştir; birlikte yapılan toplu dua sadece kilisedekiler tarafından okunacaktır, kraliçenin kitabına göre seremoniden önce ve sonra mezmurlar söylenecektir.

II. Salı ve çarşamba günleri sabah dokuzdan ona kadar ana kilisede Kutsal Kitap'tan bir bölüm okunacaktır, öncesinde Toplu Dua Kitabı'ndaki (Anglikan Kilisesi'nin dua kitabı) itiraflar okunacaktır, sonrasında da dua edilecek ve inanç ikrar edilecektir.

III. Aynı kilisede her pazar günü ve her kutsal günde sabah duasından sonra bir seremoni yapılacak, insanlar seremoni öncesinde ve sonrasında mezmurları söyleyeceklerdir.

IV. Her pazar günü ve her kutsal günde mahalle kilisesinde ayin sabah dokuzda tamamlanacaktır; sonrasında insanlar aynı kilisedeki seremoniye katılabilecektir. Ortak dua sırasında her kilisenin vekili mahalle halkına seremoniye orada katılmalarını hatırlatacaktır, kendi mahalle kilisesinde seremoni yapılanlar oraya gidebilecektir.

V. Dualar tamamlandıktan sonra, seremoni veya ilmihal çalışmaları sırasında kimse sokaklarda oturmayacak, aşağı yukarı yürümeyecek veya boş işlerle uğraşmayacaktır; bu hareketler cezalandırılacaktır.

VI. Her pazar günü ve kutsal günde, akşam duasından sonra (tüm yaşlı insanlardan önce) gençler Calvin'in ilmihalinden sınava tabi tutulur, okuyan kişi onlara sorular sorar ve bu bir saat sürer.

VII. Her üç ayda bir her mahalle kilisesinde bir genel komünyon gerçekleştirilir, vekiller her komünyonu dört pazar günü öncesinden itibaren duyurmaya başlar ve insanları o gün için hazırlık yapmaları yönünde tembihlerler.

VIII. Her komünyondan bir gece önce, vekil ve kilise müdürü birlikte bütün evleri dolaşmalı, konuştuklarının adlarını almalı ve bu kişilerin yaşadıkları şartları incelemelidirler. Bir ihtilaf bulunursa taraflar belediye başkanının ve biraderlerin karşısına çıkartılmalı, vaizden ve diğer centilmenlerden yardım alınmalıdır. Bu kişiler önünde bir mutabakat sağlanmalı veya düzeltme yapılmalı ya da suçlu taraf komünyona sokulmamalıdır; böylece merhametten uzak kalacaktır.

IX. Komünyondan hemen sonra vekil ve diğerleri her evi ziyaret etmeli, verilen genel emre rağmen kimlerin komünyona katılmadığını öğrenmelidir;

bu bilgiler belediye başkanına bildirilmeli, belediye başkanı ve vekil birlikte bu kişileri görevlerini ifa etmeye ikna etmek için yollar bulmalıdır.

X. Her komünyon gününde mahallelerde ikişer komünyon yapılmalıdır; biri görevliler ve memurlar için sabah beşte başlamalı, bir saatlik bir seremoninin ardından sekizde bitmelidir; diğeri erkekler ve hanımlar için aynı gün dokuzda başlamalı, seremoniden sonra on ikide bitmelidir.

(...)

XII. İki haftada bir cumartesi günleri, şimdilerde her cumartesi günü sabahları dokuzdan on bire kadar hem şehirdeki hem de kırsaldaki vekiller için Kutsal Kitap'ın yorumlanmasına ilişkin alıştırmalar yapılmalıdır. Vekiller sırasıyla konuşmalı ve metnin bir kısmını ele almalıdır; mezkur vekiller bu metni insanlar önünde yorumlamalıdır. Bunu yaptıktan sonra vekiller özel bir yere çekilmeli, kendi aralarında müzakere etmeli ve doktrine de değinerek iyi bir hayat, tavırlar ve diğer emirlerden bahsetmelidir. Ayrıca her perşembe günü dersten sonra belediye başkanı ve biraderlerin, vekilin, vaizin ve piskoposun tayin ettiği diğer centilmenlerin de katılımıyla bir toplantı yapılmalı ve şehirdeki uygunsuzluklar düzeltilmelidir: bariz küfürler, fahişelik, sarhoşluk, dine veya vaizlere sözlü saldırılar, edepsizlikler ve benzerleri. Bu ve benzeri hatalar her perşembe günü, mahallelerde bu göreve tayin edilmiş ve yemin etmiş kişiler tarafından yazılı olarak kurula iletilir. Piskoposun ve belediye başkanının otoritesi sayesinde, diğer centilmenlerin de yardımıyla huzur sağlanmalı, şeytani hayatlar sürenler düzeltilmeli, Tanrı'ya olan övgü artırılmalı ve insanlara boyun eğdirilmelidir.

(...)

XVIII. İlçelerdeki tüm vekillere -bir ay önceden uyarılmak kaydıyla- yılda dört defa ilgili şehre gitmesi emredilmelidir: Burada, kilisede yapılan bir seremoniyi dinledikten sonra vekiller bahsi geçen kilisede kendilerine ayrılmış bir yerde toplanmalı, burada kendi tavırları ve hayatları konusunda gizli biçimde değerlendirme yapmalıdırlar. Aralarından biri hatalı bulunursa, ilk defasında tüm biraderler tarafından iyileşmesi için ihtar edilmelidir. Benzer şekilde ikinci ve üçüncü defalarda tüm biraderleri tarafından kendisinden şikâyetçi olunursa cezasını belirlemesi için piskoposa gönderilmelidir.

* John Strype: *Reformasyon Vakayinameleri*, Oxford, Clarendon Press, 1824, cilt II, bölüm II, s. 133-6.

C. RADİKAL PROTESTANLIK

*1. Menno Simons**

Kendi adıyla anılan "Mennonit" tarikatının kurucusu olan Menno Simons (1496-1561), On Altıncı yüzyılda sıkça görüldüğü anlaşılan ruhsal bunalımlardan birini geçirir. 1535 yılında Yeni Ahit'i ve Anabaptist tarikatının risalelerini okuduktan sonra, Roma ruhbanlığından ayrılır, "evangelist" bir vaiz olur. Kabaca, "kutlu haberler" anlamına gelen "evangelizm" hareketinin ilahiyatı, Yahudilerin seçilmiş bir halk olduğu, insanlığın geçmişte olduğu gibi, yakın bir zamanda da büyük bir kötülükle karşı karşıya kalacağı, Mesih'in geri dönüp Yahudi-Hıristiyan cepheye önderlik edeceği şeklindedir. Zaman içinde Hollanda ve Kuzeybatı Almanya'da çok sayıda mürit edinen Vaiz Menno, Kalvinist ilkeler doğrultusunda sadeliği ve tevazuu öne çıkaran bir tarikat kurar. Menonitler Yeni Ahit'in hükümlerine uygun olarak, savaşmayı, yemin etmeyi ve ölüm cezasını reddeder. Menonit risalelerinden alınan aşağıdaki belgelerde görüleceği gibi, savundukları radikal doktrin, vaftizin sadece yetişkinler için olması gerektiğini ve bu nedenle çocukluklarında vaftiz edilenlerin yeniden vaftiz edilmelerinin gerektiğini ileri süren Anabaptist öğretilerini de içerir.

Kilise

Ruhta, sevgide ve yaşamda Hz. İsa ile bir bütün olan, Hz. İsa'nın bizzat kendisinin Tanrı'dan alarak dünyaya öğrettiği tövbekârlık ve lütf-i ilahiye mazhar olarak bağışlanmanın asude müjdesi gibi emirlerini öğreten, bunların gerçekliğine hakiki bir korkuyla inanarak bunları işitip, koruyup yerine getiren herkes Hz. İsa'nın kilisesidir; gönülden imanlı Hıristiyan kilisesi Hz. İsa'nın bedeni ve gelini; Rabb'in gemisi, dağı ve cenneti; Tanrı'nın evi, halkı, şehri ve tapınağıdır; Havva'nın ruhaniyeti, Hz. İsa'nın etinden et, kemiğinden kemik olanlar; Tanrı'nın çocukları, cennetlik nesil, İbrahim'in manevi tohumları, vaadin çocukları, doğruluğun dalları ve ağaçları, cennet çayırlarının koyunları, krallar ve rahipler, Tanrı'nın kutsal babadan olan kendi çocuklarıdır. Bunun yanı sıra bu kişiler karanlığı O'nun fevkalade ışığına yüceltmek üzere seçilmişlerdir: Koloseliler 1: 14, 1. Korintliler 12:27, İbraniler 12:22, Matta 5:14, 2. Korintliler 6:16, 11:5, Efesliler 5:30, 1. Petrus 2:9, Romalılar 9:8, Yeşeya 61:3, Mezmurlar 95:7, 79:13, Vahiy 1:6, 1. Petrus 2:9.

Öğretici ya da çömez, prens ya da tebaa, kadın ya da erkek, Hz. İsa'nın ruhunu, sevgisini ve hayatını taşımayanlar ve gönülden arzulamayanların, Tanrı'nın yüce Kudüs'ünde, yani Hz. İsa'nın kilisesinde yeri yoktur. Üstelik bunlar samimi olarak tövbe etmeyip, Tanrı'nın sözünü almayıp gerçekten

korkarak yerine getirmedikçe onların duası, Tanrısı, Hz. İsası, umudu, günahlardan affı, ebedi hayatta belli bir avuntusu olmaz. Hz.İsa'nın kendisinin söylediği gibi: "Kim ki inanmaz, zaten hüküm giymiştir" (Yuhanna 3: 18).

Bütün İncil metinlerinde Hz. İsa'nın kilisesinin eskiden ve şimdi öğreti, yaşam şekli ve ibadet anlamında dünyadan insanlar olduğu öğretilmektedir. Eski Ahit zamanında da durum böyle idi: 2. Korintliler 6:17, 1.Petrus 2:9, 10, Mısırdan Çıkış 19:12.

Bahsedildiği üzere kilise hep ayrı bir grup insanı temsil ettiğinden ve edeceğinden, Kutsal Kitap'ın aksine, yüzyıllardır kilise ve dünya arasında hiçbir ayrım yapılmadığı ve o insanların fark gözetilmeden Vaftiz, Son Yemek, hayat ve ibadet konularında birbirine karıştığı gün gibi aşikâr olduğundan, biz de kendimizi Ruh ve Tanrı'nın sözü ile kısıtlanmış hissederiz ve kendi hesabımıza olmaksızın bir araya gelmek için, Hz. İsa'nın övgüsü ve komşularımızın iflahı için, bize doğru olmayan lakin tüm âlemdeki bütün aslı olmayan ve de sahte mezheplere ait tövbeli kilise yahut cemaati Hz. İsa'ya doğru, Gellius'un yalan yere bizi suçladığı gibi Hz. İsa'nın ve havarilerinin emsal ve öğretisinin aksine değil, lakin üzerimize ayan olunan Hz. İsa'nın Ruhu, öğretisi ve emsali doğrultusunda, evet, cehennemin bütün kapıları ve azabına rağmen onları sabırla çarmıh ıstırabının altında topla ve bunu dünyada âdet olduğu üzere orduların zoru ve zulmü ile değil, birbirinden ayırarak yap, zaten bilindiği üzere, tövbe etmeyen dünyaya bir ihtar, ibret-i âlem ve serzeniş olsun Kutsal Kitap'ın öğrettiği gibi.

Vaftiz

Değerli, inayetli kardeşlerim, Hıristiyanlıktaki kutsal vaftiz, Pavlus'un öğretilerine göre yeniden doğuşa götüren bir yıkanmadır; bu sebeptendir ki hiç kimse Tanrı'nın hoşnutluğu ve arzusu uğruna arınamazken yalnızca Tanrı'nın kelamı ile yeniden doğanlar arınabilirler. Zira bizi yeniden doğuşa götüren, yeni doğanların vaftiz edilmesine bakarak zannedilebileceği gibi vaftizin kendisi değildir; Tanrı'nın kelamına iman ederek vaftiz oluruz, çünkü yeniden doğuş, vaftizin sonucunda olmaz, vaftiz yeniden doğuşun bir sonucudur. Kutsal Kitap'ın emrine göre, bunu aksine çevirmeye kimsenin gücü yetmez. (...)

Luther, çocukların kendi imanları için vaftiz edilmeleri gerektiğini yazar ve ekler: "*Çocuğun imanı yoksa, vaftiz edilmesi ayine küfretmek gibi olur.*" Bana öyle geliyor ki, ilk başta yazıları yoluyla Tanrı'nın çok iyiliğine vesile olmuş bu bilge insan, çocukların bilip anlamadan iman ettiğini söyleyerek burada büyük bir hata yapmıştır. Zira Kutsal Kitap'ta açıkça şöyle denmekte-

dir. Çocuklar iyiyle kötüyü birbirinden ayıramazlar, doğruyu yanlıştan ayırt edemezler; Luther ise tıpkı uykuda olan inançlı bir kişide olduğu gibi çocuklarda imanın atıl durumda olduğunu ve kavrayabilecekleri yaşa gelinceye kadar imanın içlerinde saklı olduğunu söyler. Luther bunu kendi samimi fikri olarak yazmışsa, iman ve imanın gücü konusunda yazdıkları boşadır; ancak insanoğlunu memnun etmek için yazmışsa, Tanrı'nın merhameti üzerine olsun, zira benim bilgiden anladığım şey, insan aklı ve insanoğlunun icadı olduğudur; ancak bilgi Tanrı'nın kelam ve fermanının önüne geçemez. Havarilerin tek bir inananı bile uykuda vaftiz ettiği Kutsal Kitap'ta geçmez, onlar uyuklayanları değil, uyanık olanları vaftiz etmişlerdir. O zaman niçin uykuda olan iman uyanıp da çocuklar tarafından ikrar edilmeden çocukları vaftiz ederler? (...)

Kutsal Kitap'ta yeni doğanların vaftiz edilmesi hakkında tek bir emir bile olmadığı veya havarilerin bunu yerine getirdiklerinden bahsedilmediği için, bebeklerin vaftiz edilmesinin insanoğlunun icadından başka bir şey olmadığını, bencilce bir inanç olduğunu, Hz. İsa'nın fermanından saptırıldığını, aslında olmaması gerekirken kutsal bir yere konulmuş apaçık iğrenç bir şey olduğunu gönül rahatlığıyla dile getirebiliriz (Matta, 24:15).

* *Menno Simons Külliyatı*, çev. Elkhart, Indiana, John F. Funk and Brothers, 1871, I. cilt, s. 29; II. cilt, s. 37-8, 215, 345-6.

2. Quakers Tarikatı Üyelerine Dair Bir Savunma

Robert Barclay

Sade bir ayakkabıcı çırağı olan İngiliz George Fox (1624-1691) On Yedinci yılda toplumu altüst eden çalkantılara son vereceğini umduğu düşünsel mutabakatı sağlamak üzere, Hıristiyanlığın yeni ve sıradışı bir yorumunu geliştirir ve Quaker diye bilenen tarikatı kurar. İskoçya'daki Kalvinist Kilisesi'nin mensupları olan aristokrat Robert Barclay (1648-90) ve babası, oradan ayrılıp müritlerinin çoğu alt tabakadan olan Society of Friends'e katılır. Saygın bir entelektüel ve ilahiyatçı olan Robert Barclay, ömrünü Quaker öğretilerini savunmaya adar. On Yedinci yüzyıl Quaker tarikatının başta gelen müçtehitlerinden sayılan Barclay'in en önemli eseri, 1676'da Amsterdam'da basılan *Savunma*'dır [Apology]. Aşağıdaki seçmeler, Barclay'in Quaker öğretisine göre "içrek ışık"ı ("inner light") yorumladığı, "Anında Vahiye Dair" (Of Immediate Revelation) başlıklı bölümünden alınmıştır.

"Hiç kimse Baba'yı bilmezdi ama Oğul'u bilirdi, dünyaya Tanrı'yı Oğul göstermişti, Oğul'un görünmesi ise Ruh ile olmuştu; işte bu sebeptendir ki,

Tanrı'ya dair gerçek bilgi tek başına Ruh'un şahitliğiyle önceden ve şimdi bildirilmiştir ve bildirilebilecektir; O Tanrı ki, kendi Ruh'unun yaptıkları yoluyla bu âlemdeki kaosu, başlangıçtaki o fevkalade düzene geri çevirmiş, âleme hükmetmek ve yönetmek üzere canlı bir ruh yaratmış, yine bu Ruh'un görünmesi ile O kendisini insanoğlunun çocuklarına, hem papazlara, peygamberlere hem de havarilere göstermiştir. Ruh, Tanrı'yı dışarıdan sesler ve gözükmeler, rüyalar yahut kalplerdeki manevi somut alametler ile işaret etmiş, bu alametler eskiden imanlarına konu olmuştur ve halen de öyledir; zira azizlerin iman etmesini sağlayan şeyler, farklı yönetimlerde öne sürülmesine karşın tüm çağlar boyu aynıdır. Üstelik gerçek imanı inşa etmek için mutlak surette zaruri gördüğümüz bu kutsal manevi alametler, Kutsal Kitap'ın zahiri şahitliği ya da doğru ve salim akıl ile çelişmez, çelişemez. Ancak buradan bu kutsal alametlerin daha asil ya da daha kesin kurallı bir mihenk taşı olan Kutsal Kitap'ın ya da insanın doğuştan aklının maddi şahitliğine tabi tutulması gerektiği çıkarılamaz. Zira bu kutsal alamet ve manevi ışığın kendisi bir kanıt mahiyetindedir ve açıktır, kanıt olmasından ve anlaşılırlığından ötürü zorlayıcıdır, rıza gösterecek kadar iyi niyetli bir anlayışa sahip olduğundan ona karşı konulamaz bir biçimde aynı anlayışı göstermeye götürür bizi, tıpkı bütünün parçadan büyük olduğu gerçeğinin, çelişen iki şeyin ikisinin de hem doğru hem de yanlış olamayacağı gibi, tabii gerçeklerin aklı kendiliğinden razı olmaya götürüp yönelttiği gibi. (…)

Bu Ruh'a güvenip inanırız, zira biliriz ve kesinlikle iman ederiz ki, O bizi ancak doğruluğa yöneltebilir ve asla bizi yoldan çıkaramaz. İşte bu kuşku götürmez güvenden ötürüdür ki, biz ondan gelen hiçbir alametin Kutsal Kitap'ın şahitliği ile ya da salim akıl ile çelişmeyeceğini doğrularız. Bunu ise kendimize daha kesin kanıt olarak almayız, ancak Tanrı'nın yalnızca Ruh'un aracılığı ile zahir olmasını göremeyen bizler bu aracılara tenezzül ederiz. Lakin manevi hissiyata sahip olup Ruh'tan gelenlerin hemen ilk bakışta mükemmel olarak kokusuna varanlar, Kutsal Kitap'a ya da akla başvurmadan önce ya da başvurmaksızın bunların ayırdına varabilir; tıpkı bir gökbilimcinin tutulmaları yanılmaz bir biçimde hesaplayabilmesi ve böylece (doğanın düzeni devam edip beklenmedik ve doğaya aykırı bir durum meydana gelmediği müddetçe) o gün ve saatte ay ya da güneş tutulması olacağını çıkarabilmesi, ancak kaba cahil birini kendi gözleriyle görene dek buna ikna edememesi gibi.

Yine bir matematikçi de bilimin kuralları doğrultusunda yanılmaz bir şekilde bilir ki, bir dik üçgenin üç açısı, iki dik açıya eşittir, evet, bunu başka insanların bildiğinden milimi milimine çok daha iyi bilir. Kimi geometrik ölçümler de duyularla neredeyse ayırdına varılamaz ya da ispat edilemez iken

hatasız olarak bilinir; fakat bir geometrici, cahil birine bilimin yanılmazlığını kanıtlamak zorunda kalıp bunu da ölçmeye tenezzül ederek duyularıyla kavramasını sağlayacak ise, buradan ölçerek hesaplamanın ölçümün kendisi kadar mutlak olduğu yahut hesaplama olmaksızın ölçümün şüpheli olduğu sonucuna varılamaz.

Buna bir nokta koymak üzere bu manevi, dolaysız ve somut alametin, Hıristiyanlığa imanın ta başından beri savunduğumuz gibi tek kesin, su götürmez ve kati temeli olduğunu ispatlamak üzere bir sav daha öne süreceğim. Bu savın, iyice ölçülüp tartılırsa bütün Hıristiyanlar nezdinde bir ağırlığı olacağını ümit ederim ve işte savım:

Hangisi olursa olsun, Hıristiyanlığın tüm öğreticilerinin eninde sonunda yinelemek zorunda bırakıldığı, sonuna gelindiğinde bundan dolayı ve bunun için diğer bütün temellere önerilip inanmaya değer bulunduğu, onlar olmaksızın hiçbir ağırlığı olmayan, Hıristiyanlığa imanın yalnızca en doğru, mutlak ve kati temeli olmalıdır.

Fakat Ruh'tan gelen bu manevi, dolaysız ve somut alamet, hangisi olursa olsun Hıristiyanlığın tüm öğreticilerinin eninde sonunda yinelemek zorunda bırakıldığı şeydir.

Bu sebeptendir ki, bu sav öylesine aşikârdır ki inkâr edilemez; bu varsayım yavaş yavaş ispatlanacaktır.

Ve öncelikle Katoliklere gelince; onlar kendi temellerini kilise ve geleneğe dair hükümlere dayandırmaktadır. Onlara, "Neden kilisenin inandıklarına inanıyorsunuz?" diye sorarsak, "Çünkü kilise daima yanılmaz olan Ruh tarafından yönetilir," derler. O zaman burada Ruh'un kılavuzluğu en önemli temeldir. Yine onlara, "Geleneğe neden güvenmeliyiz?" diye sorarsak şöyle cevap verirler: "Zira bu gelenekler bize kilisenin pederleri ve öğreticilerince aktarıldı." Bu öğreticiler ve pederler, Kutsal Ruh'un tecellisi ile kiliseye kendilerini izlemesini emretmişlerdir. Yine burada her şey Ruh'un tecellisine bağlanmaktadır.

Tanrı'nın Ruhu'ndan öznel olarak Kutsal Kitap'tan yararlanma yönünde etkilenmiş olan Socinius[6] taraftarları ile Kutsal Kitap'ı kendi akılları yönünde kullanan Protestanlar, Kutsal Kitap'ı imanlarının temeli ve kuralı olarak görmüştür. İki gruba birden ya da ikisinden birine neden Kutsal Kitap'a güvendiklerini ve onu kaide olarak gördüklerini sorarsanız cevapları şu olacaktır: Zira Kutsal Kitap'ta, Tanrı'nın aklındakiler vardır ki, bunlar bizlere Tanrı'nın Ruhu'nu manevi, aracısız ve somut olarak gösterdiği kişilerce ak-

6 Adını Laelius Socinus'tan (1525-1562) alan Hıristiyan bir tarikat. İnançları kısaca şöyledir: Tanrı her şeyi bilir ve dünyayı bu her şey bilgisi ile yaratmıştır. Dolayısıyla insanın özgür iradesi bir kategori olarak mümkün değildir. (y.n.)

tarılmıştır, şu ya da bu adamın yazdığı şeyler değildir bunlar, Tanrı'nın Ruhu aktarmıştır onları.

O halde imanlarının şüphe götürmez temeli böylesine kuşkulu ve izinden gidilmeyecek kadar tehlikeli olan bu şeyler üzerine yükseltilmişken bunlar neden betimlenmelidir yahut yalnızca Ruh ile tadına varılabilecek olan o kutsal Tanrı kardeşliği yolundan -ki bize o yolda hem yürümemiz hem de yaşamamız emredilmiştir- neden sapılmalıdır?

Eğer bunları okuyanlar kendilerini böylesi zaruri alametlere razı olup onlara inanmak için Kutsal Kitap'a dair tartışmaların gücünden etkilenmiş bulurlarsa, ancak yine de başta gözlemlemiş olduğum gibi bunları garipserlerse, sebebi bunların çok reddedilmiş ve bunlara karşı çıkılmış olmasıdır. Onlar bilsin ki bu ışığı hissetmemelerinin sebebi, gerçek Hıristiyanların bunu hissetme ayrıcalığına sahip olması değildir. Asıl neden onların isimde olduğu kadar tabiatlarında Hıristiyan olmamalarıdır; onlar da bilsin ki kalplerinde ışıldayan ve günahkârlığı ayıplayan o saklı nur, Tanrı'nın Ruhu'nun kendini göstermeye azıcık başlaması demektir, o Ruh ki dünyaya günahı ayıplamak üzere gönderilmiştir (Yuhanna, 16). Kötülükten vazgeçerek siz Tanrı'nın krallığındaki şeylerin zevkine varamayan eski ya da basit insanın kötülükleri, ahlak düşkünlüklerini ve şehvetleri de alarak gittiğini hissedeceksiniz; söylüyorum sizlere, o yeni insanı hissedeceksiniz; o manevi doğuşu ve kendi manevi duyularına sahip, Ruh'a ait şeyleri görüp, hissedip, tadıp, dokunup koklayabilen o yeni doğmuş bebeği hissedeceksiniz; lakin o vakte değin o manevi şeylere dair bildikleriniz, tarihe iman etmekten ötesi olmayacak. Fakat yeteneği en üst düzeyde olmasına karşın kör birine güneşin ışığını ya da ilginç renkleri tasvir ettiğinizde, isterse tasviriniz apaçık ve capcanlı olsun, anlayamayacaktır. Çocuklarsa görür görmez anlar bunu. Öyleyse her türlü yeteneğe sahip basit insan, isterse en iyi sözcüklerle hatta Kutsal Kitap'tan alıntı sözcüklerle anlatılmış olsun, Ruh tarafından manevi ve somut bir şekilde tattırılmış Tanrı'nın krallığının gizemini, en aciz çocuğun anladığı kadar bile anlayamaz.

Öyleyse o saf nurun azıcık görünmesinde onu bekle; o ışık evvela daha bilindik şeyleri gösterecek, sen ona alıştıkça daha fazla gelecek ışık, bu hayati tecrübe sayesinde, "Tanrı'nın Ruhu tarafından dürtüldüğünü nereden biliyorsun?" diye soran cahillere kolayca karşı çıkacaksın. Böyle bir soru ise gözleri açık birine öğle vakti güneşin nasıl parladığını sormak kadar saçma gelecek sana.

III
KATOLİK TEPKİLER VE
“KARŞI REFORM” HAREKETLERİ

A. PROTESTAN REFORMU KARŞISINDA TEPKİLER

Reform hareketi hakkında düşünürken Luther'in kiliseye yönelik eleştirilerinde halk tarafından desteklenen fikirleri yansıttığını ve hareketin içindekilerin, onu reddedenlerin ve diğer reformcuların bir reformun gerekli olduğuna inanmaya devam ettiklerini unutmamak gerekir. On Beşinci yüzyılın sonlarında Cizvitlerin ve diğer Katolik Reformu tarikatlarının habercisi olan yeni tarikatlar kurulmaya başlamıştı.

1519'dan sonra Luther ile kilise otoritelerinin arasındaki ayrılık genişledikçe her iki tarafta da Hıristiyanlığın parçalandığını görmek istemeyen ılımlı kişiler ortaya çıkmıştı. Örneğin Luther'in insancı arkadaşı ve işbirlikçisi Melanchthon ve kendisi de bir ahlakçı ve insancı olan Cardinal Sadoleto, sorunları çözmek için çabalayarak yazışıyordu. 1540'ların sonlarında İmparator V. Charles, Katolik ve Protestan liderlerin bir konferansta birleşmek için ortak bir zemin bulabileceklerine inanıyordu.

Bu hamleler yapılırken kilise de herkesçe bilinen suiistimallere çare bulmaya çalışıyordu. Protestanların eleştirileri Katolik Reformcuların harekete geçmesini zorlaştırıyordu ama neticede yüksek rütbeli din adamlarının ve seçkin sivillerin katıldığı bir komisyon kuruldu ve 1538'de Papa III. Paul'a bir rapor verdi. Aşağıdaki parça bu rapordan alınmıştır.

*1. Kardinallerin Reform Önerileri**

Papa III. Paul'a Mektup

Kutsal babamız, Tanrı'nın bu zamanda sizi kendi sürüsünün çobanı olarak belirlemesine Hıristiyanların ne kadar çok şükrettiğini ifade edecek kelime bulamıyoruz; Tanrı'nın ruhu sizin üzerinizden, yıkılmakta olan Kilise'yi o eski yüceliğine kavuşturmaya karar verdi. Sizin veya başkalarının hislerini

düşünmeden, Kilise'ye ve özellikle Roma Papalık Divanı'na zarar veren suiistimalleri ve üzüntü verici şikâyetleri ilan etmemizi emretmiştiniz. Sorun şu ki, selefleriniz çevrelerini dalkavuklarla doldurmuşlardı, bu kişiler istedikleri şeylerin yasal olduğunu ispatlamakta pek hünerliydi. Bu Truva Atı, Kilise'ye iyileşmez görünen hastalıklar bulaştırdı. Kötü şöhretli olaylarla kâfirlerin alay konusu oldu ve putperestler bizim üzerimizden Mesih'in adına küfretti. Siz, gerçekten de çok kutsal olan kutsal babamız bu hastalıkları iyileştirmekle öylesine samimi biçimde ilgileniyorsunuz ki, aciz gücümüz çerçevesinde oluşturabildiğimiz çareleri size sunmak istiyoruz. Sadece evrensel Kilise'yi etkileyen şeylere temas edeceğiz.

Öncelikle yasaların gözetilmesi gerekmektedir. Yasalardan muaf tutulmaktan daha yıkıcı bir şey yoktur. Ayrıca anahtarın gücünü kullanırken Mesih'in vekillerinin gözü asla kazançta olmamalıdır. Bir başka suiistimal de sığ kişilerin, niteliksiz sefillerin papazlığa atanmalardır. Ufak tarikatlarda ruhbanlar için kontrolü altında bir öğretmen bulunduran piskoposlardan başka hiç kimse papazlığa atama yapmamalıdır. Maaşlı papazlık makamları sadece eğitimli, dürüst ve orada mukim kişilere verilmelidir. Bir İtalyan İspanya'da veya Britanya'da bir makama atanmamalıdır. Başka bir suiistimal de fakirler için tasarlanmış ama zenginlere tahsis edilmiş gelirlerin korunmasıdır. Maaşlı papazlık makamlarının gelir yüzünden değiş tokuş edilmesi ise kutsal şeylerden kâr etme çabası haline gelmiştir. Hiçbir bahane, maaşlı papazlık makamlarının mirasmış gibi işlem görmesini sağlayamaz. Maaşlı papazlık makamlarına yönelik beklentiler yaratılması, birilerinin ölmesini istemeye götürmektedir. Özellikle piskoposluk görev bölgelerinde birden çok görev işgal etme kaldırılmalıdır. Maaşlı papazlık makamlarının birleşmesine gelirsek, bu kaçamaklı yollarla yasadan kaçmak değil midir? Piskoposluk görev bölgelerine sahip çıkma ve bazen birden çok kardinalin ortak yönetimi bu kişilerin görevleriyle uyuşmamaktadır, çünkü onların evrensel kilisenin yönetilmesi konusunda siz Kutsal Babamıza yardımcı olmaları gerekir, oysa bir piskoposun görevi kendi sürüsünü gözetmektir. Vatikan, kendi içinde bunca suiistimal varsa, dışarıdakilerle nasıl uğraşacaktır? Kutsal Babamız, piskoposların kendi bölgelerinde ikamet etmelerinden daha önemli bir şey yoktur. Hıristiyan topraklarından geçen bir gezgini bunca ihmal edilmiş kilise görmekten daha fazla üzebilecek bir manzara var mıdır? Ayrıca kardinallerin burada, Roma'da yaşamak yerine kendi bölgelerinde oturmaları da bir suiistimaldir. Mesih'in kanına dayanarak siz Yüce Babamıza yalvarıyoruz, cezalandırılmış rahiplerin piskoposların otoritesinden temyiz yoluyla kaçmasına izin vermeyiniz. Günah çıkartacak kişileri keşişler değil, piskoposlar tayin etmelidir. En zararlı suiistimallerden biri de üniversitelerdeki profe-

sörlerin, özellikle de İtalya'da dine karşı saygısız biçimde ders vermeleridir. Erasmus'un *Colloquies* adlı eseri gençlerin eğitiminde kullanılmamalıdır. Huylarından vazgeçen dönme keşişler para karşılığında affedilmemelidir. Kutsal düzen içindeki evlenmiş hiç kimse, insanların inançlarını koruma amacı dışında hiçbir amaçla affedilmemelidir, özellikle de Lutherciler bu kadar ısrarcı biçimde ruhban evliliklerini talep ederken. İkinci derecede ve diğer derecelerde evlilik affı ancak iyi bir sebeple ve ücretsiz olarak verilmelidir. Kutsal sayılan şeylerden kâr edenler asla beraat etmemelidir. Bu suçu işleyen, para ile beraatname alan ve geri kalan parayla maaşlı papazlık makamını geri alanlar mevcuttur. Gezgin günah çıkartma hücrelerine izin verilmemelidir. Bir bölgede ilahi af satışları ancak yılda bir kere gerçekleşmelidir. Yeminleri çiğnemenin cezaları hafifletilmemelidir. Ailelerin maddi durumlarında çok büyük bir değişiklik olmadıkça vasiyetnameler değiştirilmemelidir. Roma tüm kiliselerin anası olduğuna göre, Aziz Petrus'un yuvasında dinsel törenleri yöneten rahiplerin cahil ve pis olması kepazeliktir. Bu şehirde fahişeler nedimeler gibi katırlar üzerinde kafileler halinde gezmektedir, kardinallerle ruhbanlar da onları takip etmektedir. Bu utanç verici küfür mutlaka ortadan kaldırılmalıdır. Kardinaller Roma vatandaşları arasındaki kan davalarını çözmek için çaba sarf etmelidir. Bu şehirde sizin ilginize muhtaç hastaneler ve dullar mevcuttur.

Kutsal Babamız, sizin iyiliğiniz ve bilgeliğiniz tarafından tadil edilecek mütevazı önerilerimiz bunlardır. Size Pavlus'un adı verildi. Onun sevgisini taklit ederek Kilise'yi temiz ve lekesiz bir güvercine çevirebilirsiniz.

2. *İtaate Dair Mektup*

Aziz Ignatius Loyola

Ignatius Loyola (1491-1556), On Altıncı yüzyılın en büyük Katolik dini figürüydü. İberya Katoliklerinin Müslümanlara karşı açtığı o bitmek bilmez haçlı seferinde çarpışan bir İspanyol olarak bir savaş yarasından dolayı ölüme çok yaklaştığında dini hayata dönmüştü.

Büyük Cizvit eğitim geleneği, Loyola henüz hayattayken başlamıştı. Yetişkin bir insan olarak çocuklarla birlikte okuma yazma öğrenmişti. Sonunda çalışmaları onu Paris Üniversitesi'ne götürdü; dinsel aşırılığıyla önce Engizisyon'un, daha sonra da hem Katolik hem de Protestan tüm dinci radikallerin dikkatini çekti. Ancak Loyola, mevcut göreneklerden ayrılmadığını ispat etti ve kendisi ve talebeleri Papalık tarafından Hz. İsa Cemiyeti (Cizvit) olarak kabul gördü.

1540'ların başından itibaren Cizvitler Papalığa hizmet etmeye ve Tanrı'nın gücü karşısında tevazu göstermeye yemin etti. Amaçları ise hata yapıp Protestan olanları geri döndürmek ve Kilise için yeni ruhlar kazanmaktı. Bu tarikatın önem verdiği alanlar da bu amaçlara göreydi: Cemiyet kurulduktan birkaç yıl sonra Hindistan'da ölen Aziz Francis Xavier gibi misyonerlik faaliyetleri ve Avrupa'daki Cizvit Akademileri ile Yeni Dünya'daki üniversitelerde gelişen eğitim faaliyetleri. Cemiyete kabul ettiği kişilerin kalitesi sayesinde, bu gayretli çabalarıyla başarı elde edince, Loyola tanınmış biri haline geldi. Bu nedenle, daha başlangıçtan itibaren, cemiyete dahil oldukları andan itibaren uzun yıllar çalışacak ve Loyola'nın yoğun ruhsal coşku anları yaratan Ruhsal Egzersizleri'ne [Exercitia Spiritvalia] göre eğitilecek ve bu anlarda hayatlarını yeniden Katolik Kilisesi'nin hizmetine adayacak Katolik entelektüel elit sınıfını kendine çekmeye çalışmıştı.

Aşağıdaki parça Loyola tarafından cemiyetin Portekiz'deki üyelerine hitaben yazılmıştır; erken modern dönemde bu tarikatın başarı olmasının ve güçlenmesinin kimi sebeplerini ortaya koymaktadır.

Hiçbir pişmanlık duymadan kendimizi diğer dini tarikatlar tarafından oruç ve ibadetle güneşi bulmada [sabaha kadar ibadet etme] ve bu ibadetlerin kurallara göre dinsel biçimde bağlı olduğu pratiklerin önemi açısından aşılmış görmeliyiz. Ama benim dileğim, bu cemiyet dahilinde hayatlarını Tanrı'ya adayan herkesin gerçek ve mükemmel bir itaat ile, yani iradesinden ve muhakeme gücünden tamamen feragat ederek farklılaşmasıdır. Ben bu cemiyetin tüm gerçek ve samimi oğullarının, itaat ettiği kişiye baktığında (hemen) onu değil, (her zaman) onda Hz. İsa Mesih Efendimizi gören ve onun hatırına itaat eden kişiler olarak tanınmasını istiyorum. Amirlere itaatin sebebi amirin bilgeliği, iyiliği veya ona ihsan edilen benzer nitelikler değildir; o Tanrı'nın yerindedir ve O'nun otoritesini temsil eder. Diğer yandan, amir basiretten veya ihtiyattan yoksunsa bile bu itaatte bir azalma olmamalıdır; çünkü amir, bilgeliğinde asla hata olmayan ve vekillerinin dürüstlük veya başka bir erdemdeki eksiklerini kapatan O'nun yerini doldurmaktadır. Mesih'in de din bilginlerine ve Ferisilere söylediği gibi, onlar Musa'nın tahtında oturuyordu.

Amirin iradesinden ve emrinden sahte bir bahaneyle herhangi bir sapma – tek başına iyi ve övülmeye değer şeylerde emredilenin ötesine geçmek de yine bir itaatsizlik olarak kabul edilir, hatalı bir prensip tarafından harekete geçirilmiştir ve tehlikelerle doludur. Tanrı'nın yerine bizim karşımızda duran kişinin aklındaki ve niyetlendiği şeye tam olarak uymamak Tanrı için kabul edilemez bir durumdur. Kendi iradenizi bir kenara bırakmanız gerekir – size bahşettiği özgürlüğe dayanarak, vekilleri aracılığıyla özgürce Yaratı-

cınıza dönmeniz gerekir; kendinizi O'na adaman gerekir. İtaat ederek özgür iradenizi tamamen O'na iade etmenizi mümkün kılarsa, O'ndan aldığınız özgür iradeyi kötü bir meyve olarak düşünmemelisiniz. Böyle yaparsanız onu kaybetmezsiniz – onu büyütür ve mükemmelleştirirsiniz. Size karşı Tanrı'nın yerinde duran kişinin yorumladığı ilahi iradeye kendinizi mutlak biçimde uydurursanız tüm istemlerinizin doğruluğun en emin kurallarına uyduğundan emin olabilirsiniz. Tanrı'nın iradesi olarak, kendi iradeniz olarak saygı göstermeniz gereken amirinizin iradesini eğip bükmeyi veya yeniden şekillendirmeyi asla denemediğinizden emin olmalısınız. Bu, ilahi bilgeliğin düzenini ters yüz etmek olur; - bu, ilahi iradeyi kendinizinkine benzetme çabasıdır. Kendilerini itaatkâr sayarken bir sebeple amirlerinin iradesini kendi isteklerine göre değiştirenler nasıl da kendini beğenmişlikle körleşmiştir! Aksine, kendini hiçbir çekince olmadan Tanrı'ya kurban etmek isteyenler, O'nun sadece iradesine değil, zekâsına (veya aklına) da itaat etmelidir, bu itaatin üçüncü ve daha yüksek bir derecesidir; böylece amirini iradesini kendi iradesi olarak kabullenmekle kalmaz, onun gibi de düşünür, adanmış bir iradenin aklı şekillendirebildiği kadarıyla onun hükümlerini benimser.

(…) Her ne kadar zekâ, iradeyle birlikte verilen derecede bir özgürlükle donatılmış olmasa da ve doğası gereği gerçeğin kılığını giymiş gibi görüneni kabul etmeye eğilimli olsa da, birçok durumda gerçeğin delilleri mutlak biçimde reddedilemez olmadığından, irade üstün gelen ağırlığını terazinin bir yanına yahut diğerine koyacaktır. Böylesi durumlarda itaat doktrinine uyan kişi kendi hükmünü amirinin hükmüne bağlamaya eğilimlidir.

(…) Ancak şimdi şu sorulabilir: Bu erdem nasıl elde edilir? Mütevazı olan için güç değildir – alçakgönüllü olan için bir zorluğu yoktur; bu erdemlere sahip olanlar ilahi lütuftan ve yardımdan da mahrum olmazlar. Bu mükemmel itaati elde etmek için çabalarken yardımcı olabilecek şu üç kural akılda tutulmalıdır – birincisi, amire baktığında hatalar yapabilecek ve sefil bir insan değil, erdem açısından mükemmel, iyiliği sınırsız, sevgisi sonsuz, ne kimsenin kandırabildiği ne de kimseyi kandırmak isteyecek olan Mesih'in kendisini görmek gerekir. Bu itaat boyunduruğuna kendimizi mahkûm etmemizin sebebinin Tanrı sevgisi olduğunun bilincinde olduğumuz kadar, amirimizin iradesine uymanın ilahi iradeye uymakla aynı şey olduğundan, Efendimizin bizim üzerimize tayin ettiği kişilerin aracılığıyla bize kılavuzluk etmeye devam edeceğinden ve bizi doğru yola ulaştıracağından emin olmamız gerekir. Bu nedenle, amirimizin sesi Mesih'in sesidir.

İkinci kurala uyulduğu takdirde içsel mırıltılara ve amiri suçlama eğilimine engel olunur, bu kural içten bir hevese sahip olmak, emirleri yerine

getirmeye hazır olmaktır; böylece her itaat eylemi huzursuzluk yerine size zevk ve neşe getirecektir.

Sonuncusu, kutsal Babalarımızın da huyu olan, hükümlere boyun eğmenin kolay ve güvenli bir yoludur – yani amirin emrettiği şeyin Tanrı'nın emri ve iradesi olduğunu akılda tutmaktır; Katolik inancına göre şuna inanmanız gerekir. Tüm iradenizi ve aklınızı şekillendirerek, amirinizin emrini -emir ne olursa olsun- bir dürtüymüş gibi, sorgulamaya yer bırakmadan, hevesli biçimde yerine getirmelisiniz. Oğlunu kurban etmesi istendiğinde İbrahim bu şekilde itaat etmişti; Yeni Ahit zamanında da (yani Hıristiyan idaresinde) bir kutsal Baba, Cassian[1], bu erdemin gereğini yerine getirmişti. Örneğin manastır başkeşişi olan John kendisine emredilenlerin gerekli olup olmadığını sorgulamamıştı; bir yıl boyunca çalışmaya devam etmişti ve büyük bir çabayla ölü bir ağacın kökünü sulamıştı; mümkün olup olmadığını bile sormadan, birçok kişinin birlikte hareket ettiremediği o büyük taş bloğu hareket ettirebilmek için tüm gücünü kullanmıştı. Bu türden bir itaat bazı durumlarda mucizeler yoluyla ilahi onay alır. Sizlerin de bildiğiniz gibi, Benedikten Aziz Maur[2] amirinin emriyle bir göle doğru yürümüş ve gölde batmamıştı; veya bir başkası, amiri dişi bir aslan istedi diye gidip bir dişi aslan yakalamış ve onu amirine getirmişti. Hükme boyun eğme ve amirlerin, kutsal insanların ihtar edeceği kadar açıkça günahkârca olmasa da, mükemmel bir itaat elde etmeyi arzulayanların taklit edeceği türdeki her emrini duraksamadan onaylama yöntemi de böyledir.

Yine de amirin kararlarından sapma gösteren bir şey varsa bundan bahsetmeniz -Efendimizin kılavuzluğunu aradıysanız- yasak değildir. Ancak kendini beğenmişlik ve kendi hükümleriniz tarafından aldatılmamak için böylesi bir şeyden bahsetmeden önce ve bahsettikten sonra sizi bağlayan şeyler vardır – sadece zihninizi devam edebilecek kadar hazır bir durumda tutmak veya söz konusu meseleden vazgeçmek değil, amirin kararını onaylamak ve kendi fikrinizmiş gibi düşünmek de gereklidir.

İtaatle ilgili söylenenler sadece bireylerin doğrudan amirleri için değil, papazların ve yerel amirlerin vilayet amirlerine, vilayet amirlerinin genel amirlere, genel amirlerin de Tanrı'nın onun üzerine tayin ettiği kişiye, yani Tanrı'nın yeryüzündeki vekiline itaati için de geçerlidir. Yine bu nedenle, tüm düzenler kademeli olarak korunmuştur: Hem bizim cemiyetimizin hem

---

1 Marsilya yakınlarında ünlü bir manastır kuran ve manastır hayatı üzerinde çok etkili olan *Tasnifler* ve *Kurumlar* adlı iki eserin de yazarı olan manastır lideri (360-435).

2 Altıncı yüzyılın başlarında doğan bu Romalı aristokrat, Subiaco'da ve Monte Cassino'da Aziz Benedict ile bir süre yaşadıktan sonra Gaul'a gitti, Loire kıyısında kendi adını alan bir manastır kurdu. 584 yılında yılında öldü. Bu manastır sonraki yıllarda keşişlerinin ilmiyle meşhur oldu.

de diğer cemaatlerin düzgün bir yönetim sağlamak için gereksinim duyduğu huzur ve yardımseverlik de korunmaktadır; Tanrı'nın Takdiri her şeyi böyle basit biçimde düzenlemiştir – en alt düzeydekiler bir üst düzeydekiler vasıtasıyla kontrol edilir, onları da bir üsttekiler kontrol eder ve hepsi O'nun amaçlarına göre yönlendirilir. Meleklerin hiyerarşisi de -göksel cisimler arasındaki düzen- dünyadaki iyi kurulmuş devletler de ve özellikle merkezdeki hareketlerin uçlara iletildiği, her şeyin Efendimiz Hz. İsa Mesih'in vekilinden kaynaklandığı ve ona bağlandığı dinsel hiyerarşi de şüphesiz böyledir. Şeylerin bu düzeni doğru biçimde dikkate alındığında her yönetim sistemi iyidir; bunun tersine, bu düzenin ihmal edilmesi, herkesin gördüğü gibi, toplumlara en büyük kötülükleri getirir. Bu nedenle, Tanrı bana bu cemiyeti düzenlemek ve cemiyetle ilgilenmek görevini emanet ettiğinde, cemiyetin güvenli ve iyi olmasının bu erdemin (itaatin) kullanılmasına ve yayılmasına bağlı olduğunu endişeyle fark ettim. Bu nedenle, gayretli bir çaba ve zafer ümidiyle kendinizi fethetmeli, benliğinizin en yüce ve en zor parçalarını, iradeyi ve hüküm verme gücünü yenmeli ve onlara boyun eğdirmelisiniz; böylece gerçek bilgi ve Tanrı sevgisi ruhlarınızı O'na götürebilir ve yeryüzündeki hac yolculuğunuz süresince sizi yönetmesini, size ve sizin yardım edeceğiniz, sizi örnek alacak kişilere ebedi kutsanmışlık bahşedilmesini sağlayabilir.

* I. Taylor'un *Loyola ve Cizvitlik* adlı kitabından yeniden basılmıştır. New York, Robert Carter and Brothers, 1849, s.274-277, 280-283.

*3. Protestan Kiliselerinin Farklılaşması**

Jacques Benigne Bossuet

Jacques Benigne Bossuet (1627-1704), XIV. Louis'nin uzun süren hükümdarlığı sırasında (1648-1715) Fransa'da resmi kilisenin en etkili sözcüsüydü. Yerel bir hâkimin oğlu olarak doğan Bousset, yirmi beş yaşında rahip oldu ve on yıl sonra 1662'de Paris'teki Kraliyet Şapeli'nin vaizlerinden biri haline gelmişti. Kürsülerdeki meşhur hitabetiyle ve kralın tek oğlu olan Dauphin'in [veliaht prens] eğitmenliğini yaparak Louis'nin saygısını kazandı ve sonunda Meaux Piskoposu oldu. Fransa dahilindeki Katolik misyonerlik faaliyetleriyle ünlenen ve büyük Huguenot generali Mareşal Turenne'nin de içinde bulunduğu birçok kişiyi Katolik cemaatine kazandıran Bousset, basılan eserlerinin çoğunu Protestanlara hitaben yazmıştır. *Protestan Kiliselerinin Farklılaşması* adlı eseri 1688 yılında, XIV. Louis Nantes Fermanı'nı feshederek krallığında Huguenot'lara gösterilen resmi hoşgörüyü kaldırdıktan üç yıl sonra basılmıştır. Ortodoks Katolik anlayışı ustaca savunmuştur.

Eğer Protestanlar ayrıntılı biçimde dinlerinin nasıl oluşturulduğunu, inançlarının ne kadar çok çeşitlemeyle ve tutarsız biçimde düzenlendiğini, bizden en başta nasıl ayrıldıklarını ve sonra birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını, bölünmeyi tamir etmek ve reform hareketinin dağılmış üyelerini birleştirmek için çabalarken ne kurnazlıklar, kaçamaklar ve müphem ifadeler kullandıklarını bilselerdi, kendilerini peyda eden bu Reform hareketinden pek az memnun olur ya da aklımdakini daha açıkça söylemem gerekirse, sadece ayıplama hissiyle dolarlardı. Yazmayı tasarladığım şey bu oyunların tarihidir, ama ayrıntıların daha faydalı olabilmesi için öncelikle itiraz edemeyecekleri ve başladıktan sonra anlatmayı durdurup çıkarsama yapmamın mümkün olmayacağı bazı prensiplerin ortaya konması zorunludur.

(…) Hıristiyanlar arasında inanç yorumlamalarında çeşitlenmeler görülmeye başladığında bunlar 'tabiri caizse' doktrinde iddia edilen şeylerin yanlışlığının veya tutarsızlığının işaretleri olarak kabul edilirdi. İnanç basit konuşurdu, Kutsal Ruh saf bir ışık saçardı ve O'nun öğretisinin doğruluğu her zaman tekdüze bir dille anlatılırdı. Kilisenin tarihine biraz olsun aşina olan herkes kilisenin her sapkınlığa asla değiştirmediği uygun ve kesin yorumlar getirdiğini ve kâfirleri mahkûm ettiği ifadelere bakarsak, her zaman hatanın kaynağına en kısa ve en direkt biçimde saldırdığını görürüz. Böyle davranmasının sebebi tüm değişik ifadelerin, şüpheli veya dikkatle incelendiğinde muğlaklaşan terimlerin her zaman şüphe uyandırması ve sadece hileli değil, bazen mutlak biçimde yanlış olmasıdır, çünkü doğrunun tanımadığı bir utanca sebep olur.

(…) Sapkınlığın bu karakteri Katolikler tarafından sürekli gözlemlenmiştir ve sekizinci yüzyılın iki kutsal yazarı, "Sapkınlık ne kadar yaşlı da olsa hep kendini yeniler ama yeni unvanına sürekli sahip olabilmek için her gün yenilikler yapar ve kendi doktrinini her gün değiştirir," demiştir.

(…) Sapkınlıklarda düzensizliğe sebep olan iki şey vardır. Bunlardan biri, yenilik yemininin tadına bakınca bu aldatıcı çekiciliği hastalıklı bir iştahla aramayı asla bırakamayan insan doğasından alınmıştır. Diğeri ise, Tanrı'nın işleri ile insanların işleri arasında mevcut olan farktan. Katoliklerin Tanrı'dan gelen doğrusu zaten mükemmeldir; oysa sapkınlık, insan zekâsının o zayıf evladı, ancak parçaların yanlış birleştirilmesiyle oluşturulabilir. Bilge insanların hükümlerine zıt biçimde "Kilise'nin Babaları tarafından belirlenen antik sınır taşlarını" yerinden oynatmaya cüret edersek ve inananlar arasında kabul edilmiş olan doktrinde bir reform yaparsak teşebbüsümüzün sonuçlarını da ciddi biçimde düşünmeden hamle yapmış oluruz. Daha başlangıçta yanlış bir ışığın peşinden gidersek, her gün kendilerinde reform yapan ve bu yüzden zihinlerinin ne zaman huzur bulacağını ve yeniliklerin ne zaman

biteceğini bilmeyen bu reformculara tabi olmak gibi tutarsızlıklarla karşı karşıya kalabiliriz. (...)

Ama bu çağlarda kendilerine reform yapmış diyenleri inceleyeceksek, Socinusçulardan bahsetmeye niyetim yok. Anabaptistlerin[3] farklı cemiyetlerinden veya yeni reform hareketinin göbeği olan İngiltere’de ve diğer yerlerde ortaya çıkan mezheplerden bahsetmeyeceğim; sadece iki gruptan bahsetmek istiyorum: Biri gücünü Augsburg İtirafnamesi’nden alan Lutherciler, diğeri ise Zuinglius (Zwingli) ve Calvin’in düşüncelerini takip edenler. İlki Aşai Rabbani kurumunda kelimelerin sözlük anlamındaki kullanımını savunur; ikincisi ise figüratif anlamı. Bu ikisini temelde bu özelliğe göre ayırabilirim; ancak aşağıda da görüleceği gibi, aralarında çok ağır ve çok önemli birçok başka fark da vardır.

Lutherciler bize Zwinglicilerin ve Kalvinistlerin farklılıklarıyla ve yöntemleriyle pek fazla ilgilenmediklerini söyleyeceklerdir; (ikinci gruptakilerin) çok azı da Luthercilerin tutarsızlıklarının onları çok az etkilediğini. Ama her ikisi de hatalıdır, çünkü Lutherciler Kalvinistlerde, başlattıkları kargaşanın sonuçlarını görebilmektedir ve Kalvinistler de bunun aksine, Luthercilerde ardından geldikleri düzenin karmaşıklığını ve muğlaklığını fark etmektedir. (...) Bundan sonra istedikleri kadar Luther’in ve Luthercilerin farklılıklarının onları etkilemediğini söylesinler; biz de onlara kendi prensiplerine ve ifadelerine dayanarak Luther’in ve Luthercilerin farklılıklarını ve tutarsızlıklarını göstermenin Reform’un kaynağındaki sersemce ruha ve reform’u ilk tasarlayan kafaya işaret ettiğini söyleyeceğiz.

Korktuğum tek bir şey var: Bu konuda konuşmama izin verilirse biraderlerimize Reformlarının zayıflıklarını çok açıkça ifade edebilirim. Bu durumda kim bilir kiliseye karşı nasıl şikâyetler hazırlanır; bana ve muhtemelen bu çalışmanın doğasına nasıl iftiralar atılır? Muhaliflerimizin kaçı sebepsiz yere, karakterimden ve düsturlarımdan ayrılarak ve dini tartışmaları kişisel ve münferit suçlamalara dönüştürerek onların kendilerinde övdükleri ılımlılıktan ayrıldığımı iddia edecektir? Eminim ki suçlamaları hak edeceklerdir – eğer tarih bu Reform hareketini tiksintiyle anarsa, dürüst zihinler konuşanın ben değil, gerçekler olduğunu açıkça görecektir.

Muhaliflerimizin bize yüklenmek için kullanmayı alışkanlık haline getirdiği o icatlarla ve iftiralarla birlikte tüm şikâyetlerine katlanmamız gerekiyor. Ancak onlardan iki konuda adil davranmalarını talep ediyorum. Bunlardan ilki, inanç meselelerinde kendilerini tamamen temize çıkarmadan evvel farklılaşmalar nedeniyle bizi suçlamamalarıdır, çünkü bu yolun tarihe bir

3 Radikal reformcu bir tarikat. (ç.n.)

cevap veremeyeceğini, bunun yerine okuyucuyu sersemleteceğini ve aldatacağını inkâr edemezler. İkincisi ise, belirli olgulara ilişkin akıl yürütmelere ve varsayımlara karşı çıkmamalarıdır, çünkü olgu olgudur ve inanca ilişkin kararlar inanca ilişkin kararlardır. (...)

Ama Protestan çeşitlenmelerini yavan ve sönük bir hikâyeye dönüştürmeyi düşünmüyorum. Çeşitlenme sebeplerini açıklamalı ve aralarında, doktrinlerinde bir tutarsızlığı kanıtlayan bir fark olmadığını ve bunun gerekli de olmadığını göstermeliyim. Aralarındaki farklılaşmalar, Aryanlarda olduğu gibi inançlarında neyi mazur gördüklerini, neyi telafi ettiklerini ve neyi gizlediklerini keşfetmemize yardımcı olacaktır. Çatışmaları, çelişkileri ve kaçamak yanıtları; zaman zaman muhaliflerin olduğundan farklı göstermeye çalıştığı ve bu yüzden tekrar olduğu gibi hatırlatılması gerekli olan Katolik inancın doğrularına şahit olacaktır. Bu nedenle, bu kadar tartışmanın ortasında, yeni Reform'un karanlık ve kaçınılmaz karışıklığının göbeğinde, Katolik inancının doğruları, donuk bulutları delerek bize ulaşan güneş ışınları gibi parlaklığını herkese gösterecektir; bu risale de Tanrı'nın bana bahşettiği arzuya denk bir güç ile tamamlandığında, herkes tarafından kesin olarak bilinen olguları ve prensipleri takip ederek bizim davamızın ne kadar adil olduğunu gösterecektir. (...)

Kalvinistler, kendi istekleri doğrultusunda (tezimi gözden geçirmeyi denediklerinde) tahmin ettiklerinin ötesine geçecektir. Lutherciler de zaten bildikleri doğrular sayesinde iyice azaltılan ihtilaflarla karşılaşacak ve ilk bakışta kavgacıymış gibi görünen bu çalışmanın mücadeleden çok barışa yönelik olduğu fark edeceklerdir. (...) Katolikler ise her yerde, İncil'in doğrularını bulandırmak için uğraşan insanların kullandığı kurnazlıkların ortasında, basitliği ve kesin dürüstlüğü yükseltmek için kendi kilisesini sürekli olarak koruyan Her Şeye Kadir olanı övecektir.

Sapkınların ahlaksızlıkları, kalbin kibrini kırmak için büyük ve yol gösterici davranışlar haline gelecektir. Böylesi büyük merakların, eğitimli kişilerin böylesi kaprislerini, bu ikiyüzlülükleri ve en nazik yazarların yaptıkları hileleri; bu kadar kibirli ve gösteriş meraklısı kişileri, akıllı adamlar olarak bilinen kişilerin böylesi tehlikeli hayallerini ve son olarak, kalabalıklar tarafından takip edildikleri için büyükmüş gibi görünen kişilerin bu kadar küstah ve tutkulu olduklarını, bu yüzden de çok fazla ve çok bariz hatalar yaptıklarını gördüklerinde, göğüslerini kabartan bilgileri ve göz kamaştıran belagatlerini küçümsemeyi öğreneceklerdir ve tüm dünyanın hayran olduğu yetenekler onlara çok değersiz gelecektir. İnsan zihninin hatalarına kederlenecekler ve bu büyük kötülükler için tek çarenin kişisel hükümler ile tüm bağları koparmak olduğuna ikna olacaklardır, çünkü Katolik'i sapkından

ayıran şey budur. Kendine özgü bir fikri olanın, yani sapkının özelliği kendi gururuna olan bağlılığıdır; evrensel olan Katolik'in özelliği ise Kilise'nin genel düşüncesini kendi duygularına tercih etmesidir; hataya düşenler adına istediğimiz lütuf da budur.

* Jaques Benigne Bousset, *Protestan Kiliselerinin Farklılaşmasının Tarihi*, Dublin: Richard Coyne, 1836, s. 1-5, 14-17.

B. PROTESTAN REFORMU KARŞI ÖNLEMLER

*1. Cizvit Eğitimi**

Ignatius Loyola

Papalık mührüyle 1540 yılında tasdik edilmiş olan İsa'nın Cemaati, Katolik "Karşı Reform"unun eti ve kemiği durumundadır. Cizvit liderler, eğitimin gerek Protestanlıkla savaşmak, gerekse Katolik inancını yaymakta ne denli önemli olduğunun başından itibaren farkındadırlar. Cemaatin kurucusu ve ilk tarikat lideri olan Aziz Ignatius Loyola (1491-1556) tarafından yazılan *İsa Topluluğu'nun Kuralları*'nın (The Constitutions of the Society of Jesus) dördüncü bölümünde Cizvit okullarında geleceğin rahipleri ve misyonerleri ile rahip olmayanların (gündüzlü öğrenciler, "nehariler") eğitimine dair genel kurallar belirtilmiştir. Bir diğer lider, General Claudia Acquaviva (1543-1615) tarafından 1599 yılında cemaat için bastırılan ünlü *Çalışma Planı* (Ratio Studiorum), topluluğun 1773'te yasaklanmasına dek Cizvit tarikatının eğitiminde resmi kılavuz olur. Eserin basıldığı dönemde faal olan Cizvit okullarının sayısı üç yüz civarındadır.

Topluluğumuzun asıl hedefi, üyelerinin ve komşularının ruhlarının, uğruna yaratılmış oldukları o nihai sona erişmesine yardım etmek olduğundan ve iyi bir ahlaki emsal teşkil etmenin yanı sıra öğrenmek ve öğrendiklerini yöntemlerle aktarmak bu sona erişebilmek için elzem olduğundan; imtihan edileceklere nefsine hâkim olmak ve erdemliliğe doğru giden yolda ilerlemek için uygun bir topluluk kurulmuştur; böylece yazılı bir eğitim ve bunlardan yararlanmak üzere terbiye verilecektir ki, bu sayede Yaradanımız ve Efendimiz olan Tanrı'ya daha iyi kullar olmamızı sağlayabilsinler.

İşte bu amaçla topluluğumuz okullara, hatta bazen üniversitelere veya Studia Generalia'ya[4] kucak açmıştır. İnsanlar buralara evlerinde imtihana tabi iken ahlaklı davrananlar için gider; lakin bu kişiler bizim yolumuzun

4 Orta Çağ'da kurulmuş üniversite benzeri enstitüler. (ç.n.)

gerektirdiği öğretiler konusunda yeterli eğitime sahip değildir. Bu kişiler ruhların kurtuluşuna dair bu öğreti ve diğer şeyler hakkında buralarda eğitim alabilir. Bu nedenle, evvela okulla ilgili şeylerden, sonra da İlahi Aklın kendi ihtişamı ve övgüsü için bize bahşetmeyi lütfedeceği yardım konusunda üniversite ile ilgili meselelerden bahsedeceğiz.

* * *

Günah çıkarma ve sohbet ayinlerinin (ki bu ayinlere sekiz günde bir gidilecektir) ve her gün dinleyecekleri Komünyon Ayini'nin yanı sıra, günde bir saatlerini Kutsal Bakire'nin Duası'nı ezberlemeye ve başka diğer dualar okuyarak bahsi geçen vakti doldurana dek günde iki kez vicdanlarının muhasebesini yapmaya ayıracaklardır. Hz. İsa'nın yerine koyarak itaat edecekleri üstlerinin karar ve emirlerine göre bunları yerine getirsinler. (...)

Bu topluluğun öğretisinin, ilahi erdemin de yardımıyla kendi ruhlarının ve komşularının ruhlarının menfaatlerini ileriye götürmek olduğundan, bu genel olarak insanlar için ve bazı özel kişiler için ölçüt olacaktır. Bizimkilerin kendilerini ne tür çalışmalara adayacakları ile bu çalışmalarda nereye kadar gidecekleri bu ölçüte göre belirlenecektir. Genel anlamda konuşmak gerekirse, hem skolastik hem de "pozitif" (Açıklama B) adı verilen bilimler olan farklı dillere ait beşeri bilimler ve mantık, tabiat ve ahlak felsefesi, metafizik ve ilahiyat, bu sona giden yolu açacaktır. Okullara gönderilen öğrenciler bu fakültelerdeki çalışmaları takip edecektir.

(Açıklama B) Şayet üniversitede Konsilleri, Hükümleri, Kilise Babalarını ve ahlak üzerine başka kitapları okumak için yeterince vakit yoksa, üniversiteden ayrıldıktan sonra öğrenci bunları özel çalışma saatlerinde üstlerinin de onayıyla bitirebilir, özellikle de skolastik felsefe üzerine sağlam temeller kurmuş ise.

Öğrenciler her fakültede daha sağlam ve daha kabul gören eğitimi (Açıklama E) ve bu dersleri öğreten yazarları takip etsin, bunun sorumluluğu rektöre ait olacaktır (rektör, Tanrı'nın yüce ihtişamına uygun olacak şekilde tamamen topluluk tarafından belirlenenleri takip etmekle yükümlüdür).

(Açıklama E) Beşeri bilimlere ait eserlerin erdemle ters düşen hiçbir kısmı öğretilmeyecektir. Topluluk eserin geri kalan kısmını "Mısırlıların bozuntusu" olarak kullanabilir. Yazarlarının kötü olması durumunda, Hıristiyanların yazmış oldukları eserlerin iyi olanları bile, bazı okurlar yazara bağlanmasın diye, okunmayacaktır. (...)

Skolastiklerimizin bilimde gösterdikleri ilerlemenin yanı sıra, okullarımızda eğitmek üzere aldığımız gündüzlü öğrencilerin bilim ve ahlakta göstermiş olduğu ilerlemeyi göz önünde bulundurarak, elverişli yerlerde en

azından sosyal bilimler alanında halka açık okullar açılsın. Daha ileri disiplinler hususunda, her zaman Tanrı'yı daha fazla memnun etmek amacı göz önünde bulundurularak okullarımızın bulunduğu yerlerin ihtiyaçları doğrultusunda buralarda okullar açılabilir. (…)

***

Topluluğun ve arayışlarının amacı komşusunu bilgilendirmek, Tanrı sevgisi kazandırmak ve ruhlarının kurtuluşunu sağlamak olduğu ve buna ulaşmanın esas yolu ilahiyat fakültesi olduğu için, topluluğun okullarında en çok bu bölüme ağırlık verilecektir. Bu fakültede uygun profesörler tarafından skolastik öğreti, Kutsal Kitap ve amacımıza uygun olduğu sürece pozitif ilahiyat etraflıca öğretilecektir (kutsal metinlerin ihtilaf yaratacak kısımlarına değinilmeyecektir).

Teolojinin öğretilmesi ve uygulanması (özellikle zamanımızda) hem Latince hem Yunanca hem de İbranicede beşeri yazınlar konusunda bilgi birikimi gerektirdiğinden bu konularda da yeterli sayıda, uygun profesör istihdam edilecektir. Söz konusu amaçlarımıza uygun ya da gerekli ise Keldanice, Arapça, Hintçe gibi dillerin profesörleri de ülke farklılığı ve bu diller üzerinde çalışma nedeni göz önüne alınarak istihdam edilebilirler. (…)

Genel olarak (okullar ele alındığında dendiği gibi) bu kitaplar her konuda esaslı ve sağlam öğretilere dayanan derslerin konusunu oluşturacaktır. Öğretisi ya da yazarları hakkında şüphe duyulan kitaplara yer verilmeyecektir. Her bir üniversitede bu kitapların bir listesi yapılmalıdır. İlahiyat konusunda Eski ve Yeni Ahit ile Aziz Thomas Aquinas'ın skolastik öğretisi öğretilecek, "pozitif" olarak adlandırılan bu tür ilahiyat yaklaşımlarında amacımıza en çok faydayı sağladığı düşünülen yazarlar seçilecektir. (…)

Klasik dillerden olan Latince ve Yunanca kitaplar hususuna gelince; uygunsuz cümle ve konular bu kitaplardan çıkarılmamışsa üniversiteler ile okullarda, güzel ahlaka zarar verebilecek hususların yer aldığı gençlik kitaplarının okunmasından mümkün mertebe sakınılsın (Açıklama D).

(Açıklama D) Terence'de[5] olduğu gibi eğer bazı kısımların çıkarılması mümkün değilse, bu kitaplar asla okunmamalıdır; yoksa bu tür konular saf olan ruhu kirletir.

Mantık, tabiat felsefesi, ahlak felsefesi ve metafizik konularında Aristo'nun öğretisinin izinden gidilecektir.

* *The Constitutions of the Society of Jesus (Hz. İsa Topluluğu'nun Kuralları*), IV. bölüm.

---

5 İ.Ö. II. yüzyılda yaşamış Romalı oyun yazarı. (ç.n.)

2. Çalışma Planı, 1599 (Ratio Studiorum)
General Claudia Acquaviva

a. Kutsal Kitap Profesörünü İlgilendiren Kurallar

Gerçek Anlama Özen Gösterilmesi

Tanrı'ya imanı güçlendirmek ve sağlam bir ahlakı vücuda getirmek amacıyla, kutsal yazını dindar, eğitimli ve ciddi bir şekilde, gerçek ve yalın anlamı doğrultusunda açıklamanın vazifesi olduğunu bilecektir.

Kutsal Kitap'ın Vulgata Basımı - Diğer vazifelerinin yanında Kilise tarafından benimsenmiş olan Kutsal Kitap örneğini savunması özellikle önemlidir. (…)

İbranice ve Yunanca Metin – Faydalı olduğu durumlarda İbranice ve Yunanca metinlerden yalnızca kısaca örnekler verecek, ancak yalnızca bu metinler ile Vulgata basımı arasındaki farkların gözden geçirilmesi gerektiği ya da diğer dillerdeki deyimlerin anlama daha fazla açıklık kazandırdığı durumlarda bu yola başvuracaktır. (…)
Papanın ve Konsüllerin Açıklamalarının İzlenmesi – Papanın, Konsüllerin, özellikle de Genel Konsüllerin dini kriterleri herhangi bir parçanın gerçek anlamına işaret ediyorsa, bu kriterleri gerçek anlam gibi savunacak, olağandışı güçlü varsayımlar haricinde başka birincil anlamlar eklemeyecektir. Gelenekler doğrultusunda bu kişiler her türlü inanç dogmasını güçlendirecek anlamlar öne sürerlerse bunları da, ister gerçek anlam, ister mistik anlam olsun, kesin anlam olarak öğretecektir.

Pederlerin İzinden Gidilmesi – Kutsal Pederlerin yolundan saygıyla gidecektir. Pederlerin gerçek ya da alegorik bir yorum üzerinde hemfikir olduklarını ve özellikle de anlatımlarının açık olduğunu görürse ve Pederler de Kutsal Kitap'taki ya da dogmalardaki bir meseleyi inançla ele almışlarsa, o da onlara ters düşmeyecektir; böylelerine rast gelmezse çeşitli açıklamalar içinden Kilise'nin uzun yıllardır tarafını tuttuklarından bir tanesini seçecektir. (…)

b. Skolastik İlahiyat Profesörünü İlgilendiren Kurallar

Vazife – Münazara sırasında yerinde bir kurnazlığı doğru imanla birleştirmeyi bilecektir; böylesi bir fedakârlıkla kurnazlık, imana hizmet edecektir.
Aziz Thomas Aquinas'ın Yolundan Gidilmesi – Topluluğumuzun bütün üyeleri Aziz Thomas Aquinas'ın skolastik teolojiye dair öğretisini takip ede-

cek ve onu kendi özel öğretmenleri olarak kabul edeceklerdir; bütün çabalarında onu odak alacaklardır ki, böylece öğrencileri ona mümkün olduğunca çok saygı göstersinler. Ancak hiçbir konuda ondan ayrılmalarına müsaade edilmeyecek kadar ona yakın olmayacaklarını bileceklerdir, çünkü özellikle kendilerini Thomasçı olmaya adamış olanlar bile zaman zaman ondan ayrılırlar. Aziz Thomas Aquinas'a Thomasçılardan bile daha sıkı bağlı olmak topluluğumuzun üyelerine yaraşmaz. (…)

İman ve Bağlılığın Dikkate Alınması - Öğretirken ilk olarak imanı güçlendirmeyi ve bağlılığı beslemeyi dikkate alacaktır. Aziz Thomas Aquinas'ın açıkça ele almadığı sorularla ilgili olarak hiç kimse Kilise'nin tefsiri ve geleneklerine uymayan ya da gerçek bağlılığın temellerini sarsabilecek şeyler öğretmeyecektir. (…)

c. Felsefe Profesörünü İlgilendiren Kurallar

Sanat ve tabii bilimler zihni teolojiye hazırladığından, mükemmel bilgiye ulaşmaya yardımcı olduğundan ve zihinden ve bu alanlardan faydalanılması o sona ulaşmaya yardım ettiğinden, öğreten kişi her şeyde samimi olarak, Tanrı'nın onurunu ve haşmetini arayarak bu konuları öyle ele almalıdır ki dinleyicileri ve özellikle bizimkileri teolojiye hazırlasın ve onları bir Yaratan olduğu bilgisine uyandırsın.

Aristo'nun İzleneceği Ölçüt – Her yerde akademilerin desteklediği öğretiye yabancı olan bir durum meydana gelmedikçe, önemli her tür konuda Aristo'dan sapılmasın; dahası, bir konu doğru inanca aykırıysa ve onunla ilgili tartışmalar ya da inanca karşı çıkan bir başka filozof mevcutsa, Lateran Konsülü doğrultusunda azimle onları çürütmeye çalışsın.

Hıristiyanlık Düşmanı Yazarlar – Hıristiyanlık dinine inanmayan Aristo yorumcularını dikkatlice elemeden okumayacak ve derse getirmeyecek, öğrencilerinin onlardan etkilenmemesine dikkat edecektir.

İbn Rüşd – Bu sebepten ötürü farklı ilmi eserlerde İbn Rüşd'ün konu dışı sözlerinden bahsetmeyecektir (buna benzer diğerleri için de aynı hüküm geçerlidir). Ondan iyi bir şeye dair alıntı yapılacağında bunu onu övmeden yapsın, eğer mümkünse başka bir kaynaktan almış olarak göstersin.

İkinci sene tamamen fizik dersine ayrılabilsin diye birinci yılın sonlarına doğru bilimle ilgili kapsamlı tartışmalar başlatacak ve bilimlerin birbirinden ayrılması, soyutluk, teori, uygulama, birbirini takip eden alt konular ve Aristo'nun *Fizik* adlı eserinin ikinci kitabında ele aldığı, fizik ve matematikte farklı usul yöntemleri gibi fiziğe giriş konularını bu tartışmalara dahil edecektir. Son olarak, *De Anima* adlı eserin ikinci kitabında tanımla ilgili yazılanlar da. (…)

CX. İkinci Sene Verilecek ya da Çıkarılacak Dersler – İkinci sene *Fizik*'in sekiz kitabı işlenecektir, bunlar kitaplardan *De Coelo* ve birinci kitap olan *De Generatione* olacaktır. *Fizik*'in sekiz kitabında altıncı ve yedinci kitaptaki metinler özetlenerek verilecek, bunun yanında eskilerin görüşlerini ele alan kısımdaki birinci kitabın metni işlenecektir. Sekizinci kitapta melekelerin sayısı, ilk saikin müstakilliği veya sonsuzluğu hakkında tartışmalara girmesin, bu konular metafizikte ve sadece Aristo'nun görüşleri doğrultusunda ele alınacaktır. (…)

ERKEN MODERN DÖNEM
(1570-1815)

I
İLAHİYAT VE AHLAK

On Altıncı yüzyılın ikinci yarısında Protestan Reformu ve Katolik Reformu'nun karşı saldırısı Hıristiyanlığı neredeyse tamamen parçaladı. O zamandan sonra Hıristiyan dünyasında daha küçük ve muhalif tarikatların ortaya çıkmasına rağmen Batı Avrupa'nın büyük dini bölümlerini -Roma Katolikleri, Lutherciler, Kalvinciler, Anglikanlar- gösteren temel harita çok az değişti.

Bu mezhepler arasındaki uluslararası düzeydeki düşmanlık erken modern dönemin teolojik ifadelerinin birçoğuna ilham vermiştir. Diğer manifestoların bazıları ise münferit politik birimlerdeki resmi dinler ve azınlıkların dinleri arasındaki ilişkilerden doğmuştur. Bu yüzden Fransa'da baskı gören Kalvinciler (Huguenot'lar), Polonya'daki Lutherciler ve Hollanda'daki Katolikler ortak bir ilgi alanına sahipti: Devlet dinine karşı çıkma hakkı. Bunun tersine, Alman Lutherci prensler, İsviçre'deki Kalvinci oligarklar, İspanyol kardinalleri ve İngiltere'nin resmi kilisesinin Anglikan piskoposları başka konularda anlaşamasalar da politik itaati dinsel uyumla bağlantılandırmakta hemfikirdiler. Neticede ister Protestan, ister Katolik: ister azınlığın, ister çoğunluğun sözcüsü olsun, genel olarak tüm teologlar, kendilerine göre hiçbir ortodoks konuma uygun olmayan sapkın münferit tavırlarla savaşmanın yollarını arıyordu. "Sapkınlık" tanımlanırken elbette Protestanların hemfikir olması beklenemezdi, ancak Katolikler de diğer Katoliklere çoğu zaman çılgınca bir şiddetle saldırıyordu.

Ancak böylesi fırtınalar ortasında, başlarda pek kuvvetli olmayan başka sesler de duyulabiliyordu; bu sesler dini çekişmelerin şiddetle bastırıldığı durumlarda kimin yargılama hakkına sahip olduğunu sorarak başladılar, ardından On Yedinci yüzyılın sonlarında ve özellikle On Sekizinci yüzyılda daha da cesaretlenerek ilahiyat ile insanın iyiliği ve kötülüğü arasındaki ilişkiyi sorguladılar. Bilim, tarih ve fizyoloji alanlarındaki bilgilerin artması şüphesiz bu eğilimi cesaretlendirdi. Hıristiyanların çok uzak kültürlerle ve dini düşüncelerle tanışması ve böylece Avrupa'nın dünya ufkunun genişlemesi de bunda etkili oldu. Bu açıdan geniş bir kıyaslama temeli elde etmeleri şüphesiz yeni çağrılar getirdi.

Dinsel meselelerde eleştiri yapma eğilimi hiçbir şekilde (genel olarak 1680 ile 1790'lar arasını kapsayan) "Aydınlanma" olarak adlandırdığımız geniş entelektüel hareketin tek özelliği olmasa da bu hareket için inkâr edilemez derecede önemliydi. Aydınlanma düşünürlerinin kendilerini adlandırmayı sevdikleri sıfatla, filozoflar teolojik tutuculuğun karşısına gerçekten de yeni meydan okumalarla çıktı. Ancak bunlardan çok azı dinsel meselelere tamamen negatif bakıyordu. Her şeyden önce etik sorulara takılmışlardı. Erdemli davranışın tanımı kilise doktrininin çeşitli cemaatlerinde açıklandığı gibi İncil'de bulunabilir mi? Eğer böyleyse sağduyulu bir insan böylesi bir doktrini kabul edebilir mi? Eğer bulunamıyorsa böylesi bir insan bir ahlak rehberini nereden bulacaktır?

Erken modern dönem bazen dinsel düşüncelerde enerjinin verimsizliğe dönüşümü olarak tanımlanır. Ama dinin, sadece teolojik terimlerle anlatılsa da, anlatılmasa da etik meseleleri de içerdiği düşünülürse, Aydınlanma dönemi Batılı insanın kendisinden daha büyük ve daha iyi bir şey düşünmesini anlatan hikâyenin zengin bir bölümünü oluşturur.

A. MUTEBER DİN NEDİR?

*1. Din Devletinin Yasalarına Dair**

Richard Hooker

Richard Hooker, İngiltere'deki Exeter yakınlarında, 1553'te doğdu. Zengin bir amca tarafından finanse edilen Oxford eğitiminden sonra Anglikan ruhbanlarının arasına katıldı ve birden fazla kilise cemaatinin rektörü oldu. I. Elizabeth döneminde (1558-1603) İngiltere Kilisesi, hâlâ Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılışını gerekçelendirmekle ve bir devlet dini için doğru bir zemin tanımlamakla meşguldü. Dahası, Anglikanizm, İngiliz Kilisesi'nin Reform hareketini yeterince ilerletmediğini, hatta yeterince desteklemediğini iddia eden coşkulu Kalvincilerin, devlet ileri gelenleri arasındaki Püritenlerin ve muhtelif diğer muhalif ayrılıkçıların gittikçe keskinleşen saldırıları altındaydı. Hooker, 1590'larda bunları ve diğer problemleri tartıştığı *Din Devletin Yasasına Dair Sekiz Kitap'ı (Eight Books on the Law of Ecclesiastical Polity) yazdı. Bir Hıristiyan toplumunda kurulacak olan devlet kilisesinin, kralın tebaasına yönelteceği meşru taleplerinin neler olabileceğini öngörmeye çalıştı.*

Gerçek Din Tüm Gerçek Erdemlerin Köküdür ve Tüm İyi Düzenlenmiş Devletlerin Desteğidir

Dinin adalet ile birleşmesi o kadar doğaldır ki, cesurca davranarak birinin olmadığı yerde diğerinin de olmadığını söyleyebiliriz. Dinin gerçekten

adil olmasını istemediği kişi nasıl adil olabilir veya adil eylemleriyle dindar olduğunu ispatlamayanlara dindar denebilir mi? Adaletin kamu adına yönetimi için işe alınan kişi bunu sadece bir ticaret olarak görüyorsa, kazanç elde etmek için doyurulmaz ve haksız bir açlığı varsa, adaletin Tanrı'nın işi olduğuna kalpten inanmıyorsa ve kendisini O'nun bu işteki yardımcısı olarak görmüyorsa, hakkın hükmünü Tanrı'nın hükmü ve kendisini Tanrı'nın bu hükümleri dağıtacak olan rahibi olarak düşünmüyorsa, adaletin formalitelerini hakkı boğmak için kullanıyorsa ve kamu yararı için gerekli olan şeyleri utanç verici suiistimallerle ortak sefalete dönüştürüyorsa (...) şunu görürüz: Tüm toplumsal sınıfların güvenliği dine bağlıdır, gerçekten sevilen din ise devletin her tür erdemli işini yerine getiren kişilerin yeteneklerini mükemmelleştirir, bu insanların arzusu genel olarak sadece gerçek dine uymaktır ve gerçek erdemlerin gerçek dini ebeveynleri olarak onurlandırması ve tüm iyi düzenlenmiş devletlerin gerçek dini en sağlam dayanakları olarak görmesi için bu sebepler mevcuttur.

Gerçek Dinin En İleri Karşıtı Sahte Ateizmdir

Tanrı'yı tanımayanlar sayıca azdır ve akılları öylesine kabadır ki, bunları insanoğlundan saymak çok zordur. Bunların herkesten daha sefil görmek gerekir; ancak daha da perişan olan bir tür daha vardır ki, onlar da doğanın daha olgun bir zekâ ihsan ettiği ama kötü mizaçları yüzünden Tanrı'yı Tanrı olarak kabul etmemek için ciddi biçimde çalışan kişilerdir. Her ikisi de tanrıtanımaz olan bu iki tür insandan biri Tanrı hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir, diğerleri ise kendilerini bilinmesi gereken bir Tanrı'nın olmadığına ikna etmeye çalışır. Bu dinsizliğin kaynağı ve pınarı bu dünyada elde edilebilecek her tür bedensel kârı ve zevki elde etmeye çalışan ve bu amacın karşısında hiçbir şeyin engel olmamasını isteyen kararlı bir zihinsel amaçtır. Ateizmlerinin kökü bu olduğuna göre, bu insanların tüm erdemlerin temel saiklerini ve güdülerini yok etmek için nasıl acılar çektiklerini tahmin edebilen hiç kimse dediklerimden şüphelenmeyecektir: Bu insanlar dünyanın yaratılışını, Tanrı'nın takdirini, ölülerin dirilişini, cennetin krallığının zevklerini ve kötülerin yaşayacağı sonsuz acıları ve hepsinden önemlisi, Kutsal Kitap'ın otoritesini reddederler. (...) Temel arzuların, ruhlarını canavarların ruhlarına dönüştürmek ve vücutlarını ise ölümlü ve çürümeye hazır hale getirmek istercesine, insandaki kendi mükemmelliğine ilişkin duyuları böylece yok etmesi muhteşem değil midir?

Zihinlerinde (bazı kişilerde olduğu gibi) iyi yönde bir değişiklik başlatabilecek takdire şayan veya olağandışı bir kaza oluncaya kadar, bu tip in-

sanlarla Tanrı bilgisi hakkında yapılacak tartışmalar genelde çok az başarı getirir. Ruhun pencereleri bu amaca sımsıkı kapalı ise bilgeliğin ışığı nasıl parlayabilir? Gerçek din, onların zihinlerini üzen ve canını sıkan pek çok şey içerir. (...) Ama sıklıkla sakındıkları şey onları takip eder -ve bu onların canını yakar- ve gerçek zorla onların bilgilerin içine sızar ve onların cahil kalmasına izin vermez. Bunun sonucu olarak, her ne kadar insanın doğası... kendi kendisini lanetlemesi konusunda isteksiz olsa da, başladıkları yolda devam etmekte ısrar ettiklerinde aklın bu ışığı dumana boğmak için icat edebileceği tüm hileleri tasarlamak zorunda kalırlar; kalplerinde yanlış olduğunu bildikleri şeyleri akıllarının düşünmesini engelleyebilecek en ufak şeyi bile kullanırlar.

(…) Dünyanın antik bilgelerini çok büyük değer vererek övmemize neden olan o makul öğretiler bu kişilerin yönünü değiştirmeye yetmeyeceğinden (çoğu gerçekten de böyle olan) bu parazitler kendileri için daha keyifli bir yol tasarlamışlardır. Bu yeni yöntemle ciddi olan şeyleri bir şakaya dönüştürürler, aşağılama yoluyla bir tür çelişki yaratırlar; içine düştüğümüz bu sefil zamanlarla bollaşacağına dair uyarıldığımız bir öğretidir bu. Buna çalışırlar, bunu uygularlar, ahlaksız bir zekânın bu aşırılıklarını onurlandırırlar ve daha erdemli olmaya meyilli zihinlerin sabrına çok fazla hakaret ederler. (...)

Hooker ateistlerin, özellikle de bu yüzyılın başında Machiavelli tarafından tartışıldığı biçimiyle, "dinin pratik faydaları" konusundaki görüşlerine geçer.

Bu bilge zararlılardan (dini) kendi fevkalade uygun çehrelerine ve konuşmalarına uygun hale getiren bazıları, dini onurlandırmanın yücelik sağladığını ve dini suçlu göstermenin devletleri yıkıma götürdüğünü zarar verici biçimde kabul ederler ve ayakta kalmak isteyen prenslerin ve devletlerin dine büyük bir saygı göstermesi ve kendi yasalarını yaparken de buna uygun davranması gerektiğini ileri sürerler.

Ancak bu amaç için hangi vasıtanın en uygun olduğunu tanımlarken, dikkat edin, Pagan bilgeliğini överler. Sanki çok önemli bir mistik bir emirmiş gibi prenslere (...) sebebi ne olursa olsun tüm ender olaylardan avantaj sağlamalarını, dini güçlendirmelerini ve vicdani sebeplerle tereddüt etmemelerini söylerler, çünkü onlara göre böylesi iyi bir amaç için gerekirse basit sahtekârlıklar yapılabilir. Bu yüzden dini sadece kurmaca bir şey gibi göstermeye çalışırken kendi söylevlerinin etkisine girerek şaşırıp kalırlar; sanki kasıtlı olarak yaratıcıları olan Tanrı'dan vazgeçenlerden akıl da vazgeçmiştir. (...) Kendilerini politika mucidi olarak gösteren ve Tanrı'yı insanın içinde yapay olarak yaratmaya kalkışan tanrısız kişilerin öğütleri de böyledir.

Batıl İnançlar Ve Kökenleri: Ya Saptırılmış Coşku ya da İlahi Görkemden Cahilce Korku

Bu iğrenç tayfayı bir kenara bırakalım ve diğer yandaki aşırılıklara göz atalım. İnsanın kalbini daha az veya daha fazla etkilemesine bağlı olarak güçleri bu dinin alametlerine ve karakterine göre oluşan iki tür duygulanım mevcuttur. Biri coşkudur, diğeri ise korku.

Doğru biçimde yönlendirilmediği takdirde coşku Tanrı'yı memnun etmek için çok çaba gösterdiğinde, O'nu kendisini memnun etmeyen zamansız görevlere zorlarlar. Bu nedenle, eğer buna eğilimli olanlar içten, sağlam ve ihtiyatlı olanlarla karşılaştırılırsa (...) bunların hizmeti yağcılık gibidir, diğeri ise sadık arkadaşların çalışkanlığına benzer. Doğru biçimde düzenlenmemişse, coşku gerçekten veya güya dine karşı olan şeylerle çelişir; ustura bu kadar sık ve bu kadar hevesle kullanılırsa, dini hayatın kendisi tehlikeye girer. Başaklardan nefret edildiğinde Tanrı'nın tarlasındaki tahıllar yağmalanır. Bu nedenle, coşkunun her iki yolda da dengeli bir kılavuza ihtiyacı vardır.

Diğer yandan, korku da eğer Tanrı'ya ilişkin doğru bir anlayış ışığında ılımlı hale getirilmezse, batıl inanca sebep olur. Bu nedenle, ilahi şeylerde korku veya coşku saikiyle çok fazla çabalamamız tehlikelidir. (...) Birçok kişi aşırı bir korku yaşamadığı sürece Tanrı'yı asla düşünmez. Ayrıca ne düşüneceklerini veya ne yapacaklarını bilmediklerinden ve şaşkınlık boş durmalarına izin vermediğinden cinnet getirir gibi düşünür ve hareket ederler. (...)

Batıl inanç Tanrı hizmetine ait olan eylemlerin ne doğru biçimini ne de gerekli ölçüsünü bilir, bunun yerine ilahi şeylerle ilgili olarak hep yanlış fikirlere katılır. Batıl inanç, şeylerden tiksinmek veya şeyleri coşkulu ya da korku içinde bir halde ama Tanrı'yla yanlış biçimde ilişkilendirerek görmektir.... Çünkü Tanrı'nın kilisesi bazen diğer zeminler gibidir; verimli bir doğaya sahip olması iyidir ama doğru oran aşıldığında şeyler çok dereceli olacak ve fazla fayda getirmeyecektir. Bunun sonucunda, aslında fayda getirmesi gereken şeyler yer darlığından dışarı taşar veya fazla beslenmekten dolayı kaçar ve başarısız olur. Bunlar (eğer bu kadar uzun bir söylev gerekli olsaydı) tören ve gelenek kümeleriyle örneklenebilirdi; zaten bu başlangıçta erdem, adanmışlık ve yardımsever duygulanımların gücü sayesinde ortaya çıkan ve o zaman kimsenin şeytanca bulup mahkûm edemeyeceği tören ve gelenekler Hıristiyan dünyasının büyük bölümünde artık batıl inançlara dönüşmüştür.

* Richard Hooker, *Devlet Dininin Yasalarına Dair*, ed. Ronald Bayne, Londra, Macmillan and Company, 1902, s.15, 19, 20-27.

*2. Selahaddin Eyyubi ve "Bilge Nathan"**
Gotthold Ephraim Lessing

Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), Kuzey Almanya'nın Saksonya bölgesindeki Lutherci bir papazın oğluydu. Ömür boyu maddi sıkıntılar yaşadığı ve sürekli bir işi olmadığı halde Aydınlanma'yı kucaklayan ama ülkesinin Fransız zevklerine ve fikirlerine fazla güvendiğini söyleyen bir Alman edebiyatçısı olarak tanındı. Lessing ilk ve en ünlü tiyatro ve drama eleştirmeniydi. Asla dini sorulara olan ilgisini yitirmedi ve inanç meselesini 1779 yılında bitirdiği *Bilge Nathan* (Nathan der Weise) adlı oyunun merkezine aldı.

Oyun Haçlı Seferleri sırasında geçer ve ilgili üç dini de bir Tapınak Şövalyesi, Müslümanların Sultanı Selahaddin ve zengin bir Yahudi tüccar olan Nathan temsil eder. Aşağıdaki bölümün içinde bulunduğu III. Perde'de Selahaddin, Nathan'ı sarayına çağırır ve çok önemli bir soru sorar.

Üç Yüzüğün Kıssası

Selahaddin:
Yakına gel Yahudi, daha yakına, buraya yanıma,
Hiç korkun olmasın.

Nathan:
O yakınlığı düşmanlarınıza saklayın!

Selahaddin:
Adın Nathan mı?

Nathan:
Evet.

Selahaddin:
Bilge Nathan?

Nathan:
Hayır.

Selahaddin:
Sen öyle demesen de insanlar öyle diyor sana.

Nathan:
Belki insanlar öyle diyordur.

Selahaddin:
Sanma sakın
İnsanların sesini hor gördüğümü;
Tanımak istedim o adamı,
Bilge diye tanınan kişiyi.

***

Nathan:
O zaman şüphesiz öğreneceksiniz yolculuğumda
Düşmanların hareketlerinden neyi fark ettiğimi,
Yeniden canlandı onlar. Açıkça konuşmama izin varsa –

Selahaddin:
Göndermemin sebebi bu da değildi:
Bilmem gereken her şeyi biliyorum zaten.
Kısacası, burada olmanı istedim –

Nathan:
Emrettiniz, Sultanım.

Selahaddin:
Çünkü diğer noktalarda bilgiye ihtiyacım var.
Bu kadar bilge bir adamsın madem, söyle bana, hangi yasa
Hangi inanç sana daha iyi geliyor?

Nathan:
Sultanım, ben Yahudi'yim.

Selahaddin:
Ben de Müslüman'ım.
Hıristiyan da tam aramızda duruyor. Bu üç dinden
Sadece biri doğru olabilir.
Senin gibi bir adam, talihin doğmasını emrettiği
Doğduğu yerde kalmaz pek, kalsa bile
Bunu irfanıyla, seçerek, tercih ederek yapar.
O zaman irfanını paylaş benimle – bırak duyayım
Tercihinin sebeplerini, inceleme zevkine
Sahip olmak isterim – seçimini öğrenmeliyim,
Sebeplerini de…
Böylece benim olurlar.
Güvenerek soruyorum bunu. Nasıl da şaşırdın,

Gözlerinle tartıyorsun beni! Muhtemelen
Böylesi bir kaprisi ilk yapan sultanım ben,
Ve bence bir sultan için pek de değersiz
Değildir bu istek. Haksız mıyım? Konuş öyleyse – Konuş.

Nathan:
Eski zamanlarda, bir adam varmış doğuda,
Değerli bir el bir yüzük vermiş ona
Sonsuzmuş değeri: Opalmiş taşı,
Değişmez görünürmüş rengi; ayrıca
Gizli bir erdem sağlarmış sahibine,
Tanrı ve insanlar severmiş görünce,
Ve inanırmış kim yüzüğü taktıysa. Garip midir
Adamın bu yüzüğü hiç çıkarmaması parmağından,
Sürekli de güvencede tutmak için uğraşması
Kendi evinde bile? Bu yüzden – miras bıraktı onu;
İlk önce, oğullarından en çok sevilene,
Onun da en aziz çocuğuna bırakmasını şart koştu – ve
Sonrakinin de doğum sırası gözetmeden en gözde oğluna,
Yüzüğün erdemini sadece,
Evin efendisi takmalıydı – Duyuyor musunuz beni Sultan?

Selahaddin:
Anlıyorum – devam et.

Nathan:
Oğuldan onun oğluna,
Sonunda bir babaya miras kaldı bu yüzük,
Üç oğlu vardı adamın; üçü de aynı derecede itaatkâr;
Bu yüzden eşit severdi üçünü de.
Bazen birini, bazen diğerini, bazen de üçüncüyü,
(Ayrı ayrı üçü de sahibi oluyordu
Onun kalbinin coşkusunun) değerli gördüğünden
Miras bırakacağını yüzüğü, iyi kalpliğinin verdiği zayıflıkla
Her birine söz veriyordu tek tek.
Böyle gitti bir süre. Ama ölüm yaklaştı
İyi kalpli babanın utancı arttı. Olmazdı
Sözüne güvenen iki oğlunun umudunu boşa çıkarmak,
Dayanamazdı buna. Ne yapmak gerekiyordu? Gönderdi
Gizlice bir kuyumcuya yüzüğü,

Gerçek yüzüğün modeline göre
Ismarladı iki yüzük daha, ama emri şuydu
Ne para ne de emek esirgenecekti benzetmek için
Gerçek yüzüğe. Sanatçı başardı bunu.
Yüzükler satın alındı, babanın gözü bile
Ayırt edemedi asıl yüzükle sahtelerini.
Mutlu biçimde topladı oğullarını,
Tek tek çağırdı hepsini, her birine ihsan etti
Duasını ve yüzüğünü, ve öldü – Duyuyor musun beni?

Selahaddin:
Duyuyorum, duyuyorum, bitir artık hikâyeyi;
Yakın mı sonu?

Nathan:
Hikâye bitti, Sultan,
Bundan sonra olanları tahmin edebiliriz elbette.
Baba ölür ölmez her biri çıkarır yüzüğünü,
Ortaya çıkıp evin efendisi olduklarını ilan ederler.
Sorular gelir, çekişmeler, şikâyetler – hiçbiri işe yaramaz;
Gerçek yüzük asla ayırt edilemez,
Şimdi de ayırt edemeyiz – gerçek inancı.

Selahaddin:
Nasıl! Nasıl!
Cevabı olur bu sorduğum sorunun?

Nathan:
Hayır,
Cevap değil de benim özrüm olabilir ancak;
Çünkü seçim yapamıyorum
Babanın yaptırdığı yüzükler arasında,
Birbirlerinden ayırmak mümkün değil onları.

Selahaddin:
Yüzükler – oynama benimle: bence
Adını saydığım dinler arasında
Fark gözetilebilir; kıyafetlere, içeceklere ve yiyeceklere göre bile.

Nathan:
Ama delillere göre değil.
Tarihteki her şey birbirine benzemez mi,

Geleneksel veya yazılı. Tarih
Güvene dayanmalıdır – öyle değil mi?
En çok kime güvenme ihtimalimiz vardır?
Kendi insanlarımıza elbette, o adamlar ki
Bizimle aynı kana sahiptir, çocukluğumuzdan bu yana
Kanıtlamışlardır bizi sevdiklerini, bizi asla aldatmamışlardır,
Belki sadece bizim için iyiyse aldatmışlardır.
Nasıl inanabilirim atalarıma
Senin kendi atalarına inandığından daha az. Nasıl söyleyebilirim
Senin atalarının seni yanılttığını,
Benimkiler doğruyu söylüyor diyebilmek için.
Hıristiyanlar için de öyle.

Selahaddin:
Tanrı tanığımdır ki,
Adam haklı, susmam gerek artık.

Nathan:
Gelin, dönelim yeniden yüzüklere.
Dediğim gibi, oğullar şikâyet ediyordu. Her biri hâkime
Yemin ettiği babasının elinden
Aldığına dair yüzüğünü, durum da gerçekten buydu;
Hepsi babalarının söz verdiği gibi uzun süre sonra
Almışlardı yüzüklerini, gerçekten de öyle olmuştu.
Babalarının, diyordu her biri, onlara karşı
Yalan söyleme ihtimali yoktu,
Babalarından şüphelenmektense
Erkek kardeşlerinin yargılanmasını istediler
Haince sahtekârlık yapmak gibi bir suçtan, cesurca.

Selahaddin:
Ve sonra hâkim… Duymak istiyorum
Neler söyleteceksin hâkime. Devam, devam.

Nathan:
Dedi ki hâkim, siz babanızı getirmedikçe buraya
Kürsümün önüne, ceza veremem kimseye.
Bir bilmeceyle ilgili tahminde mi bulunayım? Yahut beklediğiniz
Gerçek yüzüğün gelmesini mi bekliyorsunuz dile?
Ama durun – bana dediniz ki gerçek yüzük
Taşıyıcısına gizli bir güç sağlarmış

Tanrı da insanlar da severmiş onu; cevabı böyle bulacağız.
Siz iki kardeşinizden hangisini daha çok seviyorsunuz?
Sustunuz. Bu sevgiyi harekete geçiren yüzükler
Sadece kendine mi çalışır, herkes sadece
Kendini mi sever? Hepiniz aldatılmış aldatıcılarsınız,
Yüzüklerden hiçbiri gerçek değil. Gerçek yüzük
Kayboldu belki de. Gizlemek veya telafi etmek için
Kayboluşunu, babanız aynısından üç tane ısmarladı.

Selahaddin:
Ne hoş, ne hoş!

Nathan:
Ve (devam etmiş hâkim)
Ceza yerine bir öğüt kabul ederseniz,
Benim öğüdüm şudur size, meseleyi
Olduğu yerde bırakın. Her birinize
Birer yüzük vermiş babanız,
Herkes inansın kendi yüzüğüne.
Belki de babanız istemedi artık
Tek bir yüzüğün tiranlığını hoş görmeyi;
Ve elbette, hepinizi ne kadar seviyor olsa da
Üstelik hepinizi eşit seviyordu, onu mutlu etmezdi
Birinizi tercih edip diğer ikisini ezmesine sebep olmak.[1]
Hepiniz bunu bu karşılıksız sevgiyle onur duyun
Önyargılarınızdan sıyrılıp her biriniz çabalayın
Diğer erkek kardeşlerinizle yarışmaya, yüzüğün
Erdemini göstermekte: yardım edin ona
Nazikçe, cömertçe, sabırla ve
İçsel bir teslimiyetle Tanrı'ya.
Eğer yüzüğün erdemleri devam ederse
Çocuklarınızın çocuklarında gösterirse kendisini,
Binlerce binlerce yıl sonra, yine gelin
Bu kürsünün önüne – daha yüce biri
Benden, oturacaktır burada ve karar verecektir.
Mütevazı hâkimin kararı böyledir.

* Gotthold Ephraim Lessing, *Bilge Nathan*, çeviren W. Taylor, New York, Frederick A. Stokes, 1890, s.84-85, 86-87, 89-93.

---

1 Bu ifadeyi VIII. Boniface'in "Unam Sanctam" adlı metniyle karşılaştırınız (sf. 333).

B. BİR EYLEMİ İYİ VEYA KÖTÜ YAPAN NEDİR?

Jeremy Bentham, hali vakti yerinde bir avukatın oğlu olarak 1748'de Londra'da doğdu. On beş yaşında mezun olduğu Oxford'da eğitim aldı, yasa eğitimi gördü ve baroya kaydoldu. Ancak hukuk alanında çok gayretli biçimde çalışmadı. Hayalinde politik bir kariyer yapmak vardı. Bu alanda başarısız olunca, Bentham enerjisinin çoğunu felsefi sorgulamalara yöneltti. 1832 yılına kadar yaşamasına, üretken bir yazar ve hapishane reformundan Londra'daki University College'in kurulmasına kadar çeşitli projelerin desteklemesine rağmen çabalarının asıl odağı "faydacılık" [*pragmatizm*] hareketiydi. Hem etik hem de politika alanında uygulanan faydacılık, 1780 yılında yazılan ama resmi olarak 1789'da basılan *Ahlakın ve Yasamanın Prensiplerine Giriş* adlı eserinin temelini oluşturdu. Aşağıdaki metin bu eserden alınmıştır.

*1. İnsan Mizacının Öğeleri**

Jeremy Bentham

Diğer her şey için geçerli olan mizaç için de geçerlidir. Etkilerine göre iyi veya kötü olarak nitelendirilirler; etkilerine bağlı olarak toplumun mutluluğunu artırır veya azaltırlar. Bir insanın mizacı iki bakış açısından değerlendirilebilir: Ya (1) kendi mutluluğu ya da (2) diğerlerinin mutluluğu üzerindeki etkilerine göre. Bu iki açıdan bakıldığında ya da iki açıdan herhangi biri seçildiğinde ya iyi olarak nitelenir ya kötü ya da apaçık durumlarda bozuk.[2] (...)

Yani bir adamın eskiden yaramaz bir mizacı olabilir, herhangi bir güdünün etkisiyle, çatışmaya daha eğilimli olduğu veya çatışma niyeti oluşturduğu varsayılır, eylemlerinde açıkça kötücül eğilimler vardır, faydalı eğilimler yoktur; aksi durumda da daha erdemli veya faydalı bir mizacı var demektir. (...)

Bu durumların gerçekliği, deneyimlerle yeterince doğrulanmış iki diğer gerçeğe dayanır: Bunlardan ilki, her şey doğal olarak geliştiğinde eylemlerin sonuçları genelde niyetlerle örtüşür. Bir kasap dükkânı açan ve etlerle ilgilenen bir kişi genelde bir öküzü kesmeye niyetlendiğinde çoğunlukla o öküzü keser ama bazı talihsiz kazalar olursa hedefini kaçırıp bir insana da zarar verebilir; bakkal dükkânı açıp şeker ticareti yapan kişi şeker satmaya niyetlenirse genelde şeker satar ama bazı talihsiz kazalar olursa onun yerine arsenik de satabilir.

2 Bu ifadeyi Aristo'nun *Nikomakhos'a Etik* adlı eserindeki etik tartışmasıyla karşılaştırınız (sf. 137).

Diğeri ise bir defa kötülük yapma niyeti besleyen kişinin ileride aynı niyeti yeniden besleyebileceğidir.

Herhangi bir eylemde görülebileceği gibi mizacın doğası iki duruma bağlıdır: 1. Eyleme ilişkin açık eğilim. 2. Bunu doğuran güdünün doğası. Bu bağlılık, güdünün doğası gereği farklı kurallara tabidir. Bunlar belirlendiğinde sanırım gerçekleştirilecek eyleme ilişkin açık eğilim, çoğunlukla olduğu gibi, gerçek eğilimle aynı olacaktır.

Eylemin eğilimi iyi ise, güdüsü de bencil ise: bu durumda güdü her iki tarafta da bir sonuca neden olmaz. İyi bir mizacın göstergesi değildir ama kötü bir mizaca da işaret etmez.

Fırıncı, ekmek talep eden adama ekmek satar. Burada gördüğümüz eylem, normalde eğilimi tartışılmaz biçimde iyi olan bir eylemdir. Fırıncının güdüsü sıradan, maddi çıkara dair ticari bir güdüdür. Bu işlemde fırıncının komşularından daha iyi biri olduğuna düşünmemizi sağlayacak en ufak bir neden bile yoktur.

Eylemin eğilimi kötü ise, daha önce de söylediğim gibi, eylem güdüsü bencil ise: Bu durumda belirtilen mizaç, kötü bir mizaçtır.

Bir adam fırından ekmek çalar. Bu, eğiliminin kötü olduğunu hemen belirleyebileceğimiz eylemlerden biridir. Neden ve neye göre böyle olduğunu daha sonra tartışacağız. Güdüsü, deriz, maddi fayda elde etmektir; ekmeğin sahip olduğu değeri, karşılığında hiçbir şey vermeden elde etme arzusu. Buna bağlı olarak da bu adamın mizacı kötüdür deriz, çünkü herkes hırsızlık yapan bir mizacın kötü bir mizaç olduğu fikrinde birleşir.

Eylemin eğilimi iyi ise ve güdü tamamen sosyal iyi niyet ise: Bu durumda belirtilen mizaç faydalı bir mizaçtır.

Fırıncı fakir bir adama bir somun ekmek verir. Buradaki güdü merhamettir; bu da hayırseverlik güdüsüne belirli durumlarda verilen bir addır. Bu durumda fırıncının ortaya koyduğu mizaç herkesin de kabul edeceği gibi iyi bir mizaçtır.

Eylemin eğilimi kötü ise ve güdüsü tamamen sosyal iyi niyet ise: Bu durumda bile güdünün gösterdiği mizaç şüphelidir. Kötücül veya erdemli bir mizaç olabilir, bu eylemin kötücüllüğünün ne kadar bariz olduğuna bağlıdır. Bu türden bir durumun var olamayacağı ve bunu düşünmenin bir çelişki yaratacağı düşünülebilir. Çünkü fail, varsayıma göre, eylemin kötü bir eylem olduğunu bilir. Öyleyse nasıl oluyor da iyi şeyler yapma arzusu olan iyiniyet onu kötü bir şeye sürükleyen güdü olabiliyor? Bunu tanımlamak için genel anlamda hayırseverlik ile daha sınırlı anlamları arasındaki farka atıfta bulunmak gerekir. (...)

Çocukları açlıktan ölmek üzere olan bir adam fırına girer ve bir somun çalar, somunu aç çocuklarına dağıtır ama kendisine bir lokma bile ayırmaz. Olayın bütünü göz önüne alırsak, adamın mizacının kötü olduğunu çıkarsamak zordur. Olayı değiştirelim: Adamın sadece tek bir çocuğu olsun, aç da olsun ama açlıktan ölme sınırında olmasın. Adam bu defa ekmek almak için para çalmak amacıyla içi insanlarla dolu bir evi ateşe versin. Burada görülen mizacın iyi bir mizaç olduğunu düşünmekte zorlanırız. (...)

Eylemin eğilimi iyi ise ve güdü yarı-sosyal itibar sevgisi ise: Bu durumda görülen mizaç, iyi bir mizaçtır.

Kıtlık döneminde bir fırıncı komşularının saygısını kazanmak amacıyla çalışkan ama fakir kişilere bedava ekmek dağıtır. Bunu doğal karşılayalım: Bu fakir kişilerin çektikleri acılar konusunda gerçekten bir şey hissedip etmediğini de kesin olarak bilmediğimizi düşünelim. Yine de mizacını tüm bu muğlaklığa ve her türlü kurnazlığa rağmen iyi ve faydalı bir mizaç olarak görmekten başka çare yoktur. Buna başka bir isim vermek için çok boş bir önyargıyla hareket etmek gerekir. (...)

Bir Kızılderili, başka bir kabileye mensup bir başka Kızılderili tarafından yaralanır (gerçek veya hayali). Bu yüzden hasmı olan kişiden en dayanılmaz işkencelerle intikam alır. Bu durumda uyguladığı işkenceler kendi kabilesinde büyük itibar kazandırır. Böylesi bir olayda, Kızılderililerden medeniyet bakımından birkaç derece daha gelişmiş halklar tarafından ortaya çıkan bu mizacın iyi bir mizaç olduğu asla söylenemez.

Asil bir adam (Avrupa'ya dönelim) fakir bir tüccardan borç alır. Sonra aynı asil adam kumar oynarken başka bir asilden aynı miktarda borç alır. İkisini de geri ödeyecek kadar parası yoktur. Eğlencelerde kendisine eşlik eden arkadaşının borcunu öder, tüccara hiçbir ödeme yapmaz. Bu durumda ortaya çıkan mizaç, ancak kötü kelimesiyle ifade edilebilir. Ancak, her ikisini de ödemediği durum kadar da kötü değildir. İtibar sevgisinin veya (bu kısmi uygulamada adlandırılabileceği gibi) onur sevgisinin prensibi burada daha değerli olan hayırseverlik prensibine karşıdır ve ondan kötüdür. Ancak bencil maddi çıkar prensibinden de daha iyidir. Bu nedenle, burada görülen mizaç, hayırseverlik prensibinin galip geldiği mizaç kadar iyi değilse de bencillik prensibinin galip geldiği mizaçtan daha iyidir. Daha hayırseverce davransaydı, daha iyi olabilirdi ama onursuzca davransa daha mı iyi olurdu? Burada büyük bir çatışma olduğunu kabul etmeliyiz.

Eylemin eğilimi iyi ise ve güdü, dini yarı-sosyal bir güdüyse: Bu durumda ortaya çıkan mizaç (mizacın, insanın diğerlerine karşı davranışları üzerindeki etkisi de dikkate alınırsa) hem faydalı hem de erdemlidir.

Fırıncı çalışkan ama fakir kişilere bedava ekmek dağıtır. Bunu onların sıkıntılarını hissettiği için yapmaz; komşuları arasında itibar kazanmak için de yapmaz. Tanrı'nın beğenisini kazanmak için yapar, çünkü böylesi bir davranışın O'nun tarafından beğenileceğini bilir. Böylesi bir davranışta ortaya çıkan mizaç herkes tarafından iyi olarak adlandırılır. (...)

Eylemin eğilimi iyi ise ve güdüsü (daha önceki gibi) asosyal, kötü niyet ise: Bu durumda güdü her iki tarafı da göstermez. İyi bir mizacı da göstermez ama kötü bir mizacı da göstermez.

Fırıncının eksik gramajla ekmek sattığını fark ettiniz, ona hile yapmaktan dolayı dava açtınız. Dava açmanızın sebebi kazanç elde etmek değil, çünkü zaten elde edilecek bir şey yok; bunu vatanseverlik adına yapmıyorsunuz, itibar sevgisiyle de yapmıyorsunuz, çünkü elde edilecek bir itibar yok; Tanrı'yı memnun etmek için de değil, bu adamı yargılamanızın amacı sadece bir dava. Daha önce de ifade ettiğim gibi, bu işlemde sizin mizacınızı iyi veya kötü yapan bir şey yok. Eylemin eğilimi iyi; ancak, sonuçta sizi aynı türde bir eyleme teşvik edecek belirli bir sebep olmasaydı bunu gerçekleştirmezdiniz. Sizin güdünüz kötü terimine uygun düşen bir güdü; ancak bu türde bir eylem ne kadar sık yapılırsa yapılsın şeytanca bir eğilime sahip olamaz, sadece iyi bir eğilime sahip olabilir. (...)

Eylemin eğilimi kötü ise ve güdüsü asosyal, yani kötü niyet ise: Bu durumda ortaya çıkan mizaç, elbette kötü bir mizaçtır.

Önceki gibi fırından ekmek çalan adamın amacı sadece fırıncıyı fakirleştirmek veya üzmektir. Bu yüzden de çaldığı ekmeği ne yer ne de satar; imha eder sadece. Böylesi bir eylemin ortaya koyduğu bu mizaç, herkesin hemen anlayacağı gibi, kötü bir mizaçtır.

* *Benthamiana,* ed. John Hill Burton, Edinburgh, William Tait, 1843, s.7-16.

*2. Ahlakın Metafiziği**

Immanuel Kant

Immanuel Kant (1724-1804), Doğu Prusya'daki Königsberg şehrinde doğdu ve yine orada öldü; tüm hayatını burada özel öğretmenlik yaparak ve 1770'ten sonra yerel üniversitede felsefe profesörü olarak geçirdi. Uzak bir taşra kentinde sakin bir yaşam sürmesine rağmen, henüz yaşarken bir mantıkçı, metafizikçi, teolog ve etik teorisyeni olarak çok büyük bir ün kazandı. En büyük Alman "idealist" filozoflarından ve bireysel tefekkür arayışının ustası olarak kabul edilen Kant, doğal olarak

ahlak tanımına İngiliz Faydacısı Bentham'dan çok daha farklı yaklaşıyordu. Bu fark, başka hiçbir yerde Kant'ın Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi [Grundlegung zur Metaphysik der Sitten] adlı eserinde olduğu kadar belirgin değildir.

İyi niyet hariç, bu dünyadaki hiçbir şey, hatta dünya dışındaki hiçbir şey sınırsız biçimde iyi olarak kabul edilemez.[3] Zekâya, basirete, hüküm verebilmeye ve nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, diğer entelektüel hassalara sahip olmak şüphesiz iyi ve arzulanacak bir şeydir; ayrıca doğal olarak cesaret, kararlılık ve azim gibi niteliklere sahip olmak da birçok açıdan iyi ve arzulanacak bir şeydir ama doğanın tüm bu hassaları onları yönlendiren niyet, diğer bir değişle karakter, iyi değilse kötücül ve can acıtıcı hale gelebilirler. Aynı şey talihin bize verdiği hassalar için de geçerlidir. Kişinin niyeti iyi değilse güç, zenginlik, onur, hatta sağlık ve mutluluk olarak adlandırdığımız, kişinin kendi payına düşenler -genel anlamda esenlik - gururu ve sıklıkla da cüretkârlığı artırır: saf ve iyi niyetlere donanmaktan mahrum edilmiş kişinin refah içinde olması dahi düşünceli ve tarafsız bir gözlemciyi memnun etmez. Bu nedenle, iyi niyet, birinin mutlu olmaya değip değmediğini belirlemenin vazgeçilmez koşuludur.

Bir insanın niyetinin iyi olmasının sebebi, ne niyetin yarattığı sonuçların iyi olması ne de arzuladığı sonuca ulaşabilme yeteneği değildir; iyi niyetli olmanın sebebi, ya kişinin kendinde iyi olması ya da niyet ettiği şeylerin iyiliğidir. İyi niyet dendiğinde sadece iyi şeyler dilemek anlaşılmamalıdır; iyi niyet, kişinin erişebildiği tüm vasıtaları kararlı biçimde kullanmasını içerir ve içsel değeri ne başarıyla artar ne de başarısızlıkla azalır.

(…) Öyleyse aklın gerçek amacı, pratik olduğu veya niyeti etkileyebildiği sürece, kendinde iyi olan bir niyet üretmektir, başka bir şeyin vasıtası olarak iyi bir şey üretmek değildir. Bu niyet tek iyilik veya iyiliğin bütünü değildir, ancak en yüksek iyiliktir ve tüm diğer iyiliklerin koşuludur, mutluluk arzusunun bile. Bu nedenle, ilk ve koşulsuz amacını, yani iyi niyet oluşturmayı devam ettirmek için zaruri olan aklın gelişiminin, en azından bu hayatta, ikinci ve koşullu nesne olan mutluluk elde etmeyi birçok yönden sınırlayacak veya imkânsız hale getirecek olan doğanın bilgeliğiyle çelişmez.

Kendinde iyi olan ve popüler bilgilere sahip zihinlerin tanıdığı niyet fikrinin bilincine açıkça varabilmek için önce görev fikrini incelemeliyiz. Görev, belirli göreceli sınırlamalar ve engellerle birlikte tanımlanan bir iyi niyet fikrini içerir.

---

3 Bu ifadeyi Aristo'nun *Nikomakhos'a Etik* adlı eserindeki etik tartışmasıyla karşılaştırınız (sf. 137).

Görevi ihlal etmek anlamına geldiği kabul edilen eylemleri geçiyorum, çünkü bunlar şu veya bu amacın elde edilmesi için ne kadar faydalı olursa olsun, açıkça görevlerden kaynaklanmazlar. Aslında görevle çelişmediği halde, bu eylemle ilgili doğrudan bir eğilimin değil ama bir doğal eğilimin etkisiyle gerçekleştirilen eylemleri de bir kenara bırakıyorum, çünkü bu durumda eylemin görevle çelişip çelişmediğini, görev için mi yoksa bencil bir amaçla mı yapıldığını belirlemek kolaydır. Böylece elimizde sadece gerçekten zor olan son durum kalır; bu durum, belirli bir eylemi gerçekleştirmek için doğrudan bir eğilim hissettiğimiz ve bu eğilimin de göreve uygun olduğu durumdur. Örneğin birinin kendi hayatını koruması bir görevdir ama herkes kendi hayatını korumak için doğrudan bir eğilime sahiptir; birçok insanın bu amaç için gösterdikleri kaygı dolu ilginin içsel bir değeri yoktur; eylemlerinin sebebi olan düsturlar da ahlaki bir öneme sahip değildir. Hayatlarını görevlerine uygun biçimde korurlar, görev yüzünden değil. Ama ümitsiz acılar ve sıkıntılar yüzünden tüm yaşama arzusunu kaybetmiş birini düşünelim; bu yıkılmış adamın ölümü bir kurtuluş gibi düşündüğünü ama sadece bir görev hissi yüzünden hayatınızı uzatmak için gerekli önlemleri aldığını hayal edelim; bu durumda onun düsturunun özgün bir ahlaki önemi vardır.

Ama, ikinci olarak, görev yüzünden gerçekleştirilmiş bir eylem ahlaki değerini gerçekleştirmeye çalıştığı amacından değil, onu belirleyen düsturdan alır. Bu yüzden, niyetin harekete geçmesine neden olan prensip tüm duyusal arzulardan bağımsız ise, eylem amacını gerçekleştirse de, gerçekleştirmese de aynı ahlaki değere sahiptir. Yukarıda söylediğimiz şey, hedeflenen amacın veya diğer bir deyişle, niyetin amacı veya güdüsü haline getirilen ve bir eylemden kaynaklanan sonuçların eyleme koşulsuz ve ahlaki bir değer sağladığını açık hale getirir. Bu durumda, eğer bir eylemin ahlaki değeri, belirli bir amacın yerine getirilmesine yönelik niyetin kendinde mevcut değilse nerede aranmalıdır? Ahlaki değer ancak, eylem sayesinde amaca ulaşılmış olsa da, olmasa da niyetin prensibindedir. Çünkü niyet, şekilsel olan *a priori* prensip ile *a posteriori* olan maddi güdü arasındaki yol ayrımında durmaktadır.[4] Burada durduğuna göre niyetin bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir ve görev yüzünden yapılan hiçbir eylem maddi bir prensiple belirlenemeyeceğine göre, sadece iradenin şekilsel prensibiyle belirlenebilir.

Az önce ortaya konan iki önermeyi bir üçüncüsü takip eder: Görev, yasaya olan saygıdan dolayı gerçekleştirilmesi gereken bir sorumluluktur. Ey-

4 Kant burada bir eylemin yürütülmesinden önce verilen hüküm (a priori) ile olaydan sonra sonuçların hesaplanmasını (a posteriori) ayırıyor. Bu haliyle *a priori* verili olan bilgi, *a posteriori* deneyimle, sonradan kazanılan bilgi oluyor. (y.n.)

lemimi takip etmesini beklediğim amaca yönelik doğal bir eğilimim olabilir ama niyetimin spontane bir faaliyeti olmayan, sadece bir etkisi olan bir şeye asla saygı duymam; ayrıca ister benim, isterse başkasının doğal eğilimi olsun, herhangi bir doğal eğilime de saygı duymam. Kendi eğilimimse bunu onaylayabilmem için başka birisi tarafından ifade edilmesi gerekir; bu durumda onu kendi çıkarlarıma faydalı olarak görebilirim, hatta bazı belirli hallerde sevdiğimi bile söyleyebilirim. Ancak saygı duyabileceğim veya bana eyleme geçme sorumluluğunu yükleyebilecek tek şey, bir sonuç olarak değil, bir prensip olarak niyetime bağlı olan yasadır: Doğal eğilimlere bağlı olmayan, aksine, onlara hükmeden veya en azından eylemlerimin yolunu çizerken beni etkilemelerini engelleyen işte bu prensiptir. Şimdi, tamamen görev yüzünden gerçekleştirilen bir eylem, doğal eğilimlerin ve bununla birlikte iradenin tüm amaçlarının etkisini tamamen ortadan kaldırır, niyeti objektif olarak belirlemek için yasadan başka hiçbir şey kalmamıştır ve eylemin prensibini subjektif olarak belirlemek için de sadece yasaya duyulan saf saygı vardır. Tüm doğal eğilimleri bile feda ederek ahlak yasasına itaat etmek düsturu buradan çıkmıştır.

Ahlaki iyilik olarak adlandırdığımız yüce iyilik ancak, niyeti belirleyen ama sonuçları belirlemeyen kendindeki yasa fikri olabilir. Sadece rasyonel bir varlık böylesi bir fikre sahip olabilir ve bir yasa fikrinden yola çıkarak hareket eden kişi, eylemleri beklediği sonuçları getirse de, getirmese de ahlaki açıdan zaten iyidir.

Sonuçları ne olursa olsun, fikrinin niyeti belirlemesi gereken ve bu yüzden kendinde mutlak iyi ve niteliksiz olarak adlandırılacak yasanın doğası ne olmalıdır? Niyetin, belirli bir yasaya uyulması sonucunda elde edilmesi beklenen sonuçlara yönelik bir arzu ile eyleme geçmemesi gerektiğinden, niyet ile ilgili elimizde kalan tek prensip, eylemlerin evrensel yasaya uygun olmasıdır. Her durumda, aynı zamanda düsturumun evrensel yasaya dönüşmesine niyetliymiş ve aynı zamanda bunu yapabilirmiş gibi davranmam gerekir. Yasaya saf ve basitçe uygun olmak bu demektir; ayrıca görev fikrinin boş ve asılsız olarak görülmesini istemiyorsak niyeti belirleyen prensip budur ve bu olmalıdır. Aslında davranışlar üzerine yerleştirmeye çalıştığımız yargılar bu prensibe mükemmel uyar ve yargılarımızı belirlerken bunu sürekli göz önünde tutmamız gerekir.

Örneğin ben şartların baskısıyla, tutmaya eğilimli olmadığım bir söz verebilir miyim? Burada sorun yalan yere yemin etmenin basiretli bir davranış olup olmadığı değil, ahlaki olarak doğru olup olmadığıdır. Bu soruyu kısa ve kesin bir şekilde cevaplamamı mümkün kılmak için en iyi yol, yalan yere yemin etmenin getireceği utançtan kendimi kurtarmaya ilişkin düsturun,

hem başkaları hem de benim için geçerli evrensel bir yasanın gücüne sahip olmasının beni tatmin edip etmeyeceğini kendime sormamdır. O anda fark ederim ki, yalan söylemeye niyetim vardır ama yalan söylemenin evrensel bir yasa olması niyetine sahip değilim. Yalan söylemek evrensel olsaydı, doğru konuşmak gerekirse, söz vermek diye bir şey olmazdı. Belirsiz bir gelecekte bir şey yapmaya niyetli olduğumu söyleyebilirim ama kimse bana inanmayacaktır veya bir an sözüme inandıysa, beni kendi silahımla vururdu. Bu yüzden böylesi bir düsturun evrensel bir yasa olarak kabul edildiği anda kendi kendisini yok edeceği ispatlanmış olur.

Bu nedenle, görev, ahlak yasasına duyulan saf bir saygı yüzünden hareket etme sorumluluğudur. Bu güdü diğerlerinin hepsinden üstündür, çünkü kendinde iyi olan bir iradenin koşuludur ve başka hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak bir değere sahiptir.

* *Kant'ın Felsefesi,* çeviren ve editör John Watson, New York, Macmillan Company, 1891, s.225-232.

II
AHLAK STANDARDI ARAYIŞLARI

A. İNSAN İNANCI KİLİSELERİN DIŞINDA DA BULABİLİR Mİ?

*1. Savoylu Bir Papaz Vekilinin İnancını Açıklaması**

Jean Jacques Rousseau

Jean Jacques Rousseau (1712-1778) İsviçre'nin Cenevre kentinde doğdu ve Fransa Ermenonville'de öldü. Ataları, On Altıncı yüzyıldaki Din Savaşları sırasında zulme uğradığı için Cenevre'ye kaçan Huguenotlardandı. *İtiraflar*'ına inanmak gerekirse, tüm hayatı boyunca, en sefil aşk maceralarında bile, çocukluğundan beri içinde yaşadığı İsviçreli Kalvinist çevresine farklı biçimlerde tepki göstermiştir. *Ansiklopedi*'ye katkıda bulunmuş ve Diderot'un yakın arkadaşı olmuş olsa da Fransız Aydınlanması'nın rasyonalist prensiplerini asla tamamen kabul etmedi. Duyular ve duyarlılık konularıyla meşgul olurken politik, estetik ve ahlaki tüm deneyim ve meselelere çok yoğun, kişisel bir yaklaşım geliştirdi; dönemin filozof stereotipinin çok dışındaydı. "Savoylu Bir Papaz Vekilinin İnancını Açıklaması" aslında Rousseau'nun romanı *Emile yahut Eğitim Üzerine*'nin *[Émile ou de l'éducation]* (1762) bir bölümüdür; ancak sanki özellikle ayrı yazılmış gibi sıklıkla tek başına yayınlanmaktadır.

Benden bilgece bir nutuk veya derin argümanlar beklemeyin. Ben büyük bir filozof değilim ve olmaya da niyetim pek yok. Yine de bazen sağduyunun ışığını algılıyorum ve her zaman doğrulara saygı duyuyorum. Sizin dediklerinizi çürütmek için herhangi bir tartışmaya veya çabaya girmeyeceğim; sadece kalbimdeki basit ve samimi duygularımı ortaya koyacağım. Siz de bu beyanı okurken kendi duygularınızı gözden geçirin: Sizden tek ricam budur. Eğer hatalıysam bu kasıtlı bir tercih değildir ve bu beni tüm suçlardan aklamaya yeter; eğer haklıysam, bırakalım her ikimizin de sahip olduğu akıl karar versin. Bu konuyu dinlemekle ikimiz de çok ilgiliyiz, neden ikimizin görüşleri de benzeşmesin?

Fakir bir köylü olarak doğdum, durumum gereği kaderim çiftçilik yapmaktı. Ancak benim ekmeğimi bir rahip olarak kazanmam için eğitim görmeme karar verildi ve iyi bir eğitim görmem için gerekli kaynaklar bulundu. Bunu yaparken kesinlikle ne ben ne de ailem benim eğitimim için neyin gerçekten iyi, doğru ve faydalı olacağı konusunda kimseden fikir almadık; sadece papazlığa atanabilmem için ne gerekiyorsa onları öğrenmem gerektiğini biliyordum. Bu yüzden ben de öğrenmem gereken şeyleri öğrendim, -ne söylemem gerekiyorsa onu söyledim- ve böylece bir rahip oldum. Ama kısa süre sonra artık bir erkek olmamak sorumluluğunun altına girerek, başaramayacağım bir şeye söz verdiğimi açıkça algıladım. (...)

Doğanın ilk ve en kutsal kurumu olarak gördüğüm evliliğe her zaman büyük bir saygı duydum. Böylesi bir yükümlülük altına girme hakkımdan vazgeçmiş olmamdan dolayı bu sözün şerefini lekelememeye karar verdim; çünkü eğitimimin verdiği tavırlara rağmen her zaman basit ve tekdüze bir hayat yaşadığımdan dolayı ilk fikirlerimi oluşturan o anlayışı net biçimde korumuştum. Dünyanın kuralları ilkel nosyonlarımı muğlaklaştırmamıştı ve fakirliğim sayesinde, bize günahın yanıltıcılığını öğreten ayartmalardan yeterince uzak durabilmiştim.

Ancak oluşturduğum bu erdemli çözüm beni yıkıma götüren sebep oldu; diğerlerinin haklarını çiğnememe konusundaki kararlılığım hatalarımın açığa çıkmasına neden oldu. Günahımın kefaretini ödemek için uzaklaştırıldım ve sürüldüm; belimin gevşekliğinden çok vicdanımın kurbanı oldum. Rezilliğim nedeniyle kınandığımda bir suçun gerektirdiği cezadan kaçmanın yolunun daha büyük bir suç olduğunu fark ettim.

Bu türden birkaç örnek, düşünme yeteneği olan bir kişiye çok şey öğretebiliyor. Üzücü deneyimler sonunda adalet, dürüstlük ve diğer ahlaki sorumluluklar konusundaki fikirlerimin pratikle çeliştiğini gördüğümde, edindiğim fikirlerin çoğundan vazgeçmeye başladım, sonunda elimde kalan birkaç tanesi kendi kendilerine hayatta kalamayınca onların temelindeki delilleri de sorgulamaya başladım. Bu yüzden, ne düşüneceğimi bilemez halde sizin ruh halinize kadar düştüm, şu farkla ki, inançsızlığım daha olgun bir çağın gecikmiş bir meyvesi olduğundan ondan kurtulmak çok daha zordu. (...)

Zaman içinde çok daha büyük kötülükler yaşadım; yine de hayatımın hiçbir dönemi bence o tereddüt ve kaygı dolu dönem kadar kabul edilemez değildi. Sürekli olarak bir şüpheden, bir tereddütten diğerine koşuyordum; uzun ve acılı tefekkürler neticesinde hem varlığım hem de görevim hakkında elde ettiğim tek şey kararsızlık, muğlaklık ve çelişkilerdi. (...)

Bir insan prensip olarak nasıl içtenlikle şüpheci olabilir, anlayamıyorum. Böylesi filozoflar ya gerçekte mevcut değiller ya da dünyadaki en sefil insan-

lar. Kesin olarak bilmemizin önemli olduğu şeyler konusunda şüphe etmek insan zihnini çok fazla karıştırabilir, çünkü insan zihni çok uzun süre kararsız kalamaz ve bunun yerine bir yolu diğerine tercih ediverir, bir konuda hiçbir şeye inanmamaktansa aldatılmayı yeğler.[1] (...)

Bu durumda filozoflara müracaat ettim. Kitaplarını karıştırdım ve fikirlerini inceledim. Onları boş, dogmatik ve zorbaca buldum – sözde kuşkuculuklarına rağmen. Hiçbir konuda cahil değillerdi ama hiçbir şeyi de ispatlayamıyorlardı; ancak birbirleriyle alay ediyorlardı; sadece bu sonuncusunu yapmakta hemfikirdiler ve sanırım haklıydılar. Rakiplerine saldırdıklarında zafer kazanabilmeyi istiyorlardı ama etkin bir savunma yapmalarını sağlayabilecek bir şeyleri yoktu. Sebeplerini araştırdığında sadece rakiplerinin fikirlerini çürütmeyi hesapladıkları görülüyordu: Oylama yapsalar herkes sadece kendi oyunu alırdı. Üzerinde anlaştıkları tek şey tartışmaktı ve bunların peşinden gitmek kesinlikle kafamdaki muğlaklığı yok etmeyecekti.

Anladım ki insanların anlayışındaki zayıflık, hislerindeki o olağanüstü çeşitliliğin birincil sebebiydi ve ikinci sebep de gururdu. Bu çok kapsamlı makineyi ölçebilecek standartlarımız yok; çeşitli ilişkilerini hesaplayamıyoruz; ne ilk sebebi ne de nihai sonucu biliyoruz; kendimizden bile habersiziz; ne kendi doğamızı ne de hareket prensiplerimizi biliyoruz; hayır, insan denen varlığın basit mi, karmaşık mı olduğunu bile tam olarak bilemiyoruz. Etrafımız her yönden anlaşılmaz gizemlerle çevrilmiş; bu gizemler aklın sınırlarının ötesine uzanıyor; bunları kavrayabilecek bir anlayışa sahip olduğumuzu hayal ediyoruz ama bu sadece bir hayal. Bu hayal dünyasında herkes kendisine göre bir yol öneriyor ama kimse bu yolun kendisini hedefine götürüp götürmeyeceğini bilemiyor. (...)

Böylece gerçeklik sevgisi tüm felsefemi kapsar hale geldi; araştırma yöntemim ise tartışmanın boş kurnazlıklarını içermeyen sağduyu idi; bu prensiplere göre sahip olduğum tüm bilgileri yeniden gözden geçirdim, içtenlikle düşündüğümde kalbimin reddetmediği şeyleri kabullenmeye ve bunlarla bağlantılı görünen şeyleri de doğru kabul etmeye karar verdim; diğer her şeyi şüpheliydi, ne kabul edecek ne de reddedecektim, pratikte bir fayda getirmeyecek noktaları netleştirmek için kendimi zora sokmamaya kararlıydım.[2] (...)

Bu nedenle, dünyanın bilge ve güçlü bir İrade tarafından yönetildiğine inanıyorum. Bunu görüyorum, daha doğrusu, hissediyorum ve bunu bilmek benim için çok önemli. Ama bu dünya ebedi mi, yoksa yaratıldı mı? Dün-

---

1 Pascal'ın *Düşünceler* adlı eseriyle karşılaştırınız (sf. 689).

2 Papaz vekilinin seçtiği yöntemi Descartes'ın Rousseau doğmadan yüz yıl önce yazdığı kritik analiz ile ilgili ünlü kurallarıyla karşılaştırınız (sf. 735).

yadaki şeyler bağımsız ve kendi başına varolan bir prensibe mi bağlı, yoksa iki veya daha fazla prensip mi var ve bunların özü nedir? Bunlar hakkında hiçbir şey bilmiyorum, bilmem gerektiğini de düşünmüyorum. Böylesi bir bilgi benim için ilgi çekici hale geldiğinde onu elde etmek için çabalayabilirim; ama bundan başka beni tedirgin eden, pratikte işe yaramayan ve benim anlama gücümü aşan tüm boş çalışmalardan vazgeçtim.

Ancak hatırlayacaksınız, duygularımı size dikte etmek istemiyorum, sadece size oldukları gibi anlatıyorum. Madde ebedi midir, yoksa yaratılmış mıdır; pasif bir prensibi var mıdır, yok mudur? Kesin olan tek şey tüm evrenin bir tasarım olduğudur ve bu tasarım, tatmin edici biçimde zeki bir failin varlığına işaret eder. Çünkü bu sistemin düzenlenmemiş veya tek ve aynı amaca, yani şeylerin oluşturulmuş mevcut düzenini korumaya yönelik olmayan bir parçasını göremedim. İradesi fiile dönüşen, eylem prensipleri kendinden kaynaklanan bu Varlık; istediğinde herhangi bir kelimeyle evrenin tüm parçalarını harekete geçirebilen ve her şeyi yöneten bu Varlığa ben TANRI diyorum.

Bu terime, şeylerin düzenine bakarak elde ettiğim zekâ, güç ve irade fikirlerini ekliyorum; bunlara da bu birliğin zorunlu sonucu olan iyiliği ekliyorum. Ancak bu nitelikleri izafe ettiğim o Varlığın özünü anlayacak kadar bilge değilim. O, hem duyularımdan hem de aklımdan eşit uzaklıkta duruyor. Onu ne kadar düşünürsem, o kadar aklım karışıyor. Var olduğunu ve varlığının kendi yarattıklarından tamamen bağımsız olduğunu kesin olarak biliyorum. Ayrıca kendi varlığımın da buna bağlı olduğunu ve bildiğim tüm varlıkların da aynı durumda olduğunu biliyorum. Onun tüm işlerinde ilahlığını hissediyorum, onu içimde hissediyorum ve onu çevremdeki bütün nesnelerde görüyorum; Ancak onun ne olduğuna dair tefekkür etmeyeceğim, nerede olduğunu ve ne hayal ettiğini sorgulamayacağım; artık şaşkınlaşmış aklım kendi zayıflığını anladı.

Bu yüzden bundan sonra asla, O'nun benimle olan ilişkisinin gerektirdiğinin ötesinde, Tanrı'nın doğası hakkında tartışmayacağım. Böylesi sorgulamalar bilge birinin titremeden ve böylesi yüce bir konuda çok ilerlemenin kendi yetersizliğini tamamen ortaya çıkarmadan asla girişemeyeceği kadar küstahçadır. Çünkü Tanrı hakkında hiçbir fikre sahip olmamak, değersiz ve haksız düşüncelere sahip olmaktan çok daha iyidir. (...)

Size şunu da itiraf edeyim, Kutsal Kitap'a karşı büyük hayranlık duyuyorum, çünkü İncil'in saflığı kalbime hitap ediyor. Filozofların o gösterişli laflarla dolu eserlerini dikkatle inceleyelim. Kutsal Kitap'la karşılaştırıldığında ne kadar vasat, ne kadar aşağılıklar! Bu kadar basit ve bu kadar yüce bir kitabın sadece insanların eseri olması mümkün mü? Bu kitapta tarihi

anlatılan kutsal şahsiyetin sadece bir insan olması mümkün mü? Heyecanlı veya tutkulu bir tarikatçının tavrı üstlendiğini görüyor muyuz? Tavırları ne kadar saf, ne kadar tatlı! Kurtarırken ne duygulu ve ne lütufkâr! Özdeyişleri ne kadar yüce! Söylevlerindeki bilgelik ne kadar derin! Cevapları nasıl akıl dolu, nasıl ince, nasıl doğru! Tutkularını nasıl da kontrol ediyor! Zayıflık göstermeden ve gösteriş yapmadan böyle yaşayacak ve böyle ölecek insan nerede, böylesi filozof nerede? (...)

Bu nedenle, genç dostum, kendi ağzımla sana kendi itikadımın hikâyesini anlattım, üstün varlık kalbimdeki hikâyenin de aynı olduğunu görecektir. Bu inanç açıklamasını yaptığım ilk kişi sizsiniz, muhtemelen son kişi de siz olacaksınız.

Kendi içimde daha pozitif olsaydım, daha pozitif ve dogmatik bir hava yaratırdım ama ben cahil biriyim ve hata yapmaya açığım. Hiçbir şeyi saklamadan kalbimi size açtım. Emin olduğum şeyleri size olduğu gibi anlattım. Şüphelerimin de şüphe olduğunu ilan ettim; fikirlerimin de fikir olduğunu; her ikisi için de sebeplerimi dürüstçe açıkladım. Daha ne yapabilirim? Artık sizin bir karar vermeniz gerekiyor. Kendinize karşı dürüst olun. İnsanların sizi sevmesi veya sizden nefret etmesi, size hayran veya düşman olmaları çok da önemli değil. Sadece gerçekleri söyleyin, sadece doğru olanı yapın, çünkü neticede en önemli şey görevimizi inançlı biçimde yerine getirmektir. Sadece gerçek olduğuna inandığınız duygularımı alın ve geri kalanların tümünü reddedin; sonunda hangi dini seçerseniz seçin, o dinin gerçek görevlerinin insanların oluşturduğu kurumlardan bağımsız olduğunu hatırlayın -dünya üzerinde hiçbir dinin sizi ahlakın kutsal sorumluluklarından muaf tutamayacağını bilin- dürüst bir kalbin Tanrı'nın tapınağı olduğunu unutmayın -ve her ülkede ve her mezhepte Tanrı'yı her şeyden çok sevmenizin ve komşunuzu kendiniz gibi sevmenin yasanın özü ve özeti olduğunu hatırlayın- ve dinsel görevlerin amacı olduğunu.

* Jean Jacques Rousseau, *Savoylu Bir Papaz Vekilinin İnancını Açıklaması,* New York, Peter Eckler, 1889, s. 13-16, 17-18, 20, 35-36, 101-102, 108.

*2. Düşünceler**

Blaise Pascal

Blaise Pascal, 1623 yılında Clermont-Ferrand, Fransa'da doğdu. Babası Normandiya bölgesinin idareciliğine yükselmiş olan yüksek rütbeli bir memurdu. Harika çocuk Pascal, kitaplar arasında, eğitimli Katolik avukatlar, bilimadamları ve yazar-

ların yanında büyüdü. Erken yaşlardan itibaren bilime ilgi duymaktaydı. Parlak bir matematikçi olduğunu ispat ettiği gibi, vakumun özellikleri konusunda önemli araştırmalar yapmış ve yirmi beş yaşında barometre verilerinde yüksekliğin etkilerini ispatlamıştı.

1654 yılı itibariyle büyük bir bilimadamı olarak tezahür eden Pascal, dönem aydınlarında sıkça rastlanan yoğun bir dinsel deneyim geçirdi. Ailesinin Fransız Katolik inancının katı bir Jansenci veya Janseniusçu görüşünü[3] seçmesinin etkisi olsa da Pascal'ın Jansenizme dönüşünün tümüyle kişisel ve mistik bir olduğu anlatılır. *Taşra Mektupları* (Lettres provinciales) adlı eserini Jansenciler adına, onların düşmanları olan Cizvitlere karşı yazmış olmasına rağmen 1650'lerin ortalarından itibaren kamusal meselelerden yavaş yavaş ama tamamen çekilecektir. 1662 yılında ölene kadar hayatını tefekküre ve *Düşünceler* (Pensees) adlı eserini yazmaya adadı. Kısa denemelerden ve daha da kısa vecizelerden/özdeyişlerden oluşan bu derleme, Pascal'ın dinle ilgili en etkili kanaatlerini içerir. Aşağıdaki metin, Pascal'ın kendi inanç zeminini bulma çabalarına dair fakir verecek niteliktedir.

Ne kadar çok ışık olursa insanda o kadar çok yücelik ve namertlik keşfederiz.

Sıradan insanlar... Daha eğitimliler... Filozoflar…

Onlar sıradan insanları şaşırtır.

Hıristiyanlar… Onlar da filozofları şaşırtır.

Bu durumda dinin kendi ışığımızla orantılı olarak zaten bildiğimiz şeyleri öğrettiğine kim şaşırabilir ki?

***

İnsan bir kamıştır, doğadaki en zayıf şeydir, ama düşünen bir kamıştır. Onu ezmek için bütün bir evrenin silahlanması gerekmez. Bir buğu, bir damla su onu öldürmeye yeter. Ama evren onu ezerse insan yine de kendisini katleden evrenden daha asil olacaktır, çünkü öldüğünü ve evrenin ondan daha güçlü olduğu bilecektir. Evren bunların hiçbirini bilmez.

Bu yüzden tüm itibarımız düşünce gücünden gelir. Kendimizi, dolduramayacağımız uzayda veya zamanda değil, düşünce alanında geliştirmeliyiz. Öyleyse gelin ahlakın başlangıç noktası olan düşünme faslına iyi çalışalım.

---

3 Janseniusçuluk /Jansenizm, Descartes akılcılığıyla/insancılığıyla Aziz Augustinus'un Tanrıcılığını uzlaştırmaya çalışan Piskopos Tansenius'un öğretisi. Hollandalı piskopos Cornelis Jansenius'a (l585-1638) göre insan günahlarla yüklü bir yaratıktır ve ancak Tanrı bağışıyla kurtulabilir. Tanrı'nın kendisini bağışlamasını dilemek ve beklemekten başka yapabileceği hiçbir şey yoktur. (y.n.)

İnsanın yüceliği ancak kendi sefaletini biliyorsa yücedir. Bir ağaç sefil halde olduğunu bilmez.

Bu yüzden kendimiz hakkında bilecek az şey vardır ve kendimizi ufak görmek yüceliktir.

İnsanın yüceliğini bu zayıflıkları belirler. Bunlar büyük bir efendinin, tahttan indirilmiş bir kralın zayıflıklarıdır.

İnsanın yüceliği öyle açıktır ki, kendi küçüklüğü bile yüceliğini kanıtlar. Çünkü hayvanlarda doğa dediğimiz şeye insanlarda küçüklük deriz ve bunu derken bir zamanlar sahip olduğu daha iyi bir doğadan buraya düştüğünü ve doğasının artık hayvanlar gibi olduğunu kast ederiz.[4]

***

Bırakalım insan değerini tahmin etsin. Kendisini sevmesine izin verelim, çünkü iyiliğe muktedir bir doğası vardır ama bu nedenle, doğasında mevcut olan rezillikleri sevmesine izin vermeyelim. (...) Kendi içinde doğruyu bilme ve mutlu olma gücüne sahiptir ama hiçbir doğruyu ne kalıcı ne de tatmin edici bulmuştur. Bu yüzden insanı doğruyu bulma arzusuna yönlendireceğim; arzulardan arınmasını ve doğruyu nerede bulursa bulsun takip etmesini, bilgilerinin arzuları tarafından nasıl karartıldığını anlatacağım. Hüküm verme gücünü saptıran içindeki arzulardan nefret etmesini istiyorum, böylece arzuları ne onu seçim yaparken körleştirebilir ne de seçim yaptığında onu engelleyebilirler. (...)

Stoacılar, “Kendi içinize çekilin, orada sükûnet bulacaksınız”, der, bu doğru değildir. Diğerleri de, “Kendinizin dışına çıkın, mutluluğu eğlencede arayın,” der, bu da doğru değildir, çünkü hastalığa neden olabilir.

Mutluluk ne bizim dışımızda ne de içimizdedir; mutluluk Tanrı’dadır, hem dışımızda hem de içimizdedir.

Gelin şimdi doğanın ışığına göre konuşalım.

Bir Tanrı varsa eğer, onu akılla kavramak mümkün değildir, çünkü ne parçaları ne de sınırı olmadığından bizimle hiç alakası yoktur. Bu nedenle, Tanrı’nın ne olduğunu veya ne olmadığını bilme yetimiz yoktur. Böyle olduğuna göre sorunun çözümünü bulmayı üstlenmeye kim cüret edebilir? (...) Gelin şu noktayı inceleyelim ve şunu diyelim: “Tanrı vardır veya yoktur.” Ama hangi tarafa yönelmeliyiz? Akıl bunu belirleyemez. Bizimle arasında değişmez ve sonsuz bir uçurum vardır. Sonsuz uzaklıkların aşırılığında yazı ile turanın yer değiştirebildiği bir oyun oynanmaktadır. Bahsinizi hangisine

4 Bu düşünceyi Pico della Mirandola’nın “İnsanın Haysiyetine Dair” adlı metniyle karşılaştırınız (sf. 440).

yatırırsınız? Birini veya diğerini desteklemek için ortada hiçbir sebep yoktur, ikisinden birinin lehine mantıklı biçimde tartışamazsınız.

Önceden bir seçim yapmış olanları, hiçbir şey bilmediğiniz için hata yapmakla suçlayamazsınız. - Hayır, bu seçimi yaptıkları için değil ama bir seçim yaptıkları için suçlayabilirim, çünkü hem "tura" diyenler hem de tersini iddia edenler eşit derecede suçlanmayı hak eder, çünkü ikisi de yanlış yapmıştır; en doğru yol hiç bahse girmemektir.

Evet, ama bahse girmeniz zorunludur; bu sizin iradenize bağlı değildir; olayın ortasına düşmüşsünüzdür. Hangisini seçeceksiniz? Bakalım. (...) Kaybedecek iki şeyiniz var, doğruluk ve iyilik, oraya koyabilecek de iki şeyiniz var, aklınız ve iradeniz, bilginiz ve mutluluğunuz; doğanızın da uzak durması gereken iki şey var, hata ve sefalet. Seçim yapmanız gerektiğine göre aklınız birini diğerine tercih etmekle daha fazla zarar görmez. Bir noktayı halletmiş olduk ama mutluluk ne olacak? Turayı, yani Tanrı'nın var olduğunu seçersek neler kazanıp neler kaybedeceğimizi tartalım. İki durum vardır: Kazanırsanız her şeyi kazanırsınız; kaybederseniz hiçbir şey kaybetmezsiniz.

Bu nedenle, hiç tereddüt etmeden O'nun var olduğu üzerine bahse girmelisiniz. - Haklısınız. Evet, bahse girmem lazım ama bahse çok fazla şey yatırmış olabilirim. - Bakalım. Kazanma ve kaybetme şansları eşit olduğuna göre bir hayat için iki tane kazanman gerekse bile bahse girebilirsin. Ama kazanılacak üç yaşam olsa oynaman gerekir, çünkü ihtiyaçlar oynamanı gerektirir ve kazanma ve kaybetme şansları eşitse üç tane kazanmak için yaşamını riske atmak tedbirsiz davranmak olur. Ama ortadaki kazanç sonsuz hayat ve mutluluktur. Bu nedenle, sadece bir kazanma ihtimali içeren sonsuz şansın olsaydı, yine de bir iki el oynama hakkın olurdu ve sonsuz sayıda şansın içinde sonsuz kere sonsuz uzunlukta mutlu bir yaşamı kazanma ihtimalin olan bir oyunda, üç yaşam kazanmak için tek yaşamını bahse sürmeyi reddedersen aptalca davranmış olurdun. Ama burada sonsuz kere sonsuz uzunlukta mutlu bir yaşam kazanma şansın var, sınırlı sayıda kaybetme şansına karşı bir kazanma şansı var ve bahse süreceğin şey sınırlı; karar verilmiş demektir. Bir taraf sonsuzsa ve kazanma ihtimaline karşılık sadece sonlu sayıda kaybetme ihtimalin varsa tereddüde yer yoktur, tümünü riske etmen gerekir. Bu yüzden bir insan bu oyunu oynamaya zorlandığında yaşamını korumak için akılla ilişkisini kesmelidir. (...)

"Evet, ama ellerim bağlı ve ağzım kapatılmış: Bahis oynamak zorundayım ve özgür değilim, kimse de beni serbest bırakamaz, üstelik inanacak biçimde yaratılmamışım. O zaman ne yapmalıyım?"

Doğru. Ama aklın seni inanmaya ittiği halde inanamıyorsan, en azından inanma konusundaki yetersizliğini anlaman gerekir. Bu durumda Tanrı'ya

dair delilleri artırarak değil, arzularını azaltarak kendini ikna etmek için çaba göstermelisin. Seve seve inanca ulaşacaksın ama yolu bilmeyeceksin; kendindeki inançsızlığı iyileştireceksin ve bunun için çare arayacaksın. Senin gibi bağlı olan ama şimdi sahip oldukları her şeyle bahis oynayanlardan öğrenmelisin; onlar takip etmen gereken yolu bilirler, seninle aynı hastalığa sahip olup tedavi edilmişlerdir. Onların inandıkları şeylere inanıp, kutsal suya dokunup, ayinlere katılıp vb. onların başladığı yolu takip etmelisin. Böylece doğal yollardan inanca gelirsin ve şiddetini kaybedersin. - Ama korktuğum şey bu değil. - Neden? Kaybedecek neyin var?

Bu argümanın sonu. Bu tarafı seçersen başına nasıl bir kötülük gelebilir? Güvenilir, onurlu, mütevazı, minnettar, cömert, arkadaş canlısı, içten ve dürüst olacaksın. İşin doğrusu, artık o zehirli zevklere, görkeme ve lükse sahip olmayacaksın, başka zevklerin olacak. Bu yaşamda kazançlı çıkacağını söylüyorum, bu yoldaki her adımında kazancın ne kadar kesin ve bahse sürdüğün şeyin ne kadar değersiz olduğunu göreceksin; sonunda kesin ve sonsuz bir kazanç için bahis oynadığını ve hiçbir şeyi riske atmadığını anlayacaksın.

Vaiz[5] bize Tanrı olmadan insanın tamamen cahil ve kaçınılmaz bir sefalete mahkûm olduğunu söyler. Çünkü güçsüz olmasına rağmen isteyen, sefil durumdadır. Mutlu ve bazı doğrulardan emin olmak isteyen ise ne bilebilir ne de bilme arzusundan kurtulabilir. Şüpheye dahi kapılamaz.

Benim gördüğüm ve bana sıkıntı veren şey de budur. Her tarafa bakıyorum ama muğlaklıktan başka bir şey göremiyorum, doğa bana şüphe ve huzursuzluk sebeplerinden başka bir şey vermiyor. İlahi bir işaret görüp de inanmamaya karar verdiğim bir durum olmadı. Her yerde Yaratıcı'nın işaretlerini görseydim, inançlı biçimde ve huzur içinde dinlenebilirdim. Ancak yalanlayan çok fazla şey görüyorum, doğrulayan şeylerin sayısı ise çok az; acınacak haldeyim ve eğer Tanrı doğayı koruyorsa, bu olguyu net bir biçimde ortaya koymasını, ama doğanın Tanrı hakkındaki işaretleri aldatıcı ise, onları tamamen saklamasını ve böylece ne tarafı tutmam gerektiğinin bana gösterilmesini yüzlerce defa diledim. Ne olduğun ve ne yapacağını bilemeyen bir durumdayken ne durumumu ne de görevlerimi biliyorum; kalbim, takip edebilmek için gerçek iyiliğin nerede olduğunu öğrenmeye niyetli, çünkü sonsuzluk için hiçbir masraf fazla değildir.

* *Blaise Pascal'ın Düşünceleri,* çeviren C. Kegan Paul, Londra, Kegan Paul, Trench & Company, 1888, s. 43, 46-47, 48-49, 97-100, 104, 304.

5 Eski Ahit'teki "Vaiz" kitabının yazarı.

*3. Denemeler**

Michel De Montaigne

Michel de Montaigne, 1533 yılında ailesinin Fransa, Bordeaux yakınlarındaki şatosunda doğar. Soyu zengin tüccarlara ve devlet görevlilerine dayanan Montaigne, konforlu bir yaşam sürmekle birlikte, Bordeaux ve çevresinde durmaksızın süren dinsel çatışmalardan bunalmaktadır. Hukuk eğitimimi müteakip, Bordeaux Parlamentosu'na girer ve on altı yıl boyunca meclis üyesi olarak görev yapar. Bu dönem boyunca birçok defa Paris'i ziyaret edecek, dönemin önde gelen ünlüleriyle arkadaşlık kuracaktır.

Montaigne, parlamentodaki görevinden 1570'te ayrılıp, şatosuna çekildi. İki kez kısa süreli Bordeaux Belediyesi başkanlığı dışında ölümüne kadar (1592) şatosunda huzur içinde yaşadı.

İnançlı bir Katolik olmasına karşın, ilahiyatla pek az meşgul olmuştur. Buna karşın, akranları gibi o da Fransız Din Savaşlarında[6] birçok çarpışmaya katılmış, inanç ve insan düşüncesi hakkında kayda değer düşünceler geliştirmiştir. Montaigne'nin görüşleri, 1580 ile 1588 yılları arasında basılan üç ciltlik *Denemeler*'de toplanır.

Okuyucuya

Okuyucu, bu kitap iyi niyetlerle yazılmıştır. Sana baştan söyleyeyim ki, ben burada yakınlarım ve kendim dışında hiçbir amaç gütmedim. Sana hizmet etmek yahut kendime ün sağlamak hiç aklımdan geçmedi; böyle bir amaç peşinde koşmaya gücüm yetmez. Bu kitabı yakınlarım ve arkadaşlarım için bir kolaylık olsun diye yazdım. İstedim ki beni kaybettikleri zaman (ki pek yakındır) huyumu ve mizacımı daha iyi hatırlayabilsinler, böylece hakkımda bildikleri, daha ayrıntılı ve canlı olsun. (...)

Yalnızlık Hakkında

Yalnız yaşamanın bir tek amacı vardır sanıyorum; o da daha başıboş, daha rahat yaşamak. Fakat buna hangi yoldan varacağımızı her zaman pek bilmiyoruz. Çoğu kez insan dünya işlerini bıraktığını sanır; oysa ki bu işlerin yolunu değiştirmekten başka bir şey yapmamıştır. Bir aileyi yönetmek bir devleti yönetmekten hiç de kolay değildir; akıl nerde bunalırsa bunalsın, hep aynı akıldır; ev işlerinin önemlinin az olması, daha az yorucu olmala-

6 1618-1648, Otuz Yıl Savaşı, Avrupa devletlerinin çoğunun katıldığı savaşlar dizisi temelinde, Protestan-Katolik mücadelesi olmakla birlikte, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na bağlı prensliklerin siyasi ve ekonomik çıkar savaşı olduğu da görülmektedir. (y.n.)

rını gerektirmez. Ayrıca saraydan ve pazardan el çekmekle hayatımızın baş kaygılarından kurtulmuş olmayız.

Dertlerimizi avutan akıl ve hikmettir,
O engin denizlerin ötesindeki yerler değil.
Horace

Ülke değiştirmekle kıskançlık, cimrilik, kararsızlık, korku, tutku bizi bırakmaz.

Keder, atımızın terkisine binip gelir.
Horace

Onlar manastırlarda ve okullarda bile peşimizi bırakmazlar. Bizi onlardan ne çöller kurtarabilir, ne mağaralar, ne bedenin kefareti için giyilen kıldan giysiler, ne de oruç.

Öldürücü yara bağrımızda kalır.
Virgilius

Sokrat'a birisi hakkında, "seyahat onu hiç değiştirmedi," demişler. O da, "Çok doğal," demiş "çünkü kendisini de beraber götürmüştür." (...)

İnsanın, olanak varsa karısı, çocuğu, parası ve hele sağlığı olmalı ama mutluluğunu yalnız bunlara bağlamamalıyız. Kendimize dükkânın arkasında, yalnız bizim için bağımsız bir köşe ayırıp orada gerçek özgürlüğümüzü, kendi sığınağımızı kurmalıyız. Orada, yabancı hiçbir konuğa yer vermeksizin kendi kendimizle her gün baş başa verip dertleşmeliyiz; karımız, çocuğumuz, servetimiz, adamlarımız yokmuş gibi konuşup gülmeliyiz. Öyle ki, hepsini yitirmek felaketine uğrayınca onlarsız yaşamak bizim için yeni bir şey olmasın. Kendi içine çevrilebilen bir ruhumuz var; kendi kendine yoldaş olabilir; kendi kendisiyle alışveriş edebilir. Yalnız kalınca sıkılır, ne yapacağımızı bilmez oluruz diye korkmamalıyız. (...)

Yalnızlık bence, Thales gibi en faal ve verimli yıllarını dünyaya harcayanlar için daha uygun ve akla yatkın geliyor.

Diğerleri için yaşadığımız yeter; gelin hayatımızın geri kalan ufacık parçasını kendi gönlümüzce yaşayalım. Gelin bundan sonra kendimiz ve iyiliğimiz için düşünelim ve plan yapalım. Kaygısız bir emeklilik dönemi hazırlamak ufak bir mesele değildir; başka girişimler olmadan da bizi yeterince meşgul edebilir. Madem Tanrı bize taşınma hazırlıklarından keyif alma şansını bahşetmiş, biz de hazırlık yapalım; gelin çantalarımızı toplayalım; işimizi erken bırakalım; bizi başka şeylere bağlayan o zorlu mengenelerden

kurtulalım ve uzaklara gidelim. Bu çok güçlü bağlardan kurtulmamız gerekir, ondan sonra şunu veya bunu sevebilir, sadece kendimize bağlı kalabiliriz. Yani bırakın diğer şeyler bizim olsun ama derimizi soyup etimizden de bir parça koparmadan bizden ayrılamayacakları kadar bağlanmayalım ve yapışmayalım onlara. Bu dünyadaki en büyük şey, kendi kendine ait olmayı bilmektir. (...)

Bazılarının mizacı bu talimatlara uymaya daha yatkındır. Alınganlığı zayıf ve gevşek olanlar; bağlılığı ve iradesi yüzünden titiz olanlar veya bu yüzden birinin hizmetine girmekte veya bir işe başlamakta yavaş kalanlar -ben de onlardan biriyimdir mesela, hem doğal mizacım hem de görüşüm böyledir-, her şeye sarılan ve bağlanan, her şeyi tutkuyla isteyen, kendilerini her durumda karşısındakilere sunan ve veren aktif ve yoğun ruhlara göre daha çabuk uyacaklardır bu tavsiyelere. (...) Talih benimleyken benden uzaklaşacağı zaman için hazırlanmak, halim vaktim yerindeyken gelmekte olan kötülükleri hayal gücümün izin verdiği oranda tahmin edebilmek yeter bana; aynı barış döneminde turnuvalarla ve yarışmalarla kendimizi alıştırıp savaş varmış gibi önlem almak gibi[7]. (...)

Zalimlik Hakkında

Bence erdem dediğimiz şey, doğuştan gelen iyilik eğilimlerinden başka ve daha asil bir şeydir. Soylu ve doğanın yönettiği ruhlar aynı yolu takip eder ve eylemlerinde aynı şeyi teşvik ederler: Erdemi. Ama erdem iyi yaratılışlı birinin kendini bırakıp nazikçe ve huzurlu biçimde aklın ayak izlerini takip etmesi değildir. Doğal bir ılımlılıkla ve rahatlıkla, uğranan haksızlıkları büyütmeyen kişi iyi ve övgüye değer bir şey yapmış demektir ama bir haksızlık karşısında insafını kaybeden ve gereğinden fazla sinirlenen kişi, içine dolan öfkeye ve intikam iştahına karşı kendisini akıl silahı ile silahlandırmalıdır ve büyük bir çatışma sonrasında bu kötü hislere hâkim olmalıdır, şüphesiz bu daha büyük bir iştir. İlki iyi bir şeydir, ikincisi ise erdemli bir şey; ilk eyleme iyi, diğerine erdemli diyebiliriz. Çünkü göründüğü kadarıyla erdem kelimesi zorlukları ve zıtlıkları öngörür ve karşıt bir güç olmadan gerçekleşemez. Belki de bu yüzden Tanrı'yı iyi, güçlü, cömert ve adil olarak tanımlıyoruz ama ona erdemli demiyoruz, çünkü onun tüm işleri tamamen doğal ve çabalamadan yürüyor. (...)

Burada kendim hakkında bir şey söylemeliyim. Arkadaşlarım bazen benim basiretli olduğumu düşünürler ama çoğunda sadece talihliyimdir; hü-

7 Bu bölümü Seneca'nın "Mutlu Bir Hayat Hakkında" adlı eseriyle karşılaştırınız (sf. 101).

kümlerimin ve fikirlerimin sağladığı avantajları cesaret ve sabrın avantajları olarak görürler ve bana bazısı iyi, bazısı kötü bir sürü başka unvan verirler. Oysa ben erdemlerin bir alışkanlığa dönüştüğü o ilk ve eksiksiz mükemmellik düzeyinden çok uzaktayım, ikinci düzey için bile onlara yeterince delil sağladığımı sanmıyorum. Benim üzerimde büyük etkileri ve baskıları olan arzularıma hâkim olmak için büyük çaba sarf ettiğimi söyleyemem. Benim erdemim bir erdemden çok masumiyettir, tesadüfi ve geçicidir. Daha huzursuz bir mizaca sahip olarak doğsaydım, korkarım daha da sefil bir halde olurdum. (...)

Ahlaki bozukluklar arasında en zalimce nefret ettiğim zalimliktir, hem doğam hem de düşüncelerim sayesinde zalimliğin en aşırı ahlak bozukluğu olduğunu düşünüyorum. Ama bu bende öyle bir zayıflık haline geldi ki, bir tavuğun başının kesilmesini dahi üzülmeden seyredemiyorum; avcılıktan şiddetli bir zevk alsam da köpeğimin dişleri arasındaki tavşanın çığlıklarına dayanamıyorum. (...)

İç savaş nedeniyle bu kötülüğün inanılmaz örnekleriyle dolu bir zamanda yaşıyorum ben; antik tarihlerde bile bu aralar her gün yaşadığımızdan daha aşırı şeyler görmek mümkün değil. Ama bu, olanlara razı olmamı asla gerektirmiyor. Sadece zevk için cinayet işleyecek, diğer insanların organlarını kesecek, akıllarını çalıştırıp alışılmadık işkenceler ve yeni öldürme biçimleri icat edecek kadar canavar ruhlu kişilerin var olduğuna, kendim görene kadar asla ikna olmamıştım; oysa bu kişiler ortada bir düşmanlık veya bir kâr olmadan, yalnızca sefil jestleri ve hareketleri, kederli inlemeleri ve ağlamaları ile ıstırap içinde ölen bir insanın o halini izleyebilmek için zalimlik ediyorlardı. Bu, zalimliğin varabileceği en üst noktadır. (...)

Vicdan Özgürlüğü Hakkında

İyi niyetlerin doğru yönetilmedikleri zaman insanları çok kötü sonuçlara götürdüğü oluyor. Fransa'yı iç savaşlarda bunaltan bugünkü çatışmada tutulacak en iyi, en sağlam yol kuşkusuz ülkenin eski dinini, düzenini sürdüren yoldur. Ama bu yolu tutanlar arasında (çünkü sözünü ettiklerim bu yoldan yararlanıp şahsi kinlerini boşaltanlar, cimriliklerini doyuranlar, krallara yaranmak isteyenler değil, dinlerine gerçekten bağlı olanlar, yurtlarında barışı, güveni kutsal bir sevgiyle yaşatmak isteyenlerdir) – evet, bunlar arasında diyorum, birçokları var ki tutkuları yüzünden aklın sınırları dışına çıkıyorlar, haksız, hoyratça ve çılgınca davranışlara kapılıyorlar bazen. (...)

Pişmanlık Hakkında

Kendi hatalarım veya başıma gelen aksilikler içinden kendimden başkasını suçlayabileceğim durumlar çok nadirdir. Çünkü pratikte insanlardan nadiren tavsiye isterim; ya iltifat etmek için ya da nezaketen fikirlerini sorarım – sadece bilimsel bilgilere veya olgularla ilgili bilgilere ihtiyaç duyduğumda başkalarına başvururum. Ancak kendi hükümlerime göre hareket ettiğim durumlarda diğer insanların akılları sadece destek olabilir bana, yönümü değiştirdikleri pek enderdir. Onları severek ve insan gibi dinlerim ama hatırlayabildiğim kadarıyla şimdiye dek kendi fikrimden başka bir fikri takip etmedim. Bana sorarsanız, onlar benim irademi oyalayan sineklerden veya atomlardan başka bir şey değildir. Kendi fikirlerime çok az değer veririm ama diğerlerinin fikirlerine daha da az değer veririm. Talih genelde benim yanımdadır. Üstelik kabul etmediğim tavsiyelerden bile daha da az tavsiye veririm. Benden çok ender olarak tavsiye istenir, tavsiyelerime uyulduğu ise daha enderdir; benim tavsiyelerimle ayağa kalkmış ve doğru yola girmiş tek bir kamusal veya özel girişim hatırlamıyorum. Talihin bir biçimde buna mecbur ettiği kişiler bile başkalarının fikirlerine göre yönetilmeye daha istekli biçimde razı olmuşlardır. Huzur hakkını kıskandığı kadar otorite hakkını da kıskanan biri olduğum için ben de bunu tercih ederim; beni rahat bırakarak, gayet açık olan kendi başıma bırakılmak prensibime uymuş olurlar. Başka insanların işleriyle ilgilenmemek ve onlardan sorumlu olmamak benim için bir zevktir. (...)

Bunların dışında, yaşın getirdiği tesadüfi pişmanlıktan nefret ederim. Yaşlanmaktan bahsederken, kendisini bedensel zevklerden kurtardığı için ömründen geçip giden yıllara borçlu olduğunu söyleyen kişi benden tamamen farklı bir bakış açısına sahiptir; bana getirebileceği faydalar olsa da iktidarsızlık için asla müteşekkir olmayacağım.... Yaşlandığımızda iştahlarımız da azalır; bir açlığı doyurduktan sonra derin bir tokluk hissi kuşatır bizi. Bunda herhangi bir ahlak duygusu görmüyorum; ekşilik ve zayıflık üzerimize ağırkanlı ve romatizmalı bir erdem etiketi yapıştırır. Doğal değişimlerin bizi hükümlerimizi bozacak denli sersemleştirmesine izin vermemeliyiz. Gençlik ve zevk o gençliğimde şehvetin kötücül yüzünü tanımama engel olmamıştı; yılların getirdiği hoşnutsuzluk da kötülüğün şehvetini tanımama engel olamayacak. Artık genç olmasam da hâlâ sanki gençmiş gibi hüküm verebilirim. (...)

Kibir Hakkında

Böylesi hastalıklı bir çağda dünyaya hizmet etmek için saf ve içten bir erdeme sahip olduğunu söyleyerek kendini metheden kişi ya erdemin ne olduğunu bilmiyordur, çünkü fikirlerimizi gerçeğe dönüştürürken yozlaştırırız, ya da erdemin ne olduğunu biliyorsa kendini haksız yer methediyordur; vicdanının kendisini suçladığı binlerce şey yaparken aslında yapmak istediklerini söyleyerek övünüyordur. Seneca'nın böylesi bir durumda edindiği deneyimlerle ilgili sözünü, açık yürekli biçimde bana söylemeye razı olursa, tutmaya hazırım. Böylesi kötü bir durumda iyiliğin en onurlu belirtisi kendi hatalarımızı ve başkalarının hatalarını açıkça kabul etmek, tüm gücümüzle kötülük eğilimlerine karşı direnmek ve bunları engellemek, yokuş aşağı giderken isteksiz olmak, daha iyisini umut ve arzu etmektir.

Bugün Fransa'yı parçalayan ve bizi mezheplere bölen bu çekişmede herkesin kendi davasını savunduğunu görebiliyorum -ama en iyileri bile ikiyüzlülüğe ve yalana başvuruyor. Bu konuda adamakıllı bir yazı yazmak için gayet atak ve zarar verici şeyler yazmak gerekiyor. En adil olan taraf bile hâlâ solucanların yediği ve sineklerle dolu bir gövdeye bağlı. Ancak gövde bu haldeyken gövdenin en az hastalıklı kısmına sağlıklı deniyor; bu da kısmen doğru, çünkü niteliklerimiz diğerleriyle karşılaştırılmadıkça adlandırılamıyor. Medeni açıdan masumiyet yere ve zaman göre değişiyor. (...)

Bu çağda yaşadığımız yozlaşma her birimizin bireysel katkılarıyla ortaya çıkmıştır; bazıları ihanetle katkıda bulunmuş, diğerleri de güçleri yettiğince adaletsizlik, dinsizlik, tiranlık, tamahkârlık ve zalimlikle; benim de içinde bulunduğum zayıflar ise aptallığı, kibri ve tembelliği getirmiştir. Zararlı şeyler üzerimize yüklendiğinde sanki boş şeylere fırsat doğuyor. Kötülük yapmanın gayet yaygın olduğu bir zamanda tamamen boş bir işle uğraşmak bile pratikte takdire şayan olabilir. El atacakları son kişilerden biri olduğumu düşünerek kendimi avutuyorum. Onlar daha acil vakalarla uğraşırken benim reform yapmakla uğraşacak kadar boş vaktim var. Çünkü etrafımız bu kadar büyük suçlarla sarılmışken ufak suçları kovuşturmak bence akla aykırı olacaktır. Ünlü Doktor Philotimus, cildinden ve nefesinden akciğerlerinde yara olduğunu anladığı bir hasta kendisine tedavi etmesi için parmağını uzatınca şöyle demiştir: "Dostum, şimdi tırnaklarına harcayacak zamanımız yok." (...)

Bu durumun yarattığı yalnızlığın benim yaşımın getirdiği yalnızlıkla örtüşmesi benim için büyük bir şans; ben artık hastalıklarımın yaşamımı bozmasının acısını çekmektense giderek artmalarının acısını çekmeye tercih eder haldeyim. Talihsizlik konusundaki sözlerim aslında öfkeyle söy-

lenmiş sözler; cesaretim azalacağına artıyor. Üstelik, diğer insanların aksine, Xenophon'un[8] mantığına olmasa da emrine uyarak, kötü talihi değil, iyi talihi içtenlikle destekliyorum; gözlerimi sevgiyle Cennet'e çevirdiğimde talepkâr değil, müteşekkir olmaya çok daha yakınım. Sağlığım iyi haldeyken onu geliştirmek, sağlığım bozulduğunda iyileşmeye çalışmaktan daha çok acı veriyor. Refah benim için disiplin ve eğitim demek; diğerleri ise bunu sıkıntıyla ve cezalarla elde ediyorlar. Sanki iyi bir talihe sahip olanlar temiz bir vicdana sahip olamazmış gibi, insanlar ancak talihleri kötü gittiğinde iyi olabiliyorlar. Beni ılımlı ve mütevazı olmaya teşvik eden tek şey iyi talihtir. Dualar beni yaklaştırır, tehditlerse beni uzaklaştırır; iyilik beni yumuşatır, korku ise sertleştirir.

İnsan karakteristikleri içinde çok yaygın olan bir tanesi vardır: Kendi sahip olduğumuz şeylerden daha çok başkalarının sahip olduğu şeylerle mutlu olmak ve hareketi ve değişikliği sevmek. (...) Bundan ben de payımı aldım. Diğer uca gidenler, kendi kendilerinden mutlu olanlar, kendi sahip oldukları şeylere her şeyden fazla değer verenler ve kendi gördüklerinden daha güzel bir şey tanımayanlar benden daha zeki değillerse eğer, gerçekten de benden daha mutlu olmalılar. Onların bilgeliğini kıskanmıyorum ama iyi talihlerini kıskanıyorum.

Gerçekten de yeni ve bilinmeyen şeylere karşı duyulan bu ihtiras dolu iştah bende seyahat etme arzusu uyandırıyor ama diğer çevre koşulları da bu arzuya yeterince katkı sağlıyor. Kolaylıkla evimi yönetmekten vazgeçebilirim. Sadece bir ahırdan ibaret de olsa, idareci olmanın ve emirlerinize uyulmasının verdiği belirli bir tatmin vardır ama yine de monoton ve ruhsuz bir keyiftir. (...)

Evin yönetimini ele almakta geç kaldım. Doğanın bu dünyaya benden önce getirdikleri uzunca bir süre beni bu yükten kurtardılar. Farklı bir konuya yatkınlık gösterdiğimden ve mizacıma öylesi daha uygun olduğundan başka alanda çalıştım. Görebildiğim kadarıyla tüm olaylarıyla birlikte ev yönetmek zor olmaktan çok can sıkıcı; herhangi başka bir şeyi başaran biri bu işi de başarabilir. Zengin olmak için çabalasaydım, bu yoldan zengin olmak çok uzun sürerdi; krala hizmet etmek çok daha hızlı bir zenginleşme yoluydu. Çünkü ele geçirmek istediğim tek şöhret, iyilik veya kötülük yapmaya uygun olmayan hayatımın geri kalanında da hiçbir şey ele geçirmemiş ve hiçbir şeyi de israf etmemiş bir adam olarak tanınmak ve fazla ilgi çekmeden yoluma devam etmekti; Tanrı'ya şükürler olsun bunu yapabiliyorum. (...)

---

8 Xenophon (M.Ö. y.434-y.355), Yunanlı tarihçi, Sokrat'ın öğrencilerinden biriydi.

Ben filozof değilim. Kötülükler güçleriyle orantılı olarak bana da bulaşıyorlar; güçleri de biçimlerine olduğu kadar, hatta daha fazla, önemlerine bağlı. Bu kötülükler hakkında sıradan insanlardan daha deneyimliyim; bu nedenle daha sabırlıyım. Bu yüzden beni yaralayamasalar da canımı acıtıyorlar. (...)

Uygun birilerini bulabilseydim, kendimi şimdiye kadar hiç kimsenin kendisini bırakmadığı kadar rahat biçimde ve tamamen yabancı birinin ellerine bırakabilirdim. Şimdi dileklerimden biri yaşlılığımda beni kaşıkla besleyecek ve uyutacak, tüm mülklerimin kullanım ve yönetimi üzerinde tam yetki verebileceğim, işleri benim gibi sahiplenerek yapabilecek, ona sağladığım kazançların keyfini sürebilecek ama bunun için müteşekkir olacak, iyi kalpli bir damat bulmak. Diğer yandan, çocuklarımızın sadakatine bile güvenemeyeceğimiz bir dünyada yaşıyoruz. (...)

Soyguncular bana karşı özel bir kin beslemeyecek kadar kibarlar. Ben onlara kin besliyor muyum? Çok fazla insandan nefret etmem gerekiyor. Benzer vicdanlar, farklı talihlerin etkisiyle zalimlik, sadakatsizlik ve soygunculuk gibi şeylere ev sahipliği yapabiliyor; üstelik yasaların gölgesinde yapıldığında daha emniyetli, daha korkakça, daha karanlık ve çok daha kötü oluyor. Açık bir adaletsizlikten daha çok, haince bir adaletsizlikten nefret ederim; savaşmayı sevenden çok, barışçı görünenden nefret ederim. Ateşimiz buna pek de uygun olmayan bir vücuda sıçradı. Zaten ateşler içinde olan vücut alev aldı; gürültü arttı, kötülük de biraz arttı.

(...) Seyahat bana faydalı bir egzersizmiş gibi geliyor. Zihin sürekli olarak yeni ve bilinmeyen şeyleri gözlemleyerek çalışıyor; daha önce de söylediğim gibi, amaç bir insanın hayatını biçimlendirmek ise, bu kadar çok hayatın, fikrin ve geleneğin çeşitliliğini görmekten ve bunu doğamızın biçimlerinin sonsuz çeşitliliği olarak görmekten daha iyi bir okul bilmiyorum. Seyahat sırasında vücut ne tembellik eder ne de aşırı çalışır, bu orta karar hareketler de vücudu sağlam tutar. (...)

Kitaplarımı birkaç insan tarafından ve birkaç yıl okunsun diye yazdım. Daha uzun süre duracak bir şey olsaydı, daha değişmez bir dille yazılması gerekirdi. Bizim zamanımızda bugüne kadar süren sürekli değişimleri göz önüne alırsak, bundan elli yıl sonra kitapların bugünkü biçimiyle kalacağını kim garanti edebilir ki? Her geçen gün ellerimizden kaçıp gidiyor ve ben doğduğumdan bu yana yarı yarıya değişti. Söylediğimiz şeyler şimdi tamamlanmış olabilir. Ama her yüzyıl kendi sözünü söyler. Böyle akıp gittiği ve biçim değiştirdiği sürece yazdıklarımın yüzyıllarca okunacağını düşünemem. İyi ve faydalı yazıları akılda tutmak iyidir ama onlar da itibarı devletimizin zenginliğinin yok oluşu gibi yok olacaktır. (...)

Erdemli insanlarımız da yok değil ama sadece kendi standartlarımıza göre. Ahlaki değerleri kendi çağına göre oluşmamış ve düzenlenmemiş kişi ya kendi kurallarını değiştirmeli ve körleştirmeli ya da benim tavsiyeme uyup bizden uzaklaşmalıdır. Böylece ne kazanacaktır? Juvenal'in dediği gibi:

Eğer bir adamın elinde kutsal ve erdemli biri olduğunu sezersem,
Bu hilkat garibesini ancak iki başlı bir çocukla karşılaştırabilirim,
Veya gebe bir katırla veya saban sürene pey olarak verilen bir balıkla.

Daha iyi zamanların özlemini çekebiliriz ama bugünden kaçamayız; daha farklı hükümdarlar isteyebiliriz ama mevcut olanlara itaat etmeliyiz. Belki de iyidense kötü olana itaat etmekte daha fazla erdem vardır. Ben, antiklerin görüntüsü silinmediği ve monarşinin yasaları geçerli olduğu köşeye yerleşirim. Kötü talih yüzünden bunlar çelişir ve birbirine müdahale etmeye başlarsa ve ikisi de şüpheli olan ve aralarında seçim yapması zor iki taraf oluştururlarsa, benim seçimim muhtemelen sessizce sıvışmak ve o fırtınadan kaçmak olur; o arada da belki doğa veya savaşın riskleri bana yardım eder.

* *Montaigne'in Tüm Eserleri,* çev. Donald M. Frame, s. 2, 175-176, 177-179, 306-307, 311, 313, 315-316, 506, 618-619, 722-725, 727, 742, 744, 759-760.

B. İYİLİK İLE DİNDARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ NEDİR? ZULÜM NEYE DENİR?

*1. Kuyrukluyıldızın Yansımaları**

Pierre Bayle

Pierre Bayle (1647-1706), Güney Fransalı bir Huguenot vaizinin oğlu olarak dünyaya geldi. Toulouse'ta okurken kısa bir süre Katolikliğe dönmüş olmakla birlikte, Kalvinist itikadı zamanla geri gelmiş, bu defa XIV. Louis'nin baskıları nedeniyle Fransa'dan kaçmak durumunda kalmıştır. İsviçre ve Almanya'da geçirdiği birkaç yıldan sonra, Hollanda'daki Rotterdam şehrine yerleşip tarih ve felsefe öğretmeye başlar. 1680, Avrupalı astronomları fevkalade heyecanlandıran kuyruklu yıldızın doğaüstü sonuçlarına ilişkin tartışmaların hızlandığı bir yıldır. Bayle, tepkisini 1680'deki *Kuyrukluyıldızın Yansımaları* [Pensées diverses sur la comète de 1680] adlı kitabında belirtir. Bayle hayatının geri kalanını bilime ve edebi faaliyetlere adamış, bu faaliyetlerin bazıları yüzünden sadece Katoliklerin Bousset gibi sözcüleriyle değil, Hollanda'da sürgünde bulunan Huguenot cemaatinin liderleriyle de ihtilafa düşmesine neden

olmuştur. Genelde muazzam eseri *Tarih ve Eleştiri Sözlüğü* (Dictionnaire Historique et Critique ,1697) ile hatırlansa da bu ihtilaflı çalışması bile, bilimsel bir söylev gibi başladığı halde, dinsel zulmün yeni bittiği hatta bazı yerlerde devam ettiği bir dünyanın acil meselelerine değinen Yansımalar kitabının on beş yıl önce yarattığı etkiyi aşamamıştır.

Ateist Ve Putperestlerin Kalplerindeki Niyetlerin Karşılaştırılması

Ateistleri kalplerindeki niyete göre değerlendirirsek, ne ilahi yargı korkusuyla kısıtlandıklarına ne de cennetteki güzelliklerin ümidiyle dine yönelmediklerine göre, kendilerini tutkularına bırakmaları gerektiğini düşünürüz. Bu söyleyebileceğimiz en kötü şeydir, herhangi bir ateist kavmin tarihçesi elimizde yoktur: Eğer elimizde olsaydı tanrısız insanların ne kadar aşırıya kaçabileceğini ve birden çok tanrısı olanlardan ne kadar ileri gittiklerini (veya gitmediklerini) görmüş olurduk. Hiçbir dine sahip olmayan bir milletin toplumsal davranışları, yasaları ve gelenekleri hakkında güvenilir bilgilere sahip olana kadar, putperestlerin en kötü günahları kadar ileri gideceklerini düşünebiliriz. Bunun için sadece Aziz Pavlus'un günahlar kataloğunu okumamız yeterli olacaktır; putperestlerin içine gömüldükleri günahların üzerine en şiddetli ateistler bile çıkamaz. Kâfirlerin tarihini ve antik dönemden kalan diğer bilgileri incelersek ateistlerin yapabileceği hayvani doğadışı iffetsizliklerin, sınırsız tutkuların, kindarlığın ve hasedi, doymak bilmez tamahkârlığın, vahşi zalimliklerin ve en derin ihanetlerin antik kâfirler tarafından büyük bir öfke ile gerçekleştirildiğini görürüz; o kâfirler ki neredeyse yeryüzündeki yaratık sayısı kadar tanrıya tapmıştır. (...)

Gelin şu fikirde birleşelim: Kalpler tamamen Tanrı'ya adanmadıkça ve Kutsal Ruh'un lütfuyla kutsanmadıkça Tanrı bilgisi ve Takdir-i İlahi kavramı arzuları dizginlemeye yetmez; neticede tam anlamıyla cahil bir durumdaymış gibi şehvetin kollarına koşarlar. Ellerindeki tüm bilgi sadece görünüşte bazı ibadetler yapmalarına yeter, bunlar ancak Tanrı ile bir uzlaşma sağlamaya çalışmak için yeterlidir. Bu bilgi onları tapınaklar yapmaya, kurbanlar adamaya, dualar etmeye veya böylesi şeyler yapmaya sevk edebilir ama onurlarından vazgeçmelerini, haram yoldan kazanılmış zenginliklerini sahiplerine iade etmelerini veya azgın iştahlarını kırmalarını sağlamaz. Tüm günahların kaynağı olan şehvet hem ateistlerin hem de putperestlerin kalplerine tamamen hükmettiğine göre, her iki grubun da aşırılıklara boğulması normaldir; dinden daha sağlam bir engel, yani insanların uğursuzluklarını kontrol edecek insani yasalar bulamadıkları sürece medeni toplumlar oluş-

turmaları da beklenemez. Bu da bize, gevşek ve muğlak bir Takdir-i İlahi düşüncesinin insan iradesinin azgınlıklarını düzeltebileceğine inanmak için pek az nedenimiz olduğunu gösterir. (...) Bu izlenimin insanların zihinlerinde ne gibi etkiler yaptığı, tapınakları ve sunakları ve tanrıları için nasıl savaştıkları gayet iyi bilinmektedir; kendi tanrısının davasında zafer kazanacağından emin olan kişinin harekete geçmesi nasıl da neşeli ve cesurcadır; doğal önyargılarıyla dininin düşmanlarına nasıl da heyecanla saldırır. Sahte bir dinin devletlerin refahına yapabileceği tek katkı budur. (...)

Ancak putperestler diğer suçlar açısından ateistlerle aynı düzeyde olsalar bile tanrılara ihanet etme konusunda onları çok aşmıştır. Çünkü yazarları dikkate bile almadan, yazılmış olan metinlerdeki basit kelimelerine ve ilahiyat hakkında kâfirce konuşmalarına bakarsak, sadece şiirlerinde değil, basit düzyazılarında da gayet yaygın olan bir durum vardır: Paganların tanrılarından memnun olmadıklarında onları tahtlarından indirdiklerini hepimiz bilmiyor muyuz? (...)

Paganlarda gördüğüm bir başka bariz dinsizlik de tanrılaştırdıkları insanların dünyada yaşamaya uygun olmamalarıdır; örneğin erkek kardeşi Caligula ile yaşadığı ensest yakınlaşma yüzünden kötülüğüyle tüm dünyanın tanıdığı Drusilla[9]; İmparator Adrian'ın sakisi olan ve sadece imparatorun hayatı süresince değil, sonraki iki yüzyıl boyunca da ilahmış gibi saygı gören Antinous[10]; Biri Antonin'in, diğeri de Marcus Aurelius'un karısı olan, özellikle de dünyadaki en değerli adamla evli olduğu halde kendisini bir gladyatöre satan kızı skandallar yaratan, yaşadıkları şehirde aşırı ahlak dışı yaşamlarıyla ünlenen ana-kız olan iki Faustina[11]. (...)

Bu suçlardan dolayı ateistler suçlu sayılmasalar da putperestler suçlu sayılır. Zihninizde böylesi suçların rengi nedir? Olabilecek en kara suçlar, ilahi doğaya göre en büyük onursuzluklar. (...) Ateizmin en korkulacak durum olduğuna inanmamızı sağlayan şey, vicdanımızın bize dikte ettiği ve sadece gerçek kaynağını incelemek amacıyla insan eylemlerinin temel kuralı olarak kabul ettiği yaygın bir önyargıdır. Çünkü dünya şunu tartışmaktadır: İnsan akıllı bir öznedir ve bilmeden asla arzu etmez; o, zaman içinde mutlaka mutluluğu arzulamalı ve ıstıraptan nefret etmelidir ve bu amaçlara

9 Drusilla Livia (ölümü 38), İmparator Caligula'nın (ölümü 41) yoldan çıkarttığı kız kardeşiydi, kız kardeşi 23 yaşında ölünce onu tanrılaştırmıştı.

10 Küçük Asya'daki Bitinya'dan [günümüzde Bolu civarı] gelen Antinous, İmparator Hadrian (117-138 yıllarında hüküm sürdü) tarafından onuruna bir cenaze tapınağı yapılan genç bir adamdı. Hadrian ayrıca Antinous'un canlanışını temsilen bir yıldız sistemine tapılmasını da emretmişti.

11 İlk Faustina, 138 yılında Hadrian'dan sonra çıkan ve 161 yılında ölen İmparator Antoninus Titus'un (Pius olarak da bilinir) karısıdır. Evlat edindiği oğlu Marcus Aurelius Faustina'nın adı kendisinden de fazla kötüye çıkan ve aynı adı taşıyan kızıyla evlenmişti.

uygun vasıtaları seçmelidir. Bu durumda, dünyayı yöneten ve hiçbir şeyin kendisinden gizlenemediği, erdemlileri sonsuz bir mutlulukla ödüllendiren ve kötüleri bitmeyen acılarla cezalandıran bir Takdir-i İlahi olduğuna ikna olursa, erdemin yolundan ayrılamaz ve kötülükleri terk eder, bedensel tutkularından vazgeçer, çünkü bilir ki bir anlık zevki bitmeyen acılarla ödeyecektir. (...)

İnsan olup biten şeyleri kendi fikirlerine ve metafizik soyutlamalarına göre değerlendirirse bunlar gayet güzel ve doğru görünür. Ancak işin kötü yanı, bunların gerçek hayatta böyle olmamasıdır. Başka bir dünyadan insanlardan Hıristiyan davranışları hakkında bilgi istense ve onlara sadece Hıristiyanların akla ve sağduyuya sahip yaratıklar oldukları, mutluluğu aradıkları, ilahi yasaya uyan kişiler için bir cennet ve uymayanlar için bir cehennem olduğu anlatılsa, diğer dünyadaki insanlar şüphesiz Hıristiyanların durmaksızın İncil'in emirlerini uyguladıklarını, aralarındaki tek çekişme konusunun, eğer çekişmeleri mümkünse, merhamet, dua, haksızlıkların affedilmesi gibi hayır işlerinde birbirini geçmek olacağını düşünürdü. Ancak böylesi güzel bir hüküm nasıl gerçekleşebilir? Onların düşündüğü Hıristiyan saf bir idea'dır. Çünkü onu tüm kör noktalarıyla birlikte yaklaşık olarak tasarladıklarında iyi fikirlerinden kısa zamanda vazgeçeceklerdir ve eğer bu dünyanın gidişatını iki hafta görseler, bu dünyadaki insanların vicdanlarının izinde yürümediğini söyleyeceklerdir.[12]

* Pierre Bayle, Kuyrukluyıldızın Yansımaları, Londra, Morphew, 1690, s. 258-263, 264-271.

*2. Hoşgörü**

Voltaire

"Voltaire" müstear adını küçük yaşlarından itibaren benimseyen François Marie Arouet, 1694'te Paris'te doğdu ve yine burada 1778'de öldü. Yorulmak bilmez bir şair, tiyatro yazarı, romancı ve tarihçiydi. Ayrıca bir risale yazarı ve mizahçı olarak, gelmiş geçmiş en başarılı propagandacılarından sayılır. Örgütlü dinleri tartıştığı aşağıdaki metinde görüleceği gibi, Fransız Aydınlanması'nın önde gelen entelektüellerinden addedilmesinin hakkını vermektedir. Belgenin alındığı *Felsefi Sözlük* (Dictionnaire philosophique, 1764), Voltaire'in de katkıda bulunduğu ve devrin filozoflarının işbirliği ile yazılmış olan *Ansiklopedi*'nin temel maddelerini ihtiva eder. Ancak, birçok maddeyi yeniden düzenlemiş, bazı yeni metinler eklemiş ve hepsini 1764'te ayrı bir

12 Montaigne'in "Zalimlik Hakkında" adlı metniyle karşılaştırınız (sf. (696).

kitap olarak bastırmıştır. Voltaire'in hicivlerinin en gözde hedeflerinden biri de Hıristiyanların dinsel nedenlerle başvurdukları zulümlerdir.

Hoşgörü nedir? İnsanlığın bir parçasıdır. Hepimiz zayıflık ve hatalarla doluyuz; bu nedenle, herkes diğerlerinin ahmaklıklarını affetsin – çünkü doğanın ilk kanunu hoşgörüdür. (...)

Constantine (Hıristiyan olan ilk Roma İmparatoru) tüm dinlere izin veren bir ferman yayınlayarak başladı ve zulmederek bitirdi. Ondan önce Hıristiyanlar yüzünden bir sürü gürültü patırtı çıkmıştı, bunun tek sebebi devlet içinde yeni bir taraf oluşturmaya çabalamalarıydı. Romalılar çok daha küçük gördükleri Mısırlıların dinine izin vermişti. Roma bu dinlere neden izin veriyordu? Çünkü ne Mısırlılar ne de Yahudiler imparatorluğun antik dinini ortadan kaldırmayı düşünüyordu ve karada ve denizde din değiştirecek kişilerin peşinde koşmuyorlardı; sadece para kazanmayı düşünüyorlardı; ama Hıristiyanlar inkâr edilemez biçimde kendi dinlerinin baskın din olmasını istiyordu. Yahudiler Jüpiter heykelini Kudüs'te görmekten dolayı acı çekmiyordu ama Hıristiyanlar bu heykeli başkentte (Roma'da) bile görmek istemiyordu. Aziz Thomas dürüstçe, eğer Hıristiyanlar imparatorları tahtından indirmiyorsa, bunun sebebinin güçlerinin yetmemesi olduğuna yemin ediyordu. Onların fikirleri gereği tüm dünya Hıristiyan olmalıydı. Bu yüzden tüm dünya kendi dinlerine geçene kadar tüm dünyaya düşmandılar.

İtiraf ediyorum, Yahudiler de barbar bir millettir. Paris veya Londra kadar bile hak iddia etmedikleri ufak ve şanssız bir memleketin bütün yerlilerinin gırtlaklarını acımasızca kesebilirler. Ancak Naaman Ürdün'de yedi defa nehirde yıkanıp cüzamdan kurtulduğunda - ona sırrını öğreten Elişa'ya olan minnettarlığını göstermek için kendisinin de Yahudilerin tanrısına tapmak istediğini söyleyip kendi kralının da tanrısına tapma hakkını saklı tutmak istediğinde, Elişa'dan bunun için izin istemiş ve Elişa bunun için izin vermiştir (bkz. Tevrat, 2. Krallar, Bölüm 5). Yahudilerin kendi tanrıları vardı ama başka milletlerin kendi tanrılarına sahip olmasına şaşmıyorlardı. (...) Onların bu saçma tutkularını taklit ettik ama bu konudaki hoşgörülerini almadık.

Kendisiyle aynı fikirde olmayan başka bir insana, kardeşine, zulmeden her insanın bir canavar olduğu açıktır. Bunu anlamak hiç de zor değildir. Ama hükümetler, hâkimler, prensler! – Kendilerinden farklı bir inanca sahip olanlara nasıl davranır? Eğer güçlü yabancılarsa onlarla ittifak kurmaya çalışır. Koyu bir Hıristiyan olan I. Francis, Müslümanlarla koyu Katolik V. Charles'a karşı ittifak kurmuştur. I. Francis ayrıca imparatora karşı ayaklan-

maları için Almanya'daki Luthercilere para vermiş ama önce, âdet olduğu üzere kendi ülkesindeki Luthercileri yakmıştır. Onları Saksonya'da desteklemesi de, Paris'te yakması da politika icabıdır.[13] Ama sonuç ne olmuştur? Zulüm din değişimini hızlandırır. Fransa kısa süre sonra yeni Protestanlarla dolmuştur. Önce asılmaya boyun eğmiş, bir süre sonra kendileri insan asmaya başlamışlardır. İç savaşlar yaşanacaktır; ardından Aziz Bartholomeo gelecektir, ardından da dünyanın bu köşesi antiklerin ve modernlerin cehennem hakkında söylediği her şeyden daha kötü hale gelecektir. (...)

Tüm dinler içinde şüphesiz hoşgörüyü en çok telkin edeni Hıristiyanlıktır, ancak bugüne kadar Hıristiyanlar insanlara karşı pek hoşgörüsüz olagelmiştir. (...)

Mütefekkir Gnostikler [ve] (...) Cerinthusçular[14], Hz. İsa'nın talebeleri Hıristiyan adını almadan önce de mevcuttu. Kısa zamanda otuz kiliseleri oldu, her birinin de ayrı cemaati vardı; ilk yüzyılın sonlarında Küçük Asya'da, Suriye'de, İskenderiye'de ve hatta Roma'da Hıristiyanların otuz tarikatı mevcuttu.

Roma hükümeti tarafından küçük görülen ve muğlaklıklarının arkasına gizlenen bu tarikatlar saklandıkları deliklerde bile birbirlerine zulmediyordu, yani birbirlerini ayıplıyorlardı. Bu sefil koşullar içinde sadece bunu yapabiliyorlardı. Neredeyse tamamen insanlığın en aşağı tabakasından oluşuyorlardı.

Nihayet bazı Hıristiyanlar Platon'nun dogmalarını kabul ettiklerinde ve Yahudilerden farklı olarak dinlerine birazcık felsefe kattıklarında sayıları ciddi biçimde arttı ama daha da fazla tarikata bölündüler, ondan sonra da Hıristiyan Kilisesi asla bir daha birleşmedi. Bunun kaynağı Yahudilerin Samiriyeliler, Ferisiler ve Sadukiler olarak ayrılmasıydı[15] (...) Bu ayrılma daha dinin çocukluk aşamasında başlamıştı; bu ayrılıklar daha ilk imparatorların döneminde maruz kaldıkları zulümler devam ederken bile devam etmişti.

---

13 Avrupa'da, özellikle de erken On Altıncı yüzyıl Fransa'sındaki din politikalarına yapılan bu atıflar çoğunlukla doğrudur. (y.n.)

14 Gnostikler erken dönem Hıristiyanlarının arasına karışmış mistik sapkınlardı, ruhsal yorumlamalarında bazı Yunan geleneklerini kullanıyorlardı. Cerinthus'un (İ.S. ilk yüzyılın sonları) takipçileri Gnostiklik ve Hıristiyanlığı Yahudilik ile harmanlamaya çalışıyorlardı. (y.n.)

15 Samiriyeliler Filistin'deki Samiriye'de bulunan bir dini cemaat idi, Yahudilerle birlikte Mısır'a sürülmüşler ama her zaman Musa'nın geleneğine İsrailoğullarından daha fazla sahip çıktıklarını iddia etmişlerdi. Ferisiler ise kabul edilmiş bir Yahudi mezhebiydi ancak 70 yılında Kudüs düşene kadar ayrı bir öğe olarak yaşadılar. Daha önceleri, Hz. İsa'dan önceki birinci ve İkinci yüzyıllarda "sapkın" Yahudi hükümdarlar yerine yabancı, çoğu zaman da Romalı güçlere meyil verdiler – bu yüzden folklorik kimlikleri ihanetle özdeşleşmişti. Sadukiler ise Ferisilere en sert biçimde karşı çıkan ve saldıran Yahudi aristokratlarıydı. (y.n.)

Şehitler çoğunlukla biraderler tarafından dönme olarak adlandırılıyordu; Karpokrat Hıristiyanlar Roma cellatlarının kılıçları altında tükenirken Ebionitler tarafından aforoz ediliyordu, Ebionitler ise Sabellianlar tarafından aforoz edildiler.[16]

Bunca yüzyıl süren bu korkunç ihtilaflar karşılıklı olarak birbirimizin hatalarını affetmemiz gerektiğini gösteren çok çarpıcı bir derstir: İhtilaf insan türüne musallat olmuş büyük bir kötülüktür ve tek çaresi de hoşgörüdür. (...)

Ben (yani hükümdar) cehaletin ve saflığın üzerine bina edilmiş bir itibara ve güce sahibim. Karşımda yerlere kapanmış adamların kafasını ayaklarımla çiğnerim; kalkıp yüzüme bakarlarsa yok olurum; bu yüzden demirden zincirlerle toprağa bağlanmaları gerekir. Çağlar boyu süren fanatikliğin güçlendirdiği insanların aklı böyle çalışıyordu. (...)

İlk Hıristiyanlar dönemini hatırlatan bir mezhep varsa, o da Quaker inancıdır.[17] Havariler Kutsal Ruh'u almıştır; Quaker'lar da öyle. Havariler ve öğrenciler üç veya dört kişi toplanıp üçüncü katta konuşurlardı; Quaker'lar ise aynısını zemin katta yapıyor. Aziz Pavlus'a göre kadınlar da vaaz verebilir ve yine aynı Aziz Pavlus'a göre vaaz vermeleri yasaktır: Quaker'lar ilkinin erdemini kabul edip ona göre vaaz veriyor.

Havariler ve öğrenciler sadece evet veya hayır diyerek yemin ederdi; Quaker'lar da başka biçimde yemin etmiyor.

Havariler ve öğrenciler arasında hiçbir rütbe veya kıyafet farkı yoktu; Quaker'lar düğmesiz yakalı kıyafetler giyer ve hepsi bir örnektir.

Hz. İsa havarilerinden hiçbirini vaftiz etmemişti; Quaker'lar da vaftiz olmaz. (...)

Dostlarım, tüm toplumlara bazı kürsülerden şiir ve düzyazı biçiminde hoşgörü hakkında vaaz verirken, bu gerçek insan seslerinin kiliselerimizdeki orglarda çınlamasını sağladığımızda doğa için bir şey yapmış oluruz, insanlığı tüm haklarıyla birlikte yeniden onaylamış oluruz; Ben hoşgörüsüzüm demeye cüret eden bir eski Cizvit veya eski Jansenci ile karşılaşamayız. Her zaman hoşgörüsüzlüğü körükleyen barbarlar ve hileler olacaktır ama bunu açıkça söyleyemeyeceklerdir – bu bile bir kazanımdır. (...)

---

16 Ebionitler Yahudilerden kopan bir erken dönem Hıristiyan grubuydu, Hz. İsa'nın Tanrı olduğuna inanmayı ve Aziz Pavlus'un papalık görevini kabullenmeyi reddediyorlardı. Hz. İsa'dan sonra İkinci yüzyılda da etkin olan Karpokratlar isimlerini bir Gnostik olan Carpocrates'ten almışlardı. Sabellianlar ise erken Üniteryen inancın, yani Ebonitler kısmen kabul etse de Hz. İsa'nin Tanrılık vasfını hiç kabul etmeyen bir inancın, Üçüncü yüzyıldaki öğreticilerinden olan Sabellius'un takipçileriydi. (y.n.)

17 Voltaire, ilk defa gençliğinde İngiltere'de kalırken tanıştığı Quaker'lara büyük sempati beslemiştir. Bu bölümde onları zulüm gören mezheplerin modern bir örneği olarak göstermiştir. (y.n.)

Bugün bilinen dünyanın neredeyse dördüncü kıtasını oluşturan İngiliz Amerikası'nda tam bir vicdan hürriyetinin tesis edilmiş olduğunu görmemiz gerek; burada bir insan Tanrı'ya inandığı sürece her din iyi karşılanmaktadır; bu halde ticaret gelişmekte ve nüfus artmaktadır.

Roma İmparatorluğu'ndan bile büyük olan Rus İmparatorluğu'nun ilk yasası tüm mezheplere hoşgörü göstermektir. (...)

Dostlarım, hâlâ hoşgörüsüz olanlar sadece bazı keşişler ve en az bu keşişler kadar barbar olan bazı Protestanlardır.

Bu kızgınlık bizi öylesine ele geçirmiş ki, uzun süren yolculuklarımızla bu kavgayı Çin'e, Tonkin'e [Güneydoğu Asya] ve Japonya'ya taşıdık. Bu güzel ülkeleri vebayla tanıştırdık. İnsanoğlunun en hoşgörülü milletlerini inatçı insanlara dönüştürdük. Bizi nazikçe karşılayan bu insanlara daha en baştan, "Dünya bizim hakkımızdır, her yerde efendi biz olacağız,"[18] dedik. Bu yüzden bizi sonsuza dek düşman bildiler. Kan denizleriyle bedeli ödenen bu dersi öğrenmemiz gerekir.

Önceki maddeyi yazan kişi bir Quaker'la, bir Anabaptist'le, bir Socinusçuyla, bir Müslüman'la vb. aynı sofrada yemek yiyebilecek, değerli bir adamdır. Bu medeniyeti daha da ileri götüreyim: Türk kardeşime, "Gel de tavukla pilav yiyelim ve Allah'a dua edelim; dinin çok saygın bir dine benziyor; tek bir Tanrı'ya tapıyorsun; her yıl gelirinin kırkta birini sadaka olarak vermek zorundasın [zekat]; bayram geldiğinde düşmanlarınla barışman gerekiyor. Tüm dünyaya iftira atan bağnazlarımız yüzlerce defa sizin dininizin başarılı olmasının sebebinin tamamen bedensel bir din olmasından kaynaklandığını söylediler. Zavallılar, bize yalan söyledi! Dininiz oldukça çetin, günde beş defa ibadet etmeniz gerekiyor; en katı orucu uyguluyorsunuz; bizim dini liderlerimizin özendirdiği şarap ve alkollü içkiler size yasak; sadece hepsine bakabilecek olanlara (bu da çok az kişi demek) dört kadın alma izni var ve bu kısıtlama ile cani Davut'a on sekiz kadınla, kardeşinin katili Süleyman'a cariyeleri hariç yedi yüz kadınla evlenme izni veren Yahudilerin belinin gevşekliğini ayıplıyor," diyebilirim.

Çinli kardeşime, "Gel hiçbir seremoni olmadan beraber yemek yiyelim, çünkü yüzümü ekşitmeyi sevmem ama belki de en bilge ve en eski yasanızı sevdim," diyebilirim. Neredeyse aynılarını Hindistanlı kardeşime de söyleyebilirim.

Ama Yahudi kardeşime ne söyleyebilirim? Onu akşam yemeğine davet edebilir miyim? Evet, ama yemek sırasında Baalam'ın eşeğinin anırmasına; Ezekiel'in yemeğini bizimkiyle karıştırmasına; bir balığın misafirlerden biri-

---

18 Bkz. Azurara, *Gine'nin Keşfinin ve Fethinin Günlüğü*, s. 319-321, ve III. Paul, Sublimis Deus, s. 330-331.

ni yutmasına ve üç gün midesinde gezdirmesine; bir yılanın lafa girip karımı baştan çıkarmasına; bir peygamberin gelip Hoşea gibi beş frank ve bir kile arpa karşılığında yaptığı gibi, karımla yatmanın iyi fikir olduğunu düşünmesine; hepsinden önemlisi hiçbir Yahudi'nin antik Yahudi uygulamasına göre borular çalarak evimin içinde gösteriş yapmasına, duvarlarımı yıkmasına ve benim, babamın, annemin, karımın, çocuklarımın, kedimin ve köpeğimin gırtlağını kesmesine izin vermezse[19]. Gelin dostlarım, barış içinde yaşayalım ve benedicite'yi [şükür duası] söyleyelim.

* Voltaire, *Felsefi Sözlük*, Boston, J. P. Mendum, 1836, s.360-363.

*3. Bir Filozofun Bir Krala Söylevi**

Denis Diderot

Önde gelen Fransız filozoflarından biri olan Denis Diderot, Langres'te 1713'te doğdu ve 1784'te öldü. Fırtınalı hayatının en büyük başarısı, 1751 ile 1772 arasında yayımlanan, teknik bilgilerle ve örtük politik ve dinsel hicivlerle dolu yirmi sekiz ciltlik dev *Ansiklopedi*'nin (L'Encyclopédie) editörlüğüdür. Diderot, bunun yanı sıra çok değerli bir romancı ve denemeci olarak da hatırlanır. En iyi bilinen makalesi "Bir Filozofun Bir Krala Söylevi" tahminen 1775 yılında yazılmıştır. Aşağıdaki bölümü okurken, yazarın bir Cizvit okulunda okuduğunu ve çocukluğunda bir Katolik rahibi adayı olduğunu anımsamakta yarar var.

Efendim, eğer rahipleri istiyorsanız filozoflara ihtiyacınız yok demektir ve eğer filozofları istiyorsanız rahiplere ihtiyacınız yoktur; çünkü biri aklın dostu ve bilimin geliştiricisi olarak anılırken, diğeri aklın düşmanı ve cehaletin savunucusu olarak tanınır; ilki iyi, ikincisi kötüdür.

Sizin hem rahipleriniz hem de filozoflarınız var, filozoflar fakirdir ve pek ürkütücü değildir, oysa rahipler çok zengin ve tehlikelidir. Filozofları zengin etmekle ilgilenmenize gerek yoktur, çünkü zenginlik filozoflara zararlıdır, onları korumanız gerekir sadece; rahiplerinizi ise yoksullaştırmayı ve onlardan kurtulmayı arzulamalısınız.

Onları fakirleştirirseniz hem onlardan hem de onlar yüzünden milletinize bulaşmış tüm yalanlardan kurtulmuş olursunuz, çünkü fakirleştiklerinde kısa zamanda alçalmış olacaklardır; elde edilecek bir onur veya kazanılacak bir servet olmazsa kim bu mesleğin peşinden gider ki? Ama onları nasıl yoksullaştıracaksınız? Ben size bunu açıklayacağım. Onların ayrıcalıkları-

19 Anlatılan tüm hikâyelerde Eski Ahit'e atıfta bulunulmaktadır. (y.n.)

na saldırmamak ve hemen başlangıçta onları normal vatandaşlar düzeyine indirmeyi denememek konusunda çok dikkatli olmalısınız. Bu hiç de adil ve becerikli bir davranış olmaz; adil olmaz çünkü tacınız nasıl size aitse, o ayrıcalıklar da onlara aittir, onlar bu ayrıcalıklara sahiptir ve onların sahip olduklarına dokunursanız sizin sahip olduklarınıza da dokunulur; çünkü sizin için olduğu kadar onlar için de en uygunu olan zamanaşımı yasasına saygı göstermekten daha iyi bir çözüm yoktur; çünkü bunlar atalarınızın ve tebaanızın atalarının hediyeleridir ve hediyeden daha kutsal bir şey yoktur; çünkü bütün meslek gruplarını ayrıcalıklarını olduğu gibi bırakma sözü vermeniz koşuluyla tahta geçmenize izin verilmiştir; çünkü krallığın mevkilerinden biriyle ilgili yemininizi yerine getirmekte başarısız olursanız diğer yeminleri çiğnemeyeceğinizin ne garantisi vardır? Çünkü böyle yaparsanız herkes alarma geçecektir; çevrenize sabit hiçbir şey kalmayacaktır, mülkiyetin temellerini sarsmış olursunuz ve mülkiyet olmazsa artık kral ve tebaası söz konusu olamaz, sadece tiran ve köleleri kalır; ayrıca beceriksiz görünürsünüz. Bu durumda ne yapmanız gerekir? Şeylerin durumunu değiştirmeden olduğu gibi bırakmanız gereklidir. Kibirli ruhbanlar size vergi vermektense "özgür irade hediyeleri" ile uzlaşmayı tercih edeceklerdir; siz de "özgür irade hediyeleri" isteyin onlardan.

Halefleri hakkında pek az endişe taşıyan bekâr ruhbanlarınız kendi cüzdanlarından ödeme yapmayı istemeyecek, onun yerine tebaanızdan borç alacaktır. Ne kadar alırlarsa o kadar iyi; bırakın borç alsınlar. Milletinizin geri kalanına muazzam biçimde borçlu olmalarına yardım edin. Daha sonra tek bir şey yapın: Onları ödemeye zorlayın. Hazinelerini kullanarak borcun ancak bir kısmını ödeyebilirler. Bu hazineler kutsal olabilir ama siz yine de bunları ödeme olarak kabul etmek ile paralarını kaybetmek arasında seçim yapmaları gerektiğinde tebaanızın çekinmeden bunları almasını sağlayın.

Böylece, özgür irade hediyeleri birbirini kovaladıkça onları ikinci ve sonra üçüncü, dördüncü bir borcun altına sokabilirsiniz; böylece onları orta gelirli veya fakir hale gelene kadar ödeme yapmaya zorlayabilirsiniz; fakirleştiklerinde faydasız oldukları kadar değersiz de olurlar. Sadece sizin ve vârisinizin dönemi sonunda bile onların o görkemli binalarının revakları altında çaputlar içinde dua ve kurbanlarını insanlara indirimli fiyatlarla sundukları görülebilir.

Ama diyebilirsiniz, bu durumda benim bir dinim olmaz.

Kandırılmışsınız efendim, her zaman bir dininiz olacaktır; çünkü din asla yok olmayan, canlı ve sağlam bir bitkidir, sadece biçim değiştirir. Üye-

lerinin fakirliği ve düşkünlüğü sonucunda ortaya çıkacak din daha az belalı, daha az üzgün, daha sakin ve kesinlikle daha saf olacaktır. Egemen olan batıl inançlara karşı, Constantine'in paganlara yaptığının aynısını yapın; imparator pagan rahipleri perişan edince o muhteşem tapınaklarda sadece en aşağı tabakadan halkın geleceğini okuyan kâhin bir kaz ve yaşlı bir kadın kalmıştı; kapıda sadece ahlak bozukluğu yüzünden kendisini satan sefiller ve fuhuş noktaları kalmıştı. Bir baba çocuğunun böyle bir durumda rahip olmasına izin verse utancından ölürdü.

Ayrıca, eğer lütfedip beni dinlerseniz rahipler için filozofların en tehlikelisi olabilirim. Çünkü en tehlikeli kişi, hükümdarın dikkatini bu kibirli ve faydasız haylazların bu devlete kaça mal olduğuna çekebilen; benim size söylediğim gibi, bir binanın içinde avazı çıktığınca bağırmak ve çanlarıyla bizi sağırlaştırmak için her gün yüz elli bin kişiye sizin ve tebaanızın yüz elli bin kron verdiğini söyleyebilen; yılda yüz defa belirli bir saatte tebaanızdan bir araya gelen ve Tanrı adına emrettikleri şeylere inanmaya ve bunları yerine getirmeye hazır olan on sekiz milyon kişiye konuştuklarını ve bu ülkede kralların efendisi olan bir Varlık adına hükmetmek isteyen biri varken kralın hiç ama hiçbir anlamı olmadığı söylediğini hatırlatan; yılın üçte biri boyunca oruç günü olduğunu söyleyip esnafa dükkânlarını kapattıran ama kendi dükkânlarını hep açık tuttuklarını söyleyen; nasıl yapacağını bilse, tüm ruhban sınıfının itibarını düşürmenin iyi bir terzinin itibarını düşürmekten daha kolay olduğunu, çünkü giysilerin faydalı olduğunu ve ayinlerin ve seremonilerin ayakkabısız daha rahat yapıldığını söyleyebilen; bu mukaddes kişileri sözde kutsal karakterlerinden benim şimdi yaptığım gibi sıyıran ve insanların açlığıyla ilgilenmeniz gerektiği için bunları tereddüt etmeden yok etmenizi öğreten; esas yığını ele geçirmenin zamanının gelmesini beklerken onların boş kalan birçok zengin, maaşlı papazlık bölgelerine el koymayı, sonra da isterlerse gelirinin üçte biri karşılığında almak isteyenlere vermenizi, geri kalan üçte ikiyi de beş yıl, on yıl veya isterseniz sonsuza kadar devletin acil ihtiyaçları için ayırmanızı öğütleyen; hâkimlerinizi azledilmeye tabi kılmak çok tatsız sonuçlar doğurmazsa, rahipleri de azledilmeye tabi kılmanın çok daha az sorun çıkaracağını ve ondan sonra ihtiyacınız olduğu sürece onlara ücret ödeyebileceğinizi, çünkü ücretli rahiplerin işten atılmaktan ve mahvolmaktan çekinen korkaklar olacağını size ispatlayan; geçimini sizin ihsanlarınızla sağlayan kişilerin aynı akademilerinizi dolduran ve makamlarıyla emeklilik haklarını kaybetme korkusuyla, onları ünlü yapan eski eserleri olmasa seve seve meçhul kalacak kişiler gibi artık cesur olmayacağını ve büyük ve cesurca şeyler yapmaya cüret edemeyeceğini gösteren kişidir.

Bir filozofun dilini tutmasına sağlayacak sırrı biliyorsanız bu sırrı neden rahipleri de susturmak için kullanmıyorsunuz? Biri diğerinden çok daha farklı bir öneme sahiptir.

* Diderot, *Doğanın Yorumcusu*, çeviren Jean Stewart ve Jonathan Kemp, New York, International Publishers, 1943, s. 214-217.

BİLİM ÇAĞI
(1570-1815)

I
DOĞA VE İNSANLIK

Erken modern dönemin bilimsel başarılarını hatırlamak, bu başarıların sebebini açıklamaktan daha kolaydır. Yine de bu dikkate değer enerji, vizyon ve özgünlük patlaması, Avrupa haricindeki dünya tarafından Batı medeniyetinin en çok kıskanılan ve taklit edilen özelliği olmuştur.

O dönemdeki bilimadamlarının çoğu kendilerine miras kalan önyargılardan kurtulmayı sabırsızlıkla beklese ve yeni bir zemin oluşturmaktan gurur duysa da neredeyse tümü geçmişe olan borçlarının bilincindeydi. Orta Çağdaki Müslüman ve Hıristiyan âlimler sayesinde antiklerin -Keldaniler, Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar- bilgileri geleceğe iletilmişti. On Beşinci yüzyılda klasik eğitimin canlanması sayesinde böylesi başka bilgilere de erişmek mümkün olmuştu. Rönesans sonrası bilimadamlarının getirdiği yenilik daha kesin gözlemlerin, deneylerin tasarım aşamasında daha yaratıcı bir hayal gücünün, doğa fenomenlerini ölçmek için muntazaman geliştirilen aygıtların (teleskop, mikroskop, kronometre, cetvel, termometre), eğitimli toplumların organizasyonu ve kitaplar sayesinde birbirlerinin buluşlarını paylaşma şansının bileşimiydi. Bu faktörlerden hiçbiri tek başına kültürel bir devrim yaratmaya yetmezdi. Ancak birlikteyken bir tür kartopu etkisi yarattılar, gitgide hızlanan bu yenilik oranı çağdaşlarını şaşkına çevirmişti.

1600'den önceki yıllar bilim teorisinde ve tekniklerde önemli gelişmelere tanık oldu (örneğin Kopernik'in astronomi alanındaki buluşları); ancak tarihçiler sonraki yüzyılı "dahiler yüzyılı" olarak adlandıracaktı. Kepler ve Galileo, Harvey ve Descartes, Huyghens ve Leibniz, Boyle ve Newton... On Yedinci yüzyılın devlerinden birkaçının bile adını saymak modern bilimin gelişimindeki önemi ortaya koyar. Bunlara ilaveten Sör Francis Bacon, yüzyılın henüz başlarında bilimsel yöntem konusunda büyük bir tartışma başlatmıştır, yüzyılın sonlarına doğru ise John Locke'un yazdıkları psikolojiyi sistematik bir disiplin durumuna getirdi.

On Sekizinci yüzyıl, zooloji ve botanik gibi "yaşam" bilimlerine olan katkılarına, ciddi jeolojik incelemelerin başlangıcı olmasına ve 1700'lerin sonlarında kimyanın ayrı bir araştırma alanı olarak sanal biçimde yaratılmasına rağmen daha az dramatik-

ti. Gerçekten de temel buluşların çoğu önceki yüzyılın dahileri tarafından yapılmıştı ve sadece biraz daha fazla işlenmeleri, yayılmaları ve pratik uygulamalara dönüşmeleri gerekiyordu. Ancak Aydınlanma'nın sözcüleri de tam bu noktada belirgin bir çaba gösterdi. Karakteristik coşkuları sayesinde bilimi popüler hale getirdiler. Aynı zamanda da bilimin teknolojik kullanımlarını geliştirerek On Dokuzuncu yüzyılın endüstriyel patlamasının yolunu hazırladılar.

Aşağıdaki bölümleri gözden geçirirken okuyucu erken modern dönemin temel doğası ve önemiyle ilgili bazı temel soruları akılda tutmalıdır. Bu sayfalar ile, bu bilimadamlarının geleneksel dinin bilinçli düşmanları olup olmadığı konusunda bir fikir oluşturabilir. Ayrıca insanın doğası da dahil olmak üzere doğa dünyasına ilişkin artan ilgi ile insanların tarihten elde ettiği faydalar arasındaki sıklıkla ihmal edilen ilişkiyi de algılayabilir. Son olarak da, "tümevarımcı" ve "tümdengelimci" yöntemler arasındaki o ünlü farkın, soyut mantık ile dikkatli gözlemin, bilimsel araştırmanın araçları haline gelen analiz ve deneylerin etkileşimini kapsayıp kapsamadığı konusunda karar verebilmelidir.

Franklin F. Ford, *The Traditions of the Western World.*

A. BİLİMİN ÖNCÜLERİ

*1. Doğanın Yorumlanmasına ve İnsanın Krallığına Dair Vecizeler**

Sör Francis Bacon

Sör Francis Bacon (daha sonra Verulam Baronu ve St. Albans viskontu), 1561'de, Londra'da doğar. Cambridge'de hukuk ve bilimsel konularında eğitim alan Bacon, Kraliçe I. Elizabeth ve halefi Kral I. James dönemlerinde, avukat olarak parladı. 1603'te tahta çıktıktan sonra Bacon'u şövalye ilan eden I. James, 1618'de asalet tevdi ederek, Lortlar Kamarası'na girmesini sağladı, ardından İngiltere Lortlar Kamarası Başkanı ve Adalet Bakanı olarak atadı. Ne ki, kariyerinin zirvesindeyken, 1621'de rüşvet almaktan tutuklandı. Yargılandı, suçlu bulundu, Londra Kulesi'nde hapis cezasına çarptırıldı. Hapishanede fazla kalmadıysa da ne parlamentoda ne de herhangi bir siyasi görevde kalması imkânsız hale geldi. Böylece siyasetten kopan Bacon, hayatının geri kalan yıllarını felsefi düşüncelerine adadı.

Olaylı ve bazı açılardan trajik kariyeri boyunca Bacon, bilimsel çalışmalara karşı duyduğu ilgiyi kaybetmedi. Hatta bilimsel araştırmaları yeniden düzenleme şeklinde bir düşüncesi de vardı. 1626'da zatürree olduğu varsayılan bir hastalıktan vefat etti.

Aşağıdaki vecizeleri içeren *Novum Organum (Bilimsel İncelemeler için Yeni Yöntem) adlı kitabı 1620 basımıdır.*

I. Doğanın hizmetkârı ve yorumlayıcısı olan insan, gözlemler ve akıl yoluyla doğa düzenine dair topladığı bilgiler kadar uygulama yapabilir ve anlayabilir, gücü veya bilgisi daha fazlasına yetmez.

(...)

VII. Zihnin ve elin ürettiği çok sayıda kitap ve mamul vardır. Ancak tüm bu çeşitlilik aşırı bir kurnazlığın ve bilinen birkaç şeyden yapılan çıkarsamaların eseridir; bir dizi aksiyomun değil.

VIII. Keşfedilmiş olan sonuçlar dahi bilimden çok şansa ve deneyimlere dayanır, çünkü bugünkü haliyle bilimler sadece önceden keşfedilmiş şeylerin düzgün bir şekilde tanzim edilmesinden oluşur; keşif yöntemleri veya yeni sonuçlar elde etmek için kullanılacak şemalar değildir.

IX. Ancak bilimlerdeki neredeyse tüm kötülüklerin tek sebebi ve kökü, insan zihninin gücüne yanlış biçimde hayran olup ve bu gücü överken onun gerçek katkılarını elde etmeye çalışmıyor olmamızdır.

X. Doğanın kurnazlığı duyuların ve zekânın kurnazlığından çok daha üstündür. Bu nedenle, insanların ince düşünceleri, spekülasyonları ve akıl yürütmeleri bir tür deliliktir; ancak buna işaret edebilecek kimse yoktur.

XI. Şu anda mevcut bilimler yeni eserler oluşturmamıza yardım etmiyorsa, şu anda sahip olduğumuz mantık da yeni bilimler oluşturmamıza yardım etmez.

XII. Şu anda kullanılan mantık, temeli yaygın biçimde alınan nosyonlarda bulunan hataları düzeltmemize ve onları stabil hale getirmemize yarıyor, gerçeği aramamıza değil. Yani iyilikten çok kötülüğü dokunuyor.

XIV. Kıyas yöntemi önermelerden, önermeler kelimelerden oluşuyor, kelimeler ise nosyonların sembolü. Bu yüzden eğer nosyonlar (yani meselenin kökü) karmaşık ve olgulardan alelacele soyutlayarak oluşturulmuşsa üst yapının sağlam olması mümkün değil. Bu yüzden tek umudumuz gerçek bir tümevarım.

(…)

XVIII. Bugüne kadar bilimlerde yapılan keşifler genelde, yaygın olarak bilinen kavramlara komşu ama doğanın daha içerideki ve daha uzak parçalarına girebilmemiz için hem kavramların hem de aksiyomların daha kesin ve iyi yapılandırılmış şeylerden çıkarsanması ve daha iyi ve kesin bir zekânın kullanılması gerekir.

XIX. Gerçeği aramanın ve keşfetmenin sadece iki yolu vardır. Biri duyulardan ve özel bilgilerden yola çıkarak en genel aksiyomlara ulaşır ve doğru-

luğundan emin olunan ve kesinleşen bu prensipler sayesinde hüküm verilir ve ara aksiyomlar keşfedilir. Şimdilerde bu yol moda. Diğer yol ise duyulardan ve özel bilgilerden yola çıkarak kademeli ve sürekli bir yukarı çıkış sağlar ve en sonunda en genel aksiyomlara ulaşır. Doğru yol budur, ancak henüz denenmemiştir.

XX. Zekâ kendi başına bırakıldığında, mantığın düzeni uyarınca takip edeceği yola girer, bu ilk yoldur. Çünkü zihin, huzur bulabileceği daha geniş genellemelerle başlamaktan zevk alır ve kısa bir süre sonra deneyimlerden bıkar ama bu kötülükler gösterişli tartışmalar yüzünden mantık tarafından abartılmıştır.

XXI. Zekâ dengeli, sabırlı ve vakur bir eğilime sahipken kendi başına bırakıldığında (özellikle de öğrenilen doktrinler tarafından engellenmezse) bazen ikinci yolu dener -yani doğru yolu- ama çok az ilerleme kaydedebilir, çünkü yönü belli olmayan ve yardımcısı olmayan akıl düzensiz davranır ve bu haliyle şeylerin muğlaklığını aşmak için pek de uygun değildir.

XXII. Her iki yol da duyularla ve belirli bazı ayrıntılarla başlar ve sonunda en genel önermelere ulaşır ama birbirlerinden çok farklıdırlar, çünkü biri sadece öylesine deneyimlere ve ayrıntılara temas eder, diğeri ise bunlarla hakkıyla ve düzenli olarak ilgilenir; yine biri daha en başta bazı soyut ve faydasız genellemeler ortaya koyar; diğeri doğaya daha aşina olan şeylere doğru adım adım yükselir (yani daha yüksek soyutlamalar yapar).

(…)

XXXI. Yeni şeylerin eskilerin üzerine eklenmesiyle veya eski bilgilere dayanan tümevarımla bilgilerde büyük bir artış elde etmeyi beklemek boştur; yeni başlangıçlar en alt düzeydeki temellerden başlamalıdır, aksi takdirde bir dairenin içinde döner dururuz, ancak önemsiz ve süfli bir ilerleme kaydedebiliriz.

(…)

XXXVIII. İnsan anlayışının şimdi sahip olduğu idollerin ve yanlış nosyonların kökleri çok derindedir, sadece gerçeğin girmesini çok zorlaştıracak biçimde insan zihnini kuşatmamıştır, gerçek içeri girse bile mevcut ve bize sorun çıkaran bilimler tarafından değiştirilmeye çalışılır, özellikle insanlar bilimlerin saldırılarının tehlikelerine karşı önlem almaları için önceden uyarılmadıysa.

XXXIX. İnsanın zihnini kuşatan idoller dört sınıfa ayrılır. Onları sınıflandırabilmek için her birine isimler verdim; ilk idol sınıfına kabile idolleri

dedim, ikincisi mağara idolleri, üçüncüsü pazaryeri idolleri, dördüncüsü tiyatro idolleri.

XL. Gerçek tümevarım ile fikirlerin ve aksiyomların oluşturulması şüphesiz idolleri uzak tutmanın ve temizlemenin en doğru yoludur. Ancak önce onları işaretlemek çok faydalı olacaktır; sofizmi yalanlama doktrini yaygın mantık için neyse, idoller doktrini için doğanın yorumlanması da odur.

XLI. Kabile idollerinin temeli insanın doğasında ve insan soyunda veya kabilededir. Çünkü insanın duyularının şeylerin ölçüsü olduğu yanlış bir iddiadır. Tersine, tüm algılamalar ve zihnin duyuları bireyin ölçülerine göredir, evrenin ölçülerine göre değildir. İnsan anlayışı hatalı bir ayna gibidir, ışınları düzensiz olarak alır, kendi doğasını üzerlerine katarak şeylerin doğasının yapısını ve rengini bozar.

XLII. Mağaranın idolleri bireyin idolleridir.[1] Çünkü her bir kişi (genel olarak insan doğasında yaygın olan hatalar haricinde) doğanın ışıklarını kıran ve rengini değiştiren kendi mağarasına veya sığınağına sahiptir; bu mağara, ya kişinin kendi düzgün ve özgün doğasını, ya eğitimini ve diğer insanlarla iletişimini, ya okuduğu kitapları ve saygı ve hayranlık duyduğu otoriteleri ya da önceden doldurulmuş ve düzenlenmiş bir zihnin veya kaygısız ve şekillenmiş bir zihnin farklarını ve izlenimlerini ya da benzeri şeyleri yansıtır. Bu yüzden insanın ruhu (farklı bireylere dağıtılışına göre) aslında tesadüfler tarafından yönetiliyormuşçasına değişken ve karışıktır. Bu yüzden Heraclitus'un, insanların büyük ve ortak dünyaya değil, kendi küçük dünyalarına göre bilimler aradığı yönündeki gözlemi çok doğrudur.

XLIII. Ayrıca insanların birbiriyle etkileşimleri ve ilişkileri sebebiyle oluşan idoller de mevcuttur; ben bunlara, insanlar arasındaki alışverişe ve arkadaşlığa dayanarak, pazaryeri idolleri diyorum. İnsanlar görüşerek ilişki kurar ve umumi anlayışa uygun kelimeler kullanırlar. Bu yüzden hastalıklı ve uygunsuz biçimde seçilen kelimeler anlamayı mükemmel biçimde engeller. Eğitimli kişilerin bazı şeylerde kendilerini korumak için kullandıkları tanımlar ve açıklamalar da meseleyi hiçbir şekilde düzeltmez. Kelimeler basit biçimde anlayışı bastırır ve geçersiz kılar, herkesi karışıklığa sürükler ve insanları sayısız boş çelişkiye ve anlamsız imgelere mahkûm eder.

XLIV. Son olarak, felsefelerin çeşitli dogmaları ve yanlış açıklamaları yüzünden insanların zihnine yerleşmiş idoller mevcuttur. Ben bu idollere tiyatro idolleri diyorum, çünkü bence alınan sistemlerin çoğu sahne oyunlarındır, kendi yarattıkları, gerçekçi olmayan ve sahnelenmeye uygun dünyalar sunarlar. Bahsettiğim sistemler sadece bugün revaçta olanlar veya

1 Asıl mağara metaforu için bkz. Eflâtun, *Devlet* (sf. 10).

antik tarikat ve felsefeler değil, çünkü bugüne kadar aynı türde başka birçok oyun kurulmuş ve yapay biçimde sergilenmiş olabilir; çok farklı bu hataların sebepleri çoğunlukla aynı. Bunu sadece komple sistemler için değil, bilim içinde gelenekler, saflık ve ihmalkârlık gibi sebeplerle bozulan birçok prensip ve aksiyom için de söyleyebilirim.

XLV. Özgün bir doğaya sahip olan insan zekâsı, şeyler arasında gerçekte mevcut olandan daha yüksek bir düzen ve eşitliği kolayca hayal eder; doğada benzersiz ve düzensiz birçok şey olmasına rağmen onları paralel, uygun ve mevcut olmayan ilişkiler içindeymiş gibi görür. Bu yüzden, "göksel cisimler tarafından gerçekleştirilen tüm hareketler mükemmel dairelerdir" masalı nedeniyle tüm spiraller ve eksantriklikler tamamen reddedilmiş olur (sadece kavramın adı kalır).

(…)

L. Ancak insan zekâsının önündeki en büyük engel ve saptırma, duyuların donukluğundan, yetersizliğinden ve yanıltmalarından kaynaklanır, çünkü duyular tarafından fark edilen şeyler, doğrudan fark edilmeyen şeylerden daha önemli hale gelebilir, doğrudan fark edilmeyenler aslında daha önemli olsa bile. Bu yüzden de tefekkür genelde bazı görüşlerle sonlanır, bu yüzden görünmez nesnelerle ilgili pek az gözlem yapılır yahut hiç yapılmaz. Böylece somut cisimlere bağlı ruhların tüm faaliyetleri gizlenir ve insanların gözünden kaçar. Üstelik kaba cisimlerin parçalarının doğalarındaki daha hassas değişiklikler de (biz bunlara genelde değişiklik deriz ama bunlar harekettir) aynı biçimde gizli kalır; yine de yukarıda bahsettiğimiz iki işlem keşfedilmez ve açığa çıkarılmazsa doğada büyük bir gelişme kaydedilemez. Yineleyelim, havanın doğası ve yoğunluğu havadan düşük olan tüm cisimler (ki bunlar gayet çoktur) neredeyse hiç bilinmez. Çünkü duyular kendi başına zayıf şeylerdir ve hataya müsaittirler; aygıtlar da duyuların gücünü artırmakta veya keskinleştirmekte çok işe yaramazlar ama doğanın tüm doğru yorumları örneklerle ve duyuların sadece deneyleri, deneylerin de doğayı ve ilgili şeyi değerlendirdiği uygun deneylerle ortaya çıkarılır.

LI. İnsan zekâsı kendi doğası uyarınca soyutlamalara eğilimlidir ve değişken şeyleri sabit olarak hayal eder. Ama doğayı kesip parçalara ayırmak, onu soyutlamalarla çözmeye çalışmaktan daha iyidir; Democritus[2] okulu da böyle yaparak doğanın derinliklerine diğerlerinden çok daha fazla inmiştir. Bu yüzden maddeyi, maddenin düzenini ve düzendeki değişiklikleri, basit eylemlerini ve eylemlere ilişkin yasaları veya hareketi gözden geçirmeliyiz,

2 İÖ Beşinci yüzyılda ve Dördüncü yüzyılın erken dönemlerinde yaşamış bir filozof. (ç.n.)

çünkü bu eylem yasalarına biçim demediğimiz sürece, biçimler sadece insan zihninin hayalleridir.

LII. Kabile idolü dediğimiz idoller bu türdendir, bu idollerin menşei insan ruhunun özünün aynılığı veya önyargıları veya darlığı, veya huzursuzluğu veya duygulanımlarla renklenmesi veya duyuların yetersizliği veya izlenimin biçimidir.

LIII. Mağara idollerinin ortaya çıkışı bireylerin hem zihinsel hem de bedensel olarak özgün bir doğaya sahip olmasıdır; bu özgünlük eğitimden, alışkanlıklardan veya tesadüflerden de kaynaklanabilir. Bu idol sınıfı çok değişik çeşitlere sahip olsa da biz en çok dikkat edilmesi gerekenleri ve zekânın saflığını bozma konusunda en etkili olanları inceleyeceğiz.

(…)

LV. Felsefe ve bilimler açısından zihinler arasındaki en büyük ve en radikal ayrım şudur: Bazı zihinler daha güçlüdür ve şeylerin farklarını belirlemeye daha uygundur; diğerleri ise benzerlikleri tespit etmeye. Çünkü sabit ve derin yapılı zihinler fikirlerini sabitleyebilir, duraklatabilir ve en ince farklara odaklanabilirler; diğer yandan, yüce ve mantıklı zihinler en hassas ve en genel benzerlikleri tanır ve karşılaştırır; ancak ikisi de, şeyler arasındaki hoş farkları veya gölgeleri kavrayarak kolayca aşırılığa düşebilir.

LVI. Bazı zihin yapıları, eski olana aşırı bir hayranlık besler, diğeri yeni olan her şeyi kucaklamak için ateşli bir tutkuya sahiptir; ancak çok azı orta yolu tutmak için gerekli mizaca sahiptir, ne antik dönemdekiler tarafından doğru biçimde ortaya konan şeyleri reddederler ne de modernlerin haklı biçimde üzerine ekledikleri şeyleri küçümserler.

(…)

LVIII. Bu nedenle, gelin bu ihtiyatlı duruşumuzu tefekkür ederken mağara idollerinden uzak durmak ve onlardan kurtulmak için kullanalım; bu idoller genelde üstün etkilerden, aşırı birleştirmekten ve bölmekten, belirli zamanlarda taraf tutmaktan veya nesnenin büyüklüğünden veya öneminden kaynaklanır. Genel bir kural olarak, şeylerin doğası hakkında tefekkür eden herkes kendi aklını hemen ele geçiren ve tutsak hale getiren şeylerden uzak durmalı ve bu türden hükümlere varırken akıl yürütmelerinin bölünmemesi ve net olması için gereken dikkati göstermelidir.

LIX. Ancak pazaryeri idolleri en sorunlu idollerdir, çünkü kelimelerin ve isimlerin birleşmesinden ortaya çıkan anlayışın içine sızarlar. İnsanlar kendi akıllarının kelimelere hükmettiğini sanır ama kelimelerin de insan anla-

yışı üzerinde refleksel bir etkisi olabilir; felsefeyi ve bilimleri bu kadar sofistçe ve atıl hale getiren de budur. Kelimeler çoğunlukla popüler kabullere uygun olarak kullanılır ve şeyleri avamın zekâsının da anlayabileceği çizgilerle tanımlar. Ama daha keskin bir zekâ veya daha gayretli bir gözlemci bu çizgileri kaydırmak ve doğaya daha uygun bir yere yerleştirmek isterse kelimeler buna isyan eder.

LX. Kelimeler vasıtasıyla akla kabul ettirilen idoller iki türlüdür; ya mevcut olmayan şeylerin adlarıdır (çünkü gözlem eksikliğinden dolayı adlandırılmamış şeyler olduğu gibi, hayali varsayımlara dayanan ve adlandırılmış şeyler de vardır) veya mevcut olan ama mevcut şeylerin muğlak veya kötü tanımlanmış ve alelacele ve kısmen soyutlanarak üretilmiş şeylerin adlarıdır.

(…)

LXII. Tiyatro yahut teoriler idolleri çok sayıdadır ve gelecekte sayıları daha da artabilir yahut artacaktır. Çünkü insanların zihinleri nesiller boyunca din ve teoloji ile meşgul olmasaydı ve sivil yönetimler (özellikle monarşiler) böylesi yeniliklere bu kadar karşı olmasalardı, tefekküre ilişkin konularda bile insanlar bu idolleri kendilerine uyguladıklarında kendi servetlerini riske atıyor; bir ödül kazanmamakla kalmayıp bir de alaylara ve kötülüklere maruz kalmasalardı, durum böyle olmasaydı, şüphesiz bir zamanlar Yunanlıların arasından çıktığı gibi birçok farklı türde filozoflar ve teoriler ortaya çıkardı. Çünkü gökyüzündeki fenomenlere dayanarak kaç gök sistemi üretilirse felsefe fenomenlerine dayanarak da aynı şekilde ama daha fazla sayıda dogma oluşturulabilirdi. Bu türdeki tiyatroların oyunlarının şimdilerde şairlerin sahnelenen oyunlarıyla şöyle de bir ortak yanı vardır: Sahne için icat edilen hikâyeler tarihin gerçek hikâyelerinden daha zarif, daha şık ve daha kabul edilebilir özelliklere sahiptir.

Ancak genel olarak felsefenin konusunu hazırlarken insanlar ufak örnekleri büyük bir mesele haline getirirler veya çok sayıda örneği küçümserler; yani her iki durumda da felsefe çok dar bir deneyim ve doğa tarihi zemini üzerine inşa edilir ve çok yetersiz delillerden dogmalar oluşturur. Filozofların "rasyonel" kanadı deneyimlerden elde edilen ve yaygın bulunan çeşitli koşulları yakalarlar ama onlardan emin olmaz, onları özenli biçimde incelemez ve önemlerini tartmazlar; işin gerisini düşünceye ve aklın faaliyetlerine bırakırlar.

Birkaç deneyde özenli ve hassas biçimde çalışmış olan ve böylece anlam çıkartmak ve bir felsefe sistemi oluşturmak için çabalayan bir grup filozof daha vardır; muhteşem bir biçimde diğer her şeyi kendi çıkardıkları sonuçlara uydurmaya çalışırlar.

Ayrıca üçüncü bir grup daha vardır ki, inançlarının etkisiyle ve saygılı bir ruh haliyle teolojiyi ve gelenekleri de işin içine sokar; bunlardan bazıları ahmaklıkları yüzünden o kadar ileri gitmiştir ki, bilimleri ruhlarında, aslında dehalarında aramaya ve bulmaya çalışırlar; bu yüzden yanlış felsefe gibi hataların da kaynağı üç türlüdür: Sofistik, ampirik ve batıl inançlara bağlı. (...)

* * *

CVIII. Geçmişteki hataları reddederek veya düzelterek umutsuzluğu defetmekten ve umudu getirmekten bahsettik. Gelin şimdi umut için başka bir sebep olup olmadığına bakalım. Şunu buluruz: Eğer birçok faydalı keşif şans eseri yapılmışsa, ki bu doğrudur, veya keşfetmek için uğraşmayan veya başka bir şeyi arayan kişiler tarafından şartlar neticesinde bulunmuşsa, aynı kişilerin, keşif yapmak için çalıştığında, istikrarsız dürtülerle değil de sabit bir yöntem ve düzen ile bunu iş edindikleri takdirde, çok daha fazla şey keşfedeceklerini hiç kimse inkâr edemez. Gayretli ve çalışkan çabalarına rağmen şans eseri bir veya birkaç defa keşifleri ıskalayabilirler ama uzun vadede kesinlikle bunun tersi olacaktır. Böylece, şansın, hayvani içgüdülerin ve benzerlerinin yerine, aklın ve çalışkanlığın sayesinde, insanların doğrudan ve kasıtlı eylemleriyle, şimdiye kadar yapılandan çok daha fazla sayıda ve daha iyi keşif, daha kısa aralıklarla ortaya çıkacaktır.

* Sör Francis Bacon, *Novum Organum*, çeviren Rahip Andrew Johnson, Londra, Bell & Daldy, 1859), s. 1, 11-16, 19-25, 28-34, 37-38, 101.

2. İki Yeni Bilim

Galileo Galilei

Galileo Galilei (1564-1642), İtalya'nın Piza şehrinde, asil bir ailenin oğlu olarak doğdu. Bir manastır okulunda eğitime başladı ve Piza Üniversitesi'nde tıp okudu ama ilgi alanı daha gençliğinde matematiğe ve fiziğe kaydı. Kırk yaşına geldiğinde yer çekimi, hız ve astronomik yörüngeler konusundaki keşifleriyle ünlendi. Güneş sistemi hakkında yazdıklarının Kilise otoritelerini kızdırması kaçınılmazdı. İki defa Engizisyon mahkemesine[3] çıkarıldı. İlkinde, kuramlarını resmi olarak inkâr etmesi istendi, ikincisinde kısa süre hapsedildi (1633). Ne ki, bu yıldırmalara rağmen Galileo'nun fevkalade parlak ve özgün idraki durdurulamayacaktı. Aşağıdaki metin, yetmiş dört

3 Latince "inquisitio" soruşturma, kelimesinden; ilki 1183 yılında İtalya'da münafıkları cezalandırmak için kurulmuş olan, Katolik Kilisesi'ne bağlı mahkeme; 1807'da İmparator 1.Napolyon tarafından kaldırılıncaya kadar dehşet saçtılar. (y.n.)

yaşındaki bilimadamının ikinci davasından beş yıl sonra yayınlanmıştır. Son büyük eserinden alınan bölümde Salviati, Sagredo ve Simplicio adlı üç kişinin Venediklilerin gemi inşa ettiği silahhaneyi ziyaretlerinden hemen sonra aralarında geçen bir diyaloğu hikâye eder.

Yayımcıdan Okurlara Not

Toplumları bir arada tutan şey, insanların birbirine karşılıklı olarak verdiği hizmetler olup sanat ve bilimler buna büyük katkı sağladığından, bilgeliğiyle ünlü atalarımız bu alanlardaki araştırmalara büyük saygı göstermiştir. İcadın sağladığı fayda ve mükemmeliyeti ne kadar büyükse, mucitlere sağladığı onur ve övgü de o kadar büyüktür. Gerçekten de insanlar böyle kişileri ilahlaştırmış ve kendilerine bu büyük iyilikleri eden kişilerin anısını devam ettirmek için onlara büyük bir onur bahşetme düşüncesinde birleşmişlerdir. (...)

Yaratıcının bilgeliğinin, gücünün ve iyiliğinin en çok göklerde ve göksel cisimlerde göründüğünü hatırladığımızda, bu cisimler hakkında bize bilgi sağlayan ve sonsuz bir uzaklıkta olmasına rağmen bu cisimleri görünür kılan kişilerin ne kadar büyük bir erdeme sahip olduğunu kolayca görebiliriz. Çünkü herkesin bildiği gibi, bir günde görülen bir şey bin kere tekrarlanan bir emirden çok daha fazla ve daha kesin biçimde öğretir; yahut diğeri gibi, sezgisel bilgi doğru tanımlara ayak uydurur.

Ancak insana bahşedilen ilahi ve doğal hassalar en çok, bu iki bilimin keşfedilmesini anlatan bu serin yazılma sırasında fayda sağlamıştır ve bunu katı, yani geometrik biçimde oraya koymuştur. Bu eserde daha da dikkat çekici olan şey, bu iki bilimden birinin asla bitmeyen bir ilgiyle takip edilen bir alanla ilgilendiği gerçeğidir, belki de doğadaki en önemli alanı ele alan bu bilim tüm büyük filozofların zihinlerini meşgul etmiş ve bu konuda olağandışı sayılabilecek kadar çok kitap yazılmıştır. Kastettiğim şey harekettir, çok sayıda muhteşem özelliğe sahip olan bu fenomenin hiçbir özelliği bugüne kadar hiç kimse tarafından keşfedilmemiş ve ispatlanmamıştır. Temellerinden başlayarak inşa edilen diğer bilim ise katı cisimlerin harici güçler karşısında kırılmaya karşı gösterdiği direnci inceler; özellikle bilimlerde ve mekanik sanatlarda çok büyük fayda sağlayacak olan bu konu, ayrıca bugüne kadar gözlemlenmeyen özellikleri ve teoremlerin de sayısını artıracaktır.

Bu ciltte bu iki bilime ilişkin, yetenekleri düşünürlerin ileride sayısını çoğaltacağı önermeler mevcuttur; ayrıca yazar çok sayıda açık ispat vasıtasıyla zeki okuyucuların hemen göreceği ve anlayacağı çok sayıda teoreme götüren yolları göstermektedir.

İlk Gün. Konuşanlar: Salviati, Sagredo ve Sımplicio

SALV.: Siz Venediklilerin meşhur silahhanenizdeki sürekli faaliyetleriniz çalışkan bir zihnin geniş bir alandaki incelemelerini gösteriyor, özellikle de mekanik ile ilgili işlerde, çünkü bu alandaki tüm aygıt ve makineler sürekli olarak birçok zanaatkâr tarafından imal ediliyor, bunlardan bazıları, kısmen nesiller boyunca devreden deneyimler ve kısmen de kendi gözlemleri sayesinde, iyice uzmanlaşmış ve zekice açıklamalar yapıyorlar.

SAGR.: Çok haklısın. Gerçekten de ben doğam gereği meraklı olduğumdan, sadece diğer zanaatkârlardan daha üstün oldukları için "birinci sınıf adamlar" olarak adlandırdığımız çalışanları seyredebilme zevki için burayı ziyaret ederim. Onlarla konuşmak çoğu zaman bana incelediğim etkilerin sadece çarpıcı olanları konusunda değil, muğlak ve neredeyse inanılmaz olanları konusunda da çok yardımcı olur. Bazen duyularımın doğru olduğunu söylediği ama benim kabul edemediğim açıklamalar yüzünden kafamın karıştığı, hatta ümitsizliğe düştüğüm durumlar olur. Yaşlı adamın bize kısa süre önce (silahhanede) söylediği, bana yanlış gelse bile herkesçe bilinen ve kabul edilen sözler gibi birçok söz vardır cahiller arasında kabul gören; bence anlamadıkları bir konuda bir şeyler biliyormuş gibi görünmek için böyle ifadeler kullanıyorlar.

SALV.: Sanırım neden büyük gemilerde küçüklerde kullandıklarından daha büyük ağaç gövdeleri, yapı iskeleleri ve payandalar kullandıklarını sorduğumuzda kullandığı son ifadeyi kastediyorsun; küçük gemilerde sorun olmayan bir tehlikeyi, yani geminin kendi ağırlığı yüzünden kırılmasını engellemek için böyle yaptıklarını söylemişti hani?

SAGR.: Evet, bunu kastediyorum; özellikle de benim her zaman yanlış olarak gördüğüm ama geçerli olan o son iddiasını; hani bu ve benzer makineler söz konusu olduğunda küçük şeylerin büyütülebileceğinin iddia edilemeyeceğini, çünkü küçük ölçekte başarılı olan birçok makinenin daha büyük ölçeklerde başarısız olacağını söylemişti. Eğer mekaniğin temeli geometriyse ve şekiller boyutlardan bağımsızsa dairelerin, üçgenlerin, silindirlerin, konilerin ve diğer katı biçimlerin boyutlarıyla birlikte özelliklerini de değiştireceklerini düşünmüyorum. Bu nedenle, eğer küçük bir makinenin parçaları aynı oranda büyütülerek büyük bir makine imal edilirse ve eğer küçük makine tasarım amacını başarıyla yerine getiriyorsa, büyük olanın da tabi tutulacağı ağır ve yıkıcı testlere dayanmaması için bir sebep göremiyorum. (...)

SALV.: Sagredo, hem senin hem de muhtemelen birçok mekanik öğrencisinin ortak fikrini, yani aynı malzemeden imal edilmiş ve parçalarının arasındaki oran aynı tutulmuş makinelerin ve yapıların harici tahriklere ve

darbelere eşit olarak veya daha doğrusu, orantılı biçimde dayanabileceği düşüncesini değiştirsen iyi edersin. Çünkü daha büyük olan makinenin küçük olandan büyüklüğüyle orantılı biçimde dayanıklı olacağını geometri ile ispatlayamayız. Neticede, ister yapay, ister doğal olsun, her makine ve yapı için ne doğanın ne de zanaatın aşamayacağı gerekli bazı sınırlar mevcuttur; elbette malzeme aynıysa ve orantı korunmuşsa.

SAGR.: Şimdiden sersemledim. Zihnim, sanki birden bir yıldırımın ışığıyla aydınlanmış bir bulut gibi, bir an olağandışı bir ışıkla doldu; bu ışık şimdi beni çağırıyor ve aniden garip ve ham fikirleri karıştırıyor ve muğlaklaştırıyor. Söylediklerinize bakılırsa aynı malzemeyi kullanarak farklı boyutlarda ve orantılı bir dayanıklılığa sahip iki benzer yapı inşa etmem imkânsız; eğer böyle olsaydı aynı ağaçtan yapılmış, gücü ve dayanıklılığı benzeyen ama boyutları benzemeyen iki tane bile direk bulamamam gerekirdi.

SALV.: Zaten durum bu, Sagredo. Birbirimizi anladığımızdan emin olmak için şöyle söyleyeyim; belirli bir uzunlukta ve kalınlıkta tahta bir direk alıp bir duvara belirli bir açıyla yerleştirsek, yani ufka paralel hale getirirsek, bu direği sadece kendisini taşıyacak boya kadar büyütebiliriz; bu durumda bir kıl kadar bile uzatsak kendi ağırlığıyla kırılır ve dünyada benzeri olmayan bir direk olur. Örneğin eğer direğin uzunluğu genişliğinin yüz katı olursa, ilki gibi uzunluğu genişliğinin yüz katı olan ve kendi ağırlığını taşıyabilen başka bir direk bulamazsınız. Daha uzun olanların hepsi kırılır, daha kısa olanların hepsi de kendi ağırlığından biraz daha fazlasını taşıyabilir. Kendi ağırlığını taşıyabilme konusunda bu söylediklerimin diğer testler için de geçerli olduğu göz önüne alınmalıdır. Eğer ufak bir kereste parçası kendi ağırlığının on katını taşıyabiliyorsa, bununla orantılı bir kalas kendi ağırlığının on katını taşımayacaktır.

Lütfen başlangıçta mümkün görünmeyen olguların kısıtlı açıklamalarla bile onları gizleyen üzerlerindeki perdeden kurtulup çıplak ve basit gerçeği ortaya koyduklarına dikkat edin beyler. Üç veya dört kubit[4] yükseklikten düşen bir atın kemiklerinin kırılacağını ama aynı yükseklikten düşen bir köpeğin veya sekiz on kubit yüksekten düşen bir kedinin hiçbir yara almadığını kim bilmez? Aynı şekilde, bir çekirge bir kuleden düşse yahut bir karınca aydan bile düşse yara almaz. (...) Burada, özellikle de ihtiyati tedbirler bir felakete sebep olabiliyorsa, beklentilere ters gelen tüm olaylar gibi ilginize layık olan bir koşulla ilişkilendirmem gerekiyor. Büyük bir mermer sütun, iki ucu da bir parça kirişin üzerine gelecek şekilde yatırıldı; kısa bir süre sonra bir mekanikçi sütunun kendi ağırlığıyla ortadan ikiye kırılması ihti-

4 Dirsekten ortaparmağın ucuna kadar olan mesafeye eşit eski bir uzunluk ölçüsü. (ç.n.)

malini ortadan kaldırmak için ortaya üçüncü bir destek koymayı düşündü, herkes de bu fikre katıldı ama sonuçta her şey ters yönde gelişti, birkaç ay geçmeden sütun tam da orta dayanak noktasından çatladı ve kırıldı.

SIMP.: Çok ilginç ve tamamen beklenmedik bir kaza… Özellikle de ortaya konan yeni destek sebebiyle olmuşsa.

SALV.: Elbette açıklaması bu ve sebebini öğrendiğimiz anda şaşkınlığımız yok oluyor; çünkü sütunun iki ucunun yerleştirildiği kirişlerden biri uzun süre sonra çürümüş ve batmış, ancak ortadaki sert ve güçlüymüş, bu yüzden de sütunun bir yarısı havada ve desteksiz kalmış. Bu koşullar altında sütun, iki dayanak tarafından desteklendiği ilk duruma göre daha farklı biçimde davranmış; eğer iki kiriş olsaydı, biri ne kadar batarsa batsın, sütun da onlarla giderdi. Kısa bir sütun söz konusu olsaydı, aynı taştan yapılmışsa ve kalınlığına uygun bir uzunluktaysa, yani uzun sütundaki kalınlık ve uzunluk arasındaki oranı korumuşsa, bu kaza ortaya çıkmazdı. (...)

Üçüncü Gün. Doğal Olarak Hızlanan Hareket

SALV.: Bir önceki bölümde tekdüze hareketlerin özelliklerini tartışmıştık ama hızlanan hareketler de gözden geçirilmelidir.

Her şeyden önce doğal fenomenlere en iyi uyan tanımları bulmayı ve açıklamayı istiyoruz. Çünkü herkes keyfi bir hareket tipi icat edebilir ve özelliklerini tartışabilir; bu nedenle, örneğin, bazıları doğayla örtüşmeyen bazı hareketlerle tanımladıkları burgulu eğriler ve kavkı eğrileri hayal etmiş ve tanımları gereği bu eğrilerin sahip olması gereken özellikleri övgüye değer biçimde belirlemişlerdir; ancak biz sadece doğada oluştuğu gibi hızlanarak düşen cisimlerin ortaya çıkardığı fenomeni incelemeye ve ortaya koyduğumuz hızlanan hareket tanımının gerçekten de gözlemlenen hızlanan hareketlerin temel özelliklerini taşıyıp taşımadığını görmeye karar verdik. Yinelenen çabalarımız neticesinde en azından bunu becerdiğimize inanıyoruz. Deneylerin sonuçları, bizim tarafımızdan iddia edilen özelliklerle birbiri ardına örtüşerek ve bu özellikleri tam anlamıyla ispatlayarak bu inancı teyit etti. Son olarak, doğal olarak hızlanan hareketin incelenmesi sırasında doğanın alışkanlıklarını ve geleneklerini takip ederek çeşitli süreçlerde sadece en yaygın, basit ve kolay vasıtaları kullandık. (...)

Bu nedenle, bir taşın dururken yüksek bir konumdan düşmesi sırasında sürekli olarak hızını artırdığını gözlemlediysem, neden çok basit ve herkes için aşikâr olan böylesi hızlanmaların gerçekleşmesine inanmayayım? Şimdi bu meseleyi incelersek sürekli kendini tekrarlayan usulden daha basit bir ekleme veya hızlanma göremeyiz. Zaman ile hareket arasındaki yakın ilişkiyi incelersek bunu hemen anlarız, çünkü hareketin tekdüzeliği, eşit

zaman ve uzam ile (eşit mesafeler ve uzamlar eşit zaman aralığında katedildiğinde bu harekete tekdüze deriz) tanımlanır ve anlaşılır; biz de benzer biçimde eşit zaman aralıklarında herhangi bir karışıklık olmadan hızdaki artışları anlarız; böylece herhangi eşit zaman aralıklarında eşit hız artışı olursa, tekdüze ve sürekli biçimde hızlanan bir hareket hayal edebiliriz. Bu nedenle, hareket eden bir cismin durduğu konumu terk edip düşmeye başladığı andan sonra geçen eşit zaman aralıkları geçmişse, ilk iki zaman aralığında kazanılan hız miktarı, ilk zaman aralığındaki hızın iki katı olacaktır; böylece bu zaman aralıklarından üç tanesi geçtiğinde eklenen miktar üç katı olacaktır; dört zaman aralığında ise zaman aralığının dört katı olacaktır. Meseleyi daha açık hale getirmek için şöyle açıklayalım: Bir cisim ilk zaman aralığında kazandığı hız ile hareketine devam ederse ve bu tekdüze hızını korursa, bu cismin hareket hızı, iki zaman aralığında kazanacağı ivmenin yarısı kadar olacaktır.

Bu yüzden de hızın artışını zamanın artışına bağlarsak bence fazla yanılmış olmayız; böylece az sonra tartışacağımız hareketin tanımı şöyle olacaktır: Durduğu konumdan sonra eşit zaman aralıklarında eşit miktarda hız kazanıyorsa, bu cismin hareketine tekdüze biçimde hızlanıyor denir.

SAGR.: Tüm tanımlar keyfi olduğu için bu tanıma veya başka bir yazarın başka bir tanımına akılcı bir itiraz getiremesem de yukarıdaki gibi soyut biçimde oluşturulmuş, doğada serbestçe düşen cisimlerde gördüğümüz hızlanan harekete karşılık gelen ve bunları tanımlayan tanımlardan şüphelenirim. (...) Durduğu bir konumdan düşen ağır bir cismi düşündüğümde, yani sıfır hızla başlayan ve hareketin başladığı andan itibaren geçen zamanla orantılı olarak hızlanan hareketini incelediğimizde böylesi bir hareket, örneğin sekiz nabız vuruşunda sekiz derece hız kazanır; dördüncü vuruşta dört, ikinci vuruşta iki derece, ilk vuruşa kadar bir derece hız kazanır; madem zaman sınırsız biçimde bölünebilir, bu durumda cismin daha önceki hızı sabit bir oranla şu anki hızından daha az olmalıdır, bu durumda, ne kadar düşük olursa olsun, hiçbir hız (veya ne kadar büyük olursa olsun, hiçbir yavaşlık derecesinden) yoktur ki bu cismi sonsuz yavaşlıktan, yani durma noktasından, başlayarak hareket ettiren hız olarak kabul edilebilsin. (...) Duyularımız düşen ağır cisimlerin aniden büyük bir hız kazandığını söylerken bu fenomen hayal gücümüzü zorlamaktadır.

SALV.: Bu, benim de başlangıçta yaşadığım zorluklardan biriydi ama kısa süre sonra bundan kurtuldum; kurtuluşum da size zorluk çıkaran deney sayesinde oldu. Siz bana deneyde ağır bir cismin durma konumundan çıktığı anda hemen belirgin bir hız kazandığını gösterdiğini söylüyorsunuz. Ben de aynı deneyin, ne kadar ağır olursa olsun, bir cismin hareketinin başlangıcın-

da çok yavaş ve sakin olduğu olgusunu gösterdiğini söylüyorum. Yumuşak bir malzemenin üzerine ağır bir cisim yerleştirin ve kendi ağırlığı dışında bir güç uygulamadan onu orada bırakın; birisi bu cismi bir veya iki kubit yüksekliğe kaldırıp tekrar aynı malzemenin üzerine bırakırsa, bu etki sayesinde kendi ağırlığından daha büyük ve farklı bir güç uygulayacağı açıktır; bu etkiyi sağlayan ise yüksekliğe bağlı olarak artan düşüş hızıyla birlikte düşen cismin ağırlığıdır; düşen cismin hızına bağlı olarak bu güç artar. Darbenin niteliğine ve yoğunluğuna bakarak, düşen cismin hızını doğru biçimde tespit edebiliriz. Ama beyler, bana söyleyin, bir bloğu dört kubit yükseklikten bir kazığın üzerine bıraksak ve direk toprağa, diyelim dört parmak kadar giriyorsa, bloğu iki kubit yükseklikten bıraksak toprağa çok daha az girmez mi ve eğer blok sadece bir parmak yüksekten direğin üzerine bırakılırsa, sadece direğin üzerinde durduğu hale göre direği toprağa çok az sokmaz mı? Elbette direk çok az girer toprağa. Sadece bir yaprak kadar yükseltilip bırakılsa, etkisi neredeyse fark edilmez bile. Darbenin etkisi çarpan cismin ivmesine bağlıysa, (darbe) etkisi fark edilmeyecek kadar az ise hareketin çok yavaş ve hızının daha da yavaş olduğundan kim şüphe edebilir? Gelin gerçeğin gücünü görelim; ilk bakışta başka bir şeyi gösterir gibi olan bir deney, dikkatle incelendiğinde bizi tam bunun zıttı bir şeye götürebilir.

*3. Kalbin ve Kanın Hareketleri Hakkında**

Sör William Harvey

William Harvey, 1578 yılında Folkestone İngiltere'de doğdu ve 1657'de öldü. Cambridge Üniversitesi'nde ve daha sonra Avrupa'nın tıp merkezi olan İtalya'daki Padua Üniversitesi'nde eğitim gördü ve burada yirmi dört yaşında doktor oldu. Kraliyet Hekimler Cemiyeti ile Londra Hastanesi arasında böldüğü kariyeri, uygulamalı hekimlik ve araştırma ile geçti. *Hayvanlarda Kalbin ve Kanın Hareketleri* (Anatomical Exercise on the Motion of the Heart and Blood in Animals) adlı yapıtı, tıpta muazzam bir dönüm noktası oluşturmuştur. 1628'de yayınlanmasından önce tıp dünyasında kanın atar ve toplardamarlarda gezdiğinin bilinmesine karşın, dolaşımın sürekli olduğu bilinmemekte, dahası, karaciğerin vücudun çeşitli organları için farklı kanlar ürettiği düşünülmekteydi. Bir diğer inanç, kalbin genişleme ve kasılma hareketlerinin kaslar sayesinde değil, kanın içindeki "yaşamsal ruhlar" sayesinde gerçekleştiği şeklindeydi; kalbin yapısı ve bölümlerinin görevleri pek az anlaşılmıştı. Sör Harvey'in aşağıdaki paragrafları bu arkaplan ışığında değerlendirilmelidir.

Kalbin ve damarların hareketlerini, eylemlerini ve kullanımını tartışmak üzere olduğumuz için diğer insanların yazılarında, bu şeylerle ilgili olarak neler düşündüklerini, umumi ve geleneksel olarak hangi fikirlere inanıldığını tespit etmek gerekir. Böylece doğru olan teyit edilir, yanlış olan ise otopsilerle, çok sayıda deneyle ve sarih gözlemlerle doğru hale getirilebilir.

Neredeyse tüm anatomiciler, doktorlar ve filozoflar bugüne kadar Galen'in[5] fikirlerine uyarak nabzın amacının solunum ile aynı olduğunu düşündü ve sadece tek bir noktaya, yani hayvanlara dayanarak düşünüldüğü üzere solunumun hayati bir yetenek olması noktasında fark gördüler. Tüm diğer açılardan bu ikisi hem amaç hem de hareket açısından aynı biçimde davranıyordu. Yakın zamanda çıkan ve Aquapendente'li Hieronymus Fabricius[6] tarafından yazılan *Solunum* adlı kitapta kalpteki ve atardamarlardaki nabzın kanın dolaşımı ve soğutulması için yeterli olmadığı, bu yüzden akciğerlerin kalbin etrafını kuşattığı söylenerek bu teyit edilmişti. Böylece bugüne kadar sistol ve diyastol[7] hakkında söylenen her şeyin, kalbin ve atardamarların hareketi hakkında söylenen her şeyin özellikle akciğerlere de atıfta bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Ama kalbin yapısı ve hareketleri akciğerinkinden ve atardamarların hareketleri göğsün hareketlerinden farklı olduğundan farklı görev ve amaçlar ortaya çıkacaktır; göğsün ve akciğerlerin varlığı ve kullanımı birçok açıdan farklı olduğuna göre, hem kalbin hem de atardamarların nabzı ve çalışması farklı olmak durumundadır. (...)

Bu çeşitli fikirlerin uyuşmazlığı ve karşılıklı olarak birbirilerini çürütmesi, hepsinden şüphe etmekte haklı olduğumuzu gösteriyor. Atardamarlarda sadece kan olduğu Galen'in deneyleriyle, arteriotomiyle[8] ve yarayla da açıkça ispatlanmıştır. (...) Galen'in deneyleri şunu ima eder: "İki bağ arasındaki bir atardamarı uzunlamasına keserseniz içinde sadece kan bulursunuz." Bu da atardamarların sadece kan içerdiğini ispatlar. Biz de buna benzer bir akıl yürütme silsilesi kullanabiliriz: Hem ölü hem de canlı hayvanlarda tekrar tekrar tespit ettiğim üzere, aynı şekilde bağladığımız atardamarlarla toplardamarların içinde aynı kanı bulursak atardamarlardaki kanın toplardamarlardakilerle aynı olduğunu, tamamen aynı olduğunu görürüz. (...)

Bu nedenle, önceki düşüncelere ve aynı etkiye sahip birçok diğer düşünceye dayanarak konunun tümünü dikkatle inceleyen bir kişi, bugüne kadar

5 Galen (ö. yaklaşık 200) Küçük Asya'da yaşayan bir Yunanlı doktor; genel olarak deneysel fizyolojinin babası olarak bilinir. (ç.n.)

6 Aquapendente'li Hieronymus Fabricius (Geronimo Fabrizio) (ö. 1619), Harvey'in Padua Üniversitesi'nde derslerine katıldığı bir İtalyan cerrah ve anatomiciydi. (ç.n.)

7 Sistol kalbin kasılması, diyastol ise gevşemesi ve bunun neticesinde genişlemesidir. (ç.n.)

8 Kan alma ya da katater uygulamak amacıyla artere kesit yaparak girme. (ç.n.)

kalbin ve atardamarların hareketlerine ve işlevlerine ilişkin olarak söylenen her şeyi muğlak veya tutarsız hatta olanaksız bulacaktır; meseleye daha dar kapsamlı bakmak faydalı olacaktır; sadece insanlarda değil, kalbi olan tüm hayvanlarda da kalbin ve atardamarların hareketleri üzerinde düşünülmelidir; ayrıca cerrahi deneyler yapmak için başvuruda bulunarak ve sürekli gözle inceleme yaparak gerçeği bulmak için araştırmak ve çabalamak gerekir. (...)

O zaman öncelikle canlı bir hayvanın göğsü açıldığında ve kalbi saran kılıf çıkartıldığında karşımızda bir durup bir çalışan bir organ olacaktır; çalıştığı bir zaman vardır, hareketsiz kaldığı bir zaman vardır.

Kara kurbağaları, kurbağalar, yılanlar, küçük balıklar, yengeçler, karidesler, salyangozlar ve su kabukluları gibi soğukkanlı hayvanlarda bunlar çok daha barizdir. Köpek ve domuz gibi sıcakkanlı hayvanlarda bu daha da belirgindir; bu hayvanlar ölmek üzereyken kalpleri gevşemeye, daha yavaş hareket etmeye başlar. Bu durumda hareketler daha yavaşlar ve seyrekleşir, gerçek hareketlerini ve nasıl gerçekleştirildiklerini daha rahat algılamamızı ve çözmemizi sağlayacak biçimde duruşlar daha da uzar. Duruş sırasında, ölüm sırasında olduğu gibi kalp yumuşak, gevşek, yorgun ve hareketsizdir. Sanki dinlenir gibidir.

Hareket ve hareketin gerçekleştiği zaman aralığında şu temel şartlar gözlenir:

1. Kalp dikleşir ve göğse çarpacak ve nabzın dışarıdan hissedilmesini sağlayacak kadar ileri bir noktaya yükselir.

2. Her noktada kasılmış olsa da özellikle yanlara doğru daha çok kasılır, bu yüzden daha dar, göreceli olarak daha uzun ve bir araya gelmiş gibi görünür. Hayvanın gövdesinden çıkartılan ve masaya veya elin üzerine konan bir yılanbalığı kalbi bu ayrıntıları gösterir; organları daha konik veya uzatılmış gibi görünen küçük balıklarda ve diğer soğukkanlı hayvanlarda bu daha da belirgindir.

3. Ele alınan kalp, hareketi sırasında daha da sertleşmiş gibidir. Bu sertliğin sebebi gerginliktir, aynen önkolu tuttuğunuzda parmaklar hareket ettikçe tendonların gerginleştiğini ve esnekleştiğini hissettiğimiz gibi. (...)

Bu ayrıntılar sayesinde kalbin hareketinin belirli bir genel gerilmeden oluştuğunu anladım – bu gerginlik hem liflerin bulunduğu çizgide bir kasılmayla hem de her yönden sıkma ile gerçekleşiyordu. Hareketi sırasında dikiliyor, sertleşiyor ve küçülüyordu; bu hareket liflerin ve kirişlerin bulunduğu hat boyunca kasların yaptığı hareketle aynı doğaya sahipti, çünkü kaslar hareket halindeyken canlı ve gergin olurlar ve yumuşak iken sertleşirler, ileri çıkarlar ve kalınlaşırlar; kalp de aynı biçimde hareket eder. (...)

Yaygın olarak kabul edilen fikirlerin tam aksi doğrudur; genel olarak kalp göğse çarptığında ve dışarıdan nabız hissedildiğinde kalpteki karıncıkların genişlediği ve kanla dolduğu düşünülse de gerçek bunun tam aksidir; kalp kasıldığında (ve şok verildiğinde) boşalır. Genel olarak diyastol olarak kabul edilen hareket gerçekte sistoldür. Aynı şekilde, kalbin içsel hareketi de diyastol değil, sistoldür; diyastol sırasında değil, sistol sırasında kalp sert ve gergin olur, çünkü ancak gergin olduğu zaman hareket eder ve etkin olur. (...)

Ayrıca, genel olarak inanılanın aksine, kalp hareket veya genleşmesiyle kendi kendine kanı karıncıklara çekemez; çünkü harekete geçtiğinde ve gerginleştiğinde kan dışarı çıkar; gevşediğinde ve çöktüğünde kanı aşağıda açıklanacağı gibi içine doldurur. (...)

Kalbin hareketleriyle bağlantılı olarak, atardamarların hareketleri ve nabız atışlarına atıfla aşağıdaki şeyler de gözlemlenmiştir:

1. Kalbin kasıldığı ve göğse vurduğu anda, kısacası organ sistol durumundayken atardamarlar genişler, bir nabız oluşturur ve diyastol durumundadır. Aynı şekilde, sağ karıncık kasılıp kanı dışarı ittiğinde atardamar da (pulmoner atardamar) vücuttaki diğer atardamarlarla birlikte şişer.

2. Sol karıncık hareket etmeyi ve nabız vermeyi kestiğinde atardamarlardaki nabız da durur; ayrıca bu karıncık çok güçsüz biçimde kasılırsa atardamarlardaki nabız da çok zor fark edilebilecek kadar zayıflar. Benzer biçimde sağ karıncık durduğunda vena arteriosa da (pulmoner atardamar) durur.

3. Ayrıca bir atardamar kesildiğinde veya delindiğinde, sol karıncık kasıldığında damardan kan fışkırdığı görülür; pulmoner atardamar yaralandığında ise sağ karıncık kasıldığında kan fışkırdığı görülür. (...)

İlgilenmek durumunda olduğum bir vaka beni bunların doğru olduğuna ikna etti. Bir hastada boynunun sağ tarafında nabız gibi atan bir tümör vardı, atardamarın koltukaltına doğru indiği tarafta atardamardaki aşınma sebebiyle oluşmuş ve gün geçtikçe büyüyen bu tümöre anevrizma[9] teşhisi koydum; kalbin her atışıyla atardamar tarafından getirilen kan içine doldukça tümör görünür biçimde şişiyordu. Hasta öldükten sonra yapılan otopside parçalar yerli yerine oturdu. Kanın büyük kısmı tümöre yönlendiriliyor ve böylece engelleniyordu; bunun sonucu olarak da ilgili koldaki nabız düşüktü.

Atardamarlardaki kanın hareketi aksıyor gibiyse, bunun sebebi ister baskı veya kemik kırığı, isterse durduran bir engel olsun, o noktadan sonraki bölgelerde atardamarlarda nabız daha zayıftır, atardamarlardaki nabız sadece o damarlardaki kanın itilmesinden veya darbesinden fazla değildir.

* William Harvey, *Kan Dolaşımı*, Everyman's Library Edition, Londra, J. M. Dent & Sons, Ltd., 1907, s. 9-12, 21, 24-27, 28, 30.

9 Bir atardamarın bir bölgesinde oluşan gevşemeye bağlı ur biçimindeki genişleme. (y.n.)

4. Doğru Akıl Yürütme Yöntemi Üzerine Söylev

Rene Descartes

Rene Descartes, 1596'da Batı Fransa'da, La Haye'de doğdu ama hayatının son yirmi yılında çoğunlukla Hollanda'da yaşadı. Bir Fransız hukukçusunun Cizvit okullarında yetişmiş oğluydu. Kendisi de Poitiers Üniversitesi'nde hukuk eğitimi görmüş olmasına rağmen, bu alanda çalışmak yerine, Alman Savaşlarında[10] orduda görev yapmayı tercih etti.

Birliğinin bir Güney Alman kasabasında konuşlandığı sırada, dini bir deneyime benzediğini ifade ettiği ani ve yoğun bir "aydınlanma" yaşadı. Zaman içinde "matematiksel yöntemin tüm bilgi alanlarına uygulanması durumunda neleri başarabileceğine dair bir görü" olduğu anlaşılan bu deneyim, yaşamında bir dönüm noktası teşkil edecekti. Hayatının geri kalanını özellikle de analitik geometri ile örneklenen bu matematiksel yöntemi arıtmak ve yaymaya vakfetti. Bu çabaları ona tüm Avrupa'da bir matematikçi, fizikçi ve filozof olarak büyük ün kazandırdı. Aşağıda bazı bölümlerini okuyacağınız, bu en etkileyici eserini *[Regulae ad directionem ingenii]* 1626-28 yılarında yazdı. 1650 yılında İsveç kraliçesini ziyaret ederken Stockholm'de öldü.

Sağduyu dünyadaki şeyler içinde bizlere en eşit biçimde dağıtılmış olandır, çünkü herkes kendisinde bolca sağduyu olduğundan emindir, tüm diğer meselelerde asla memnun olmayanlar bile zaten sahip olduklarından daha fazla sağduyuya sahip olmayı pek arzu etmez. (...) Bana gelince, ben asla zihnimin herhangi bir açıdan sıradan insanların zihinlerinden daha mükemmel olduğunu düşünmedim; hatta bazıları kadar hızlı bir düşünme gücüne, kesin ve belirgin bir hayal gücüne veya kapsamlı ve hazır bir hafızaya sahip olmayı istedim. Bunların dışında insan zihnini mükemmelleştiren başka bir nitelik bilmiyorum. İnsanı insan yapan ve vahşilerden ayıran akıl ve duyuların bireylerde tam ve eksiksiz bulunabileceğine seve seve inanırım ve bunu yaparken de azlık veya çokluk sorununun ancak tesadüfler alanında ortaya çıktığını ve aynı türden bireylerin doğalarını veya biçimlerini etkilemediğini söyleyen filozofların ortak fikrini izlerim.

Ancak gençliğimden bu yana talihli olduğumu söylemekte tereddüt etmeyeceğim, belirli yollara ışık tutarak ve bu yolları takip ederek bir yöntem oluşturmamı sağlayacak düşünceler ve düsturlar elde ettim. Sanırım bu yöntem sayesinde bilgimi tedricen artırmak ve vasat yeteneklerimin ve kısa

10 1618-1648 yılları arasında Avrupa devletlerinin çoğunun katıldığı savaş. Mezhep çatışmalarının etken bu olduğu savaş, merkezi otorite ile yerel güçlerin iktidar mücadelesini Almanya'da yerel güçlerin lehine çevirmiştir. Almanya birçok prens-devletlerine tefrik olunmuştur. Savaşa Vestfalya Antlaşması ile nihayet verilmiştir. (y.n.)

ömrümün izin verdiği dereceye kadar ufak ufak genişletmek mümkün oldu. Çünkü daha önceki yöntemlerin şöyle bir sonucu olmuştu: Kendi kendime verdiğim hükümlerde her zaman kibirden çok kendimi aşağılamaya yaslanmaya çalışsam da doğruyu ararken elde ettiğim gelişmelerden dolayı aşırı bir tatmin olmayı engelleyemiyordum. (...)

Yine de alacakaranlıkta tek başına yürüyen biri gibi ben de yavaş ilerlemeye ve çevremdeki her şeye dikkat etmeye karar verdim, böylece çok az ilerleme kaydetsem de kendimi düşmekten korumuş olacaktım. Üstlendiğim görevi planlamak için yeterince zaman ayırmadan ve zihnimin becerebildiği kadarıyla tüm şeylerle ilgili bilgiye ulaşmak için doğru yöntemi bulmadan, akıl yoluyla zihnime yerleşmiş olmasa da inançlarımın arasına sokulmuş olan hiçbir fikri nihai biçimde reddetmeyecektim.

Daha erken dönemlerde, felsefede mantığa, matematikte ise geometrik analizlere ve cebire biraz ilgi gösterdim; bu üç sanat veya bilimin amacıma ulaşmama katkıda bulunacağını tahmin ediyordum. (...) Ama mantığı incelediğimde gördüm ki, kullandığı kıyaslar ve diğer hükümlerinin çoğu, sadece, zaten bildiğimiz konulardaki konuşmalarda işe yarıyor, Lully[11] sanatı bile bilinmeyeni araştırmak yerine bilmediğimiz şeyler hakkında hüküm vermeden konuşmamıza yarıyordu [analiz ve cebirin de başka hataları vardı]. Bunları göz önüne alarak bu üç bilimin sağlayacağı avantajları kapsayacak ve onların hatalarını içermeyecek başka bir metot aramaya karar verdim. Nasıl ki kanunların çokluğu adalete engel olur ve bu yüzden bir devlet katı biçimde uygulanan az sayıda kanunla en iyi biçimde yönetilmiş olursa, benzer biçimde mantığı oluşturan çok sayıda hüküm yerine aşağıdaki dört hüküm benim için mükemmel biçimde yeterli olacaktır, çünkü gözlemlediğim hiçbir örnekte bu sağlam ve tereddüde yer bırakmayan önermeler yanlış çıkmamıştır.

Birincisi, kesin olarak doğru olduğunu bilmediğim şeyleri asla doğru olarak kabul etmemektir; kesin olarak bilmek derken, aceleciliği ve önyargıları engellemek için dikkatli bir biçimde ve karar verirken hesaba katılacak başka bir şey olmadan, zihnimde kuşkuya yer bırakmayacak biçimde açıkça ve belirgin olarak bilmekten bahsediyorum.

İkincisi, her bir zorluğu, uygun bir çözüm bulmak için gerekli olduğu üzere mümkün olduğunca çok parçaya bölerek incelemektir.

11 Ramon Llull (veya Lully), orta çağda yaşamış bir Katalan filozofu ve mistiğiydi. Yaklaşık 1234 yılında doğmuş ve 1316'da ölmüş, uzun yaşamını edebi ve misyonerce faaliyetlerle geçirmişti. Descartes burada şüphesiz Lully'nin birçok yazısında açıkladığı sözde gerçeği bulma sanatına atıfta bulunmaktadır; bu sanat tüm bilgileri Hıristiyan inancını savunacak biçimde kullanmak için tasarlanan bir sistemdi. (ç.n.)

Üçüncüsü, düşüncelerimi, bilinmesi en basit ve kolay nesnelerden başlayarak azar azar, yani adım adım artırarak daha karmaşık bilgilere ulaşacak şekilde düzenlemektir; kendi doğaları içinde bir öncelik ve sonralık ilişkisi içinde olmayan nesneler için bile düşüncelere belirli bir düzen tayin etmektir.

Sonuncusu, her vakada sayımı eksiksiz ve gözden geçirmeleri mümkün olduğunca genel hale getirmektir, öyle ki hiçbir şeyin unutulmadığından emin olabileyim.

Yukarıda bahsettiğim konuşma konusundaki ilk tefekkürlerimi yapmanın uygun olup olmadığı hususunda şüphelerim var, çünkü bunlar o kadar metafizik, o kadar alışılmadıktı ki, çoğu kişi tarafından kabul edilmeyecek. Ancak hazırladığım zeminin yeterince güvenliği olup olmadığını belirleyebileceği için bunları ilan etmeye mecbur kalıyorum. Çok daha önce işaret ettiğim gibi, pratikte bize şüpheli bile gelse, büyük oranda kesin olmadığını sezdiğimiz fikirleri daha önce söylendiği gibi benimsemek gerekir ama o zaman tüm dikkatimi gerçeği aramaya vermeyi istiyordum, bu nedenle de bunun tam tersi bir prosedürün gerekeceğini düşünüyordum ve en ufak bir şüpheye sebep olabilecek tüm fikirleri mutlak bir yanlış olarak reddetmem gerekiyordu, böylece geriye kalan fikirlerin tamamen kuşku duyulamaz fikirler olacağına inanıyordum. Duyularımız bizi bazen aldattığından, hiçbir şeyin bize gösterildiği gibi olmadığını düşünmeye eğilimliydim ve bazı kişiler geometrinin en basit meselelerinde bile akıl yürütürken hata yaparak mantığa aykırı düşündüklerinden ve ben de en az diğer insanlar kadar hata yapmaya açık olduğumdan şu ana kadar ispatlanmış kabul ettiğim tüm akıl yürütmeleri yanlış sayıp reddettim. Neticede uyanık olduğumuzda aklımızdan geçen tüm düşüncelerin (görüntülerin) uyurken de aklımızdan geçebileceğini ve hiçbirinin doğru olmayacağını düşündüğümde, uyanıkken zihnime girmiş olan tüm şeylerin (görüntülerin) rüyalarımdaki illüzyonlardan daha fazla doğru içermediğini farz ettim. Ama bundan hemen sonra, bu yüzden tümünün yanlış olduğunu düşünmeyi arzularken bunları düşünen benim de mutlaka bir şeyler olmam gerekiyordu; *Düşünüyorum öyleyse varım* gerçeğinin, Şüphecilerin sarsıcı itirazlarına sebebiyet verse de hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar kesin ve ispatlı olduğunu gözlemledim. Bu gerçeği, tereddütsüz, aramakta olduğum felsefenin ilk prensibi olarak kabul edebilirdim. (...)

Bir sonraki adımda, beni şüphelendiren şartlar yansımalarından ve bunun sonucunda benim tam anlamıyla mükemmel olmayışımdan dolayı (çünkü şüphelenmenin değil, bilmenin mükemmelliği sağladığını görmüş-

tüm), kendimden daha mükemmel bir şey düşünmeyi nereden öğrendiğimi araştırmaya yönlendirilmiş oldum; açıkça fark ettim ki, böylesi bir nosyonu gerçekte benden daha mükemmel olan doğadan almış olmalıydım. Gökyüzü gibi, dünya gibi, ışık gibi, ısı gibi ve başka binlerce örnek gibi benim için harici olan birçok nesneye ilişkin düşüncelerim söz konusu olduğunda bunların nereden geldiğini bilmemek büyük bir kayıp sayılmazdı; bu nesnelerin hiçbirinde onların benden daha üstün olduğunu gösteren bir şey olmadığından, eğer doğruysa bunların mükemmellikleriyle orantılı olarak kendi doğama bağlı olduğuna ve eğer yanlışsa onların hiçbir değeri olmadığına, yani benim doğamdaki bir hata yüzünden bende olduklarına inanabilirdim. Ama benden daha mükemmel olan bir doğa fikri varsa durum böyle olamazdı, çünkü bu fikri hiçbir şeyden almamış olmak mümkün olamazdı ve daha mükemmel olanın daha az mükemmel olana bağlı veya onun etkisinde olması da, bunun kendimden kaynaklanması da eşit derecede imkânsızdı: buna göre kalan ihtimal gerçekte benden daha mükemmel olan ve kendi içinde benim bir fikir haline getirebileceğim tüm mükemmelliklere sahip olan doğa tarafından içime yerleştirilmiş olmasıydı; tek kelimeyle söylersek bu, Tanrı'ydı. (...)

Diğer doğruları aramayı aklıma koyduktan ve geometricilerin nesnesini, yani çeşitli parçalara bölünebilen, çeşitli biçimler alabilen ve birçok farklı yolla hareket ettirilebilen veya ters çevrilebilen, uzunluk, genişlik, yükseklik ve derinlik bakımından sonsuz biçimde genişletilebilecek sürekli bir cismi veya gövdeyi (çünkü tüm geometricilerin tefekkürünün amacı bu nesnedir) önüme koyduktan sonra, en basit ispatlara yöneldim ve herkesin bu ispatlara atfettiği o kesinliğin temelinin herkesin bunları açıkça anlaması olduğunu görünce az önce ortaya koyduğum kurallar uyarınca bu ispatların beni bu nesnenin varlığına hiçbir şekilde inandıramadığını gördüm. Örneğin bir üçgen söz konusu olduğunda tüm açıların toplamının iki dik açının toplamına eşit olması gerektiğini gördüm; ancak böylesi bir üçgenin var olduğuna beni ikna eden hiçbir sebep göremedim; aksine, Mükemmel Varlık konusundaki fikrimi incelemeye geri döndüğümde, bu durumda belirtilen varlığın, üçgen fikrinde belirtilen üç açının toplamının iki dik açının toplamına eşit olmasına benzediğini gördüm; yahut yüzeyindeki tüm noktaların merkeze eşit uzaklıkta olduğu küre fikrine benziyordu, hatta daha barizdi. Neticede, mükemmel olan Tanrı'nın var olduğu, geometrinin ispatlarının olabileceği kadar kesindir. (...)

5. Kraliyet Cemiyetinin Tarihi

Thomas Sprat

1660'da kurulan "Doğa Bilgilerini Geliştirmek için Kurulan Londra Kraliyet Cemiyeti"nin *[Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge]* başlangıcı, Londra'da, "doğa felsefesi" problemlerini tartışmak üzere bir araya gelen bilimadamlarının ve din âlimlerinin 1645'ten itibaren düzenledikleri gayriresmi toplantılardır. Bununla beraber, 1648'lerde, Oxford'daki Wadham Koleji'nde gerçekleşenler daha önemli sayılır, çünkü İngiltere'nin en eski ve dünyanın en büyük bilimsel derneklerinden biri olan Kraliyet Cemiyeti bu toplantıların sonucunda ortaya çıkar.

1635 doğumlu Thomas Sprat bu toplantılara katılamayacak kadar genç olmasına karşın, Westminster Dekanı ve Rochester Piskoposu olduğu yıllarda ve Kraliyet Cemiyeti'nde etkin rol alır. 1713'te vefat eden Thomas Sprat'ın en büyük katkısı, cemiyeti kuranları bir araya getiren güdülere ilişkin kendi izlenimlerini de eklediği *Londra Kraliyet Cemiyeti'nin Tarihi [A History of the Royal Society]* adlı eseridir. 1667 yılında yayınlanan eserin orijinalinin, On Yedinci yüzyıl İngilizcesinin büyük/küçük harf ve dilbilgisinin garipliklerine aşina olmayan okurlar için çetrefil olabileceğine dair uyarılar vardır. Türkçe çeviride törpülenen metinde, her şeye rağmen Sprat'ın dilinin dokunaklı tınısı ve kehanete benzeyen birtakım açıklamalarından keyif alınabilir.

Şimdiye kadar hiç bütün duygularından kurtulmuş bir tarihçi görmedim. Buna muhtemelen Stoacı bir duygusuzluk olarak ortaya çıkan bir dürüstlük denemez; ayrıca beni, eğitimimin büyük bir kısmını aldığım yerin onurlandırmaya zorlayan eğilimlerine de fazla direnemem. Oxford'daki iç savaştan bir süre sonra eğitimli ve faziletli kişiler Dr. Wilkins'in evinde, Wadham Koleji'nde ilk toplantılarını yaptı ve ardından gelenlere bir zemin hazırladılar. O dönemde üniversitenin birçok üyesi serbestçe akıl yürütmeye başlamıştı; ayrıca felsefeye yatkın zihinlere sahip, krallığın talihsizliği ve cüppeli kişiler arasında bir emeklilik geçirmenin güvenliği ve rahatlığı fikrinin cezp cezbettiği centilmenler de sık sık bu toplantılara uğruyordu.

İlk amaçları bu kasvetli çağın arzu ve çılgınlıkları tarafından rahatsız edilmeden özgür bir havayı solumaktan ve sessizce sohbet etmekten fazlası değildi. Bu cemiyetin kurumsallaşması başka hiçbir fayda getirmese bile şunu sağladı: Bu sayede bir sonraki çağda karşılaşacakları coşkunun cazibesine kapılmayacak biçimde silahlandırılmış, dengeli ve verimli bilgilere dair ilk izlenimlerini bu cemiyetten edinmiş bir genç adamlar nesli yaratılmış oldu. Ancak bu centilmenlerin diğerleri üzerindeki etkisi sayesinde üniver-

sitenin kendisinin de en azından disiplininin ve düzeninin yok olmaktan büyük ölçüde kurtulduğunu teyit edebilirim. Bu nedenle, bu bayların bu yeni tasarım ile antiklerin tüm onurunu süpürüp atmak niyetinde olmadığı sonucuna varabiliriz. Antik bilgilerin o saygıdeğer kürsüsünü korumak için öyle çok çalıştılar ve öyle ihtiyatlı davrandılar ki, onu savunmasalar bu kürsü çoktan yok olup gitmişti. (...)

Bu sohbetlerin olumlu etkisi sadece Oxford ile sınırlı kalmadı; hem kendi dilimizde hem de eğitimlilerin dilinde (yani Latince) basılı eserleri sayesinde tanındılar. Milletimizin yurtdışındaki şanını artırdılar ve o faydalı ışıklarını ülkemizin her yönüne saçtılar. Bu kişilerin isimlerini burada zikretmenin onların evrensel biçimde tanınmalarını sağlayacağına eminim. Asıl ve en sabit katılımcı Doktor Seth Ward, bugünkü Exeter Piskoposu, Bay Boyl(e), Dr. Wilkins, Sör William Petty, Bay Matthew Wren, Dr. Wallis, Dr. Goddard, Dr. Willis, Dr. Bathurst, Dr. Christopher Wren, Bay Rook, ayrıca çeşitli zamanlarda onlara katılan diğerleri. İsimlerini saydıktan sonra ne yapmam gerektiğinden pek emin değilim. Çünkü hak ettiklerini söylemek gerekir ama korkarım bunu yaparsam yanlış yorumlanabilirim. Haklarını teslim ettiğim değil, onlara dalkavukluk ettiğim düşünülebilir. Ama şu anda gözlerimin önünde hayran olduğum zarif bir kitap duruyor; bu kitabın yazarı, aralarındaki ilişkiyi anlattığı cemiyet üyelerine büyük övgüler sunmuyor. Ancak genç bir adamın başkanın bu tavrını benimsemesi zorunlu değildir: genç adam kamu sansürü karşısında titizce hareket etmelidir ve dünya zevklerini, karakterler yaratmak gibi zor ve ağır bir işe sahip olduğunu düşünecek kadar ciddiye almamalıdır. Bu nedenle inanıyorum ki onlar hakkında söylemek istediğim şeyler genel olarak kabul görecekti; onları veya eserlerini tanıyan becerikli biri diyeceklerimle çelişirse kendini de inkâr etmek veya onlara bir zamanlar tuttuğu alkışları geri almak zorunda kalacaktır.

Bu kadar samimi ve ihtirastan uzak bir dostluk ve böylesi umutsuz bir dönem için üzerinde çalışılacak doğa felsefesinden daha uygun bir alan olabilir miydi? Her zaman teolojik bir soruyla karşılaşmayı kendi kişisel eğlenceleri olarak görüyor ve halkın da bu sorular konusunda aşırıya kaçmasını pek sevmiyorlardı; sonsuza kadar hükümetle ilgili konularla ilgilenmek veya ülkenin sorunlarını düşünmek melankolik bir durumdu; bu nedenle, onları mutlu edebilecek tek şey doğayla ilgilenmekti. Doğa konusunda tefekkür etmek zihinleri geçmişten uzaklaştırır, günümüzdeki talihsizlikleri unutturur ve halkı mutsuz eden en büyük şeyleri fethetmelerini sağlar; diğer yandan insanı ve insan ilişkilerini düşünmek bize binlerce farklı rahatsızlık getirir.

Doğa ise bizi asla ölümlülerin ihtilaflarıyla ayırmaz, bize düşmanlaşmadan farklılaşma fırsatı verir ve bir İç Savaş'a neden olmadan birbirine zıt şeyler hayal etmemizi sağlar.

İşlerinin izin verdiği kadar sık toplanıyorlardı: toplantıların gidişatını genelde söylevler değil eylemler belirliyordu; çoğunlukla kimya veya mekanik konusundaki oturumlara katılıyorlardı: sabit bir yöntemleri yoktu, çünkü niyetleri birbirleriyle keşifleri hakkında daha fazla iletişim kurmaktı ve bunu birleşik, sabit veya düzenli bir sorgulama ile değil dar kapsamlı toplantılarla yapmayı tercih ediyorlardı. Ayrıca bu kurum bazı benzerlerine de örnek oldu, örneğin yakın zamanda Paris'te bir Akademi[12]1 çalışmalara başladı: sonunda düşüncelerini kelimelerden deneysel felsefeye dönüştürdüler ve belki de Kraliyet Cemiyeti'nin bir benzerini kurdular. Onlar da benzer biçimde özel bir binada toplanıyor ve doğanın işleri hakkında serbestçe konuşuyorlar; matematiksel veya felsefi meselelerde varsayımlarda bulunuyorlar, problemler getiriyorlar; hangisi uygun gelirse öyle davranıyorlar. Bu beni ümitlendiren bir işaret; eğer Oxford'da yaptıklarımız konusunda aynı fikirde iseler daha ileri gidip aynı seviyeye gelmeleri ve Fransa'da bir Kraliyet Cemiyeti açmaları mümkün. Buradaki centilmenler adına (amaçlarındaki cömertliği bildiğim için) söz verebilirim, onların desteklerini kabul etmeye hazır olacağız. Onlardan ve tüm diğer eğitimli dünyadan yardım istiyoruz. Ülkeleri, çıkarları ve dinleri farklı olsa da herkesin bu girişime destek vermesi gerekir. Gerçekten de tüm Avrupa'nın karşısında bugün onurunu koruması için iştirak edilmesi gereken iki savaş vardır: Biri kutsal bir savaştır, diğeri ise felsefi: Biri Hıristiyanların ortak düşmanına[13] karşıdır, diğeri ise neredeyse altı bin yıldır bizi baskı altında tutan güçlü ve barbar düşmanlarımıza, cehalete ve yanlış fikirlere karşıdır. Bunlara karşı ortak bir sefere çıkmamız gereklidir; tüm medeni milletler ordularını bir düşmana karşı, akıllarını da diğer düşmana karşı birleştirmelidir; ayrıcalıklar veya üstünlükler konusunda hiçbir ufak çekişmeye mahal verilmemelidir.

---

12 Sprat 1635 yılında kurulan Academie Française ile bu kitabın basılmasından bir yıl önce, 1666'da Paris'te Fransız dilini saflaştırmak ve yüceltmek için kurulan yeni Academie des Sciences adlı kurumu karıştırmış gibidir. (ç.n.)

13 1660'larda Osmanlı'nın Tuna üzerinden gelen ikinci saldırı dalgası, Fransa Kralı XIV. Louis'nin olağan düşmanları olan Avusturya Habsburg'larına Macaristan'daki topraklarını korumaya yardım edebilmek amacıyla asker göndermesine neden olmuştu. (ç.n.)

B. FİKİRLERİMİZ NEREDEN GELİR?

*1. İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**
John Locke

John Locke (1632-1704), Batı İngiltere'de, Püriten[14] bir avukatın oğlu olarak dünyaya gelir. Oxford'da felsefe eğitimi görür, ardından tıp alanına büyük ilgi duyar. Günümüzde daha çok siyaset teorisi konusunda yazdıklarıyla tanınan Locke, kendi döneminin önde gelen psikoloji uzmanlarındandır. 1690 yılında basılan *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* [An Essay Concerning Human Understanding] adlı eserinde, insanın boş bir levha [tabula rasa] olarak doğduğu, yıllar içinde edindiği tecrübelerle "oluştuğunu" savunur.

İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, Descartes'ın, "insanın temel fikirlerinin fıtri olduğu" yani, "doğmadan önce zihnine yerleştirildiği" şeklindeki yaygın kabul gören tezlerini çürütür mahiyettedir. Locke'un, insanın temel fikirlerinin fıtri olduğu iddiasına ilişkin eleştirisi ve bunun yerine önerdiği fikirler, bugün eğitim, estetik ve dinsel hoşgörü olarak adlandırılan birçok alandaki güncel görüşlerde devrim yaratmıştır.

Genel Olarak Fikirler ve Kaynakları

1. Fikirler düşüncenin nesneleridir. Herkes düşündüğünün ve düşündüğü sırada zihninin uğraştığı şeyin fikirler olduğunun bilincinde olduğuna göre, insanların zihinlerinde beyazlık, düşünme, hareket, adam, fil, ordu, karanlık sözcükleriyle başka sözcüklerin anlattığı türden fikirlerin bulunduğu kuşkusuzdur; demek ki ilk araştırılması gereken insanın bunları nasıl edindiğidir. İnsanların zihinlerine, ilk varoluş sırasında, doğuştan fikirler ve kimi temel nitelikler kazınmış olduğunun yaygın bir öğreti olduğunu biliyorum. Bu kanıyı daha önce genişliğine inceledim; şimdi de anlama yetisinin kendinde bulunan fikirleri nereden bulduğunu ve bunların zihne hangi yollarla ve aşamalarla geldiğini gösterdiğimde bundan önceki kitapta söylediklerimin çok daha kolay kabul edileceğini sanıyorum; bunun için de herkesin kendi gözlem ve deneyine başvuracağım.

2. Tüm fikirler duyum ya da düşünümden gelir. Öyleyse zihnin, bütün öz niteliklerinden yoksun, hiçbir fikri olmayan, özel deyimiyle, beyaz kâğıt olduğunu düşünelim; bu zihin nasıl donatılacaktır? İnsanın o devingen ve

---

14 William Tyndale tarafından kurulan İngiliz Kalvinizminin fırkası; Amerikan kıtasının kolonileşmesinin öncülerinden; günümüz ABD'sindeki köktenci ve evanjelik Protestan mezheplerinin temeli sayılır. Eski Ahit'e İsevilerden beklenmeyecek ölçüde bağlıdırlar ve bu nedenle, Yahudi olmadıkları halde Yahudiliğin geleneklerini gözetirler, hatta Yahudi olduklarını ileri sürenler için kullanılan "Judaizer" (Yahudileştirici) sıfatını hak ettikleri söylenir. (y.n.)

sınırsız imgeleminin, sınırsız bir değişiklik içinde ona işlediği bu geniş birikim nereden geliyor? Zihin aklın ve bilginin bütün gereçlerini nereden edinmiştir? Bunu tek sözcükle, deneyden diye yanıtlayacağım. Bilgimizin tümünün temelinde deney vardır ve o gereçlerin hepsi de oradan türetilmiştir. Anlama yetimizi düşüncenin bütün gereçleriyle donatan şey, ya dışsal duyulur şeyler üzerinde ya da zihnimizin algıladığımız ya da düşündüğümüz şeylerle ilgili olarak yaptığı içsel işlemlere yönelik gözlemlerdir. Bunlar, hem edinmiş olduğumuz hem de doğal olarak edinebileceğimiz bütün fikirlerin kendilerinden fışkırdığı iki bilgi kaynağıdır.

3. Fikirlerin kaynaklarından biri duyum nesneleridir. Duyularımız önce duyulur, duyulur nesnelere yönelirler ve zihne bu nesnelerin onları etkilemesinin değişik yollarına göre belirgin birçok algısını iletirler. Böylece bizdeki sarı, beyaz, sıcak, soğuk, sert, acı, tatlı fikirleriyle duyulur nitelikler dediğimiz bütün öteki niteliklerin fikirlerini ediniriz; bunları zihne duyuların ilettiğini söylerken, duyuların dışsal nesnelerden zihne, oradan o algıları üreten şeyleri ilettiklerini söylemek istiyorum. Fikirlerimizin büyük bölümünün bu büyük kaynağı, tümüyle duyularımıza bağlı olduğu ve anlama yetisine onlar aracılığıyla iletildiği için buna da duyum diyorum.

4. Fikirlerin öteki kaynağı zihnimizin işlemleridir. Deneyin anlama yetisini fikirlerle donattığı diğer kaynak, zihnimizin sahip olduğu fikirler üzerinde çalışırken kendi içimizde yaptığı işlemlerin algılarıdır; bu işlemler, ruhun kendileri üzerinde düşünüp onları incelemesi yoluyla, anlama yetisine bu işlemler olmadıkça nesnelerden edinemeyeceğimiz türden bir başka fikirler takımı sağlar. Algılama, düşünme, kuşkulanma, inanma, akıl yürütme, bilme ve isteme ve zihinlerimizin değişik edimlerinin hepsi böyledir; bunların bilincine vararak, onları içimizde gözlemlemekle, zihnimize bunlardan da duyularımızı etkileyen cisimlerden olduğu gibi, belirgin fikirler alırız. Bu fikir kaynağı herkesin kendindedir ve bu, dışsal nesnelerle ilgisi olmadığı için duyu değilse de, ona çok benzer ve buna içsel duyu denmesi uygun olur. Fakat ötekine duyum adı verdiğime göre, buna da düşünüm adını veriyorum, çünkü bunun sağladığı fikirleri zihin yalnızca kendi iç işlemleri üzerinde düşünerek edinir. (...)

5. Bütün fikirlerimiz bu iki kaynağın birisinden gelir. Ben anlama yetisinde, bu iki kaynaktan alınanların dışında herhangi bir fikrin bulunabileceğini sanmıyorum. Dışsal nesneler, zihne, hepsi de kendilerinin bizde ürettiği değişik algılar olan, duyulur fikirleri sağlar, zihin de anlama yetisine kendi işlemlerinin fikirlerini sağlar. Bunların birçok tipi, bileşimi ve bağıntısıyla birlikte tam bir incelemesini yaptığımız zaman bizim fikirler birikimimizin tümünü içerdiğini ve zihinlerimizde iki yoldan biriyle gelmemiş hiçbir şe-

yin bulunmadığını görürüz. Birisi kendi düşüncelerini incelesin ve anlama yetisini baştan başa araştırsın; sonra da orada bulduğu bütün özgün fikirler içinde, duyularının nesnelerinin ve bir de düşünüm nesnesi diye kabul edilen zihin işlemlerinin dışında başka fikir bulursa bana söylesin. O kimse zihninde ne denli büyük bir bilgi birikimi bulunduğunu düşünürse düşünsün, titiz bir araştırma sonunda orada yalnızca bu ikisinin sağladığı fikirleri bulacaktır; ancak belki de bunları, ileride göreceğimiz gibi, anlama yetisinin sonsuz değişikliklerle birleştirip genişlettiği biçimleriyle bulacaktır.

6. Çocuklar da gözlemlenebilir. Bir çocuğun dünyaya ilk gelişindeki durumunu inceleyen bir kimse, onda ilerideki bilgisinin temellerini oluşturacak türden birtakım fikirlerin bulunduğunu düşünmek için bir neden görmez. Çocuğun onlarla donanması aşama aşama olur. Bellek zaman ve düzeninin bir kaydını tutmaya başlamadan önce, apaçık ve yakın niteliklerin fikirleri yazılmış da olsa, kimi alışılmamış niteliklerle öylesine geç karşılaşılır ki, bunları tanımaya başladığı zamanı anımsayan kimse azdır. Eğer değseydi bir çocuk öyle yetiştirilebilirdi ki, büyüyünceye dek olağan fikirlerden bile pek azını edinmiş olurdu. Fakat dünyaya gelen her şey kendisini sürekli olarak değişik yönlerden etkileyen şeylerle kuşatılmış olduğundan, ister istemez çocukların zihnine değişik fikirlerin baskısı yapılmış olur. Yalnızca gözlerin açık oluşuyla, ışık ve renk her yerde el altındadır; sesler ve kimi dokunsal nitelikler kendilerine uygun duyumları harekete geçirmekten ve zihne giriş yollarını zorlamaktan geri kalmazlar; fakat eğer bir çocuk büyüyünceye dek bir yere kapatılırsa, nasıl çocukluğunda istiridye veya ananas tatmamış birisinde bu tatların fikirleri bulunmazsa, onda da kırmızı ya da yeşil fikirlerinin ortaya çıkmayacağının kolayca kabul edileceğini sanıyorum. (...)

İnanç, Akıl ve Birbirlerinden Ayrı Alanları

İnanç ile akıl arasındaki ölçülerin ve sınırların [olmayışı] (...) dünyadaki büyük karışıklıkların sebebi olmasa da birçok büyük tartışmanın ve hatanın sebebidir. Nereye kadar aklı, nereye kadar inancı takip ettiğimiz meselesi çözülene kadar boş tartışmalarla vakit geçirip dini meselelerde birbirimizi ikna etmeye çabalayacağız.[15] (...)

Akıl yürütmeyi, inançtan belirginliğine göre, zihnin doğal yetileriyle, yani duyum ve düşünüm yoluyla edindiği fikirlerden yaptığı çıkarımlarla ulaştığı önerme ve doğruların kesinlik ya da olasılıklarının bulunması diye kabul ediyorum.

15 Bu fikri Aziz Thomas Aquinas'ın *Summa Contra Gentiles*'te söyledikleriyle karşılaştırınız (sf. 235).

Öte yandan inanç, aklın çıkarımlarına değil de onların, olağanüstü bir iletişim yoluyla Tanrı'dan geldiğini bildiren kimseye duyulan güvene dayanan önermeler için gösterilen onaylamadır. İnsanlara doğruyu göstermenin bu yoluna vahiy diyoruz. (...)

Demek ki kesinliklerine, ister kendiliklerinden apaçık olan önermelerde olduğu gibi dolaysız bir sezgiyle, ister ispatlamalarda olduğu gibi aklın sağlam çıkarımlarıyla ulaşılmış olsun, bildiğimiz fikirlerin uyuşma ya da uyuşmamalarının açık algısına dayanan önermeleri benimsememiz ve onları zihnimize yerleştirmemiz için, zorunlu olarak bir vahyin yardımına gerek duymayız. Çünkü bilgi edinmenin doğal yolları onları oraya yerleştirebilir ya da daha önce yerleştirmiştir; bu, Tanrı'nın bize dolaysız olarak vahiyle bildirdiklerinin dışında elde edebileceğimiz en büyük güvencedir; ayrıca vahiye duyduğumuz güven de bunun bir vahiy olduğunun bilgisinden daha büyük olamaz. Fakat bu ad altındaki hiçbir şeyin apaçık bilgiyi sarsabileceğini ya da yıkabileceğini ve herhangi bir kimseye, anlama yetisine apaçık görünen bir şeyle doğrudan karşıtlık içindeki bir şeyin doğruluğunu kabul ettirebileceğini sanmıyorum. (...)

Eğer inanç ve akıl arasındaki sınır çizilmezse, dindeki bağnazlık ve aşırılıklara karşı çıkılamaz. Eğer inanç ve aklın alanları belli sınırlarla ayırt edilmezse, din konusunda akla hiç yer kalmaz ve dünyadaki birçok dinde görülen aşırı düşünce ve törenleri yerme olanağı ortadan kalkar. Çünkü insanlığı kaplayan ve bölen hemen bütün dinleri dolduran saçmalıkların büyük ölçüde akla karşı inanca başvurmaya bağlanabileceğini sanıyorum. Çünkü dinle ilgili şeyler sağduyuya ve bütün bilgilerin temel ilkelerine ne denli açıkça aykırı olursa olsun, insanlar bunlar için akla başvurmamayı ilke edinmişler, imgelemleriyle doğal boş inançlarını başıboş bırakmışlardır; böylece dinde öyle olağandışı görüşlere ve öyle aşırı uygulamalara gitmişlerdir ki, sağlam düşünen bir kimse onların delilikleri karşısında şaşırıp kalır ve bu uygulamaları büyük ve bilge Tanrı yönünden öylesine kabul edilmez bulur ki, bunların dengeli ve iyi yürekli birisi için gülünç ve çirkin olduğunu düşünmeden edemez. Gerçekte hayvanlardan en iyi ayırt etmesi ve akıllı yaratıklar olarak bizi özellikle hayvanların üstüne yükseltmesi gereken din, genellikle insanların akla hayvanlardan bile daha aykırı davranıp daha anlayışsız oldukları alandır. *Credo, quia impossibile est* (Buna inanıyorum, çünkü olanaksızdır). Bu söz sıradan insan için bir aşırı tutku coşkunluğu olabilir fakat insanların düşüncelerini ya da dinlerini yönlendirmede kötü bir kural olarak ortaya çıkar.

* John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*, Chicago, Henry Regnery Company, 1956, s.19-23, 336-337.

*2. İnsana Dair Deneme**

Alexander Pope

Alexander Pope (1688-1744), Londra'da zengin bir Katolik kumaş tüccarının oğlu olarak doğdu. Çalışkan olduğu kadar esprili olduğu anlaşılan delikanlı, genç yaşlarında girdiği hayli ayrıcalıklı edebiyat dünyasında döneminde moda olan tüm fikirlere maruz kaldı. 1732-34 yılları arasında yazılan *İnsana Dair Deneme [Essay on Man]* Pope'un çağdaşlarıyla olan tartışmalarını ve önceki yüzyılın felsefi eserlerinin izlerini yansıtır. Özellikle de Locke felsefesinin etkisi altında kalmıştır.

Alexander Pope, büyük edebiyatçılar ya da teorisyenler arasında sayılmamakla birlikte, aşağıdaki uzun şiirinde görüleceği üzere, On Sekizinci yüzyılda insan doğası, güçleri ve sınırları konusundaki tüm düşünceleri bir araya getirmiş, sunmuş olmasıyla değerlidir.

Gelin (çünkü hayatın bize sağlayabildiği
Bizi biraz gözetmek ve sonra ölmeye bırakmaktır)
Tüm insan manzaraları üzerine uzun uzun söyleşelim;
Büyük bir hayretle! Ama plansız değil;
Vahşi bir yer, ağaçlar ve çiçeklerin rasgele açtığı;
Veya bir bahçe, içindeki yasak meyvelerin ayarttığı.
Gelin beraberce bu geniş tarlanın hakkından gelelim,
Hem açık hem de gizli ürünleri görmeyi deneyelim!
Keşfedelim gizli arazilerde, sersemletici tepelerde
Körlemesine sürünenleri, görmeden süzülenleri;
Doğanın gözü dolanır, uçarken çılgınca ileri atılır,
Yaşayan âdetler yükselirken ona yakalanır:
Zorunluysak güleriz, becerebilirsek saklanırız;
Ama Tanrı'nın yollarını insana anlatırız.
Önce söyle, yukarıda Tanrı, aşağıda insan,
Neyi akılla bulabiliriz, bildiğimiz nedir ki?
İnsana dair ne görüyoruz ki, oysa burasıdır yeri
Aklını kullandığı veya sırtını dayadığı?
Sınırsızdır Tanrı'nın bilindiği dünyaların sayısı,
Ama bizim gördüğümüz sadece bizdeki yansıması.
O uçsuz bucaksız genişliklere nüfuz eder,
Görür ki tek bir evren oluşturur gezegenler,
Gözler sistemlerin birbiri içine nasıl geçtiğini,
Hangi gezegenlerin diğer güneşlerin etrafında gezdiğini,
İnsanların gördüğü yıldızlarda ne farklar olduğunu,

Söyler belki göklerin bizi neden böyle yarattığını....
Ey kibirli insan! Göreceksin sebebini,
Neden böyle zayıf, böyle küçük ve kör yaratıldığının!
Önce yapabilirsen bil bakalım daha zor olan sebebi
Neden yaratılmadın daha zayıf, daha kör veya daha az!
Sor bakalım dünya anaya, meşeler neden
Uzundur ve güçlüdür gölgeledikleri bitkilerden?
Veya yukarıdaki, ötedeki alanlara sor,
Jüpiter'in uydusu neden küçüktür Jüpiter'den?
Mümkün olan tüm sistemler içinde,
Sonsuz bilgelik yaratacaktır en iyisini,
Orada tam ve olsa da olamasa da her şey uyum gösterir,
Ve yükselen her şey belirlenmiş bir düzeye yükselir;
Sonra, hayatın ölçeğini düşünürken, ne basit,
Bir yerlerde olmalı insan diye bir derece;
Esas soru (uzun zamandır tartışma koparan)
Şudur sadece: Tanrı koymadı mı onu yanlış yere?
Söz konusu insansa, ne kadar yanlış desek de
Yeri doğru olmalıdır diğerlerine göre.
İnsanların işlerinde, büyük acılarla yapılmış olsa da
Binlerce hareketin tek bir amacı vardır;
Tanrı ise tek hareketle amacına ulaşır;
Üstelik başka amaçlarla da kullanılır.
Yani temelde burada yalnız görülen insanın,
Belki bilinmeyen bir kürede bir benzeri vardır,
Bir çarkı çevirir, başka bir amaca ulaşır;
Bizim gördüğümüz tümü değil, sadece bir parçasıdır.

(...)

İnsan mükemmel değil, göklerin kabahati bu demeyin;
Deyin ki insan mükemmeldir olabileceği kadar;
Bilgisi durumuna ve yerine uygundur,
Zamanı bir andır, uzaydaki yeri nokta kadar.
Belirli bir kürede mükemmel olmaksa amaç,
Ne fark eder önce sonra, orası burası?
Bugün burada kutsanmış olanın,
Bin yıl önce başlamıştır yolculuğu.

(...)

Bu insan ne yapsın? Şimdi yukarı doğru yükselir,
Melekten biraz daha aşağıda, ama yakında yetişir;
Bakıyor aşağılara, ne kadar da mutsuz yüzü,
Nasıl arzular ayıdaki postu, boğadaki gücü.
Yaratılan her şey onun içindir, onun için var,
Hepsinin gücüne sahip olsa, onlar neye yarar?
Bu yüzden doğa, cömertleşmeden
Uygun organlara uygun güçler tayin eder,
Elbette her ihtiyaç karşılanır,
Şuraya biraz hız, oraya biraz güç gider;
Hepsi tam da ihtiyacı karşılayacak kadardır;
Ne ekleyecek, ne çıkartacak bir şey vardır.
Her hayvan, her böcek halinden memnundur;
Gökler sadece insana karşı mı melundur?
Şu akıllı dediğimiz insan, tek başınayken,
Bunca nimetten mahrum olsa neyle mutlu olacaktır?
İnsanın mutluluğu (gurur izin verirse bu nimete)
Göz dikmemektir insanlıktan ötesine,
Ne vücudun ne de ruhun güçleri bölünebilir,
Ama kendi doğası ve durumu neye dayanabilir[16].

(...)

Dur o zaman, eksiklerden de bahsetme:
Kutsanmamız neleri suçladığımıza bağlıdır.
Kendi yerini bil: Bu tür, bu derece
Körlük ve zayıflık, göklerin ihsanıdır.
Kabul et – bu veya başka bir kürede,
Becerebildiğin kadar kutlu olmaya çalış:
Tek düzenleyici gücün ellerinde,
Veya doğum veya ölüm anında.
Tüm doğa aslında bir sanattır, onlar bilmezler;
Tüm şanslar, yönler, sadece sana görünmezler;
Tüm anlaşmazlıklar, ahenkler, anlaşılmaz;
Tüm kısmen kötü olanlar evrensel olarak iyidir:
Ve gurura rağmen, aklın yanılmasına rağmen,
Tek gerçek alenidir: "Mevcut olan doğrudur."

16 Bu pasajı Pico della Mirandola'nın *İnsan Haysiyetine Dair* adlı eseriyle karşılaştırınız (sf. 440).

(...)

Sen kendini bil, bırak Tanrı'yı incelemeyi;
Kendindir kendinin asıl bileceği.
Sen ki durursun çift yanı deniz bir karada,
Aklı karanlık cüssesi kaba:
Çokça bilgili şüpheden yana eşi yok,
Almamış ama sabırdan hissesini,
Sallanır durur orta yerde şaşkın gitmekte ya da kalmakta,
Tanrı mı yoksa bir canavar mı olduğunu sanmakta;
Şaşkındır şaşkın bedeni mi aklı mı var seçmekte,
Ölmek için doğmuş kullanır aklını sadece günah işlemekte;
Ne farkı var sanki birbirinden cahilliği de mantığı da,
Ya çok az düşünür ya da çok fazla:
Kördüğüm olmuş birbirine düşünce ve tutkunun hayali;
Söver kendi kendine över kendi kendine;
Yaratılmıştır yarı yükselmek yarı düşmek için;
Her şeyin büyük efendisi fakat her şeye bir yem;
Kendisidir ancak yargılayabilir gerçeği;
Kendisidir sonsuz hatalar içinde;
Şanı, şakası ve bilmecesidir dünyanın!
Git üstün yaratık! ilmin ışığına çık,
Toprağı ölç havayı tart ve ceziri incele;
Gezegenlere hangi yörüngelerde döneceklerini öğret,
Zamanı yeniden ayarla güneşi düzene koy;
Eflâtunla birlikte gökteki yıldızlara ulaş.
İlk güzele git, ilk bütüne ve ilk doğruya git;
Ya onu izleyenlerin izlerinden yürü,
Ya da mantığı bırak pervane gibi dönen doğulu papazların yaptığını yap;
Ve çevir kafalarını güneşi takip etmeleri için.
Git ölümsüz akla yönetmeyi öğret –
Sonra kendine dön ve aptallığını kabullen.

(...)

İnsan doğasına hükmeden iki prensip vardır;
Kendini beğenme harekete geçirir, akıl ise kısıtlar;
Ne ona iyi, ne diğerine kötü diyebiliriz,
Her biri kendi her şeyi harekete geçirir ve yönetir, kendi işini yapar:

Ve onların düzgün çalışabilmesi için,
Her şeyi iyi kabul et, uygun olmayanı da kötü.
Kendini beğenme, hareketin kaynağı, ruhu canlandırır;
Aklın buna karşılık gelen dengesi her şeyin hükümdarıdır.
Ancak insan bundan başka hiçbir eyleme katılamaz,
Ama bu hareketi de bir sonuç sağlamaz;
Bir bitki gibi yerinde sabit kalır,
Beslenir, büyür ve ister istemez çürür;
Yahut meteor gibi boşlukta alevler saçarak ilerler;
Diğer şeyleri mahvederken kendini de eder.

(...)

Gör bak! Göklerin bize bahşedebileceği tek lütuf;
Hissedenler tadını alır sadece, ama düşünenler bilir;
Ama talihli olan fakir ve eğitimli olan kör,
Kötüler ıskalar onu; iyi ve eğitimsiz olanlar bulur;
Hiçbir mezhebe köle değildir, özel bir yol tutmaz,
Doğaya bakar sadece ve doğanın Tanrısına;
Takip eder o büyük amacı bağlayan zinciri,
Birleştiren göklerle yeryüzünü, ölümlüyle ölümsüzü;
Kutsanmamış kimsenin göremeyeceğini görür,
Biraz yukarı, biraz aşağı dokunur;
Yükselen o bütünün birleşmesini öğrenir,
İnsan ruhunun ilk ve son amacını;
Bilir İnancın, kanunun ve ahlakın başladığı yeri,
Ve bittiği yeri; Tanrı sevgisini ve insan sevgisini.

* Alexander Pope, *İnsana Dair Deneme*, editör Maynard Mack, "Twickenham Edition", New Haven: Yale University Pres, 1950, s. 14-20, 22-23, 36-38, 49-51, 53-59, 62-63, 160-161.

*3. Antiklere ve Modernlere Dair Bir Parantez**

Fontenelle

Fontenelle'in 1688 basımı *Antiklere ve Modernlere Dair Bir Parantez* (Digression sur les Anciens et les Modernes) adlı eseri, "bilginin gelişimi fikrini tam bir doktrin olarak formüle eden" ilk kitap olarak bilinmektedir.

Antikler ile modernler arasındaki üstünlük sorusu, eski günlerdeki ağaçların bugünkülerden daha büyük olup olmadığını bilmeye indirgendi. Eğer öyleyse geçtiğimiz yüzyıllarda Homer, Platon ve Demostenes'in eşdeğeri bulunamaz ama bizim ağaçlarımız da bu kadar büyükse onlara eşit olabiliriz.

Gelin bu paradoksu çözelim. Eğer antikler bizden daha fazla zekâya sahip idiyse, bunun sebebi o dönemdeki beyinlerin daha düzenli olması, daha sıkı ve hassas liflerden oluşması ve daha fazla hayvansal ruh içermesidir ama hangi erdeme göre beyinleri daha düzenli hale getirilmiştir? Ağaçlar da daha büyük ve güzel olmuş olabilir, çünkü doğa daha genç ve dinç idiyse, hem ağaçlar hem de insan beyinleri bu gençliği ve dinçliği hissetmiş olmalıdır.

Antiklerin hayranları, o insanların iyi zevklerin ve aklın kaynağı olduğunu, ilham kaynağı olarak tüm insanlara yol gösterdiklerini, ancak onlara hayran olduğumuz oranda akıllı olduğumuzu, doğanın bu büyük orijinal insanları üretirken kendi kendini tükettiğini ve onların farklı bir tür olduğunu söylerken biraz dikkatli olmalıdır. Fizik, bu güzel cümlelerle aynı fikirde değildir. Doğa her zaman aynı olan bir tür hamur kullanır, bu hamuru yıllardır kalıba döker ve döker. Böylece insanları, hayvanları ve bitkileri biçimlendirir. Emin olun Eflâtun'u, Demosthenes'i ve Homer'i, bizim bugünkü filozoflarımızdan, hatiplerimizden ve şairlerimizden daha güzel veya daha iyi hazırlanmış bir çamurdan yaratmamıştır.

***

Yüzyıllar, insanlar arasına doğal bir farklılık koymamıştır. Ne de Yunanistan, İtalya ve Fransa'nın birbirine çok benzeyen iklimi Yunanlılar, Latinler ve bizim aramızda kayda değer bir farka sebep olmuştur. Gördüğünüz gibi antikler ve modernler, Yunanlılar, Latinler ve Fransızlar tamamen denktir.

***

Antiklerin taraftarları, her şeyi icat ettikleri için antiklerin bizden çok daha zeki olduklarını iddia eder. Hiç de öyle değildir, bizden sadece zaman açısından öndedirler. (...) Onların yerinde biz olsaydık biz keşfederdik; onlar bizim yerimizde olsa keşfedilen şeylerin üzerine yeni şeyler eklerdi. Burada büyük bir gizem yoktur.

***

Antiklerin sahip oldukları yanlış görüşlerin, yaptıkları kötü akıl yürütmelerin ve anlattıkları aptallıkların sınırsızlığını da hesaba katıyorum. Ne olursa olsun, akla uygun herhangi bir şeye bir seferde ulaşmamıza izin vermeyen koşullar altındayız. Bundan önce uzun bir zaman boyunca her türden hata ve her seviyede küstahlık yaparak yoldan çıkmamız gerekiyordu.

Bazıları, doğanın tüm oyununu, cisimlerin biçimleri ve hareketlerinden oluşurmuş gibi göstermenin basit olacağını düşünür. Ama bu görüşe varmadan önce Platon'un idea'larını, Pisagor'un sayılarını ve Aristo'nun niteliklerini denememiz gerekiyordu; tüm bunların yanlış olduğu belli olunca doğru sisteme ulaşabildik. Bence sonunda doğruya ulaşmamızın sebebi başka bir alternatif kalmaması ve mümkün olan tüm zamanı kullanmamıza izin verilmemesidir. Bulabileceğimiz yanlış fikirleri bizden önce tükettikleri için antiklere borçluyuz; onların hatalara ve cehalete ödedikleri bedellerin mutlaka ödenmesi gerekiyordu ve bizim için zemini temizleyenlere bu yüzden şükran duymalıyız. (…)

Felsefenin temeli olan ve diğer her şeyi etkileyen akıl yürütme yöntemi bu yüzyılda büyük oranda mükemmelleştirilmiştir. (...) Bence, bize öğrettiği o doğru kurallara göre incelendiğinde önemli bir kısmı yanlış veya çok belirsiz olan kendi felsefesinden bile daha önemli olan bu yeni akıl yürütme yöntemini ortaya koyan Descartes'tır. Sadece fizik ve matematik alanındaki değil, din, ahlak ve eleştiri alanlarındaki iyi çalışmalarımıza da bugüne kadar neredeyse hiç bilinmeyen bir kesinlik ve hassaslık hâkimdir.

Ben eminim ki bu çalışmalar daha da ileri gidecek. (...) Bir gün biz de antik olacağız; bizden sonraki nesillerin, kendi sıraları geldiğinde, özellikle en zor ve üzerinde en az çalışılmış olan ve diğerlerinden ayrı duran bir bilim olan akıl yürütme yönteminde bizi düzeltmeleri ve hatta aşmaları çok doğal değil mi?

***

Şüphesiz doğa Cicero'nun ve Titus Livius'un kafalarını nasıl biçimlendirdiğini mükemmelen hatırlıyordur. Doğa her yüzyılda potansiyeli büyük adamlar yaratır ama her yüzyıl bu kişilere yeteneklerini kullanma izni vermeyebilir. Barbar istilaları, bilim ve sanata tamamen düşman veya pek az ilgi gösteren hükümetler, Çin'de anatominin gelişmesini engelleyen, kadavralara duyulan saygı gibi sonsuz sayıda farklı biçim alabilen önyargılar ve fanteziler, evrensel savaş koşulları ve benzeri durumlar sıklıkla uzun zevksizlik ve cehalet dönemlerine sebep olmuştur.

***

Tüm yüzyılların insanları ile tek bir insan arasında az önce yapmış olduğumuz karşılaştırma, genişletilerek antikler ile modernler arasındaki soruya uygulanabilir. İyi eğitilmiş bir zihin, yani önceki yüzyılların tüm zihinlerinden oluşan bir zihin, zamanın başından bu yana biçimlendirilmiş demektir. Bu nedenle, dünyanın ilk gününden bugüne kadar yaşayan bir insan, çocukluğunu hayatın en acil çözüm bekleyen ihtiyaçlarıyla uğraşarak geçirmiştir;

gençliğinde şiir ve belagat gibi hayal gücü gerektiren şeylerde başarılı olmaya başlamış ve böylece ateş kadar güçlü olmasa da akıl yürütmeye başlamıştır. Artık olgun bir insan olmuştur, daha güçlü biçimde akıl yürütmüş ve hiç sahip olmadığı kadar çok ışığa sahip olmuştur. Savaş tutkusu onu meşgul etmemiş ve sonunda geri döneceği bilimleri önceden küçümsememiş olsa çok daha fazla gelişmiş olabilirdi.

Böylesine olası bir karşılaştırmanın mantıksal sonuçlarına ulaşamamak büyük şanssızlık, ancak bu insanın asla yaşlılık dönemi olmayacağını itiraf etmeliyim; her zaman gençliğe uygun ve olgunluk çağına uygun birçok şeyi yapmak için aynı derecede güçlü olacak. Yani alegoriyi bir kenara bırakırsak, insanlar asla yozlaşmayacak ve yüzyıllar boyunca iyi zihinlerin sağlam görüşleri birbirinin üzerine inşa edilecek.

***

Bu yüzyılın büyük insanları, gelecek nesiller için gayet hayırseverce hisler besliyorlarsa, onlara eski nesillere asla çok fazla hayran olmamaları ve en az onlar kadar hevesli olmaları konusunda uyarıda bulunmalıdır. Antiklere aşırı hayran olmak kadar şeylerin gelişimini engelleyen ve zihinleri sınırlayan başka bir şey yoktur. İnsanlar Aristo'nun otoritesi önünde eğildiklerinden ve gerçeği doğada değil, sadece onun gizemli yazmalarında aradıklarından sadece felsefe gelişmemekle kalmamış, anlaşılmaz idea'ların dipsiz derinliklerine düşmüştür ve buradan ancak çok büyük zorluklarla çıkartılabilmiştir. Aristo asla gerçek bir felsefe üretememiş ve bir felsefenin ortaya çıkmasını da başarıyla engellemiştir. İşin kötü yanı, uzun zaman önce insanlar arasında oluşan böylesi bir fanteziyi yıkmak, saçma olduğu anlaşıldıktan sonra bile çok uzun sürmüştür. İleride bir gün insanların Descartes'tan bu biçimde etkilenmesi ve onu Aristo'nun yerine koyması da neredeyse bu derecede sakıncalı olacaktır.

* *Ouvres Diverses de M. de Fontenelle, La Haye: Gosse & Neaulme: 1728, cilt II, s. 125, 127-130, 133-134, 137.*

*4. Yeni Bilim [Scienza Nuova]**

Giovanni Battista Vico

Giovanni Battista Vico, 1668 yılında Napoli, İtalya'da doğdu. 1697 yılında verdiği hitabet dersleri sayesinde profesör olsa da onun Batı düşüncesine esas katkısı hukuk felsefesi ve tarih alanlarındadır. Çalışmaları, altmış yedi yaşındayken Napoli Kralı'nın tarihçisi olarak atanmak suretiyle ödüllendirilir. 1725 yılında yazdığı *Yeni Bir Bilimin*

Prensipleri [Principi di Scienza Nuova d'intorno alla Comune Natura delle Nazioni] ölümünden bir yıl önce (1744) yayınlanan üçüncü baskısında genişletilmiş ve neredeyse baştan yazılmıştır.

Çoğunlukla Aydınlanma düşüncesinin dışında sayılsa da, Vico'nun hukuku insanlık tarihi bağlamında çözümleme çabaları, gelişme sürecinde olan Avrupa geleneğini şekillendiren etmenlerden biri olarak önemlidir. Öte yandan, Vico'nun toplumsal kalkınmanın evrelerine ilişkin düşünceleri, hayli özgün olup, çağının akımlarının dışında yer alır. (FF)

Milletlerin Yolu

Şimdi gelin (...) milletlerin tuttuğu yolu tartışalım; çeşitli ve farklı geleneklerine tam bir uyum içinde gelişmelerine rağmen, Mısırlıların kendilerinden önceki dünyada geçtiğini söylediği birbirini takip eden üç çağı yaşar tüm milletler: tanrılar çağı, kahramanlar çağı ve insanlar çağı. Çünkü milletlerin doğaları üç ayrı türde olsa da tüm milletler bu bölümlemeye uygun olarak kesintisiz bir sebepler ve sonuçlar düzenini takip eder. Bu üç tür doğadan üç tür gelenek oluşur; bu gelenekler sayesinde üç ayrı doğal kanun türü gözlemlenir; bu kanunların sonucunda da üç tür devlet veya milletler topluluğu ortaya çıkar. (...)

Üç Doğa Türü

İlk doğa türü, akıl yürütme güçleri çok zayıf olanlarda pek güçlü olan hayal gücünün yarattığı bir aldanmayla şairane veya yaratıcı olarak adlandırılan, ilahi diyebileceğimiz bir doğadır, çünkü fiziksel şeyleri Tanrı tarafından canlandırılan özsel varlıklar olarak tanımlar, bu fiziksel şeylere, kendi uygun bulduğu tanrıları tayin eder. Putperest[17] milletlerdeki ilk bilge kişiler olan teolojik şairlerin doğasıydı bu; bu putperest milletlerin tümü, kendi tanrıları olduğu inancına sahipti. Ayrıca bu doğa hiddetli ve zalim bir doğaydı ama hayal güçlerinin bahsettiğimiz hatası nedeniyle insanlar kendi yarattıkları bu tanrılardan ölesiye korkuyordu. Bu dönemden iki ebedi özellik kaldı geriye: Bir, insanların hiddetini kısıtlayacak kadar güçlü olan tek vasıta dindi; iki, dinler ancak onlar üzerinde hâkimiyet sahibi olan kişiler içsel olarak saygılı ise gelişirdi.

İkinci doğa kahraman doğasıydı ve kahramanların ilahi bir kaynaktan geldiğine inanılıyordu, çünkü her şeyi tanrıların yarattığına inandıkları için

17 "Putperest" sözü burada eski ve genel anlamında, Yahudi olmayanlar, yani kâfirler anlamında kullanılmıştır. (ç.n.)

kendilerini Jüpiter'in çocukları olarak görüyorlardı, onun koruması altındaydılar. Bu yüzden insani (hayvani değil) bir tür oluşturuyorlardı ve kahramanlıklarını, insan ırkının prensleri olmalarından kaynaklanan erdemlerin sağladığı doğal asalete dayandırıyorlardı. Rezil ve hayvansal komünlerinden kaçarak oradaki çatışmalardan kaçan ve yanlarına sığınanlar karşısında bu doğal asaletleriyle övünüyorlardı; çünkü o zamana kadar tanrısız yaşadıklarından kahramanlara göre onlar sadece hayvandı. Bu iki doğayı yukarıda tartıştık.

Üçüncüsü ise insan doğasıdır, akıllı ve bu nedenle alçakgönüllüdür, müşfik ve sağduyuludur; vicdanı, aklı ve görevi bilir ve kanunu tanırlar.

Üç Tür Gelenek

İlk gelenekler, selden yeni kurtulan Deucalion ve Pyrrha[18] gibi din ve dindarlıkla dopdoluydu.

İkinci gelenek Aşil'le ilintili olanlar gibi öfkeli ve titizdi.

Üçüncü gelenek itaatkârdır, vatandaşlık görevlerini bilen kişiler tarafından oluşturulmuştur.

Üç Tür Doğal Kanun

İlk kanun ilahi kanundu, çünkü insanlar kendilerinin ve tüm mülklerinin tanrılara bağlı olduğunu düşünüyordu. Bunun sebebi de her şeyi bir tanrı ya da tanrı tarafından yapılmış bir şey sanmalarıydı.

İkinci kanun kahramanların kanunuydu, gücün kanunuydu ama din tarafından kontrol ediliyordu; sadece din bile gücü insan kanunlarının geçemeyeceği ve kimsenin gücünün ötesinde hâkimiyet kurmaya yetmeyeceği sınırlar içinde tutabiliyordu. Bu yüzden Tanrı, hiddetli bir doğaya sahip ilk insanların din sayesinde güce doğal olarak teslim olmasını ve henüz akıl yürütme yetisine sahip olmadıklarından doğru olanı ilahi kehanetlerle danışarak öğrenebilecekleri talihle ölçmelerini takdir etmişti. Gücün kanunu, doğru olanı mızrağının ucuyla gösteren Aşil'in kanunuydu.

Üçüncü kanun ise tam olarak gelişmiş insan aklı tarafından belirlenen insan kanunudur.

---

18 Sel efsanesinin Yunan mitolojisindeki versiyonunda sadece Teselyalı Kral Deucalion ve Kraliçe Pyrrha tufandan sonra hayatta kalır. Vico'nun Nuh yerine onları örnek vermesi diğer ilkel dinlerle birlikte Eski Ahit Yahudiliğini de reddettiğinin açık bir delilidir. (ç.n.)

Üç Hükümet Türü

İlk hükümet türü ilahi hükümetti veya Yunanlıların dediği gibi teokratikti, yani insanlar her şeyin tanrılar tarafından idare edildiğine inanıyordu.[19] Bu dönem, tarihte bildiğimiz en eski şey olan kâhinlerin dönemiydi.

İkincisi kahramanlara dayalı veya aristokratik devlet idi, yani en asil olanların hükümeti yönetmesi demekti, ancak buradaki asalet güce bağlıydı. Yunanlılar bu hükümetlere asil anlamında kullanılan, Heraklitlerin Hükümeti dedi (Herkül'ün soyundan gelen erkeklerin hükümeti); bu kişiler erken dönem Yunanistan'ına dağılmıştı ve Sparta'da varlıklarını sürdürdüler. Ayrıca Yunanlıların Saturnia (antik İtalya), Girit ve Asya'da dağınık halde buldukları kişileri temsilen bu tip hükümetlere Curetes Hükümetleri de denmiştir; ardından da Roma İmparatorluğu döneminde adını meclise silahlarıyla gelen rahiplerden alan Quirites Hükümetleri denmiştir. Böylesi hükümetlerde, yukarıda da açıkladığımız gibi, ilahi kaynaklı asil doğaların farkını ortaya koymak için tüm medeni haklar egemen düzeni oluşturan kahramanlarda toplanmıştı; avam sınıfın hayvan kökenli olduğu düşünülüyor ve onlara sadece yaşamın ve doğal özgürlüğün tadını çıkarma hakkı veriliyordu.

Üçüncüsü insan hükümetleridir; bu hükümetlerde insanın gerçek doğası olan akıllı doğanın sağladığı eşitlik sayesinde herkes kendi şehrinde özgür olarak doğar ve kanunlar karşısında eşit sayılır. Şehirdeki adil güçlerin herkes veya en azından çoğunluk tarafından oluşturulduğu, böylece bu insanların popüler özgürlüğün efendileri haline geldiği popüler şehirler buna örnek sayılabilir. Hükümdarın tüm tebaasını kendi kanunları karşısında eşit hale getirdiği ve tüm silahlı güçleri elinde tuttuğundan dolayı sivil doğa farklılıklarını belirleyen tek güç olduğu monarşiler de başka bir örnektir.[20] (...)

Milletlerin Dirilişinde İnsani Şeylerin Tekrar Edişi

Bu esere dağılan ve pek çok konuyla ilişkili olan sayısız pasajda ilk barbarlık zamanları ile yeniden ortaya çıkan barbarlık zamanları arasındaki dehşetli ilişkiyi gözlemledik. Bu pasajlarda milletlerin dirilişinde insani şeylerin nasıl tekrar ettiğini açıkça anlıyoruz. Bunu daha açık biçimde teyit etmek için bu son kitapta bu argümana özel bir bölüm ayırmak istiyoruz. Böylece erken antik dönemin en bilgili kişilerinden olan Varro'nun[21] kronolojik bölümlemesinde "muğlak" zamanlar olarak tanımladığı ilk barbarlık

19 Bkz. *Mısır'dan Çıkış* (sf. 10).

20 Bu paragrafı Aristo'nun *Politika* adlı eseriyle karşılaştırınız (sf.142).

21 Romalı tarihçi, Marcus Tarentius Varro (İ.Ö. 116-27). (ç.n.)

döneminden bile daha muğlak kalmış ikinci barbarlık dönemine biraz ışık tutmayı amaçlıyoruz. Ayrıca en iyi ve en büyük tanrının tüm milletlerdeki insani şeylerin kendi inayetinin ağza alınmaz emirlerine hizmet etmesini sağlamak için kendi takdiriyle nasıl öğütler verdiğini de göstereceğiz. (...)

Tanrı insanüstü yollardan iş görürken Hıristiyan dininin doğruluğunu ortaya çıkarmak ve teyit etmek için şehitlerin erdemlerini Roma'nın gücüyle ve Kurucu Babaların mucizelerini ve öğretilerini Yunanlıların boş bilgelikleriyle karşı karşıya getirmiştir; dinin kurucusunun gerçek tanrılık özelliğiyle savaşmak için her yöndeki savaşçı milletler harekete geçmek üzereyken, (gerçek dinin) insani olayların doğal akışı uyarınca sağlam biçimde yerleşebilmesi için milletler arasında yeni bir insanlık düzeninin ortaya çıkmasına izin vermiştir.

Bu ilahi öğüdü takip ederek gerçekten ilahi olan dönemleri geri getirmiştir; bu dönemde Katolik krallar her yerde, koruyucusu oldukları Hıristiyan dinini savunmak için diyakozlara cüppeler bağışlamış ve kendi kutsal kişiliklerini Tanrı'ya adamışlardır (bunun için de Kutsal Kral unvanını korumuşlardır). (...) Bu nedenle, ilk Hıristiyan krallar, silahlı dinler yaratarak Katolik Hıristiyan dinine bağlı bölgelerini Aryanlara (Aziz Jerome Aryanların neredeyse tüm Hıristiyan dünyasını kandıracağını söyler) ve Serazenlere ve diğer sayısız dinsize karşı korumuştur.

Böylece, gerçekte, kahraman kişilerin saf ve dinsel savaşları -pura et pia bella- geri dönmüştü ve bu yüzden tüm Hıristiyan güçler, eskiden Haçlı Seferi adlı savaşları başlatırken ortaya çıkardıkları sancaklarında görünen haçlar yerine taçlarının temsil ettiği yeryüzünden destek almaya başlamışlardı. (...)

Üstelik, Beşinci yüzyıldan itibaren birçok barbar millet Avrupa'yı ve Asya'yı ve Afrika'yı doldurmaya başladığından ve fethedilenler fethedenleri anlayamadığından, Katolik dinin düşmanlarının barbarlığı yüzünden o zor zamanlardan geriye avam dillerinde hiçbir güncel belge kalmamıştır; ne İtalyanca ne Fransızca ne İspanyolca ne de Almanca. (...) Önceden bahsedilen milletler içinde sadece barbar Latinlerden geriye kalan bazı belgeler mevcuttur, onları da sadece din adamı unvanına da sahip olan çok az asil kişi anlayabilmiştir. Bu nedenle, tüm o mutsuz çağlarda milletlerin birbiriyle sessiz bir dille anlaştığını varsayabiliriz. Avam dillerindeki belgelerin azlığı yüzünden her yerde aile armalarından oluşan bir hiyeroglif yazı yeniden ortaya çıkmış ve böylece mülkiyet hakkını kesinleştirmek için (yukarıda açıkladığımız gibi) evlerde, mezarlıklarda, tarlalarda ve hayvan sürülerinde derebeyi haklarının simgeleri kullanılmış olmalıdır.

"Dinsel temizlenme" adı verilen ilahi hükümlerin bazı türleri de yeniden ortaya çıkmıştır. Bu hükümlerin bir türü de, yukarıda açıkladığımız gibi, ilk

barbarlık döneminden alınan düellolardır, ancak bu eylem kutsal dini yasalarca tanınmamıştır.

Kahramanlık yağmaları da yeniden ortaya çıkmıştır. Yukarıda da gördüğümüz gibi, kahramanlar soyguncu olarak adlandırılmayı bir onur olarak kabul ediyordu, artık korsan sözü bir asalet unvanı haline gelmişti.

Gözlemlediğimiz gibi, kahramanca misillemeler de geri dönmüştü ve bu durum Bartolus'un[22] dönemine kadar devam etti.

Son barbar döneminin savaşları, ilk barbar dönemde gördüğümüz gibi din savaşları olduğundan kahramanlığın getirdiği kölelik de yeniden ortaya çıkmıştı ve bu durum Hıristiyan milletler arasında da çok uzun süre devam etti. O dönemdeki düellolar nedeniyle fatihler fethedilenlerin tanrısız olduğunu düşünüyordu (düelloları tartışırken buna işaret etmiştik) ve onları hayvan olarak görüyordu. Bu milli duygular Hıristiyanlar ve Türkler arasında hâlâ devam etmektedir. Bir Hıristiyan için Türk kelimesi köpek demektir (Hıristiyanlar Türklere medeni biçimde davranmak istediklerinde veya bunu yapmak zorunda kaldıklarında onlara Müslümanlar, yani gerçek inananlar diyordu); diğer yandan, Türkler de Hıristiyanlara domuz der. Bu yüzden her iki taraf da savaşlarda kölelik uygulamasına hâlâ devam etmektedir, ancak Hıristiyanlar bunu biraz daha ılımlı biçimde yapmaktadır.

* *Giovanni Battista Vico'nun Yeni Bilimi* adlı eserden yeniden basılmıştır. 3. baskıdan, 1744 çevirenler Thomas Goddard Bergin ve Max Harold Fisch, s.299-305, 355-359.

C. "AYDINLANMA" BİLİMİ SELAMLIYOR

*1. Descartes ve Sör Isaac Newton Hakkında**

Voltaire

Voltaire, *İngilizlere Dair Felsefi Mektuplar* (Lettres philosophiques sur les Anglais) adlı kitabını bastırdığı 1733 yılında zaten ünlü bir yazardır. Diğer eserleri gibi bu kitapta da İngiliz fikirlerini açıkça övüyor olması, Fransız düşüncesinin birtakım unsurlarına yöneltilen alaycı bir saldırı olarak görülür (ki öyledir) ve eleştiri bombardımanına tutulmasına neden olur. Ancak, Voltaire'in tüm mektupları alaycı değildir. Nitekim, aşağıdaki mektupta yazarın hem Fransız hem de İngiliz dahilerine saygı göstermek için büyük çaba gösterdiği görülür. Bununla beraber, "dahiler" arasında ayırım yapmaktan kaçınmamış, sonuçta bir grubu diğerinden üstün tuttuğunu saklamamıştır.

22 Sassaferrato'lu Bartolus (Bartolo) (1314-1357), İtalyan hukukçu. (ç.n.)

Londra'ya varan bir Fransız diğer her şey gibi buradaki felsefeyi de çok farklı bulacaktır. Basınç dolu bir dünyayı arkasında bırakmıştır, burada vakumla karşılaşır. Paris'te evren zeki madde parçacıklarının bir girdabı iken, Londra'da böyle bir şey görmek mümkün değildir. Fransa'da gelgitin sebebi ayın yaptığı baskıdır ama İngiltere'de deniz aya doğru çekilmektedir; yani ayın bir sele sebep olacağını düşünenler de, denizin çekileceğine inanan beyefendiler de maalesef bunu ispatlayamaz. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi için denizin ve dalgaların ta yaratılma anına geri dönmesi gerekir.

Gözlemlemeye devam edersek, Fransa'da bu meseleyle hiç ilgisi olmadığı söylenen güneş burada pek yardımcı olmaktadır. Siz Kartezyencilere göre her şey, hakkında çok az fikre sahip olduğumuz bir tahrik kuvveti tarafından gerçekleştirilir; ancak Sör Isaac Newton'a göre, sebebini hiç bilmediğimiz bir çekim gücü her şeyi gerçekleştirir. Paris'te dünyanın bir kavun gibi veya eğik bir biçimi olduğunu hayal edersiniz; Londra'da bu biçim basık bir küreye dönüşür. Kartezyenci ışığın havada mevcut olduğunu ilan eder; Newtoncu ise altı buçuk dakikada güneşten geldiğini. Sizin kimyanızın çeşitli işlemleri asitlerle, alkalilerle ve zeki maddelerle gerçekleştirir ama çekim gücü İngiltere'de kimyaya bile hâkimdir.

Şeylerin özü tamamen değişmiştir. Siz ne ruhun ne de maddenin tanımı üzerinde anlaşabiliyorsunuz. Son ziyaretimde gördüğüm kadarıyla, Descartes ruhun düşünceyle aynı şey olduğunu söylüyor, Bay Locke ise tam tersini gayet güzel ispatlıyor.

Ayrıca Descartes maddeyi sadece zamanın oluşturduğunu iddia ediyor, Sör Isaac ise buna sağlamlığı ekliyor.

Nasıl da çelişkili bu fikirler!

"Non nostrum inter vos tantas compenere lites." (Böylesi tartışmaları sona erdirmek bize düşmez.) Virgilus, Eclogues III

Bu ünlü Newton, Kartezyen sistemi yok eden bu adam, 1727 yılının Mart ayında öldü. Ülkesinin vatandaşları onu ömrü boyunca onurlandırdı ve sanki halkını mutlu etmiş bir kral gibi defnettiler.

İngilizler, Sör Isaac Newton'un, M. de Fontenelle'in[23] Bilimler Akademisi'nde zikrettiği *Elogium* adlı eserini kendi dillerine çevirdi ve çok memnun olarak okudular. M. de Fontenelle filozofların başkanıydı ve İngilizler onun vereceği kararın İngiliz filozoflarının Fransızlar karşısındaki üstünlüğünün

23 Bernard Le Bovier de Fontenelle (1657-1757), kırk iki yıl boyunca Fransız Bilim Akademisi'nin sekreteri olarak görev yaptı. Bu bağlamda geç On Yedinci yüzyıl ve erken On Sekizinci yüzyılın birçok önemli bilimadamı hakkında övücü, kısa biyografiler yazdı. (ç.n.)

ciddi biçimde ilan edilmesi yönünde olacağını bekliyordu. Ama bu beyefendinin Descartes'ı Sör Isaac ile karşılaştırdığı ortaya çıktığında Kraliyet Akademisi'nin tümü silahlı bir ayaklanmaya niyetlendi. M. Fontenelle'nin hükmünden ümidi kesip bu söylevi eleştirmeye başladılar. Hatta bazıları (aslında bunlar en yetenekli filozoflar değildi pek) bu karşılaştırmaya gücendi, bunun da tek sebebi Descartes'ın Fransız olmasıydı.

Bu iki büyük adamın yöntemlerinin, talihlerinin ve felsefelerinin birbirinden çok farklı olduğunu itiraf etmek gerekir.

Doğa Descrates'a parlak ve güçlü bir hayal gücü vermişti, bu nedenle hem özel hayatında hem de akıl yürütme yöntemlerinde çok yalnız bir adama dönüştü. Bu hayal gücü onun tümü çok parlak, ustaca metaforlarla ve figürlerle süslü felsefi eserlerinde bile gizlenemiyordu. Doğa onu neredeyse bir şair olarak yaratmıştı; o da gerçekten İsveç Kraliçesi Christina'yı eğlendirmek için maalesef bugün hatırasına saygı göstermek için gizlenen bir şiir yazmıştı. (...)

Uzun zaman, felsefi çalışmalarını tam bir özgürlük içinde yürütmenin zevkine varabilmek için, kendisi gibi yaratıklardan, özellikle de kendi memleketinden uzaklara kaçması gerektiği fikrindeydi.

Descartes çok haklıydı, çünkü çağdaşları onun anlama yetisini geliştirecek ve aydınlatacak kadar bilgili olmak bir yana, ancak ona rahatsızlık verebilecek gibiydi. (...)

Sonunda Descartes kendi dünyasından, çağının en güzel şehri, çiçeği olan Stockholm'e kaçtı. Kötü beslenme yüzünden öldü ve düşmanı olan bazı edebiyatçıların ortasında ve onu iğrenç bulan bir doktorun ellerinde hayatını teslim etti.

Sör Isaac Newton'un hayatının seyri (Descartes'inkinden) epey farklıydı. 85 yaşına kadar mutlu bir yaşam sürdü, memleketinde çok fazla saygı gördü.

Sör Isaac Newton'un en büyük mutluluğu, sadece özgür bir ülkede doğmuş olması değil, aynı zamanda tüm skolastik saçmalıkların yok olduğu bir dönemde doğmuş olmasıdır. Akıl artık eğitimliydi, dolayısıyla insanlık O'nun düşmanı değil, artık sadece öğrencisi olabilirdi.

Bu iki büyük adamın hayatlarındaki belirgin farklardan biri de Sör Isaac'in yaşadığı uzun hayat boyunca hiçbir tutkuya kapılmamış olması, insanoğlunun yaygın zaaflarından uzak durması ve kadınlarla hiçbir biçimde ilişki kurmamasıydı – son dakikalarında yanında olan doktoru ve cerrahı olan kişi bana bu bilginin doğruluğunu teyit etti.

Sör Isaac Newton'u (bu açıdan) takdir edebiliriz ama Descartes'ı da fazla eleştirmemek gerekir.

İngiltere'de bu yeni filozoflarla ilgili yaygın görüş, sonrakinin bir hayalperest, öncekininse bir bilge olduğudur.

İngiltere'de çok az insan Descartes okumuştur ve doğrusu, geçen zamanda kendisinin çalışmaları faydasız bir hal almıştır. Diğer yanda (Manş Kanalı'nın öbür yanında), küçük bir grup Sör Isaac'a ait çalışmaları dikkatle incelemiştir, çünkü bunu yapabilmek için öğrencinin matematik alanında gerçekten çok yetenekli olması gerekir, aksi halde zaten söz konusu çalışmalar onun için anlaşılamaz olur. Ancak tüm bunlara rağmen, bu harika adamlar herkesin tartışma konusudur. Sör Isaac Newton, her avantajdan yararlanırken, Descartes bunların hiçbirine müsamaha göstermezdi. Bazılarına göre, vakumun keşfini, havanın ağır bir cisim olduğunu ve teleskopun icadını ilk bahsedilene borçluyuz.[24] Tek kelimeyle, Sör Isaac Newton, burada cahil insanlar tarafından kadim kahramanlara ait tüm zaferlerin kendisine yüklendiği unutulmaz hikâyedeki Herkül gibidir.

Londra'da M. de Fontenelle'in söylevi konusunda yapılan eleştirilerden biri de yazarın Descartes'ın büyük bir geometrici olmadığı yönündeki değerlendirmesidir. Böylesi bir ifade, sahibinin suratına bir tokat gibi geri döner. Descartes geometrinin sınırlarını bulduğu noktadan çok daha ileri götürmüştür, Sör Isaac de onun kaldığı yerden daha ileri gitmiştir. İlki, eğrileri eşitliklerle ifade etmeyi öğretmiştir. Kendisine müteşekkir olduğumuz bu geometri şimdi yaygınlaşmış olsa da onun zamanında tek bir profesörün anlatmayı üstlenemeyeceği kadar karmaşıktı; ancak Hollanda'da Schotten ve Fransa'da Fermat tarafından anlaşılabilmişti.

Bu geometrik ve yaratıcı fikirlerini dioptrik[25] alanına uygulayarak bunu yeni bir bilim haline getirdi. Bazı şeylerde yanıldıysa bunun sebebi de yeni bir arazi parçası keşfeden birinin bu toprağın özelliklerinin hepsini birden öğrenememesidir. Onun ardından gelip bu toprağı daha verimli hale getirenler en azından bu toprağı keşfettiği için ona borçludurlar. Descartes'ın diğer eserlerinde de sayısız hata bulunduğunu inkâr edecek değilim.

Geometri, Descartes'ın kendini bir ölçüde biçimlendirdiği bir rehberdi ve O'nun doğa felsefesi geçitleri arasından güvenle ilerlemesini sağlamıştı. Bununla beraber, sonunda bu rehberi terk etmiş ve kendini tamamen hipotezler oluşturmaya vermiştir ve bundan sonra felsefe onun için cahilleri eğlendirmekten başka işe yaramayan hünerli bir aşk macerasından başka bir anlam ifade etmemiştir. Ruhun doğası hakkında, Tanrı'nın varlığının kanıtları hakkında ve madde, hareket kanunları ve ışığın doğası hakkında

24 Aslında hiçbiri Newton'un keşfi değildir. (y.n.)

25 Bir ya da birçok yansımalarla sapan ışık dalgalarının incelenmesi. (ç.n.)

yanılmıştır. Doğuştan var olan düşünceleri kabul etmiştir, yeni elementler keşfetmiştir, bir dünya yaratmıştır; kendi keyfine göre insanı biçimlendirmiştir; nitekim, dürüst olmak gerekirse, Descartes'in insanı gerçeğinden çok farklıdır.

Metafizik hatalarını o kadar ileri götürmüştür ki, iki artı ikinin dört etmesinin Tanrı'nın böyle istemiş olmasından başka nedeni olmadığını dahi iddia edebilmiştir. Yine de hatalarının bile son derece değerli olduğunu kabul etmekle ona çok da büyük bir iltifatta bulunmuş olmayız. O kendi kendini kandırmıştır ama bunu hiç değilse bir yönteme bağlı kalacak şekilde yapmıştır. İki bin senedir gençliğin kafasını meşgul eden, ancak gerçekleşmesi olanaksız tüm saçma fikirleri yok etmiştir. Çağdaşlarına nasıl düşünüleceğini öğretmiştir ve bu şekilde kendine ait silahları ona karşı kullanmalarına imkân vermiştir. Eğer Descartes iyi parayla ödeme yapmadıysa bile, sahte paraları ifşa ederek büyük bir hizmette bulunmuştur.

Gerçekte de O'nun felsefesini Sör Isaac Newton'unkiyle kıyaslamaya çok az insanın cesaret edeceğini düşünüyorum. İlki bir denemedir ama ikincisi bir başyapıttır. Ama bizi gerçeklik yoluna ilk getiren adam, muhtemelen sonrasında bizi aynı yoldan ilerleten adam kadar büyük bir dâhidir.

Descartes körlere görme kuvveti vermiştir. Bu kişiler, antik dönemin ve bilim dallarının hatalarını görmüştür. O zamandan beri ilerlediği yol sınırsız hale gelmiştir. Yıllar boyunca Robault'un küçük çalışması[26], tam bir fizik sistemi olmuştur; ancak şimdi Avrupa'daki birçok akademinin tüm çalışmaları bir araya gelse bile bir sistemin başlangıcı kadarını meydana getirmemektedir. Bu dipsiz kuyu ölçüldüğünde dibi bulunamamıştır.

* Voltaire, *İngilizlere Dair Mektuplar*, New York: The Collier Pres, 1910, s.110-115.

*2. Bilim Adamlarına Övgüler**

Fontenelle

Bernard le Bouvier de Fontenelle (1657-1757), On Yedinci yüzyıldaki yeni bilimi popüler hale getiren kişi olarak tanınır. Fransız Bilimler Akademisi'nin sekreterliğini yürütmüş ve 1733 yılında bu kurumun tarihini yazmıştır. 1708 ile 1719 yılları arasında yazmış olduğu Eloges des Academiciens adlı eseri On Yedinci yüzyılda bilimin ve bilimadamlarının artan itibarını gözler önüne serer. Bu eser Fontenelle'in çoğunu şahsen de tanıdığı Akademi üyelerinin bir dizi kısa biyografisinden oluşur.

26 On Yedinci yüzyıl bilimsel ders kitabı, bugün çoktan unutulmuştur. (ç.n.)

Lois Carré

Lois Carré, Bire'de Nangis yakınlarında, Clofontaine'de iyi bir çiftçinin oğlu olarak 26 Temmuz 1663 tarihinde doğmuştur. Babası onun rahip olmak için eğitim almasını istemiş ama o rahipliğe uygun olmadığını hissetmiştir. Babasına olan saygısından üç sene teoloji eğitimi almış ama bu sürenin sonunda direktiflerine uymayı reddettiği için babası onun Paris'teki yaşamını desteklemeyi kesmiştir. Çoğunlukla insanlar fakirlikten kurtulmak için rahip olur; o ise yoksulluğu kutsal emirlere tercih etmiştir. (…)

Kötü talihi iyi netice vermiştir. Sığınacak bir yer aramış ve Malebranche'nin evine yerleşmiş, onun desteğiyle yazmaya devam etmiştir. Karanlık skolastik felsefeden kurtularak birdenbire aydınlık ve göz alıcı bir felsefeye (Kartezyencilik) geçmiştir; bu felsefede her şeyin yüzünün değiştiğini görmüş ve önüne yeni bir evren açılmıştır.

Du Verney

Guichard Joseph du Verney, 5 Ağustos 1648 tarihinde Forez'deki Feurs'de, bu şehrin doktoru olan Jacques du Verney ile Antoinette Pittre'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Okulunu bitirince Avignon'da beş yıl tıp okumuş ve 1667 yılında yeteneklerinin ve talihinin peşinden giderek Paris'e yerleşmiştir.

Bu büyük şehre geldikten kısa süre sonra, eğitimli kişilerle her konuda toplantılar yapan ünlü Abbé Bourdelot'nun evine gitmiştir. Onlara beynin anatomisini anlatmış, bu kişilerin diğer bir toplantı yeri olan Doktor Denys'in evinde de başka konularda konferanslar vermiştir. Stenon, Swammerdam, Graaf ve diğer ünlü anatomiciler tarafından keşfedilen şeyleri anlatmış ve kısa sürede kendisi de ün kazanmıştır.

Yaşına göre zaten çok iyi bir eğitim görmüş olmasının yanı sıra, bu kadar kısa sürede üne kavuşmasını sağlayan şey, bu konulardaki hitabet yeteneğidir. Hitabet yeteneği sadece açık, kesin ve düzenli oluşundan gelmez – dogmatik nesnelerin gerektirdiği bu soğuk mükemmelliğe sahiptir; ateşli bir ifade ve tavır ile konuşur, neredeyse telaffuzunun mükemmelliği bile bir konuşmacı için yeterlidir. (…)

Dauphin'in (Fransa tahtının veliahdı) eğitiminden sorumlu olanlar ona doğa felsefesi konusunda bilgi vermek istediğinde, Bilimler Akademisi üyeleri içinden konularında uzman kişilerin ona ders vermesini sağladılar. Akademi genel deneyler hakkında ders vermesi için M. Roemer'i tayin etti, M. du Verney ise anatomi öğretecekti. Du Verney projelerini Paris'te hazırlıyor ve onları Saint-Germen'e yahut Versailles'a taşıyordu. Burada müthiş bir dinleyici kitlesi vardı, Dauphin'in yanı sıra Montausier Dükü, Meaux Pis-

koposu, Avranches Piskoposu olduktan sonra M. Huet ve M. de Cordemoi, tümü (...) çok eğitimli ve yeni şeyler konusunda hüküm verebilen insanlardı. Anatomik sunumlar o kadar başarılı oldu ki, genç prens yemekten sonra kalabilirlerse ava gitmemeyi öneriyordu.

Lemery

Nicholas Lemery, 17 Kasım 1645 tarihinde Rouen'de doğdu. Babası Julian Lemery Normandiya Parlamentosu'nda savcıydı ve bir Protestan'dı.

(Paris ve Montpellier'de kimya okuduktan ve tüm Fransa'daki en yetenekli kimyacılardan ders aldıktan sonra) 1672 yılında Paris'e döndü. O dönemde çeşitli kişilerin evlerinde toplantılar düzenleniyordu. Gerçek bilimlerden zevk alanlar, cehaleti ve güçlü önyargıları devirmek isteyen asiler gibi küçük gruplar halinde toplanıyordu. M. Abbé Bourdelot'nun, Prens Condé'nin doktoru ve M. Justel'in toplantıları da böyleydi. M. Lemery bunların hepsinde bulundu ve parladı. Prensin eczacısı M. Martin ile güç birliği yaptı ve arkadaşının Condé Oteli'ndeki laboratuvarını kullandı, verdiği kimya dersleri sayesinde kısa süre sonra evinde çalıştığı prens tarafından tanınmak ve itibar görmek şerefine erişti. Sık sık Sezar'ı bile kıskandıracak bir malikânede akıllı ve eğitimli insanlarla bir arada yaşayan Chantilly'yi, o kahramanı ziyarete gönderildi.

Bir süre sonra M. Lemery kendi laboratuvarına sahip ve bağımsız olmak istedi. (...) Yaşamakta olduğu Rue Galande'de halka açık kurslar düzenledi. Laboratuvarı bir kilerden biraz daha küçük bir odaydı, sihirli bir mağaraya benziyordu ve sadece ocağın aleviyle aydınlanıyordu. Dünya işleri onu o kadar meşgul ediyordu ki, laboratuvardaki çalışmalarıyla çok az uğraşabiliyordu. Derslerini dinlemeye gelenler arasında Rohaut Bernier, Auzout, Regis, Tournefort gibi ünlü isimler de mevcuttu. Moda olduğu üzere kadınlar dahi atılganlık gösterip bu derslere katılıyorlardı. Aynı dönemde M. du Ferney de aynı derecede parlak anatomi dersleri veriyordu ve öğrencileri arasında tüm Avrupa milletlerinden insanlar vardı. Bir yıl içinde kırk İskoç, Paris'e bu iki uzmandan ders almak için gelmiş, dersler biter bitmez memleketlerine dönmüşlerdi.

Regis

Pierre-Silvain Regis, 1632 yılında doğdu. (…) Babası asil bir hayat sürüyordu ve yeterince zengindi, ancak çok fazla çocuğu vardı ve en küçüklerinden Regis, az bir servete sahip olabildi.

Cahors'daki Cizvit okulunda insani bilimler ve felsefe konusunda büyük başarı gösterdikten sonra aynı şehirdeki üniversitede teoloji okudu, çünkü kaderinde dini bir yaşam olduğuna inanıyordu; dört yıl içinde o kadar ustalaştı ki, üniversite tüm masraflarını karşılamayı önererek ondan doktora yapmasını istedi. Ancak kendisi Paris'te, Sorbonne'da okumadığı için doktora yapmaya değer biri olduğuna inanmıyordu. Oraya gitti, ancak Öklitçi bir kurumda ünlü bir profesörün tek bir soruya bir saatte yanıt vermesinden iğrendi, diğer yandan M. Rohaut'un derslerinde tanıştığı Kartezyen felsefeye âşık oldu; kendisini tamamen, yeniliği göz önüne alınmasa bile, kendi ruhuna benzer bir ruhu etkilememesi imkânsız olan bu çekici felsefeye verdi. (...)

Regis, 1665 yılında yapmaya başladığı münazaralarla bu yeni felsefeyi yaymak için Toulouse'a gitti. Konuşmak ve soyut meseleleri dinleyicilerin kapasitelerine uygun biçimde anlatmak konusunda herkesin hemfikir olduğu bir yeteneği vardı. Kısa süre sonra tüm şehir bu yeni felsefeden etkilenmişti; âlimler, hukukçular, din adamları, herkes onu dinlemek için sıraya giriyordu, kalabalığın içinde kadınlar bile bulunuyordu; bu büyük başarıyı onunla paylaşabilecek tek kişi, buluşları ilan edilen büyük Descartes'tan başkası olamazdı. Saf Kartezyenciliği savunan ve Toulouse'un ilk leydilerinden biri olan ve Regis tarafından yetenekli bir Kartezyenci haline getirilen bir bayana ithaf edilen bir tez, kendisinin yönettiği, halka açık bir münazarada tartışıldı. Münazara Fransızca olarak yapıldı ve bu leydi birçok karmaşık problemi kendi başına çözdü. Böylece antik felsefeleri tamamen reddetme fırsatı doğdu. M. Regis'in kendilerine getirdiği talimatlar ve aydınlık konusunda hassas olan Toulouse'daki centilmenler ona bir emekli maaşı bağladılar; bizim geleneklerimize göre inanılmaz olan bu olay, sanırım antik Yunan dönemine yakışır. (...)

Tournefort

Joseph Pitton de Tournefort, Provence'deki Aix'te, 5 Haziran 1656 tarihinde, Tournefort şövalyesinin silahtarı olan Pierre Piton ile asil bir Fransız ailesinden gelen Aimare de Fagoue'nin oğlu olarak dünyaya geldi.

Aix'teki Cizvit okuluna gitti. Tüm diğer öğrenciler gibi onun da Latince öğrenmesi gerekiyordu, ancak bitkileri görür görmez bir botanikçi olmak istediğine karar verdi. Bitkilerin adlarını öğrenmek istiyor, farklarını dikkatlice işaretliyor, kırlarda dolaşarak bitkileri inceleyip tasnif ederken derslerini kaçırıyor ve antik Romalıların dili yerine doğayı öğrenmek istiyordu. (…)

Felsefe derslerinde kendisine öğretilenlerden pek az zevk alıyordu. Bu durumun, gözlemlemeyi çok sevdiği doğayla değil, muğlak ve soyut fikirlerle ilgisi vardı. (...) Babasının çalışmaları arasında Provence'de çok az bu-

lunan Descartes felsefesini keşfetti ve bunun aradığı şey olduğunu hemen anladı. Bu çalışmaları gizlice okumak zorundaydı ama büyük bir tutkuyla çalışıyordu. Böylesi faydalı bir çalışmayı kendisine vermeye karşı çıkan babası bilmeden ona mükemmel bir eğitim sağlamış oldu.

Babası onun kiliseye girmesini istediğinden onun teoloji eğitimi almasını sağladı hatta onu bir ilahiyat fakültesine gönderdi. Ama doğal kaderi galip geldi. Bitkilere bakması gerekiyordu, bu yüzden eczacılık bölümüne ait ilginç bahçelerde, yakınlardaki tarlalarda veya tepelerde sevdiği konuda çalışmaya devam etti. (…)

Anatomi ve kimya konularında da botaniğe duyduğu tutkuya yakın bir tutku duyuyordu. Bir süre sonra fizik ve tıp ona öylesine büyük bir güçle hâkim oldu ki, haksız biçimde ona hükmeden teoloji ondan vazgeçmek zorunda kaldı. Çok yetenekli ve saygıdeğer bir doktor olan amcasının örneğinden cesaret alarak ve 1677 yılında babasının ölmesi üzerine kendisini tamamen eğilimlerine teslim etti.

* Fontenelle, *Eloges historiques des Academiciens,* Paris, Bernard Brunet, 1742, cilt I, s. 145-147, 210-213, 301-302, 389-393; cilt II, s. 448-449, 451-452.

*3. Doğanın Yorumlanmasına Dair**

Denis Diderot

Denis Diderot, editör, romancı ve felsefenin genel problemleri üzerinde düşünen bir yazar olmasının ötesinde, fevkalade başarılı bir bilim araştırmacısıydı. Nitekim, çok sevgili ansiklopedisinin bilimsel keşifler ve teknolojik oluşumlara ilişkin maddelerine vücut veren sayısız makalesini kaleme alırken yaşadığı bilimsel derinleşme süreci kadar, kendisini ilgilendiren ve haz veren uğraş olmadı.

1753 yılında ansiklopedisi için zorlu bir çalışma temposu içindeyken yayınladığı *Doğanın Yorumlanmasına Dair [Les Entretiens sur Le Fils naturel]* adlı aşağıdaki denemesi, Aydınlanma dönemi düşünürlerinin erken modern dönemin bilimsel başarılarını nasıl değerlendirdiklerini anlatır.

Şeyler bizim aklımızda olduğu sürece sadece fikirdirler; bunlar doğru veya yanlış, kabul edilmiş veya reddedilmiş nosyonlar olabilir. Ancak harici ve varolan şeylerle ilişkili olduklarında tutarlı hale gelirler. Bu bağlantı ya bir ucuyla gözleme ve diğer ucuyla deneye bağlanan, kesintisiz bir akıl yürütme zinciriyle yapılır ya da iki ucundan bağlı bir ipe asılmış ağırlıklar gibi, bir akıl yürütme zincirinde belirli aralıklarla gerçekleştirilen deneylerle. Bu ağırlıklar olmadan ip havanın en ufak hareketiyle yer değiştirecektir. (...)

Doğada temeli olmayan fikirler ancak kökleri olmayan ağaçlardan oluşan kuzey ormanlarıyla karşılaştırılabilir. Sadece bir rüzgâr veya küçük bir olgu bütün bir ormanı veya bir fikirler bütününü altüst edebilir. (...)

İnsanlar gerçeği araştırma kurallarının ne kadar ağır ve vasıtalarımızın sayısının ne kadar kısıtlı olduğunu düşünmekten huzursuz oluyorlar. Her şey duyulardan düşüncelere, düşüncelerden duyulara yansımaya, sürekli olarak önce içine, sonra da dışarıya dönmeye indirgendi; bu, arının yaptıklarına benziyor. Kovana balmumu getirilmezse kırlar boşuna gezilmiş olacak. Eğer getirilen balmumlarıyla petek yapılmazsa o kadar balmumu boşuna biriktirilmiş olacak. (...)

O engin bilim dünyası bana bazı yerleri aydınlık, bazı yerleri karanlık olan büyük bir arazi gibi görünüyor. Çabalarımız ya aydınlık bölgelerin sınırlarını artırmak ya da aydınlatma merkezlerinin sayısını artırmak amacında olmalıdır. İkincisi için yaratıcı dehalar gerekiyor; ilki için ise geliştiren, genişleten, güçlendiren bir bilgelik. (...)

Üç temel vasıtamız var: Doğanın gözlemlenmesi, düşünce ve deney. Gözlem olguları biriktiriyor, düşünce onları bağlantılandırıyor ve deney bu bağlantıların sonuçlarını doğruluyor. Doğanın gözlemlenmesi büyük dikkat gerektiriyor, düşünmenin derinlemesine yapılması gerekiyor ve deneyler de kesinliğe ihtiyaç duyuyor. Bu yöntemlerin birlikte kullanıldığı pek ender görülüyor. Yaratıcı zekâlar da öyle çok yaygın değil. (...)

Felsefeyi ikiye ayırıyoruz: Deneysel felsefe ve akıl yürütme temelinde felsefe. İlkinin gözleri bağlı, yolunu ancak hissederek buluyor, eline ne düşerse onu yakalıyor ve sonuçta değerli şeyler buluyor. Diğeri bu değerli şeyleri topluyor ve onlardan bir meşale yapmaya çalışıyor; ancak bu sözde meşale bugüne kadar rakibinin el yordamıyla topladıkları kadar iyi hizmet etmedi, zaten böyle de olmalı. Deney, eylemlerini sonsuz biçimde çoğaltıyor, durmaksızın eylemlerine devam ediyor, sürekli olarak fenomenleri aramakla meşgul; akıl yürütme de bu fenomenleri benzerlikleri bulmak için kullanıyor. Deneysel felsefe çabaları sonunda ne elde edeceğini veya ne elde edemeyeceğini bilmiyor ama durmak bilmeden çalışıyor. Bunun aksine, akıl yürütmeye dayanan felsefe olasılıkları tartıyor, bir bildirimde bulunuyor ve birdenbire duruyor. Cesurca, "Işık ayrıştırılamaz," diyor; deneysel felsefe bunu duyuyor ve yüzyıllarca dilini tutuyor; sonra aniden prizmayı üretiyor ve şöyle söylüyor: "Işık ayrıştırılabilir." (...)

* Diderot, Doğanın Yorumlayıcısı adlı eserden alınmıştır, çeviren Jean Stewart ve Jonathan Kemp, New York: International Publishers, 1943, s.43-46.

II
BİLİMSEL DEVRİM

Amaçsız gezinen atalarımızın geçtiği,
Bunlardan ve yolun tüm o büyük hatalarından,
Ve eski İsrailoğullarının yıllarca kaybolduğu
O küçük çöllerden,
Bacon, Musa gibi, sonunda bizi çıkardı,
Verimsiz çölleri geçtik,
Sınırında durduk
Kutsal vaat edilmiş toprakların,
O yüksek zekâsının zirvelerinden
Hem kendi gördü hem gösterdi bize.

Abraham Coivley, *Asil Topluluğa*

Teorik bilimlere onca yılımı harcadıktan sonra (...) *Cui bono* (Kimin yararına) diye düşünmeye başladım; eylemler ve iş dünyasında bu şeyler ne ifade ediyordu?

Joseph Glanvill, *Plus Ultra*

Onların (antik dönemdekilerin) dillerini cilalamaya ve süslemeye ilişkin sanatlarda bizden daha başarılı olmalarına şaşmamalı, çünkü tüm zamanlarını ve çabalarını bunu geliştirmeye adadılar. (...) Ama bu sanatların, şeylerin düşük düzeyli incelemelerinde, yani kelimelerin şeylerin resmi haline getirilmesinde kullanılması bilge kişilerce onaylanmadı.

John Ray, Mektup, 15 Aralık 1690

Modern Bilimin Kökenleri (Origins of Modern Science) adlı kitabında, Cambridge Üniversitesi'nden Profesör Butterfield, On Altın ve On Yedinci yüzyıllardaki "bilimsel devrim"in "Hıristiyanlığın doğuşundan beri olan her şeyi gölgede bıraktığını ve Rönesans ile Reformasyon hareketlerini Orta Çağ Hıristiyanlığı sistemi dahilinde sadece birer olaya, birer dahili değişime indirgediğini" yazar. "Hem modern dünyanın hem de modern zihniyetin kökeni olarak o kadar önemli bir yer tutar ki, Avrupa tarihine ilişkin geleneksel dönemselleştirmemiz bir anakronizm ve engel haline gelir."

Bu bakış açısı artık ciddi biçimde sorgulanamaz. Kopernik'in 1543 *Göksel Kürelerin Dönüşleri Üzerine* (De Revolutionibus Orbium Coelestium) ve Newton'un 1687 *Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri* (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica) adlı eserlerinin basılması arasında geçen bir buçuk yüzyıldaki bilimsel başarılar, Batı'nın entelektüel ve kültürel hayatında yeni bir dönemin işareti olmuştur. Ben bu döneme "Bilim Çağı" diyorum. Bu çağı öncekilerden ayıran esas şey, ilahiyatın ve antik çağ öğretilerinin yerini alarak Batı medeniyetini yöneten güç haline gelen ve artık bir bilgi birikimini, bir yöntemi, bir düşünce biçimini ve metafiziği (aşağıda tanımlanacaktır) temsil eden bilimdir. Bilim, Eflâtun'un idealarından, ruhlardan oluşan dünyayı güvenilmez hale getirmiş ve maddi dünya ile karşılaştırarak, onu gölgede bıraktırmıştır. On Yedinci yüzyılda maskesini indirdiği Hıristiyanlığı, fiziksel evrenden çıkartarak tarih ve kişisel ahlak bölgesine sokmuş, sonrasındaki iki yüzyılda gittikçe artan sayıda insan için dini bu alanlarda bile modası geçmiş bir anlayış haline getirmiştir. Bilim, okulları işgal etmiş, edebiyat düzenini etkilemiş, filozofların dünya fikrini değiştirmiş, sosyal teoriler kuranlara yeni teknikler sunmuştur. İnsanların alışkanlıklara ve geleneklere olan tavrını kökten değiştirmiş, ona geçmişinden bağımsızlığını ilan etme fırsatı sağlamış, "antiklere" küçümseyerek bakmalarına ve pembe bir gelecek hayal etmelerine neden olmuştur.

Bilim Çağı, sarhoş edici biçimde iyileşmenin "içten gelen değişikliğe" (Aziz Pavlus'un yeni insanın doğuşu fikri) değil, "dıştaki değişikliğe" (bilimsel ve sosyal mekanikler) bağlı olduğunu keşfetmiştir.

I. Bazı insanlar On Atın ve On Yedinci yüzyılda "bilimsel devrim" diye bir şey olmadığını söyleyerek itiraz edebilir. Tarihin akışı böyle değildir; bu yeni bilim "devrimci" değildir; bilim insanlarının yüzyıllar süren deneme ve yanılmalarının kümülatif etkisidir, diyeceklerdir. Ama eğer "bilimsel devrim" dediğimizde bilimin Batı'da gerçek bir entelektüel ve kültürel güç olduğu kastediliyorsa, bu itirazlar geçersiz sayılmalıdırlar. 1543 ile 1687 yılları arasında bir yerlerde, en geç On Yedinci yüzyılın sonlarında, bilimin entelektüellerin ve üst sınıfların ilgisini ele geçirdiğine dair karşı konulamaz kanıtlar mevcuttur. Francis Bacon'un Avrupa'nın tüm akıllı insanlarına yaptığı bilimsel eğitimi geliştirme çağrısı cevapsız kalmamıştır. Bilim çalışmalarının yuvası olmak üzere kurulan yeni entelektüel kurumlara dikkat etmek gerekir – Floransa'da Academia del Cimento (1661), Londra'da Royal Society (1660), Paris'te Academie des Sciences (1666), Berlin Akademisi (1700) açılmıştır, ki bunlar sadece en önemlileridir. Bu bilimsel akademiler, bilimin organize bir faaliyet olarak baş göstermesine işaret etmektedir. Fontenelle'in *Dünyaların Çokluğu [Entretiens sur la pluralité des mondes]* adlı eseri gibi birçok örnekte görülebildiği üzere edebiyatın popüler bir bilim olarak ortaya çıkışı ve bilimsel konulardaki popüler konferanslar dikkate değerdir. Bacon'ın ve geleneksel eğitimi, "şeylere değil", sadece "kelimelere" (doğaya değil, edebiyata) ağırlık vermekle itham eden Çek asıllı John Amos

Comenius'ın desteklediği eğitim reformu da öyle. On Yedinci yüzyıl sonunda "mekanik" incelemelerin yüksek zihinsel hayata değil, pratik zihinsel hayata bağlı olduğu yönündeki önyargılar tamamen yok olmuştur. Bacon 1605 yılında "mekanik konular üzerinde düşünmenin ve araştırma yapmanın eğitimi onursuzlaştırdığı" yönündeki düşüncelerden şikâyetçi olmuştur. Ama Kraliyet Cemiyeti üyeleri arasında belirli sayıda din adamı ve belli sayıda yeni moda adam mevcuttur. İkinci Worcester Markisi bir laboratuvar kurmuş ve 1663 yılında bir icatlar kitabı çıkartmıştır. Din adamı kariyerini bırakıp bilimsel kariyere "dönen" kişi sayısı Butterfield'in de işaret ettiği gibi az değildir; erken dönem Hıristiyan misyonerlerinin aldığına benzer bir keyifle, İncil'i önemsiz bir faaliyet olarak görmüşlerdir.

Bilimsel devrim için tarih önünde hesap vermek kolay bir görev değildir. Ancak bilimadamlarının spesifik keşiflerini tartışma dışı bırakırsak problemle daha rahat baş edebiliriz. Sadece bilim tarihi, örneğin Harvey'in kan dolaşımını veya Newton'un genel çekim kanununu nasıl keşfettiğini açıklayabilir. Ama bu kadar çok insanın aynı anda "doğayla" ilgilenmesinde ve dahası doğa konusundaki düşünme biçimlerinde, belirli bazı bilimdışı faktörler de önemli bir ağırlığa sahiptir. Profesör Whitehead bize bu faktörlerden birinin de Orta Çağ Hıristiyanlığı ve Orta Çağ skolastizmi olduğunu hatırlatır. Orta Çağ Hıristiyanlığı, ilkel bakışın tersine Yunanlıların akılcı biçimde düzenlenmiş evren fikrini destekliyordu. Böylece doğanın belirli bir düzen içinde incelenmesi mümkün kılınmıştı. Skolastizm Batılı entelektüelleri kesin düşünce konusunda eğitmişti. Rönesans ve Protestan Reformasyonu da kasıtlı olmasa da düşünce biçimi üzerindeki dolaylı etkisiyle bilimsel devrime zemin hazırladı. Daha önce de belirttiğim gibi, hümanizm ve Protestan hareketi de somutluk yolunda bir hareketi temsil ettiler. Erasmus, filozof ve teologların metafizik tartışmaları yerine etik konusunu tercih etmişti. Protestanlar, kurumsal Hıristiyanlıktaki mucize öğesini azalttı ve dünyevi bir çağrıyla çalışmaya vurgu yaptılar. Ayrıca Aristo ile bağlantılı skolastik teolojiye saldırarak bilimadamlarının fizik ve astronomi konularında Aristocu olmayan biçimlerde düşünmesini kolaylaştırdı. E. A. Burtt'un Kopernik konusunda işaret ettiği gibi, bu adamlar genellikle insanların yeni referans merkezleri aradığı bir akıl ikliminde yaşadı. Güneş merkezli evren teorisinin mimarı olan Kopernik, Luther ile dinin merkezini Roma'dan Wittenberg ve Canterbury'ye kaydıran Piskopos Cranmer'in çağdaşıydı. On Altıncı yüzyılda ekonomik ağırlık merkezi de Akdeniz'den Manş Denizi'ne ve Atlas Okyanusu'na kayıyordu. Rönesans döneminde antik filozofların ve antik metinlerin yeniden canlanması da bilimsel iştahı artırmıştı. On Beşinci yüzyıl İtalya'sında Eflâtuncu ve Pisagorcu düşüncelerin yeniden canlanması ise bilimadamlarını evreni daha matematiksel, niceliksel biçimde düşünmeye alıştırmıştı. Galen ve Arşimet'in eserlerinin çevirileri antik bilimler konusundaki son zengin damar oldu ve antik bilimcilerin temel konularda bile sürekli ihtilafa düştüklerini ve bağımsız incelemeleri gerekli gördüklerini açıkça belli etti. Doğal güzellikler konusundaki heyecan-

ları sayesinde hümanistler Orta Çağın doğa üzerindeki günah damgasını sildiler ve böylece bilimsel hareketin, Tanrı'nın sözlerinin sadece İncil'de değil, aynı zamanda yüce doğa kitabında da bulunduğu konusundaki kendinden emin bildirisini olanaklı kıldılar.

Ancak bu faktörlerden hiçbiri, hatta hepsi birlikte bile bilimsel devrime sebep olamazdı. İnsanın aklına hemen Bacon'ın sözleri geliyor: "Zamanımızda sıklaşan uzun mesafe yolculukları sayesinde, felsefeye yeni bir ışık tutan doğadaki birçok şey gözler önüne serildi ve keşfedildi." Avrupa'nın genişlemesi ve Avrupa içindeki seyahatlerin artması sadece doğaya olan ilgiyi artırmadı, Batı'ya da dünya üzerindeki "İnsanoğlunun Krallığı"na dair bir vizyon sağladı. Bacon'ın hayallerinin çoğu coğrafi keşiflerden ödünç alınmıştı: Entelektüel dünyanın Kolomb'u olmayı, Herkül Sütunları'nın *[Cebelitarık Boğazı]* arasından geçip yeni ve daha faydalı bilgiler için Atlas Okyanusu'na açılmayı çok istiyordu. Ancak Bacon bilimsel devrim ile ticari refah ve orta sınıfın yükselişi arasındaki çakışmayı fark edememişti. Şüphesiz Marksist Profesör Hessen, "Newton yükselen burjuvazinin tipik bir temsilcisiydi ve onun felsefesi kendi sınıfının karakteristik özelliklerini temsil ediyordu," derken durumu aşırı basitleştiriyordu.[1] Teorik bilim yapan bilimadamları karmaşık itkilere sahipti. Teknoloji konusuna ilgi gösterseler de gerçeği merak ettikleri için gerçeğin peşinde koşuyor ve büyük yaratımı içinde Tanrı'yı arıyorlardı. Ancak, On Yedinci yüzyıl filozoflarının mekanik evreni ile burjuvaların akılcı, öngörülebilir bir düzen konusundaki arzusunun arasındaki ilişkiyi görmek için hayal gücünü zorlamak da gerekmez. Bilim ve iş dünyası iki yönlü bir etkileşim içindeydi. Bilimin iş dünyasını etkilediği gibi, iş dünyası da bilimi işe dair heyecanları ve niceliksel düşüncesi, "madde"ye ve maddeyi akılcı biçimde kontrol etmeye olan ilgisiyle etkiliyordu.

II. Bilimsel devrim yeni bir bilgi kavramı, yeni bir metodoloji ve eski Aristocu Hıristiyan dünya görüşünden oldukça farklı, yeni bir dünya görüşü doğurmuştu. Bunun nihai ürünü olan yeni tarih bakışı ise On Sekizinci yüzyılda geleneksel Avrupa sosyal yapısının çözülmesine neden olacaktı. "Bilim" kelimesinin tarihçesi, On Yedinci yüzyılda "bilgi" kavramına verilen yeni anlama büyük oranda ışık tutacaktır. Orta Çağda yedi temel "bilim" ile yedi temel "sanat" çoğunlukla aynı anlamda kullanılıyordu. Bilimlerin kraliçesi teolojiydi. Ancak 1867 yılında Dublin Review için yazdığı bir makalede W. G. Ward bilim kelimesini, "İngilizlerin yaygın biçimde kullandığı anlamda, yani teolojik ve metafizik bilimleri hariç tutup fiziksel ve deneysel bilimler" anlamında kullanacağını söylemiştir.[2] On Yedinci yüzyıldan itibaren "bilim" ve "bilgi" kelimeleri belirgin bir anlam kısıtlamasına uğramıştır. Bilgi artık kesin bilgi anlamına gelir; olası ya da mümkün olan şeyler değil, kesin olarak bildiklerin bilgidir. Akıl tara-

1 S. B. Hessen, "Newton'un Principia'sının Sosyal ve Ekonomik Kökenleri", *Kavşaktaki Bilim*'den, (Londra, 1931), s. 182-183.

2 *Tarihsel Prensipler, Yeni İngilizce Sözlüğü*, "bilim" maddesinden alıntıdır.

fından açıkça anlaşılabilen veya matematiksel olarak ölçülebilen veya deneylerle ispatlanabilen şeye bilgi denir. Galileo matematik olmadan "(büyük evren kitabındaki) bir kelimenin bile anlaşılamaz" olduğunu ilan ederken bu tanıma çok yaklaşmıştır; benzer biçimde Descartes ta, "akılla ispat edilmeyen hiçbir şeyin doğruluğuna asla ikna olmamalıyız," demiştir.

On Yedinci yüzyıl metafiziğinde "birincil" ve "ikincil nitelikler" arasındaki ayrım da aynı mantığa dayanır. Galileo, Descartes ve Robert Boyle için nesnelerin sahip olduğu matematiksel nitelikler (boyut, ağırlık, konum vb.) "birincil"dir, yani gerçek bilginin konusudur. Duyularımızın bize nesne hakkında söylediği tüm diğer nitelikler (renk, koku, tat vb.) ise "ikincil"dir, daha az gerçektir. Çünkü daha az ölçülebilirler. Tüm bunların neticesi açıktır: Bilgi, "doğa felsefesi"ne ve muhtemelen sosyal teoriye de aittir ama teoloji veya eski felsefeye veya fikirler, inanışlar ve inanç içeren ama bilgi içermeyen şiire ait değildir. Kraliyet Cemiyeti kesin bir anlamı olmayan metaforları ve hitabet sözlerini dışında bırakarak aslında İngiliz dilini yenilemeyi üstlenmiştir. Mütedeyyin insanların "coşkusu" gibi, şairin zevk verse de bilgi sağlamayan "altıncı hissi" de şüpheli hale gelmiştir.

"Bilgi", On Yedinci yüzyılda sıklıkla fayda anlamında da kullanılmıştır. "Bilginin amacı," der Thomas Hobbes, "güçtür; ve (...) tüm spekülasyonların kapsamı bir tür eylemin veya yapılması gereken bir şeyin gerçekleştirilmesidir." "Bilgi edinmemizin esas amacı," der Locke, "bu bilgiden kendimiz ve dünyadaki diğerleri için bir fayda sağlamaktır." Francis Bacon'un yazdıklarının çoğundaki sorumluluk budur, örneğin *Yeni Atlantis* adlı eserinde mitsel bir mekân olan Süleyman'ın Evi'ndeki bilimadamları, "insan imparatorluğunun sınırlarını, mümkün olan her şeyi içerecek kadar genişletmek" için çalışır. Hem Kraliyet Cemiyeti hem de Academie des Sciences tüm gayretleriyle kendilerini şimdiki "insanoğlunun mülkünün kurtarıcısı" yapmaya çalışmıştır. Endüstriyel bilimlerin, denizciliğin ve balistiğin sorunlarını incelemek için komiteler görevlendirilmiş, mekanik öğrencileri saatleri geliştirmiş ve ilk buhar makinesinin icadını mümkün kılmıştır.

Bacon'dan itibaren ayrıca bilginin kümülatif ve geçici olduğuna da işaret ediliyordu. Öğrenim konusunda "ilerleme" çağrısı yaparken Bacon bilimin kümülatif doğasına vurgu yapıyor, doğal dünyada keşfedilebilecek her şeyin antik bilimciler tarafından keşfedildiğine inanan çağdaşlarına galip gelmeye çalışıyordu. Robert Hooke 1663 yılında Kraliyet Cemiyeti'nin nihai amacının doğa felsefesi için eksiksiz bir sistem kurmak olsa da,. "bu arada" asla "iyi hazırlanmış tartışmalar ve asıl olarak geçerli deneylerle elde edilen açık delillerle" açıklanmadığı sürece hiçbir hipotezi "ya da hiçbir dogmatik tanımı, bilimsel şeylerde değişmez hiçbir aksiyomu" kabul etmeyeceğini söylerken bilimin geçiciliğine vurgu yapıyordu.

Hipotezlerin böylesine ihtiyatlı biçimde ele alınması, On Yedinci yüzyılın yeni bilgi konseptine uygun yeni metodun kalbiydi. İster deneysel yöntemi (Bacon), ister

matematiksel olanı (Descartes) ya da isterse ikisinin karışımını (Galileo, Newton) savunsunlar, bilimsel metoda ilişkin bu çok sayıdaki yeni kitabın ortak noktası, doğa hakkındaki aşırı aceleci genellemelere karşı sağlıklı bir güvensizliğe sahip olmalarıydı. Bu açıdan bu kişiler, skolastik "realistlerin" soyut evren tasarımına saldıran geç Orta Çağ nominalistleriyle bağlantılıydı. Bacon'ın *Novum Organum* adlı eseri skolastizme karşı yürütülen ayaklanmanın birçok önemli yönünü özetlemektedir. Bacon burada skolastik filozofları doğayı temel almadan örümcekler gibi kendilerini merkeze alarak ağ ören "rasyonalistler" olarak adlandırır. Yaygın mantık (Aristocu kıyas), bilimlerin ilk prensibine asla uygulanmadığı için ancak hatalar hazırlayabilir ve oluşturabilir, der. Teoloji ve felsefenin bilim ile vahşi biçimde karıştırılmasından dolayı üzüntü duyuyordu; kutsal iradeye ilişkin bilimleri ölüler arasında canlı aramak gibi görüyordu; bilimde nihai sebepleri aramak, Tanrı'ya adanmış bir rahibe kadar kısırdı.

Bacon, inşa etmekten çok eleştirmekte yetenekliydi. Onun skolastik mantığı ikame etmek üzere sunduğu "tümevarım metodu" asla yeni astronomiyi ve yeni matematiksel fiziği oluşturamazdı. Biyolojik bilimlerden farklı olarak bu bilimlerde birincil gereksinim gözlem ve deney değildi, fiziksel evren konusunda yepyeni bir düşünce biçimiydi (niceliksel, matematiksel, Aristocu olmayan düşünce). Galileo, Descartes ve Newton tarafından formüle edilen yeni hareket yasaları, Bacon'un bu yasaları bilse skolastik hipotezlerle karşılaştıracağı gibiydi; doğadan kısmi olarak soyutlama yapmayı gerektiriyordu. Ancak Bacon'ın antik metot ve fikirler konusundaki bu metodik şüphesi, genel bir duyguyu temsil ediyordu. Başka konularda Descartes ile aynı fikirde olmasa bile, bu fikirlerin insan zihnini ele geçiren ve arzu ettikleri türden bilgileri elde etmelerini engelleyen "idollerle" dolu olduğu konusunda hemfikirdiler. Yaşadıkları zaman, bilginin yapısını Aristo'ya tapınarak yahut Kutsal Kitap'taki Yaratılış veya Eyüp bölümlerine danışarak değil, matematiksel akıl yürütme ve deney temelinde (genel mantığa zıt yahut alışılmış görünüme itiraz eden) yahut gerekirse ikisini birden temel alarak yeniden inşa etmeyi gerektiriyordu.

Bilimsel devrimin garip yanı, hipotez ve sistemlere olan güvensizliğini açıkça belirtse de kendi doğa sistemini yahut dünya görüşünü yaratmış olmasıdır. 1686 yılında Fontenelle'nin yazdığı o çok popüler diyalogda Kontes şöyle der: "Felsefenin çok mekanik hale geldiğini algılıyorum. Bir saate benzediğini bildiğim için (bu evrene) daha çok değer veriyorum ve doğanın tüm düzeni ne kadar basit ve kolaysa bana o kadar takdire şayan geliyor." Descartes ve diğer On Yedinci yüzyıl bilim filozofları, o dönemin bilimadamları ve sanatçılarının inşa ettiği makinelere -saatlere, sarkaçlı saatlere, buhar makinelerine- benzeyen mekanik bir evren oluşturmuştur. Ancak evrenin bu şekilde resmedilmesini olanaklı kılan fiili makinelerin gözlemlenmesi değil, yeni astronomi ve fizik olmuştur. "Kopernikçi devrim" Aristo'nun, bir ustanın maharetiyle ağırlıksız bir maddeden yaratılmış ve bu yüzden bildiğimiz dünyadaki ve "ayın altındaki dünyadaki" nesnelerden farklı davranan gezegenler ve yıldızlardan

oluşan "göksel dünya"sını yıkmıştır. Kepler'den Newton'a kadar bir dizi fizikçi tarafından formüle edilen yeni hareket yasaları hem dünyadaki hem de gökyüzündeki cisimlerin hareketlerini, tamamen mekanik ve matematiksel prensiplere dayanarak açıklamıştır. Atalet yasasına göre nesnelerin "doğal hareketi" Öklit uzayında düz bir çizgi halindeydi. Gezegenler ise çok uzak mesafelerde bile etkili olan ve mesafenin karesiyle ters olarak değişen yerçekimi nedeniyle eğrisel yörüngelere çekiliyordu.

Bu nedenle, Fontenelle'nin Kontesi tarafından resmedilen evren, On Üçüncü yüzyılda Dante ya da On Altıncı yüzyılda Richard Hooker tarafından çizilenden çok farklıdır. Amaçların, biçimlerin ve nihai sebeplerin Aristocu-Hıristiyan evreni ortadan kalkmıştır. Gökleri dünyanın etrafında döndürmek için gerekli olan ruhlar ve zekâlar yok olmuştur. Bu yeni evrenin temel özellikleri sayılar (matematiksel nicelikler) ve değişmez yasalardır. Bu, doğanın gereksiz hiçbir şey yapmadığı ve günlük görevlerini terk etmediği, ekonomik bir evrendir. Böylesi bir evrende bilimadamları keyif alabilir ve burjuvalar sonsuza kadar yahut Darwin gelene kadar mutlu biçimde yaşayabilirdi. Doğanın bir ruhani amacı yokmuş gibi göründüğü -Descartes'a göre onu düşünecek hiçbir insan olmasa bile var olmaya devam edecektir- gerçeğini, güvenilirliğiyle fazlasıyla telafi etmiştir. Felsefe de çok mekanik bir hale gelmiştir. Descartes Tanrı'yı makinesini çalışmaya başlatmakla kısıtlamış ve Newton Tanrı'nın takdirine ilişkin doktrini kurtarmak için elinden geleni yapmıştır. Ama tamamen uygulamaya ilişkin amaçlar yüzünden Tanrı, "mekanik ve geometri konusunda çok yetenekli olan" İlk Sebep olmuştur. Ayrıca mekanik açıklama modası kısa zamanda fiziğin sınırlarını aşarak biyolojik ve sosyal bilimleri de içine almıştır. Bu nedenle Descartes hayvanları bir saat düzeneği, Robert Boyle ise insan vücudunu "eşsiz bir motor" olarak görmüştür.

Bu koşullar altında mantıklı düşünüldüğünde On Yedinci yüzyılda bilim ile din arasında bir savaş olması beklenebilir. Ama durum hiç de böyle değildir. Elbette bazı teologlar Aristoculuğun yıkılışından dolayı kaygı duymuş, Roma Kilisesi ise Giordano Bruno'nun sonsuz bir evren ve sayısız dünya olarak yorumladığı Kopernikçiliği baskı altına almak için adımlar atmıştır. Ama bilimadamlarının ve bilimi popüler hale getirenlerin çoğu yürekten dindar insanlardı -hatta bir kısmı din adamıydı- ve ya bir çatışma görmüyor ya da bu çatışmaları da bir dereceye kadar çözmeye çalışıyorlardı. Bilim zaten genel olarak dini bir girişim olarak görülüyordu. Bilimin, yani Doğa Kitabı'nın, Tanrı'nın eserlerinde gücünü gösterdiği söyleniyordu, aynı İncil'in onun iradesini gösterdiği gibi - "Tanrı'nın eserlerini izlemek," demişti Boyle'un cenazesinde Piskopos Burnet, "ruha doyulmaz bir yücelik sağlıyor." Bacon ve Descartes "bilimin sınırlarını" mükemmel biçimde anlamıştı. Bacon teologları bilimin topraklarından uzak durmak konusunda uyarırken teolojiye de kendi etki alanını sağlayabilmek için eşit derecede kaygı duyuyordu. *De Augmentis Scientiarum* adlı eserinde seküler bilgi konusundaki araştırmasını, "inanç bilgiden daha değerlidir" kategorik önermesiyle sonuçlandırır. "Kutsal teolojiyi incelemeye hevesliysek," der, "insan ak-

lının küçük teknesinden inip kilisenin gemisinin güvertesine geçmeliyiz; sadece bu gemi rotayı doğru biçimde belirleyecek pusula ibresine sahiptir." Descartes de bence ünlü düalizm'iyle yaklaşık aynı şeyi söylemektedir. Çok iyi bilindiği üzere Descartes, dünyayı iki parçaya bölmüştür: Kesin olarak mekanik yasalar tarafından kontrol edilen matematiksel nesnelerden oluşan harici dünya ve "Ben"in, düşünen özün içsel dünyası. Böylelikle sadece Tanrı'yı değil, insanın ruhunu ve ruhani şeylerden oluşan âlemi de mekanizasyondan net biçimde kurtarmıştır. Bu adamlar tarafından temsil edilen düşünce biçimi iki farklı deneyim düzeyindeki yaşamı savunuyordu: Rasyonel ve bilimsel deneyim ve dinsel inanç düzeyi.

Ancak nihai analizde On Yedinci yüzyılda yeni olan şey, entelektüel evrenin güneşi olan teolojinin o gurur veren tahtından indirilmesidir. Bacon, Descartes ve Newton din ile bilimi uzlaştırmanın gitgide daha da zor hale geldiği bir çağda yaşamıştı. Her ikisinin de en iyi özelliklerini korumak için zayıf bir uzlaşma sağladılar. Pratik amaçlar yüzünden dini amaçlar doğal olanlardan ayrıldı, böylece bilimin kendi işine bakması ve kişisel inançların ve ahlakın dine bırakılması sağlandı. Dini gerçeklerin aklın sınavından geçmesini ve güvenilir delillere sahip olması gerektiğini öne süren ısrarıyla John Locke ve rasyonalistler teolojinin ayrıcalıklarını daha da azalttı. Bacon, "aklımızı şoka soksa da" Tanrı'nın sözlerine inanmaya hazırdı. Ama Locke değildi: "'Ben inanıyorum çünkü imkânsız,' demek iyi bir adam için coşkulu bir çıkış olabilir ama fikir veya din seçmek için kesinlikle hastalıklı bir hükümdür." Locke iyi bir Hıristiyan olmuş olsa bile onun öğretisi dinin olağanüstü yönlerinin küçümsenmesine neden oluyordu ve dini basit bir etiğe dönüştürüyordu. Onun, *Hıristiyanlığın Akla Uygun Doğrulanması [A Vindication of the Reasonableness of Christianity]* (1695) ve John Toland'ın *Gizemli Olmayan Hıristiyanlık [Christianity not Mysterious]* (1695) adlı eserleri On Sekizinci yüzyıl filozoflarının "doğal din" fikrinden sadece bir adım geridedir.

Bilimsel devrim ayrıca Batılıların tarihsel perspektifini de değiştirmişti. On Yedinci yüzyıla kadar genel inanış insanoğlunun ve doğanın orijinali mükemmel olan bir durumun yozlaşmış ardılları olduğu yönündeydi. John Donne, 1611 yılında yazdığı ağıtta, "perişan biçimde doğduk," diyordu:

(...) böylece dünyanın tüm çerçevesi
bayağı çığırından çıkmış, neredeyse kusurlu yaratıldı:
Çünkü Tanrı geri kalan her şeyi yaratmadan önce,
Çürüme geldi girdi ve en iyiler baştan çıkartıldı.

Ancak yüzyıl devam ederken entelektüel öncüler yozlaşma fikrini reddetti; doğanın gücünün süreklilik arz ettiğini ve antik dönemdekilerin de aynı beyne sahip olduğunu iddia ettiler. Şüphesiz ticari devrim ve bir dizi dinsel savaştan ve iç savaştan sonra siyasi düzenin yenilenmesi de oluşturulan iyimserliğe katkıda bulundu. Ama "modernlerin" antiklerle aynı, hatta onlardan üstün olduklarını iddia etme yönün-

deki cesaretin asıl sebebi bilimsel devrimdi – bilimadamlarının harikulade başarıları ve bu başarıların değişmez doğa yasalarını ispat etmesiydi. Joseph Glanvill'in *Plus Ultra: yahut Aristo'nun Döneminden Bu Yana Bilginin Gelişimi ve İlerlemesi* (1668) adlı eserinde söylediği gibi, antik dönemin insanları çok akıllıydı ama "yolları" doğru değildi: "Kesilen bir parmağı iyileştirmeye yardım edecekmiş gibi duran ama yüzyıllardır dünyaya çok da fazla pratik ve faydalı bilgi sağlamayan bilimsel yöntemlerinin kısırlığı açık bir argümandır." Bu On Yedinci yüzyıl "modernleri" ahlaki ve sosyal gelişim fikrini asla tam olarak kavrayamadı. Ama entelektüel gelişimi ilan ederek o saf Altın Çağ'ın hayaletinden kurtuldular ve sonraki asrın filozoflarını insanoğlunun her yönden gelişimini hayal etmek için cesaretlendirdiler.

Franklin Le Van Baumer, "Main Currents of Western Thought.

A. ENTELEKTÜEL İLGİNİN YENİ ODAĞI OLARAK YENİ BİLİM

*1. Yamyamlar Hakkında**

Michel De Montaigne

Michel de Montaigne (1533-1592), çok ufak bir azınlık olan Fransız asillerinin bir üyesiydi. Otuz sekiz yaşında Bordeaux Parlamentosu'ndan istifa etti ve ailesinin şatosunda emekli bir âlim gibi yaşadı. Burada kendi döneminin en büyük özel kütüphanelerden birini oluşturdu ve filozof bir şüphecinin insan doğası ve inanışları konusundaki izlenimlerini içeren ünlü *Denemeler*'ini yazdı. İçinden bazı parçaları aşağıda okuyacağınız *"Yamyamlara Dair"* adlı denemesi, deniz aşırı keşifleri yansıtırken Montaigne'in içine sürüklendiği şüpheci düşünce eğilimini gösteriyor. (Montaigne için 694. sayfaya bakınız)

Kral Pyrrhus İtalya'ya geçerken, Romalıların kendisine karşı gönderdiği ordunun düzenini araştırdığında şöyle demiş: "Ne tür barbarlar olduklarını bilmiyorum (Yunanlılar kendilerinden olmayan herkese barbar derdi) ama bu ordunun yerleşiminde barbarca bir şey yok." Yunanlılar, Flaminius'un topraklarına getirdiği orduya da böyle şeyler söylemişti ve Philip de Publius Sulpicius Galba tarafından krallığında kurulan Roma kampının düzeni ve dağılımını yükseklerden izlerken benzer sözler sarf etmişti. Buradan insanların kaba yorumlara kapılmadan önce ne kadar dikkatli olmaları gerektiğini ve yaygın haberlerle değil, akılcı yöntemlerle hüküm vermemiz gerektiğini anlıyoruz.

Uzun zaman boyunca, on – on iki yıl boyunca dünyanın zamanımızda keşfedilen diğer tarafında yaşamış biriyle birlikte oturmuştum, Villegaignon'un

ayak bastığı bu yere Antarktik Fransa deniyordu. Keşfedilen topraklar o kadar büyüktü ki, üzerinde düşünmek gerekiyor.

Tanıdığım bu adam basit, cahil biriydi, böylelerinden dürüst şahitler çıkar; zeki adamlar meraklı gözlemciler olmalarına ve daha çok şeyi fark etmelerine rağmen buldukları şeyleri parlatırlar; kendi yorumlarını daha önemli kılmak ve ikna edici olmak için hikâyelerini birazcık değiştirmekten çekinmezler; hiçbir şeyi olduğu gibi basitçe anlatmazlar; bunun yerine kendi istedikleri görünüme sahip olması için biçimlendirir ve maskelerler ve kendi hükümlerine inanmanız ve bunları kabul etmeniz için meseleye kendilerinden bir şeyler eklemekten, meseleyi genişletmekten veya abartmaktan çekinmezler.

Bu, ya çok dürüst bir adama ya da yanlış hikâyelere bir parça gerçeklik rengi katamayacak, hikâye oluşturamayacak ve hiçbir teoriyi benimseyemeyecek kadar basit bir adama ihtiyacımız var demektir. Benim tanıdığım adam da tam böyleydi, ayrıca bana farklı zamanlarda yolculuk sırasında tanıdığı çeşitli denizci ve tüccarları da getirmişti. Bu yüzden kozmografyacıların ne diyeceğine bakmadan onun verdiği bilgilerle tatmin olmuş durumdayım. (…)

(...) Bildiklerime dayanarak bu ulusun hiçbir yönden barbar veya vahşi olduğunu düşünmüyorum, herkes barbarlık dese de bu onun kendi sözleri değil; gerçekten de içinde yaşadığımız ülkenin fikirleri ve pratiklerinin örnekleri veya örüntüleri dışında bir başka gerçeklik veya akıl düzeyi bilmiyoruz. Birileri her zaman mükemmel dini, mükemmel yönetimi, tüm şeylerin en mükemmel ve olgun kullanımını bulabilirler. Nasıl ki doğanın kendi yarattığı ve kendi doğal akışında devam eden meyveler yabaniyse bu adamlar da vahşidir; ancak biz aslında ustalığımızla doğasını değiştirdiğimiz ve düzeninin dışına çıkardığımız şeylere vahşi demeyi tercih ederiz. (…)

Bu yüzden bu uluslar bence insan aklından nasiplerini çok az aldıkları kadarıyla barbardır, bunlar orijinal basitliklerini neredeyse tamamen korumuştur. Onları hâlâ doğanın kanunları yönetmektedir; bizim kanunlarımız onların değerini henüz pek az düşürmüştür ama öyle bir saflıkları vardır ki, bazen onlara ilişkin bilgiler niye daha önce, onlar hakkında bizden daha iyi hüküm verebilecek adamların döneminde gelmedi diye sinirleniyorum. Lycurgus ve Platon onları tanıyamadığı için çok üzgünüm; bizim bu uluslarda şu anda gördüğümüz şeyler bence sadece şairlerin altın çağ olarak süsledikleri tüm resimleri ve insanoğlunun mutlu halini taklit etmek için yaptıkları tüm buluşları değil, felsefenin konseptlerini ve arzusunu dahi aşıyor. Deneyimlerimiz sayesinde onlarda gördüğümüz o saf ve basit masumiyeti eskiler hayal dahi edemezdi; insan topluluğunun bu kadar az ustalık

ve insani bağlantı ile devam ettirilebileceğine de inanamazlardı. Platon'a, bu ulusta ticaret yok, derdim, okuma-yazmayı bilmiyorlar, sayısal bilimler yok, hâkimler veya politik üstünlük yok, hizmet kullanımı yok, zengin ve fakir yok, sözleşme yok, veraset yok, mülkün bölünmesi yok, iş yok ama eğlence var, ortak bağları korumak için akrabalık yok, giysi yok, tarım yok, metal yok, mısırın veya şarabın anlamı yok. Yalanı, ihaneti, ikiyüzlülüğü, tamahkârlığı, kıskançlığı, kötülemeyi ve affetmeyi ifade eden kelimeleri hiç duymamışlar. Hayal ettiği cumhuriyet bu mükemmellikten ne kadar uzaktır? *Viri a diis recentes* (Tanrılardan yeni gelmiş ölümlüler).

* Michel de Montaigne'in *Denemeler* adlı eserinden yeniden basılmıştır. Çeviren Jacob Zeitlin, Alfred A. Knopf, Inc.'nin izniyle. Alfred A. Knopf, Inc. Cilt I, s. 178-179, 181-183.

*2. Plus Ultra**

Joseph Glanvill

Joseph Glanvill (1638-1680) Anglikan bir din adamı ve Kraliyet Cemiyeti'nin bir üyesidir. Kendisi bir bilimadamı olmamakla birlikte, deneysel bilimlerin tarafını tutan ve ateizm suçlaması karşısında bu bilimleri savunan birçok deneme yazmıştır. Kitabının adı olan *Plus Ultra: yahut Aristo'nun Döneminden Bu Yana Bilginin Gelişimi ve İlerlemesi* (1668), içeriğini açıklar niteliktedir.

Coğrafya

Bu konuda antik âlimler fazlasıyla kusurluydu. Aristo, dünyayı âlimlerinin fethettiği biçimiyle biliyordu. Marifetli Varenius tarafından dikkat çekildiği üzere bu bilimdeki en genel ve en gerekli şeyler bilinmiyordu; sıcak kuşağın yerleşmeye elverişli olup olmadığı, denizdeki med ve cezirler, rüzgârların çeşitliliği, mıknatısın kutupsal özelliği, dünyanın gerçek boyutları bilinmiyordu. Yunanlıların ve Romalıların masalsı ilişkiler kurdukları uzak ülkelere dair tanımlar istiyorlardı. Dünyanın denizlerle çevrili olduğunu bilmiyorlardı, denizden dünyanın çevresinin dolaşılabileceğini de. Amerika'dan tamamen bihaberdiler, bu yarımkürenin kuzey ve güneyini bilmiyorlardı, bildikleri Asya'dan daha uzak yerler hakkında pek az bilgiye sahiptiler. Japonya, cava, Filipinler ve Borneo ya hiç bilinmiyordu ya da haklarında çok eskimiş bilgiler mevcuttu ama şimdi hepsi biliniyor. Meksika ve Peru, güçlü imparatorlukların geniş bölgeleri ve Büyük Okyanus'un adaları gözler önüne serildi. Donmuş Kuzey ve sıcak hat, daha önce bilinmeyen

Güney gezildi, bölgede yaşayan sayısız insanın hiç de antiklerin inandığı gibi yabancıları sevmeyen ve diğer insanlara karşı kaba olan kişiler olmadığı anlaşıldı. Magellan, Drake ve Candish dünyanın çevresini dolaştı. Denizin büyük hareketi kaba ve farklılıkları her gün sorgulanıyor; rüzgârın çeşitleri belirlendi ve daha iyi anlaşıldı; mıknatıs taşının hazine değerindeki gizli etkileri bulundu ve kullanılıyor. Doğu'nun heyecan verici adalarına, ayrıca Güney ve Kuzey'deki adalara sık uğranır oldu ve o insanlarla o ülkelerin bilgileri, zenginlikleriyle birlikte bize getirildi; en uzak yerlere gidildi ve o yerler tarif edildi. Gemiciliğimiz çok daha iyi, ticaretimiz daha kapsamlı, deniz haritalarımız daha kesin, yerküreyi gösteren haritalarımız daha doğru, seyahatlerimiz daha uzaklara varıyor, raporlar daha özlü ve fazla bilgi içeriyor; neticede coğrafya bilgimiz Polybius ve Possidonius'un dönemindekinden de, Caesear'lar döneminde yaşayan Batlamyus'un, Strabo'nun ve Pomponius Mela'nınkinden de çok daha mükemmel. Roma İmparatorluğu'nun o gelişme çağında bu kadar zayıf olan coğrafya Aristo ve Grekler döneminde nasıldı?

Fetihleriyle dünyanın sınırlarına ulaştığını düşünen Büyük Makedonyalı (Büyük İskender) bunun bir örneğidir; geçemediği sınırların ötesinde öyle uluslar vardı ki bu büyük fatihi gururlu ve muzaffer ordusuyla birlikte tamamen tüketebilirlerdi. Modern gelişmeler de çok iyiydi; antik dönemin en şöhretli coğrafyacılarından geriye kalanları Gemma Frisius'un, Mercator'un, Ortelius'un, Stevinus'un, Bertius'un ve Guil Blaeu'nun coğrafi performanslarıyla karşılaştırırsanız siz de böyle düşüneceksiniz.

* Joseph Glanvill, *Plus Ultra,* Londra, J. Collins, 1668, s. 48-50.

*3. Seyahatler Koleksiyonu**

Melchisedech Thevenot

Melchisedech Thevenot (1620-1692), Fransız Bilimler Akademisi'nin kuruluşundan sorumlu olanlardan biridir. Asıl ilgi alanı coğrafyadır ve kralın kütüphanecisi olmasının getirdiği bilgisiyle bu konuda dersler vermiş ve seyahatlerin koleksiyonunu yapmıştır. Aşağıdaki bölüm onun *Recueil de Voyages* (1681) adlı eserinin önsözünden alınmıştır.

Dünyayı tanıma arzusuna sahip olmamız doğaldır. (...) Neredeyse tüm milletlerin coğrafyacıları vardır: Araplar ve Perslerin en az Yunanlılar ve Latinler kadar coğrafyacısı vardı, Çin'in coğrafyası da en az Yunanlıların ve Latinlerin bize bıraktığı coğrafya kadar kesindir. Augustus döneminde

o kadar çok dünya tanımı vardı ki, Strabon bu kadar çok kişi tarafından tartışılan bir konuda yazdığı için özür dilemişti. Strabon'dan üç veya dört yüzyıl sonra Batlamyus da aynı biçimde özür diliyordu, onun döneminde bu konu tükenmişti. Ancak son zamanlardaki büyük seyahatler dünyanın Yunanlılar, Romalılar ve Doğuluların anlattığından çok daha büyük olduğunu gösterdi. Bu seyahatler sayesinde imparatorluklarının topraklarının içinde olmayan yerler konusunda antiklerin neredeyse her zaman yanıldıklarını öğrendik. Dünya üzerindeki ve doğa tarihi konusundaki keşiflerinin büyüklüğünü düşünürsek, bu yeni gezginlerin şimdiye kadarkilerin tümü kadar çok bilgi sağladığını söyleyebiliriz. Aziz Augustine'in ve diğer büyük ve aziz mertebesindeki kişilerin ortak hatası olan, büyük selden sonra tropik bölgede insan yaşayamayacağı fikrinden bizi kurtardılar, gözümüzü açtılar. Gezginler sayesinde sıcak kuşağın dünyanın en güzel ve hem insan hem de her tür hayvan nüfusunun en yoğun yerlerinden biri olduğunu öğrendik. Birçok eğitimli insan bu seyahatler sonucunda başka bir zorlukla karşılaştılar: Amerika'da bulunan insanların kökenlerini tespit etmek. Ama en ikna edici kanıtı kullanmaktan çekinmediler; bu koleksiyonun dördüncü cildine Meksika tarihini figürlerle birlikte eklememin asıl sebebi bu tarihin içinde kanıtı bulmuş olmamdır. Bu figürler ve tarihlerde yıllar Asyalılara, yani Çinlilere, Tatarlara ve Japonlara özgü biçimde işaretlenmiştir. Bu insanlardan başka kim yılları döngüler olarak sayıyor, bilmiyorum. Bu yöntem çok ustaca olduğuna ve bugünkü Amerikalılar fazlasıyla ilkel olduğuna göre, Amerikalıların başka bir milletten geldiğine inanmak için bayağı bir sebebimiz var demektir. (...)

Bana bu insanların o kocaman okyanusu geçmesinin ve böylesi bir yolculuk yapmasının imkânsız olduğu söylendi. Ama bu itirazı dillendirenler dünya küresi üzerinde ortaya çıkabilecek büyük değişiklikleri unutuyorlar. (...) Merkezindeki en ufak bir değişiklik bir kabarmaya neden olabilir -vadileri dağlara ve dağları vadilere dönüştürebilir- ve bu değişiklikler büyüğü ve küçüğü kendi yapabildiklerine, zamanıysa kendi ömürlerine göre ölçen insanoğluna çok büyük gelebilir. (...)

Lucretius, Ovid, Strabo ve Pliny dağlarda hayret ederek gördükleri gemileri, çapaları, deniz kabuklarını ve deniz balıklarının kalıntılarını fark etmiş ve anlatmıştır. Ancak eğitimli kişiler biraz zahmet edip yerinde incelemiş olsalardı, bu fenomeni daha tatmin edici biçimde açıklayabilirlerdi. Çok uzağa gitmeye gerek yok, bu konuda aydınlanmak isteyen biz Fransızlar Paris'ten bir fersah uzakta, Paris Parlamentosu Başsavcısı M. du Harlay'e ait olan parkın duvarlarının arkasında bu büyük kabarmaların izlerini görebiliriz. Size eskiden orada ama şimdi kırk fersah uzakta olan denizin varlığını

kanıtlayan, sadece okyanuslarda görebileceğiniz deniz kabuğu yataklarını, balıkların ve kemiklerinin kalıntılarını gösterebilirim. (...)

Bu gerçekten birçok önemli sonuç çıkartılabilir, sadece dünyaya ilişkin değil, dünyanın kronolojisine ilişkin bilgi de alınabilir. Benzer kalıntıların ne zamana ait olduğunu kesin olarak söyleyemesek de birbirinin altında iki veya üç katman olduğunu söylemek kesinlikle doğru olacaktır (bu kalıntılar üç bin yıldır orada olan bir şehrin altında bulunmuştur), bu da dünyada tarihin bilmediği birçok değişiklik olduğunun ispatıdır. (...) Septuagint'in (Septantes) ve "Roma Şehitleri Menkıbesi"nin dünyanın yaşı konusundaki fikrinin hahamlarınkinden daha olası olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir şeydir. Şu anda Asyalıların Amerika'ya nasıl göç edebildiğini göstermesi benim için yeterlidir.

* *Recueil de Voyages de M. Thevenot*, Paris, E. Michallet, 1681, s. 1-7.

B. BİLGİNİN YENİDEN TANIMLANMASI: BİLİMİN YENİ AMAÇLARI VE YÖNTEMLERİ

*1. Günlük**

John Locke

İngiliz filozof John Locke (1632-1704) 1675 ile 1688 tarihleri arasında çeşitli konulardaki düşüncelerini kaydettiği bir günlük tuttu. Aşağıdaki pasajlar 1677 yılında *Bilgi, Kapsamı ve Ölçüsü* ve *Çalışma* adlı başlıklarla yazdığı iki kısa yapıttan alınmıştır.

Zihinlerimiz ne gerçekler kadar büyük yaratılmıştır, ne de şeylerin tümünü kapsamaya uygundur. Erişebildikleri içinde kavrayabileceğinden çok daha fazlasını görür ve anlaşılamaz olanlar da az değildir... Ama fikirlerimizin kaynağı olan bu zihinsel durum mükemmellikten uzak olsa da gerçeği arama yönündeki gayretlerimizin önüne geçmemeli yahut herhangi bir şeyi bilmekten uzak olduğumuzu düşünmemize sebep olmamalıdır, çünkü her şeyi anlayamayız. Bilgi toplamaya uygun yeteneklerle donatılarak bu dünyaya gönderildik, kendimizi doğamızın yapısının ve varlığımızın içinde bulunduğu koşulların gösterdiği amaçlar ile sınırlarsak ve o amaçlara yönlendirirsek yeterli bilgi toplayabiliriz. Dünyadaki koşullarımızı göz önüne alırsak sürekli yiyecek, içecek, kıyafet ve hava koşullarından korunma ihtiyaçlarının giderilmesi gereken bir mülke sahibiz; rahat edebilmek için bundan çok daha fazlası gerekiyor. Bu şeyleri sağlamak için doğa bize çoğunlukla işlenmemiş,

kullanıma uygun olmayan malzemeler sağlıyor; onları kendi durumuza uydurmak için çalışmaya, zanaata ve düşünmeye ihtiyacımız var ve eğer insanoğlunun bilgisi çalışma süresini kısaltacak yollar bulmamış ve ilk bakışta kullanışsız görünen bazı şeyleri geliştirmemiş olsaydı, tüm zamanımızı fakir ve sefil hayatımızı sürdürmek için gerekli tedariki sağlamak için çalışarak harcayacaktık. (…) Yani burada dünyadaki insanların kullanımı ve avantajı için uygun olan çok geniş bir bilgi alanı mevcut; yani çalışmalarımızı kolaylaştıracak veya kısaltacak taşıma icatları bulmak, zenginleştirici stoklarımızı (örneğin hayatımızı daha rahat hale getirmeye yarayan şeyler) arttıran veya daha iyi korumak için kullanılabilecek yeni ve faydalı ürünler tedarik etmek için akıllıca bir yöntemle çeşitli malzemeleri ve etkenleri birleştirmek. İnsan zihni böylesi buluşlar yapmak için uygundur ama belki şeylerin özü, onların asılları, gizli çalışma biçimleri ve maddi varlıkların tümü kullanım yeteneğimizi aştığı gibi kapasitemizi de aşabilir; güneşin veya yıldızların doğasını bilmediğimiz için şikâyet etmemizin bir anlamı yoktur, çünkü ışığın kendisini düşünmek bizi karanlıkta bırakır ve bilsek ne bize tam bir fayda getirecek ne de hayatlarımızı daha mutlu kılacak diğer binlerce doğa spekülasyonu, hiçbir şekilde gerçek bir fayda sağlayamayacak şeylerle eğlenen boş veya fazla meraklı beyinleri boşu boşuna meşgul edecektir. Bu nedenle, insanın dünyadaki yerini ve ona verilen akıl ve becerileri düşünürsek, elindekilerin ona bu dünyanın sağlayabileceği mutluluğu vereceği sonucuna varmamız gerekir; bu dünya kolayca, zevkli biçimde ve çeşitlilik içinde mümkün olan en uzun süre yaşamasını sağlayacak her tür bolca şeyle doludur: böylece insanoğlu bu dünyada hiçbir kaygısı olmasa, bu hayattan sonraki varoluşu anlamaya çalışmasa, kafasını sadece doğa tarihine, kendine düşen evren konağındaki şeylerin niteliğini araştırmaya yorabilirdi; kendi gücü dahilinde şeylerin nesnel sebeplerini ve etkilerini bilme konusunda donanımlı olur, düşüncelerini, dünyada soylarının rahat ve mutlu biçimde devam etmesine katkıda bulunacak motorlar ve aletler gibi şeylerin icat edilmesine ve zanaatlara yönlendirebilir, daha fazlasını bulmak için sıkıntı çekmezdi; evrenin asıl çerçevesi veya yapısı konusunda aklını karıştırmaya, o büyük makineyi kendi icatlarından oluşan bir sistemin içine çekmeye, anlaşmazlık çıkarmaktan ve sürekli kavgaya sebep olmaktan başka bir faydası olmayan, kafa karıştırıcı, muğlak hipotezler oluşturmaya ihtiyaç duymazdı: Tüm işimiz yuvamızda ise doğanın daha genel ve yabancı bölümleri hakkındaki bilgisizliğimizden şikâyet etmemize ne gerek var? Kendimizin ve bütün kaygılarımızın susturulduğu dünya üzerinde ancak küçük bir nokta kadar pay sahibiyken, nasıl oluyor da evrenin ayrıntılarına ilişkin bilgi isteğiyle sızlanıyoruz? Neden evrensel madde, hareket ve uzayın huzursuz, seyri mümkün olmayan okya-

nusunda yelken açmak ve iskandil almak için ne pusulamız ne de iskandil kurşunumuz var diye bize güçlük çıkarıldığını düşünüyoruz?

***

Bilgiyi takip ederken çok fazla kendine güvenmemek ve kendi hükümlerinden çok kuşku duymamak, ne her şeyi anlayabileceğimizi ne de hiçbir şey anlamayacağımızı düşünmemek çok faydalıdır. Her şeyde kendi hükmünden şüphelenen ve gerçeği ararken kendi anlayışının güvenilmez olduğunu düşünen kişi kendi bacaklarını kesmiş ve başkaları tarafından oraya buraya taşınmasına sebep olmuş demektir; gülünç biçimde başkalarının bilgilerine muhtaç kalır ve muhtemelen bu bilgiler işine yaramaz... Diğer yandan, kendi anlayışının her şeyi anlamaya yeteceğini düşünen kişi, doğa kendisine kanat vermemiş olsa da kendi hayali kanatları üzerine oturmuştur ve böylece anlaşılamaz gerçeklerin geniş boşluğunda, sadece İkarus masalında gerçekleşebilecek bir maceraya atılmıştır ve kendisini uçurumun dibinde bulacaktır. Biz burada vasat bir durumdayız; bazı amaçlara uygun ama şeylerin geniş ve sınırsız kapsamına hiç de uygun olmayan güçlerle ve yeteneklerle donatılmış, sınırlı yaratıklarız.(...)

Bana göre insanın amacına en uygun olan ve onun anlayış seviyesinde olan şey, hayatını kolaylaştırmak için doğal deneyleri geliştirmek ve kendisine mutluluğu başka yerlerde, örneğin benim düşünceme göre, dini de, bir insanın tüm görevlerini de kapsayan ahlak felsefesinde aramasını söylemektir.

* Peter King, *John Locke'un Hayatı*, Londra, H. Colburn ve R. Bentley, 1830, cilt I, s. 161-165, 196-198.

*2. Biçem ve İfadeye Dair**

Thomas Sprat

Bu yüzden onlar (Kraliyet Cemiyeti) deneyleri yönetti, geliştirdi ve deneyler hakkında hükümler verip tahminlerde bulundular. Ama sonunda, bu işte ve gözetiminde oldukları tüm diğer işlerde, cemiyetin çok fazla kaygılandığı bir konu daha var ve bu da konuşmalardaki tavırdır; konuşmalardaki tavra çok dikkat edilmezse konuşmanın gösterişli ve ağdalı hali yüzünden amaçlarının tüm ruhu ve canlılığı kısa zamanda tükenir. Gereksiz ve çok konuşmanın hastalıklı etkileri birçok sanatı ve mesleği çoktan boğmuştur; öyle ki, mutlu bir hayatın vasıtalarını ve çürümenin sebeplerini düşündüğümde önceden söylediklerimden caymaktan çekiniyorum; huzur ve iyi huylar için öldürücü bir etkisi olduğu için belagatin tüm medeni toplumlardan uzaklaş-

tırılması gerektiği sonucuna varıyorum. Bu fikre tamamen eğilimli olmamamın sebebi bu silahın kötüler kadar iyiler için de kolayca tedarik edilebilir olmasıdır; bu adamlar bu silahı fırlatıp atar, diğerleri de muhafaza ederse, erdemin korumasız masumiyeti her durumda kötülerin silahlı hainliklerine maruz kalacaktır. (…)

Bu sahte mecazların ve figürlerin elimizdeki bilgilere getirdiği sisleri ve belirsizlikleri sinirlenmeden kim seyredebilir? Daha kârlı ve zor bilimlerde kaç ödül, güzel konuşmanın basit gösterişi yüzünden kaptırıldı! Bu adil öfkeye kapıldığımdan dolayı, bazı yazarların ve hatiplerin büyük gördüğü tüm bu sözde gizemlerin sığlığını ele vermekten kendimi alamıyorum. Birkaç kelimeyle, insanoğlunun çalışmaları içinde hiçbir şeyin dünyada bunca gürültü çıkaran bu kusurlu deyim bolluğu, bu metafor hileleri, bu dil çabukluğu kadar kolay elde edilemeyeceğini söylemeye cüret edeceğim. Ancak sözlerimi boşa harcıyorum, çünkü kötülük bugün öylesine yerleşmiş ki, kimi suçlayacağımızı veya reforma nereden başlayacağımızı bilmek çok zor. Bu güzel kandırmacada birbirimize çok fazla değer veriyoruz, ayrıca eğitimimiz sırasında onun için o kadar fazla çaba harcadık ki, onun hakkında hak ettiğinden daha şefkatli düşünmekten kendimizi alamıyoruz. (…)

Bu sebeple onlar (Kraliyet Cemiyeti) bu aşırılık için bulunabilecek tek çareyi yürürlüğe koyma konusunda çok sert önlemler almıştır; tüm abartmaları, konu dışı sözleri ve biçem aşırılıklarını kesin bir kararlılıkla reddetmişlerdir; insanların neredeyse kelimeleri ile aynı sayıda şeyi ifade ettiği dönemin ilkel saflığını ve kısalığını geri getirmişlerdir. Tüm üyelerini samimi, yalın ve doğal bir konuşmaya, pozitif ifadelere, açık bir mantığa, yerel kolaylığa, her şeyi mümkün olduğunca matematik sadeliğinde ifade etmeye mecbur tutmuşlar; akıllıların ve âlimlerin değil, zanaatkârların, vatandaşların ve tüccarların dilini tercih etmişlerdir.

* Thomas Sprat, *Londra Kraliyet Cemiyeti'nin Tarihi*, Londra, S. Chapman, 1722, s. 111-113.

*3. Eğitime Dair Risale**

Sör William Petty

Sör William Petty (1623-1687), doktor, anatomi profesörü, bilirkişi, mucit, sosyal bilimci olmanın yanı sıra Kraliyet Cemiyeti'nin asıl üyelerinden biriydi. "Politik aritmetik" terimini icat etmiş ve Restorasyon dönemi boyunca nüfus ve ticaret ile ilgili yazılarında nüfus istatistiklerini kullanmıştı. Onun eğitime dair risalesi, veya diğer adıyla *W. P.'nin Bay Samuel Hartlib'e Eğitimin Belli Bölümlerinin Gelişimine*

Dair Tavsiyesi, 1648 yılında basıldı. On Yedinci yüzyılda çok sayıda benzeri olan bu eser Bacon'ın Yeni Atlantis adlı eserine ve Campanella'nın *Güneş Ülkesi* eserine benziyordu. (FF)

Şimdi bu zor iş (eğitimin geliştirilmesi) için eğitime dair düşüncelerimizi ifade ederek aletlerimizi bileyelim ve sivri aygıtlar hazırlayalım, bu düşünceler:

i. Çocukların hem eğitildiği hem de hayatları doğrultusunda bir şeyler yapabileceği, okuma yazma gibi, edebi çalışma evleri kurulmalıdır.

Yedi yaşından büyük bütün çocuklar bu tür bir eğitim almalıdır. (...)

Kendileri fark etmeden önce okumaya ihtiyaç duyacak veya okudukları şeyleri tanıyabilecek ve düşünceleri kaydetmeye değer olmadan önce yazmaya ihtiyaç duyacak veya düşüncelerini herhangi bir biçime sokabilecek az sayıda çocuk olduğundan ve kendi anadillerindeki gündelik kullanımları için yeterli kitap olduğunda yabancı dil öğrenmesi gereken çocuk sayısı daha da az olduğundan bizim fikrimiz bu şeylerin (...) biraz ertelenmesi ve daha elzem şeylerin daha önce öğretilmesidir. Bu yüzden diliyoruz ki, eğitimcilerin her durumda açıklaması gereken ister doğal, ister suni bütün akla uygun amaç ve eylemleri gözlemleme ve hatırlatma bilginlere öğretilmiş olsun.

[Onlara okumayı, yazmayı, çizmeyi ve yabancı dilleri geliştirilmiş metotlarla öğretmeliyiz.]

Aritmetiğin ve geometrinin tüm öğeleri herkesçe öğrenilmelidir, sadece insan ilişkilerinde çokça ve sıkça kullanılmaz, akla kılavuzluk ve yardım da eder. (…)

En yüksek sınıftan da olsalar tüm çocuklara küçüklüklerinde biraz imalat öğretilmelidir, örneğin:

Matematiksel aletleri, örneğin kadranları imal etmeyi ve astronomik gözlemlerde nasıl kullanılacağını öğretmek.

Saatler ve başka dönme hareketli aletler imal etmek.

Cam üzerine veya yağlıboya ile çizmek ve boyamak.

Çeşitli malzemelerle oymak, aşındırmak, yontmak, kakmak ve kalıba dökmek.

Mücevher ustalarının kıymetli taşları bilme, kesme ve kakma sanatları.

Dioptrik (ışığı kıracak biçimde) ve katoptrik (ışığı yansıtacak biçimde) cam kesmek.

Botanik ve bahçecilik.

Müzik enstrümanları imal etmek.

Seyrüsefer ve gemi imalatı ve teçhizatı için modeller yapmak.

Mimari ve ev modelleri yapmak.

Kimya, metalleri saflaştırmak ve sahte mücevherler yapmak.

Anatomi, iskelet imal etmek ve iç organları boşaltmak.

Denizci pusulaları, küreler ve diğer manyetik cihazları yapmak.

Tüm bunları öğretmenin sebepleri şunlardır:

Sahtekarlâr tarafından daha az kandırılırlar.

Genel olarak daha üretici olurlar.

Birer centilmen olduklarında sıradan işçilerden çok daha mükemmel işler çıkartırlar.

İlgili alan, zengin ve güçlü kişiler tarafından da aydınlatıcı deneyler yapılırsa çok daha fazla gelişir.

Onları zanaatların efendileri olmaya yönlendirebilir.

Zamanlarını ve mallarını daha kötü vesilelerle harcamalarına engel olur.

* * *

Tüm mekanik zanaatların ve imalatların gelişmesi için sonraki adımda, Mekanik Bilimler Liseleri yahut Ticaret Kolejleri açarak buralarda her ticaret alanından en az bir kişinin (ama en iyi, en zeki ve zanaatını geliştirmeyi en çok isteyen zanaatkâr seçilmelidir) masrafları cemiyetimiz tarafından karşılanmak üzere, güzel bir evde ücretsiz oturmasını istiyoruz; tüm insanların ender ve zarif zanaat eserlerini satın alabileceği bir pazar gibi gidecekleri bu okulda mallarını hızlıca satabilme olanakları en usta mekanikçileri çekmek ve tanımladığımız biçimde bu koleje üye olmalarını sağlamak için yeterli sebep olacaktır.

Bu kurumdan umudumuz (...) tüm zanaatların mucizevi biçimde zenginleşmesi ve yeni icatların yeni modalardan ve yeni ev eşyalarından daha sık ortaya çıkmasıdır. Mükemmel ve kesin bir Zanaatlar Tarihi yazmak için en iyi ve en etkili fırsatlar ve vasıtalar burada bulunabilir; tüm bu atölyeler ve faaliyetler, dünyada maalesef çok az sayıda olan ama doğayı yorumlayabilen, aktif ve felsefeyle ilgilenen zihinlere hangi deneyleri ve eşyayı sağlayacaktır?

Bu lisenin yahut kolejin duvarları arasında en kesin ve mükemmel fikirlere göre kurulmuş bir akademik hastane ve garip yaratıkları ve kuşları ahırlarda ve kafeslerde saklayan bir *Theatrum Botanicum*[3] mevcut olmalıdır; burada (...) bahçe ve binaların modelleri ve platformlarıyla birlikte tüm büyük ve asil motorların modelleri mevcut olmalıdır. Yapay çeşmeler ve su oyunları, seçme kitaplardan oluşan bir kütüphane, gök cisimlerini ve meteorları izlemek için bir astronomi gözlemevi, çeşitli tarım deneyleri için büyük araziler, nadir resimlerden ve heykellerden oluşan galeriler, en gerçekçi

3 Botanik gösterisi veya sergisi. (ç.n.)

dünya küreleri ve en iyi tanımlanmış coğrafi haritalar mevcut olmalıdır, öyle ki, burası mümkün olduğunca tüm dünyanın bir örneği veya özeti olsun. (...) Bu cemiyetin, Cizvitlerin kendi dinlerini devlet ve devlet yönetiminde yayması gibi zanaatları dikkatlice geliştirecek biçimde oluşmasını istiyoruz.

Ama bahsettiğimiz tüm bu nefis şeylerden tat alacak bir damak istiyorsak, yani dünyevi tüm nimetlerin en çok arzu edileni olan sağlığı istiyorsak bu şeyler nasıl bir tat verecektir? Hastalıkları tedavi ederken bu kadar zorlukla karşılaşıyorsak ve bu engelleri yok etmek için engellerle orantılı önlemler alınmıyorsa nasıl sağlıklı olmayı bekleyebiliriz? Bu yüzden halkın iyiliğini ve insanoğlunun rahatını bir adım daha ileri götürecek vasıtaları aramalı ve hem doktorların hem de hastaların zayıflıklarını iyileştirecek bir hastane kurmak için büyüklüğümüzü göstermeliyiz.

[Bunun ardından kolejde yürütülmesi gereken tıbbi araştırmaların ayrıntılı bir tanımı mevcuttur. Petty daha sonra, yazılması ve okullarda kullanılması gereken kitapları tarif etmeye başlar.]

Bu yüzden ilk olarak... adı *Vellus Aureum sive Facultatum Luciferarum Discriptio Magna* olan bir kitapta, geçinmeyi ve insanların zenginleşmesini sağlayacak denenmiş tüm yolların ayrıntılı olarak açıklandığı çalışmalar derlenmesini öneriyoruz. Bunların arasında, "Zanaatlar veya İmalatçılar Tarihi"nin en zevkli ve en kârlısı olmasını arzuluyoruz. Bu kitapta bir doğal şeyin diğerine dönüşmesine ilişkin tüm manuel faaliyetler ve uygulamalar, gerekli aletler ve makinelerle birlikte tanımlanmalıdır, her bir iş ayrıntılı biçimde hazırlanmalı, açıklanmalıdır, kelimeler yetersiz kaldığında tüm aletler ve aygıtlar resmedilmelidir, tanımlar onlarsız açıklayıcı olmadığında renkler de eklenmelidir. (…)

[Böyle bir tarih yazmanın faydalarından bazıları:]

3. Şimdilerde sadece kelimelerle ve hayali nosyonlarla kendi kafalarını karıştıran ve kendilerini yoran âlimler ve etraflıca düşünmeyi sevenler akıl egzersizleri yapacak daha çok ve daha iyi malzemelere kavuşacaklar.

7. Genel olarak gerekli vasıtalara sahip olan herkes deneyler yaparak Vellus Aureum'umuza destek vermiş olur. İşler iyi gitse de gitmese, de... doğa hakkında daha fazla şey keşfetmiş olur.

11. Hollanda gibi imalat ve ticaret ile uğraşan bütün ülkelerin geliştiğini, güçlü ve zengin olduğunu görüyoruz. Bunun aksi mümkün mü? Yeni gümrük vergileri sayesinde devletin gelirleri arttığında tüm dilenciler... hatta hırsızlar ve soyguncular bile (daha iyi iş isteyerek) işe koyulur, çorak topraklar verimli olur, ıslak olan kurur ve kuru olan ıslanır, evcil domuzların ve diğer

terbiye edilemeyen hayvanların dahi çalışması sağlanırsa, tüm değersiz malzemeler asil amaçlarla kullanılırsa, bir adam veya binek üç katı çalışırsa, her şey garip faydalar sağlayacak şekilde gelişir.

12. İnsanlar diğer türlü yaşadığında daha onurlu ve daha bolluk içinde yaşayacağını öğrendiğinde, din âleminde çok fazla tumturaklı konuşan ve değersiz vaiz, kanun âleminde fazla kurnaz avukat, fizikçiler arasında fazla şarlatan, taşra okullarında fazla gramer biliyormuş gibi yapan hoca ve centilmenlerin evlerinde çok fazla tembel adam olmayacaktır. Acı çekmeye istekli herkes bu kitapla geçimini sağlamanın tüm yollarını öğrenecek ve kendi zekâsına ve yeteneklerine en uygun olanı seçecektir.

* William Petty, *W.P'nin Bay Samuel Hartlib'e Tavsiyesi*, Londra; 1648, s. 3-9, 17-18, 22-23. İmlasını modernize ettim.

C. YENİ BİLİMLER: ASTRONOMİ, FİZİK

*1. Commentariolus**

Nicholas Kopernik

Nicholas Copernicus (1473-1543) ,Polonya'da doğdu, babası Thorn şehrinde Hansa Birliği[4] üyesi, zengin bir tüccar ve memurdu. Kendi dönemindeki birçok âlim gibi İtalya'ya giderek Bologna'da matematik ve astronomi profesörü olan Maria de Novara'dan ders aldı. Novara'dan, matematiksel ilkelliği yüzünden Batlamyusçu sistemi eleştiren Eflâtuncu ve Pisagorcu ruhu kaptı. Okuduğu antik filozoflardan dünyanın hareket etmesi olasılığını öğrendi ve göksel fenomenler için alternatif bir teori geliştirdi. Bu teoriyi anlatan büyük eseri *De Revolutionibus Orbium Coelestium*, öldüğü yıla kadar yayınlanamadı, ancak birkaç yıl önce astronomik varsayımlarını özetlediği bir taslak, (Commentariolus) yayınladı, bu taslağın bir kısmı aşağıdadır.

Atalarımız, gözlemleyebildiğim kadarıyla, özellikle gezegenlerin bariz hareketlerini düzenlilik prensibine göre açıklayabilmek için çok sayıda göksel küre olduğunu varsaymıştı. Göksel bir nesnenin, yani mükemmel bir kürenin her zaman düzgün biçimde hareket etmemesinin neticede saçma olduğunu düşünmüşlerdi. Farklı yönlerdeki düzenli hareketleri bağlantılandırarak ve birleştirerek her nesnenin herhangi bir pozisyonda görünebileceğine karar verdiler.

4 Almanya'nın kuzeyindeki kentlerin ve yabancı ülkelerde yaşayan Alman gruplarının, karşılıklı çıkarlarını korumak amacıyla kurduklan ticari örgütlenme. (ç.n.)

Bu problemleri eşmerkezli küreler kullanarak çözebileceğini düşünen Callippus ve Eudoxus tüm gezegen hareketlerini açıklayamadı; sadece gezegenlerin görünen dönüşlerini değil, bu nesnelerin gökte bazen bize daha yakın, bazen de daha uzak göründüğü gerçeğini açıklamaları gerekiyordu ve bu gerçek eşmerkezliliğe uymuyordu. Bu yüzden dışmerkezlilik ve dış çemberleri kullanmak daha iyiydi; bu, âlimlerin neredeyse tümünün kabul ettiği bir sistem oldu.

Ancak Batlamyus'un ve çoğu diğer astronomun gezegen teorileri sayısal verilerle tutarlı olsa da az zorluk çıkarmıyordu. Çünkü belirli denge noktaları (ekuant) düşünülmediği sürece bu teoriler yeterli olmuyor, bu durumda gezegen, dış merkezin ne yörüngesine ne de merkezine göre sabit hızda hareket ediyormuş gibi görünüyordu. Bu yüzden böylesi bir sistem ne yeterince mutlak ne de yeterinde aklı tatmin edici bir çözüm olabiliyordu.

Bu hataların farkına vardığımda sık sık daireler için belki de daha akla uygun bir düzen bulunabileceğini düşündüm; bu düzende görünen her dengesizliğin sebebi çıkarılabilmeli ve her şey kendi merkezine uygun olarak hareket etmeliydi, çünkü mutlak hareket kanunu bunu gerektiriyordu. Kendimi bu çok zor ve neredeyse çözülemez probleme adadığımda, nihayet eskiden kullanılandan daha az ve daha basit bir yapıyla bu sorunu nasıl çözebileceğime ilişkin öneri, bazı varsayımlar (aksiyomlar olarak adlandırılır) olarak bana bahşedildi. Varsayımlar aşağıdaki sırayı takip eder.

1. Tüm göksel dairelerin ve kürelerin tek bir merkezi yoktur.
2. Dünya'nın merkezi, evrenin de merkezi değildir, sadece kendi ağırlığının ve ayın yörüngesinin merkezidir.
3. Tüm küreler hareket ederken güneşi merkez alırlar, bu yüzden güneş evrenin merkezidir.
4. Dünyanın Güneş'e uzaklığının gökkubbenin yüksekliğine oranı, dünyanın yarıçapının dünyanın güneşe olan uzaklığına oranı kadar küçüktür. Dünya'nın Güneş'e olan uzaklığı, gökkubbenin yüksekliğiyle karşılaştırıldığında fark edilemez.
5. Gökkubbede görünen hiçbir hareket gökkubbedeki bir hareketten değil, ancak dünyanın hareketinden kaynaklanır. Dünya, etrafındaki öğelerle birlikte kendi sabit kutupları ekseninde günlük bir hareket yapar, bu sırada gökkubbe ve en uzak gökyüzü sabit kalır.
6. Bize güneşin hareketi gibi görünen aslında Güneş'in değil, dünyanın ve küremizin hareketidir; Dünya da diğer gezegenler gibi güneşin etrafında döner. Yani Dünya'nın birden çok hareketi vardır.
7. Gezegenlerin görünen geriye doğru ve doğrusal hareketleri kendi ha-

> reketlerinden değil, Dünya'nın hareketinden kaynaklanır. Bu nedenle, sadece Dünya'nın hareketi gökyüzündeki açıklanamayan birçok düzensizliği açıklamaya yeter...

Dünya'nın hareketini Pisagorcularla beraber keyfi biçimde ileri sürdüğümü kimse düşünmemelidir; daireleri yorumlarken bu konuda güçlü deliller bulmuştum. Doğacı filozofların dünyanın hareketsizliğini ispat için öne sürdüğü ana argümanlar çoğunlukla görünüme dayanmakta olduğundan özellikle burada bu argümanlar çürütülmüş oluyor. Çünkü ben de Dünya'nın sadece görünüşte hareketsiz olduğunu gösteriyorum.

Gökteki küreler aşağıdaki düzendedir. En yüksek olanı sabit yıldızların hareketsiz küresidir, her şeyi içerir ve her şeyin konumunu belirler. Ondan sonra Satürn gelir, onu Jüpiter takip eder, ardından Mars. Mars'ın altında bizim de birlikte döndüğümüz küre vardır; daha sonra Venüs, en son da Merkür. Ay küre dünyayı merkez alarak döner ve dünyayla birlikte dışmerkezli olarak hareket eder. Yine aynı düzende, bir gezegen diğerini dönüş hızında geçebilir, bu çizdiği dairenin büyüklüğüne yahut küçüklüğüne bağlıdır. Bu yüzden Satürn kendi yörüngesini otuz yılda tamamlar, Jüpiter on iki yılda, Mars iki buçuk yılda, Dünya bir yılda, Venüs dokuz ayda, Merkür ise üç ayda.

* Edward Rosen, *Üç Kopernik Tezi*, s. 57-60. Columbia University Press, 1939.

*2. Sör Isaac Newton'un Principia'sına Önsöz**

Roger Cotes

Sör Isaac Newton 1713 yılında *Principia* adlı eserinin (Doğa Felsefesinin Matematiksel Prensipleri) ikinci baskısını çıkardı. Eserin önsözü, Cambridge'te astronomi ve doğa felsefesi profesörü olan arkadaşı Roger Cotes (1682-1716) tarafından yazılmıştır. Modern atalet kanunu, yerçekimi, doğanın düzeni vb. konulardaki Newtoncu sistemin Cotes tarafından yapılan özeti, yeni fiziğin Aristocu prensiplerden ne kadar uzaklaştığını gösterir.

Doğa felsefesi konusunda çalışanlar temelde üç sınıfa ayrılabilirler. Bunlardan bazıları şeylerin türlerini, özgün ve gizli niteliklerini referans alırlar; bilinmez bir tavırla çeşitli cisimlerin eylemlerini bu niteliklere dayandırırlar. Aristo'nun ve Aristocuların okulundan türetilen doktrine bağlıdırlar. Cisimlerin çeşitli etkilerinin bu cisimlerin özgün doğalarından kaynaklandığını kabul ederler. Ancak bu cisimlerin doğalarının kaynağını bize açıklamazlar

ve bu nedenle, aslında bize hiçbir şey söylemezler. Tek işleri şeylere isim takmak olduğundan şeyleri incelemezler; bir tür felsefi konuşma biçimi icat ettiklerini söyleyebiliriz ama bize göre gerçek felsefe öğretmezler. (…) Geriye deneysel felsefeyi uygulayan üçüncü sınıf kalıyor. Bunlar gerçekten de her şeyin sebebini mümkün olan en basit prensiplerden alırlar ama fenomenler tarafından ispatlanmayan hiçbir şeyi prensip olarak kabul etmezler. Hiçbir hipotez tasarlamazlar, hipotezlerini de ancak doğruluğunun ispatlanması gereken sorular olarak felsefeye dahil ederler. Bu nedenle, iki aşamalı bir metot takip ederler: sentetik ve analitik. Analiz yaparak seçilen bazı fenomenlerden doğanın güçlerine ve güçlerin basit kanunlarına dair çıkarsama yaparlar; bunlara dayanarak yaptıkları sentez ile geri kalanların yapısını gösterirler. Bu, felsefe yapmanın kıyas kabul etmez biçimde en iyi yoludur ve tanınmış yazarımız bu yola diğer herkesten önce adil biçimde kucak açmıştır; sadece bu konudaki mükemmel çalışmaları için bile tanınması ve övülmesi gerekir. Bunun en ünlü örneği yerçekimi teorisinden çıkarsadığı Dünya sistemi açıklamasıdır. Ondan önce bazıları tüm cisimlerde bir yerçekimi özelliği olduğundan şüphelendiler yahut böyle bir özellik hayal ettiler; ancak bunu olaylarla gösterebilen ve böylece yüksek akıl yürütme çabaları için sağlam bir temel haline getiren ilk ve tek filozof o oldu.

***

Bu nedenle, akıl yürütmeye en basit ve bize en yakın olan başlamalıyız; yerçekiminin Dünya'da bizim üzerimizdeki doğasını biraz anlayabilirsek, bizden çok uzakta olan göksel cisimler üzerinde düşünmeye daha kolay geçebiliriz. Artık tüm filozoflar dünyanın çevresinde dönen tüm cisimlerin dünyaya doğru çekildiği konusunda hemfikirdir. Gerçekten çok hafif cisimlerin mevcut olmadığı da birçok deney ile teyit edilmiştir. Göreceli hafiflik gerçek hafiflik demek değildir, ancak görünüşte böyledir ve bu hafiflik bitişik cisimlerin üstün yerçekiminden kaynaklanır.

Ayrıca tüm cisimler dünyaya doğru çekildiğinden Dünya da cisimler tarafından çekilir. Yerçekimi eylemi karşılıklı ve her iki tarafta da eşit olduğundan bu ispatlanmış olur.

Bu, Dünya'daki yerçekiminin doğasıdır; şimdi gökyüzündekini inceleyelim.

Her cismin, kendisine uygulanan bir güç ile durumunu değiştirmediği sürece ya durduğu ya da düz bir çizgide düzgün biçimde hareket ettiği, tüm filozoflar tarafından kabul edilmiş bir doğa yasasıdır. Buradan hareketle, bazı cisimler eğrisel çizgilerde hareket eder ve bu nedenle yörüngelerine teğet olan düz çizgilerden sürekli olarak saparlar ve bu cisimler bazı sürekli güçler tarafından eğrisel bir yol üzerinde tutulurlar. Gezegenler dairesel

yörüngeler takip ettiğine göre, tekrarlanan eylemleriyle gezegenleri sürekli olarak teğet oldukları yolda tutan bir güç mevcut olmalıdır. (…)

Şimdiye kadar anlatılanlardan, gezegenlerin, kendilerini sürekli etkileyen güçler tarafından rotalarında tutuldukları açıkça anlaşılmaktadır; bu gücün yörüngenin merkezine yönelik olduğu açıktır; ve yine açıktır ki, bu gücün etkisi merkeze yakın oldukça artar, uzak oldukça azalır; bu etki azalan uzaklığın karesiyle orantılı olarak artar ve artan uzaklığın karesiyle orantılı olarak azalır. (…)

Birincil gezegenlerin Güneş etrafındaki ve ikincil gezegenlerin Jüpiter ve Satürn etrafındaki dönüşleri ile Ay'ın Dünya etrafındaki dönüşü aynı türde fenomenlerdir; gösterildiği gibi birincil gezegenlerin merkezcil kuvvetlerinin Güneş'in merkezini, ikincil gezegenlerin de Jüpiter ve Satürn'ün merkezlerini hedef aldığı gibi, Ay'ın merkezcil gücü de Dünya'nın merkezini hedef alır; ayrıca tüm bu güçler merkeze olan uzaklıkların karesiyle orantılı olduğuna göre, Ay'ın merkezcil kuvveti de Dünya'ya olan uzaklığının karesiyle orantılıdır; elbette tüm bunların doğasının aynı olduğunu eklemeliyiz. Bu yüzden Ay Dünya'ya doğru çekilirken Dünya da Ay'a doğru çekilir; yani ikincil gezegenler birincillerine doğru çekilirken birincil gezegenler de ikincillerine doğru çekilir; yani tüm birincil gezegenler Güneşe doğru ve Güneş de birincilere doğru çekilir.

Bu sebeple Güneş tüm gezegenlere doğru çekilir, tüm gezegenler de Güneş'e doğru...

Güneş'in çekim özelliğinin muazzam uzaklıklara kadar ulaştığını ve çevresindeki geniş uzayın her parçasına yayıldığını en açık biçimde gösteren şey kuyruklu yıldızların hareketidir; Güneş'e çok uzak yerlerden gelen kuyruklu yıldızlar ona çok yaklaşır; bazen o kadar yaklaşır ki, Güneş'e en yakın olduklarında ona dokunacak gibidirler. Bu cisimlere ilişkin teori, mükemmel yazarımız tarafından bizim çağımızda keşfedilene ve bu gerçeği en kesin gözlemlerle sununcaya kadar astronomlar tarafından bilinmiyordu. Artık kuyruklu yıldızların odak noktası Güneş'in merkezi olan konik bölümlere sahip yörüngelerde hareket ettikleri ve Güneş'e çekildikleri yarıçapları ile yarıçapın karesiyle orantılı bir alanı tanımladıkları bilinmektedir. Ancak bu fenomenden anlaşılan ve matematiksel olarak gösterilen şey, kuyruklu yıldızları yörüngelerinden alıkoyan bu güçlerin Güneş'le ilgisi olduğu ve merkeze olan uzaklıkların karesiyle ters orantılı olduğudur. Bu sebeple kuyruklu yıldızlar Güneş'e doğru çekilirler ve bu yüzden Güneş'in çekim gücü sadece belirli uzaklıkta bulunan ve neredeyse aynı düzlemde olan gezegenlerin gövdelerinde etkili olmaz, gökyüzünün çok farklı yerlerinde ve çok farklı uzaklıklarda olan kuyruklu yıldızlar üzerinde de etkili olur. Böylece

anlıyoruz ki, yerçekimine sahip cisimler doğaları gereği tüm uzaklıklardaki tüm diğer yerçekimine sahip cisimlere kendi kuvvetlerini yayarlar.

* * *

Yukarıda varılan tüm sonuçlar, tüm filozoflar tarafından kabul edilen şu aksiyomu temel alır: Aynı türdeki etkiler, yani bilinen etkileri aynı olanlar, aynı sebeplerden kaynaklanır ve aynı bilinmeyen özelliklere sahiptirler. Bundan şüphe edenler şunu düşünmelidir: Bir taşın Avrupa'da düşmesine neden olan yerçekimi Amerika'da da aynı düşüşün sebebi değil midir?

İster dünyada olsun ister gökyüzünde, tüm cisimler yapabildiğimiz deneyler ve onlara ilişkin gözlemlerimizden bildiğimize göre, bir ağırlığa sahiptir; genel olarak tüm bu cisimlerde de bir çekim olduğunu kabul etmemiz gerekir. Genişletilebilir, hareket ettirilebilir veya geçirimsiz olmayan hiçbir cisim olmadığına göre, her cismin bir ağırlığa sahip olduğunu düşünmeliyiz. Cisimlerin genişleme, hareket ve geçirimsizliklerini ancak deneyle öğrenebiliriz ki, çekim kuvvetleri de aynı şekilde öğrenilmiştir. Gözlemleyebildiğimiz bütün cisimler genişleyebilir, hareket ettirilebilir ve geçirimsizdir; bu yüzden gözlem yapmadığımız cisimlerin de genişleyebilir, hareket edebilir ve geçirimsiz olduğu sonucuna varırız. Böylece gözlemlediğimiz her cismin ağırlığı olduğunu bulmuş olduk ve gözlemleyemediklerimiz de dahil tüm cisimlerin ağırlığı olduğu sonucuna ulaştık. Çekim kuvvetleri henüz gözlemlenmemiş olan sabit yıldızların ağırlığı olmadığı iddia edenler, aynı sebepten genişleme, hareket etme ve geçirimsizlik özelliklerine de sahip olmadığını söyleyebilirler, çünkü sabit yıldızlar henüz gözlemlenmemiştir. Kısacası ya yerçekimi cisimlerin birincil niteliklerinden biri olmalıdır ya da genişleme, hareket etme ve geçirimsizlik olmamalıdır.

* Sör Isaac Newton, *Doğa Felsefesinin Matematiksel Prensipleri*, çeviren Andrew Motte, Londra, B. Motte, 1729, s. 1-8, 10-13.

*3. Dünyaların Çokluğu**

Fontenelle

Bernard le Bovier de Fontenelle'in *Dünyaların Çokluğu Üzerine Konuşmalar* (Entretiens sur la Pluralite des Mondes,1686) adlı eseri, evreni Kopernik'in, Giordano Bruno ve Descartes'in sistemlerine dayanarak açıkladığı popüler bir tefsirdir. Bu eser, Fontenelle ile astronomi tartışmayı sevse de bundan çekinen Fransız bir kontes arasında, kontesin bahçesinde altı akşam üstüste yapılan yürüyüşlerde geçen konuşmalardan oluşmuştur.

Amacım felsefe hakkında konuşmak ama bunu felsefi biçimde yapmamaktır. Konuyu öyle bir seviyeye getirmek istiyorum ki, centilmenlerin keyfini bozacak kadar kuru ve yavan olmasın ama âlimleri eğlendirmeyecek seviyede değersiz ve önemsiz de olmasın.

* * *

Felsefenin merakımızı en çok kaşıyan bölümünü seçtim çünkü bizi, üzerinde yaşadığımız dünyanın nasıl yaratıldığını bilmekten ve bizimkine benzer, üzerinde yaşayanlar olan başka dünyalar olup olmadığını öğrenmekten daha fazla ilgilendiren ne olabilir ki?

* * *

Bu önsözde söylenecek başka bir şey kalmadı ama kolay tatmin olmayacak bazı insanlar var; onlara verecek iyi izahlarım olmadığından değil, en iyi izah verilse bile hiçbiriyle yetinmeyecekler. Onlar, dünyadan başka yerlerde yaşayanlar olduğunu hayal etmenin dini açıdan tehlikeli olduğunu düşünen aşırı titiz kişiler; bazılarının dini konularda aşırı hassas olduğunu biliyorum ve insanlar için bastırdığım şeylerde benim fikirlerime karşıt fikirlere sahip kişileri gücendirmek istemiyorum ama aslında din, benim üzerinde yaşayanlar olan sonsuz sayıda dünya sistemime karşı bir önyargı geliştiremez, en fazla hayal gücümün hatasını düzeltmek gerekebilir. Ay'da yaşayanlar olduğu söylendiğinde bazıları bizim gibi adamların mevcut olduğunu hayal eder; Kilise adamları ise fazla zahmete girmeden bu fikre sahip olanların Ateist olduğunu düşünür. Âdem'in ardında bıraktığı nesiller Ay'a hiç seyahat etmemiştir, oraya bir koloni de gönderilmemiştir; Ay'daki adamlar Âdem'in oğulları değildir; bu noktada, herhangi bir yerde onun soyundan gelmeyen insanların varolup olamayacağı sorusu karşısında teoloji yine şaşırır... Şimdi hiç kimse, yapılacak itirazları engellemek amacıyla Ay'da insan yoktur dediğimi düşünmesin, çünkü doğanın işlerinde gözlemlenebilen sonsuz çeşitlilik ve farklılık hakkında tasarladığım düşünceye göre, orada insan olması mümkün değildir. Bu fikir tüm kitap boyunca işlenmektedir ve hiçbir filozof tarafından aksi ispat edilemez. Ayrıca birden çok dünya olduğunu düşünmek ne akla ne de Kutsal Kitap'a aykırıdır. Tanrı bir dünya yaratarak kendini yücelttiyse, ne kadar çok dünya yaratırsa o kadar daha yücelmiş olur. Ancak bu fikirleri inancımın maddeleri olarak ilan etmiyorum; böyle yaparsam diğer komşularım ile aynı özgürlüğe sahip olacağımı umuyorum.

* * *

(...) Kendi kendime düşünüyorum; doğa operaya çok benziyor. Durduğun yerden sahnenin gerçekte nasıl olduğunu göremiyorsun; sahne avan-

tajlı bir yere yerleştirilmiş, tüm çarklar ve hareketler sunulan oyunu daha eğlenceli kılmak için saklanmış; makinelerin nasıl veya neye göre hareket ettiklerini anlamak için kendinizi üzmeyin, çukurda çalışan bir mühendis size ilişmeyen bu konuyla ilgileniyordur; o mühendis hareketten mutluluk duyuyor ve bu hareketin neye bağlı olduğunu ve nasıl ileri gidileceğini kendi kendine gösteriyordur. Demek ki bu mühendis bir anlamda filozof gibidir ama zorlukların çoğu filozofun sırtındadır, tiyatronun makineleri, çarkları ve yayları gözden uzak olduğundan, evrenin hareketlerini uzun zamandır sadece tahmin etmemize sebep olan doğanın makineleri kadar ilginç değildir. Operadaki bilgeleri, Pisagor'u, Platon'u, Aristo'yu ve tüm diğer bilge adamları, çağlar boyu dünyada bu kadar çok gürültü yapan adamları düşünün. Bunların faytonu simgelediğini düşünün, rüzgârlarla kalkan o ilham verici gençleri görüyorlar ama ne bağlı olduğu telleri ne de sahne arkasında olup bitenleri görüyorlar. Tüm bu filozofların kendilerini apaçık aptal yerine koyduğunu ve nasıl gerçekleştiğini kurnazca itiraf ettiklerini düşünmez misiniz; hayır, hayır, onlara boş yere bilge adamlar denmemiştir, çünkü onların bilgeliğinin çoğu komşularının cehaletinden kaynaklanır. Her insan, ne kadar olanaksız olursa olsun, kendi fikrini söyler, bunların her birine inanacak çeşit çeşit aptallar mevcuttur. Biri size faytonun gizli bir manyetik güç ile çekildiğini söyler ama gücün yerini bilmez; vakur bir centilmene bu soruyu sorsanız belki de hırçınlaşır. Bir diğeri faytonun onu birleştiren bazı sayılardan oluştuğunu söyler; ancak unutulmamalıdır ki filozof sayıları cebir öğrenen bir süt çocuğundan daha fazla bilmemektedir. Üçüncüsü faytonun tiyatronun tepesinde gizli bir sevgilisi olduğunu söyler, fayton da her gerçek âşık gibi sevgilisinin yanında olmadan huzur bulamaz. Bunun gibi yüzlerce abartılı hayal insanın eski bilgelerin iyi şakacılar olduğunu düşünmesine neden olur. Ama sonra bazı modern kişilerle birlikte Bay Descartes gelir ve faytonun yükseldiğini çünkü daha ağır bir şeyin alçaldığını söyler; böylece artık bir cismin başka bir cisim tarafından itilmediği veya çekilmediği sürece hareket edeceğine inanamayız, tellerle çekiliyorsa bir karşı ağırlık mevcut olmadan hiçbir şeyin yükselip alçalmayacağını biliriz; bu yüzden doğanın gerçek yüzünü görenler operanın perdelerinin arkasında durmalıdır. Benim algıladığım kadarıyla, dedi kontes, felsefe şimdilerde çok mekanikleşmeye başladı. Öyle mekanikleşti ki, dedim, yakında ondan utanmaya başlayacağız. Dünyayı büyük bir saat haline getirecekler; düzenli ve sadece hareketin çeşitli bölümlerini düzenlenmesine bağlı kılacaklar. Ama yalvarırım söyleyin, hanımefendi, önceden evren hakkında daha yüce bir fikriniz yok muydu? O zamanlarda onu hak ettiğinden daha fazla onurlandırdığınızı düşünmüyor musunuz? Çünkü birçok kişi onu biliyormuş gibi yaparken evrene

daha az saygı duyuyordu. Aynı fikirde değilim, dedi, bir saate benzediğini düşününce ona daha çok değer veriyorum, doğanın tüm düzeni ne kadar basit ve kolaysa, bende o kadar fazla hayranlık uyandırıyor.

Size bu sağlam nosyonların ilhamını kim verdi bilmiyorum, dedim, ama eminim sizin gibi düşünenler pek fazla değil, insanlar genelde anlayamadıkları şeylere hayran oluyorlar, muğlaklığa saygı duyuyorlar ve doğayı anlamadıkları zaman bir tür sihir olarak görüyorlar ve aşina olduktan sonra el çabukluklarını küçümsüyorlar. Ama siz hanımefendi, öyle heveslisiniz ki, perdeyi açıp size dünyayı göstermekten başka çarem yok.

***

(...) İlk sistemi açıklamadan önce, hepimizin Pyraeum Limanı'na giren tüm gemilerin kendisinin olduğunu hayal eden Atinalı çılgın adam gibi olduğumuza dikkatinizi çekerim; çılgınlığımız ondan aşağı kalmaz çünkü doğadaki her şeyin bizim kullanımımız için yaratıldığına inanıyoruz. Bir filozofa sorun bakalım, bizim işlerimiz için çok daha azı yeterliyken neden muazzam sayıda yıldız yaratılmış? Cevabı, soğukça bizim manzaramızı güzelleştirmek için orada oldukları olacaktır. Bu prensibe göre dünyanın evrenin merkezinde olduğunu, tüm diğer gök cisimlerinin (bu amaçla yapıldıklarından) dünyayı aydınlatmak için zahmete girip çevresinde döndüklerini hayal ederler... Ama neden, dedi kontes sözümü keserek, bu sistemi sevmiyorsunuz? Çok açık ve anlaşılır gözüküyor. Ama hanımefendi, dedim, ben daha da basit hale getireceğim; yazarı Batlamyus ya da onu okuyan biri olduğunda size hak vermeliyim, sanırım sizi eğlendirmek yerine korkuturum. Gezegenlerin hareketleri çok da düzenli olmadığından, yani bazen daha yavaş, bazen daha hızlı hareket ettiklerinden, bazen dünyaya daha yakın giderler, bazen de daha uzak. Antik dönemdekiler tüm itirazları çözeceğini düşündüklerinden, birbiri içinde hareket eden bilmem kaç adet küre veya çember icat etmişlerdi; çemberlerin yarattığı bu kafa karışıklığı o kadar büyüktü ki, o zamanlarda daha iyisini bilmediklerinden büyük bir matematikçi olan ama pek dini dert etmeyen bir Aragon Kralı, Tanrı dünyayı yaratırken kendisine sorsaydı ona daha iyi düzenlemesini söyleyeceğini anlatmıştı. Bu hayal ateistçeydi ve şüphesiz Her Şeye Kadir Olana vereceği talimatlar, göksel hareketlere engel olan bu çemberleri gizli tutması ve sabit yıldızların üzerine yerleştirdiği iki veya üç gereksiz göğü iptal etmesi olurdu, çünkü bu filozoflar göksel cisimlerin hareketini açıklamak için (gördüğümüz) en üstteki göğün üzerinde, içindeki göklerin hareketini sağlayacak ve düzenleyecek başka bir kristal icat etmişlerdi; nerede başka bir hareket olduğunu duysalar ellerini çırparak onlara hiçbir masrafı olmayan yeni bir kristal gök

yaratıyorlardı... (ama) sonraki çağlardaki gözlemler sayesinde, şüpheye yer bırakmayacak biçimde, Venüs ve Merkür artık her yönden çürütülmüş olan antik sistemdeki gibi Dünya'nın değil, Güneş'in çevresinde dönüyorlar ve hiçbir *Ipse Dixit* (Onu kendisi söyledi) acele etmeye değmiyor. Ama benim göstereceğim sistem hepsini çözecek ve o kadar açık olacak ki, Aragon Kralı bile öğüt vermekten vazgeçecek. Bence, dedi kontes, sizin felsefeniz bir tür çığlık, işi en ucuza yapmayı öneren kişi hepsini alıyor. Bu çok doğru, dedim, doğa çok iyi bir ev kadınıdır, aradaki fark ihmal edilebilir derecede ufak olmadıkça her zaman en ucuz olanı kullanır ama bu tutumluluğa, yaptığı tüm işlerde kendini belli eden olağanüstü bir görkem eşlik eder; yani tasarım açısından muhteşemdir ama işeri yürütürken tutumludur; hem çok az bir masrafla büyük bir tasarımı gerçekleştirmekten daha fazla ne övgüye layıktır? Oysa biz düşünürken her şeyi karmakarışık hale getiririz, tasarım aşamasında tutumlu oluruz ama gülünç biçimde gereğinden on kat fazla işçilik harcarız. O zaman, dedi, sistemlerinizde doğayı taklit edin ve sizi mümkün olduğunca kolay anlamamı sağlayın. Korkmayın hanımefendi, dedim, küstahlık etmeyeceğim: Kopernik adında bir Alman hayal edin, bu Kopernik her şeyi karıştırdı, antiklerin o sevgili çemberlerini parçalara ayırdı, kristal göklerini camdan pencereler gibi paramparça etti, astronominin o asil öfkesinin ele geçirdiği bu adam Dünya'yı evrenin merkezinden çekip aldı, bağlarını kopardı, Güneş'i hakkı olan merkeze oturttu, gezegenler artık dünyanın çevresinde dönmüyor, antiklerin tanımladığı gibi dünyayı çemberler içine almıyorlardı; eğer bize ışık tutuyorlarsa bu şans yüzündendi ve yollarında olduğumuz sürece ışık verebiliyorlardı. Şimdi her şey Güneş'in etrafında dönüyordu, Dünya bile onun etrafında dönüyordu ve Kopernik Dünya'yı eski tembellikleri yüzünden cezalandırmak için onun göklerin ve gezegenlerin hareketine mümkün olduğunca katkıda bulunmasını istedi, onu o kadar görkemli hale getiren tüm göksel teçhizatından soydu ve Dünya'nın elinde, hâlâ etrafında dönen bir tek Ay kaldı...

***

(...) Dünya, Güneş'in çevresinde çizdiği çemberi bir yıl içinde tamamlarken yirmi dört saatte de kendi etrafında dönüyordu; böylece yirmi dört saat içinde Dünya'nın her bir parçası Güneş'i kaybediyor, sonra Güneş'e doğru dönerken onu tekrar buluyor, güneş doğuyor ve sonra batıyormuş gibi görünüyordu. Dünya'nın her şeyi kendi yapması, dedi, ve Güneş'in hiçbir şey yapmaması çok güzel. Ay ve diğer gezegenler ve sabit yıldızlar yirmi dört saatte bir başımızın üzerinden geçiyorlar, sizce bu da sadece bir hayal mi? Tamamen hayal, dedim, ve aynı sebepten kaynaklanıyor, çünkü gezegenler

Güneş'in etrafındaki kendi yörüngelerini farklı uzaklıklarına bağlı olarak farklı sürelerde tamamlıyorlar ve bugün burçlar kuşağının yahut sabit yıldızların içinde belirli bir noktaya karşılık geliyorlar, yarın başka bir noktaya karşılık geliyorlar, çünkü bizim üzerimizde ilerlediği gibi kendi çemberi üzerinde de ilerliyorlar. Bizim hareket ettiğimiz gibi gezegenler de hareket ediyor ve bu büyük bir değişime neden oluyor; gezegenlerde düzensizlik gibi görülen şey aslında sadece bizim hareketimizden kaynaklanıyor, gerçekte hepsi gayet düzensiz. Ben de öyle tahmin etmiştim, dedi kontes, ama düzenli olmalarının dünyaya bu kadar sorun çıkaracağını tahmin edemezdim; bence bu kadar büyük kütleleri çok fazla hareket etmeye mecbur ediyorsunuz. Ama, dedim, yirmi dört saat içinde Dünya'nın kendi etrafında dönmesindense, çok büyük cisimler olan Güneş'in ve tüm diğer yıldızların yirmi dört saat boyunca sonsuz mil yol yapıp kocaman turlar atmasını mı tercih ederdiniz?

***

Dünya'yı evrenin merkezine yerleştiren Ticho Brake, Güneş'i Dünya'nın etrafında, diğer gezegenleri de Güneş'in etrafında döndürüyordu, çünkü yeni buluşlar ışığında artık gezegenlerin Dünya'nın etrafında dönmesi mümkün değildi. Ama meseleyi çok çabuk kavrayan kontes, bu kadar büyük cisim arasında Dünya'yı sadece Güneş'in etrafında dönmekten alıkoymanın çok yapmacık olduğunu söyledi; tüm gezegenler Güneş'in etrafında dönüyorsa, Güneş'in dünyanın etrafında dönmesi uygunsuz olacaktı; bu sistem Dünya'nın hareketsizliğini ispat etmeye çalışsa da bunun olanaksız olduğunu düşündü. Biz de böylece en muntazam, en olası ve eğlenceli fikri öne süren Kopernik'e bağlı kalmaya karar verdik.

***

Hareketsiz olan Güneş artık bir gezegen değilse ve onun çevresinde dönen dünya bir gezegen olduysa, Dünya gibi Ay'ın da bir gezegen olduğunu ve bizim gezegenimiz gibi üzerinde yaşayanlar olduğunu duyduğunuzda şaşırmazsınız hanımefendi, dedim.

***

Görünüşte Ay'ın üzerinde yaşayanlar olduğuna göre neden Venüs'te de yaşayanlar olmasın? Çok fazla "niçin"iniz ve "bu yüzden"iniz var, dedi sözümü keserek, sanırım tüm gezegenlere koloniler gönderdiniz. Emin olun bunu yapacağım, diye cevap verdim, çünkü aksi için bir sebep göremiyorum. Tüm gezegenlerin doğası aynı, sadece Güneş'ten ışık alan ve bunu diğerlerine gönderen meçhul cisimler hepsi, hareketleri aynı, şimdiye kadar tamamen benzer özellikler taşıyorlar ve eğer bu kocaman cisimlerin üzerin-

de yaşam yoksa çok az bir amaca sahipler demektir. Doğa dünyaya bir istisna yaratıp niye bize iltimas yapsın?

***

Beni nereye götürmeye çalıştığınızı anlıyorum, dedi kontes, diyeceksiniz ki, eğer sabit yıldızlar aslında çok sayıda Güneş ise ve bizim Güneşimiz etrafında dönen bir girdabın merkeziyse, neden her bir sabit yıldız da çevresinde dönen bir girdabın merkezi olmasın? Bizim Güneşimiz gezegenleri aydınlatıyorsa neden tüm sabit yıldızların da ışık verdiği gezegenler olmasın? Siz söylediniz, dedim, ben de size itiraz etmeyeceğim.

Evreni o kadar büyüttünüz ki, dedi, artık nerede olduğumu yahut ne olacağımı bilmiyorum; tüm bunlar çapraşık biçimde birbirlerinin ardı sıra kümelere mi ayrılıyor? Her bir yıldız bizimki kadar büyük bir girdabın merkezi mi? Bizim Güneşimizi ve gezegenlerini içeren o kocaman uzay evrenin önemsiz bir parçası mı? Böylesi uzayların sayısı sabit yıldızların sayısı kadar mı? Bu korkunç, bunu protesto ediyorum. Korkunç mu hanımefendi, dedim, bence bu çok güzel, gökler yıldızlarla doldurulmuş mavi bir kemer iken bence evren çok dar ve kapalıydı, neredeyse havasızlıktan boğulacak gibi hissediyordum ama şimdi hem yüksekliği hem de genişliği arttı ve içine binlerce girdap eklendi; bu sayede daha özgürce nefes almaya ve evrenin eskisiyle kıyas kabul etmez derecede daha muhteşem olduğunu düşünmeye başladım. Doğa hiçbir masraftan kaçmamış hatta cömert davranmış, hiçbir şey merkezlerinde kendi güneşleri olan, güneşlerinin çevresinde gezegenlerin döndüğü muazzam sayıda girdaptan daha görkemli olamaz.

***

Ah hanımefendi, dedim, bir dünyayı yıkıp yok etmek için çok fazla zaman gerekir. Size gerekli zamanın verildiğini düşünün, dedi. İtiraf ediyorum ki, dedim, evreni oluşturan maddenin o geniş kütlesi sürekli bir hareket içindedir, hiçbir parçası istisna değildir ve her bir parça hareket ettiğine göre eninde sonunda değişiklik olacağından emin olabilirsiniz ama etkiyle orantılı bir zamanda olacaktır bu. Gök cisimlerinde bir değişiklik gözlemlemedikleri için bu cisimlerin kendi doğaları içinde değişmez olduğunu hayal eden antik dönem filozofları latif beyefendilerdi ama fikirlerini kendi deneyimleriyle teyit edecek kadar uzun yaşamadılar; onlar bizim yanımızda oğlan çocuklarıydı.

* Fontenelle, *Dünyaların Çokluğu*, çeviren John Glanvill, Londra, R. Dendy, 1695, önsöz, s. 7-11, 14-19, 25-26, 34-35, 86, 125-126, 149.

*4. Parçacık Felsefesine Dair**

Robert Boyle

Fizikçi, kimyager, filozof ve Kraliyet Cemiyeti'nin bir üyesi olan Robert Boyle (1627-91), en çok dört elementli Aristocu teoriye saldırdığı *Şüpheci Kimyager* (1661) adlı kitabıyla tanınır. Doğayı bir "otomat" veya "kendi kendine çalışan motor" olarak tanımladığı aşağıdaki parça, altı küçük risalesinden alınan kısımlardan meydana getirilmiştir.

Atomik ve kartezyen hipotezler bazı maddi noktalarda birbirinden ayrılsa da Aristocu ve diğer kaba doktrinlerle karşılaştırıldığında tek bir felsefe olarak görülebileceğini düşünüyorum. Birbirlerine uyuyorlar ve diğer okullardan büyük ve temel bir noktada ayrılıyorlar; sadece akılla anlaşılabilir şeyleri incelemekle uğraşmıyorlar ama diğer filozoflar, en zekilerinin anlaşılmaz olduğunu itiraf ettiği belirli özlü biçimlerin doğal fenomenlerini ve başka inançlara sahip bilgili adamların muhtemelen anlaşılamaz bulduğu belirli bazı nitelikleri genel ve yüzeysel biçimde incelerken, hem kartezyenciler hem de atomistler aynı fenomeni farklı biçimlerle tanımlanan ve hareket ettirilen küçük cisimlerle açıklarlar. Modern natüralistlerin bu iki hizbi, genel olarak cisim nosyonu ve buna bağlı olarak gerçek bir boşluğun mümkün olup olmadığı, ayrıca hareketin kaynağı, maddenin sonsuz bölünebilirliği ve daha az önemli birkaç konuda daha farklı görüşlerdedir. Ama bunlardan bazıları fizyolojik olmaktan çok metafizik nosyonlar gibi görünmektedir ve bazıları da evrenin bizim onu bulduğumuz şu anki durumunun fenomeni için değil, ilk kaynağının açıklanması için gerekli gibidir. Buna ve bazı başka düşüncelere dayanarak ve özellikle her iki tarafın da tüm doğal fenomenleri maddeden ve sınırlı hareketlerden çıkarsaması sayesinde diyebilirim ki, bence atomistlerle kartezyencilerin farklı düşündüğü şeyleri ayrı tutarsak iki taraf da esaslar üzerinde hemfikirdir ve meseleye uzlaştırıcı yaradılışa sahip bir insan tarafından bakıldığında tek bir felsefe gibi görülebilirler. Şeyleri parçacıklar veya ufak cisimler olarak açıkladıkları için (çok da uygunsuz olmayan bir biçimde) buna parçacık felsefesi denebilir ama ona bazen de Fenike felsefesi diyorum, çünkü bazı antik yazarların bize bildirdiğine göre, sadece Epicurus ve Democritus'tan önce değil, Elucippus Yunanistan'da ders vermeden önce bile Fenikeli bir natüralist doğal fenomenleri maddenin ufak parçacıklarının hareketleri ve bağları ile açıklamıştır. Mekanik motorlarda bu kadar bariz ve bu kadar güçlü olmaları sebebiyle bazen onları mekanik hipotezler veya mekanik felsefe terimleriyle de ifade ediyorum.

Böylesi düşüncelerle ve bu fırsattan yararlanarak yukarıda bahsedilen çelişen noktaları belirlemeye çalışırmış gibi yapmadan, kimyasal deneylerle ilişkilendirerek, parçacık felsefesinin yardımıyla ve bu adın gerektirdiği anlayışla belirli bazı nesnelerin okullar veya kimyagerler tarafından öngörüldüğünden daha anlaşılır olup olmadığını denemeye davet edildim. Kaba felsefe her ne kadar kaba olsa da âlimlerin geneli tarafından büyük talep gördüğünden ve mekanik filozoflar kendi iddialarını doğrulamak için çok az deney yaptığından; kimyagerlerin, okulların tatmin edici olmayan felsefelerinden vazgeçenler adına çok fazla şey getirdiği düşünüldüğünden ve spagiristlerin[5] deneyleri nedeniyle şaşırmış gibi görünen çoğunluk vazgeçmek yerine doktrinlerini kabul ettiğinden; bu sebeplerden dolayı parçacık filozoflarına, onların nosyonlarından bazılarını akla uygun deneylerle ispatlayarak ve benim tarafımdan incelenen şeylerin en azından açıklanamaz biçimlere, gerçek niteliklere, dört Aristocu elemente veya üç kimya prensibine geri dönmeden, akla yatkın biçimde açıklandığını göstererek, en azından zamansız olmayan bir hizmet sunabileceğimi düşündüm.

***

Ayrıntılara girmeden önce seni, karşılaştırılacak ve belirli niteliklerle (ve biçimlerle) ilgili olarak ortaya çıkacak tarihsel gerçekler tarafından ya teyit edilecek ya da çürütülecek olan doktrin (daha doğrusu hipotez) hakkında birkaç genel anlayışla donatmalıyım, Pyrophilus; parçacık felsefesine inanan bir kişi olma görevini üstlenerek burada, girişte, sana (genel olarak) hipotezin niteliklerin (ve biçimlerin) kaynaklarıyla ilgili kısmı hakkında kısa bir açıklama yapacağım...

I. Tüm cisimlerde mevcut olan katolikos (evrensel) veya genel bir madde olduğu hususunda filozofların genel fikrine katılıyorum, kastettiğim şey genişleyebilir, bölünebilir ve geçirimsiz bir özdür.

II. Ama bu madde kendi doğasında tek olduğuna göre, cisimlerde gördüğümüz çeşitlilik mutlaka onları oluşturan bu maddeden farklı bir şeyden kaynaklanıyor olmalıdır. Bütün (fiili yahut tasarlanabilir) parçaları sürekli olarak hareketsizse, maddede nasıl olup da bir değişiklik olduğunu anlayamadığımız için, evrensel maddeyi tasarlanabilir parçalarının bazıları yahut tümü hareket edebilir doğal cisimlerin çeşitliliğine göre sınıflandırmamız gerekecek. Ayrıca hareketin de farklı eğilimleri olmalıdır; maddenin bir parçasında bir yöne eğilim göstermelidir, başka bir parçasında başka bir yöne. Evrende veya maddenin genel kütlesinde açıkça gördüğümüz gibi büyük

5 Zorunlu olmadıkça varlıkları çoğaltmamak gerekir. "Occam'ın Usturası" olarak bilinen ilke. Bu ilke basit haliyle şöyle anlatılabilir: Şartlar eşitse en akla yakın açıklama doğru olandır. (y.n.)

miktarda hareket mevcuttur ve bunlar farklı şekillerde belirlenmiştir ve yine de maddenin farklı bölümleri hareketsizdir.

Maddenin birçok parçasında sınırlı bir hareket olması duyular tarafından ispat edilir ama maddenin nasıl harekete geçtiği eski ve hâlâ çok tartışılan bir konudur. Çünkü (tüm noktalarına olmasa da birçoğunda eğilim gösterilebilecek bir doktrine sahip olan) antik parçacık felsefesi filozofları, evrenin yaratıcısını kabul etmiyorlardı ve bu yüzden hareketi maddenin varoluşundan beri içinde olan ve buna bağlı olarak onunla aynı anda var olmaya başlamış bir şeye indirgiyorlardı. Ancak sınırlı hareket veya buna ilişkin bir çaba maddenin doğasında mevcut değildir, madde hareket etse de, etmese de doğası aynıdır; maddenin aynı bölümünün hareket ederken hareketsiz hale geçtiğinde başka bir cisim tarafından bu halden çıkartılmadığını, harici vasıtalarla yeniden harekete geçirilmediği sürece hareketsiz olduğunu görüyoruz; ateist olan birisinin en kötü natüralist olduğunu düşünmek istemediğimden, mükemmel biri olan Descartes'ın bizim aramızda bugün eski gücüne kavuşturduğu fikri (esas olarak) Yunanlılar arasında yayan eski ve muteber bir filozofa maddedeki hareketin kaynağının Tanrı olduğunu söylemeye vicdanım el vermiyor; çünkü sadece, maddenin harekete geçirilip sonra kendi haline bırakıldığına inanmak bu güzel ve düzenli dünyanın öylesine oluştuğunu göstereceğinden uygunsuz olmazdı; ayrıca bence şeylerin bilge Yaratıcısı cisimlerin hareketlerine dair yasaları oluşturarak ve maddenin küçük parçalarının ilk hareketlerine kılavuzluk ederek cisimleri, dünyayı oluşturmak için gerekli olan biçimde topladı ve o meraklı ve özenle yaratılmış motorları, yani canlı yaratıkların vücutlarını öyle özel bir biçimde tertip etti ki, bunların çoğuna kendi türlerini devam ettirebilecek bir güç ihsan etti. Ama bu şeyler şimdilik sadece benim iddialarım, çünkü doğa felsefesinin prensiplerinin tümünü içeren bir konuşma yapmadığım için bunlardan burada bahsetmeyeceğim, yalnızca niteliklerin ve biçimlerin açıklanması için gerekli olan nosyonlara temas edeceğim ve sınırlı hareketin ikincil sebepler içinde ana sebep ve doğada olan her şeyin ana vasıtası olduğunu fark ettiğim için geri kalanları geçeceğim; hacim, biçim, hareketsizlik, durum ve doku doğa fenomeniyle uyuşsa da hareketin karşılaştırıldığı birçok durumda, etkide ve birçok diğer şeyde, maddenin bir parçasının hareketinin diğer parça üzerindeki kuvvetiyle gerçekleşen eylemi değiştiren koşullardan veya gereksinimlerden veya *sine quibus non* (gerek şart) sebeplerden biraz daha önemlidirler; aynı bir saatin içinde rakamların, biçimin ve çarklarla diğer parçaların birbirine oturmasının saati göstermek ve saat tarafından gerçekleştirilebilecek diğer şeyler için gerekli olması ama bu parçalar harekete geçirilmediği sürece tüm diğer bağlantıların yararsız kalması gibi...

III. Cisimlerin bu iki büyük ve en genel prensipleri olan madde ve hareket böylece açıklandığına göre, hem madde çeşitli amaçlara sahip hareketlerin asıl etkisi olarak parçalara ayrılabilmelidir hem de ilk parçanın veya diğer bölümlerin veya maddenin tüm kütlesinin her bir parçası iki özelliğe sahip olmalıdır; kendi büyüklüğü, daha doğrusu boyutu ve kendi biçimi. Deneyler (özellikle kimyasal işlemlerle yaptığımız deneylerin çoğunda madde tek başına algılanamayacak kadar küçük parçalara bölünmüştür) bize göstermiştir ki, madde sıklıkla algılanabilir derecede küçük parçacıklara veya taneciklere bölünebilmektedir, bu deneyler sonucunda esas maddenin en büyük kütlelerinin de, en küçük parçalarının da benzer biçimde özgün kütle ve biçim özelliklerine sahip olduğu sonucuna varabiliyoruz. Sınırlı bir cisim olduğundan boyutları sınırlandırılabilir ve ölçülebilir. Biçimi değişse bile yine aynı sebepten öyle ya da böyle bir biçim almak zorundadır. Böylece bütün ve bölünmemiş ama algılanamaz madde parçalarının üç temel özelliğini bulduk ve kabul etmek zorundayız; bunlar büyüklük (burada kastettiğim genel anlamda miktar değildir, İngilizcede genelde cismin boyutu dediğimiz, belirlenmiş miktardır), biçim ve hareket veya hareketsizliktir (bunların ikisinin arasında bir durum yoktur). (...)

***

Bir doktor olarak özgürce, içtenlikle ve dürüstçe dünyayı yaratan ve yöneten manevi bir varlığı kabullensem de, daha doğrusu, böyle bir varlık olduğunu iddia etsem de cansız cisimler arasında olan şeyleri açıklarken yapmaya çalıştığım şey, dünyanın Tanrı tarafından yaratılmış olduğunu, O'nun ilahi gücü ve bilgeliği tarafından yönetildiğini ve koyduğu kanunların korunması yönünde bir yol izlediğini kabul etsek dahi, açıklamaya çalıştığım fenomenlerin mekanik olarak çözülebileceğini göstermektir; yani doğanın boşluğa olan nefretine, temel biçimlere ve diğer manevi varlıklara başvurmadan maddenin mekanik eğilimleriyle çözmek. Bu yüzden, açıklamaya çalıştığım fenomenin hareketle, büyüklükle, çekim gücüyle, biçimle ve sıvıların diğer küçük parçalarının mekanik bağlarıyla açıklanabileceğini göstermişsem, yapmak istediğimi yapmışım demektir; bu durumlarda meleklerin veya maddi olmayan başka varlıkların araya giremediğini ispatlamak değildi istediğim, çünkü böylesi vasıtalar söz konusu olduğunda, böylesi durumlarda onlara gerek duymadığımızı söylemekle yetineceğim. Hipotezler konusunda genel olarak kabullenilen kural olan *entia non sunt multiplicanda absque necessitate*[6] ilkesi, farklı konulardaki modern filozofların neredeyse tümü tarafından, Aristo'nun ve matematikçi ve diğer konularda uzman bir-

6 Üç temel madde: cıva, sülfür, tuz. (ç.n.)

çok eğitimli adamın çağlar boyu gökteki küreleri hareket ettirdiğine inandığı akıllı varlıklar vasıtasıyla çözüm bulmayı reddetmek için yeterli bir sebep olarak düşünülmüştür.

***

Şimdi mekanik felsefesini diğerlerinden en çok ayıran özelliğe dair gözlemimi ayrıntılı olarak incelemek istiyorum; bu felsefeye inananlar prensiplerinin başka hiçbir fiziksel hipotezle uyumlu olmayacak veya hiçbir hipoteze katlanamayacak kadar genel ve matematiksel olduğunu düşünmektedir.

Ama ben bunu basit ama önemli bir hata olarak görüyorum; çünkü mekanik prensiplerin çok genel ve bundan dolayı birçok şeye uygulanabilecek olması doğada bulunan diğer hipotezleri hariç tutmayı gerektirmez, böylesi hipotezleri dahil etmek daha uygun olur. Bilimsel alanları çoğaltmayı değil birleştirmeyi amaçlayan, yetenekli ve makul bir kişi tarafından ihtiyatlı biçimde düşünülen böylesi hipotezler bulunursa, doğru oldukları sürece ya haklı bir biçimde (hemen olmasa da) mekanik prensiplerden çıkarsamaları ya da onlarla bağdaştırılmaları mümkündür. Çünkü böylesi hipotezler de muhtemelen doğa fenomenlerini açıklamayı deneyecektir; ya kimyacıların *tria prima*'sı gibi, eklenmesi sonucunda diğer cisimlere özelliklerini veren belirli bazı maddesel unsurlar yardımıyla ya da Eflâtuncuların dünya ruhu, spagiristlerin evrensel ruh dedikleri şey gibi genel vasıtalarla; belki de iki yöntemi birlikte kullanarak.

İkinci gruptakilerden başlayalım; bence meraklı natüralistlerin zor fenomenleri açıklamak için aramaları gereken şey, vasıtanın ne olduğu ve ne yaptığı değil, öngörülen fenomeni görmek için uygulanan vasıtanın erekte sebep olduğu değişikliklerdir; ayrıca bu değişikliklerin ne biçimde etkili olduğudur. Maddenin bir parçasının diğeri üzerindeki etkisinin, sınırlı hareketin gücü veya etkileri ve sonuçları sayesinde olduğuna kanaat getiren mekanik filozof, bu vasıta eğer akla uygun ve fiziksel olmazsa fenomeni fiziksel olarak açıklayamayacağını düşünür; bu yüzden akla uygun ve fiziksel ise maddeye ve önceden sıkça bahsi geçen maddenin genel bağlarından bazılarına indirgenebilir. Maddenin sonsuz bölünebilirliği, hareketin muhteşem etkisi, ufak ve algılanamaz parçacıklarla ortaya koyulabilecek neredeyse sonsuz birleşme ve yapı çeşitliliği usulüne uygun biçimde incelendiğinde, neden bir filozofun, ne kadar kurnaz veya dağınık veya aktif olursa olsun ve nasıl adlandırılmış veya gizlenmiş olursa olsun, doğada gerçekten var olduğu kesin olarak kanıtlanmış maddi bir vasıtanın, mekanik olarak mevcut olmasının imkânsız olduğunu düşünmesi gerektiğini anlayamıyorum.

***

(...) Avam filozofların yapmadığını yapıp doğaya dönerek, evrenin fenomenlerinin anlaşılmasına katkı sağlamak için bu sözde açıklamaları vicdanımızda sorgulamayarak bu konuyu düşünürsek, bu beyanların açıklama adını hak ettiğini kolayca söyleyemeyiz. Çünkü bir fenomeni açıklamak için onu bir genel etkene göre tanımlamak yetmez, bu genel sebebin bahsedilen etkiyi nasıl yarattığını akla uygun biçimde ve duruma özgü olarak akılcı biçimde gösterebilmemiz de gerekir. Bir saat fenomenine dair açıklama istediğinde, bunun bir saatçi tarafından imal edilmiş bir motor olduğu açıklamasıyla yetinen araştırmacı kördür; bu açıklamada yayların, çarkların, balansın ve motorun diğer parçalarının yapısı veya uyumundan, çalışma biçiminden, birbirlerini nasıl etkilediklerinden ve böylece akrep ve yelkovanın günün doğru saatini nasıl gösterdiğinden bahsedilmese de. Bir kişi (şu anki açıklamamı geliştirmek için daha önce kullandığım bir örneğe dönersek) bir saatin yapısını ve diğer mekanik bağlarını biliyorsa, bunlarla, hareketlerinin veya çalışmasının iç prensibi olan bir hayat veya ruh olduğunu varsaymadan da saat fenomenini açıklayabilir; yani bir saatin mekanizmasını anlamayan bir kişi, Cizvitlerin getirdiği ilk saatleri gördüğünde bunun Avrupalı bir hayvan veya ruh bahşedilmiş bir canlı olduğunu düşünen Çinliler gibi, onun çalışmasına asla akılcı bir açıklama getiremeyecektir. Bu karşılaştırma, olayı göstermek açısından pek uygun değildir ama onu ikinci ve tamamen fiziksel bir örnekle destekleyebiliriz; matematikten bihaber bir kişi güneşin kışın ufkun bir noktasından doğup bir noktasından battığını, yazın ise bu noktaların farklı ve uzak olduğunu; ilk mevsimdeki günün ikinci mevsimdekinden kısa ve bazen de (martın ve eylülün ortalarından önce) gece ile gündüzün aynı olduğunu; bazen güneşle aynı tarafta, bazen de ters tarafta olduğunu ve bu iki durum arasında her gün farklı biçimde aydınlandığını; bazen bir gezegenin bazen ise diğerinin ışığının karardığını hayretle görür; ama bu kişiye astronomi için gerekli olan temel matematik öğretilirse, bu şeylerin nasıl olduğunu anlamasına yardımcı olundu demektir; ancak bu kişi açıklamaları reddedecek bir kişiliğe sahipse, örneğin özürlüyse, ona Aristo'nun ve diğer âlimlerin açıklamasını yapıp, Güneş'in ve Ay'ın kürelerinin ve diğer göksel kürelerin melekler veya zeki yaratıklar tarafından hareket ettirildiğinin açıklanması da onu tatmin etmeyecektir; çünkü böylesi genel ve muğlak sebepler, bu önemli fenomenlerin nasıl oluştuğunu anlamasına ya hiç yardım etmez ya da çok az yardım eder.

* *Saygıdeğer Robert Boyle'un Eserleri*, Londra, J. ve F. Rivington, 1772, cilt I, s. 355-356, cilt III, s. 14-16, 608-609, cilt IV, s. 72-73, cilt V, s. 245.

*5. Felsefenin Prensipleri**

Rene Descartes

Felsefenin Prensipleri adlı eserinde Descartes doğanın gerçekte amaçtan ve güzellikten yoksun olan matematiksel bir makine olduğunu ilan eder.

Bölüm II

I. Maddi nesnelerin varlığının kesin olarak bilinmesini sağlayan zeminler (...) bu meseleyi Tanrı'dan, kendimizden ve zihnimizden tamamen ayrı olarak açıkça izah ediyoruz ve bu fikrin, zihnimizin dışındaki, her açıdan benzer nesneler vesilesiyle bizde oluştuğunu daha da açık biçimde fark ediyoruz. Ama önceden de ifade edildiği gibi, Tanrı kendi doğasına uygun olmadığı için bizi aldatmış olamayacağından uzunluk, genişlik ve kalınlık ile görülür ve görülen nesneye ait olduğunu açıkça anladığımız bütün bu özelliklere sahip belirli bir nesne olduğu sonucunu hiç tereddüt etmeden çıkarmalıyız. Takdim edilen bu öze cisim veya madde diyoruz.

(…)

IV. Cismin doğası ağırlığından, sertliğinden, renginden ve benzerlerinden oluşmaz; sadece görünümünden oluşur. Böyle düşünüldüğünde, maddenin veya cismin doğasını sert, çok ağır veya renkli olmasıyla veya başka biçimde duyularımıza hitap eden özellikleriyle değil, basitçe boyu, genişliği ve derinliğiyle görülen bir öz olarak tarif edebiliriz... Aynı şekilde, somut bir maddenin algılanan ağırlığının, renginin ve bu türden tüm diğer niteliklerinin kendisinden alınması durumunda madde yine bütün olarak kalır; bu nedenle, cismin doğası bunların hiçbirine bağlı değildir.

(…)

XXII. Ayrıca gökyüzünün ve yeryüzünün yapıldığı madde aynıdır ve bu yüzden dünyaların çokluğu söz konusu olamaz.Ayrıca tüm bunlar sayesinde gökyüzünün ve yeryüzünün aynı maddeden yapıldığı çıkarsaması kolayca yapılabilir; sonsuz sayıda dünya olsa da hepsi bu maddeden yapılmıştır; bunlara dayanarak diyebiliriz ki, dünyaların çokluğu imkânsızdır, çünkü doğası sadece kendi varlığından ve görünen özünden oluşan nesne, zaten diğer dünyaların kendi başına varolabileceği tüm hayal edilebilir uzamları tamamen işgal etmektedir ve bizde başka bir maddeye ilişkin bir düşünce mevcut değildir.

XXIII. Maddenin tüm çeşitleri veya biçiminin tüm farklılıkları harekete bağlıdır. Bu nedenle, tüm evrende tek bir tür madde vardır ve bunu bilebilmemizin sebebi onun bize görünür olmasındandır. Bu maddeye ait olduğunu açıkça algıladığımız tüm özellikler, onun parçalarına göre bölünebilme ve hareket edebilme kapasitesine indirgenebilir; yine buna göre, algıladığımız tüm bağlarını parçalarının hareketlerinden alabilir. Maddenin bölünmesi bir değişikliğe sebep olmaz ama tüm varyasyonları veya biçim farklılıkları harekete bağlıdır.

Bölüm III

(…)

II. Tanrı'nın dünyayı yaratırken kendisi için belirlediği amaçları anladığımızı düşünmekten kaçınmalıyız. İkincisi, kendimizi çok büyük görmekten kaçınmalıyız, öyle görünüyor ki düşünme gücümüz Tanrı'nın gerçekte yarattıklarını aşabilme gücüne sahipmiş gibi, doğal sebepler veya ilahi açıklamalar ile, kesin olarak bilmediğimiz halde, dünyaya belirli sınırlar çizmeye çalışıyoruz; aynı şekilde Tanrı'nın her şeyi bizim için yarattığını veya Tanrı'nın evreni yaratma amacını aklımızın gücüyle anlayabileceğimizi düşünüyoruz.

III. Her şeyin insanlar için yaratıldığı hangi anlamda söylenebilir. Ahlaki açıdan bakıldığında, Tanrı'nın her şeyi bizim için yarattığına ve böylece O'na karşı daha fazla şükran ve sevgi hissetmemiz için teşvik edildiğimize inanmak dindarca bir düşünce olabilir; sadece yaratılan o şeyi düşünerek zihinlerimizi çalıştırmak, böylelikle Tanrı'yı onurlandırmak için bile olsa bir şekilde faydalanmadığımız hiçbir şey yaratılmadığından, her şeyin bizim için yaratıldığı, onların yaratılışında Tanrı'nın başka bir amaç gözetmediği, her ne kadar bu anlamda doğru da olsa, yine de hiçbir şekilde mümkün değildir. Ayrıca bu varsayım fiziksel akıl yürütme açısından açıkça saçma ve uygunsuzdur, çünkü şüphesiz insanoğlu tarafından asla görülmemiş, bilinmemiş ve asla kullanılmamış birçok şey mevcut olabilir yahut bir zamanlar mevcut olmuş ama şu anda yok olmuş olabilir.

Bölüm IV

(…)

CXCVIII. Duyularımız sayesinde, biçimleri (veya durumları), büyüklüğü ve hareketi dışında harici nesnelere dair hiçbir şey bilemeyiz. (…) Bir cismin

hareketine diğer bir cismin sebep olabildiğini ve parçalarının boyut, biçim ve durumlarına göre çeşitlendirilebileceğini kolayca anlayabiliriz ama bahsi geçen bu şeylerin (örneğin boyut, şekil ve hareket) örneğin birçok filozofun cisimlerde mevcut olduğunu düşündüğü esas biçimlerin ve gerçek niteliklerin, kendilerinden tamamen farklı bir doğaya sahip bir şey üretebileceğini hiçbir şekilde anlayamıyoruz; ayrıca bu niteliklerin veya biçimlerin diğer cisimleri harekete geçirme gücüne nasıl sahip olabildiklerini de anlayamıyoruz. Ama ruhumuzun doğası sayesinde, ruhtaki tüm hislerin vücudumuzun farklı hareketlerinden kaynaklandığını bildiğimize ve deneyler sayesinde bu hislerin bazılarına gerçekte bu hareketlerin sebep olduğunu ama harici duyu organlarımız tarafından beyne iletilmeyen bunların dışındaki hiçbir hareketi keşfedemediğimizi öğrendiğimize göre, aynı şekilde, farklı yöntemlerle sinirlerimizi harekete geçirme gücü olmayan harici nesneleri, yani ışık, renk, koku, tat, ses, sıcaklık veya soğukluk ve diğer dokunsal nitelikleri veya esas biçimleri hiçbir biçimde anlayamayacağımız sonucuna varırız.

CXCIX. Bu risalede açıklaması unutulmuş hiçbir doğa fenomeni yoktur. Basitçe yapılmış bir sıralama sayesinde, bu risalede açıklaması unutulmuş hiçbir doğa fenomeni olmadığı anlaşılabilir, çünkü duyular tarafından algılanmayan hiçbir şey doğa fenomeni olarak düşünülemez. Cisimlerde nasıl mevcut olduklarını açıkladığım hareket, büyüklük ve biçim (ve her bir cismin parçalarının durumu) hariç tutulursa; az önce gösterdiğimiz gibi, bildiğimiz kadarıyla büyüklük, biçim ve hareketten oluşan belirli nesne tertiplerinden başka bir şey olmayan ışık, renkler, kokular, tatlar, sesler ve dokunsal nitelikler dışında duyularımızla algıladığımız hiçbir şey yoktur.

* Rene Descartes, *Düşünceler ve Felsefenin Prensiplerinden Seçmeler*, çeviren John Veitch, Edinburgh, Sutherland and Knox, 1853, s. 152-154, 164, 167-168, 176-178.

*6. Geometrik Yöntemle Açıklanan Etik**

Benedict De Spinoza

Spinoza'nın adını Baruch iken Benedict olarak değiştirmesi, entelektüel kariyerini sembolize eder. Spinoza, Yahudi adıyla birlikte, onu yirmi dört yaşındayken aforoz eden Amsterdam Sinagogu'nun teolojik ortodoks anlayışını da reddetmiştir. "Benedict" aklın özgürlüğünü simgelemektedir. Güncel bilimleri ve Descartes ile Bruno'nun felsefelerini okuyan Spinoza (1637-1677), "Kartezyen devrimin insanoğlunu ve dünyayı gerçekten ne kadar çok değiştirdiğini" çağdaşlarından çok daha net biçimde görmüştür. En önemli eseri olan *Geometrik Yöntemle Açıklanan Etik*

(Ethica Ordine Geometrica Demonstrata) resmi sansür yüzünden ancak ölümünden sonra yayınlanabilmiştir. Amacı etiği bilimsel bir temele oturtmaktır, bu yüzden geometrik akıl yürütme metodunu kullanmıştır.

Tanrı'ya Dair

[Bazı insanlar] Tanrı'nın bağımsız bir sebep olduğunu düşünürler, çünkü, biz insanların Tanrı'nın doğası gereği olduğunu düşündüğümüz, gerçekleşmemesi veya O'nun tarafından yapılmaması gereken, gücü dahilindeki şeyleri gerçekleştirdiğini düşünürler. Tanrı'nın bunları gerçekleştirmesi, bir üçgenin kendi niteliğini izlememesiyle, yani üç iç açısının iki dik açıya eşit olmamasıyla veya belirli bir sebebin hiçbir sonucu olmaması ile aynı anlama gelir ki saçmadır.

Ayrıca aşağıda, bu önermenin yardımı olmaksızın, ne aklın ne de iradenin Tanrı'nın doğasına bağlı olmadığını göstereceğim.

Eğer akıl ve irade Tanrı'nın ebedi varlığına bağlıysa bu kelimeleri genelde içerdiklerinden farklı bir anlamda düşünmemiz gerekir. Çünkü Tanrı'nın özünü oluşturan akıl ve irade zorunlu olarak insan aklı ve iradesinden kutuplar kadar uzak olmak zorundadır; aslında adları dışında ortak bir yanları olmamalıdır; bunların arasındaki ilişki, gökteki köpek takımyıldızı (Canis Major) ile yeryüzünde havlayan köpek arasındaki ilişki kadardır.

Tanrı'nın mükemmelliğine bağlı olarak Tanrı asla olması gerekenden farklı bir biçimde hüküm vermemiştir ve veremez; Tanrı hükümlerinden önce mevcut değildir, onlar olmadan da mevcut olamaz.

Yani doğada hiçbir şey onun kanunlarıyla çelişerek gerçekleşemez, hatta her şey o kuralları kabul eder ve o kurallara uyar, çünkü gerçekleşen her şey Tanrı'nın ebedi hükmüne ve iradesine göre gerçekleşir; yani işaret ettiğimiz gibi, gerçekleşecek her şey ilahi gerekliliği ve gerçekliği içeren kurallara ve kanunlara göre gerçekleşir. Bu nedenle doğa, biz hepsini bilmesek de her zaman ilahi gerekliliği ve gerçekliği içeren kuralları ve kanunları gözetir ve bu nedenle sabit ve değişmez bir düzeni vardır. Doğanın gücünü ve etkisini kısıtlayacak, doğa kanunlarının bütün amaçlara değil, bazı amaçlara uygun olduğunu düşündürecek hiçbir sağlam sebep de yoktur, çünkü doğanın gücü ve etkisi Tanrı'nın gücü ve etkisidir. Doğanın kuralları ve kanunları Tanrı'nın hükümleri olduğuna göre, doğanın gücünün sınırsız olduğuna ve kanunların ilahi zekâ tarafından tasarlanan her şeyi kapsayacak kadar engin olduğuna inanmak gerekir. Bunun tek alternatifi, doğayı çok zayıf ve kanunları kısıtlı yaratması sebebiyle Tanrı'nın sık sık onu koruyabilmek ve şeylerin kendi istediği gibi gerçekleşmesini sağlamak için doğanın yardımına

gelmek zorunda kaldığıdır; bence bu akıldan çok uzak bir sonuçtur. Ayrıca, doğada kendi kanunlarına uygun olmayan hiçbir şey gerçekleşmediğinden ve o kanunlar ilahi zekânın tasarladığı her şeyi kapsadığından ve son olarak doğa sabit ve değişmez bir düzeni koruduğundan dolayı mucizeler, ancak insan düşüncesiyle ilişkili olarak anlaşılabilir ve onlar sadece doğal sebebini ne bizim ne mucizenin anlatıcısı ve yazıcısının herhangi bir sıradan olayı referans alarak açıklayamadığı olaylardır.

Yukarıda Tanrı'nın doğasını ve özelliklerini açıkladım. (...) Ama yine de hiç de az olmayan yanlış anlamalar mevcut, bunlar yukarıda da açıkladığım gibi, şeylerin birbirine nasıl bağlandığının anlaşılmasında vahim engellere dönüşebilir ve dönüşüyor da. Bu nedenle, bu yanlış anlamaların aklın muhakemesine getirilmeye değer olduklarını düşündüm.

Böylesi fikirlerin tümü, doğadaki her şeyin insanlar gibi hareket ettiğine, yani bir amaca sahip olduğuna dair o yaygın nosyondan kaynaklanır. Tanrı'nın şahsen tüm şeyleri bir amaca yönelttiğine kesin gözüyle bakılır (çünkü Tanrı'nın her şeyi, kendisine tapabilsin diye insanoğlu için yarattığı söylenir). Bu yüzden bu fikri gözden geçirirken öncelikle şunu sormak istiyorum: Neden herkes bu fikri doğal kabul ediyor, neden genel olarak bu fikre güveniliyor? İkinci olarak, bunun yanlış olduğunu göstereceğim... İnsanlar her şeyi bir amaç için yaparlar, yani kendilerine fayda sağlamak ve istedikleri şeyi elde etmek için. Bu yüzden sadece olayların nihai sebebine dair bilgileri ararlar ve bunu bulduklarında tatmin olurlar, çünkü şüphelenmeleri için bir sebep kalmamıştır. Böylesi sebepleri harici kaynaklardan öğrenemezlerse kendi kendilerini ve ilgili olayı şahsen gerçekleştirmelerine neden olan amacı sorgulamaya başlamak zorunda kalırlar, böylece kendi başlarına diğer doğalarla ilgili hükümler verirler. Ayrıca kendi içlerinde ve kendilerinin haricinde, neyin faydalı olduğunu ararken kendilerine en ufak bir yardımı olmayan birçok vasıta bulduklarında, örneğin görmek için gözler, çiğnemek için dişler, gıda elde etmek için bitkiler ve hayvanlar, aydınlatmak için güneş, balıkları beslemek için deniz vb. doğanın tümünü bize kolaylık sağlayan bir vasıta olarak görürler. Bu kolaylıkları kendilerinin yapmadığının ve hazır bulduklarının farkına vardıklarında, bunların başka bir varlık tarafından kendilerinin kullanması için gerçekleştirildiğine inanmak için bir sebep bulduklarını düşünürler. Şeylere birer vasıta olarak baktıklarından bu şeylerin kendi kendine yaratıldığına inanamazlar ama kendileri için hazırlamaya alışık oldukları vasıtaları değerlendirdiklerinde, her şeyi insanoğlunun faydalanması için ayarlayan ve adapte eden, insanların özgürlüğüyle donanmış evrenin bir veya birden çok hâkimi olduğuna inanmak durumunda kalırlar... Ancak doğanın hiçbir şeyi boşu boşuna, yani

insanoğluna faydasız biçimde yapmayacağını ispatlamaya çalışırken sadece doğanın, tanrıların ve insanların hep beraber çıldırdığını ispatlamış olurlar. Size yalvarıyorum, ortaya çıkan sonuca bir bakın: Doğanın bir sürü yardımının yanı sıra fırtınalar, depremler, hastalıklar gibi bir sürü engeli de görmek durumundaydılar; bunları açıklayabilmek için tanrıların bazı insanlar tarafından yapılan yanlışlara ya da ibadetleri sırasındaki kimi hatalara kızdığını ilan ettiler. Deneyimler, sağladıkları sonsuz örneklerle günbegün bize gösterdiler ki, iyi ve kötü talih dindarlarla dinsizlere eşit oranda düşüyor; yine de bu ezeli önyargılarından vazgeçmediler, çünkü böylesi çelişkileri bilmedikleri diğer şeylerle birlikte sınıflandırmak ve böylece mevcut ve doğuştan gelen cehaletlerini korumak, kendi akıl yürütme biçimlerini tamamen yok edip yeniden başlamaktan daha kolaydı. Böylece Tanrı'nın hükümlerinin insan aklını çok aştığına dair bir aksiyom belirlediler. Eğer matematik, nihai sebeplere bakmaksızın biçimlerin sadece özünü ve özelliklerini göz önüne alan bir doğruluk standardı belirlemeseydi, böyle bir doktrin gerçekleri insanoğlundan ebediyen saklayabilirdi. (...)

İlk noktayı yeterince açıkladım. Doğanın özel bir amacının olmadığını ve nihai amaçların sadece insanoğlunun uydurması olduğunu daha ayrıntılı biçimde açıklamaya gerek yok. (...) Ama bu nihai sebep doktrinini tamamen tahtından indirmek için birkaç gözlem daha ekleyeceğim. (…)

Bu doktrin Tanrı'nın mükemmelliğini bertaraf etmektedir: Eğer Tanrı bir nesne için harekete geçiyorsa, onda olmayan bir şeye ihtiyaç duyuyor demektir. Elbette teologlar ve metafizikçiler istek nesnesi ile özümleme nesnesi arasına bir sınır çizerler. Yine de Tanrı'nın her şeyi sadece yaratmak için değil, kendi iyiliği için yarattığını itiraf ederler. Yaratma öncesinde Tanrı haricinde mevcut olan, Tanrı'yı harekete geçiren hiçbir nesneye işaret edemezler; böylece Tanrı'nın elde etmek için vasıtalar yarattığı bu şeylerden yoksun olduğunu, üstelik bunları arzuladığını kabul etmiş olurlar (zaten etmek zorundadırlar).

Bu doktrinin, nihai sebepler tayin etmedeki yeteneklerini göstermeye pek meraklı olan takipçilerinin teorilerini ispatlamak için indirgeme adlı yeni bir argüman yöntemi getirdiklerini söylemeyi unutmamalıyız; bu yöntem imkânsız olana değil, cahilliğe indirger. Böylece doktrinlerini sunmak için başka yöntemleri kalmadığını da göstermiş olurlar. Örneğin bir çatıdan bir adamın başına bir taş düşse ve bu taş onu öldürse, yeni yöntemlerine göre taşın adamın başına onu öldürmek için düştüğünü açıklarlar; çünkü Tanrı'nın iradesi doğrultusunda düşmemiş olsa bu kadar koşul (çoğunlukla çok fazla sayıda eşzamanlı koşul mevcuttur) nasıl şans eseri denk gelecektir? Belki buna cevaben olayın rüzgârın estiği ve adamın o yolda yürüdüğü gerçekle-

ri yüzünden oluştuğunu söyleyebilirsiniz. "Ama neden," diye ısrar ederler, "rüzgâr esiyordu ve adam tam da o anda o yolda yürüyordu?" Rüzgârın çıkmasının sebebinin daha önce hava sakinken bir gün önce denizin kabarması olduğunu ve adamın bir arkadaşına davetli olduğunu söyleyerek cevap verirseniz ısrar etmeye devam ederler: "Ama deniz neden kabarmıştı ve adam tam da o gün davet edilmişti?" Böylece sebepten sebebe geçerek sorularına devam ederler, ta ki siz Tanrı'nın iradesine ya da başka bir deyişle cehaletin tapınağına sığınana kadar...

Duyguların Kaynağına ve Doğasına Dair

Duygular ve insan davranışları hakkında yazan birçok yazar, doğanın genel kanunlarını izleyen doğa fenomenlerindense doğa dışı meseleleri işler gibi görünüyor. Doğadaki insanı bir krallığın içindeki ayrı bir krallık gibi hayal ediyor gibiler: Çünkü insanın doğal düzeni takip etmektense bozduğuna, kendi eylemleri üzerinde tam bir kontrol sahibi olduğuna ve kendi yolunu kendisinin belirlediğine inanıyorlar. İnsani zayıflıkları ve kötülükleri genel olarak doğanın gücüne değil, insan doğasındaki bazı gizemli eksikliklere bağlıyorlar, insanın bu eksiklikler yüzünden sızlandığını, alay ettiğini, hakir gördüğünü ve genelde olduğu gibi suiistimal ettiğini düşünüyorlar. (...)

Böylesi kişiler şüphesiz benim insani bozuklukları ve ahmaklıkları geometrik olarak tahlil etmeyi denememi ve akla iğrenç gelen, boş, saçma ve berbat olduğunu haykırarak ilan ettikleri meseleleri sağlam bir akıl yürütmeyle incelememi garip bulacaktır. Ancak benim planım bu. Doğada kusurlu olarak bilinen hiçbir şey gerçekleşmez, çünkü doğa hep aynıdır, etkisi ve eylem gücü her yerde birdir ve aynıdır; yani her şeyin gerçekleşmesini ve bir biçimden diğerine geçmesini açıklayan doğa kanunları ve kuralları her yerde ve her zaman aynıdır. Bu yüzden her şeyin doğasını anlamak için kullanılacak yöntem aynıdır, yani doğanın evrensel kanunları ve kuralları izlenmelidir. Bu nedenle, kin, öfke, kıskançlık ve benzeri tutkular kendi içlerinde doğanın aynı gerekliliklerini ve etkilerini takip ederler; belirli, tanımlı sebeplere tepki verirler ve bu sebepler yardımıyla anlaşılabilirler ve diğer şeylerin özellikleri kadar bilinmeye değer, üzerinde düşünmesi bize keyif veren özelliklere sahiptirler. Bu nedenle, duyguların doğasını ve gücünü, şimdiye kadar Tanrı'ya ve zihne ilişkin araştırmalarda kullandığım yöntemle tahlil edeceğim. İnsanların eylemlerini ve arzularını, çizgilerle, düzlemlerle ve hacimlerle ilgilenirmiş gibi, tamamen aynı biçimde gözden geçireceğim.

* *Benedict De Spinoza'nın Başlıca Eserleri*, çeviren R. H. M. Elwes (Bonn Felsefe Kitaplığı, Londra, George Bell and Sons; 1891), cilt I, s. 83-84; cilt II, s. 60-61, 72, 74-79, 128-129.

*7. Optik**

Sör Isaac Newton

Galileo ve Descartes gibi, büyük İngiliz fizikçisi Sör Isaac Newton (1642-1727) da evreni bir makine olarak, daha açık söylemek gerekirse "tanımlı ve güvenilir güçlerin etkisiyle zamanda ve uzayda matematik kanunlarına göre hareket eden kütleler âlemi" olarak hayal ediyordu. Ancak aynı derecede açıktır ki, Newton bu makinenin nihai olarak mekanik olmayan prensiplere dayandığını düşünüyordu. Sistemindeki bu iki öğe, yani mekanik ve mekanik olmayan öğeler, aşağıdaki bölümde açıkça görülebilir. Kısa olan ilk bölüm Principia'nın (1687) ilk baskısının önsözünden alınmıştır, gerisi *Optik, yahut Yansımalar, Kırılmalar, Eğilmeler ve Işığın Renklerine Dair Risale* (1704) adlı eserdendir.

Eskileri (Pappus tarafından söylendiğine göre) doğal şeyleri inceleyerek mekanik biliminde büyük ilerleme kaydetmiştir; asıl biçimleri ve gizli nitelikleri bir kenara atıp doğa fenomenini matematik kanunlarına tabi hale getirmeye çabalamışlardır. Ben bu risalede matematiği, felsefeyi ilgilendirdiği kadarıyla geliştirdim. (...)

Üçüncü kitapta, dünya sistemini açıklarken bunun bir örneğini veriyoruz. İlk kitaplarda matematiksel olarak ifade edilen önermeleri göksel fenomenden, yani cisimlerin güneşe ve farklı gezegenlere eğilim göstermesine neden olan yerçekimi güçlerinden çıkardık. Daha sonra bu güçlerden, yine matematiksel olan başka önermelerle gezegenlerin, uyduların, ayın ve denizin hareketleriyle ilgili çıkarsamalar yaptık. Diğer doğa fenomenlerini de mekanik prensiplere dayanan aynı tür akıl yürütmelerle çıkarabilmeyi isterdim. Ancak tüm fenomenlerin, bugüne dek bilinmeyen bazı sebepler yüzünden, cisim parçacıklarını karşılıklı olarak birbirine iten ve olağan biçimlerde birleşen veya birbirini iten ve uzaklaştıran belirli güçlere dayandığından şüphelenmekteyim; bu güçler bilinmediğinden filozoflar bugüne kadar onları doğada boşuna aramıştır. Ancak burada ortaya konan prensiplerin ya bunlara ya da daha doğru felsefe metotlarına biraz ışık tutabileceğini umuyorum.

* * *

(...) Doğa felsefesinin asıl işi hipotezleri taklit etmeden fenomenleri tartışmak ve kesinlikle mekanik olmayan o ilk sebebe ulaşana kadar sebepleri sonuçlardan çıkarsamaktır; sadece dünyanın mekanizmalarını ortaya sermek değil, bunları ve benzeri soruları çözmektir. Neredeyse hiçbir maddenin olmadığı uzayda ne var ve aralarında yoğun bir madde yokken güneşin ve gezegenlerin birbirini çekmesi neye dayanıyor? Neden doğada hiç boşluk

yok ve dünyada gördüğümüz düzen ve güzellik nereden kaynaklanıyor? Uyduların amacı nedir ve neden gezegenlerin yörüngeleri eşmerkezliyken uyduların yörüngeleri dışmerkezlidir? Sabit yıldızların birbirinin üzerine düşmesini ne engelliyor? Nasıl oluyor da hayvanların gövdeleri böylesine ustaca birleştirilmiş ve farklı uzuvları hangi amaçlara hizmet ediyor? Göz optik bilgisi olmadan, kulak ses bilgisi olmadan mı tertip edilmiş? Gövdenin hareketleri iradenin isteklerini nasıl yerine getiriyor ve hayvanlardaki içgüdü nereden kaynaklanıyor? Hayvanların duyu merkezleri, duyusal maddelerin gösterildiği ve sinirler ile beyin aracılığıyla algılanabilen türde şeylerin, o maddenin varlığının hemen algılanabilmesi için aktarıldığı yer değil midir? Bu şeyler doğru biçimde aktarıldığında fenomen sayesinde cisimsiz yaşayan, zeki, her yerde hazır ve nazır, sonsuz uzay onun duyargasıymış gibi her şeyi anında gören ve tamamen algılayabilen ve anında anlayabilen bir varlığın mevcudiyeti anlaşılmıyor mu? Bu şeylerin görüntüleri duyu organları aracılığıyla o küçük duyu merkezimize aktarılır, orada görülür ve algılamamızı ve düşünmemizi sağlayan şey sayesinde tutulur. Bu felsefedeki her doğru adım bizi hemen ilk sebebe ilişkin bilgiye götürmese de sürekli ona daha fazla yaklaştırır ve bu yüzden çok değerlidir. (…)

Tanrı'nın başlangıçta maddeyi somut, kütleli, ağır, geçirimsiz ve hareket edebilen parçacıklardan yaratması bana olası geliyor; bu parçacıklar öyle boyutlara ve şekillere sahipti ki, diğer özellikleriyle birlikte ve uzaya göre belirli bir nispetle kendisi için öngörülen amaca uygun biçimde biçimlendirilmişti; asli parçacıklar katıydı ve onlardan oluşturulan tüm geçirgen cisimlerden karşılaştırılamaz derecede daha sertti: Sıradan hiçbir güç onları Tanrı'nın ilk yaratım sırasında yaptığı gibi bölemezdi. (…)

Ayrıca bence bu parçacıklar sadece *Vis inertiae* (atalet gücü) ve doğal olarak bu güçten kaynaklanan pasif hareket kanunlarına sahip değiller. Yerçekimi gibi, fermantasyona veya cisimlerin birleşmesine neden olan güçler gibi aktif prensiplere de uyarak hareket ediyorlar. Bu prensipleri, şeylerin özgün biçimlerini oluşturan gizli nitelikler olarak değil, şeyleri biçimlendiren doğanın genel kanunları olarak görüyorum. Fenomenler bize bunların doğruluğunu gösterir ama sebepleri henüz keşfedilmemiştir. Çünkü bunlar aşikâr olan niteliklerdir ama sebepleri gizlidir. Aristocular aşikâr nitelikleri değil, sadece cisimlerde saklı olduğuna inandıkları ve aşikâr etkilerin bilinmeyen sebepleri olarak gördükleri nitelikleri gizli nitelikler olarak adlandırmışlardır. Eğer bu güçlerin veya eylemlerin bilmediğimiz ve keşfedilmesi ve gösterilmesi imkânsız niteliklerden kaynaklandığını düşünürsek, örneğin yerçekiminin ve manyetik ve elektriksel çekimlerin ve fermantasyonların sebepleri bilinmemektedir. Böylesi gizli nitelikler doğa felsefesinin gelişimini

durdurmuştur ve daha sonraki yıllarda reddedilmesine neden olmuştur. Her tür şeyin eylemlerin temelini oluşturan, aşikâr etkiler üreten gizli ve özgün niteliklere sahip olduğunu söylemek aslında hiçbir şey söylememektir. Ancak fenomenlerden iki veya üç genel hareket prensibi çıkarmak ve daha sonra tüm maddi şeylerin özelliklerinin ve eylemlerinin bu aşikâr prensiplere uygun olduğunu söylemek, bu prensiplerin sebepleri henüz keşfedilmemiş olsa da felsefede gerçekten büyük bir adımdır. Bu yüzden, çok genel kapsamlı da olsalar, sebepleri henüz bulunamamış da olsa, yukarıda bahsettiğimiz hareket prensiplerini açıklamakta tereddüt etmiyorum.

Bu prensiplerin yardımıyla tüm maddi şeyler, yukarıda bahsedilen katı ve sağlam prensiplere göre oluşmuş gibi gözükmektedir; akıllı bir vasıtanın fikirlerine uygun olarak ilk yaratımın çeşitli bileşimleridirler. Onları yaratan onlar için bir de düzen belirlemiştir. Eğer böyle yapmışsa dünya için başka bir köken aramak veya dünyanın sadece doğa kanunlarına bağlı olarak kaosun içinden çıktığını düşünmek hiç de felsefi olmaz. Ama bu kanunlara göre biçimlendirildiyse, çağlar boyu yine o kanunlara uymaya devam edebilir. Çünkü uydular dışmerkezli yörüngelerde hareket ederken kör talih asla tüm gezegenleri tek ve aynı iç merkezli yörüngede hareket ettiremez, uyduların ve gezegenlerin ortak hareketleri sebebiyle bazı önemsiz düzensizlikler oluşabilir ve bu sistemde bir reform yapılana kadar bu düzensizlikler muhtemelen artacaktır. Gezegen sistemindeki bu muhteşem tekbiçimlilikte, seçim etkisi kabul edilmelidir. Aynı şey hayvanların vücutlarının tekbiçimliliği için de geçerlidir; genelde birbirine benzer bir sağ ve bir sol yanları vardır, vücutlarının her iki tarafında da arkada iki bacak, önde, omuzlarına bağlı olarak iki kol veya iki bacak veya iki kanat mevcuttur, omuzlarının arasında belkemiğine bağlı bir boyun ve onun üzerinde bir kafa vardır; kafada da iki kulak, iki göz, bir burun, bir ağız ve dil benzer biçimde yerleştirilmiştir. Ayrıca, hayvanların görünen parçalarının ilk düzeni; gözler, kulaklar, beyin, kaslar, kalp, ciğerler, diyafram, salgıbezleri, gırtlak, eller, kanatlar, yüzgeçler, doğal gözlükler ve diğer duyu ve hareket organları; hayvanların ve böceklerin içgüdüleri ancak, bizim gövdemizdeki parçaları hareket ettirme irademizden çok daha güçlü bir irade ile her yerde mevcut olduğu için kendi sınırsız ve muntazam duyu merkezi sınırları dahilindeki cisimleri hareket ettirmeye muktedir olan ve böylece evrenin parçalarını biçimlendiren ve sonra yeniden biçimlendiren güçlü ve ölümsüz bir vasıtanın bilgeliği ve yetenekleri dışında hiçbir şeyin etkisiyle oluşmuş olamaz. Uzay sonsuza bölünebildiğinden ve maddenin her yerde olması zorunlu olmadığından Tanrı farklı boyutlarda, biçimlerde ve uzaya göre farklı oranlarda, ve belki de farklı yoğunluklarda ve güçlerde madde parçacıkları yaratabilir ve bu sırada

doğa kanunlarını çeşitlendirir, evrenin farklı bölümlerinde farklı dünyalar yaratır. En azından ben bununla çelişen bir şey göremiyorum.

Matematikte olduğu gibi doğa felsefesinde de zor şeylerin analiz yöntemiyle incelenmesi bileşim yönteminin asla önüne geçmemelidir. Bu analiz, yapılan deneylerden, gözlemlerden ve bunlardan tümevarım ile genel sonuçlar çıkarmaktan oluşur ve deneyler sonucunda elde edilen yahut kesin olan başka doğrulara dayanan itirazlardan başkasını kabul etmez. Çünkü deneysel felsefede hipotezler dikkate alınmaz. Deneylerin ve gözlemlerin tümevarım ile tartışılması genel sonuçların ispatı olmasa da şeylerin doğasını neyin oluşturduğunu tartışmanın en iyi yoludur ve tümevarım ne kadar genelse sonuç o kadar güçlüdür. Eğer fenomenlerde bir istisna oluşmazsa, sonuçların genellenmesi mümkün olabilir. Ama deneyler neticesinde sonradan bir istisna ortaya çıkarsa, sonuçlar oluşan bu istisnalarla beraber duyurulmaya başlanabilir. Böylesi bir analizde bileşimlerden içeriklere, hareketlerden hareketi üreten güçlere ulaşabiliriz; yani ispat en genel haline erişene kadar genel olarak etkilerden sebeplere, münferit sebeplerden genel sebeplere ulaşabiliriz. Bu analiz yöntemidir. Sentez ise keşfedilen sebepleri kabul etmekten, bunlardan prensipler oluşturmaktan, bu prensiplerle, onlar sebebiyle oluşan fenomenleri açıklamaktan ve açıklamaları ispatlamaktan oluşur.

* Sör Isaac Newton, *Doğa Felsefesinin Matematiksel Prensipleri*, çeviren Andrew Motte, Londra: B. Motte; 1729, cilt I, s. A – A2; Optik, Londra: W.&J. Innys, 1721, s.344-345, 375-381.

D. BİLİM VE DİN

1. Bilimlerin Kraliçesi Olan İlahiyata
Galileo Galilei

Burada bir kısmını okuyacağınız, Galileo'nun Toskana Büyük Düşesi Christina'ya yazdığı mektup (1615) bir bilimadamının bağımsızlık bildirgesi olarak adlandırılabilir. 1611'den itibaren bu büyük bilimadamı (1564-1642) Kopernikçi evren teorisini sadece matematiksel bir hipotez olarak değil, fiziksel bir olgu olarak savunduğu için bazı dinadamlarının saldırılarına maruz kalmaya başlamıştı. Bu ünlü mektubunda saldırılara cevap verirken Galileo teoloji ve bilim arasında nasıl uygun bir ilişki kurulacağı yönündeki fikirlerini net biçimde ortaya koymaktadır.

Birkaç yıl önce, Haşmetmeaplarının da bildiği gibi, göklerde, bizim çağımızdan önce hiç görülmemiş birçok şey keşfettim. Bu şeylerin yeni olması ve akademik filozoflar arasında yaygın olan bazı fiziksel nosyonlarla çelişen

sonuçları, sanki o şeyleri doğanın keyfini bozmak ve bilimleri baş aşağı etmek için kendim göğe yerleştirmişim gibi, hiç de az olmayan sayıda profesörü bana karşı ayaklandırdı. Bilinen gerçeklerin artışının sanatsal incelemeleri, oluşumları ve büyümeyi uyardığını, azaltmadığını veya yok etmediğini unutmuş görünüyorlardı.

Gerçeklerden çok kendi fikirlerine düşkünlük gösteren bu kişiler, bakmaya tenezzül etseler kendi duyularının onlara göstereceği yeni şeyleri inkâr etmeye ve çürütmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla çeşitli suçlamalar ortaya attılar ve boş argümanlarla dolu bir sürü yazı yayınladılar; üstelik vahim bir hata yaparak, doğru düzgün anlamadıkları ve amaçlarına pek de uygun olmayan İncil'den alınmış pasajlar eklediler.

Akıl edebildikleri her vasıtayla beni ve bana ait olan her şeyi yok etmek kararında ısrar eden bu adamlar astronomi ve felsefe konusundaki görüşlerimden haberdar. Evrenin parçalarının düzeni söz konusu olduğunda Güneş'i hareketsiz biçimde göksel yörüngelerin merkezine yerleştirdiğimi, Dünya'nın hem kendi ekseni etrafında hem de Güneş etrafında döndüğünü söylediğimi biliyorlar. Ayrıca bu konumu sadece Batlamyus ve Aristo'nun argümanlarını çürütmek için değil, birçok karşı argüman geliştirerek desteklediğimi de biliyorlar. Üstelik bu karşı argümanların bazıları, sebepleri başka bir biçimde açıklanamayan fiziksel etkiler ile ilişkilidir. Ayrıca, yeni göksel keşiflerimdeki birçok şeyden çıkarsanan bazı astronomik argümanlar Batlamyusçu sistemi yalanlarken karşıt hipotezle uyuşuyor ve onu doğruluyorlar. Muhtemelen farklı önermelerimin doğruluğundan rahatsız olduklarından ve bu nedenle kendilerini felsefe alanıyla sınırlamadıklarında kendi savunmalarına güvenemediklerinden, safsatalarına sözde dini ve İncil'in otoritesine dayanan bir kalkan üretmeye çalışıyorlar. Anlamadıkları, hatta dinlemedikleri argümanları çürütmek için zayıf bir hüküm gücüyle bunları uygulamaya çalışıyorlar.

Önce benimki gibi önermelerin genel olarak İncil'le çeliştiğini ve bu yüzden lanetlenmesi gereken sapkınca düşünceler olduğu fikrini yaymak için çaba sarf ettiler. (Ve) kendi kürsülerinde alışılmadık bir özgüvenle bu yeni doktrinin lanetliğine ve sapkınlığına dair vaazlar verebilecek kişileri bulmakta zorlanmadılar, böylece sadece bu doktrine ve takipçilerine değil, tüm matematiğe ve genel olarak matematikçilere de saygısızca ve düşüncesizce zarar verdiler. (...)

Hiç de adil olmayan bir biçimde bana karşı yürüttükleri karalamalar yüzünden, din ve itibar konusundaki hükümlerine büyük önem verdiğim herkese haklılığımı ispat etmemin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu sebeple bu adamların fikirlerimi iğrenç hale getirmek ve sadece yanlış değil, üstelik

sapkınca göstererek lanetlemek için kullandığı detaylar üzerinde konuşacağım. Bu amaçla dine ilişkin ikiyüzlü heveslerini bir kalkan olarak kullanıyorlar. Kendi düzenbaz amaçlarına hizmet etmesi için İncil'i kullanıyorlar. Eğer yanılmıyorsam, İncil'in ve kutsal babalarımızın anlayışının aksine, otoritelerini, -inançla hiç ilgisi olmayan- tamamen fiziksel meselelerde bile aklın ve duyularımızın kanıtlarını tamamen terk ederek İncil'den pasajlara dayanmamızı isteyecek kadar genişletmek istiyorlar; kelimelerin yüzeysel anlamının altında o pasaj farklı bir anlayışa sahip olsa bile...

(...) Bence fiziksel problemler tartışılırken Kutsal Kitap'taki pasajların otoritesiyle değil, duyusal deneylerle ve gerekli ispatlarla işe başlamak gerekir; çünkü kutsal İncil ve doğa fenomenleri benzer şekilde kutsal sözlere uygun olarak hareket ederler: İlki Kutsal Ruh'un emirlerini temel alır, ikincisi ise Tanrı'nın emirlerinin itaatkâr uygulayıcısıdır. İncil, herkesin anlamasını kolaylaştırmak için, kelimelerin yalın anlamları söz konusu olduğunda mutlak doğrudan farklıymış gibi gözüken birçok şeyden bahseder. Diğer yandan, doğa değişmez ve sabittir; asla kendisine yüklenen yasaların dışına çıkmaz veya fiillerindeki anlaşılmaz mantık ve yöntemlerin insanlar tarafından kolayca anlaşılmasını katiyen umursamaz. Bu sebeple duyusal deneylerin gözler önüne serdiği veya kanıtlarla ispatlanmayan hiçbir fiziksel şey, kelimelerinin arkasında başka anlamlara sahip olması muhtemel İncil pasajlarını kanıt göstererek sorgulanmamalıdır (veya kınanmamalıdır). Çünkü ne İncil'deki her bir ifade, fiziksel etkileri idare eden ifadeler kadar kesin biçimde koşullara zincirlenmiştir ne de Tanrı doğanın fiillerinde, İncil'deki kutsal ifadelerdekinden daha az mükemmel biçimde görünür. (...)

Derin bilgilere ve içten davranışlara sahip kişiler olarak gördüğüm ve bu nedenle büyük saygı ve hürmet gösterdiğim bazı teologları, ruhban olmayan bu epey fazla yazarla bir tutmuyorum. Ancak bu kişilerin fizikle ilgili bir tartışmada İncil'e en uygun gördükleri fikri takip etmek için diğer insanları kutsal kitaplardan aldıkları otoriteyle kısıtlamaları ve sonra kendilerini karşıt fikirlere ve deneylere cevap vermek zorunda hissetmemeleri yüzünden bertaraf etmek istediğim bir rahatsızlık duyduğumu inkâr edemeyeceğim. Kendi fikirlerini açıklamak ve desteklemek için teolojinin tüm bilimlerin kraliçesi olduğunu, kendisinden aşağı olan daha değersiz bilimlerin öğretilerine kendisini uydurmak için eğilip bükülemeyeceğini söylüyorlar; diğer bilimler kendilerinden üstün olan kraliçelerine dayanmalı, çıkardıkları sonuçları onun hükümlerine ve emirlerine göre değiştirmeli ve tadil etmeliymiş. (...)

Öncelikle kutsal teolojiye "kraliçe" unvanının verilmesini sağlayan erdemleri belirlemekte başarısız olmanın bir tür kelime oyunu olup olmadı-

ğını sorgulamak istiyorum. Bu ismi hak etmesinin sebebi, diğer bilimlerden öğrenilen her şeyin bu bilime dahil edilmesi ve her şeyi daha iyi yöntemler ve daha derin bilgilerle oluşturmasıdır. Bu nedenle, örneğin alanları ölçmek ve hesapları tutmak için konulan kurallar, kadastrocuların ve muhasebecilerin çalışmalarından daha mükemmel biçimde aritmetikte ve Öklit geometrisinde mevcuttur. Yahut teolojinin kraliçe olması, incelediği nesnenin diğer bilimlerin nesnelerinden daha itibarlı olmasından ve öğretilerinin daha asil biçimde açığa vurulmasından kaynaklanıyor olabilir.

Kraliçe unvanı ve otoritesinin bu anlamda teolojiye ait olmasını sanırım diğer bilimlerde de yetkin olan teologlar da onaylamayacaktır. Bence bu kişilerin hiçbiri geometrinin, astronominin, müziğin ve tıbbın İncil'de; Arşimet'in, Batlamyus'un, Boethius'un veya Galen'in kitaplarında olduğundan daha mükemmel biçimde var olduğunu iddia etmeyecektir. Bu nedenle, kraliyet üstünlüğünün teolojiye verilmesi muhtemelen ikinci anlamdadır; yani nesnesi ve insanlar tarafından başka türlü anlaşılamayacak temelde sonsuz kutsallığın elde edilmesine ilişkin çıkarımların ilahi biçimde açıklanmasını sağlayan mucizevi iletişim sebebiyle.

Teolojinin en yüce ilahi tefekküre aşina olduğunu ve itibarı sayesinde, bilimler arasında kraliyet tahtına hak kazandığını kabul etmeliyiz. Ancak en yüksek derecedeki otorite böylece elde edildiğine göre, eğer alt düzeydeki bilimlerin daha aşağı ve daha mütevazı spekülasyonlarına inemezse ve kutsal şeylerle ilgilenmedikleri için onlara saygı göstermezse, teoloji profesörleri de ne inceledikleri ne de üzerinde çalıştıkları uzmanlıkların çelişkileri konusunda karar verme otoritesine sahip olduklarını iddia edemezler. Çünkü bu ne doktor ne de mimar olan ama kendinde hükmetme gücü gören bir despotun kendi heveslerine göre zavallı hastalarının hayatları pahasına ilaç vermesi ve hızla çökecek binalar dikmesine benzer.

Yineleyelim, astronomi profesörlerine kendi gözlemlerinin ve delillerinin sadece safsata ve bilgiçlik olduğunu kabul etmesini emretmek, herhangi bir başarı ihtimalinin ötesinde bir şeyi empoze etmektir. Çünkü bu gördüklerini görmemelerini, bildikleri şeyi anlamamalarını ve ararken karşılaştıkları şeyin tam tersini bulmalarını emretmek demektir. Bunu yapabilmeleri için önce bir zihinsel yeteneğin diğerini, aşağı güçlerin daha yüksek güçleri nasıl kontrol edeceğini öğrenmeleri gerekir. Böylece hayal gücü ve irade, aklın anladığı şeylerin tam tersine inanmaya zorlanabilir. Burada elbette inanç meselesi olan doğaüstü şeylerden değil, sadece fiziksel önermelerden bahsediyorum.

***

Bunların yanı sıra kilisenin inanç meseleleri gibi tüm fiziksel önermelerin de kutsal babalarımızın yorumlarıyla uyumlu olduğuna dair bir damgaya sahip olmasını emretmesinin doğruluğunu da sorguluyorum... Benim bulabildiğim kadarıyla, gerçekten yasaklanmış olan, sadece ve sadece inancı veya ahlakı ya da Hıristiyan doktrinini geliştirmeye yönelik pasajları, kutsal kilisenin veya kutsal babalarımızın müşterek biçimde kabul ettiğinden farklı biçimde yozlaştırmaktır. Ancak Dünya'nın veya Güneş'in hareketleri veya sabit durması ne bir inanç meselesidir ne de ahlaka mugayirdir.

* *Galileo'nun Keşifleri ve Fikirleri* adlı kitaptan, çeviren Stillman Drake, s. 175, 177, 179, 182-183, 191-193, 203, Stillman Drake. Doubleday & Company, Inc., 1957.

*2. İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**

John Locke

John Locke'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* (1690) adlı eseri ampirizm (deneyselcilik) felsefesinde büyük bir dönüm noktası olarak bilinir. Ancak aşağıdaki parçaların çoğunun alındığı, denemenin dördüncü kitabı pek bilinmez; bu kitapta Protestanlıktan ve Katoliklikten tam bir kopuşu simgeleyen, dindeki rasyonalist hareketi kontrol eden prensipler belki de en anlaşılır biçimde ifade edilmiştir. Locke'un ifadeleri On Yedinci yüzyıl İngiltere'sindeki mezhepler arası din savaşları bağlamında okunmalıdır.

(John Locke'un aynı kitabından alınma bir diğer bölümün 690. sayfada yer aldığı okurun gözünden kaçmamış olmalıdır. Biri yazarın kendi kaleminden, diğeri ise yorumcusundan alınmış metinlerin her ikisini de yazarın önemine binaen sunuyoruz.)

Yaşadığımız çağın cehalet çağı olmadığının ve bu nedenle en kolay biçimde tatmin edilemeyeceğinin farkındayım. (...) Aydınlar dünyası bugün bilimlerdeki ilerleme için muazzam tasarımlar yapan usta yapıcılar olmadan gelecek nesillerin hayran olacağı anıtlar bırakamıyor: Ancak herkes Boyle veya Sydenharn olmayı umut etmemeli. Huygenius ve emsalsiz Bay Newton gibi ustalar çıkaran bir çağda, aynı akımın içindeki başka kişiler için zemini biraz temizlemek ve bilgi yolunu dolduran bazı çöpleri kaldırmak üzere alt düzey emekçiler olarak çalışma hevesi yeterlidir; yaratıcı ve gayretli kişilerin gayretleri, kaba, taklitçi veya anlaşılmaz terimlerin eğitimli kişilerce anlamsızca kullanımı tarafından engellenmeseydi, kesinlikle çok daha gelişmiş bir dünyada yaşıyor olurduk. (…)

(...) Fikir ile bilginin arasındaki sınırları aramalıyız; hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız şeyleri hangi ölçülere göre inceleyeceğimizi bulmak için onaylama biçimimizi düzenlemeli ve inançlarımızı değiştirmeliyiz. Bunun için ben aşağıdaki yöntemi takip edeceğim:

İlk olarak, bir insanın gözlemlediği ve zihninde olduğunu bilinçli bir biçimde bildiği fikirlerin, nosyonların veya siz ne olarak adlandırmak istiyorsanız onların asıllarını ve anlama yetisinin bunlarla nasıl donatıldığını araştıracağım.

İkincisi, anlama yetisinin bu fikirlerle ve onların kesinliğiyle, kanıtlarıyla ve kapsamıyla hangi bilgilere eriştiğini göstermeye çabalayacağım.

Üçüncüsü, inanç veya fikirlerin doğası ve zemini konusunda bazı araştırmalar yapacağım, yani doğruluğuna dair elimizde kesin bir bilgi olmayan bir önermeye doğru dememizi sağlayan onayı inceleyeceğim. Bu aşamada onayın sebeplerini ve derecelerini incelemek için fırsatım olacak. (...)

Bazı kişilerde, anlama yetisinde doğuştan gelen belirli prensipler ve insan zihnine damgalanmışçasına ruhun varoluşundan beri sahip olduğu, kendisiyle birlikte dünyaya getirdiği bazı birincil nosyonlar, karakterler olduğu hususunda yerleşmiş bir fikir vardır. Önyargısız okuyucuları bu varsayımın yanlışlığına ikna etmek için, insanların sadece kendi doğal yeteneklerini kullanarak, doğuştan gelen etkilerin yardımı olmaksızın sahip oldukları tüm bilgilere erişebileceklerini ve böylesi asıl nosyonlar ve prensipler olmaksızın bilgilerde kesinlik sağlayabileceklerini göstermem yeterli olacaktır (konuşmanın sonraki kısımlarında bunu gösterebileceğimi umuyorum).

Gelin insan zihnini üzerinde hiçbir harf, hiçbir fikir bulunmayan beyaz bir kâğıt gibi düşünelim; nasıl olur da bu zihin fikirlerle dolar? İnsanoğlunun faal ve sınırsız hayal gücünün neredeyse sınırsız bir çeşitlilikle boyadığı bu boş depo nasıl bu hale gelir? Nasıl aklın ve bilginin tüm malzemelerine sahip olur? Benim buna cevabım tek bir kelimedir: DENEYİM. Tüm bilgimiz bunun üzerine kurulmuştur ve neticede bilgileri bunun içinden türetir. Gözlemlerimiz ya harici duyumsanabilir nesneleri ya da zihnimizin algıladığı ve düşündüğü iç faaliyetleri kullanır; anlama yetimize düşünme malzemelerini sağlayan işte budur. Bu ikisi, sahip olduğumuz veya doğal olarak sahip olabileceğimiz tüm fikirlerin kaynağıdır. (…)

Duyu ve sezgiler çok az rol oynar. Bilgimizin en büyük kısmı çıkarımlara ve ara fikirlere dayanır. Bilginin yerine onayı koymaya mecbur olduğumuz ve önermeleri emin olmadığımız halde doğru kabul ettiğimiz durumlarda ise fikirlerin doğru olma ihtimallerinin sebeplerini araştırmamız, incelememiz ve karşılaştırmamız gerekir. Her iki durumda da vasıtaları bulan ve doğru bi-

çimde uygulayan, birinin kesinliğini ve diğerinin doğru olma ihtimalini keşfeden şeye akıl deriz...

İnanç ve Akıl

Akıl hakkında daha önce söylenenlere göre şeyleri üçe ayırabiliriz: akla uygun olanlar, aklı aşanlar ve akla aykırı olanlar. 1. Akla uygun olan önermelerin doğruluğunu inceleyerek veya algılar ve düşüncelerle elde ettiğimiz fikirleri izleyerek keşfedebiliriz ve doğal çıkarımla doğru veya olası olup olmadıklarını bulabiliriz. 2. Aklı aşan önermeler, bu prensipler sayesinde akıl ile doğru veya olası olup olmadıkları hususunda çıkarım yapamadığımız önermelerdir. 3. Akla aykırı olanlar, açık ve şüphesiz olan fikirlerimizle çelişen veya uyuşmayan önermelerdir. Bu nedenle, Tanrı'nın varlığı akla uygundur; birden çok tanrının var olması akla aykırıdır; insanların dirilmesi aklı aşar.

Bu öncüllere göre sanırım inanç ve akıl arasındaki ölçüleri ve sınırları belirleyebiliriz. Bu konudaki istek, dünyadaki büyük kargaşaların değilse bile en azından büyük tartışmaların ve hataların sebebi olabilir. Nereye kadar aklın, nereye kadar inancın kılavuzluğuyla ilerleyebileceğimiz sorunu çözülene kadar boş tartışmalara devam edecek ve birbirimizi dini meselelerde ikna etmeye çalışacağız. (...)

Bu nedenle, burada zıddı olan inançla ayrılabilen akıl, bence insan zihninin algılar veya düşünme gibi doğal yeteneklerini kullanarak elde ettiği fikirlerden yapılan çıkarımlarla eriştiği önermelerin ya da doğruların kesinliğinin veya olasılığının bir keşfidir.

Diğer yandan inanç, aklın çıkarımlarıyla değil, Tanrı'dan gelenler gibi olağanüstü bir iletişim sayesinde elde edilen önermelerin onaylanmasıdır. Doğruların insanlar tarafından bu biçimde keşfedilmesine vahiy denir. (...)

Kesinliğini, apaçık önermelerde olduğu gibi sezgi yoluyla veya ispatlanmış bariz akıl çıkarımları ile elde ettiğimiz fikirlerin kabulü veya reddinin net biçimde algılanması üzerine bina ettiğimiz önermelerde onaylamak ve zihnimize yeni bir bilgi olarak eklemek için vahye ihtiyacımız yoktur. Çünkü bilgi doğal yollardan onları zihnimize yerleştirir veya zaten yerleştirmiştir; Tanrı gözlerimizin önüne sermediği sürece, herhangi bir şey hakkında muhtemelen elde edebileceğimiz en büyük teminat budur. Ayrıca mevcut bilgimizden daha büyük teminat olamaz, Tanrı'nın vahiyleri bunu gösterir. Bana göre, bu şekilde adlandırılan hiçbir şey basit bilgiyi sarsamaz veya alaşağı edemez veya kişinin anlama yetisi dahilindeki açık delillerle çelişen hiçbir şeyi akılcı biçimde doğru olarak kabul etmesini sağlayamaz. Çünkü böylesi

vahiyleri alan yeteneklerimiz sezgisel bilgimizin kesinliğiyle eşit olsa bile ondan daha kesin olamaz; açık ve kesin bilgilerimizle doğrudan çelişen hiçbir şeyi doğru kabul edemeyiz; örneğin tek cisim ve tek yer fikirleri o kadar örtüşür ve insan zihni bu örtüşmeyi o kadar açıkça algılar ki, bir cismin aynı anda iki uzak ve farklı yerde bulunduğunu iddia eden bir önermeyi, ilahi vahyin otoritesine dayansa bile onaylayamayız. Bu yüzden de hiçbir önerme ilahi vahiyler olarak alınamaz veya net sezgisel bilgilerimizle çelişiyorsa onaylanamaz. Çünkü tüm bu bilgilerin, delillerin ve onayların temellerini ve prensiplerini altüst eder. Bu durumda şüpheli önermeler bariz olanların önüne geçtiğinde doğru ve yanlış arasında hiçbir fark, dünyadaki inanılır ve inanılmaz şeyler, için hiçbir ölçü kalmaz ve kesin olarak bildiğimiz şeyler hata yapabileceğimiz şeylere boyun eğer. Bu nedenle, fikirlerimizin onayladığı veya reddettiği bariz algılamalarla çelişen önermelerin inanç meselesi olarak dayatılması boşunadır. Bu veya başka bir biçimde onayımızı değiştirmek mümkün değildir. Çünkü inanç bizi bilgimizle çelişen hiçbir şeye ikna edemez. (...)

Ama hakkında kusurlu nosyonlara sahip olduğumuz hatta hiçbir nosyona sahip olmadığımız birçok şey mevcuttur. Ayrıca geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki varlıkları hakkında, yeteneklerimizin doğal kullanımı ile hiçbir bilgi elde edemeyeceğimiz başka şeyler de vardır; doğal yeteneklerimizin keşfedebileceği sınırların dışında olan ve aklı aşan bu şeyler, ifşa edildiklerinde gerçekten de inanç meselesidirler. Bu nedenle, meleklerin Tanrı'ya karşı ayaklandıkları ve bu sebeple mutlu hallerini kaybettikleri bölüm, (ölülerin canlanacağı ve yeniden yaşayacağı) bölüm ve benzerleri aklın keşfedebileceği sınırların ötesinde olduğundan akılla doğrudan hiçbir ilgisi olmayan, sadece inançla ilgili meselelerdir. (…)

İnancın egemenliği akılla çatışmadan ve onu engellemeden buraya kadar erişir; aklı yaralamaz veya rahatsız etmez, aksine tüm bilgilerin ilahi kaynağından gelen doğruları keşfetmesine yardım eder ve onu geliştirir. Tanrı'nın ifşa ettikleri mutlaka doğrudur; bundan şüphe bile edilemez. İnancın asıl amacı budur ama bunun ilahi vahiy olup olmadığı konusunda akıl hüküm vermelidir. Akıl, insan zihninin ne daha az aşikâr olan bir şeyi kabul etmek için daha aşikâr olan bir şeyi reddetmesine ne de bilgi ve kesinliğe karşı olası olanı kabul etmesine izin verir. Geleneksel vahiylerin ilahi asıl biçimlerini koruduğuna, bize gelen kelimelerle ifade edildiğine ve bizim anladığımız anlamda olduğuna dair, akıl prensiplerininki kadar açık ve kesin bir delil olamaz. Bu nedenle, aklın açık ve bariz emirleriyle çelişen veya bu emirlerle tutarlı olmayan hiçbir şey, aklın hiçbir şekilde dahil edilemeyeceği bir inanç meselesi olarak karşımıza getirilemez veya onaylanamaz. İlahi vahiyler tüm

fikirlerimizden, önyargılarımızdan ve ilgilerimizden daha üstündür ve tam bir onayla kabul edilmeyi hak eder. Aklın inanca bu biçimde boyun eğmesi bilginin nirengi noktalarını yok etmez, aklın temellerini sarsmaz, aksine, yeteneklerimizi bize bahşedildiği amaçla kullanmamıza izin verir.

İnanç ve akıl bölgeleri bu sınırlarla birbirinden ayrılmazsa, dini meselelerde akla hiç yer kalmaz ve dünyadaki çeşitli dinlerde bulunan aşırı fikirler ve seremoniler artık suçlanamaz. Çünkü akıl karşısında inancı aşırı biçimde övmek, bence, insanoğluna hükmeden ve onu bölen neredeyse tüm dinleri dolduran saçmalıkların nedeni olabilir. Çünkü insanlara dinle ilgili şeylerde akıllarına danışmamaları yönünde bir prensip öğretilmiştir. Tüm bilgilerinin prensiplerine ve aklıselime bariz biçimde ters olsa da hayallerini ve tabii batıl inançlarını serbest bırakırlar ve böylece öyle garip fikirlere ve aşırı uygulamalara sürüklenirler ki, aklı başında bir kişi onların ahmaklıklarına şaşırıp kalır; onların ağırbaşlı, iyi bir insan için saçma ve saldırganca olduğunu düşünmeden edemez ve büyük ve bilge Tanrı tarafından kabul edilmekten çok uzak oldukları hükmünü verir. Böylece bizi hayvanlardan ayırması ve akıllı yaratıklar olarak kendine özgü biçimde vahşiler karşısında yüceltmesi gereken din, insanların en akıldışı olduğu ve hayvanlardan bile akılsızca davrandıkları bir alan haline gelir. *Credo, quia impossibile est* (İnanıyorum çünkü imkânsız) sözü iyi bir insan için bir gayret gösterme esprisidir ama insanlar için fikirlerini veya dinlerini seçmek için çok kötü bir kuraldır. (...)

Fırsattan istifade, üçüncü bir onay zeminini göz önüne almak istiyorum; inanca veya akla güvendiğimiz kadar güvendiğimiz ve bazı insanlarla aynı otoriteye sahip olan bu zemin coşkudur; aklın yanında durur ama o olmadan vahyi yükseltir. Etkili olduğunda hem aklı hem de vahyi alır götürür ve onların yerine insanın kendi dimağının temelsiz hayallerini koyar ve bunların hem fikir hem de fiil için bir temel olduğunu varsayar.

* John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*, Oxford, The Clarendon Press; 1894, cilt I, s. 13-14, 27-28, 37-38, 121-122, cilt II, s. 387, 412-413, 415-416, 420-421, 423, 425-427, 430.

III
SİYASET

A. ON YEDİNCİ YÜZYILDA SİYASİ DÜŞÜNCELER

*1. Kutsal Kitap'tan Alınan Politika**

Piskopos Bossuet

*Kutsal Kitap'tan Alınan Politika (*Politique tiree des propres paroles de l'Ecriture Sainte), Jacques Benigne Bossuet'in 1670 ile 1681 yılları arasında özel öğretmeni olduğu, Kral XIV. Louis'in oğlu olan veliaht prensin eğitimi için yazdığı üç risaleden biridir. Diğer iki risale Tanrı'nın ve insanın doğasından ve Tanrı'nın tarih üzerindeki takdirinden bahseder. *Politique* ise hükümdarın haklarından ve görevlerinden bahseder, kralların tanrısal hak felsefesinin mükemmel bir örneğidir. Daha sonra Meaux Piskoposu olan Bossuet (1627-1704) kendi çağının en büyük hatip ve ilahiyatçılarından biri olarak tanınır.

Kraliyet otoritesinin dört niteliği vardır: Birincisi, otoritesinin kutsallığıdır; ikincisi, babadan oğla geçmesidir; üçüncüsü, mutlaklığıdır; dördüncüsü, akla boyun eğmesidir.

Tüm gücün Tanrı'dan geldiğini zaten görmüştük.

Aziz Pavlus şunu ekler: "Hükümdar, senin iyiliğin için Tanrı'ya hizmet etmektedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork! Hükümdar, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor." (Romalılar 13:4).

Hükümdarlar Tanrı'nın vekilidir ve onun dünyadaki yardımcılarıdır. İmparatorluğuna onlar üzerinden hükmeder. "Şimdi de siz Davut soyunun elindeki Tanrı'nın Krallığı'na karşı gelmeyi tasarlıyorsunuz" (2. Tarihler 13:8).

Bu nedenle, daha önce de gördüğümüz gibi, kraliyet tahtı bir insanın tahtı değildir, Tanrı'nın kendi tahtıdır. "Yehova, bütün oğullarım arasından İsrail'de Yehova'nın krallığının tahtına oturtmak için oğlum Süleyman'ı seç-

ti." (1. Tarihler 28:5) Ve: "Böylece Süleyman babası Davut'un yerine Yehova'nın tahtına oturdu" (1. Tarihler 29:23).

Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere, krallar kişi olarak kutsanmıştır ve hayatlarına yönelik bir saldırı, kutsal olana karşı bir saygısızlıktır.

Tanrı peygamberleri tarafından onların kutsal yağ sürerek kutsanmasını sağlar, aynı piskoposların ve diğer vekillerin kutsandığı gibi.

Ancak bu kutsamanın harici uygulamaları mevcut olmasa da hükümdarlar üstlendikleri görevle, yani ilahi majestelerinin temsilcisi olarak onun planlarını yürütmek için onun takdiriyle vekalet edeceklerinden kutsanmış sayılırlar.

Aziz Pavlus hükümdarın Tanrı'nın vekili olduğunu söyledikten sonra şunu ekler: "Bunun için, yalnız Tanrı'nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de hükümdara bağlı olmak gerekir" (Romalılar 13:5).

Yeniden: "Ey köleler, dünyadaki efendilerinizin her sözünü dinleyin... Her ne yaparsanız, insanlar için değil, Rab için yapar gibi candan yapın. Rab Mesih'e kulluk ediyorsunuz" (Koloseliler 3:22-23).

Eğer havari doğal olmayan bir durum olan kölelikten bahsediyorsa, halkın özgürlüğünü koruyan hükümdarlara ve yargıçlara meşru biçimde itaat etmek hakkında ne düşünmeliyiz!

Hükümdar görevini yapmasa dahi onun görevine ve vekaletine saygı göstermeliyiz. "Ey hizmetkârlar, efendilerinizin yalnız iyi ve yumuşak huylu olanlarına değil, ters huylu olanlarına da tam bir saygıyla bağımlı olun" (1. Petrus 2:18).

Hükümdara gösterdiğimiz saygıda dini bir yan vardır. Tanrı'ya hizmet etmek ve krala saygı göstermek tek ve aynı şeydir; Aziz Petrus bu iki görevi birleştirir: "Tanrı'dan korkun, krala saygı gösterin," (1. Petrus 2:17).

Ancak, güçleri yukarıdan geliyor diye hükümdarlar bu gücü istedikleri gibi kullanabileceklerini düşünmemelidir; bunun yerine korku ve ihtiyatla kullanmaları yerinde olur, çünkü bir şey Tanrı'dan geliyorsa, Tanrı o şeyin hesabını ayrıntılı biçimde sorar. (...)

Bu yüzden krallar Tanrı vergisi güçlerini kullanırken titremeli ve yanlış kullanmanın nasıl bir saygısızlık olacağını düşünmelidir. (...)

***

Kraliyet otoritesi babadan oğla geçer ve bunun kendine özgü karakteri iyiliktir.

Kralların yerlerini Tanrı'ya, yani insan ırkının gerçek babasına borçlu olduğunu görmüştük. Ayrıca insanoğlunun öğrendiği ilk güç fikrinin babadan oğla geçen güç olduğunu ve kralların babaları model aldığını da görmüştük.

Ayrıca herkes kamu gücüne karşı gösterilen itaatin On Emir içinde, ailelerini onurlandırma görevi veren emirde bulunduğu konusunda hemfikirdir. Tüm bunlardan anlaşılan, kral isminin baba ismiyle aynı olduğu ve iyiliğin, kralların en doğal karakteri olduğudur.

Kraliyet otoritesi mutlaktır.

Bu terimi iğrenç ve desteklenemez hale getirmek için bazı insanlar mutlak ve keyfi hükümeti birbirine karıştırmaya çalışırlar. Ancak adaletten bahsettiğimizde göreceğimiz gibi, bu ikisi kadar birbirinden farklı iki şey yoktur.

Hükümdar emirleri için kimseye hesap vermez.

Adaletin kendisi olduğu için hükümdara itaat etmemiz gerekir, adalet yoksa insan ilişkilerinde ne düzen ne de amaç kalır.

Onlar Tanrı'dır ve ilahi özgürlüğün bir parçasıdır. (…)

Egemen bir hükümdar her şeyi ellerinde ve bir arada tutar, hem hüküm verme konusundaki egemen otoriteyi hem de devletin tüm güçlerini...

Majeste, Tanrı'nın görkeminin hükümdardaki görüntüsüdür.

Tanrı sonsuzdur, Tanrı her şeydir. Bir prens, prens olduğu sürece herhangi bir kişi olarak görülemez. O artık kamusal bir kişiliktir, tüm devlet onda vücut bulur; tüm halkın iradesi onun iradesi içinde anlaşılır. Nasıl ki tüm mükemmellikler ve tüm erdemler Tanrı'da birleşmişse, bireylerin tüm gücü de hükümdarın kişiliğinde birleşir. Tek bir kişide bir araya gelen ne büyük bir görkem!

Tanrı'nın gücü dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar bir an içinde hissedilir. Kraliyet gücü de tüm krallıkta aynı zamanda hükmeder. Tüm krallığı, Tanrı'nın tüm dünyayı tuttuğu gibi, yerinde tutar.

Tanrı elini çekse tüm dünya çöker; krallıktaki otorite yok olsa her şey karışır. Hükümetin amacı devletin iyiliği ve korunmasıdır. (...)

Devletin varlığının iyi bir yapıya sahip olması iki şeye bağlıdır: Dine ve adalete. Bunlar devletin dahili ve asli prensipleridir. İlkiyle Tanrı'ya ait olanı O'na veririz; diğeriyle de insana ait olanı insana...

Hükümdar, otoritesini kullanarak kendi devletindeki düzmece dinleri yok etmelidir.

O, dine dayanan kamu huzurunun koruyucusudur ve daha önce gördüğümüz üzere, bunun temeli olan tahtını muhafaza etmelidir. Dinin serbest olması gerektiğini söyleyerek hükümdarın din konusunda katı ve kesin kararlar almasını zorlaştıranlar kâfirce bir hata içindedir. Aksi takdirde tebaası arasında ve tüm devlette putperestliğe, Muhammediliğe, Yahudiliğe ve tüm düzmece dinlere katlanması gerekecektir; dine küfretme, hatta ateizm, ve büyük suçlar cezasız kalacaktır...

* Oeuvres de Bossuet (Paris, *Firmin Didot Freres*, 1862), cilt I, s. 322-325, 333-334, 370, 383-384, 390.

*2. Leviathan**

Thomas Hobbes

Leviathan yahut *Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği*, Biçimi ve Kudreti (1651) adlı eserinde İngiliz filozof Thomas Hobbes (1588-1679) matematiksel yöntemi politikaya uygulamıştır. Bu yüzden eser, siyaset biliminin ilk denemelerinden biri sayılır. Ayrıca monarşik mutlakiyet savunması olarak yazılmıştır ve İngiliz İç Savaşları bağlamında okunması gerekir. Hobbes, Long Parlamentosu[1] 1640 yılında toplandığında Paris'e kaçmış, orada gelecekte II. Charles olacak prensin matematik öğretmeni olmuştur. Hobbes'un argümanları gücü elinde bulunduran her hükümete uygulanabilir olsa da kralcıları devrimcilerden daha çok memnun etmemiştir. (Thomas Hobbes için 850. sayfaya da bakınız.)

Tanrı'nın dünyayı yaratmak ve yönetmek için kullandığı doğa, insan "zanaatı" tarafından, birçok şeyde olduğu gibi, yapay bir hayvan yaratacak kadar taklit edilmiştir. Hayatı sadece, başlangıcı esas parçalardan biri olan, organların hareketi olarak görürsek neden tüm "otomatların" (bir saat gibi yaylar ve çarklarla kendi kendine hareket eden motorlar) yapay bir hayata sahip olduğunu söyleyemeyelim? "Kalp" bir "yay"; "sinirler" birçok "tel" ve "eklemler" zanaatkâr tarafından tüm vücuda hareket vermek amacıyla yapılan birçok "çark"tan başka nedir ki? Ancak "zanaat" ileri gider ve doğanın en akılcı ve en mükemmel işini yani "insan"ı da taklit eder. Zanaatkârlar tarafından yaratılan büyük "Leviathan", yani Latince'de *Civitas*, bizim dilimizde ise "Milletler Topluluğu" veya "Devlet" yapay bir insandan başka nedir? Kendini korumak ve savunmak amacıyla doğal olandan daha büyük bir boya ve güce; tüm vücuda hayat ve hareket veren yapay bir "ruh" olarak "egemenliğe"; yapay "eklemler" olarak "hâkimlere" ve diğer adalet ve yürütme "memurlarına"; doğal vücutta aynı görevi yapan "sinirler" gibi her bir organın ve eklemin kendi görevini yerine getirerek egemenlik koltuğuna bağlanmasını sağlayan "ödüllere" ve "cezalara" sahiptir; her bir üyenin "zenginliği" ve "malvarlığı" "gücüdür"; salus popidi, "insanların güvenliği" "işidir"; bilmesi gereken her şeyi öneren "danışmanlar" ise "hafızadır"; "adalet" ve "kanunlar" yapay bir "akıl" ve "irade"; "uyum" "sağlık"; "isyan" "hastalık" ve "iç savaş" "ölümdür". Son olarak, bu politik vücudun parçalarının ilk yaratılışı, bir araya getirilmesi ve birleştirilmesi anlamına gelen "antlaşmalar" ve "taahhütnameler"; yaratırken Tanrı'nın söylediği "hükmün" veya "insanı yaratalım" (Yaratılış 1:26) sözünün benzeridir. Bu yapay insanın doğasını tanımlamak için önce "maddesini" ve "zanaatkârı" incelemek istiyorum.

---

1 Piskopos Savaşları sonrasında Kral I. Charles tarafından toplanan parlamento. (ç.n.)

İlk olarak, her ikisi de "insan"dır.

İkinci olarak, "nasıl" ve hangi "taahhüt" ile yaratıldığına; "hakları" nedir, "egemen"in adil "gücü" ve "otoritesi" nelerdir ve onu "koruyan" veya "sona erdiren" nedir sorularına cevap arayacağım.

Üçüncü soru ise, "Hıristiyan Devleti" nedir sorusudur.

İnsan Hakkında

İlk sırada tüm insan soyunun genel bir eğilimi vardır; ancak ölünce biten, güç üstüne güç elde etmek için duyulan sürekli ve huzursuz arzu. Bunun sebebi her zaman bir adamın zaten elinde olandan daha fazla keyif elde etme isteği veya ortalama bir güçle tatmin olamaması değil, iyi yaşamayı, mevcut olandan daha fazla güç ve vasıta olmadan garantileyememesidir. (...)

Doğa, insanları vücut ve zihinsel yetenekler açısından o kadar eşit yaratmıştır ki, arada bir diğerlerinden daha güçlü bir vücuda veya daha hızlı bir zihne sahip olanlar ortaya çıksa da tüm insanlar birlikte düşünüldüğünde, bir insan ile diğeri arasındaki fark, bir insanın herhangi bir menfaati, diğerlerinin de onun kadar talep etmesine engel olacak kadar önemli değildir. Vücut gücü söz konusu olduğunda en zayıf olan bile, gizli bir düzenekle veya diğer insanları kendisiyle aynı tehlikede olduklarına ikna edip onlarla birleşerek en güçlüyü öldürebilir. (...)

İnsanın doğasında, anlaşmazlığın üç temel sebebi olduğunu görürüz. İlki rekabettir, ikincisi farklar, üçüncüsü ise zaferdir.

İlki insanların kazanç sağlamak için, ikincisi güvenlik için, üçüncüsü ise şöhret için saldırmasına neden olur. İlki diğer adamların, karılarının, çocuklarının ve hayvanlarının efendisi olmak için; ikincisi onları korumak için; üçüncüsü ise bir kelime, bir gülüş, farklı bir görüş veya doğrudan kendi kişiliğini veya akrabalarını, arkadaşlarını, milletini, mesleğini veya adını küçük düşürecek ıvır zıvır için şiddet kullanır.

Bu noktada insanların, onların tümünü korku dolu bir saygı içinde tutan genel bir güç olmadan yaşadığı zamanlarda savaş denen bir durumda olduklarını söylemek gerekir, hem de öyle bir savaş ki, her bir kişi için tüm diğer kişilere karşı...

Bu yüzden, her bir kişinin her bir diğer kişi için düşman olduğu savaş zamanların sonucu neyse, herkesin kendi gücünden başka güvencesi olmadığı ve kendi icatlarıyla donandıkları zamanların da sonucu aynıdır. Bu koşullarda üretime yer yoktur, çünkü bunun getireceği fayda kesin değildir ve bu yüzden yeryüzünde bir kültür de yoktur;... sanat da, belge de, toplum da. Ve en kötüsü, vahşice öldürülmeye dair sürekli bir korku ve tehlike mevcuttur; insanın hayatı yalnız, fakir, çirkin, vahşice ve kısadır. (…)

Her bir kişinin diğer tüm kişilere karşı savaşının bir sonucu da hiçbir şeyin adaletsiz olmamasıdır. Doğru ve yanlış, adil ve adil olmayan gibi nosyonlara yer yoktur. Genel bir güç mevcut değilse kanun yoktur; kanun yoksa adaletsizlik de yoktur. Güç ve hile savaş döneminde en temel iki erdemdir. Adalet ve adaletsizlik ne vücudun ne de zihnin yeteneklerinden biri değildir. Öyle olsalardı dünya üzerinde tek başına olan bir insanda duyularının ve tutkularının yanı sıra bunlar da mevcut olurdu. Bunlar yalnız olan değil, bir topluma ait olan kişinin nitelikleridir. Aynı koşullar altında ayrıca töre de, hâkimiyet de, "benim" "senin" ayrımı da olmaz; elde edebildiği her şey, onu elde tutabildiği sürece insana aittir. İnsan sadece doğanın içine bırakıldığında böylesi yanlış koşullar içindedir; ancak kısmen tutkuları, kısmen de aklı sayesinde bu koşullardan kurtulma olanağı vardır.

İnsanların barışa eğilim göstermesine sebep olan tutkular ölüm korkusu, rahat bir hayat sürmek için gerekli olan şeylere duyulan arzu ve çalışarak bunları elde etme ümididir. İnsanların üzerinde anlaştıkları uygun barış maddelerini öneren ise akıldır. Bu maddeler aslında doğa kanunları olarak adlandırılır. (...)

Yazarların yaygın olarak *jus naturale* olarak adlandırdıkları "doğa hakları", her insanın kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak amacıyla kendi gücünü kendi iradesinin istediği gibi kullanabilme özgürlüğüdür; bunun sonucunda da insanın kendi aklı ve hükümleri ışığında bu amaç için en uygun vasıta olarak gördüğü her şeyi yapabilmesidir.

Burada "özgürlük" kelimenin doğru anlamıyla, yani harici engellerin yokluğu olarak anlaşılmalıdır. Bu engeller bir insanın yapabileceği şeyleri yapma gücünün bir kısmını elinden alsa da elinde kalan güçle kendi hükümleri ve aklının kendisine dikte ettiği şeyleri yapmasını engelleyemezler.

Bir "doğa kanunu", *lex naturalis*, akıl tarafından bulunmuş, insanın kendi hayatı için yıkıcı olan veya hayatını koruma vasıtalarını elinden alacak şeyleri yapmasını ve hayatını en iyi biçimde koruyacağını düşündüğü şeyleri unutmasını engelleyen bir emir veya genel kuraldır. Bu konuda *jus ve lex*, "hak" ve "kanun" kelimelerini kullansalar da bu ikisi birbirinden ayrılmalıdır, çünkü "hak" bir şeyi yapma veya ondan sakınma özgürlüğüdür, oysa "kanun" bunlardan biri için belirleyici ve bağlayıcıdır. Bu nedenle, hak ve kanun, zorunluluk ve özgürlük kadar birbirinden ayrıdır ve uyumsuzdur. (…)

Hakların karşılıklı aktarımına ise insanlar "sözleşme" adını verirler.

Devlet Hakkında

Hem özgürlüğü hem de diğerleri üzerinde hâkimiyet sahibi olmayı seven insanoğlunun, devletlerde gördüğümüz üzere, kendilerine kısıtlama getir-

mesinin nihai sebebi, amacı yahut tasarısı yine kendilerini koruma ve böylece daha iyi bir yaşam sürme yönündeki sağduyularıdır; yani onları korku dolu bir saygıyla bir arada tutacak, emirlere uyma performanslarına ve doğa kanunlarını gözlemelerine bağlı olarak cezalandırma korkusuyla birbirlerine bağlayacak görünür bir güç yokken insanların doğal tutkularının sonucu olan (...) sefil savaş şartlarından kendilerini kurtarmaktır.

"Devlet"in, "kalabalık" bir grup insan hemfikir olduğunda ve "herkes herkesle anlaşarak" herhangi bir "insana" veya "bir grup insana" büyük oranda herkesi "temsil" etme "hakkı" verdiğinde, yani "temsilci" olarak kabul ettiğinde "kurulduğu" söylenir; hem "lehte" hem de "aleyhte" oy veren herkes, barış içinde yaşamak ve diğer insanlara karşı korunmak için bu insana veya gruba tüm eylemlerinde ve hükümlerinde, bu eylem ve hükümler kendilerininmiş gibi "yetki" vermelidir.

Bir araya gelen insanlar tarafından kendisine egemenlik gücü tevdi edilen insan veya insanların tüm "hakları" ve "yetenekleri" bu devlet kurumundan kaynaklanır.

İlk olarak, aralarında bir anlaşma olduğuna göre, bundan sonra önceki anlaşmalar nedeniyle bu anlaşmaya aykırı hiçbir şey yapmaya yükümlü değildirler. Buna bağlı olarak, zaten bir devlet kurmuş olduklarından ve bir anlaşmaya bağlı olarak hükümdarın hükümlerini ve eylemlerini sahiplenmeleri gerektiğinden, hükümdarın izni olmadan başka kimseye itaat edemezler ve kendi aralarında yasal biçimde yeni bir anlaşma yapamazlar. (...) Bazıları hükümdarlarına itaatsizliklerinin sebebi olarak insanlarla değil, Tanrı'yla yeni bir anlaşma yapmış gibi davranırlarsa bu da haksız bir eğilim olur; çünkü Tanrı'yı yeryüzünde temsil eden kişinin, yani Tanrı'nın himayesinde O'nun egemenliğini yürüten ve O'nun yardımcısı olan kişinin aracılığı olmadan Tanrı ile anlaşma yapılamaz. Ama zaten Tanrı ile anlaşma yaptığını iddia edenler bariz biçimde kendi vicdanlarına bile yalan söylemektedir. Bu sadece haksız değil, aynı zamanda değersiz ve insanlık dışı bir eğilimdir.

İkinci olarak, egemen kılınan kişiye herkesi temsil etme yükünün yüklenmesi onların ortak anlaşmasıyla ortaya çıksa da şahsen hükümdarla insanlar arasında değildir; hükümdar tarafından bu anlaşmanın ihlal edilmesi imkânsızdır ve bu yüzden tebaasından hiç kimse bir bahaneyle veya müsadere ile tebaa olmaktan kurtulamaz. (…)

Dördüncü olarak, her bir tebaa bu kurumda kurulan egemenliğin tüm fiillerinin ve hükümlerinin sebebi olduğuna göre, hükümdarın yaptığı hiçbir şey tebaasına zarar veremez veya hiçbiri tarafından adaletsizlikle suçlanamaz. Başkasından aldığı otorite ile bir şey yapan kişi otoritesi ile hareket ettiği kişiye zarar veremez ama bu devlet kurumunda her bir insan hüküm-

darın bütün yaptıklarının müsebbibidir. (...) Egemenlik gücüne sahip olanların haksızlık yapması mümkündür ama bu gerçek anlamda bir adaletsizlik veya kötülük olmaz.

Beşincisi ve son söylediğimizin neticesi olarak egemenlik gücüne sahip hiçbir insanın öldürülmesi veya tebaası tarafından cezalandırılması adil olmaz. Tebaanın her üyesi hükümdarın fiillerinin müsebbibi olduğuna göre, kimse kendisi tarafından gerçekleştirilen bir hareket için başkasını suçlayamaz.

Bu kurumun amacı herkes için barış ve savunma sağlamak olduğuna ve bu amaca hakkı olan insanın her vasıtayı kullanmaya da hakkı olduğuna göre, barışı ve savunmayı sağlayacak vasıtalar ve bunlara ilişkin engeller ve karışıklıklar konusunda hüküm verme hakkı egemenliğe sahip kişi veya kişilerdedir. Bu kişi veya kişiler hem önceden memleketteki uyuşmazlıkları ve ülke dışından gelecek düşmanlıkları engellemek hem de barış ve güvenlik kaybolduğunda bunları geri getirmek için, yani barışı ve güvenliği sağlamak için neyi gerekli görüyorlarsa yapabilirler.

Bu yüzden altıncı olarak, hangi fikirlerin ve doktrinlerin barış sağlayacağına ve hangilerinin barışı bozacağına, buna bağlı olarak, kalabalıklara konuşmak ve basılmadan önce kitapların doktrinlerini incelemek için hangi durumlarda, kimlere ne kadar güvenilebileceğine dair hüküm vermek de egemenliğin bir parçasıdır. Çünkü barış ve uyum elde edilmek istendiğinde, insanların hareketleri fikirlerine ve fikirlerin doğru yönetilmesi de insan hareketlerinin doğru yönetilmesine bağlıdır. Doktrin söz konusu olduğunda doğrular dışında hiçbir şey dikkate alınmasa da barış söz konusu olduğunda bunun zıddı doğru olabilir. Çünkü barışı bozacak doktrinler, barış ve uyumun doğa yasasına aykırı olmasından daha doğru olamaz.

Yedinci olarak, insanların tebaanın diğer üyelerinin tecavüzüne uğramadan hangi iyi şeylerden keyif alabileceğine ve hangi fiilleri gerçekleştirebileceğine dair kuralların belirlenmesi de egemenliğin bir parçasıdır; bu insanların "töre" dediği şeydir. (...)

Sekizinci olarak, yargılama hakkı da egemenliğin bir parçasıdır. (...)

Dokuzuncu olarak, diğer milletlerle ve devletlerle savaşma ve barış yapma hakkı da egemenliğin bir parçasıdır; yani bir amaç için büyük güçleri toplamanın, silahlandırmanın ve ücretlerini ödemenin ne zaman kamu yararına olduğuna hüküm vermek ve bunların masraflarını karşılamak için tebaadan zorla vergi toplamak. (...)

Bunlar egemenliğin özünü oluşturan haklardır ve hangi insanda veya insan grubunda egemenlik gücü olduğunu gösteren işaretlerdir. Bunlar paylaşılamaz ve ayrılamaz.

Yukarıda sayılan haklardan herhangi birini düşündüğümüzde görürüz ki, biri olmadan diğerlerinin hepsine sahip olmanın, tüm devletlerin uğruna kurulduğu amaç olan barışı ve adaleti korumak üzerinde hiçbir etkisi yoktur. "Kendi içinde bölünen bir krallık ayakta kalamaz" sözü bu bölünme için söylenmiştir. Böylesi bir bölünme olmadan bir krallık asla birbirine düşman ordulara bölünmez. Başlangıçta İngiltere'nin büyük bölümünde bu güçleri kral, lordlar ve avam kamarası arasında bölme fikri olmasaydı, insanlar asla bölünmez ve bir iç savaşın içine düşmezlerdi; önce politika konusunda anlaşamayanlar, sonra Anglikan Kilisesi karşıtları arasında din özgürlüğü konusundaki tartışmalar neticesinde insanlar egemenlik hakkı konusunda öyle eğitildiler ki, bugün İngiltere'de bu hakların ayrılamaz olduğunu göremeyen az kişi mevcuttur ve barış geri geldiğinde daha genel bir bilgilenme olacaktır. (...)

Bu, egemenliğe ayrılmaz bir biçimde bağlı olan bölünemez büyük otorite sayesinde, bazılarının, egemen kralların tebaasındaki kişilerin her birinden daha büyük bir güç-*singulis majores*- olmasına rağmen, hep beraber bütün tebaası karşısında, daha güçsüz -*universis minores*- olduğu yönündeki fikrinin dayanakları azalmıştır. "Hep beraber" derken, kolektif birliği tek bir kişi olarak görmüyorlarsa, "hep beraber" ile "her biri" aynı şeyi ifade etmektedir ve bu konuşma yine absürddür. Ama eğer "hep beraber" ifadesiyle, onları egemenliği üstlenen tek bir kişi olarak görüyorlarsa, hepsinin gücü, zaten egemen olan kişinin gücüyle aynıdır ve bu konuşma yine absürddür; egemenlik, bir grup insana verilmişse, bu absürdlüğü daha iyi görebilirler, ancak monarşide göremezler ama egemenlik gücü, kimde olursa olsun hep aynıdır. (...)

Ancak tebaanın iğrenç hevesleri ve elinde sınırsız güç bulunduran diğer başıbozuk tutkuları yüzünden çok sefil koşullarda olduğu söylenerek itiraz edilebilir. Üstelik bu insanlar genelde bir monarkın tebaasıdır ve bu yüzden bunun monarşinin hatası olduğunu düşünürler; demokratik veya başka bir egemen konsey tarafından yürütülen bir hükümetin tebaası olarak yaşayanlar bu biçimin tüm rahatsızlıklarını devlete yükler; onları koruyacak kadar mükemmel olan tüm hükümet biçimlerinde güç hep aynıdır, bir insanın durumunun her zaman için diğerlerinden biraz daha kötü olabileceği düşünülmez; bir iç savaşa eşlik eden ve nadiren akla gelen sefaletle veya korkunç felaketlere kıyasla herhangi bir hükümet biçiminde genel olarak insanların başına gelebilecek en büyük sorun efendisiz insanların ahlaksız halidir, kanunlara tabi değillerdir ve yağmacılık ve intikam hisleriyle hareket etmelerini engelleyen zorlayıcı bir güç ortada yoktur. (...)

Hıristiyan Devleti Hakkında

Ben kiliseyi "emriyle toplandıkları ve otoritesi olmadan toplanmaması gereken tek bir egemenin kişiliğinde birleşmiş, Hıristiyanlık dinini icra eden bir grup insan" olarak tanımlarım. Bütün devletlerde sivil egemenliğin izni olmadan gerçekleşmesi yasak olan toplantı, toplanmasını yasaklamış olan herhangi bir devlette yapıldığı takdirde kanunsuz bir toplantı olacaktır.

Ayrıca dünya üzerinde tüm Hıristiyanların itaat etmek zorunda olduğu tek bir evrensel kilise de yoktur, çünkü dünya üzerindeki tüm diğer devletleri kendisine tabi kılacak bir güç yoktur. Farklı hükümdarların ve devletlerin egemenliğinde yaşayan Hıristiyanlar vardır ama her biri içinde yaşadığı devletin bir üyesidir ve bunun sonucunda başka bir kişinin emirlerine tabi olması mümkün değildir. Bu yüzden emretmeye, hüküm vermeye, günah çıkarmaya veya başka bir fiili yerine getirmeye muktedir olan bir kilise Hıristiyan insanlardan oluşan bir sivil devlet gibidir; tebaası "insanlar"dan oluşursa "sivil devlet" adını alır; tebaası "Hıristiyanlar"dan oluşursa "kilise" olarak adlandırılır. "Dünyevi" ve "ruhani" hükümdarlıklar insanların çift görmesi ve kendi "meşru hükümdarlarını" şaşırması için ortaya konmuş iki kelimedir. İnançlı kişilerin vücutlarının dirilişten sonra sadece ruhani değil, ölümsüz olacağı doğrudur ama bu hayatta kaba ve ayartılabilir vücutlardır sadece. Bu nedenle, bu hayatta devletin ve dinin hükümeti değil dünyevi hükümet mevcuttur; hem devletin hem de dinin yöneticisinin öğretilmesini yasakladığı herhangi bir doktrinin bir tebaaya öğretilmesi de yasal değildir. Yöneten tek olmalıdır; aksi takdirde "kilise" ile "devlet", "ruhçular" ile "dünyacılar", "adaletin kılıcı" ile "inancın kalkanı" ve hatta her Hıristiyan insanın göğsünde "Hıristiyan" ile "insan" arasında bölünme ve iç savaş çıkacaktır. Kilisenin öğretmenlerine de sivil devletin öğretmenlerine de papaz denir. Ancak papazlar arasında ast-üst ilişkisi olmazsa, yani bir başpapaz olmazsa insanlara çelişkili doktrinler öğretilir, bunlardan biri veya her ikisi de yanlış olabilir. Başpapazın doğa kanununa göre kim olması gerektiği zaten açıklanmıştır; yönetim sivil devlette olmalıdır. (...)

* Thomas Hobbes, *Leviathan,* Londra, George Routledge and Sons, 1887, s. II, 52-53, 63-67, 82, 84-89, 211-212.

3. *Areopagitica**

John Milton

İngiliz İç Savaşı (1649-1660) sırasında ve Hükümdarsız Dönem'de, büyük İngiliz Püriten şairi John Milton (1608-1674) sık sık "özgürlüğü" korumak için sesini yükseltmiştir. *Areopagitica* (1644) adlı eserinde 1643 Haziranı'nda basına katı bir sansür getiren Presbiteryen Parlamento'ya karşı yayın özgürlüğünü savunmuştur. Milton, Kral I. Charles'ın idamını savunmak üzere yazılan *Kralların ve Yargıçların İmtiyazları* (1648-1649 adlı eserinde de kralların Tanrısal Hak felsefesini tartışır.

Areopagitica

Kiliseyle birlikte devletin en büyük kaygısı, tıpkı insanlar gibi, kitapların da kendilerini kötülemesini ihtiyatlı biçimde izlemek ve sonrasında onları suçlu bulup toplatmak, suçluları hapsetmek ve en sert biçimde adalete teslim etmektir, bunu inkâr etmiyorum; kitaplar, tamamen ölü şeyler değildir, kendileri de bir semeresi oldukları o ruh kadar faal bir hayat özüne sahiptir; hayır, kendilerini besleyen o canlı zekânın en saf etkisini ve özetini, sanki küçük bir şişedeymiş gibi saklayıp koruyorlar. Kitapların o efsanevi ejderha dişleri kadar canlı ve onlar kadar çok bereketli olduğunu biliyorum; oraya buraya saçıldıklarında, silahlı adamların boy verme ihtimali söz konusu. Ancak, diğer yandan, ihtiyatlı olunmadığı takdirde, bir kitabı öldürmek, bir adamı öldürmekle eşdeğer sayılır; bir insanı öldüren akıllı bir yaratığı, Tanrı'nın suretini öldürmüş olur ama iyi bir kitabı öldüren, aklın kendisini, Tanrı'nın görünen suretini öldürmüş olur. Yaşayan insanların çoğu dünya için bir yüktür ama iyi bir kitap, bu hayatın ötesinde başka bir hayat amacıyla mumyalanmış asil bir ruhun hayat veren değerli kanıdır. Muhtemelen büyük bir kayıp sayılmayacak bir hayatın hiçbir çağda geri verilemeyeceği doğrudur; çağların geçip gidişi de çoğunlukla reddedilmiş bir doğruyu kurtaramaz; çünkü bunu istemek, bütün milletleri daha kötü bir duruma sevk eder. Bu nedenle, halkın içindeki insanların yaşayan emeklerini neyle suçlayacağımızı belirlerken ve insanların kitaplarda korunan, saklanan deneyimlerle dolu hayatlarını ortaya dökerken, temkinli hareket etmemiz gerekir; zira bu yüzden bazen bir cinayetin işlenebileceğini, belki şehit verileceğini görmekteyiz, hatta bu zannı genişletecek olursak, bir tür katliam olabilir. Bu katliamda, infaz, sadece esaslı bir hayatı katletmekle kalmaz, semavi ve beşinci duyuya, yani bizzat aklın kendisine de bir darbe vurur; tek bir hayatı değil, ölümsüzlüğü katleder. Ama yetki vermeye karşı çıkarken kendim yetki veriyorsam kınanmam gerekir; çekilen acıların, bu düzensizliğe karşı antik ve ünlü devletlerde, söz

konusu yetki verme projesi, engizisyondan sürünerek çıkana dek piskoposlarımız tarafından yakalanıp bazı Presbiteryenleri ele geçirme gibi yapılan şeyleri gösterecek kadar tarihi acılar olduğunu reddetmiyorum. (…)

Bence (...) Tanrı insanoğlunun vücudunun evrendeki perhizini genişlettiğinde, (ılımlılık kurallarını hiç saklamadan), zihinlerimizin perhizini ve beslenmesini insanın kendi isteğine bırakmıştır; yetişkin her insan kendi kapasitesine göre zihnini besleyebilir. Ne büyük bir erdemdir ılımlılık, insanın hayatında ne kadar az rastlanır! Ancak Tanrı, özel bir kanun veya talimata bile gerek duymadan, tamamen yetişkin insanların tutumuna çok güvenmiştir. Bu nedenle bir adamın kendi bulduğu değil, ona öğretilen eylemler onu kirletmez, Tanrı bu hataları insanı zaman aşımına uğramayan sürekli bir çocukluğa mahkûm etmek için kullanmaz, aksine, kendi seçimlerini yapabilmesi için ona akıl hassasını emanet eder. (...)

İnsanoğlunun bugünkü durumuna bakacak olursak, kötülüğün bilgisi olmadan hangi bilgelik tercih edilebilir ve hangi itidalle sabredilebilir? Tüm tuzaklarını ve görünen zevklerini anlayan ve gözden geçiren ama yine de bunlardan kaçınan, ayırım yapabilen ve gerçekten daha iyi olanı seçen; işte o gerçekten mücadeleci bir Hıristiyan'dır. Dışarı çıkmayan ve hasımlarıyla yüzleşmeyen, ölümsüz bir ödül için koşulan, tozun ve sıcağın içindeki yarıştan sıvışıp kaçan, gerçekleştirilmeyen ve nefes almayan, kaçak ve münzevi bir erdemi övemem. (...)

Bu vasıtayla günahı kovabileceğimizi düşünelim; günahı ne kadar kovarsak erdemi de o kadar kovacağımızı görürüz, çünkü ikisinin de meselesi aynıdır; bu meseleyi ortadan kaldırırsak her ikisini de ortadan kaldırırız. Bu durum, ölçülü, adil ve ılımlı biçimde hükmetmesine rağmen, önümüze tüm arzulanabilir şeyleri süren ve bize tüm sınırların ve doyumların ötesine geçebilecek bir zihin bahşeden Tanrı'nın yüksek takdirini haklı çıkarır. Öyleyse neden erdemleri sınamak ve gerçeği ortaya çıkarmak için kitapların bize özgürce sunduğu vasıtaları kısaltıp sınırlandırarak, Tanrı'nın ve doğanın tutumuna tamamen zıt bir biçimde davranalım? (…)

Gerçek ve anlama yetisi, etiketlerle, kurallarla ve standartlarla tekelleştirilebilecek ve ticareti yapılabilecek mallar değildir. Ülkedeki tüm bilgileri, o ülkede üretilen mallar gibi düşünmemeliyiz, çuha ve yün balyası gibi işaretleyip lisanslayamayız. Kendi baltalarımızı ve saban demirlerimizi bilememize izin verilmeyip, Filistinlilerin yaptığı gibi dört taraftan gelerek, yirmi yetkili demircide tamir ettirmeye zorlanmamız (bkz. 1. Samuel 13:19-20) kölelikten başka nedir ki? (...)

Doktrinin bütün rüzgârları, dünya üzerinde serbestçe esse bile, doğruluk da meydandaysa, izinler ve yasaklar belirleyerek yaralayıcı bir biçimde

onun gücünden şüphelendiğimizi göstermiş oluruz. Bırakalım doğruluk ve yanlışlar kavgaya tutuşsunlar; doğrunun tarafında olan bir kimse açık ve özgür bir karşılaşmada kötü duruma düşer mi? Doğruluğun karşısındakini susturması, en iyi ve en güvenilir sindirme yoludur. Bize ışık ve net bilgiler gönderilmesine dair dualarımızı duyan kişi, Ceneviz disiplininin[2] ötesinde ortaya çıkan diğer meselelerin zaten çerçevelenmiş ve imal edilmiş halde elimizde olduğunu düşünecektir. (...)

Doğruluğun güçlü olduğunu ve Her Şeye Kadir olanın yanında olduğunu bilmeyenler için söyleyelim: Doğruluğun zafer kazanmak için politikalara, stratejilere veya izinlere ihtiyacı yoktur, bunlar doğrunun gücüne karşı yanlışın kullandığı hileler ve savunmalardır; doğruluğa yer bıraksanız ve uyurken ellerini bağlamasanız yeter, çünkü aksi takdirde doğruyu söyleyemez. (...)

Ama yine de doğruluğun birden fazla biçime sahip olması imkânsız mıdır? Doğruluk bir yanda veya kendisine benzemeyen bir biçime girmeden öbür yandaysa, her türdeki şeye başka ne kayıtsız kalır? (...) Aziz Pavlus'un sürekli methettiği Hıristiyan özgürlüğü ne anlamda büyük bir kazanımdır? Onun doktrinine göre yiyen veya yemeyen, günleri sayan veya saymayan her ikisini de Efendimiz için yapabilir. Merhamete sahip olmasak ve birbirini yargılayan ikiyüzlülüğe karşı en güçlü kalede durmasak, başka kaç şeyi huzur içinde hoş görebilir ve vicdana bırakabilirdik? Korkarım dışarıdan gelenlere uymanın getirdiği bu demirden boyunduruk, boyunlarımızda kölelerdeki gibi bir iz bıraktı, ama kumaştan bir efendilik hayaleti bizi kovalıyor hâlâ... Elimizdeki tüm güçle, sağlam bir harici formalite oluşturmaya çalışırken, yakın zamanda buna denk, ufak hiziplerden oluşan alt bölünmelerden çok Kilise'nin ani bir yozlaşmasına dayanan, birbirine bağlanmış ve birlikte dondurulmuş "odun ve saman ve anız"ın sert ve ölü katılığının, yani kaba bir aptallığın içine düşeceğimizi görmüyoruz.

Her ufak ayrılık hakkında iyi düşündüğümden veya bir kilisedeki her şeyin "altın ve gümüş ve değerli taşlardan" oluşmasını beklediğimden değil, insanın buğdayı darasından, iyi balığı ufak balıktan ayırması imkânsızdır; bu ölümlü şeylerin beceremeyeceği durumda meleklerin vekaleti devreye girmelidir. Ama her şey, nasıl olmaları gerektiğini gözeten tek bir zihinde olabilir mi? Tümünü zorlamaktansa onlara hoşgörü göstermek şüphesiz daha bütünlükçü, daha basiretli ve daha Hıristiyanca olacaktır.

2 Protestanların kendi kiliseleri için örnek aldığı disiplin. (ç.n.)

Kralların ve Yargıçların İmtiyazları

Burada, en başından itibaren kralların özünü, onlara nasıl ve neden kardeşlerinden daha yüksek bir itibar verildiğini anlatacağım; tüm anlatacaklarım, kralların tiranlığa dönüşmesi durumunda, onların tahttan indirilmesinin ve cezalandırılmasının, seçilmeleri kadar yasal olduğunu ispatlayacaktır; bunu, marifetli din adamlarının atmaya hazır olduğu iftiralardaki gibi kenarda köşede hizipçilerden ve sapkınlardan değil, en seçkin ve en otantik öğretilerden ve yasaklanmamış, çoğu kâfir olmayan, Hıristiyan, Ortodoks ve muhaliflerimiz için çok ikna edici olması gereken Presbiteryen yazarların eserlerinden öğrendiğim otorite ve akıl yürütmelerle yapacağım.

Bildiğim kadarıyla hiç kimse tüm insanların özgür olarak doğduğunu, Tanrı'nın görüntüsü ve benzeri olduklarını, tüm yaratıklardan daha ayrıcalıklı olduklarını, itaat etmek değil, hükmetmek için doğduklarını, Adem'in günahı yüzünden yanlışa ve şiddete sapıncaya kadar böyle yaşadıklarını, yanlışların ve şiddetin yolundan gitmenin hepsini mahvedeceğini öngörerek birbirlerine zarar vermemek için karşılıklı olarak bağlayıcı, yaygın bir ittifak kurduklarını ve bu anlaşmaya karşı çıkanlara ve anlaşmayı bozanlara karşı birbirlerini korumaya karar verdiklerini inkâr edecek kadar aptal olamaz. Köyler, şehirler ve devletler bu yüzden kurulmuştur. Yeterince bağlayıcı hiçbir inanç bulamadıklarından barışa ve ortaklaşa kabul edilen doğrulara karşı çıkanları güç ve ceza ile kısıtlayacak bir tür otorite oluşturmayı gerekli görmüşlerdir.

Bu otorite, kendini savunma ve koruma gücü her insanın özünde ve doğasında ve birleştirici bir biçimde tümünde mevcuttur; işi kolaylaştırmak, düzeni sağlamak ve herkesin kısmen kendi başına hükmetmesini engellemek amacıyla iletişim kurmuşlar ve bilgeliği ve dürüstlüğünün yüceliği ile diğerlerinden üstün olan bir kişiyi veya bunu eşit derecede hak eden birden çok kişiyi seçmişlerdir. Birinci kişiye kral denmiştir; diğerlerine ise yargıçlar. Bu kişileri, kendilerinin efendisi ve sahibi olarak değil (ama bazı yerlerde daha sonra insanlara paha biçilemez iyilikler yapan kişilere gönüllü olarak efendi ve sahip de denmiştir), her bir insanın doğal ve anlaşmalara dayanan bağlarıyla kendileri ve diğer insanlar için yürüteceği şeyleri, kendilerine emanet edilen güç yardımıyla yürütmek üzere, kendilerinin yardımcıları ve temsilcileri olarak seçmişlerdir. İyi olduğu düşünülen biri, özgür insanlardan birinin, medeni haklar sayesinde, diğer insanlar üzerinde otorite ve yargılama yetkisine neden sahip olduğuna dair başka bir amaç veya sebep hayal edemez.

Bunlar bir süre iyi idare edildi ve kendi hüküm verme yetkileri dahilindeki her şeye büyük bir tarafsızlıkla karar verdiler; mutlak biçimde ellerine verilen gücün cazibesine kapılıp adaletsizlik ve taraflılığa saparak yozlaşana

kadar. Daha sonra, insanlar hüküm verme yetkilerini tek bir kişiye vermenin tehlikesini ve rahatsızlıklarını gördüklerinde kanunları icat ettiler, bir çerçeve dahilinde veya hepsi tarafından kabul edilen bu yasalar, kendilerini yönetmek üzere seçtikleri kişinin otoritesini sınırlayacaktı: böylece başarısızlığı ispat edilen kişi artık insanları yönetemeyecekti ama yasa ve akıl, mümkün olduğunca kişisel hatalardan ve zaaflardan soyutlanacaktı. "Yargıç insanların üzerinde bir yere yerleştirildiği gibi, yasa da yargıcın üzerinde bir yerdedir." Bu işe yaramadığında yani kanun uygulanmadığında veya yanlış uygulandığında ellerinde kalan tek çare, göreve ilk başladığında tüm krallara ve yargıçlara koşullar bildirmek ve onların tarafsız biçimde ve yasalara uygun olarak adaleti sağlayacaklarına dair yemin etmesini sağlamaktı ve bu, sadece bu şartlara göre insanların sadakatine hak kazanacak, yani insanların yaptığı veya kabul ettiği yasaların yürütülmesi konusunda insanlara bağlı veya itaat etmeyi taahhüt edecekti. Bu yemin sıklıkla, kralın veya yargıcın bu güvene layık olmadığı kanıtlandığında insanların ona karşı taahhütlerinin artık geçerli olmayacağına dair açık bir uyarıyla son buluyordu. Sadece emrine amade olması ve ona yardım etmesi için değil, onunla veya onsuz, belirli zamanlarda veya her zaman, bir tehdit ortaya çıktığında, kamu güvenliğiyle ilgilenmek için danışmanlar ve parlamentolar eklediler... Bunlar ve buraya kadar anlatılanlar doğrudur, hem sapkınların hem de Hıristiyanların tüm hikâyelerinde birbirinden alınmış gibi benzeşir; tecavüzler ve gasp yoluyla insanların haklarına dair geçmişten gelen tüm hatıraları yok etmek için yollar arayan kralların ve imparatorların başında olduğu milletler için bile durum aynıdır. Alman, Fransız, İtalyan, Aragonya[3], İngiliz ve son olarak İskoç tarihlerine başvurarak uzun alıntılar yapmayacağım. (…)

Böylece ortaya çıkıyor ki, kralların ve yargıçların gücü, herkesin iyiliği için, temelde insanlarda olan ve doğal ve doğuştan gelen haklarını ihlal etmeden onlardan alınması imkânsız olan gücün, onlara güvenilerek, bir sözleşmeye bağlı olarak aktarılan bir türevinden başka bir şey değildir. (…)

İkinci olarak, olağan biçimde, her insan gibi krallar da tacını ve rütbesini miras bırakma hakkına sahiptir, bu hak onun tebaasını kralın köleleri olmak kadar kötü bir duruma sokar çünkü mal gibi alınıp satılabilirler ve şüphesiz babadan oğla geçen unvan yeterince incelenirse, bu unvanın temeli ne nezaket ne de kolaylıktır. Babadan oğla geçme hakkı olduğunu düşünelim; tebaadan biri belirli bazı suçları işlediğinde, yasalar gereği kendisinin ve gelecek nesillerin haklarına nasıl kral tarafından el konuyorsa, nispi olarak aynı büyüklükte suçlar işleyen kralın, unvanını ve miras hakkını halka devretmesinden daha adil ve yasal ne olabilir? Kralın insanlar için yaratılma-

3 Bugün Kuzeydoğu İspanya'da bir bölge. (ç.n.)

dığını, insanların onun için yaratıldığını ve tümünün tek vücut olarak o tek insandan daha aşağı olduğunu düşünmediğimiz sürece daha adil ve yasal bir şey olamaz. Böyle düşünmek ise bir anlamda insanoğlunun haysiyetine ihanet etmektir.

Üçüncü ve bunların sonucu olarak, kralın Tanrı'dan başka kimseye hesap vermeyeceğini söylemek tüm yasaları ve hükümetleri alaşağı etmek anlamına gelir. Hesap vermeyi reddederse taç giyme yemini sırasında onunla yapılan sözleşme ve ettiği tüm yeminler boşu boşuna ve sadece dalga geçmek için yapılmış demektir; korumak için yemin ettiği tüm yasalar amaçsız kalır, çünkü kral (çoğu kral gibi) Tanrı'dan korkmuyorsa hayatlarımızı ve mallarımızı, sanki ölümlü bir yargıca değil, Tanrı'ya bırakır gibi tamamen onun lütfuna ve merhametine bırakmış oluruz; saray parazitleri veya sarhoş adamlar dışında kimsenin yürütemeyeceği bir makam! (...)

Bu yüzden bir krallık veya yargıçlık, ister üst ister alt düzeyde olsun, "insanlar arasında yetkili kılınmış bir kurum" (1. Petrus 2:13) olarak adlandırılır; kötülük yapanların cezalandırılması, iyilik edenlerin onurlandırılması için Tanrı'nın iradesi uyarınca bu kuruma itaat etmemiz beklenir. O, "Özgür insanlar olarak itaat edin," der. "Ama sorgulanamaz, hesap vermez ve kendisine direnemediğimiz bir sivil güce, kötülük yaptığında ve şiddet kullandığında nasıl özgür insanlar olarak itaat edelim?" Pavlus, "Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur," (Romalılar 13:1) demiştir; aslında bu, başlangıçta, genel anlamda barışı ve korunmayı sağlamak için bir yol bulmayı insanların kalbine yerleştirenin ve bunu uygulamaya izin verenin Tanrı olduğunu söylemektir; aksi takdirde aynı otoriteyi insanlar arasında yetkili kılınan bir kurum olarak tanımlayan Petrus ile çelişir... Bu yüzden Aziz Pavlus bir önceki bölümde böylesi yönetimlerin iyiler için değil, kötüler için korkunç olduğunu anlatır; saldırganları cezalandırmak ve iyileri yüreklendirmek içindir; boşu boşuna kılıç çekmek gibi değil. (...)

* John Milton'un Düzyazıları, editör J. A. St. John (Londra: H. G. Bohn; 1848-1853), cilt II, s. 8-13, 16, 55-56, 66, 68, 75, 81, 96-97.

*4. Hoşgörüye Dair Bir Mektup**

John Locke

Hoşgörüye dair aşağıdaki mektup, Locke'nin bu konuda yazdığı dört mektubun ilkidir. İngiliz Parlamentosu'ndan geçen ve Presbiteryenlere, Ayrılıkçılara[4], Baptistlere

4 Protestan olup her kilisenin bağımsız olmasını öngören mezhep, kongregasyonalist. (ç.n.)

ve Quaker'lara ibadet özgürlüğü sağlayan Hoşgörü Yasası'na felsefi bir temel hazırlamıştır.

Sivil hükümetin işlerini din işlerinden kesin biçimde ayırmak ve bunların arasındaki doğru bağları belirlemek için gerekli olan her şeye büyük önem veririm. Bu yapılmazsa din işleri ile hükümetin işleri arasında ortaya çıkan ya da ortaya çıkıyormuş gibi görünen çelişkileri sona erdirmek mümkün olmaz; bir yanda insanların ruhuna faydalı şeyler için kaygılanmak, diğer yanda devletle ilgilenmek vardır.

Devlet bence, sadece sivil faydaları elde etmek, korumak ve geliştirmek için bir araya gelmiş insanlardan oluşan bir topluluktur.

Yaşamayı, özgürlüğü, vücudun sağlığı ve dinlenmesini; para, toprak, ev, mobilya ve benzeri harici şeylere sahip olmayı sivil faydalar olarak adlandırabilirim.

Sivil yargıçların görevi yasaları eşit ve tarafsız biçimde uygulamak, genelde tüm insanlar, özelde de tüm tebaası için güvenlik sağlamak, bu hayata dair şeylere sahip olmada adalet sağlamaktır. (...)

Yargıçların tüm yargı hakkı sadece bu sivil kaygılara erişebilir; tüm sivil güçler, haklar ve egemenlik, bu şeylerin geliştirilmesiyle ilgilenmeye bağlı ve bununla sınırlıdır, ruhların kurtuluşuna uzanması ne mümkün ne de uygundur; aşağıdaki düşüncelerin bence mutlaka açıklanması gereklidir.

Birincisi, ruhlarla ilgilenmek görevi ne sivil yargıçlara ne de başka insanlara verilmemiştir. Bence Tanrı tarafından böyle bir görev verilmemiştir; çünkü görünen odur ki, Tanrı hiçbir insana diğerleri üzerinde, insanları kendi dinine zorlamak için bir otorite vermemiştir. İnsanların onayıyla da yargıçlara böylesi bir güç verilemez, çünkü hiç kimse kendi kurtuluşuyla ilgilenmeyi, ister hükümdar ister tebaa olsun, ona hangi inanç veya ibadet biçimini seçmesi gerektiği konusunda komut veren başka bir insanın tercihine gözü kapalı biçimde bırakamaz. Çünkü hiçbir insan, istese bile, kendi inancını başkalarının dikte ettiği biçimde değiştiremez. Gerçek dinin bütün hayatı ve gücü, zihnin görünüşte ve tam anlamıyla ikna edilmesine bağlıdır ve iman, inanç olmadan iman değildir. (...)

İkinci olarak, ruhlarla ilgilenmek sivil bir yargıca ait olamaz, çünkü onun sahip olduğu güç dışsal bir güçtür ama gerçek ve kurtarıcı din zihnin içsel olarak ikna edilmesine dayanır. Aksi hiçbir yöntem Tanrı tarafından kabul edilemez. Anlama yetisinin doğası da böyledir, yani kimse dışsal bir güçle bir şeye inanmaya zorlanamaz. Mallarına el koymak, hapsetmek, işkence etmek ve bu türde hiçbir şey, insanların zihinlerindeki şeyleri düzenledikleri içsel hükümlerini değiştirecek kadar etkili değildir.

Yargıçların bazı argümanlar kullanacakları ve böylece zıt görüşleri gerçeklik yoluna çekip onları kurtarabilecekleri iddia edilebilir. Bunu kabul ediyorum ama bu onun diğer insanlarla paylaştığı bir özelliktir. Eğitimle, öğretimle ve hataları akıl yoluyla düzelterek her iyi insanın yapabileceği şeyi o da yapabilir. Yargıçlık bir kişinin insanlığından veya Hıristiyanlığından vazgeçmesini gerektirmez. Ancak ikna etmek başka, emretmek başkadır; biri argümanlarla baskı yapar, diğeri cezalarla...

Üçüncü olarak, insanların ruhlarını kurtarma çabası yargıçlara ait olamaz, çünkü yasaların katılığı ve cezaların gücü insanların aklını ikna etmeye ve değiştirmeye yeterli olsa da ruhlarını kurtarmaya yardımcı olamaz. Tek bir gerçek ve cennete giden tek bir yol olduğuna göre, insanların sarayın dininden başka bir yol takip etmesine izin verilmezse, kendi akıllarının ışığını söndürmek ve kendi vicdanlarının emrettiğine karşı çıkmak zorunda kalırlarsa, yöneticilerinin iradesine körü körüne tabi olurlarsa, doğdukları ülkeye kök salmış olan dine cehalet, tutku veya batıl inançlar nedeniyle bağlanırlarsa; din daha çok kişiyi kendine çekecek ne tür bir umut vaat edilebilir? (...)

Şimdi kilisenin ne olduğunu düşünelim. Bence kilise, ruhlarının kurtulmasını sağlayabilecek, kendilerine uygun buldukları biçimde, halka açık şekilde Tanrı'ya ibadet edebilmek için kendi belirledikleri düzende bir araya gelen, gönüllü bir insan topluluğudur.

Özgür ve gönüllülüğe dayanan bir topluluktur, diyorum. Kimse bir kilisenin üyesi olarak doğmaz; aksi takdirde ebeveynlerin dini dünyevi malların veraset hakkının geçmesi gibi çocuklara geçerdi ve herkes ülkesindeki mevcut imtiyazlı inancı korurdu; bundan daha saçma bir şey hayal edilemez. Hiç kimse doğal olarak belirli bir kiliseye veya mezhebe bağlı değildir ama herkes Tanrı tarafından gerçekten kabul edilecek bir kılavuz ve ibadet bulduğuna inandığı topluluğa gönüllü olarak katılır. (...)

[Ancak] insan topluluğuna yahut sivil toplumun korunması için gerekli ahlak kurallarına aykırı olan hiçbir fikir yargıçlar tarafından hoşgörüyle karşılanmamalıdır. (...)

Yineleyelim: Kendisine üye olan herkesin *ipso facto* [yalnızca bu nedenle] başka bir hükümdarın korumasına ve hizmetine girmesine neden olacak biçimde oluşturulmuş hiçbir kilise, yargıçlar tarafından hoş görülemez. Aksi takdirde yargıç ülkesinde yabancı bir yargı yetkisinin oluşmasına ve kendi insanlarının kendi hükümetlerine karşı savaşacak askerlere dönüşmesine izin vermiş olacaktır. (...)

Son olarak, Tanrı'nın varlığını inkâr edenler de asla hoş görülmemelidir. İnsan topluluklarının bağları olan sözler, sözleşmeler ve yeminler bir ateisti

bağlamaz. Tanrı ortadan kalktığında, sadece düşünsel olarak bile olsa, her şey dağılır gider. Ayrıca ateizm nedeniyle tüm dinlerin altını oyan ve tümünü yok etmek isteyenler, hoşgörü ayrıcalığına meydan okuyabilecekleri bir din iddia edemezler. Diğer tatbiki fikirler, tüm hatalardan tamamen temizlenmiş olmasalar da, diğerleri üzerinde egemenlik kurmaya eğilimli değillerse veya kendi kiliseleri için sivil dokunulmazlık istemiyorlarsa, onlara hoşgörü gösterilmemesi için bir sebep yoktur.

* *John Locke'un Eserleri* (Londra: Ward, Lock and Co.; 1888), cilt III, s. 5-7, 30-32.

B. EGEMENLİĞE ÜÇ BAKIŞ

*1. Devletin Altı Kitabı**

Jean Bodin

Jean Bodin, Fransa Angers'te, 1530'da doğdu ve 1596'da öldü; yani Montaigne'in ve *Vindicae Contra Tyrannos* adlı eserin anonim yazarıyla aynı çağda yaşamıştı. Her ikisi gibi, Fransız Din Savaşlarının gerginliklerini ve endişelerini yaşadı, ancak ikisinden de farklı olarak bu çalkantılı çağın esas sorununun tamamen politik olduğu yorumunu getirdi. Hukuk eğitimi alan ve kamu hizmeti tecrübesi olan Bodin yazılarında tarihsel, dinsel ve ekonomik sorunları inceledi. Ancak her şeyden önce diğer yazarlarla birlikte yeniden sağlam ve istikrarlı bir hükümetin gerekliliğini savunan "Politiques" adlı bir gruba dahil oldu. Bodin'in *Devletin Altı Kitabı* (yahut Cumhuriyet) 1576 yılında basıldı ve Politiques grubunun görüşlerinin en ikna edici ifadesi olarak kabul edildi. Aşağıdaki metin Bodin'in, devletin gücünün nasıl dağıtılması gerektiğine dair düşüncelerini içerir.

İyi Düzenlenmiş Bir Devletin Nihai Amacı

Devlet, bir dizi ailenin ve bunların ortak sorunu olan şeylerin, egemen bir güç yardımıyla, doğru bir düzenle yönetimi olarak tanımlanabilir. (...)

Gelin bu tanımdaki terimleri daha ayrıntılı olarak inceleyelim. İlk olarak "doğru" düzen diyoruz ve böylece devleti bir grup hırsız ve korsandan ayırmış oluyoruz. Bu tip kişilerle ne iletişim ne ticari ilişki ne de ittifak kurulmalıdır. (...) Kanunlar her zaman soyguncuları ve korsanları, yasal bir savaş içinde karşı karşıya kalınan düşmanlardan ayırmıştır, çünkü düşmanlar eşkıyaların ve korsanların yıkmak istediği, adalet prensibi üzerine inşa edilmiş başka bir devletin üyeleridir. Bu yüzden eşkıyalar ne herkes tarafın-

dan tanınan savaş kurallarının uygulanmasını talep edebilir ne de galiplerin normalde mağluplara sağladığı garantileri almayı hak ederler. (...)

Hem insan için hem de devlet için gerçek mutluluğun koşulu tek ve aynıdır. Genel olarak devletin en yüce iyiliği ve özelde her bir bireyin iyiliği, bilge kişilerin belirlediği entelektüel ve tefekkürle ortaya çıkan erdemlerde yatar. Genel olarak kabul gören kanı, nihai amacın ve bu yüzden bireyin en yüce iyiliğinin insani, doğal ve ilahi şeylerin sürekli tefekküründen oluşur.

Eğer bunun yerine getirildiğinde bireyi mutlu edecek olan temel amaç olduğunu kabul edersek, bunun aynı zamanda devletin amacı ve iyiliğinin koşulu olduğunu da kabul etmemiz gerekir. (...)

AİLE, hanenin başına itaat etmesi gereken bir grup insanın ve aile reisinin asıl meseleleri olan çıkarların doğru düzeni olarak tanımlanabilir. Devlet tanımımızın ikinci terimi aileye atıfta bulunur, çünkü aile sadece devletin gerçek kökeni ve kaynağı değil, aynı zamanda devletin temel bileşenidir. (...) Bu nedenle, iyi bir düzene sahip bir aile aslında devletin gerçek görüntüsünü gözler önüne serer ve ailenin iç düzeni egemen otorite ile karşılaştırılabilir. Neticede hane, devletin doğru düzeninin bir modelidir. Nasıl her bir organ kendi görevini yerine getirdiğinde tüm vücut sağlıklı oluyorsa, aileler doğru yönetilirse devlette de her şey yolunda gider. (...)

Ailenin reisi, başkanlık ettiği haneyi bırakıp da diğer ailelerin reisleriyle ortak çıkarları için çalışmak amacıyla bir araya gelirse, artık bir lord veya efendi değildir, diğerleriyle eşit ve ortak olur. Kamu işleriyle uğraşmak için kendi kişisel meselelerini bir kenara bırakmıştır. Böyle yaparak bir efendi olmaktan çıkar ve bir vatandaşa dönüşür; vatandaş ise başka birinin otoritesine bağlı olan, özgür bir tebaa demektir. (...)

EGEMENLİK, bir devlet tarafından yetkilendirilen mutlak ve daimi güçtür; Latincede buna majestas denir. (...) Bu gücü "daimi" olarak tanımlamamın sebebi, mutlak gücün bir kişiye veya bir grup insana belirli bir süre için verilmesinin de mümkün olmasıdır, bu süre dolunca bu kişiler yeniden tebaa olurlar. Bu nedenle, gücün zevkini çıkarırken bile egemen hükümdarlar olarak görülmezler, ancak egemen hükümdarın yardımcıları ve vekilleri olarak kabul edilirler; prens veya halk hediyesini geri alana kadar. Gerçek egemen, güce her zaman sahip olandır. (...)

Gelin şimdi tanımdaki diğer kelimeyi inceleyelim ve "mutlak" kelimesinin gücünü gözden geçirelim. İnsanlar veya devletin ileri gelenleri basitçe ve koşulsuz olarak kendi seçtikleri bir kişiye egemen ve daimi gücü vererek istediği gibi yönetmek üzere mülkleri ve insanları ona teslim edebilirler; veraseti de her mülk sahibinin cömertçe, özgürce ve koşulsuz olarak kendi mülkünü başkasına hediye ettiği gibi verebileceğini söyleyebilirler. Böylesi

bir hediye biçimi kesinlikle mevcut değildir, çünkü gerçek hediye koşulsuzdur ve iadesi yoktur. Sorumluluklarla ve koşullarla birlikte verilen hediyeler gerçek hediye sayılmazlar. Benzer biçimde, tayin koşullarının özü Tanrı'nın ve doğanın kanunları olmadığı sürece, koşullu olarak bir prense verilen egemenlik gücü ne tam anlamıyla egemen ne de mutlaktır. (...)

Ancak mutlak gücün tüm kanunlardan azade olmak anlamına geldiğinde ısrar edersek, dünyadaki hiçbir hükümdar, mutlak güç olarak kabul edilemez, çünkü dünyadaki tüm hükümdarlar Tanrı'nın ve doğanın kanunlarına, hatta tüm milletlerde mevcut olan bazı insani kanunlara tabidir. (...) Diğer yandan egemenin ayırıcı özelliği başka bir kişiden emir almamasıdır, çünkü o tebaası için kanun yapan, mevcut kanunları kaldıran ve eskimiş kanunları düzelten kişidir. Bir kanuna veya bir kişiye tabi olan hiç kimse bunları gerçekleştiremez. (...) Eğer hükümdar atalarının kanunlarıyla bağlı değilse, kendi kanunlarıyla da bağlı olamaz. Bir kişi başka biri tarafından yapılmış kanunlara bağlı olabilir ama bu kişinin herhangi bir konuda kendi iradesinin tecellisine bağlı olması düşünülemez. Kanun şöyle der: "Üstlenicinin özgür iradesinden ortaya çıkan hiçbir meselede hiçbir sorumluluk mevcut olamaz." Bu yüzden kral da kendi kanunlarına tabi olamaz. (...)

Ancak ilahi kanunlar ve doğa kanunları karşısında durum farklıdır. Dünyadaki tüm hükümdarlar bunlara tabidir ve ne Tanrı'ya ihanet ne de isyan ederek bu kanunlara karşı çıkmak mümkündür. Tanrı'nın boyunduruğu onlara geçirilmiştir ve onlar o ilahi majesteleri karşısında korkuyla ve saygıyla boyun eğmek durumundadırlar. Hükümdarların ve egemen efendilerin mutlak gücü, Tanrı'nın ve doğanın kanunlarına kadar erişmez. (...)

Halkçı, Aristokratik ve Monarşik, Üç Yasal Devlet Tipinin Karşılaştırılması ve Monarşi Yönünde Varılan Karar

Artık devleti her açıdan ve tamamen tartışmış durumdayız. Şimdi bir karara varmamız, yani her devlet tipinin avantajlarını ve dezavantajlarını gözden geçirip en iyisini seçmemiz gerekiyor. (...)

İlk olarak popüler devletin[5] en saygıdeğer devlet olduğu, çünkü kanunun fark gözetmeden herkese eşit biçimde uygulanmasını, kişilere ayrıcalık veya istisna tanınmamasını amaçladığı düşüncesini tartışalım. Böylesi bir devlette sivil anayasa doğa kanunlarıyla uyumlu hale getirilmelidir. İnsanları eşit kılarken doğa düzeni uygulanmaktadır; bir kişiye diğerlerinden fazla zenginlik, mevki ve itibar verilememektedir. Benzer biçimde, popüler bir dev-

5 Burada yönetim biçimi demokrasiye yakın bir devlet sistemi tarif ediliyor. Popüler tabiri de halka dönük bir ifade tınısı taşımaktadır. (y.n.)

lette herkes ayrıcalıklar ve imtiyazlar olmadan iyilik, onur ve yasal haklar konusunda eşit olmanın keyfini sürmektedir.... Bu düzende tiranlık, zulüm ve baskı korkusu olmadan herkes için doğal özgürlük ve eşit adalet vardır ve sosyal ilişkilerin çekiciliği herkes için eşittir; böylece doğanın insanlara bahşettiği mutluluk korunuyormuş gibi görünmektedir. Ama popüler devletin en iyi, en değerli ve en mükemmel biçim olduğunu ispat eden çok daha güçlü bir delil daha vardır; bu da demokrasilerin genel olarak savaş ve adalet konusunda en mükemmel kişileri, en büyük hatipleri, hukukçuları ve zanaatkârları çıkardığıdır. (...) Kısacası, bir devlette en çok umut edilen şey insanların hükümdarlara tabi olduğu gibi, hükümdarların da kanunlara tabi olmasıdır; popüler bir devlette kanunun herkesin efendisi olması en mükemmel şekliyle mevcut gözükmektedir.

Bunlar popüler devlet lehindeki temel argümanlardır. Gayet ikna edici görünmelerine rağmen aslında örümcek ağından daha iyi değildirler; parlak, zarif ve iyi planlanmış olsalar da hiçbir güçleri yoktur. İlk olarak, şimdiye kadar mülkiyet ve itibar konusunda eşitliği koruyabilmiş tek bir devlet bile yoktur. İtibar söz konusu olduğunda eşitlik doğa kanunlarına terstir, çünkü doğada bazıları diğerlerinden daha bilge ve yaratıcıdır, bazıları yönetmek ve bazıları da itaat etmek için yaratılmıştır, bazıları bilge ve ihtiyatlıyken diğerleri aptal ve inatçıdır, bazılarında diğerlerine yol gösterecek ve onları yönetecek üstün bir ruh vardır, bazılarına da sadece emirleri yerine getirecek fiziksel güç bahşedilmiştir. Popüler devlette en çok övülen doğal özgürlük koşulu eğer herhangi bir yerde gerçekleşse hâkimlerin, kanunların veya devlet biçiminin varlığına engel olacaktır, çünkü bunların tümü eşitsizlik gerektirir. Herkesin iyiliği söz konusu ise, bunun popüler devletten daha az dikkate alındığı hiçbir devlet biçimi yoktur. (...)

Gelin şimdi de, bazılarının düşündüğü gibi, aristokrasinin diğerlerinden daha iyi olup olmadığına bakalım. İki istenmeyen aşırı uç arasındaki ortalamanın en iyisi olduğu prensibinden yola çıkarsak, neticede bu aşırılıklar engellendiğinde ortada kalan aristokrasidir; aristokrasi de egemenlik gücüne ne tek kişi ne de herkes sahip olabilir, bu güç sadece az sayıda insana verilir. (...) Aristokrasi lehinde en az bunun kadar kuvvetli bir argüman daha vardır; o da doğal aklın gereği olarak egemenlik gücünün en çok layık olana verilmesinin gerekliliğidir. Ancak layık olmak erdemle, asaletle veya zenginlikle ve her üçüyle birden tanımlanmalıdır. İster bunlardan birinin, isterse üçünün bir bileşiminin liyakat ölçütü olduğu düşünülsün, değişmez sonuç aristokrasidir. Çünkü soylular, zenginler, bilgeler, layık olanlar vatandaşlar, nereye gidersek gidelim, içinde her zaman bir azınlık oluştururlar. Bu yüzden doğal akıl azınlık düzeyinde bir grup vatandaşın yönetiminin,

yani aristokrasinin en iyi yönetim olduğuna işaret eder. Doğrusunu söylemek gerekirse, devlette en fazla layık olanların hükümdar olarak kabul edilmesi gerekir. (...)

Yine de tüm bu sebepler bana yeterli bir yekûn oluşturuyormuş gibi gelmiyor. Herkesin aradığı altın ortalama sayısal hesaplama ile elde edilemez, ancak tüm filozofların kabul ettiği gibi, ahlak alanında akıl yoluyla elde edilir. (...) Popüler devletlerde incelediğimiz tüm dezavantajlar aristokrasi için de geçerlidir, çünkü hükümdar tek değildir. Hükmedenlerin sayısı arttıkça hizipleşme fırsatları da o kadar artar, bir anlaşmaya varma ihtimali de o kadar düşer ve kararlar o kadar sorumsuzca alınır. Bu nedenle, en uzun dayanan ve en sağlam aristokrasiler en az kişi tarafından yönetilenlerdir. (...)

Gözden geçirmemiz gereken bir tek monarşi kaldı. Tüm büyük adamlar bu yönetim biçimini diğerlerine tercih etmiştir. Yine de birçok tehlike içerir; örneğin yeni bir kralın tahta geçmesi ister kötü bir kraldan iyi bir krala geçiş olsun, ister iyi bir kraldan daha iyisine geçiş olsun, egemenlik mevkisinde bir değişiklik olacaktır ve böylesi bir değişiklik her devlet için kritik bir durumdur. Yeni bir hükümdarın ortaya çıkmasının her zaman birçok yeni plan, yeni kanun, yeni memurlar, yeni arkadaşlar, yeni düşmanlar, yeni gelenekler, yeni sosyal alışkanlıklar getireceği, ortak deneyimler sonucunda elde edilmiş bir bilgidir. Çoğu hükümdar her türde birçok yenilik getirir ve bundan mutlu olur, böylece kendilerinden söz ettirmiş olurlar. Bu durum genelde sadece bireyler için değil, tüm devlet için çok ciddi sonuçlar doğurur. (...) Monarşiye ilişkin diğer çekince de hükümdar olmak isteyenler arasındaki çekişmeden doğan iç savaşlardır, hele de taç seçilerek veriliyorsa. Bu genelde devletleri yıkıma götürür. Krallık babadan oğla geçse bile, aynı derecede hak sahibi olan istekliler arasında bir ihtilaf çıkma tehlikesi az değildir. Suikastlar başlar ve tebaa kendi içinde bölünür, çoğunlukla da yasal hak sahibi en uzak hak sahibi tarafından defedilir. Bu konuda gereğinden fazla örnek gördük. (...)

Monarşi türü hükümetlerin getirdiği tehlikeler bunlardır ve bunlar yeterince büyük tehlikelerdir. Ancak bunlar aristokrasiyi tehdit edenler kadar büyük değildir, hele de popüler devleti tehdit edenler kadar büyük hiç değildir. Bunların çoğu babadan oğla geçen monarşi ile halledilebilir, yeri gelince bunun nasıl yapılacağını göstereceğiz. Kargaşa, bölünme ve iç savaş ise her tür devlet için sürekli varolan tehditlerdir, ayrıca aristokrasilerde ve popüler devletlerde güç çatışmaları çoğunlukla monarşilerden çok daha acı sonuçlar verir. Monarşilerde görevi ve politik gücü elde etme çatışmaları ancak bir hükümdarın ölümüyle ortaya çıkar ve bu da pek sık olmaz.

Bir devletin temel göstergesi, yani egemenlik gücünün varlığı, monarşi dışındaki yönetim biçimlerinde çok zor oluşturulur. Bir devlette ancak bir egemen olabilir.[6] Eğer iki, üç veya daha fazla kişi olursa hiçbiri egemen olmaz, çünkü hiçbiri diğerlerine bir kanun dikte edemez ve onların kanunlarını kabul etmez. Kolektif bir egemen güç hayal etmek mümkündür, hüküm yetkisi bir sınıfa veya tüm halka verilebilir; ancak egemen gücün kullanma yetkisi diğer herkesi etrafında birleştirecek tek bir kişiye verilmezse, yani devletin bir başı olmazsa ne gerçek tebaası ne de gerçek bir koruyucusu olur. Egemenlik otoritesine sahip olmayan herhangi bir hükümdar bu işlevi yerine getiremez. Ayrıca, hâkim sınıf veya tüm halk sık sık olduğu gibi bölünürse bu anlaşmazlık ancak güçle halledilemez, herkes birbirine silah çeker.... Ancak monark sayıca az ama bilge olan grubun desteğini isteyebilir ve devlet işlerinde deneyim sahibi, uzman danışmanlar bulabilir. Popüler ve aristokratik devletlerde hem akıllıların hem de aptalların çeşitli mevkilere gelmesi ve meclislere katılması gerekecektir.

* Jean Bodin, *Devletin Altı Kitabı*, editör ve çevirmen M. J. Tooley, Oxford, Basil BLackwell, 1955, s. 1-3, 6-7, 18-19, 25, 27-29, 190-192, 193-194, 195-197.

*2. Leviathan**

Thomas Hobbes

Anglikan bir papaz rahibinin oğlu olan Thomas Hobbes (1588-1679) Güney İngiltere'de doğdu ve Oxford'da eğitim gördü. Birçok genç aristokrata özel ders verirken hem birçok eseri okumaya fırsat buldu hem de ana kıtaya yaptığı seyahatlerde Avrupalıların fikirleriyle, özellikle de Fransız ve İtalyan düşünürlerin eserleriyle karşılaştı. 1640 öncesinde birçok politik risale yazmış olmasına rağmen o yıl başlayan ve çok uzun süren İngiltere Krizi fikirlerine odaklamasını ve acilen yazmasını sağladı. Paris'te sürgünde iken 1651 yılında *Leviathan*'ı bitirdi; bu eser hükümet otoritesinin kaynağı ve amaçları konusundaki görüşlerini tamamen yansıtıyordu. Çeşitli sebeplerle hem Püriten cumhuriyetçilerin hem de Stuartçı kraliyet yanlılarının tepkisini çeken Hobbes'un eseri yine de politik teorinin en bilinen klasiklerinden biri oldu ve öyle kaldı. Aşağıdaki metinde Thomas Hobbes'un siyasi düzenin temelinde yatan zımni antlaşmalara ilişkin düşüncelerini bulacaksınız. (830. sayfadaki metinle karşılaştırınız.)

6 Bkz. Polybius, *Tarihler*, s.124-125.

Mutluluğu ve Mutsuzluğu Bakımından İnsanlığın Doğal Durumu Üzerine

İnsanlar doğuştan eşittir, doğa, insanları bedensel ve zihinsel yetenekleri bakımından öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile, her şey göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark, bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir. Çünkü bedensel güç bakımından en zayıf olan kişi, ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla ittifak kurarak, en güçlü kişiyi bile öldürmeye yetecek kadar güçlüdür.

Zihinsel yeteneklere gelince, (...) zihinsel yetenekler konusunda, insanlar arasında kuvvet bakımından olduğundan daha büyük bir eşitlik buluyorum. Çünkü basiret, adil olan zamanın bütün insanlara eşit olarak bahşettiği ve insanların kendilerini eşit ölçüde verdikleri işlerde eşit ölçüde edindikleri deneyimden başka bir şey değildir.... Çünkü insanların doğası öyledir ki, başka birçoklarının daha zeki veya daha güzel sözlü veya bilgili olduklarını kabul etse de, kendileri kadar zeki çok fazla insan bulunduğuna kolay kolay inanmazlar, çünkü kendi zekâlarını iyi tanırlar, başkalarının zekâsını ise uzaktan. Fakat bu, insanların bu alanda eşitsizliğini değil, tersine, eşit olduklarını kanıtlar. Çünkü bir şeyin eşit pay edildiğinin en büyük kanıtı, herkesin kendi payından memnun olmasıdır.

Bu yetenek eşitliğinden amaçlarımıza erişme umudunun eşitliği doğar. Bundan dolayı, iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak amacı uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar. Bu nedenledir ki, bir istilacının bir başkasının gücünden korkmadığı bir durumda, eğer eker, bier, yapı kurar ve kendisine iyi bir edinirse, başkalarının onu yalnızca emeğinin ürününden değil, canından veya özgürlüğünden de yoksun kılmak için güçlerini birleştirip gelmeleri beklenebilir. Ancak yeni istilacı da başka bir istilacının tehdidi altındadır.

Herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulması için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar, cebren veya hileyle, olabildiği kadar çok insanı hâkimiyeti altına almasından başka akla yatkın bir yol yoktur. Bu aslında sadece kendi güvenliğini talep etmesi demektir ve genelde bunu elde eder. (...)

Hepsini korkutmaya yeterli bir güç olmadığı vakit, insanlar arkadaşlıktan zevk almazlar (aksine mutsuz olurlar). Çünkü herkes arkadaşı tarafından kendi kendine biçtiği değer ölçüsünde değer verilmesini ister. Hakir görme

ve küçümseme belirtileri gördüğünde ise, doğal olarak (...) şiddet kullanarak bu iftiracıları korkutmaya ve diğerleri için (şiddet yönünden) örnek olmalarını sağlamaya çalışır.

Bu durumda, insan doğasında üç temel kavga nedeni buluruz: Birincisi rekabet, ikincisi güvensizlik, üçüncüsü de şan ve şeref. (...)

Buradan şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler; ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır. Çünkü savaş, sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden ibaret olmayıp, mücadele etme iradesinin yeterince bilindiği bir zaman süresinden oluşur.... Nasıl kötü havanın doğası bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp, birçok günlerin eğiliminden oluşursa, savaşın doğası da çarpışma eyleminden ibaret olmayıp, tersine, bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur. Bunun dışındaki bütün zamanlarda BARIŞ vardır.

Dolayısıyla, herkesin herkese düşman olduğu bir savaş zamanı nelere yol açıyorsa, insanların kendi güçlerinden ve yaratıcılıklarıyla sağladıkları şeylerden başka güvenceleri olmadan yaşadıkları bir dönem de aynı şeylere yol açar. Böyle bir ortamda, çalışmaya yer yoktur çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir ve dolayısıyla toprağın işlenmesine de yer yoktur; ne denizcilik, ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması, ne rahat yapılar, ne fazla güç gerektiren şeyleri kaldırmak ve taşımak için gereken şeyler, ne yeryüzü hakkında bilgi, ne zaman hesabı; ne sanat, ne yazı, ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır. İnsan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısadır.[7]

Birinci ve İkinci Doğa Yasaları ve Sözleşmeler Üzerine

Yazarların genellikle Jus Naturale dedikleri doğal hak, kendi doğasını yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve, kendi muhakemesi ve aklıyla, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapma özgürlüğüdür. (...)

(Önceki bölümde ifade edildiği gibi) herkesin herkese karşı savaşı durumu olduğu için ve, bu durumda, herkes kendi aklıyla hareket ettiği ve hayatını düşmanlarına karşı korumak için ona yardımcı olabilecek her şeyi kullanabileceği için, böyle bir durumda herkesin her şeye hakkı vardır; hatta bir başkasının bedenine bile. Dolayısıyla, herkesin her şey üzerindeki bu doğal hakkı devam ettiği sürece, ne kadar güçlü veya akıllı olursa olsun, hiç kimse, doğanın normalde insanların yaşamalarına izin verdiği sürenin

7 Bu paragrafı Machiavelli'nin *Prens* adlı eseriyle karşılaştırınız (sf.497).

sonuna kadar hayatta kalma güvencesine sahip olamaz. Dolayısıyla, herkesin, onu elde etme umudu olduğu ölçüde, barışı sağlamak için çalışması gerektiği; onu sağlayamıyorsa, savaşın bütün yardım ve yararlarını araması ve kullanması gerektiği ilkesine veya aklın bu genel kuralına varılır. Bu kuralın ilk bölümü, birinci ve temel doğa yasasını içerir: Barışı aramak ve izlemek. İkinci bölümü ise doğal hakkın özetini verir: Bütün yolları kullanarak kendimizi korumak.

İnsanların barışa ulaşmak için çalışmalarını emreden bu temel doğa yasasından şu ikinci yasa çıkar: Bir insan, başkaları da aynı şekilde düşündüklerinde, barışı ve kendini korumayı istiyorsa, her şey üzerindeki bu hakkını bırakmalı ve başkalarına karşı, ancak kendisine karşı onlara tanıyacağı kadar özgürlükle yetinmelidir. Çünkü herkes her dilediğini yapma hakkını elde tuttuğu sürece bütün insanlar savaş durumundadır. Fakat başka insanlar da, onun gibi, haklarını bırakmazlarsa, o zaman onun da kendi hakkını bırakması için bir neden yoktur. (...) Bu İncil'in yasasıdır: "Başkalarının sana ne yapmalarını istiyorsan, sen de onlara onu yap" (Matta 7:12). (...)

Bir Devletin Nedenleri, Doğuşu ve Tanımlanması Üzerine

Doğal olarak, özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmektir. (...)

Çünkü adalet, eşitlik, tevazu, merhamet ve özet olarak, bize ne yapılmasını istiyorsak başkalarına da onu yapmak gibi doğa yasaları, bunlara uyulmasını sağlayacak bir gücün korkusu olmaksızın, bizi taraf tutmaya, kibre, öç almaya ve benzer şeylere sürükleyen doğal duygularımıza aykırıdır. Kılıcın zoru olmadıkça anlaşmalar sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez. (...)

Güvendiğimiz için itimat edebileceğimiz çokluk, herhangi bir sayı ile değil, korktuğumuz düşmana kıyasla belirlenir ve düşmanın, savaşın sonucunu belirleme şansı, onu denemeye itecek kadar belirgin ve kesin olmadığında bu çokluk yeterli güçte demektir.

Son derece büyük bir çoğunluk da olsa, bu çoğunluğun üyelerinin eylemleri, kendi bireysel muhakemelerine ve isteklerine göre belirlenmekteyse, bu şekilde, ne ortak bir düşmana ne de birbirine zarar vermelerine karşı savunma veya korunma bekleyemezler. Çünkü güçlerinin en iyi nasıl kullanılacağı ve uygulanacağı konusunda farklı görüşlere sahip oldukları için, birbirlerine yardım etmek bir yana, birbirlerine engel olurlar ve karşılıklı itirazlarla

güçlerini hiç düzeyine indirirler; böylece, sadece, birleşmiş az sayıda insan tarafından kolayca egemenlik altına alınmakla kalmazlar; aynı zamanda, ortak bir düşman yoksa, bireysel çıkarları için kendi aralarında savaşırlar. Büyük bir insan topluluğunun, onların hepsini korku içinde tutacak genel bir güç olmadan da adalet ve diğer doğa yasalarına uymayı kabul edeceğini varsayabilirsek, bütün insanların aynı şeyi yapacağını da varsayabiliriz. Bu durumda, uygar bir yönetim veya devlet olmazdı, olması da gerekmezdi; boyun eğdirme olmaksızın barış sağlanırdı çünkü. (...)

İnsanları yabancıların saldırılarından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve, böylece kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu, bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin bu kişi veya heyetin ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeyleri yerine getiren olmayı kabul etmesi ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya heyete bırakıyorum demiş gibi, herkesin herkesle yaptığı bir anlaşma yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten bir araya gelmeleridir. Bu gerçekleştiğinde, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk bir DEVLET, Latince CIVITAS haline gelir. İşte o LEVIATHAN'ın veya (daha saygılı konuşursak) Ölümsüz Tanrı'nın altında barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz o Ölümlü Tanrı'nın doğuşu böylece gerçekleşir. (...)

Bu birliği kişileştirene EGEMEN denir ve onun egemenlik gücüne sahip olduğu söylenir; onun dışında kalan herkes ise onun TEBAASIDIR. (...)

Sözleşme ile Kurulmuş Egemenlerin Hakları Üzerine

Bir insan topluluğu, kendi arasında anlaşma yaparak, hepsinin birden kişiliğini temsil etmek, yani onların temsilcisi olmak hakkını hangi kişiye veya heyete verileceği konusunda çoğunlukla anlaştığı vakit, bir devlet kurulmuştur denir; onun lehine oy verenler gibi aleyhinde oy verenler de barış içinde birlikte yaşamak ve başkalarına karşı korunmak amacıyla o kişi veya heyetin bütün eylemlerini ve kararlarını, bunlar kendi eylem ve kararlarıymış gibi yetkili kılacaktır.

Bir devletin bu şekilde kurulmasından, halkın rızasıyla kendisine egemenliğin devredildiği kişi veya heyetin bütün hakları ve yetkileri doğar.

İlkin, sözleşme yaptıkları için, daha önceki bir sözleşme gereği olarak buna aykırı herhangi bir şeyle bağlı olmadıkları anlaşılmalıdır. Ayrıca, bunun bir sonucu olarak, bir devlet kurmuş bulunan ve böylece egemenin eylem ve kararlarını sözleşme gereği benimsemekle yükümlü olanlar, egemenin izni olmaksızın, herhangi bir konuda başka bir egemene tabi olmak için kendi aralarında yasal olarak sözleşme yapamazlar. Dolayısıyla, bir monarkın tebaası, onun izni olmaksızın, monarşiyi terk edip dağınık bir topluluğun kargaşasına geri dönemezler veya kişiliklerini taşıyan kimseden onu alıp başka bir kimseye veya heyete devredemezler, çünkü herkes herkese karşı, halen egemenleri olanın yapacağı veya yapılmasını uygun bulacağı her şeyi kabul etmek ve böyle her şeyin hayali gerçekleştiricisi olmakla yükümlüdür. Öyle ki, herhangi bir kişi itiraz ettiğinde bütün diğerleri o kişiyle anlaşmalarını bozar ve bu adaletsizliktir. Ayrıca, herkes egemenliği kendilerini temsil eden o kişiye verdiğinden, onu alaşağı ederlerse, onun olanı da ondan almış olurlar ve bu da yine adaletsizliktir. Ayrıca, egemenini alaşağı etmeye teşebbüs eden birisi, bu teşebbüs nedeniyle öldürülür veya cezalandırılırsa, devletin kurulmasıyla egemenin bütün yapacaklarının gerçekleştiricisi olduğu için, cezalandırmanın gerçekleştiricisi de kendisidir. Bir kimsenin kendi yetkisiyle cezalandırılabileceği herhangi bir şey yapması adaletsizlik olduğu için, bu nedenle o da haksızdır. Bazı kişiler, egemenlerine itaat etmeme nedeni olarak, insanlarla değil, Tanrı ile yapılmış yeni bir sözleşme iddiasında bulunmuşlardır. Fakat bu da haksızdır, çünkü Tanrı'nın kişiliğini temsil eden birinin aracılığı olmaksızın Tanrı ile sözleşme yapılamaz. Tanrı'nın kişiliği ise sadece Tanrı'nın altında egemenliğe sahip olan Tanrı'nın vekili tarafından temsil edilir. Tanrı'yla sözleşme yapıldığı iddiası iddia sahiplerinin kendi vicdanlarında bile o kadar açık bir yalandır ki, bu sadece haksız bir kimsenin hareketi değil, aynı zamanda aşağılık ve alçakça bir karakterin de sonucudur.

İkinci olarak, hepsinin birden kişiliğini taşıma hakkı, egemenin onlardan herhangi biriyle değil, onların birbiriyle yaptıkları anlaşma ile egemen tayin ettikleri kişiye verilmiş olduğundan egemen açısından herhangi bir sözleşme ihlali imkânsızdır; bu nedenle onun tebaasından hiç kimse, vazgeçme mazeretini ileri sürerek tebaalıktan çıkamaz.[8] Egemen tayin edilen kimsenin tebaasıyla önceden bir anlaşma yapmadığı aşikârdır, çünkü ya bütün topluluk ile, anlaşmanın bir tarafı olarak anlaşma yapması gerekir ya da herkesle

8 Magna Carta ile karşılaştırınız (sf.370), özellikle madde 62.

ayrı birer anlaşma yapması. Bütün topluluk ile bir taraf olarak anlaşma yapması imkânsızdır, çünkü onlar henüz tek bir kişilik değildirler. Topluluktaki bütün insanlarla ayrı ayrı anlaşma yaptığında ise, egemenliği ele geçirdikten sonra bu anlaşmalar hükümsüzdür. Çünkü herhangi bir kişinin anlaşmanın bozulması olduğunu iddia ettiği bir eylem, hepsinin kişiliği adına ve her birinin hakkına dayanarak yapılmış olduğundan, hem o kimsenin hem de bütün diğerlerinin eylemidir. Ayrıca, onlardan herhangi biri egemenin kuruluşta yaptığı anlaşmayı ihlal ettiğini iddia ederse veya tebaasından biri veya sadece egemenin kendisi böyle bir ihlal olmadığını ileri sürerse, bu durumda anlaşmazlığı çözüme bağlayacak bir yargıç yoktur. Dolayısıyla iş yine kılıca düşer; herkes kuruluştaki amaçlarına aykırı olarak kendini kendi gücüyle koruma hakkını tekrar kazanır.

Bu nedenle, anlaşma yoluyla egemenlik vermek boşunadır. Bir monarkın iktidarını anlaşmadan, yani şarta bağlı olarak aldığı düşüncesi kelimelerden ibaret olan anlaşmanın, devletin kılıcından, yani egemenliğe sahip olan ve eylemleri herkesçe kabul edilen ve onda birleşmiş herkesin gücüyle yapılan o kişi veya heyetin serbest ellerinden başka, insanları zorlayıcı, denetleyici, sınırlayıcı veya koruyucu bir gücü olmadığı gerçeğinin, bu basit gerçeğin anlaşılmamasından doğar.

Fakat bir heyet egemen olarak tayin edildiğinde hiç kimse kuruluşta böyle bir anlaşma yapıldığını düşünmez, çünkü örneğin Roma Meclisi'nin Romalılar ile egemenliği şu veya bu şartlarda elde tutulması için bir anlaşma yaptığını ve bu anlaşma ifa edilmediği takdirde, Romalıların Roma Meclisi'ni yasal biçimde alaşağı edebileceklerini söyleyecek kadar aptal kimse bulunamaz. (...)

Üçüncü olarak çoğunluk, kabul eden oylarla bir egemen ilan ettiği için ona karşı oy vermiş olan da diğerlerine uymalı, yani egemenin yapacağı bütün eylemleri kabul etmeye veya kabul etmediğinde diğerleri tarafından haklı olarak yok edilmeye razı olmalıdır. Çünkü toplanmış olanların birliğine gönüllü olarak girmiş ise, orada iradesini gerektiği biçimde açıklamış ve dolayısıyla, çoğunluğun karar vereceği şeye uyacağına örtük biçimde söz vermiş demektir ve dolayısıyla, bu karara uymayı reddeder veya onların kararlarından herhangi birine karşı gelirse, anlaşmasına aykırı ve bu nedenle de adaletsiz davranıyor demektir. (...) O kişi birlikten olsun olmasın ve onun rızası istensin veya istenmesin, ya onların kararlarına boyun eğmeli ya da daha önce içinde bulunduğu savaş durumunda bırakılmalıdır; ki bu durumda iken herhangi bir kişi tarafından adaletsizlik olmaksızın yok edilebilir.

Dördüncü olarak, her bir tebaa, kurulmuş olan egemenin bütün eylemleri ve kararlarının sahibi olduğu için egemenin yaptığı hiçbir şey tebaası-

na yapılmış bir haksızlık olamaz ve ayrıca egemen, uyruklarından herhangi biri tarafından adaletsiz olmakla suçlanamaz, çünkü bir başkasından aldığı yetkiyle herhangi bir şey yapan bir kimse, yetkisine dayanarak hareket ettiği kişiye bu şeyle haksızlık etmiş olmaz. (...) Egemen güce sahip olanların insafsızlık edebilecekleri doğrudur, fakat onlar, kelimenin dar anlamıyla, adaletsizlik veya haksızlık etmezler.

Beşincisi olarak ve son söylenen şeyin bir sonucu olarak, egemen güce sahip olan hiç kimse, tebaası tarafından adil biçimde öldürülemez veya başka bir biçimde cezalandırılamaz. Her bir tebaa egemenin eylemlerinin sahibi olduğuna göre, kendisi tarafından yapılmış eylemler için bir başkasını cezalandırmış olur.

Bu kuruluşun amacı, herkesin huzuru ve savunulması olduğu ve bu amaca ulaşmaya hakkı olanın ona ulaşmaya yarayan vasıtaları kullanmaya da hakkı olduğu için, hem huzur ve savunma araçları hem de huzur ve savunma önündeki engeller ve sorunlar hakkında karar verme hakkı ve hem önceden yurtiçinde uyumsuzluğu ve yurtdışında düşmanlığı önleyerek barış ve güvenliğin korunması için hem de barış ve güvenlik kaybolduğu vakit bunların yeniden oluşturulması için yapılmasını gerekli göreceği her şeyi yapmak hakkı, egemenliği elinde bulunduran kişiye veya heyete aittir. (...)

Altıncı olarak, hangi görüş ve düşüncelerin barışa aykırı, hangilerinin ise uygun olduğuna ve dolayısıyla, hangi durumlarda, nereye kadar ve hangi insanların topluluklar karşısında konuşmalarına izin verileceğine ve yayınlanmadan önce kitaplardaki düşünceleri kimin inceleyeceğine karar verilmesi de egemenliğin bir parçasıdır.[9] Çünkü insanların eylemleri onların düşüncelerinden doğar, ve barış ve uyumu sağlamak için insanların eylemlerinin iyi yönetilmesi, düşüncelerinin iyi yönetilmesine bağlıdır. Düşünceler konusunda, doğruluktan başka hiçbir şeyin dikkate alınmaması gerekirse de; bu, düşüncelerin barış içinde yönlendirilmesi ile çelişmez. Çünkü, barışa aykırı bir düşünce ne kadar doğru olabilir ise, barış ve uyum da doğal hukuka o kadar aykırı olabilir, daha fazla değil. (...) Çünkü bir düşünceyi savunmak veya kabul ettirmek için silaha sarılmayı göze alacak kadar kötü yönetilen insanlar hâlâ savaş halindedirler. (...) Dolayısıyla barış için gerekli bir şey olarak, yani nifak ve iç savaşı önlemek amacıyla görüşler ve düşünceler hakkında karar vermek veya bu konularda karar verecek yargıçları atamak yetkisi, egemen gücü elinde tutana aittir.

Yedinci olarak, her bir tebaaya, diğer tebaa tarafından engellenmeden, yararlanabileceği şeyleri ve yapabileceği eylemleri gösteren kurallar koyma

---

9 Milton'un *Areopagitica* adlı eseriyle karşılaştırınız (sf. 837).

yetkisinin tümü, egemenliğin bir parçasıdır. Ve bu (...) insanların mülkiyet dediği şeydir. Çünkü egemen gücün kuruluşundan önce, daha önce de gösterildiği gibi, bütün insanlar, bütün şeyler üzerinde hak sahibiydi ve bu zorunlu olarak savaşa neden oluyordu. Dolayısıyla barış için gerekli olan ve egemen güce bağlı olan bu mülkiyet o gücün eylemidir. (...)

Sekizinci olarak, yargılama hakkı, yani toplumsal veya doğal hukuk ile ve olgularla ilgili olarak ortaya çıkabilecek bütün anlaşmazlıkları dinleyip çözüme bağlama hakkı da egemenliğin bir parçasıdır. Çünkü anlaşmazlıklar çözüme bağlanmazsa, bir tebaa başka bir tebaa tarafından verilen cezalara karşı korunamaz; "benim" ve "senin" hakkındaki yasalar boşunadır ve herkes kendini korumanın doğal ve gerekli isteğinden hareketle, kendini kendi gücüyle koruma hakkına sahip olmaya devam eder ki bu, savaş durumu olup devletlerin kuruluş amacına aykırıdır.

Dokuzuncu olarak, diğer milletler ve devletlerle savaş ve barış yapma hakkı, yani bunun ne zaman kamu çıkarına olduğuna ve bu amaçla hangi büyüklükte orduların toplanacağına, silahlandırılacağına ve bunlara ödeme yapılacağına karar vermek ve bunların masraflarını karşılamak için vergi salma hakkı da egemenliğin bir parçasıdır. (...) Dolayısıyla, bir orduya kim komutan yapılırsa yapılsın, egemen gücü elde bulunduran daima başkomutandır.

Onuncu olarak, hem barışta hem de savaşta bütün danışmanların, bakanların, yargıçların ve memurların seçilmesi de egemenliğin bir parçasıdır. Egemen genel barış ve savunma amacıyla yükümlü olduğuna göre, bu görev için uygun göreceği araçları kullanma yetkisine sahip demektir. (...)

On birinci olarak, önceden yaptığı yasaya göre veya böyle bir yasa yoksa, insanları devlete hizmet etmeye özendirmek veya devlete zarar vermekten caydırmak için uygun bulacağı şekilde, mal mülk ve şerefle ödüllendirmek veya bedensel veya maddi cezalarla veya küçük düşürerek cezalandırma yetkisi de egemene aittir.

Son olarak, durmaksızın aralarında yarışma, kavga, hizipleşme ve sonunda savaşa yol açan ve birbirlerini yok etmeye ve ortak bir düşmana karşı güçlerin azalmasına neden olan, insanların doğal olarak kendilerine vermeye eğilimli oldukları değer, başkalarından bekledikleri saygı ve başkalarına ne kadar az değer verdikleri dikkate alındığında (...) şeref yasalarının olması ve devletin ihsanına layık olan veya olabilecek kişilerin değeri için genel bir ölçünün olması (...) ve bu yasaları uygulamaya koymak için şu veya bu kişinin elinde bir kuvvet olması gerekir. (...) Bu nedenle, şeref unvanları vermek ve herkesin hangi paye ve soyluluk derecesine sahip olacağını ve kamusal

veya özel buluşmalarda birbirlerine hangi saygı işaretlerini göstereceklerini belirlemek de egemene aittir.

Egemenliğin özü işte bu haklardan oluşur.

* Thomas Hobbes, *Leviathan*, 1. Kitap, Bölüm 13-14; 2. Kitap, Bölüm 17-18.

3. *Hükümete Dair İki Risale**

John Locke

John Locke On Yedinci yüzyılın ortalarında İngiltere'de bir iç savaş yaşanırken Püriten bir ailede büyüdü ve Büyük İhtilal 1688 yılında II. James'i tahtından edene kadar birkaç yıl gönüllü sürgün hayatı yaşadı. Bu yüzden sadece aldığı eğitimin değil, kendi deneyimlerinin de neticesinde Locke, politik sorunlarla derinlemesine ilgileniyordu. *Hükümete Dair İki Risale* adlı kitabı 1690'da basıldı. Stuart monarşisinin Kralı olan II. James'in 1688'deki kovulmasının ve güya sözleşmeye dayalı bir şekilde Mary'nin ve III. William'ın (Hollandalı William) öncesindeki ve hemen sonrasındaki olayların yankısı sürerken, Locke'un İkinci Risalesi, Hobbes'in eserindekinden daha geniş kapsamlıdır.

Doğanın Durumu Hakkında

Politik gücü doğru olarak anlayabilmek ve aslını görebilmek için tüm insanların içinde bulunduğu doğal durumu gözden geçirmemiz gerekir, yani doğa kanunu sınırları içinde, başka bir kişinin iznini almadan ve ona bağlı olmadan, eylemlerini düzenleyen ve mülklerini ve insanları uygun gördükleri biçimde kullanmalarını sağlayan mükemmel özgürlük durumunu incelemeliyiz.

Bu aynı zamanda tüm güç ve yargılama hakkının karşılıklı olduğu, aynı türde ve derecede yaratıklar oldukları için hiçbirinin diğerinden üstün olmadığı, herkesin doğa tarafından bahşedilen aynı avantajlarla ve doğduğu ve aynı yetenekleri kullandığı, bu yüzden de aralarında itaat ve tabiyet ilişkisi olmaksızın birbiriyle eşit olmasını gerektiren bir eşitlik durumudur; ancak hepsine hükmeden bir lort veya efendi kendi iradesini ilan ederek birini diğerinin üzerine yerleştirebilir, açık ve bariz bir atamayla birini himaye ederek ona hükmetme ve egemenlik hakkı verebilir. (...)

Ancak bu bir özgürlük durumu olsa da bir izin durumu değildir; bu durumdaki bir insan kendi emrindeki insanları ve kendi mülklerini kullanma konusunda kontrol edilemez bir özgürlüğe sahip olsa da onları korumaktan daha asil bir amaç var olmadığı sürece, kendi kendini veya kendi mülkiye-

tindeki herhangi bir yaratığı yok etme özgürlüğüne sahip değildir. Doğanın durumu herkes için bağlayıcı olan bir doğa yasası ile yönetilir ve bu yasanın kendisi olan akıl, kendisine danışan tüm insanlara eşit ve özgür oldukları için hiç kimsenin diğerinin hayatına, sağlığına, özgürlüğüne ve mülklerine zarar vermemesini öğütler; çünkü insanlar her şeye gücü yeten ve sonsuz bilgeliğe sahip tek bir Yaratıcının eserleridir; egemen efendinin tüm hizmetkârları bu dünyaya O'nun emriyle ve O'nun işleri için gönderilmiştir; eseri oldukları efendinin malıdırlar ve başka kimsenin değil, ancak O'nun istediği zamana kadar ölmemeleri gerekir.[10] Benzer yeteneklerle donatılan ve doğada tek bir topluluğa ait olan bizler için, sanki birbirimizin faydalanması için yaratılmışız veya bazılarımız diğerlerinden daha aşağı yaratıklarmış gibi, birbirimizi yok etmemize izin verecek bir itaat biçimi düşünülemez. Herkesin kendisini koruması ve görevini kasten terk etmemesi gerektiği gibi, aynı mantıkla, kendi korunması söz konusu olmadığında, eğer bir suçlunun cezalandırılması söz konusu değilse, insanlığın geri kalanını korumak için elinden geleni yapması gerekir; başkalarının yaşamlarını, özgürlüklerini, sağlıklarını, organlarını veya mallarını koruma amacıyla çabalamalı, insanların canının alınmasına veya onlara zarar verilmesine engel olmalıdır.

Tüm insanların birbirlerinin haklarına tecavüze etmesi ve birbirlerine zarar vermesi engellenmeli ve tüm insanlar için barış ve korunma isteyen doğa yasası gözetilmelidir; bu durumda doğa yasasının uygulanması herkesin elindedir; bu yüzden herkes, kendisi yasayı ihlal etmediği sürece yasayı ihlal edeni cezalandırma hakkına sahiptir. Çünkü doğa yasası, bu dünyada insanları ilgilendiren tüm diğer yasalar gibi, doğa durumundaki hiç kimse yasayı gerçekleştirecek ve bu sırada masumları koruyacak ve suçluları engelleyecek güce sahip değilse, anlamsız hale gelir ve eğer doğa durumundaki bir kişi, yaptığı bir kötülükten dolayı bir diğerini cezalandırabiliyorsa, herkes cezalandırabilir. Çünkü mükemmel eşitlik durumunda, yani kimsenin diğerine üstünlüğü ve diğeri üzerinde yargı hakkı olmadığında, bu yasayı gerçekleştirmek için bir kişinin yapacağı şeyi diğer herkes de yapabilir.

Mülkiyet Hakkında

(Bu bölüm Tanrı'nın Âdem'e ve ondan sonraki nesillere dünyayı "hediye" etmesine ilişkin bir İncil atfıyla başlar ama az sonra mülkiyetin kaynağının doğa yasası olduğuna dair ispatları anlatır.)

---

10 Bu pasajı Cicero'nun *Yasalar Dair* adlı eseriyle (sf. 157) karşılaştırınız.

Dünya ve tüm aşağı yaratıklar tüm insanlar için olduğu halde, yine de her insan kendi "kişiliği" dahilinde bir "mülkiyete" sahiptir. Bu hak kendisinden başka hiç kimseye ait değildir. Vücudunun "çalışması" ve elinin "işleri", diyebiliriz ki, haklı biçimde onundur. Doğanın ona sunduğu şeyleri alan ve kendi emeğini de ekleyerek ondan kendine ait bir şey oluşturan insan bu şeyi kendi mülkiyetine geçirmiş olur. Artık doğa tarafından yerleştirildiği ve herkese açık durumda olmayan bu şey üzerinde diğer insanların da sahip olduğu hak, çalışmanın eklediği başka şeyler sayesinde artık ortadan kalkar. Bu "çalışma" çalışanın sorgulanamaz mülkiyeti olduğuna göre, bu çalışmanın eklendiği şey üzerinde sadece onun hakkı olabilir, en azından diğer insanlar için de yeterli ve iyi şeyler kalıyorsa. (...)

Açıktır ki doğadaki şeyler herkesindir, ancak kendi kendisinin efendisi ve kendi kişiliğinin ve kişiliğin eylemlerinin ve çalışmalarının sahibi olan insan kendi içinde büyük bir mülkiyet zeminine sahiptir ve buluşlar ve zanaatlar hayatı kolaylaştırdığında kendi varlığını desteklemek ve rahatlatmak için uyguladığı şeylerin büyük kısmı tamamen kendisine aittir, bu şeyler diğerleriyle ortaklaşa sahip olduğu şeyler olmaktan çıkarlar.

Bu yüzden, başlangıçta, bir kişi ortak olan bir şey üzerinde çalıştığında, o şey insanlığın kullanabileceğinden fazla ise ve uzun süre böyle kalmışsa, çalışma bir mülkiyet hakkı doğurur. (...)

Politik Veya Medeni Toplum

İnsanoğlu doğduğunda, ispatlandığı üzere mükemmel bir özgürlüğe ve doğa yasasının sağladığı hakları ve ayrıcalıkları diğer insanlar kadar veya dünyadaki insan sayısı kadar kontrol edilmeden kullanma hakkına sahiptir; ancak sadece onun mülkiyetindeki şeyleri – yani yaşamını, özgürlüğünü ve durumunu, diğer insanların saldırılarından ve teşebbüslerinden korumak için değil, yasa ihlal edildiğinde hüküm vermek ve suçun hak ettiğine inandığı cezayla, hatta gerçekleştirilen suçun iğrençliği gerektiriyorsa ölümle cezalandırmak için doğa tarafından bir güç belirlenmesi gerekir. Ancak hiçbir politik toplum kendi içinde mülkiyeti koruma gücüne sahip olmadan var olmayacağından ve sadece orada topluma karşı işlenen suçlar cezalandırılabileceğinden, politik toplum, bütün üyelerinin kendi doğal güçlerinden vazgeçip, tüm güçlerini, toplumu oluşturan yasayı korumak için temyize başvurma hakkı hariç her durumda topluluğa devrettiği bir toplumdur. (...)

Bu yüzden devlet, hem toplumun üyelerine karşı gerçekleştirilen yasa ihlallerini çeşitli uygun gördüğü şekilde cezalandıracak (yani yasa koyabile-

cek) hem de toplumun bir üyesi olmayanların toplum üyelerine verdiği zararlara karşı savaşacak (yani savaş ve barış kararı verebilecek) bir güce sahip olmalıdır; tüm bunların amacı da mümkün olduğunca tüm toplum üyelerinin mülkiyet haklarını korumaktır. Ancak topluma dahil olarak her kişi doğa yasasına karşı işlenen suçların cezalandırılması için güçlerinden vazgeçmiş olsa da (...) kendi gücü üzerindeki hakkını, devletin adaleti sağlamak için yürüteceği işlerde kullanmak üzere devlete verse de (...) bunlar aslında onun kendisi veya vekilleri tarafından alınan kendi kararlarıdır. Sivil toplumun yasama ve yürütme güçlerinin, yani devlet içinde işlenen suçların nasıl cezalandırılacağı konusunda mevcut yasalara göre hüküm vermenin ve ayrıca durumun güncel şartları uyarınca suçların hangilerinin affedileceğine dair hüküm vermenin ve gerekiyorsa bu ikisi için tüm toplum üyelerinin verdiği güçleri kullanmanın kaynağı işte budur.

Dolayısıyla, doğa yasasının kendilerine verdiği yürütme gücünü terk ederek bir topluluk halinde birleşen insanlar, sayıları kaç olursa olsun, politik veya sivil bir toplum oluşturmuş olurlar. Bunu yapmanın yolu, doğal durumunda olan herhangi bir sayıdaki insanın, tek bir üstün hükümetin yetkisi altında tek bir kişi, tek bir politik varlık olmak için bir araya gelmesi veya bu topluluğa katılan bir kişinin varolan hükümete katılmayı kabul etmesidir. Böylece artık tek vücut olmuş topluma, gerçekleştirilmesi için (kendi iradesi kadarıyla) kendi desteğinin gerektiği yasama, yani toplumun iyiliği için yasalar yapma yetkisi vermiş olur. Bu da insanları doğal durumdan devlet durumuna geçirmek demektir; dünya üzerinde, devletin tüm üyelerine karşı işlenecek suçları düzeltecek ve tüm ihtilafları çözecek yetkiye sahip bir yargıcı yine o devlet tarafından tayin etmek demektir. Başvuracakları böylesi bir karar yetkisine sahip olmayan insanlar, nasıl bir araya gelmiş olurlarsa olsunlar hâlâ doğal durumlarındadırlar.

Bu yüzden açıktır ki dünyada bazı kişiler tarafından tek hükümet biçimi sayılan mutlak monarşi sivil toplum ile çelişmektedir, bu yüzden hiçbir biçimde sivil bir hükümet elde edilemez. Sivil toplumun amacı, zorunlu olarak herkesin kendi kendisinin yargıcı olduğu doğal durumun getirdiği rahatsızlıkları engellemek ve çözmek olduğundan, sivil toplum zarar gören tüm toplum üyelerinin veya ihtilaf halindekilerin başvurabileceği ve kararlarına bütün toplumun itaat edeceği, kabul edilmiş bir otorite öngörür. Bir insanın başvurabileceği ve fark gözetmeyen böylesi bir otorite yoksa bu kişiler hâlâ doğal durumda demektir. Kendi egemenliği altındaki kişilere kıyasla her mutlak hükümdar işte bu durumdadır.

* John Locke, Sivil Hükümete Dair Risale, editör Charles L. Sherman, New York: Appleton-Century-Crofts, 1937, s. 5-7, 19, 29, 56-58.

C. DEVLET GÜCÜNE DAİR ON SEKİZİNCİ YÜZYIL YORUMLARI

*1. Fransa İngiltere'den Ne Öğrenebilir?**

Voltaire

Yukarıdaki Descartes ve Newton tartışması Voltaire'in 1733 tarihli ünlü *İngiltere Mektupları* adlı kitabındaki malzemenin yalnızca bir kısmıdır. Bu kitapta yazar ayrıca kendi vatandaşlarına gayet açık bir biçimde Britanya toplumunun ve hükümetinin erdemlerini över. Çağdaşı Montesquieu gibi, Voltaire'in aşırı iyimser olduğu, Manş Denizi'nin öbür yanını toz pembe gördüğü, buna karşın, İngiltere övgüsünün Fransa'daki koşullarının eleştirilmesi bakımından çok faydalı olduğu söylenir.

Parlamento Hakkında

İngiltere Parlamentosu'nun üyeleri kendilerini eski Romalılarla karşılaştırmaktan hoşlanırlar.

Kısa süre önce Bay Shippen, Avam Kamarası'nın açılışını şu sözlerle yapmıştır: "İngiltere halkının majestesi incinecek." İfadenin tekil olması birçok kişiyi güldürmüştür ama bu centilmen hiç endişelenemedi ve kararlı bir ses tonuyla aynı sözleri tekrarladı ve gülüşmeler kesildi. Benim fikrime göre, İngiltere halkının majestesinin Roma halkıyla hiçbir ilişkisi yok, hükümetleri arasında da hiçbir ilinti mevcut değil.... Romalılar asla bu kadar dehşet verici din savaşları yaşamadılar, kendini sabra ve tevazua adamış vaizler için ne iğrenç bir durum. Marius ve Sula, Caesar ve Pompey, Anthony ve Agustus asla rahiplerin gömleklerini cüppelerinin üzerine mi, altına mı giyeceğini veya kehanette bulunmak için kutsal tavukların yiyip içmesine mi, sadece yemesine mi izin verilmesi gerektiğini tartışarak kılıçlarına sarılıp dünyayı alevler içinde bırakmadılar.[11] İngilizler önemsiz konulardaki tartışmalar yüzünden kanunları uyarınca insanları birbiri ardına astılar ve düzenli savaşlarda birbirlerini parçaladılar. (...) Ama sanırım bir daha asla böyle aptalca davranmayacaklar, çünkü kendi acıları sayesinde akıllanmış görünüyorlar; artık kendi içlerindeki bazı fanatiklerin bir zamanlar yaptığı gibi, bazı kıyaslar yüzünden birbirlerini öldürme yönünde bir eğilimleri olduğunu sanmıyorum.

---

11 Voltaire burada İÖ Birinci yüzyılda seküler ve sadece politik konulardan kaynaklanan Roma iç savaşlarını, On Altıncı yüzyılda İngilizler de dahil olmak üzere tüm Avrupa'yı bölen dinsel cüppelerle veya "tek ya da ikili" komünyonlarla (şarap ve ekmek veya sadece ekmek) ilgili sorunlarla karşılaştırıyor. (y.n.)

Ama Roma ve İngiltere arasındaki çok daha temel bir fark, İngilizlere çok büyük bir avantaj sağlıyor – Roma'daki iç savaşlar köleliği getirdi, İngiltere'de ise özgürlüğü. İngilizler krallarına başkaldırarak onların gücünü kısıtlamayı başaran ve bir dizi mücadele sonunda hükümdarın iyilik yapmak için yeterince kuvvet sahibi olup kötülük yapma yeteneğinin kısıtlandığı, akılcı bir hükümet kurabilen bu dünyadaki tek millet; burada asiller asla cüretkar değil ama köle de değiller; insanlar ise hiçbir karışıklık olmadan yönetime katılıyorlar.[12]

Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası kralın sahip olduğu yasama gücünü paylaşıyorlar, Romalılarda böyle bir denge yoktu. Roma soyluları ve avamı sürekli değişiyordu ve bunları uzlaştıracak hiçbir ara güç yoktu. Avamla hiçbir şey paylaşmadıkları için suçlu ama gururlu, adaletten uzak Roma Senatosu, avamı ülke yönetiminden uzak tutmak için uzak ülkelerdeki savaşlardan başka bir bahane bulamıyordu. Onlar avamı vahşi bir hayvan gibi görüyordu; komşulara karşı tasmasını gevşetiyor, böylece efendilerine itaat etmelerini sağlıyorlardı. Bu yüzden Roma hükümetinin en büyük hatası onları fatihler haline getirmekti. Evlerinde mutsuz olduklarından dünyaya saldırıp onu ele geçirmeye çalışıyorlardı, sonunda birlikleri diğer insanları köleleştirene dek.

İngiltere hükümeti asla bu kadar büyük zaferler peşinde değil, sonu da onlar kadar ölümcül olmayacak. İngilizler fetih ateşinin görkemli ahmaklığına kapılmıyorlar, sadece komşularının fethetmesini engelliyorlar. Sadece kendi özgürlüklerini kıskançlıkla korumuyorlar, diğer ülkelerin de özgürleşmesini istiyorlar. İngilizlerin XIV. Louis'ye çılgınca kızmalarının nedeni, sadece hırslı olması ve hiçbir çıkar sağlamayacağı halde kendilerine savaş açması.

İngilizler kesinlikle özgürlüklerini çok büyük bir bedel ödeyerek satın aldılar ve kan denizlerini zorlukla aşarak keyfi gücü o sularda boğdular. Diğer milletler de büyük facialar yaşadılar ve çok kan döktüler ama özgürlüklerini korumak için döktükleri kanlar onları daha da köleleştirdi. (...)

Fransızların İngiliz milletine yaklaştığı tek nokta, hükümdarlığı döneminde talihli olsaydı tebaasına yapacaklarını tebaasının ona yaptığı Kral I. Charles'ın öldürülmesidir. Bir yana düzenli bir savaşta yenilen, tutsak edilen, yargılanan, mahkûm olan ve Westminster Hall'da idam emir verilen, sonunda da başı kesilerek öldürülen I. Charles'ı koyun; diğer yana da din işleri memuru tarafından taç giyme töreninde zehirlenen İmparator VII. Henry'yi, bir keşiş tarafından bıçaklanan III. Henry'yi, kendisine karşı, birçoğu ger-

12 Bu pasajı Bodin'in *Devletin Altı Kitabı* adlı eseriyle (sf. 845) karşılaştırınız.

çekleştirilen ve sonuncusu hayatına mal olan otuz suikast planlanan IV. Henry'yi[13] koyun. Tüm bu namussuz çabaları koyun ve tartın.

* Voltaire, *İngilizlere Dair Mektuplar* (New York: The Collier Pres, 1910), s. 86-89

*2. Farklı hükümet tipleri nelere dayanmaktadır?**

Charles Secondat De Montesquieu

Charles Louis de Secondat, Baron de Montesquieu 1689 yılında Bordeaux, Fransa yakınlarındaki aile mülkünde doğdu ve 1755 yılında aynı yerde öldü. Mevkie bağlı bir asaleti (noblesse de robe) olan zengin bir aileden gelen Montesquieu on yıl süreyle, kendisinden önce Montaigne'in yaptığı gibi, Bordeaux Parlamentosu'ndaki en yüksek mahkemede meclis üyeliği yaptı. Ancak 1726'da makamını sattı ve Paris ile kendi şatosu arasında geçen keyifli bir emekli hayatı sürmeye başladı. Zaten taşlamaları ve tarihi yazılarıyla tanınan yazar 1748'de neredeyse hemen ünlü olan *Kanunların Ruhu* adlı eserini yayınladı. Bu eserin bölümlerinde gerçekte var olmayan bir durumu, yani İngiltere'de devlet gücünün dinden tamamen ayrılmasını övdü. Diğer bölümlerde Fransız asillerinin tarihi haklarını ve iddialarını tartıştı. Ancak burada alıntılanan bölüm yazarın asıl argümanının özünü, yani farklı politik rejim tiplerinde "kanunların ruhunun" farklılıklarından bahsetmektedir.

Üç Farklı Hükümetin Doğalarına Dair

Eğer insanlar üstün bir güç tarafından sahiplenilirse buna demokrasi denir. Bu üstün güç bir kısım insanın elinde toplanırsa buna aristokrasi denir. (...)

Bir aristokraside üstün güç belirli sayıda insanın eline teslim edilmiştir. Bu kişilere hem yasama hem de yürütme otoritesi verilmiştir; geriye kalan insanlar da onlara nazaran bir monarşide egemenin karşısındaki tebaadan farksızdır. (...)

Ara, alt ve bağlı güçler monarşi türü bir hükümetin doğasını oluştururlar, yani tek bir kişi temel yasalara göre devleti yönetir. Ara, alt ve bağlı güçler dedim. Gerçekten de monarşide hükümdar hem politik hem de sivil tüm

13 Kutsal Roma (Germen) İmparatoru II. Fredrick'in oğlu olan VII. Henry asla imparator olarak taç giymedi, sadece "Almanya Kralı" oldu. Ancak 1242'deki ölümünü çevreleyen esrarengiz koşullar göz önüne alındığında, Voltaire'in düşündüğü kişi gerçekten İmparator olan VII. Henry (ö. 1313) değil, bu Henry'dir. Fransa Kralı III. Henry 1589'da bir suikastle öldürüldü. Fransa Kralı IV. Henry ise 1610 yılında aynı biçimde öldürüldü. (y.n.)

güçlerin kaynağıdır. Bu temel kanunlar gereği gücün akacağı ara kanallar oluşur, çünkü devleti tek bir kişinin anlık ve değişken iradesi yönetirse hiçbir şey düzeltilemez ve elbette ortada temel bir kanun da kalmaz.

En doğal, ara ve alt güçler asillerin elindekilerdir. Bu bazı yönlerden monarşi için elzemdir, çünkü monarşinin düsturu "monark yoksa asil de yok" şeklinde ifade edilebilir; asil yoksa monark da yok ama despotik bir hükümdar var olabilir. (...)

Farklı Hükümetlerin Prensipleri Hakkında

Cumhuriyetçi hükümetlerin doğasının, üstün gücü ne tüm halka ne de belirli ailelere vermek olduğunu zaten gözlemledim; bir monarşide bu güce hükümdar sahip olmalıdır ama yürütme mevcut yasalara uygun olarak yapılmalıdır; despotik bir hükümette ise tek bir kişi kendi iradesine ve kaprislerine göre hükmetmelidir. Bu bana onların üç prensibini keşfetme fırsatı veriyor, çünkü bunlar doğal olarak ortaya çıkıyor. Cumhuriyetçi hükümet ile başlamalıyım; özel olarak da demokrasiyi incelemek istiyorum.

Demokrasinin Prensibi

Bir monarşiyi veya despotik bir yönetimi desteklemek için çok namuslu olmak gerekmez. İki destekten biri kanunların gücü, diğeri de prensin kolunun gücüdür; bunlar tüm devleti yönlendirmeye ve idare etmeye yeter. Ama popüler bir devlette bir kaynak daha gerekir, yani erdem. (...)

Burada açıkladığım şey konusunda tarihçiler de hemfikirdir ve bu eşyanın doğasına son derece uygundur. Çünkü bir monarşide, kanunların yürütülmesini kontrol eden kişinin kendini herkesten üstün gördüğü açıktır, bu kişi popüler hükümettekine göre daha az erdeme ihtiyaç duyar; oysa popüler hükümette kanunların yürütülmesi görevini üstlenen kişi bu kanunlara tabidir.

Şu da açıktır ki, bir monark kötü tavsiyeler veya kayıtsızlık nedeniyle, kanunun uygulanmasını zorla gerçekleştirmeyi bırakırsa bu kötülüğü kolayca düzeltebilir; sadece diğer tavsiyeleri dinlemesi ve silkelenip kayıtsızlığından sıyrılması yeterli olur. Ama popüler bir hükümette kanunlar askıya alınırsa bunun sebebi sadece cumhuriyetin yozlaşması olabilir, bu durumda devleti kurtarmak çok zordur. (...)

Erdem ortadan yok olursa, meyilli olanların zihinlerini hırs ele geçirir ve tüm halk tamahkârlaşır. Arzuların amaçları değişir; daha önceden hoşlandıkları şeylere ilgisiz kalırlar; kanunların kısıtlamaları dahilinde özgür insanlarken kanuna karşı gelme özgürlüğüne heveslenirler; her vatandaş efen-

disinden kaçmış bir köle gibi davrandığında eşitlik düsturunu acımasızlık olarak görür; eylemleri yönlendiren kuralları kısıtlama olarak adlandırır ve ihtiyata korku der. Ardından tamahkârlığın yerini kazanç konusunda açgözlülük değil, tutumluluk alır. Önceden kişilerin zenginliği kamu hazinesini oluştururken, kamu hazinesi birden bazı kişilerin babasından kalan miras gibi harcanır. Devletin mensupları memurlara karşı ayaklanır ve devletin kudreti, birkaç kişinin gücü ve birçok kişiye verilmiş bir izne dönüşür. (...)

Aristokrasinin Prensibi

Erdem, popüler bir hükümette gerekli olduğu gibi, aristokrasi için de ön şarttır. Ancak erdemin aristokrasinin de o kadar da mutlak bir ön şart olmadığı da doğrudur.

Asiller karşısında, monarkın karşısındaki tebaa gibi olan halk kendi kanunlarıyla kısıtlanır. Bu yüzden demokrasi rejimi altında yaşayan insanlara göre erdemli olmak için daha az fırsatları vardır. Ama asilleri kim kısıtlayacaktır? Kendilerinden olanlara karşı kanunları uygulayacak olanlar hemen kendilerine zarar verdiklerini fark ederler. Bu nedenle, bu grup için erdem çok önemlidir, bu hükümet biçiminin doğası bunu gerektirir.

Aristokratik bir hükümette, demokraside bulunmayan, doğal bir güç vardır. Asiller bir grup haline gelir ve ayrıcalıklarını kullanarak kendi özel çıkarları için insanları kısıtlarlar; mevcut olan yasaların uygulandığını görmek onlara yeter.

Ancak asiller grubu için insanları kısıtlamak kolay olsa da kendi kendilerini kısıtlamaları çok zordur. Bu yapının doğası böyledir; bazı kişileri kanunun gücüne tabi kılar ve aynı zamanda onlara ayrıcalık tanır.

Böylesi bir grubun kendisini kısıtlamasının yalnızca iki yolu vardır: Ya asilleri diğer insanlarla aynı düzeye getirecek ve büyük bir cumhuriyet kurmayı sağlayacak kadar yüce bir erdeme sahip olunmalıdır; ya da onları birbirlerinden en az bir düzey yukarı çıkartacak ve böylece onları koruyacak adi bir erdeme.

Bu nedenle, bu hükümetin ruhu ılımlılıktır ama kastettiğim kayıtsızlıktan ve korkaklıktan kaynaklanan bir ılımlılık değil, erdemden kaynaklanan bir ılımlılıktır.

Erdem, Monarşik Hükümetin Prensibi Değildir

Monarşilerde politika mümkün en az erdemle büyük şeyleri etki altına alır. Bu yüzden en güzel makinelerde zanaatkârlar hareketlerin, yayların ve çarkların sayısını azaltmıştır.

Devlet, ülkemize duyduğumuz sevgiden, gerçek zafer özleminden, kendini inkârdan, en değerli çıkarlarımızdan vazgeçmekten ve antik dönemden hayran olduğumuz ve gelenekler sayesinde tanıdığımız tüm diğer kahramanca erdemlerden bağımsız olarak varlığını sürdürür.

Burada kanunlar erdemlerin yerini alır; kimse kanunları istemez ama devlet onlarla ayakta kalır: burada gizlice (yani erdemli bir vatandaş tarafından fedakârca) gerçekleştirilen bir eylem hiçbir sonuç getirmez.

Doğası gereği tüm suçlar kamusal olsa da gerçekten kamusal olan suçlar ile kişisel olan suçlar arasında bir ayrım vardır; kişisel suçlara kişisel denmesinin sebebi suçun toplumdan çok kişiye zarar vermesidir.

Cumhuriyetlerde kişisel suçlar artık daha kamusaldır, çünkü kişilere zarar verdiğinden çok devletin yapısına zarar vermektedir; monarşilerde ise kamusal suçlar daha kişiseldir çünkü devletin yapısından çok kişilere zarar verir.

Şimdi söyleyeceğim şeyden kimsenin rahatsız olmamasını rica ederim; gözlemlerimin temelleri, tarihçilerin ifadeleriyle uyuşmaktadır. Erdemli hükümdarların hiç de az olmadığını biliyorum, ancak yine de bir monarşide insanların erdemli olmasının son derece zor olduğunu düşünüyorum. (...)

Ama diğer insanlar arasında tesadüfen şanssız ve dürüst biri varsa, Kardinal Richelieu.[14] kendi politik vasiyetnamesinde hükümdarı o kişiye iş vermemesi konusunda uyarmaktadır. Bu hükümetin kaynağının erdem olmadığı işte bu yüzden çok doğrudur! Erdem bu hükümette reddedilmez ancak hükümetin kaynağı erdem değildir.

Monarşik Bir Hükümette Erdem Nasıl Sağlanır

Bu konuyu bitirmemin zamanı geldi ama monarşik bir hükümete taşlama yazdığımın düşünülmesini istemem. Aman benden uzak olsun, monarşi bir kaynak istese ona bir başkası sağlanır. Monarşilerde onur, yani her kişi ve mevki hakkındaki önyargı, benim bahsetmekte olduğum politik erdemin yerine geçer ve her yerde monarşinin temsilcisidir; burada onur en görkemli eylemlerin ilham kaynağı olabilir ve kanunun gücüyle birleşince bizi hem hükümetin hem de erdemin amacına ulaştırabilir.

Bu nedenle, iyi yönetilen monarşilerde neredeyse herkes iyi birer tebaadır ama çok azı iyi insanlardır, çünkü iyi bir insan olmak için önce iyi niyet ve ülkeyi sevmek gereklidir; kendimiz için değil, toplum için.

---

14 Armand Jean du Plessis, Kardinal ve Dük Richelieu (1585-1642), XIII. Louis'nin başpapazıydı ve o dönemde Fransız politikasını aslında o yönetiyordu. (y.n.)

Monarşinin Prensibi

Monarşik bir hükümet, daha önce de gözlemlediğimiz gibi, asil soydan gelenlerde olduğu gibi seçkinlik ve rütbeler gerektirir. Onur doğası gereği terfiler ve unvanlar istediğinden, bu durum hükümete uygun biçimde yerleştirilmiştir.

Arzu, cumhuriyette tehlikelidir. Ama bir monarşide bazı iyi etkileri olabilir; hükümete can verir ve bu avantaj ile hükümete fayda sağlar; arzu hiçbir şekilde tehlikeli değildir, çünkü sürekli olarak kontrol edilebilir.

Bu tür hükümetin sistemi, tüm cisimleri merkezden iten ve yerçekimiyle kendisine çeken bir güce sahip olan evren sistemi gibidir. Onur politik varlıkların tüm parçalarını harekete geçirir ve eylemleriyle onları birbirine bağlar; bu nedenle, her birey kamunun iyiliği için çalışır ama bunu yaparken sadece kendi çıkarını düşünmektedir. (...)

Despotik Hükümetin Prensibi

Nasıl ki cumhuriyette erdem, monarşide onur gerekliyse, despotik hükümette de korku gereklidir; erdem için pek fırsat yoktur ve onur da çok tehlikelidir.

Burada hükümdarın gücünün büyüklüğü tamamen yönetimi emanet ettiği kişilere bağlıdır. Kendilerinden daha yüksek bir değer belirleme yeteneği olanlar muhtemelen karışıklık yaratırlar. Bu yüzden korku onların ruhlarını ezmelidir ve en ufak arzuyu bile yok etmelidir.

Ilımlı bir hükümet, canı istediğinde, en ufak bir tehlikeye maruz kalmadan kaynakları gevşetebilir. Bu hükümet kendisini kanunlarla ve kendi iç gücüyle destekler. Ama despotik bir hükümdar havadaki elini bir an için indirirse, güvenip görev emanet ettiği kişileri bir anda yok edemezse, her şey sona erer, çünkü bu hükümetin kaynağı olan korku artık ortada yoktur ve insanların koruyucusu ortadan kaybolmuştur.

* Montesquieu, *Kanunların Ruhu*, çeviren Thomas Nugent, New York, Hafner Publishing Company, 1949, sayfa 8, 13, 15-16, 19-27.

*3. Kanun Suçla Nasıl Mücadele Etmelidir?**

Cesare De Beccaria

Cesare Bonesana Marchese di Beccaria, 1738 yılında Milano'da doğan Kuzey İtalyalı bir asildir. Hem yazar hem de idari memur olarak kariyerinin çoğunu ekono-

mik sorunlarla ilgilenmeye ayırmıştır. Ancak politik ve sosyal problemlere de büyük bir ilgi duymuştur. 1764 yılında *Suçlara ve Cezalara Dair* adıyla yayınlanan küçük kitabı bir yıl içinde birkaç baskı yapmış, kısa zamanda yirmiden fazla dile çevrilmiştir. Beccaria'nın 1794 yılındaki ölümü İtalya'daki en büyük Aydınlanma figürü sayıldığı için büyük üzüntüye neden olmuştur.

Cezalandırma Hakkına Dair

Mutlak bir zorunluluktan kaynaklanmayan tüm cezalar, der büyük Montesquieu, tirancadır. Bundan daha genel bir önerme yaratılabilir. Bir kişinin diğeri üzerindeki her türlü otorite eylemi, mutlak bir gereklilik mevcut değilse, tirancadır. Egemenlerin suçları cezalandırmasının temeli de budur; yani kendisine emanet edilen kamu özgürlüğünü bireylerin gasp teşebbüslerinden korumak gerekliliği cezalandırmanın temelidir; egemen tarafından korunan özgürlük ne kadar kutsal ve değerli ise, ceza da orantılı olarak adil olmalıdır. (...)

Bakınız, adalet derken bireylerin çıkarlarını bir arada tutmak için gerekli olan, mevcut olmadığında insanların asıl durum olan barbarlığa geri döneceği o bağı kastediyorum sadece. Bu bağı koruma amacını aşan bütün cezalar doğaları gereği adaletsizdir. Adalet kelimesiyle nasıl bir ilişki kuracağımızı belirlerken çok dikkatli olmalıyız, çünkü adalet fiziksel bir güç veya gerçekten mevcut olan bir varlık gibi gerçek bir fikirdir. Ben burada hiçbir şekilde Tanrı'nın adaletinden bahsetmiyorum çünkü bu farklı türde bir adalettir ve sonraki hayatta verilecek ödüllere ve cezalara atıfta bulunur.

Yukarıdaki Prensiplerin Sonuçları

Kanunlar ancak suçların cezasını belirleyebilir; ceza kanunlarını yapan otorite sadece tüm toplumu temsil eden ve sosyal anlaşma sonucunda birleşmiş bir kanun koyucu olabilir. Bu nedenle hâkimler, (toplumdan biri olduğu için) adil biçimde aynı toplumun başka bir üyesini zorlayarak yasalar tarafından belirlenmemiş bir ceza veremez. (...)

Toplumun kendisini temsil eden egemen sadece tüm üyeleri bağlayacak genel yasalar yapabilir; ancak herhangi bir bireyin sosyal anlaşmayı ihlal edip etmediği konusunda hüküm vermek veya bunun sonucunda ortaya çıkan cezayı vermek onun işi değildir. Çünkü bu durumda iki taraf ortaya çıkar; bir taraf sözleşmenin ihlal edildiğinde ısrar eden egemen tarafından temsil edilir, diğer taraf ise bunu inkâr eden, suçlanmakta olan insandır. Bu durumda bu çekişmede karar verecek üçüncü bir kişiye gerek duyulur; yani

vereceği kararın temyiz edilemediği bir hâkim gereklidir; bu karar da mevcut olgunun basit biçimde kabul veya reddedilmesinden oluşmalıdır.

Eğer cezaların ağırlığının toplumun iyiliğine ters olduğu hemen anlaşılmasa da, niyetlenilen amaca, yani suçları engellemeye uygun olmadıkları ispat edilirse, cezaların bu kadar ağır olması, aydınlanmış aklın sonucu olarak ortaya çıkan faydalı erdemlere de terstir, çünkü aydınlanmış akıl egemene (...) insanları özgürlük ve mutluluk durumunda yönetmeyi öğütler, kölelik durumunda değil. Ayrıca bu ağır cezalar adalete ve sosyal anlaşmaya da ters olur. (...)

Suçların Derecelerinin Tahmin Edilmesine Dair

Yukarıdaki düşünceler bana, suçların yalnızca topluma verdikleri zararlara göre ölçülmesi gerektiğini beyan etme yetkisi veriyor.

Dolayısıyla suçun büyüklüğünün suçu işleyen kişinin niyetine bağlı olduğunu düşünenler yanılıyor, çünkü bu nesnelerin duyulardaki fiili izlenimlerine ve zihnin olay öncesindeki niyetine dayanır; bunların ikisi de kişiden kişiye değişir, hatta aynı kişide zamana göre, fikirlerin, isteklerin ve şartların hangi sırayla geldiğine göre değişir. Buna göre sistemde her birey için özel bir kod oluşturmak yetmez, her suça göre de yeni bir ceza kanunu yazmak gerekir. İnsanlar, genelde tamamen iyi niyetlerle topluma en büyük zararları verirler ve en kötüsü, bunu en hayati hizmetlere zarar verecek biçimde yaparlar.

Bazıları da suçların toplumdaki sonuçlarına göre değil, zarar gören kişinin itibarına göre değerlendirilmesini ister. Doğru standart bu olsaydı ilahi Varlığa yönelik en ufak bir saygısızlığın bile bir monarka suikastta bulunmaktan sonsuz derecede daha ağır biçimde cezalandırılması gerekirdi.

Kısacası, diğerleri günahın büyüklüğünün cezayı ağırlaştırması gerektiğini hayal ediyordu. Ancak bu fikrin yanılgısı da insan ile insan ve insan ile Tanrı arasındaki ilişkileri biraz düşünerek bile anlaşılabilir. (...) Günahın derecesi biz fani varlıklar için girilmez olan kalplerdeki kötülüğe bağlıdır. Bu durumda günahın derecesi nasıl suçun derecesini belirleyecek bir standart olarak kabul edilebilir? Bu kabul edilseydi Tanrı affettiğinde insanlar cezalandırırdı ve Tanrı lanetlediğinde insanlar affederdi ve böylece üstün Varlığa ters düşmüş olurlardı. (...)

Cezanın Amacına Dair

Yukarıdaki düşünceler açıkça gösteriyor ki, cezaların amacı akıllı bir varlığa eziyet etmek veya zaten işlenmiş bir suçu geri almak değildir. Arzu-

lardan etkilenmekten uzak olan ve bireylerin arzularının ılımlı bir hakemi olması gereken bir politik varlığın, öfkeli bir fanatizmin veya tiranların zayıflığının vasıtaları olan eziyete ve gereksiz zalimliğe izin vermesi mümkün müdür? İşkence gören bir zavallının inlemeleri zamanı geri getirebilir mi veya işlenen suçu geri alabilir mi?

Bu nedenle, cezanın amacı suçlunun topluma daha fazla zarar vermesini engellemekten ve diğer insanları benzer suçlar işlemekten caydırmaktan başka bir şey değildir. Bu nedenle, öyle cezalar ve öyle ceza uygulamaları seçilmelidir ki, diğerlerinin zihninde en güçlü ve en kalıcı izlenimleri yaratabilsin ama suçlunun vücuduna mümkün olan en az miktarda eziyet etsin. (...)

İşkenceye Dair

Dava sürerken bir suçluya işkence etmek, birçok milletin geleneksel olarak uyguladığı bir zulümdür. Amacı ya suçu itiraf ettirmek ya da sorgulanması sırasında ortaya çıkan bazı çelişkileri açıklığa kavuşturmaktır ya da suç ortaklarını öğrenmektir ya da metafizik ve anlaşılması mümkün olmayan bir biçimde rezilliklerden arınmayı sağlamaktır veya, son olarak, suçlanmadığı ama suçlu olduğu diğer eylemlerini keşfetmektir. (...)

Cezanın politik amacı nedir? Korkutmak ve diğerlerine ibret olmasını sağlamak. Suçlu veya masum, herhangi birine gizlice işkence etmek bu amacı yerine getirir mi? Hiçbir suçun cezasız kalmaması şüphesiz önemlidir, ancak bir suçu işleyenin karanlıkta diğerlerine ibret olması faydasızdır. (...) Bu doğru olsaydı, korku veya erdemleri neticesinde kanuna saygı gösterenlerin sayısı kanunu ihlal edenlerin sayısından fazla olurdu; bu durumda masum bir insana işkence etme riski de daha büyük olurdu, çünkü büyük ihtimalle, *caeteris peribus*[15], kanunu çiğneyen birine değil, masum birine işkence edilirdi. (...)

İşkencenin diğer bir amacı da muhtemel suçluyu sorgulaması sırasında içine düşmüş olabileceği çelişkilerle uzlaşmaya zorlamaktır; sanki cezanın dehşeti, kaderinin belirsizliği, mahkemenin ciddiyeti, hâkimin azameti ve suçlananın cehaleti çelişkiler için yeterli değilmiş gibi. Asayişle ilgili bir sorun olmasa bile bu çelişkiler çok yaygındır; bir de kendisini yakınındaki tehlikeden kurtarma düşüncesiyle zihni tamamen meşgul olan bir adamın zihnindeki endişesiyle çarpmak gerekir bunların hepsini. (...)

İradenin her eylemi değişmez biçimde duyularımıza ulaşan izlenimlerin gücüyle orantılıdır. Bu durumda acının izlenimi öyle bir düzeye gelebilir ki, zihni tamamen ele geçirir, acı çeken kişiyi en kısa yoldan kendisini bu

15 "Tüm diğer şeyler sabit tutulduğunda...."

eziyetten kurtarmaya iter. Bu nedenle, cevabı ateşin veya kaynayan suyun etkisine bağlı olur, hatta kendisini masum olduğu suçlarla bile suçlayabilir. Böylece suçluyu masumdan ayırmak için kullanılan vasıtalar etkin bir şekilde aradaki farkı yok eder. Bu düşünceleri ispatlamak için işkencenin acısından suçlu olduğunu kabul eden masum kişilerden örnekler vermek gereksiz olur; her çağda, her millette bu konuda sayısız örnek bulunabilir. (...)

O zaman işkencenin sonucu bir hesaplama sorunudur ve kişinin gücüyle ve hassasiyetiyle orantılı olarak, her bireyde farklı olan kişilik yapısına dayanır; yani bu yöntemle gerçeği keşfetmek bir hâkimden çok bir matematikçinin çözebileceği bir problemdir ve bu nedenle, de şu söylenebilir: Masum birinin kaslarının gücü ve sinirlerinin hassasiyeti göz önüne alındığında, belirli bir suçu itiraf etmesi için gereken acı düzeyini bulmak gerekir.

Cezanın Ilımlılığı Hakkında

Fikirlerimin akışı beni konumdan uzaklaştırdı, açıklamalara geri dönmeliyim. Suçları etkin biçimde engellemenin yolu cezanın ağırlığından çok kesinliğidir. Bu yüzden, ılımlı kanunlar yaratmak için bir hükümdarda gerekli olan dikkat ve bir hâkimde gerekli olan ve faydalı olabilecek bir erdem olan acımasızlık birleşmelidir. Küçük cezaların kesinliği, kurtulma ümidi mevcut olan bir veya daha fazla ağır cezadan daha güçlü bir izlenim yaratacaktır, çünkü insan, doğası gereği, küçük de olsa kaçınılmaz olan kötülük ihtimalinden dehşete kapılır ama cennetin en büyük hediyesi olan ümit yüzünden kurtulma ihtimali olan daha büyük bir kötülükten korkmaz; hele de zayıflığın ve kayıtsızlığın sıklıkla sebep olduğu cezasız kalma örnekleriyle de destekleniyorsa.

Cezalar çok ağır olursa insanlar doğal olarak bu cezalardan kaçınmak için diğer suçları işlemeye yönelir. Cezalarının çok ağır olmasıyla ünlü olan ülkelerde ve dönemlerde her zaman en kanlı ve insanlık dışı eylemler gerçekleşmiş ve en zalim suçlar işlenmiştir; çünkü kanun yapıcının ve suikastçının elleri aynı vahşet ruhu tarafından yönlendirilmektedir; tahtta kölelere ve barbarlara uygulanacak en sert kanunlar belirlenir ve tebaa yenisine yer açmak için bir tiranı kurban etmeye kışkırtılır.

Ceza ne kadar zalimleşirse insanların zihinleri de, sıvıların etrafındaki diğer sularla aynı yüksekliğe gelmesi gibi sertleşir ve hissizleşir; arzuların gücü var olmaya devam eder ve zamanla işkence çarkı eskiden hapishanenin korkuttuğundan daha fazla korkutamaz insanları. Bir cezanın istenen etkiyi yaratması için olaydaki kötülüğün, suçtan beklenen iyiliği aşması gerekir (cezanın, suç olan eylemden beklenen faydadan fazla olması gerekir); cezanın kesinliği ve beklenen faydadan ne kadar yoksun olunduğunun da

hesaba katılması gerekir. Cezanın bundan daha fazla ağır olması gereksizdir ve bu yüzden tirancadır.

* Beccaria, *Suçlara ve Cezalara Dair Deneme*, Londra: E. Newberry, 1785, s. 7-12, 26-28, 43-44, 57, 59, 61-64, 98-100.

*4. Hükümet Biçimlerine Dair Deneme**

Kral II. Frederick

1712 yılında doğan II. Frederick, 1740 yılından 1786'daki ölümüne kadar Prusya Kralı'ydı ve daha o zamandan "Büyük Frederick" olarak anılıyordu. Hesapçı bir diplomat ve başarılı bir komutan olarak aslında fakir olan Kuzey Alman Krallığı'na büyük kazanımlar sağladı ve düşman koalisyonlara karşı yürütülen üç tehlikeli savaştan güven içinde çıkılmasını sağladı. Sivil yönetim konusunda da eşit derecede büyük bir üne sahipti, bürokrasiyi yorulmak bilmez bir şekilde izlemeye aldı ve kendi yoğun çalışma temposuyla onlara örnek oldu. Ancak liberal reformlar söz konusu olduğunda, aralarında bazı Fransız filozofların da bulunduğu hayranlarının sandığından çok daha az "Aydınlanmış" bir despottu. Kralın yayınlanan eserleri okunduğunda ne zaman gerçekten inandığı şeyleri, ne zaman ise kamuoyunun ondan beklediği şeyleri söylediğini bilmek pek kolay değil. Yine de hükümdarlığının geç dönemlerinde yazılan *Hükümet Biçimlerine Dair Deneme* adlı eseri bir monark olarak yaptığı icraatlarına ilişkin fiili kayıtlara gayet iyi uyuyor. Özellikle sonuç paragrafları içten inançlarını gösteriyor.

Devlet Hükümdarından Ne Talep Eder?

Kanunların korunması fikrinin insanları bir üst seçmeye götüren tek sebep olduğunu dikkatle hatırlayalım, çünkü egemen gücün gerçek kaynağı budur. Böylece atanan hükümdar, devletin ilk hizmetkârıdır. Gelişen devletler komşularından korktuklarında hükümdar halkı silahlandırmış ve vatandaşlarını savunmuştur.

İnsanlardaki genel içgüdü onları kendileri için mümkün olan en fazla mutluluğu elde etmeye yönlendirir; bu da farklı biçimlerde hükümetler kurulmasına neden olur. Bazıları kendilerini birkaç bilge kişinin kılavuzluğuna bırakarak büyük mutluluğa erişeceklerini hayal etmişlerdir; böylece aristokratik biçim ortaya çıkmıştır. Diğerleri oligarşiyi seçmiştir. Atina ve Yunan cumhuriyetlerinin çoğu demokratik bir hükümeti tercih etmiştir. Persler ve Doğu'dakiler despotizme boyun eğmiştir. Romalılar bir dönem

krallarca yönetilmiştir; ancak Tarquin'lerin[16] tiranlığından bıkan halk monarşiden aristokrasiye geçti. Daha sonra faizcilikle onları baskı altında tutan Patrician'ların (Roma'daki asil sınıf) haşinliğinden bıkan halk şehri terk etti ve Plebian'lar (Roma'daki avam halk) tarafından seçilen tribünlerin büyük güçlere karşı kendilerini savunmaları senato tarafından kabul edilene kadar Roma'ya dönmediler. Halk daha sonra kendi otoritesini neredeyse üst bir otorite haline getirdi. (...)

Ama kanun koyucular ne kadar bilge olursa olsun, ki insanları bir araya getiren ilk kişiler öyleydi, niyetleri ne kadar iyi olursa olsun, bu hükümetlerden hiçbiri mükemmel bütünlüğü sağlayamadı. Neden peki? Çünkü insanlar mükemmel değildir, bu yüzden eserleri de mükemmel değildir, çünkü bir hükümdar tarafından iş verilen vatandaşlar, kendi çıkarlarıyla körleşirler ve bu yüzden her zaman halkın iyiliği zarar görür; ve dünyada bir istikrar yoktur.

Aristokrasilerde toplumun birincil üyelerinin kendi otoritelerini kötüye kullanması başarılı ihtilallerin genel sebebidir. Roma demokrasisi bizzat insanlar tarafından yok edilmiştir. Körleşmiş Plebian kalabalıklar hırslı vatandaşlar yüzünden sömürülmüş, daha sonra da yine bu kişiler yüzünden özgürlüklerini kaybedip köleleşmişlerdir., Eğer parlamentodaki alt düzey kamara (Avam Kamarası) milletin gerçek çıkarlarını o rezil yozlaşmaya tercih etmezse, İngiltere de bundan korkmalıdır.[17] (...)

Gerçek monarşik hükümet ise, nasıl yönetildiğine bağlı olarak, tüm hükümetlerin en iyisi veya en kötüsü olabilir.

İnsanların kendileriyle eşit olan birine egemenlik hakkı vererek, bunun karşılığında belirli bazı hizmetler beklediklerini söylemiştik. Bu hizmetler kanunların korunması ve sürdürülmesini, adaletin kesin biçimde sağlanmasını, her çeşit yozlaşmanın engellenmesi için hükümdarın tüm gücünü kullanmasını ve devleti düşmanlarına karşı korumasını içerir. Tarıma gereken önemi göstermek hükümdarın görevidir; millet için yeteri kadar erzak mevcut olmasını, ticaretin ve endüstrinin teşvik edilmesini sağlamalıdır. Devletin düşmanlarının tüm eylemlerini ve tutumlarını sürekli gözlemesi gereken bir nöbetçidir. Öngörüsü ve sağduyusuyla uygun zamanlarda ittifaklar kurmalı, bu ittifaklara birliğin çıkarına uygun üyeleri kabul etmelidir.

---

16 Roma'nın İÖ Altıncı yüzyıldaki yedi efsanevi kralından ikisi bu adı taşıyordu. (ç.n.)

17 Prusya Kralı, Britanya politik kurumlarını çok iyi bilmediği halde en azından "çürümüş idari bölgeleri" bilmektedir. Avam Kamarası'na gönderilen üyeler bazen toprak sahipleri tarafından eski, artık kimsenin yaşamadığı ama parlamenter seçen bölgelerde düzenlenen ve diğer toprak sahiplerinin bira, cin ve nakit para karşılığı sağladığı bir avuç yasal seçmenin oy kullandığı gülünç ve hatta gürültülü "seçimler" ile seçiliyordu. (y.n.)

Bu kısa özette, her biri ayrı bir maddede açıklanmayı hak eden bilginin çeşitli alanlarının farkına varılması gerekir. Bunlara ayrıca, hükümdarın yönetmekle sorumlu olduğu ülkenin durumu hakkında yapılan derinlemesine araştırmalar ve milletin dehası konusunda tam bir bilgi de eklenmelidir; çünkü bilgisizlik nedeniyle günah işleyen hükümdar en az kötülük yüzünden günah işleyen kadar suçludur; bu suçların ilki tembellik, ikincisi ise habis bir kalbe sahip olmaktır ama toplumda neden olduğu kötülük aynıdır.

Dolayısıyla prenslere ve monarklara, ceza almadan sefahate ve şehvete kapılmaları için üstün bir otorite verilmemiştir. Vatandaşlar tarafından yüksek bir seviyeye getirilmelerinin nedeni, gururlarını gösterişli biçimde sergilemek ve toplumsal görgüyü, fakirliği ve perişanlığı hor görerek aşağılamak değildir. Hükümet onlara bir sürü işe yaramaz, tembellikleriyle her türlü kötülüğe sebep olan adamlarla çevrelerini doldurmaları için emanet edilmemiştir.

Monarşik hükümetin kötü yönetilmesinin çeşitli sebepleri vardır ve bunların hepsinin kaynağı egemenin kişiliğidir. Bu yüzden kadınlara tutkun olan bir hükümdar kendini kadınlar tarafından yönetilmekte bulur ve onun zihnindeki üstün yerlerini bilen gözdeleri adaletsizliğe sebep olurlar, en kötü kişileri korur, bazı yerleri sattırır ve böylesi başka rezil eylemlere sebep olurlar. Eğer hükümdar güçsüzlüğü yüzünden devletin idaresini çıkarcı ellere, yani bakanlarına bırakırsa, bu durumda da her bir bakan farklı görüşlere sebep olduğundan genel bir plana göre hareket edilemez; yeni bakanlar, ne kadar mükemmel olursa olsun, önceden yapılmış olarak bulduğu şeyleri ziyan ederler, yeni özellikler elde etmeye çalışır ve kendi tasarılarını gerçekleştirirler, halkın iyiliğine zarar verecek olsa bile. Halefi de aynısını yapar; aynı derecede bir anlaşılma ve takdir edilme ihtiyacıyla yıkıp yok eder, tersine çevirirler; böylece orijinal şeyler yapabileceklerini düşünürler. Sürekli değişiklik ve çeşitlilik ortaya çıkar ve bu durum hiçbir planın kök salmasına izin vermez; bu yüzden de karmaşa, düzensizlik ve kötü bir idarenin sebep olduğu tüm kötülükler ortaya çıkar. Yalancıların ise bahanesi hazırdır; onlar alçaklıklarını bu sürekli değişimin arkasına saklarlar. (...)

Egemen, devletin gövdesine kopmaz bağlarla bağlıdır; bu nedenle, tebaasını etkileyen bütün kötülüklere karşı hassastır, hepsi ona da yansır; aynı şekilde insanlar da egemenin talihsizlikleri yüzünden acı çeker. Tek bir iyilik vardır, o da genel iyiliktir, devletin iyiliğidir. Eğer monark bazı bölgeleri kaybederse artık tebaasına eskisi kadar yardımcı olamaz. Eğer talihsizlik yüzünden borç altına girmişse bunları fakir vatandaşlar öder; diğer yandan, yeterince çok vatandaş yoksa ve var olanlar fakirlik tarafından eziliyorsa

egemen de kaynaksız kalır. Bunlar öyle açık ve tartışmasız gerçeklerdir ki, bu konuda daha fazla konuşmanın anlamı yok.

Bir kez daha tekrarlıyorum, egemen, devleti temsil eder; o ve insanları tek bir vücuttur ve ancak ahenk içinde birleşirlerse mutlu olabilirler. Milletin hükümdarı vücudun başı gibidir; tüm topluluk adına görmek, düşünmek ve hareket etmek, böylece mümkün olan tüm fırsatları elde etmek onun görevidir. (...)

En doğal müttefiklerin, yani en iyi müttefiklerin, çıkarları örtüşen ve sınırlar konusundaki herhangi bir anlaşmazlıkta karşı karşıya gelecek kadar yakın komşu olmayan müttefikler olduğu politikada bilinen bir gerçektir. Bazen garip tesadüfler sonucunda olağanüstü ittifaklar kurulabilir. Bugün bile birbirine rakip, hatta düşman olan milletlerin aynı sancak altında birleştiğini görebiliyoruz.[18] Ancak böylesi olaylar ender olarak ortaya çıkar ve örnek olarak kabul edilemez. Bunlar ancak geçici bağlantılardır; diğer tür ittifaklar ise bir çıkar birliğinden dolayı kurulduğundan emek harcamaya değer. Avrupa'nın bugünkü durumunda, yani tüm hükümdarların silahlandığı ve içlerinden ağır basan bazı güçlerin zayıfları ezme gücüne sahip olduğu durumda, ihtiyatlı olmak için diğer güçlerle ittifaklar kurmak gerekir; hem saldırıya uğradığında yardım almayı garantilemek hem düşmanların tehlikeli projelerini önlemek hem de yardıma koşacak böylesi müttefikler sayesinde, itiraz eden taraflara karşı haklı iddiaları devam ettirebilmek için.

Bu da yeterli değildir. Komşularımız, özellikle de düşmanlarımız arasında, bilgi toplayacak ve duyup gördüklerini sadık biçimde rapor edecek gözlere ve kulaklara ihtiyaç vardır. İnsanlar ahlaksızdır. Sürprizlerle karşılaşmamak için özel bir dikkat gösterilmelidir, çünkü insanları yıldıran ve korkutan sürprizler, gerekli hazırlıklar yapılmışsa asla ortaya çıkmazlar; bazı olayları beklemek ne kadar can sıkıcı olsa da tedbir almak için her zaman bir sebep vardır. Avrupa politikası o kadar çok yalanla doludur ki, en bilge kişiler bile sürekli tetikte olmaz ve önlem almazsa enayi durumuna düşebilir.

* *II. Frederick'in Ölümünden Sonra Basılan Eserleri*, Cilt V, *Politik, Felsefi ve Taşlama Türündeki Derlemeler*, çeviren Thomas Holcroft, Londra, G. G. J. Ve J. Robinson, 1789, s. 8-15, 17-18.

18 Frederick burada özellikle 1756 yılında gerçekleştirilen sözde Diplomatik Devrim'e atıfta bulunuyor; bu devrim sonucunda neredeyse iki yüz elli yıldır birbirine düşman olan Fransız Krallığı ve Habsburg İmparatorluğu bir ittifak oluşturmuştu. Bu müttefiklerin bir araya gelmesi, tesadüfen, aynı düşmanla, yani Frederick'in Prusya'sıyla karşı karşıya olmaları yüzünden olmuştu.

POLİTİK OTORİTENİN PROBLEMLERİ (1570 - 1815)

Fikirler tarihinin bir özelliği de insanoğlunun büyük ve zamandan bağımsız problemleri her zaman belirli bir biçimde ifade edilirken her çağda bu problemlerden bazılarının güçlü zihinleri özellikle büyülemesidir. Hıristiyan Orta Çağı sırasında teoloji "bilimlerin kraliçesi" idi. On Dokuzuncu yüzyıl ise tarihe, yeniden oluşturulmasına ve yorumlanmasına daha önce Batı düşüncesinde hiç olmadığı kadar büyük bir itibar ve popülerlik kazandırdı. Muhtemelen bizim çağımız da gelecekteki öğrenciler tarafından psikolojik ve sosyolojik açıklamaların arandığı bir dönem olarak karakterize edilecektir. Erken modern dönemde hangi araştırma alanının veya alanlarının böylesi bir konumda olduğunu sorgularsak cevap mutlaka doğa bilimlerini içerecektir. Ancak bilimsel incelemeyle birlikte mutlaka politika teorisi veya o dönemdeki adıyla politik ekonomi de zikredilmelidir.

On Altın, On Yedi ve On Sekizinci yüzyılların, sivil hükümetlerin gücüyle, görevleriyle ve sınırlarıyla bu kadar ilgilenmesinin sebeplerini tespit etmek zor değildir. Orta Çağın Ortodoks din anlayışının parçalanmasıyla politik otoritenin yaslandığı tüm bir sistem dağılmaya başlamıştı. Devletlerin hükümdarları biri seküler, diğeri dini olan ve her ikisi de Tanrı'ya hizmet etmeye ve kamu disiplinini korumaya adanmış olan o faydalı "iki kılıç" kavramını isteyerek terk etmiyordu. Roma'ya meydan okuyan Lutherci Alman prensler büyük bir zevkle kendi bölgelerindeki kiliseler üzerinde otorite sahibi olduklarını iddia ediyorlardı. Papalıktan kopan İngiliz monarşisi Anglikan piskoposluk hiyerarşisinin en tepesine oturmuştu. Fransa'da, İspanya'da ve diğer ülkelerde hükmeden Katolik aileler taht ile sunak arasında bir ittifak kurmanın yollarını arıyorlardı. Yine de düşünce adamları artan bir zorunlulukla artık değişken olan dinden bağımsız olarak devletin ve tebaanın hangi haklara sahip olduğunu sorguluyordu.

Elbette Reform hareketi tartışmanın biçimini ve içeriğini etkileyen tek faktör değildi. Kısmen dinsel karışıklığa bağlı olsa da sadece bununla açıklanamayacak olan başka bir koşul da ulus-devletin baskın güç birimi olarak ortaya çıkışıydı. Bu tipteki birkaç politik varlık, özellikle de İngiliz, Fransız ve İspanyol krallıkları Orta Çağın sonundan beri varlıklarını sürdürmekteydi. Ancak On Altıncı ve On Yedinci yüzyıllarda yeni bir dizi devletin ün kazanışına şahitlik etti; Birleşik Hollanda Valilikleri, İsveç, İsviçre ve Polonya bunlardan sadece bazılarıydı. Alman prenslikleri ve İtalyan şehirleri ulus-devletlerden daha küçük, o iri Habsburg mülkleri de ulus-devletlerden daha büyüktü. Yine de gücü temsil eden şey ulusal yönetim biçimiydi; yerel cemaatlerden ve derebeyi tımarlarından daha büyüktü ve iri bir imparatorluktan ise daha makuldü.

Dönemin üçüncü belirgin özelliği ise, feodal asalet unvanı ne olursa olsun,. münferit bireylerin devletin giderek artan iktidarına boyun eğmesiydi. Yirminci yüzyılda bile henüz hiçbir politik rejim tarafından kendi sınırları dahilinde mutlak bir güç teke-

li oluşturulamadı ama sarkaç erken modern dönem sırasında gitgide daha fazla bu yöne doğru sallanıyordu. Belirli bazı hükümdarlar için Yeni Dünya'nın keşfi benzersiz kaynaklar sağlamıştı. Pratikte tüm devletlerde bürokrasinin büyümesi, profesyonel askerlerin kullanımının artışı, hatta -hem şövalyeler hem de kalın duvarlı müstakil şatolar için öldürücü olan- barut gibi teknolojik yeniliklerin kullanılmaya başlaması iç kontrolü sıkılaştıracak vasıtalar sağlamıştı.

İlk bakışta politik bir iması olmayan bilim de hükümet sorununun acil hale gelmesine katkı sağlamaktaydı. Gelişen iletişim, daha etkili ama daha pahalı silahlar, kayıt tutmanın daha akılcı ve daha sistematik yöntemleri, tümü de devletin gücünü, tebaayı korumak veya ezmek için daha iyi donanımlı daha karmaşık hale getiriyordu. Olumlu yönden bakıldığında ise sağlık koşulları ve tıp alanındaki tedrici gelişmeler Avrupa'nın nüfusunu artırıyor, diğer yandan, teknik gelişme sadece hükümetlere değil, genel olarak toplumun çeşitli tabakalarına da maddi bir zenginlik getiriyordu. Bu nedenle, sivil yönetim konusundaki tartışmalar zorunlu olarak insan gücü de dahil olmak üzere ulusların üretici güçlerini organize etmenin en iyi yollarına ilişkin argümanları da içeriyordu.

Bazısı düzeni ve güvenliği vurgulayan, bazıları özgürlüğün altını çizen ama tümü de derin bir ciddiyet ve nadir bir belagat içeren bir dizi politik bildiri için sahne hazırdı. Çok sayıdaki ve çeşitli içeriklere sahip bu bildirilerin benzerleri, önceki çağlarda mevcut değildi. Orijinallik ve eleştiri yoğunluğu açısından da bugüne kadar bu eserlere yaklaşabilen pek az eser oldu.

D. SİYASİ OTORİTENİN SORUNLARI ÜZERİNE İKİ ŞAİR

1. Monarşiyi Büyük Yapan Şey Nedir?

William Shakespeare

William Shakespeare (1564-1616) genel olarak politika teorisyeni olarak tanınmaz ve dar anlamda düşündüğümüzde zaten öyle değildir. Ancak I. Elizabeth döneminde yaşayan aklı başında hiçbir İngiliz, İskoçya Kraliçesi Mary'nin asılması ve İspanyol donanmasının yarattığı tehdit gibi büyük olaylara tamamen kayıtsız kalamamıştır. Shakespeare'in belki de en belirgin özelliği massetme konusundaki yeteneğiydi; Rönesans düşünürlerinin politik görüşlerini neredeyse emmiş ve bunları o güçlü, dramatik hayal gücüne enerji sağlamak için kullanmıştır. Şairin neredeyse tüm eserlerinde görülen sosyal yapı, devletin gücü ve vatanseverlik hakkındaki söylevler, özellikle de On Dördüncü ve On Beşinci yüzyıl İngiliz hükümdarlarıyla ilgili "tarihi oyunları" bu yüzden Elizabeth dönemi İngiliz insanının görüşlerini yansıtır.

*Sosyal Ve Politik Düzene Dair**

(Truva'daki Yunan kuşatması kötüye giderken, hatta yarılması tehlikesi mevcutken Kral Agamemnon inatçı duvarların dışındaki ordugâhında savaş konseyini toplar. Strateji konusundaki çeşitli görüşler söylendikten sonra Yunan liderlerin en kurnaz olanları bugüne kadar neyin ters gittiğini açıklamaya başlarlar.)

Ulysses

Şu diyeceklerimden kurtulsaydık,
Troya çoktan temelinden yıkılmış,
Büyük Hektor'un kılıcı çoktan sahipsiz kalmış olurdu.
Bizde başa bağlılık, üste saygı kalmadı.
Bakın şu ovadaki Yunan çadırlarına;
Hepsi nasıl boşsa birliklerin de öyle başı boş.
Kumanda yeri bir arı kovanına benzemedikçe,
Herkes vargücünü oraya bağlamadıkça,
Nasıl bal beklenir bu petekten?
Bir yerde baş belli olmadı mı,
En değersizler değerli gibi görünür.
Gökler, yıldızlar ve bu dünya,
Büyük bir düzen içinde,
Başa, sıraya, mevkiye, yola, yordama, ölçülere, mevsimlere,
Şekillere, görevlere, geleneklere saygı gösterirler.
İşte onun için güneş, hepsinin ortasında,
Bütün ihtişamıyla tahtına oturmuştur.
Onun şifalı gözü, uğursuz yıldızların
Zararını önler ve bir kralın fermanı gibi,
Hiç şaşmadan, iyiye de kötüye de ulaşır.
Ama yıldızlar, başıboş bir kargaşalığa düştü mü,
Vebalar, belalar, kavgalar başlar:
Deniz kudurur, yeryüzü sarsılır, rüzgârlar boşanır.
Korkular, sapıtmalar, kanlı hadiseler,
Varlığın birliğini ahenkli huzurunu altüst eder,
Her şey çığırından çıkar, dağılır parçalanır,
Kökünden bozulur dünyanın düzeni,
İnsanları yükseklere ulaştıran o merdiven
Bir sarsıldı mı, iş çıkmaza girmiştir.
Başa saygı kalmazsa, topluluklar,

Mekteplerde sınıflar, şehirlerde loncalar,
Ayrı kıyılar arasında rahatça alışveriş;
Büyük evlat hakları,
Yaş, taht, taç, nam, nişan hakları,
Bütün bunlar nasıl yerli yerinde durur artık?
Saygı sıra gözetme, tellerin düzenini boz,
O zaman seyreyle gümbürtüyü!
Her şey birbirine girer;
Uslu uslu akan sular yataklarından taşar,
Cıvık çamura boğulur bu sapasağlam toprak;
Kuvvetli zayıfı ezer,
Azgın evlat babasını öldürür,
Zorbalık hakkın yerine geçer;
Daha doğrusu, adaletin uzlaştığı haklı haksız
Birbirinden ayırt edilmez olur,
Adalet namına da bir şey kalmaz.
O zaman kuvvet hırs olur, hırs da açgözlülük,
Ve bu açgözlülük, kuvvetle hırsın yardımıyla
Bir kurt gibi dünyaya saldırır, her şeyi yer yutar
Sonunda da kendini kemirir.
İşte büyük Agamemnon, düzene kıyılınca,
Ardından gelecek kargaşalık budur.
Düzen hiçe sayıldı mı, insan yükselmek istedikçe,
Her adımda geri gider
Baştaki bir alttakini saymaz olur,
Onu da bir alttaki, onu da bir alttaki;
Böylece ilk yanlış adımı atana bakarak,
Herkes kendi üstündekini horgörür;
Bu horgörme, soluk, kansız, cansız,
Bu kıskançlık illetine döner.
İşte Troya'yı ayakta tutan bizim bu illetimizdir,
Kendi kanı canı değil...
Uzun sözün kısası,
Kendi gücüyle değil, bizim zaafımızla yaşıyor Troya.

* William Shakespeare, *Troilus ve Cressida*, Perde I, Sahne III.

*Krallığa Dair**

(İrlanda'ya yaptığı bir seferden geri dönen Kral Richard, Galler kıyılarında Aumerle tarafından karşılanır ve kendisine kralın kuzeni Henry Bolingbroke'un -müstakbel Kral IV. Henry- güçlü bir isyancı ordunun başına geçtiği bildirilir. Kralın cevabı asil bir Tudor gizemi içerir.)

Kral Richard

Karamsar kuzen, bilmez misin ki,
Güneş akşam olup öbür yarımküreyi aydınlattığında,
Haydutlar ve hırsızlar ortaya çıkar,
Çekinmeden cinayet işler, soygunlar yaparlar.
Ama güneş yeryuvarlağının ardından çıkıp
Aydınlatınca mağrur çamların tepelerini
Ve suçluların barındığı tüm delikleri,
Cinayetler, ihanetler ve iğrenç günahlar,
Alınınca sırtlarından gecenin pelerini,
Çırılçıplak ortada kalır, birbirlerine bakıp ürperirler.
Aynı şekilde, biz dünyanın öbür tarafını aydınlatırken,
Gecenin keyfini çıkaran bu hırsız, bu hain Bolingbroke,
Doğudan, tahtımızda yükseldiğimizi görecek,
İhanetleri yüzünü kızartacak,
Günün aydınlığını görmeye dayanamayacak,
Günahları aklına gelip korkudan titreyecek.
Fırtınalı denizlerin tüm suları bile
Krala sürülen kutsal yağı çıkartamaz,
Hiçbir ölümlü Tanrı'nın vekilini tahttan indiremez.
Bolingbroke'un altın tacımıza kılıç çekmemesi için
Topladığı her adama karşılık Tanrı, Richard'ına cennetten
Bir kutsal melek yollayacak. Melekler savaşırsa,
Haksızlar yenik düşer, çünkü Tanrı hep haklıdan yanadır.

(Daha sonra, çok daha farklı biçimde, takipçileri tarafından terk edilen ve yenilgiyle ve esaretle yüz yüze gelen hükümdar, kralların kaderini yansıtır.)

Kral Richard

Mezarlardan, solucanlardan ve mezar taşlarından söz edelim,
Toprak kâğıdımız olsun ve yağmur gibi akıttığımız

Gözyaşlarımızla yeryüzünün bağrına acımızı yazalım.
Celladımızı seçip vasiyetlerimizi konuşalım –
Ama hayır. Ne bırakabiliriz toprağa bedenlerimizden başka?
Malımız, canımız, her şeyimiz Bolingbroke'un,
Bizim diyemiyoruz ölümden ve kemiklerimizi örtecek
Bir parçacık topraktan başka hiçbir şeye.
Tanrı aşkına hadi yere oturup
Kralların hüzünlü öykülerini anlatalım –
Nasıl azledilmiş bazıları ya da savaşta öldürülmüşler,
Nasıl bazılarına öldürdükleri kralların ruhları görünmüş,
Nasıl bazılarını karıları zehirlemiş, bazıları uykuda katledilmiş,
Hepsi de cinayete kurban gitmiş.
Çünkü ölümlü kralın tacında
Ölüm hüküm sürer; evet bu soytarı orada yaşar,
Kralın yüceliğini küçümser, onu alaya alır,
Kısa bir konuşma yapmasına,
Bir küçük sahne kral rolü oynamasına,
İnsanları korkutmasına, bakışlarıyla öldürmesine izin verir;
Sanki yaşamımızı barındıran bedenimiz
Ele geçirilmez bir kaleymiş gibi boş bir güven aşılar ona;
Böyle dalgasını geçtikten sonra bir gün gelir ve bir iğneyle
Deler duvarını şatonun, sonra – krala güle güle!
Giyin şapkalarınızı, saygı göstererek
Et ve kemikten bir faniyle alay etmeyin.
Bırakın gelenekleri, biçimciliği ve resmiyeti,
Hep yanlış tanıdınız beni.
Ben de sizin gibi ekmekle beslenirim, acıkırım,
Acı duyarım, dostlarımı özlerim.
Böyle ihtiyaçları olan birine nasıl kral diyebilirsiniz?

(II. Richard'ın halefi ve kuzeni olan IV. Henry, kendi kraliyet itibarı ve onun nasıl koruyacağı konusunda kendine özgü fikirlere sahiptir. Konuşmasında avare oğluna, müstakbel V. Henry'ye bu konuda ders vermeye çalışır.)

Kral Henry

Seni Tanrı bağışlasın! Ama Harry,
Zevklerine şaşmamak elde değil.
Atalarının uçuş yoluna tümüyle aykırı yönde kanat çırpıyorsun.

Başıboşluğun yüzünden Meclis üyeliğini kaybettin
Ve yerini kardeşin aldı.
Saray halkının ve soyumdan gelen prenslerin
Gönlünde yabancı kaldın.
Geleceğinle ilgili umutlar,
Beklentiler yıkıldı. Şimdi herkes kâhin olmuş
Düşüşünü bekliyor artık.
Eğer ben senin kadar bıraksaydım kendimi,
Âlemin diline düşseydim,
Vaktimi ayaktakımıyla geçirseydim,
Halk beni tahta çıkarır mıydı sanıyorsun?
Krala sadık kalır, beni de,
Adsız, sıradan bir insan olarak,
Sürgünde bırakırlardı.
Oysa seyrek göründüğüm için,
Ne zaman dışarı çıksam gözler bana dönerdi;
Kuyrukluyıldız görmüş gibi,
Herkes çocuklarına beni gösterirdi:
"İşte bu o," derlerdi; bir kısmı da,
"Hangi, hangisi Bolingbroke?" diye sorardı.
Böylece, Tanrı katındanmış gibi bir tavır takındım
Ve öyle alçakgönüllü bir kimliğe büründüm ki
İnsanların gönüllerinden sadakat,
Dudaklarından, taçlı kralın önünde bile,
Beni selamlayan çığlık ve haykırışlar kopardım.
Kendimi hep böyle canlı ve diri tuttum.
Varlığım, bir piskopos kaftanı gibi,
Her görüldüğünde hayranlık uyandırdı.
Ortaya çıkışlarım seyrek fakat görkemli olurdu.

* William Shakespeare, *II. Richard*, Perde III, Sahne 2; *IV. Henry*, Bölüm I, Perde III, Sahne 2.

*Zafer Ve Vatanseverliğe Dair**

Tahta çıktıktan sonra, Kral IV. Henry'nin haylaz oğlu Britanya'nın tarihindeki en büyük askeri kahramanlardan biri haline gelir. 1415'te küçük bir orduyla Manş Denizi'ni geçerek Agincourt'ta Fransızlara karşı ezici bir zafer kazanır. Seçilen aşağıdaki bölümde Shakespeare izleyicileri savaşın arifesinde İngilizlerin ordugahına götürür ve kralın, ordularının çok zayıf olmasından dolayı korkan yardımcılarına cevabını gösterir.

Wastemoreland Kontu

Ah, şimdi yanımızda, İngiltere'de
İşsiz bekleyen erlerden on bin kadarı
Yanımızda olsaydı!

V. Henry

Kimdi bu dileği dile getiren?
Kuzenim Wastemoreland mıydı? Hayır sevgili kuzen,
Eğer kaderimizde ölmek varsa, ülkemize yeterli
Kaybı verdirmiş olacağız ama eğer sağ kalırsak
Bu onuru az sayıda kişi ile paylaşmış olacağız.[19]
Tanrı aşkına. Ne olur, bir er daha isteme.
Tanrı bilir, ben ne altına düşkünüm
Ne de birinin benden yemesine aldırırım.
Başkaları giysilerime sahip çıksa da aldırmam
Böyle gösterişe benim içimde yer yoktur.
Ama onur için kıskançlık duymak eğer
Bir suç sayılırsa, ben yaşayanların arasında
En büyük suçlu sayılırım. Hayır, sevgili
Kuzen, İngiltere'den tek kişi isteme. Tanrı bize
Huzur versin. Böylesine bir onurdan
Bir tek kişinin bile fazla pay almasını istemem.
Bu benim umudumdur. Hayır, bir kişi bile isteme!
Aksine Wastemoreland, Tanrı'dan niyaz etmelisin!
Bu savaşa yüreği yetmeyen varsa, hemen
Ayrılsın aramızdan. Ona geçit hakkı verilmelidir.
Yol hakkı olarak cebine altın da koyulmalıdır.
Bizimle birlikte ölüme gitmek istemeyen
Birisinin yanında ölmeye razı olamayız.
Bugün Crispian Yortusu günüdür,
Bugünü yaşayıp da yurda sağ dönecekler
Bugünü her zaman ayakta karşılayacaktır
Ve Crispian adı ile gurur duyacaklardır.
Bugüne tanık olup yaşlanacak kimseler
Her yıl bugün daha olmadan dostlarına
"Yarın Aziz Crispian günü," diye seslenecek

19 Shakespeare'in burada V. Henry'ye atfettiği görüşü *Roland'ın Şarkısı* ile karşılaştırınız (sf. 299).

Ardından gömleğini çıkartıp yara izlerini gösterecek!
Yaşlılar geçmişi unutur. Her şey unutulabilir.
Ama bugün gösterdikleri kahramanlıkları
Her zaman gururla anımsayacaklardır. Ve adlarımız
Her evde, dillerin pelesengi olacaktır:
Kral Harry, Bedford ve Exeter,
Warwick, Talbot, Salisbury ve Gloucester,
Taşan kadehlerle hep yeniden anılacaklardır.
Her iyi adam bu öyküyü oğluna aktaracak
Ve Aziz Crispian Yortusu dünyanın sonuna dek
Hiçbir zaman anılmadan geçilmeyecektir.
Ve bizler de birlikte anılacağız –
Biz, birkaç kişi, biz mutlu kişiler, biz kardeşler
Zira bugün savaşta yanımda kanını akıtacaklar
Ne kadar kötü kişi bile olsalar, kardeşim olacaklardır
Bugün onların durumunu düzeltecektir;
Ve şimdi İngiltere'de yataklarında olan beyzadeler
Burada bulunmadıkları için talihlerine küseceklerdir
Ve Aziz Crispian gününde bizimle savaştıklarını
Dile getirenlerin yanında erkekliklerinden utanacaklardır.

* William Shakespeare, V. Henry, Perde IV, Sahne III.

2. Hangi Kitaplar Yasaklanmalıdır?

John Milton (1608-1674), İngiltere'nin epik şairidir. Ayrıca kendi yüzyılının en önemli politik sözcülerinden biridir. Cambridge'de eğitim almış ve diğer kıtalara seyahat etmiş olduğundan Kral I. Charles'a karşı parlamentonun ve Püriten asilerin davasını temsil edecek üstün bir donanıma sahip olmuştur. Savaşırken silah olarak basılı kelimeleri tercih ettiğinden yayınları düzenleyen kanunlar Milton için can alıcı bir öneme sahiptir. Yazılı fikirlerin genel olarak düzenlenmesi yönündeki yüz yıllık arkaplana rağmen, isyanın başlangıcı basın özgürlüğü yönünde coşkun bir karşı çıkışa şahit olmuştur. Ancak 1643 Haziranı'nda parlamentonun kendisi kitaplar ve gazeteleri sıkı bir sansür getiren bir kanun çıkartmıştır. Ertesi yıl resmi izin alınmadan çıkartılan *Areopagitica* adlı kitapçık, John Milton'un İngiltere Parlamentosu'na hitaben yaptığı, lisans almadan basma özgürlüğü konulu konuşmayı içerir. Kitabın başlığı antik Atina'daki büyük konseye, Areopagus'a iltifat eden bir atıftır, ancak denemenin içeriği hem Lordlar hem de Avam Kamarası üyelerini kargaşaya sürüklemiştir.

*Areopagitica**

John Milton

İngiltere Parlamentosu'na:

"Gerçek özgürlük odur ki, özgür doğmuş insanlar,
Halka öğüt vermek için konuşabilmeli özgürce,
Bunu yapabilen ve yapmak isteyen büyük övgüleri hak eder;
Ne yapabilen, ne de yapmak isteyen korur sessizliğini:
Böylesi bir devletten daha adili var mıdır?"

Euripides

Kiliseyle birlikte devletin en büyük kaygısı, tıpkı insanlar gibi, kitapların da kendilerini kötülemesini ihtiyatlı biçimde izlemek ve sonrasında onları suçlu bulup toplatmak, suçluları hapsetmek ve en sert biçimde adalete teslim etmektir, bunu inkâr etmiyorum; kitaplar, tamamen ölü şeyler değildir, kendileri de bir semeresi oldukları o ruh kadar faal bir hayat özüne sahiptir; hayır, kendilerini besleyen o canlı zekânın en saf etkisini ve özetini sanki küçük bir şişedeymiş gibi saklayıp koruyorlar. Kitapların o efsanevi ejderha dişleri kadar canlı ve onlar kadar çok bereketli olduğunu biliyorum; oraya buraya saçıldıklarında, silahlı adamların boy verme ihtimali söz konusu. Ancak, diğer yandan, ihtiyatlı olunmadığı takdirde, bir kitabı öldürmek, bir adamı öldürmekle eşdeğer sayılır; bir insanı öldüren akıllı bir yaratığı, Tanrı'nın suretini öldürmüş olur ama iyi bir kitabı öldüren aklın kendisini, Tanrı'nın görünen suretini öldürmüş olur. Yaşayan insanların çoğu dünya için bir yüktür ama iyi bir kitap, bu hayatın ötesinde başka bir hayat amacıyla mumyalanmış asil bir ruhun hayat veren değerli kanıdır.... Bu nedenle, halkın içindeki insanların yaşayan emeklerini neyle suçlayacağımızı belirlerken ve insanların kitaplarda korunan, saklanan deneyimlerle dolu hayatlarını ortaya dökerken, temkinli hareket etmemiz gerekir; zira bu yüzden bazen bir cinayetin işlenebileceğini, belki şehit verileceğini görmekteyiz, hatta bu zannı genişletecek olursak, bir tür katliam olabilir. Bu katliamda, infaz, sadece esaslı bir hayatı katletmekle kalmaz, semavi ve beşinci duyuya, yani bizzat aklın kendisine de bir darbe vurur; tek bir hayatı değil ölümsüzlüğü katleder. (...)

Bu vasıtayla günahı kovabileceğimizi düşünelim; günahı ne kadar kovarsak erdemi de o kadar kovacağımızı görürüz, çünkü ikisinin de meselesi aynıdır bu meseleyi ortadan kaldırırsak her ikisini de ortadan kaldırırız. Bu durum ölçülü, adil ve ılımlı biçimde hükmetmesine rağmen, önümüze tüm

arzulanabilir şeyleri süren ve bize tüm sınırların ve doyumların ötesine geçebilecek bir zihin bahşeden Tanrı'nın yüksek takdirini haklı çıkarır. Öyleyse neden erdemleri sınamak ve gerçeği ortaya çıkarmak için kitapların bize özgürce sunduğu vasıtaları kısaltıp sınırlandırarak, Tanrı'nın ve doğanın tutumuna tamamen zıt bir biçimde davranalım? (...)

Son olarak, eğitimli kişilerin ve eğitim almakta olanların başına musallat ettiği o büyük manevi yıkıntının ve hakaretin yarattığı açık zararı iyileştiremez. (...) Eğer bu yüzden, parayla çalışan ve öğreniyormuş gibi yapan güruhun değil ama çalışmak için doğduğu ve kendisi için öğrenmeyi istediği açık olan, para için veya başka bir amaç için değil, Tanrı'ya ve gerçeğe hizmet için ve belki biraz da kalıcı bir şöhret ve Tanrı ve iyi insanlar tarafından, yayımlanan eserleri insanlığın durumunu iyileştirecek olanların ödülü olarak sunulacak sürekli bir övgü istediği için öğrenmek isteyen, özgür ve becerikli kişilerin eğitim görmesinin engellenmesine tamamen ve tedirgin biçimde isteksiz olursanız biliniz ki, eğitimli olduğu herkesçe bilinen ve şimdiye dek bir kabahat işlememiş birinin dürüstlüğüne ve hükümlerine güvenmeyerek bir vasi ve müfettiş olmadan zihnindekileri bastıramayacağını söylerseniz, bir hizip veya yolsuzluk amacıyla yola çıkmadığı sürece, özgür ve bilgili bir ruhta yaratılabilecek en büyük gücenmeye neden olur ve ona en büyük hakareti etmiş olursunuz. (...)

Hiziplerden ve mezheplerden sürekli şikâyet eden ve düsturlarından farklı düşünen kişilerin varlığını bir faciaymış gibi gösterenler olacaktır. (...) Onlar asıl sorun çıkarıcılardır ve birliği bölenlerdir; kendileri görevlerini ihmal eder ve başkalarının da gerçeğin gövdesinin ihtiyaç duyduğu, ondan ayrılmış parçaları birleştirmesine izin vermezler. (...)

İngiltere'nin Lordları ve Avam Kamarası Üyeleri! Nasıl bir milleti yönetmekte olduğunuzu düşünün: Yavaş ve donuk değil, hızlı, yetenekli ve keskin bir ruha sahiptir bu insanlar; icatlar yapmaya hazır, söylevler karşısında kurnaz ve dayanıklıdırlar ve insan kapasitesinin erişebileceği en yüksek noktadan hiç de aşağıda değildirler. (...)

Bu durumda ne yapmanız gerekir, bu çiçek açan bilgi ekinlerini, bu şehirde ortaya çıkmış olan ve her gün yeniden parlayan ışıkları önleyecek misiniz? O zengin kıyafetlerin içindekilerin izin verdiğinden başka şey bilemeyip zihinlerimiz yeniden açlıkla karşı karşıya kalsın diye bu ekinlerin ve ışıkların üzerine yirmi spekülatörden[20] oluşan bir oligarşi mi yerleştireceksiniz? Bana inanın Lordlar ve Vekiller! Böylesi bir baskı kurulmasını öğüt verenler sizi baskı altına almak kadar kötü bir iş yapmış olur; neden böyle

20 Parlamento tarafından ön sansür için seçilen grup. (ç.n.)

olduğunu hemen anlatacağım. Bu özgürce ve özgürce okuma meselesinin doğuran dolaysız nedenleri bilmek için sizin ılımlı ve özgür ve insancıl hükümetinizden daha doğru bir seçim yapılamazdı; siz Lordlarım ve Vekillerimin yiğitçe ve mutlu edici öğütlerini bize sağlayan şey hürriyettir; hürriyet bütün büyük anlayışların yardımcısıdır; bize politik haklarımızı veren ve anlayış kapasitemizi artırıp yükselten şey hürriyettir. Artık kendinizi, gerçek hürriyetin kurucularını ve âşıklarını hürriyetten mahrum etmeden bizi daha az yetenekli, daha az bilgili, doğruyu takip etme konusunda daha az istekli yapamazsınız. Yeniden bizi bulduğunuz gibi cahil, hayvansı, biçimci ve köleler gibi olabiliriz ama bunun için önce siz, bizi kendisinden kurtardığınız kişiler gibi baskıcı, keyfi hareket eden ve tiranca hükmeden kişiler olmalısınız. (...) Adil dokunulmazlıkları savunmayı ayıplamasam da aslında kendi huzurumu tercih ederim, keşke tüm mesele bu olsaydı. Bana bütün hürriyetlerden önce bilme, ifade etme ve vicdanıma uygun biçimde özgürce tartışma hakkı veriniz.

* John Milton, *Areopagitica ve Diğer Yazıları,* New York: Book League of America, 1929, s. 8-9, 30-31, 34-35, 50-51, 57-58.

IV
BİR KAMU MESELESİ OLARAK EKONOMİ

A. BİR MİLLET GÜCÜNÜ VE ZENGİNLİĞİNİ NASIL ARTIRABİLİR?

Antoine de Montchretien, 1575 yılında Kuzey Fransa'da doğdu. Düellolar, İngiltere'ye sürülmek, oyun yazarlığı ve çelik imalatı gibi deneyimleri de dahil olmak üzere, pek çok macerayla geçen hayatı, 1621'de Normandiya'da isyancı Huguenot'lara savaşırken öldürülmesiyle sona ermiştir. 1615 yılında basılmış olan *Politik Ekonomi Risalesi*, Montchretien'in bazı fikirlerini İngiltere'den aldığını açıkça yansıtsa da, diğerleri Bodin'in de dahil olduğu çeşitli On Altıncı yüzyıl Fransız ekonomistlerinin düşüncelerini yansıtmaktadır. Kaynakları ne olursa olsun, yazarın ilgilendiği esas konu Fransa'nın fiili durumu ve Din Savaşları bittiğinde karşılaşacağı problemler ve fırsatlardır. Uzun yıllar unutulmuş olan bu eser, şimdilerde "merkantilist" düşüncenin erken dönemdeki önemli bir anlatımı olarak kabul edilmektedir.

*1. Politik Ekonomi Risalesi**

Antoine De Montchre

Krala ve Kraliçeye [Anneye]:[1] Mekanik Sanatların ve
İmalatın Düzenlenmesinin Faydaları Hakkında

Bir devletin yönetmesi gerekenlerin temel hedefi devletin mutluluğu, büyümesi ve zenginleşmesi olmalıdır. (...)

Devletiniz üç temel parçadan (yani düzenden veya mertebeden) oluşmaktadır; dini, asiller ve halk. Adalet (...) ise (yargısal uzmanlık alanı) bu üçünü birbirine bağlayan ve birleştiren çimento ve macundur. Siz Majes-

1 Genç Fransa Kralı XIII. Louis ve annesi Marie de Medici (IV. Henry'nin dul eşi). (ç.n.)

telerine sunmuş olduğum bu risale ilk ikisiyle (düzenle) ilgili olmadığı gibi bununla da ilgili değildir. Bu meseleler hassastır ve sizin ele almanız gerekir. Bunlar içinde, özellikle de görünüşte en çok ihmal edilen ama nasıl evrenin düzeninde dünya bir kaideyse ve diğer öğelerin merkeziyse diğer düzenlerin temeli olduğu için çok önemli olan, sonuncusu bizi çok ilgilendiriyor. (...) Bu nedenle, devletin asıl kütlesini oluşturan gövde olmadan kütlenin geri kalanının uzun süre biçimini koruyarak dayanamayacağını ve uyumsuzluğun bir kaos yaratacağını söylemek yanlış olmaz.

Üçüncü düzen üç tür insandan oluşur: işçiler, zanaatkârlar ve tüccarlar. (...) Mekanik sanatların, erdemleriyle orantılı olarak, sosyal sanatları aydınlatan değerlere sahip olduğuna dair örnekler ve portreler mevcut. (...) Bunlar aynı kaynaktan fışkıran derelerdir ve insan hayatının ihtiyaçlarına göre farklı kollara ayrılırlar. (...)

Platon bu nedenle, bazı insanların hükmetmeye ve bazılarının da itaat etmeye, bazılarının edebiyata ve bazılarının da tarıma, ticarete, sosyal sanatlara ve mekanik işlere uygun olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu insanları, insanların doğal özellikleriyle ilişkilendirdiği metallerle adlandırır ve birbirinden ayırır; böylece daha çok altına eğilim gösterenler en rafine yaşam biçimine eğilimlidir, demire eğilim gösterenler ise zor ve çalışma gerektiren işleri becerebilirler ve bu böyle gider. (...)

İyi bir politik yönetim tüm devlet kütlesinin genel sağlığına bağlıdır ve bu yüzden her bir üyenin doğru biçimde görevlere paylaştırılması gerekir; en mütevazı üyeler en asillerden, gizli olanlar açık olanlardan daha az önemli değildir, çünkü diğerlerine hizmet etmekle yükümlü olanların yaptıkları işler diğer işlerin devamı ve korunması için en çok gerekli olan şeylerdir. Politika yapıcıların en çok taklit etmesi gereken doğanın, nasıl vücudumuzun tüm organlarına ihtiyaçları olan besini uygun bir oranda dağıttığına ve (organlardan) biri ihtiyaçlarına eşit derecede besin alamadığında organın nasıl köreldiğine ve büzüştüğüne ve bu organın bir arada duran varlığımızı nasıl ayrıştırdığına dikkat etmeliyiz.

Bu ciddi kaygıların, siz Majestelerini devletin en büyük kısmını oluşturan halkla daha özenli ilgilenmesini sağlayacağını düşünüyorum. (...) Tanrı sizi halkın ihtiyaçlarını öngörmeniz ve onların güvenliğini sağlamanız için kendi yardımcıları olarak belirlemiştir. O'nun o iyilik kutusundan bizlere verebileceği tüm ihsanların bazılarını dağıtmak ve diğerlerini korumak sizin görevinizdir. (...)

Sizin devrinizin büyük bir görkeme sahip olması ve insanların servetlerini artırmak için gerekenleri üç temel önleme indirgeyebiliriz: Şu sıralar revaçta olan veya gelecekte revaçta olacak sanatların ve zanaatların düzen-

lenmesi ve artırılması, gözlerimiz önünde yok olup giden denizciliğin korunması, (...) bu krallıkta her geçen gün daha da azalan ticaretin yeniden oluşturulması. (...) Ama şu anda son maddeyi ve denizciliği bir kenara koyup ilk maddenin üzerinde durmak istiyorum, bu risalenin birincil amacı da budur. (...)

İyi ve ünlü zanaatkârlar bu ülke için çok faydalıdırlar, hatta şunu söylemeye cüret edeceğim: Onurlandırılmaları gereklidir ve bunu hak etmişlerdir. Bu nedenle, hükümetin onların korunması ve işlerine devam edebilmeleri için büyük özen göstermesi gerekir. Hipokrat'ın bir zamanlar tıp için söylediği şey, tüm zanaatlar için söylenebilir: "Sanat uzun, yaşam kısa ve deney zor." (Zanaatkârların) farklı ve çeşitli işlerini gözlemlemeye zaman ayıran bir insan bunun doğru olduğunu bilir. Bilgi terin içindedir ve iyi işler yapma becerisi de sürekli pratik yapmayı gerektirir. Bir evi, araziyi, bir elbiseyi para vererek satın alabilirsiniz ama bir zanaatı ancak zamanla elde edersiniz. Bu nedenle, bu krallıkta hangi akla hizmetle bir kişinin bir miktar para vererek, üç veya dördü gerekirken tek bir başyapıt üretmeden, hatta çoğunlukla çırak olarak bile çalışmadan, istediği zanaat alanında çalışmasına izin veren bir tescil mektubu alabildiğine şaşıyorum.[2]

Majesteleri cehalet, tembellik, ve eğitim konusunda kayıtsızlık yüzünden ortaya çıkan bu suiistimali hemen sonsuza dek durdurmalıdır. Her şey parayla yapılabilecekse kazanılan ustalığın ne değeri var? (...)

Yabancıların bizi geçmesinin sebebi budur. Bu yüzden zaman geçtikçe hükümlerimizin sağlamlığını bizim zararımıza yıkmışlardır. Böylece bir zamanlar bütün kârımızı sağladığımız kaynakları değiştirdiler ve kendilerine döndürdüler ve eğer kamu pınarlarının koruyucuları gerekli adımları atmazlarsa kısa süre sonra tamamen susuz kalacağız. Elimize sadece hendeklerdeki su kaldı ve o da tükenmek üzere. Tamamen kuruduğunda başkalarının kuyularından su içmek zorunda kalacağız. Bu durumda da susuzluğumuzu hastalık bulaştıran, çamurlu sularla gidermemiz gerekecek. Bilge miyiz? Evimizde böyle canlı pınarlar var, eğer hepsiyle ilgilensek ve onları temiz tutsak, sahiplerinin ancak kendileri ihtiyaç duymadığında kullanmamıza izin vereceği kokulu ve pis sarnıçların sularına niye ihtiyacımız olsun? İhtiyaçları yokken verdikleri su için bile bizden haraç isteyecekler. "Ama onlardan almanın masrafı çok düşük, neden kendim çalışayım?" Bu bahanede korkaklık mı, tembellik mi ağır basıyor?

2 Böylesi bir "lettre de maitrise" kraldan satın alınabiliyordu ve satın alan kişiye, ilgili lonca tarafından belirlenen gereklilikleri yerine getirmeden ve testleri geçmeden usta zanaatkâr sıfatını elde etmesini sağlıyordu. (ç.n.)

Ticarete Dair

Önceki bölümde üretimle ilgilendiğimiz için, ticaretten bahsedeceğim aşağıdaki bölüme geçmeden önce her ikisinin de düzenlenmesine ve yönetilmesine dair bazı itirazlara kısaca cevap vermek isterim. Çünkü her ikisindeki prensipler de ortak olduğundan muhalif düşünceleri ayırmak da zordur. İlk soru şudur: Eğer Fransa ihtiyacı olan her şeyi üretirse insanlar arası ticaret ne olacak? Dış ticari ilişkiler ve sözleşmelerden geriye ne kalacak? "Ama," diyebilirsiniz, en sert biçimde ifade ederek, "ittifakları dağıtılacak mı?" Onlar olmadan yaşayamayacağımız komşularımızı üzersek veya korkutursak onların nefretlerini üzerimize çekmiş, devlet için sakıncalı bir tartışma başlatmış olmaz mıyız? Bu noktada tatmin edici cevaplar vermek gerekir.

İlk olarak Majestelerine şunu bildirmek isterim. Milletler arası ticaretin sebebi, bazı insanların başka şeylere de ihtiyaç duymasıdır, çünkü farklı bölgelerde insan yaşamının gerektirdiği mallar farklıdır. (...) Tek kelimeyle şunu kabul edelim: Hammadde ticaretinin bolca ve kolayca yapılmasına izin verilmelidir. Böylece bir insanın diğerine destek olması mümkün kılınır. Örneğin eğer İngiltere'de kurşun varsa ve bizde yoksa, bizim de onların çok sevdiği bir şarabımız varsa, bunları değiş-tokuş etmeye değmez mi?

Paranın savaşın güç kaynağı olduğunu ilk söyleyen kişi yanılmamıştır; çünkü sadece para değil, iyi askerler de mutlaka gerekli olsa da (...) yüzlerce yılda edinilen deneyimler göstermiştir ki her zaman temel kaynak paradır.... Altın her zaman demirden daha güçlü görülmüştür. (...) Bu yüzden saldırabilecek veya saldırıya uğrayabilecek her büyük devlette insanlar altın toplamak için gerekli her yola izin vermiş ve tüm yolları denenmiştir. İnsan olmadan savaş yürütmek olanaksızdır, para olmadan da insanları tutmak mümkün değildir, vergi koymadan maaşlar ödenemez, ticaret olmadan vergiler artmaz. Bu nedenle, politik eylemlerin önemli bir bölümünü oluşturan ticaret arayışı, zaferle ve güçle kutsanmış tüm insanlar tarafından uygulanan ve güç ve genişleme arayanlar tarafından bile çok daha özenle korunmuş bir faaliyettir. Aynı zamanda kendini ve kendinden sonrakileri zenginleştirmenin, sonra da zenginlik yoluyla onur ve otorite kazanmanın en hızlı yoludur.

Atalarımızın karşısındaki Ceneviz ve Venedik gibi, bizim gözlerimizin önündeki Hollanda bunun en iyi örneği ve kanıtıdır. Bu ülkenin (Hollanda) bir endüstri mucizesi olduğuna şüphe yoktur. (...) Bu kadar kısa sürede bu kadar büyük başarı kazanmış başka devlet yoktur; böylesi zayıf ve muğlak başlangıçlar bu kadar yüceltilmemiş, bu kadar bariz ve ani gelişme sağlamamıştır. Roma neredeyse üç yüz yıl kendi bölgesinden dışarı çıkmaya cü-

ret edememiştir; oysa (Hollanda) yirmi beş yılda adını ve gücünü Çin'de bile duyurmuştur. Gökyüzünün altındaki en barbar halklarla bile irtibatları vardır. Dünyanın onları tanımayacak kadar uzak bir noktası yoktur, onların keşfetmediği gizli bir nokta kalmamıştır. Onlar denizler üzerinden tüm karalara ulaşırlar. Bu mucize aslında bizim tembelliğimize ders olmalıdır -korkaklığımız diyemiyorum çünkü Fransız milletinin çok cesur olduğunu biliyorum. Kendi sahibine bile bir rüyada kazanılmış gibi gelmekte olan bu kadar büyük ve bu kadar kısa sürede elde edilen bu zenginlik, bizim ilgisizliğimizin işaretidir- endüstrimizin zayıflığı dersem, yanlış bir şey söylemiş olurum, çünkü bugün hiçbir millet ne denizde ne de karada bizim dengimiz değildir. Bu durumda hayranlıkla büyülenmiş olan ben düşüncelerimi topladığımda nasıl bir sonuç çıkarıyorum? Sonuç şudur: Yüzyıllar sonunda (Hollanda) geçmişteki tüm deneyimlerin avantajını kullanıyor ve diğerlerinin geleceğe dair umutlarını kırmaya çalışıyor; Fransızların çalışkanlığı ile İngilizlerin tutumluluğunu birleştiriyor; büyümesini engelleyebilecek ve gelişmesini yavaşlatabilecek bir Roma olmadığından, Kartaca gibi davranıyor. (...)

Eğer tek bir yüzyıl bile başarılı girişimlerin gerçekleştirilmesi için büyük fırsatlar getirdiyse, o da içinde yaşadığımız yüzyıldır. Eğer Fransa tek bir defa bile hükümdarına iyi hizmet edecek bir durumda ve konumda olduysa, o defa bu defadır, şu andır.... Şimdi Fransa'nın gözü açılmış ve Tanrı'ya şükür artık kılıcının çeliğine kendi kanında su vermiyorken[3], kendisini uzun süre büyüleyen ve aklını karıştıran cazibe sözcükleri tükenmişken biri onunla iyi ve dürüst biçimde konuşmalı, onu tüm iç kargaşalardan uzaklaştırmalıdır. Çünkü onu ağır bir uykuyla durgunlaştırmak ona kötülük yapmaktır.

* Antoine de Montchretien, *Traicte de l'oeconomie politique*, editör Theophile Funck-Brentano, Paris: Plon, 1889, s.12-14, 18-19, 108-111, 129-131, 141-143, 298-299.

*2. Milletlerin Zenginliği**

Adam Smith

Adam Smith de (1723-1790) Hume gibi İskoçya'da doğdu. Glasgow ve Oxford üniversitelerinde iyi bir eğitim aldıktan sonra önce mantık, sonra da ahlak felsefesi konularında Glasgow Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Ama 1760'larda esas olarak ekonomi ile ilgilenmeye başladı, bu alandaki çağdaş teorisyenlerin yazılarını

3 Montchretien burada 1562'den 1598'e kadar aralıklı olarak süren Fransız Din Savaşlarına atıfta bulunuyor.

inceledi. Özellikle Fransa'dan *Ansiklopedi*'yi okuyarak hakkında çok şey öğrendi ve eski merkantilist doktrinlere düşman olan ünlü fizyokratlar grubunun yazdıklarını inceledi. Smith'in *Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Sebepleri Üzerine Bir Araştırma* adlı eseri 1776'da basıldı ve "klasik" ekonomistlerin İncil'i haline geldi; ayrıca şimdiye kadar basılan kitapların en etkililerinden biri oldu.

İşbölümü Üzerine

Emeğin üretici güçlerindeki en büyük gelişmenin ve bir yerde, emeğin yönetiminde ya da kullanılmasında gösterilen ustalığın, el yatkınlığının ve kavrayışın çoğu, anlaşılan işbölümünden ileri gelmiştir.

İşbölümünün, topluluğun genel çalışması üzerindeki etkileri, belirli birkaç sanayi mamulü üzerinde kendini nasıl gösterdiği gözden geçirilirse, daha kolaylıkla anlaşılabilir. (...)

Onun için, pek ufak olmakla birlikte işbölümünün çokça göze çarptığı bir yatırımdan, iğnecilik zanaatından bir örnek alalım; işi bilmeyen bir işçi (...) son kertesine dek çalışmakla, günde belki bir iğneyi güç yapar; yirmi iğneyi ise hiç yapamaz. Ama şimdiki yapılış şekliyle bu iş, başlıbaşına bir zanaat olduktan başka, yine ayrı birer iş olan, bir sürü kollara ayrılmıştır. İşçinin biri teli çekip gerer; bir başkası bunu düzeltir; bir üçüncüsü keser; bir dördüncüsü ucunu sivriltir; bir beşincisi baş geçebilmesi için tepesini ezer. Başı yapmak iki üç ayrı işlemi gerektirir. Başı tepeye takmak ayrı bir iştir. İğneleri ağartmak başka bir iştir. İğneleri kâğıda sıralamak bile, başlıbaşına bir zanaattır. Önem taşıyan iğne yapma işi, böylece aşağı yukarı on sekiz ayrı işleme bölünmüştür. Kimi fabrikalarda, bütün bunları başka başka işçiler yapar. Ötekilerde ise aynı işçi, bunların kimi zaman ikisini, üçünü birden yapar. Ben yalnız on işçi çalıştırdığı için bir kısım işçilerin bu işlemlerden ikisini, üçünü birden yaptıkları bu tür küçük bir fabrika gördüm. Pek yoksul ve bu yüzden gerekli aletler bakımından kötü donatılmış olmasına karşın, işçiler sıkı çalışınca, aralarında, günde on iki libre kadar iğne yapabiliyorlardı. Her librede, dört binden çok orta boy iğne bulunmaktadır. Demek, bu on iki kişi bir arada günde kırk sekiz bini aşkın iğne yapabilmekteydi. Şu halde, kırk sekiz binin onda birini yapan her adam, günde, dört bin sekiz yüz iğne yapıyor sayılabilir. Oysa, birbirine bağlı olmadan, ayrı ayrı çalışsalar bu iş için yetişmemiş bulunsalardı, bunlardan her biri, günde teker teker, kuşkusuz yirmi iğne, belki bir tek iğne bile yapamayacaktı. Yani yaptıkları çeşitli işlemlerin elverişli bölümü ve birleşimi sonucunda şimdi başardıklarının iki yüz kırkta birini muhakkak dört bin sekiz yüzde birini, ihtimal ki beceremeyeceklerdi. (...)

Başka her zanaat ve imalatta işbölümünün etkileri şu pek ufak iştekileri andırır. Ne var ki, bunların bir çoğunda iş, ne böylesine ince bölümlere ayrılabilir ne de işlem bakımından böylesine basitleştirilebilir. Ancak, işbölümü her zanaata ne denli sokulabilirse emeğin üretici güçlerini o oranda artırmaktadır. Türlü zanaatlarla çeşitli uğraşların birbirinden ayrılmasının bu fayda üstünlüğü dolayısıyla olduğu anlaşılıyor. Bu birbirinden ayrılma ise genel olarak, çalışmanın ve gelişmenin en yüksek kertesinden yararlanan ülkelerde en ileri götürülmüş bulunmaktadır. (...) Gerçekte çiftçiliğin doğal özelliği, inceden inceye emek bölümüne, bir işin öteki işten büsbütün ayırt edilmesine, sanayide olduğu kadar elverişli değildir. Çoğu zaman, marangozluk ile demircilik zanaatının ayrıldığı şekilde, hayvan besleyenle mısır yetiştiren çiftçinin işini birbirinden büsbütün ayırmaya olanak yoktur. İplikçi, hemen her zaman, dokumacıdan ayrı bir kimsedir. Oysa, çift süren, tırmık kullanan, tohum eken, ekin biçen çoğunlukla aynıdır. Bu başka başka türden işlerin sırası, yılın farklı mevsimlerinde geldiğinden, tek bir insanın bunların herhangi biriyle sürekli olarak uğraşması mümkün değildir. Bu zanaatta, emeğin üretici güçlerinin sanayideki gelişmeye ayak uyduramamasının nedeni, belki çiftçiliğin bütün kollarında kullanılan emeği öyle baştan aşağı, tüm olarak birbirinden ayırmanın imkânsızlığıdır. Gerçi pek varlıklı milletler, genel olarak, çiftçilikte de, sanayi de komşularını geçerler.

İşbölümünün sonucunda aynı sayıda adamın iş miktarında sağlayabildiği bu büyük artış, üç ayrı nedene sahiptir. (...)

İlki, el yatkınlığının gelişmesi, işçinin başarabileceği iş miktarını kesinkes artırır; işbölümü, her adamın görevini birkaç pek basit tek işleme indirip bu eylemi işçinin yaşamında biricik uğraş haline getirdiğinden, işçideki el yatkınlığı kuşkusuz pek çoğalır. (...)

İkincisi, bir çeşit işten bir ötekine geçerken, çoğunlukla yitirilen vaktin tasarrufu ile elde edilen fayda, ilk bakışta sanacağımızdan çok büyüktür. Bir çeşit işten, bir başka yerde, büsbütün ayrı aletlerle yapılan bir ötekine çabucak geçmek olanaksızdır. Küçük bir çiftliği ekip biçmekte olan kırdaki bir dokumacı, tezgâhından tarlasına, tarlasından tezgâhına giderken, vaktinin çoğunu yitirir. Her iki zanaat aynı atölyede yürütülebildiğinde zaman kaydı kuşkusuz pek az olur ama ne de olsa buradaki bile bayağı belirgindir. (...)

Üçüncü ve sonuncusu, uygun makine kullanarak emeğin ne denli kolaylaştırılıp kısaltıldığı muhtemelen herkesin gözüne çarpmaktadır. Örnek göstermeye gerek yoktur, onun için yalnız şurasına değineceğim: İşi bunca kısaltıp kolaylaştıran bütün makinelerin icadı, anlaşılan kökeninde işbölümünden ileri gelmiştir. İnsanların, bir amaca ulaşmanın daha zahmetsiz,

daha kestirme yollarını bulup çıkarmaları, bütün dikkatleri o bir tek hedefe yöneltildiğinde, zihinleri bir sürü değişik şeyler arasında dağıldığı sırada olduğundan daha muhtemeldir. (...)

İyi yönetilen bir toplulukta halkın en aşağı tabakalarına dek yayılan geniş kapsamlı zenginliği oluşturan, işbölümü dolayısıyla türlü zanaat ürünlerinin hepsinin fazlasıyla çoğalmasıdır. Her işçinin elinde, yaptığı eserin kendi gereksinmesinden çok olup, dilediği gibi kullanabileceği büyük bir miktar vardır. Başka her işçi de tıpkı aynı durumda bulunduğundan, yaptığı malların büyük bir miktarını onlarınkinin büyük miktarı ile ya da aynı şey demek olan, bedeli ile değiş-tokuş etmesi mümkün olur. O öteki işçilere gereksinim duydukları şeyleri bol bol verir, onlar da onun işine yarayanları yine çokça sağlamış olurlar. Böylelikle, topluluğun tüm çeşitli tabakaları arasında herkese ulaşan bir bolluk yayılmış olur. (...)

Binlerce kişinin yardımı ve işbirliği olmaksızın, uygar bir ülkede mal bakımından en kötü durumdaki bir kimsenin, pek yanlış olarak külfetsiz ve sade bildiğimiz, her zamanki biçimiyle bile donatılamayacağını anlarız. Gerçi bir lordun pek aşırı gösterişi yanında, berikinin eşyası elbette çok sönük, çok bayağı kalır; böyle olmakla birlikte, bir Avrupa hükümdarı ile çalışkan, tutumlu bir köylünün eşyası arasındaki fark, her zaman, bu köylünün eşyalarıyla, on bin baldırı çıplak vahşinin yaşamı ve özgürlüğü konusunda dediği dedik nice Afrika kralının eşyası arasındaki kadar olmasa gerekir.

İşbölümünün Doğmasına Yol Açan Prensip Üzerine

Bunca faydalara kaynaklık eden bu işbölümü, kökeninde, bunun oluşturduğu herkese ulaşan zenginliği önceden görüp amaç edinen bir insan kafasından doğmuş değildir. İşbölümü, öyle geniş bir fayda gözetmeyen, insan tabiatındaki belirli bir eğilimin, yani alıp vermenin, bir şeyi bir başka şeyle trampa ve değiş-tokuş etmek eğiliminin pek yavaş, tedrici fakat kaçınılması imkânsız olan sonucudur.

Bu eğilimin, daha çok aydınlatılması mümkün olmayan insan doğasının temel prensiplerinden biri mi, yoksa daha muhtemel göründüğü gibi muhakeme ve konuşma yeteneklerinin kaçınılmaz bir sonucu mu olduğu, bizim inceleyeceğimiz konu ile ilgili değildir. Bu eğilim bütün insanlarda vardır; başka hiçbir hayvan soyunda görünmez. Hayvanlar ne bunu ne başka çeşit başka çeşit akitleri bilirler. Aynı tavşanın peşinden koşan iki tazı, ara sıra elbirliği ile hareket ediyor gibi görünür. Her biri, avı arkadaşına doğru kışkırtır ya da arkadaşı onu kendisine gönderdiğinde yakalamaya çalışır. Yine de bu, o hayvanlar arasındaki bir anlaşmadan ileri gelmeyip yalnızca o sırada aynı

amaç üzerinde hırslarının rasgele birleşmesinden dolayıdır. Köpeğin bir başka köpekle, hak ve insaf gözeterek, bile bile, bir kemiği bir başka kemik karşılığında değiş-tokuş ettiği görülmemiştir. Hareketleri ya da doğal bağırışı ile bir hayvanın bir başka hayvana bu benim, şu senin; ona karşılık sana bunu vereceğim diye anlattığı görülmüş değildir. Bir hayvan, bir başka hayvandan yahut bir adamdan bir şey elde etmek istedi mi, hizmetini gereksindiği kimselerin yakınlığını kazanmaya çalışmaktan öte kandırma yolu yoktur. Köpek yavrusu anasına yaltaklanır; sofradaki efendisi eliyle beslenilmek istenen zağar bin türlü şaklabanlıkla onun dikkatini çelmeye çalışır. Kimi zaman insanın da kendi benzerlerine karşı aynı oyunlara başvurduğu olur. İstediğini yaptırmak için başka çaresi olmayınca türlü dalkavukluklar edip yaranarak onların lütfunu elde etmeye çabalar. Bununla birlikte, her defasında bu çareye başvurabilmek için vakit olmaz. Uygar topluluklarda her an, bir sürü insanın işbirliği, yardımlaşması gereklidir. Oysa birkaç kişinin dostluğunu kazanmak için bütün ömür hemen hemen yetmez. Hemen bütün öteki hayvan soylarında, olgunluk çağına erişince her biri tamamıyla başıboştur. O doğal haliyle başka hiçbir canlı yaratığın yardımına ihtiyacı yoktur. İnsanın ise hemen bir düzine soydaşının yardımına ihtiyacı vardır. Bu yardımı yalnızca onların iyilikseverliğinden beklerse, eli böğründe kalır. Onların bencilliğini kendi lehine ilgilendirip dilediğini yapmalarının menfaatleri gereği olduğunu, onlara gösterebilirse, insanoğullarını razı etmesi olasılığı çoktur. Bir başkasına, herhangi bir alışveriş önerisinde bulunanın yapmak istediği budur: ihtiyaç duyduğumu bana verin, siz de benden şu ihtiyacınızı alın. Buna benzer her önerinin anlamı budur. İhtiyaç duyduğumuz bu lütufların en çoğunu böyle elde ederiz. Yemeğimizi kasabın, biracının veya fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını kollamalarından bekleriz. Onların insan severliğine değil, bencilliğine sesleniriz. Hiçbir zaman kendi ihtiyacımızı ağzımıza almaz, onların kendi faydasından demvururuz. Bir dilenciden başka kimse yalnızca hemşerilerinin iyilikseverliğine güvenmek yolunu tutmaz. Dilenci bile buna bütün bütün bel bağlamaz. Gerçi hayırsever kimselerin iyi niyeti, geçiminin bütün temelini oluşturur. Ama eninde sonunda, bu kaynak yaşamak için muhtaç olduğu bütün gerekli maddeleri kendisine iletse bile bunları ona ihtiyaç duyduğu sırada yetiştirmediği gibi, yetiştiremez de. Zaman zaman ortaya çıkan ihtiyaçlarının büyük bir kısmı, başka insanlarınki gibi, sözleşme, değiş-tokuş etme, satın alma ile karşılanır. Birinin kendisine vermiş olduğu para ile yiyecek satın alır. Bir ötekinin bağışladığı giysileri, kendisine daha uygun gelen başka eski giyeceklerle ya da başını sokacağı bir yerle veya yiyecekle trampa eder yahut ihtiyaç duyduğunda yiyecek, giyecek ya da başını sokacağı bir yer satın alabileceği para ile değiş-tokuş eder.

Karşılıklı ihtiyaç duyduğumuz lütufların çoğunu birbirimizden, böyle anlaşma, trampa, satın alma ile elde ettiğimiz gibi, kökeninde işbölümüne yol açan da bu aynı alışveriş eğilimidir. Bir avcılar ya da çobanlar kabilesinde, filan kimse bir başkasından daha çabuk, daha ustalıkla, örneğin, yay ve ok yapmaktadır. O bunları sığır ya da av eti karşılığında, arkadaşları ile sık sık trampa etmektedir. Sonunda anlar ki, böylelikle kendisi yakalamaya çıktığı takdirde tutabileceğinden çok hayvan ve av eti ele geçirebiliyor. İşte çıkarını hesap ettiği için, ok ve yay yapmak gitgide temel işi olur. Bundan ötürü bir tür silahçı olur çıkar. Bir başkası, küçük salaşların ya da bir yerden bir yere taşınabilen kulübelerin kafesini çatıp üstünü örtmekte kendini göstererek sivrilir. Komşularına bu yolda faydalı olmaya çalışır. Komşuları onu yine hayvan ve av eti vermekle mükafatlandırır. Sonunda kendisini bütün bütün bu zanaata verip bir tür dülger olmanın işine geldiğini görür. Bunun gibi, bir üçüncü kimse demirci ya da bakırcı olur. Bir dördüncüsü vahşi giyeceğinin başlıcası olan post ve derilerin işleyicisi yahut debbağ olur. Böylece, kendi tüketimini aşan bütün emek ürününün fazla kısmını ihtiyaç duyabileceği başkalarının emek ürününün benzeri kısımlarıyla değiş tokuş edebileceğinden emin bulunması, her insanı kendini belirli bir işe vermeye, bu iş için olanca yetenek ve zekâsını geliştirip mükemmelleştirmeye özendirir.

Gerçekte, başka başka insanlar arasındaki doğal yetenek farkı, sanıldığından azdır. Olgunluk çağına geldiklerinde, türlü mesleklerden insanları birbirinden ayırt eder görünen çeşitli yetenekler, genellikle işbölümünün nedeni olmaktan çok sonucudur. Birbirine hiç benzemeyen seciyedeki kimseler arasında, örneğin bir bilgin ile sokaktaki sıradan bir hamal arasındaki fark pek öyle yaratılıştan değil, daha çok alışkanlık, âdet ve eğitimden ileri geliyor gibi görünmektedir. Bu kimseler dünyaya geldikleri zaman ve ömürlerinin ilk altı ya da sekiz yılında birbirlerine pek benzerlerdi. Ne ana babaları ne oyun oynadıkları arkadaşları, aralarında göze batan bir fark görebilirdi. O yaşlarda yahut az sonra bunlar birbirinden çok farklı işlerde çalışmaya koyulurlar. O zaman aralarında ayrılık göze çarpmaya başlar ve bu fark gitgide genişler. Öyle ki, artık filozof tüm o kendini beğenmişliğiyle aralarında bir tek benzeyiş noktası bulunduğunu kabule yanaşmayacaktır. Ama alışveriş, trampa, değiş-tokuş etme isteği olmasa idi, her insan yaşamak için muhtaç olduğu her gerekli ve elverişli maddeyi kendi başına ele geçirmek zorunda kalacaktı. Her birinin yerine getireceği ödev, yapacağı iş aynı olacak, büyük yetenek farklarını doğurabilecek biricik etken olan böyle bir görev ayrımı bulunmayacaktı.

Türlü meslekteki adamlar arasında çok dikkate değer bu yetenek farkını ortaya çıkaran bu istek olduğu gibi, bu ayrımı faydalı kılan da yine aynı eği-

limdir. Aynı cinsten olduğu kabul edilen birçok hayvan soyu, insanlar arasında alışkanlık ve eğitimden önce var olduğu anlaşılan yetenek farkından daha pek dikkate değer yetenek farkını doğadan alırlar. Yaratılışta yetenek ve zekâ bakımından bilgin ile sokağın hamalı arasındaki fark, bir samson ile bir tazı; bir tazı ile zağar; zağar ile bir çoban köpeği arasındaki farkın yarısı kadar değildir. Gelgelelim, bu çeşit hayvan soylarının, hep aynı cinsten olmalarına karşın, birbirine faydası yok gibidir. Samsonun kuvvetini desteklemekte, ne tazıdaki çevikliğin ne zağardaki zekânın ne çoban köpeğindeki yumuşak başlılığın en ufak bir hayrı olur. Trampa yahut değiş-tokuş etme gücü veya isteği olmadığı için bu türlü türlü yetenek ve yeteneklerin verimleri, ortaklaşa bir araya getirilip kaynaştırılamaz ve o soyun rahatlığı ve kolaylığı için ufacık bir yararı olmaz. Her hayvan, hep ötekilerinden ayrı, kendi kendine başının çaresine bakıp özvarlığını korumak zorundadır. Doğanın soydaşlarını birbirinden ayırdığı bu yetenek değişikliğinden hiçbir bakımdan yararlanamaz. Tersine olarak, insanlar arasındaki en aykırı yetenekler, birbirine faydalıdır. Teker teker sahibi oldukları yeteneklerin türlü ürünleri, hepsinde bulunan alışveriş, trampa, değiş-tokuş etme isteği sayesinde, denilebilir ki, ortaklaşa bir yığın halinde ortaya konulmuş olur. Her insan oradan başka insanlardaki yeteneklerin ürünlerinden gerek duyduğu parçayı satın alabilir. (...)

Görünmez El

Çalışma ürünü, çalışmanın işlediği nesneye ya da maddelere kattığı şeydir. Bu ürün değerinin büyük yahut küçük olmasına bağlı olarak patronun kârı az veya çok olur. Gelgelelim bir adamın çalışmayı desteklemek üzere bir sermaye kullanması, yalnızca kâr uğrunadır. Bundan ötürü, o sermayeyi hep ürünü en değerli olması yahut en çok para ile veya başka malların en fazlasıyla değiş-tokuş edilmesi muhtemel bulunan çalışmayı desteklemekte kullanmaya çaba gösterecektir.

Ama her topluluğun yıllık geliri her zaman tıpkı tıpkısına o topluluğun yıllık tüm çalışma ürününün değişim değeri kadardır; daha doğrusu, o değişim değerinin ta kendisidir. Onun için, sermayesini elinden geldiğince yerli çalışmanın hayrına kullanmaya, böylelikle o çalışmayı ürünü en büyük değerde olabilecek biçimde yönetmeye çaba gösterdiğinden, herkes topluluğun yıllık gelirini ister istemez imkân ölçüsünde çoğaltmak için didinir. Gerçekte, genel olarak, kamu menfaatini kollamaya niyeti olmadığı gibi, bu çıkarı ne derece gütmekte olduğunun da farkında değildir. Yerli çalışmayı tutmayı yabancı emeği desteklemeye tercih etmekle yalnızca kendi güvenliğini gö-

zetir. O çalışmayı, ürünü en büyük değerde olacak biçimde yönetmekle de yalnız kendi kazancını düşünür; bunda birçok başka hallerde olduğu gibi görünmeyen bir el onu hiç aklından geçmeyen bir amacı gütmeye iter. Bunun aklından geçmeyişi, toplum için her zaman pek öyle kötü olmaz. Kendi çıkarı peşinde koşmakla toplumun çıkarını çoğu zaman gerçekten onu kollamaya niyet ettiği zamandakine göre daha etkin şekilde kollamış olur. Kamu yararına ticaret ediyormuş gibi davrananlardan pek hayır geldiğini görmedim. Gerçekte, bu tacirler arasında fazla rastlanmayan bir yapmacıklık olup onları bundan vazgeçirmek için uzun söze gerek yoktur.

Sermayesini kullanabileceği ve ürünü değeri daha çok olması muhtemel yerlim emek çeşidinin hangisi olduğunu, her kimse bulunduğu durum içinde kendi başına besbelli bir devlet adamının yahut kanun koyucunun onlar hesabına yapabileceğinden çok daha iyi kestirebilir. Sermayelerini ne şekilde kullanmaları gerektiği konusunda özel kişileri yönetmeye kalkan devlet adamı hem pek gereksiz bir özenin yükü altına girer hem de tek kişiye bırakılmak şöyle dursun, ne türlü olursa olsun, hiçbir meclise ya da ayana bile güvenle emanet edilemeyecek bir yetkiyi kabullenmiş olur. Bu yetki ise kendini onu kullanmaya yetenekli sanacak kadar sersem, iddiacı bir adamın elinden daha tehlikeli bir yere teslim edilemez.

Kısıntıların Anlamsızlığı Üzerine

Her bir millete, alışveriş yaptığı bütün milletlerin refahına kıskanç bir gözle baktırılmış, onların kazancı kendisinin zararı saydırılmıştır. Bireyler arasında olduğu gibi milletler arasında da doğal olarak bir birlik ve dostluk bağı olması gereken ticaret, uyumsuzlukla düşmanlığın en gür kaynağı olmuştur. Şimdiki yüzyıl ile geçen yüzyıl içinde krallarla bakanların densiz ihtirası, Avrupa huzuru için tacirlerle sanayicilerin arsız kıskançlığından daha öldürücü olmamıştır. İnsanoğlunu yönetenlerin ortalığı kasıp kavurmaları ve hak tanımamaları, insan işinin doğası dolayısıyla, korkarım hemen hepsi çaresi bulunmayan eski bir beladır. İnsanoğlunun hükümdarı olmayan ve olmaması gereken tacirlerle sanayicilerin, o bayağı yırtıcılığı ve hep kendine yontan zihniyeti belki düzeltilemez ama bunun, kendilerinden başkasının rahatını bozmasının önüne pekâlâ geçilebilir.

Bu mezhebi aslında icat edenin de yayanın da tekel zihniyeti olduğuna kuşku yoktur; onu ilk kez öğretenlerin de ona inananlar gibi budala olmadıkları muhakkaktır. Her ülkede ihtiyaç duyduklarını en ucuza verenden satın almak, büyük halk topluluğunun her zaman çıkarınadır ve çıkarına olması gerekir. Sorun öylesine gün gibi açıktı ki, bunu ispat için tutup zahmete gir-

mek gülünç olur. Zaten tacirlerle sanayicilerin menfaate dayanan safsataları insanoğlunun sağduyusunu altüst etmese, bu söz konusu bile olamaz. Bu bakımdan onların çıkarı, büyük halk topluluğunun menfaatine taban tabana aykırıdır. Bir şirketin[4] gedik sahiplerinin, öteki ahalinin kendilerinden başka işçi çalıştırmasına ket vurmakta çıkarı olduğu gibi, anayurt piyasanın tekelinin kendilerinden başka işçi çalıştırmasına ket vurmakta çıkarı olduğu gibi, anayurt piyasasının tekelini kendilerine sağlamak da her ülkenin tacirleri ile sanayicilerinin çıkarıdır. Büyük Britanya ile öteki Avrupa ülkelerinin çoğunda yabancı tacirlerin ithal ettiği eşyanın hemen hepsi üzerindeki olağanüstü resimler bu yüzdendir. Kendi sanayi mamullerimizle rekabet durumuna girebilecek bütün yabancı sanayi malları üzerindeki yüksek resimlerle yasaklar bundan dolayıdır. Aradaki ticaret dengesinin aleyhte olduğu sanılan, yani ulusal düşmanlığın aleyhlerine pek şiddetle alevlenmiş olduğu ülkelerden her türlü mal ithaline karşı olağanüstü engeller de bundandır.

Bununla birlikte, komşu bir milletin zenginliği, savaşta ve siyasette tehlikeli olmakla beraber ticarette kuşkusuz faydalıdır. Bu, savaş halinde, düşmanlarımızın bizimkine üstün donanmalar ve ordular bulundurabilmelerini mümkün kılar. Ama bir barış ve ticaret durumu içinde yine bu onların bizimle daha büyük değer üzerinden değiş-tokuşta bulunmalarını, doğrudan doğruya kendi çalışmamızın ürünü için yahut ürün ile satın alınan şeyler için daha iyi bir pazar sağlamalarını mümkün kılar. Zengin bir adamın nasıl kendi yöresindeki çalışkan kimseler için yoksul birisine kıyasla daha iyi müşteri olması ihtimali varsa, zengin bir milletin de öyledir. Gerçekte, kendisi sanayici olan bir zengin, aynı işle uğraşanların hepsi için çok tehlikeli bir komşudur. Gelgelelim o semttekilerin bütün geri kalanı, yani en çoğu onun masrafının kendilerine sağladığı mükemmel pazardan yararlanır. Onu aynı işte daha yoksul sanayicilere göre daha ucuza satış yapmasından bile kâr ederler. Bunun gibi, zengin bir milletin sanayicileri, komşularının sanayicilerine kuşkusuz pek tehlikeli bir rakip olabilir. Bununla birlikte, bu aynı rekabet, bir yandan da böyle bir milletin yaptığı büyük masrafın kendilerine başka her şekilde sağladığı mükemmel pazardan çok kâr eden büyük halk topluluğu için faydalıdır....

* Adam Smith, *Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Sebepleri Üzerine Bir Araştırma*, editör Edwin Cannan, New York: The Modern Library, 1937, s. 3-16, 423, 460-461.

4 Burada bahsi geçen şirket bugünkü anlamda değildir, burada üreticilerin veya tacirlerin oluşturduğu ve devletin verdiği bir nişan ile veya yerel yetkililerin yasalarının izniyle tekelleşen bir lonca söz konusudur. (y.n.)

B. PARA İLE MALLAR ARASINDA NASIL BİR İLİŞKİ MEVCUTTUR?

David Hume (1711-1776), Edinburgh İskoçya'da doğdu ve birkaç yıl burada üniversiteye devam etti. Önce hukuk kariyeri yapmak istedi ama sonra bundan vazgeçti. 1760'larda Fransa'daki Britanya Elçiliği'nde memur olarak çalıştıysa da hayatını genelde yalnız başına, tefekkürle ve yazmakla geçirdi. Montaigne'in hayatı bizim için ne kadar canlı ve anlaşılır ise, Hume'un kişiliği de o kadar uzak ve anlaşılmazdır.

Ancak Hume rakipsiz biçimde, Avrupa'nın erken modern çağının entelektüel devlerinden biridir. Hume ve onun mantıksal gücü hakkında şöyle denir: "Onun mantıklı öncüllerini kabul ederseniz ve kusursuz ispatlarını takip ederseniz sizi çok acayip sonuçlara ulaştırır."

Dinsel dogmayı eleştirerek nasıl bir kargaşaya sebep olmuş olursa olsun, bir epistemolog (bilginin doğası, kapsamı ve kaynağıyla ilgilenen bilimadamı), insan doğasının bir yorumcusu olarak Hume'un en kötü düşmanları bile asla onun zekâsının gücünü veya (bazen aldatıcı olan) sıkıcı stilinin çekici kalitesini inkâr etmezler. Bir ekonomi sorununa odaklanan bir büyüteç gibi çalışan zihninin bu iki özelliği de aşağıdaki bölümde açıkça görülmektedir.

*1. Dış Ticaret Dengesine Dair**

David Hume

Ticaretin doğası konusunda cahil olan milletlerin, malların ihracını yasaklaması ve değerli ve faydalı gördüğü ne varsa hepsini kendilerine saklaması alışıldık bir durumdur. Yasaklama ile kendi niyetleriyle doğrudan çelişen bir eylemde bulunduklarını ve bir mal ne kadar çok ihraç edilirse yurtiçinde bu malın miktarının o kadar artacağını ve ilk teklifi her zaman kendilerinin yapacağını düşünmezler.

Eğitimli kişiler Atina'daki antik kanunların incir ihracını suç saydığını, çünkü Attica bölgesinde yetişen bu meyvenin yabancıların damakları için fazla lezzetli olduğunun düşünüldüğünü bilirler. (...) Bana söylendiğine göre, parlamentonun birçok eski kanununda ticaretin doğası konusunda aynı cahilce tavrı benimsemiştir. Bugüne kadar, komşu bir krallıkta mısırın ihraç edilmesi neredeyse her zaman yasaktır; bunu sebebi olarak kıtlığı engellemek amacı gösterilir, oysa verimli toprakları bu kadar zorlayan periyodik kıtlıklara en çok katkıda bulunan şeyin bu olduğu açıktır[5].

---

5 Fransa'ya atıfta bulunulmaktadır. (ç.n.)

Aynı kıskanç korku para konusunda da birçok millete hâkim olmuş ve bu yasakların sadece döviz kurunu kendilerinin zararına değiştirdiği ve daha fazla ihracata sebep olduğu konusunda bu kişileri ikna etmek için hem akıl hem de deneyimler ancak yeterli olmuştur.

Diyebiliriz ki bu hatalar kaba ve aşikâr olmalarına rağmen yine de üstün gelebilmektedirler, çünkü ticareti iyi bilen milletler bile dış ticaret dengesi konusunda güçlü bir kıskançlık sergilerler ve tüm altınlarının ve gümüşlerinin kendilerini terk edeceğinden korkarlar. Bu bana neredeyse her zaman temelsiz bir anlayış gibi gelir; insanlar ve endüstri var olduğu sürece paranın bir krallığı terk etmesi, tüm pınarların ve nehirlerin kuruması gibidir. Gelin ikincisinin avantajlarını dikkatle inceleyelim ve ilkini kaybetmekten asla korkmayalım. (...)

Başkalarının hatalarını ve absürd davranışlarını fark etmekte gayet hızlı bir yazar olan Dr. Swift'in bu konuda yazdıklarından daha eğlenceli bir şey bulunamaz. *İrlanda Adası'na Kısa Bir Bakış* adlı kitabında krallıktaki bütün nakit paranın £ 500.000, olduğunu iddia etmiştir; bu paranın içinden her yıl muntazam olarak İngiltere'ye bir milyon gönderdiklerini ve nakit para ödedikleri Fransız şaraplarının ithali dışında çok az dış ticaretlerinin olduğunu ve bunu telafi edecek başka da bir kaynakları olmadığını belirtmiştir. Bu durumun sonucunda, dezavantajlı biçimde, üç yıl zarfında İrlanda'nın mevcut £ 500.000, tutarındaki parası iki yüzün altına inmiştir. Bugünden sonra, tahminime göre, 30 yıl zarfında para sıfırlanacaktır. Yine de doktoru bu kadar kızdıran İrlanda'nın zenginliğinin artışı fikrinin nasıl hâlâ mevcut olduğunu ve herkes tarafından kabul edildiğini anlamak mümkün değildir.

Kısacası, dış ticaret dengesine dair bu yanlış anlayış, doğası gereği, bakanlığa canı sıkılmış veya kederli biri tarafından keşfedilmiş gibidir ve tüm ihracatların ithalatlarla dengelendiği gibi ufak bir ayrıntıyla çürütülebilir; bu açıdan, insanları ve endüstrimizi koruduğumuz sürece böylesi bir olayın imkânsız olduğunu ispatlayan bir genel argüman oluşturmak faydalı olabilir.

Britanya'daki tüm paranın beşte dördünün bir gecede yok olduğunu ve milletin madeni para açısından da Harry'lerin ve Edward'ların dönemine geri döndüğünü düşünelim, bunun sonucu ne olur? Tüm malların ve emeğin fiyatı da buna orantılı olarak düşmez mi ve her şey o zamanlar satıldığı kadar ucuza satılmaz mı? Bu durumda yurtdışı pazarlarda bizimle hangi millet rekabet edebilir ve bizim yeterince kâr etmemizi sağlayacak fiyatlara kim denizlere açılabilir veya mal satabilir? Bu yüzden ne kadar az zamanda kaybettiğimiz parayı geri kazanabiliriz ve tüm komşu ülkelerin üzerine çıkarız? Aynı düzeye geldiğimiz anda mal ve emeğin ucuzluğu yüzünden elde etti-

ğimiz avantajı kaybederiz ve para akışının devamı bizim tokluğumuz veya doluluğumuz yüzünden durur.

Yeni bir soru soralım: Britanya'daki tüm para bir gecede beşe katlansın, bunun tam tersi bir etkinin oluşması gerekmez mi? Tüm emek ve mal fiyatları komşu milletlerin bizden bir şey satın alamayacakları kadar aşırı biçimde artmaz mı, diğer yandan da onların malları koyulacak bütün kanunlara rağmen bize koşup mal satmalarını ve paramızı almalarını sağlayacak kadar ucuzlamış olmaz mı? Yabancılarla aynı düzeye geldiğimizde ve bize böylesi bir dezavantaj sağlayan zenginliğin getirdiği üstünlüğü kaybettiğimizde durum eski haline dönmez mi?

Şu çok açıktır ki, mucizevi biçimde oluşacak bu aşırı eşitsizlikleri düzeltecek aynı sebepler, doğanın doğal akışında bu sonuçların oluşmasını engelleyecektir ve tüm komşu milletler, sahip oldukları zanaatlara ve endüstriye orantılı bir miktar paraya sahip olacaktır. Natüralistlere bunun sebebini sorun, bir yer yükseldiğinde, bu parçaya uygulanan dengelenmemiş aşırı yerçekiminin dengeleninceye kadar bastırılacağını ve bu olduktan sonra şiddetli bir dış etki olmadığı sürece eşitsizliği bozan aynı sebebin yeniden oluşmasını engelleyeceğini söyleyeceklerdir.

İspanyolların Amerika'dan kalyonlarla getirdiği bütün parayı herhangi bir kanunla veya bir zanaat veya endüstri sayesinde İspanya'da tutmanın mümkün olduğunu hayal edebilir miyiz? Veya Pirene'lerin öbür tarafında satılabilecek tüm malların, oraya gitmenin bir yolunu bulup o engin hazineyi kurutmak yerine, burada, Fransa'da oradakinin onda bir fiyatına satılabileceğini hayal edebilir miyiz? Tüm milletlerin bugün İspanya ve Portekiz ile ticaretlerinden kazançlı çıkmasının, sıvılarda olduğu gibi paranın da uygun bir düzeyden fazla biriktirilememesinden başka ne sebebi olabilir? Bu ülkelerin egemenleri eğer pratikte uygulamak mümkün olsaydı, altınlarını ve gümüşlerini kendilerine saklamakta tereddüt etmezlerdi. (...)

Fransa'ya ilişkin kıskançlığımız ve öfkemiz sınır tanımıyor, en azından kıskançlığımızın akla yatkın ve iyi temellendirilmiş sebepleri var. Bu tutkular ticaretin önüne sayısız engel koyulmasına neden oldu; her iki taraf da birbirini saldırgan taraf olmakla suçladı. Ama sonuçta ne kazandık? Yünlü ürünler konusundaki Fransa pazarımızı kaybettik ve şarap ticaretini İspanya ve Portekiz'e kaydırdık, oradan daha kötü şarapları daha yüksek bir fiyata satın alıyoruz. Fransız şaraplarının İngiltere'de ucuza satılmasının ve tüm bira ve evde üretilen likörlerin yerine geçecek kadar bol olmasının ülkeyi mahvedeceğine inanan çok fazla İngiliz var. Ama önyargıları bir kenara bırakırsak bundan daha masum ve belki de avantajlı bir şey olmadığını görebiliriz. İngiltere'ye şarap sağlamak için Fransa'da ekilen her dönüm bağ,

Fransızların kendi geçimlerini sağlamak için bir dönüm İngiliz buğdayını veya arpasını almasını gerektirir ve açıktır ki bu alışverişte biz daha iyi bir mal almış oluruz. (...)

Bir krallıktaki parayı normal düzeyin altına indirmek ve üzerine çıkarmak için kullanılabilecek bir politika mevcuttur ama bu durumlar incelendiğinde, bizim genel teorimize uyar ve hatta onun otoritesini artırırlar.

Para miktarını doğal seviyenin altına çekmek için bildiğim tek yol, bu krallıkta bayıldığımız banka, fon ve kredi kurumlarının kullanılmasıdır. Bunlar para yerine kâğıt eşdeğerlerini yaratır, tüm devlette dolaşımını sağlar, altın ve gümüş yerine kâğıt verir, emek ve malların değerini bununla orantılı olarak artırır ve böylece bu değerli metallerin büyük kısmını piyasadan uzaklaştırarak değerlerinin daha fazla yükselmesine engel olur. Bu konudaki bizimkinden daha basiretsiz bir akıl yürütme biçimimi olabilir mi? Bunun hayalini kurarız, çünkü bir kişinin cebindeki para ikiye katlanırsa o kişi daha zengin olur; ancak herkesin cebindeki para ikiye katlanırsa aynı iyi etki elde edilemez, çünkü her malın fiyatı da aynı oranda artar ve herkesi eski durumuna getirir. Elimizde daha yüksek para stokunun olması sadece yabancılarla yaptığımız işlemlerde ve pazarlıklarda avantajlıdır ve elimizdeki kâğıtların orada hiçbir anlamı olmadığından, para bolluğunun tüm kötü etkilerini yaşasak da avantajlarından faydalanamayız. (...)

Kâğıt paralarımız kolonilerimizde kullanılmaya başlamadan önce, koloniler kendi dolaşımları için yeterli altına ve gümüşe sahiptiler. Bu malla birlikte ortaya çıkan rahatsızlıklardan en küçüğü değerli metallerin piyasadan uzaklaştırılması oldu. Para yürürlükten kalktıktan sonra, kolonilerin elinde ürünler ve mallar olduğuna göre, ve ticarette değerli olan tek şey para olduğuna göre paranın geri döneceğinden kuşku duyulabilir mi ve tüm insanlar parayı zaten ticaretten başka ne için ister ki? (...)

Dolaşım halinde olduğu sürece asla kendi düzeyinin üzerine çıkmayacak olan para stoklarını artırma yönündeki kuvvetli arzuları sebebiyle veya yanlış temellendirilmiş bir anlayış yüzünden oluşan, asla belirli bir düzeyin altına inmeyecek olan madeni paralarını kaybetme fikri yüzünden ticarete sayısız engel ve gümrük vergisi koyan Avrupa'daki tüm devletleri hakkında ve hepsinden ileri giden İngiltere hakkında nasıl bir hükme varmamız gerektiğini bu prensiplerden çıkarabiliriz. Zenginliğimizi oraya buraya savuracak tek şey böylesi isabetsiz entrikalardır. Ama bu genel kötü etki neticesinde komşu milletler serbestçe iletişim kurmaktan ve ticaret yapmaktan mahrum kalmaktadır; oysa dünyanın yaratıcısı onlara birbirinden çok farklı topraklar, iklimler ve zekâlar vererek iletişim kurmalarını ve ticaret yapmalarını amaçlamıştır.

Modern politikamız parayı piyasadan uzaklaştırmak için tek yöntem olarak kâğıt para kullanımını kabul etmekte, ancak parayı toplamak için mevcut olan tek yöntemi, yani saklamayı reddetmektedir ve endüstriyi frenlemekten ve zanaatlar ve doğa konusunda ortak çıkarlarımız olan komşularımızı ve kendimizi soymaktan başka hiçbir amacı olmayan yüzlerce entrika çevirmektedirler.

Ancak, yukarıda açıklanan kıskançlık neticesinde konanlar hariç, yabancı mallara uygulanan tüm vergiler önyargılı veya faydasız olarak düşünülmemelidir. Alman ketenine uygulanan vergi yurtiçi üreticileri cesaretlendirir ve hem insanlarımızı hem de endüstrimizi geliştirir. Brendiye uygulanacak vergi rom satışlarını artırır ve güney kolonilerimizi desteklemiş olur. Hükümeti desteklemek için gümrük vergisi toplamak elbette gereklidir ama onları yabancı mallara uygulamak daha uygundur, çünkü limanlarda kolayca yakalamak ve vergilendirmek mümkündür. Ancak her zaman Dr. Swift'in gümrüklerdeki aritmetik konusundaki düsturunu hatırlamalıyız. İki iki daha dört etmez, hatta genelde bir eder. Şüphesiz şarap üzerindeki gümrük vergisi üçte bir oranında indirilse, hükümet şu andakinden çok daha fazla gelir kazanır. Ayrıca insanlarımız da böylece daha iyi ve sağlıklı içkileri daha uygun bir fiyata içebilir ve titizlikle üzerinde durduğumuz dış ticaret dengesi de hiçbir önyargıya sebep olmaz. Bu açıdan bira üretimi önemsizdir ve çok az kişiyi istihdam etmektedir. Şarabın ve mısırın nakliyesi de çok kötü olmaz.

Ancak şunu sorabilirsiniz: Daha önceden zengin ve gösterişli olan devletlerin ve krallıkların şimdi fakir ve muhtaç olduğuna dair birçok örnek yok mu? Bir zamanlar ellerinde bolca bulunan para onları terk etmedi mi? Cevabım şudur: Ticaretlerini, endüstrilerini ve insanlarını kaybederlerse altınlarını ve gümüşlerini elde tutmayı da bekleyemezler, çünkü bu değerli metaller bu avantajlarla orantılı olarak elde tutulur. Lizbon ve Amsterdam eğer Doğu Hindistan ticaretini Venedik ve Ceneviz'den aldıysa, buradan elde edilen parayı ve kârı da aldılar demektir. Hükümet merkezi taşındığında, uzaklarda pahalı ordular beslemek gerektiğinde, yabancılar büyük fonlara sahip olduğunda bu sebeplerin doğal sonucu olarak para miktarı azalır. Ama bunlar paranın bitmesi için şiddetli ve zorlayıcı yöntemlerdir ve genelde bunlara insanların ve endüstrinin taşınması da eşlik eder. Ama bunlar değişmezse ve para kaybı devam etmezse, para her zaman geri gelmenin bir yolunu bulur; hiçbir fikrimiz olmayan ve şüphelenmediğimiz yüzlerce kanaldan para geri akar. Flanders'ta ihtilalden sonra üç uzun savaş boyunca ne büyüklükte bir hazine harcanmıştır? Belki bugün Avrupa'da mevcut olan paranın yarısından fazlası. Peki şimdi bu para ne olmuştur? Avusturya bölgesindeki dar sınırlar içinde midir? Kesinlikle hayır. Paranın çoğu bir şekilde harcayan ülkelere geri dönmüştür ve zaten kendisinden alınan zanaatlara

ve endüstriye geri aktarılmıştır. Bin yıldan daha uzun süre önce Avrupa'nın tüm parası açıkça ve bilinen yollardan Roma'ya akıyordu ama gizli ve bilinmeyen kanallardan akarak yok oldu, şimdi Papa'nın bölgesinde endüstri ve ticaretin ihtiyacı çok fazladır ve bu bölge tüm İtalya'daki en fakir bölgedir.

Kısacası bir hükümetin insanlarını ve üreticilerini korumak için çok önemli sebepleri vardır. Korku veya kıskançlık olmadan parasını insani ilişkilerin akışına güven içinde teslim edebilir. Ya da koşulu kontrol etmeye çalışırsa ancak insanları ve endüstriyi etkilediği kadar kontrol edebilir.[6]

* David Hume, *Çeşitli Konulardaki Denemeler ve Risaleler*, Londra, 1758, s. 179-183, 186-187. Editör tarafından modernize edilmiştir.

C. İNSANLIK KENDİ KENDİSİNİ DOYURABİLİR Mİ?

Thomas Robert Malthus, 1766 yılında Londra yakınlarında doğdu ve 1834'te öldü. 1797 yılında Anglikan Kilisesi'ne girmeden önce Cambridge Üniversitesi'nde hem okudu hem de ders verdi. Ertesi yıl Avrupa'nın ekonomik, sosyal ve politik tartışmalarının ortasına bomba gibi düşen çalışmasını yayınladı: *Toplumun Gelecekteki Gelişmelerini Etkileyecek olan Nüfus Prensibine Dair Bir Deneme* adlı eserini yayınladı. Bu risalenin değerini takdir edebilmek açısından Malthus'un yaşadığı dönemde çoğu Avrupa ülkesinin nüfusunun az olarak görüldüğünü akılda tutmak gerekir. Hatta bazı hükümetler özenli bir nüfus sayımı yapılmasını yasaklıyordu, çünkü insan gücünün yetersiz olduğunun düşmanları tarafından öğrenilmesinden korkuyordu. Aynı dönemde Condorcet gibi bazı yazarların iyimser teorileri bayağı revaçtaydı. Malthus eserini bu iki gruba hitaben yazmıştı.

*1. Nüfus Prensibine Dair Deneme**

Thomas Malthus

Geçmiş Zamanlarda ve Dünyanın Daha Az Uygar
Bölgelerinde Nüfus Sayımı Hakkında Konunun Tespiti.
Nüfus Artışının ve Gıdanın Artış Oranları.

Toplumun gelişimine dair bir sorgulamada, bir konunun incelenme yöntemi –

1. İnsanlığın mutluluk yönündeki ilerlemesini engelleyen sebeplerin incelenmesi; ve

6 Hume'un ticari problemlere yaklaşımını Aziz Thomas Aquinas'ın Summa Theologica'daki yaklaşımıyla (sf. 356) karşılaştırınız.

2. Bu sebeplerin gelecekte tamamen veya kısmen yok olması olasılığının gözden geçirilmesidir.

Bu soruya tamamen girebilmek ve bugüne kadar insanoğlunun gelişimini etkileyen tüm sebepleri sıralamak bir kişinin gücünü aşar. Bu denemenin asıl amacı, insan doğasına doğrudan bağlı büyük sebeplerden birini incelemektir; bu sebep, toplumun oluşumundan beri sürekli ve etkili bir biçimde etkin olsa da bu konuyla ilgilenen yazarların nadiren ilgisini çeken bir meseledir. Bu sebebin varlığını oluşturan olgular gerçekten de sürekli ifade ve tasdik edilmiştir; ancak doğal ve zorunlu etkileri hemen her zaman gözden kaçmıştır ama muhtemelen ahlaksızlık ve sefalet ve aydınlanmış hayırseverlerin sürekli olarak her çağda düzeltmeye çalıştığı bir gerçek olan, doğanın hediyelerinin eşit biçimde dağıtılmaması bu etkiler arasında önemli bir pay sahibi kabul edilmiştir.

Benim bahsedeceğim sebep ise tüm canlılarda görülen, kendisi için hazırlanan besinden daha hızlı büyüme eğilimidir. (...)

Mükemmel özgürlük durumu sağlandığı takdirde nüfusun doğal artışı ne olacaktır? Peki insan üretimi için en uygun şartlar sağlandığında dünya üzerindeki beklenen üretim artış oranı nedir?

Bugüne kadar bilinen hiçbir ülke yoktur ki insanların tavırları saf ve basit olsun, varlık için gerekli vasıtalar bolca bulunsun, aileyi geçindirmenin zor olması gibi sebeplerle erken evlilik üzerinde hiçbir kontrol olmasın, kötü gelenekler, şehirler, sağlıksız meslekler veya kötü çalışma şartları yüzünden insanlar harcanmasın. Bunun sonucu olarak da tam bir özgürlük içinde gelişen bir nüfus gücüne sahip hiçbir devlet olmamıştır. (...)

Geçim için gerekli vasıtaların nispeten bol, insan davranışlarının nispeten iyi ve erken evlilik kontrollerinin az olduğu Amerika'nın kuzeyindeki devletlerde Avrupa'daki modern devletlerin hepsinden daha hızlı biçimde nüfus kendini ikiye katlamaktadır; biri yüz elli yılda bunu başarırken, diğeri yirmi beş yılda gerçekleştirmektedir. Yine de bu dönemler boyunca bazı şehirlerde ölüm oranı doğum oranını geçmiştir; bu da açıkça gösteriyor ki, bu kusurlu bölgeler hariç tutulduğunda artış genel ortalamadan da daha hızlı olacaktır.

Tek meşguliyetin tarım olduğu ve kötü geleneklerde istilaların pek bilinmediği eski yerleşimlerde nüfusun on beş yılda ikiye katlandığı görülmektedir. Bu olağanüstü oran bile nüfusun azami gücü göz önüne alındığında az gelir. Yeni yerleşime açılan bir bölgede zorunlu olarak çok ağır çalışma koşulları mevcuttur; ayrıca yerleşenler arada bir muhtemelen birkaç cana mal olan veya üretimin ürünlerini bir oranda azaltan Kızılderili hücumlarına uğramıştır.

36’da 1 ölüm oranıyla hesaplanan Euler’in[7] tablosuna göre, ölümlerin doğumlara göre oranı 3’e 1 ise, nüfusu ikiye katlama süresi on iki yıl artı bunun beş bölü dördüdür. Üstelik bu oran olası bir tahmin değildir, bu oran kısa dönemlerle birden çok ülkede gerçekleşmiştir.

Sör William Petty[8] ise on yıl gibi bir süre içinde nüfusun ikiye katlanabileceğini tahmin etmektedir.

Ama doğrudan uzaklaşmadığımızdan tamamen emin olmak için bu artış oranlarının en yavaş olanını alacağız, tüm ifadelerin üzerinde anlaştığı bu oranın sadece üremeyi içerdiği tekrar tekrar teyit edilmiştir.

Artık kendimizden emin biçimde ilan edebiliriz ki, kontrol edilmediğinde nüfus her yirmi beş yılda bir kendisini ikiye katlar, yahut geometrik oranda artış gösterir.

Dünya üzerindeki üretimin artış oranına gelirsek, bunu belirlemek o kadar da kolay değildir. Ama kesin olarak şunu söyleyebiliriz: Kısıtlı bir bölgedeki artış oranı kesinlikle nüfus artışından bambaşka bir doğaya sahiptir. Bir milyar insan, bin kişilik bir nüfusla aynı biçimde yirmi beş yıl içinde kendini ikiye katlayabilir. Ancak çok sayıdaki nüfusu besleyecek gıda kesinlikle o büyük nüfus kadar hızlı artmaz…

Avrupa şu anda hiç de sahip olabileceği kadar büyük bir nüfusa sahip değildir. Oysa Avrupa’da insan üretiminin mümkün olan en iyi yönde ilerlediği söylenebilir. İngiltere ve İskoçya’da tarım bilimi çok gelişmiştir ve bu ülkelerde hâlâ büyük oranda tarıma açılmamış topraklar vardır. Gelin bu adadaki (Büyük Britanya) üretim oranının gelişmeye en uygun koşullar altında ne oranda artacağını inceleyelim.

En uygun politikalarla ve tarıma yönelik büyük desteklerle adanın ortalama üretimi ilk yirmi beş yıl içinde ikiye katlanır, bu bile akla yatkın biçimde beklenebilecek artıştan fazla görünmektedir…

Daha önceki ortalama üretime, gerçekte mutlaka düşecek olmasına rağmen her yıl eklenecek miktarın da aynı kalacağını varsayalım; her yirmi beş yılda bir üretim şu anda üretilen kadar artacağını düşünelim. En heyecanlı spekülatör bile bundan yüksek bir artış hızı hayal edemez. Birkaç yüzyıl sonra adadaki her dönüm arazi bir bahçeye dönecektir.

Bu tahmin tüm dünyaya uygulanırsa ve dünyanın insanlara sunduğu varlığı için gerekli vasıtalar yirmi beş yılda bir bugünkü kadar arttığı düşünülürse bu, insanoğlunun gerçekleştirebileceği hayal edilen en büyük artıştan bile fazla olur.

---

7 Leonard Euler (1707-1783), İsviçreli matematikçi ve fizikçi, uygulamalı matematik biliminin babalarından biri sayılır. (ç.n.)

8 Petty (1623-1687), erken dönem İngiliz sosyal istatistik araştırmacılarındandı. (ç.n.)

Bu yüzden adil biçimde şunu söyleyebiliriz ki, dünyanın bugünkü haline bakarak varlık vasıtalarının insan üretimine en uygun koşullarda bile aritmetik orandan daha hızlı artması mümkün değildir.

Bu iki farklı artış oranının getireceği zorunlu sonuçlar bir araya getirildiğinde çok çarpıcıdır. Gelin bu adanın nüfusunu on bir milyon olarak kabul edelim; bugünkü üretimin de bu sayıyı rahatça doyurabileceğini varsayalım. İlk yirmi beş yılın sonunda nüfus yirmi iki milyon olacaktır, gıda da ikiye katlandığı için varlık vasıtaları da ikiye katlanacaktır. Sonraki yirmi beş yılda nüfus kırk dört milyon, ancak varlık vasıtaları sadece otuz üç milyon kişiye yetecek miktarda olacaktır. Sonraki dönemde nüfus seksen sekiz milyon olacak ama varlık vasıtaları bunun ancak yarısını beslemeye yeterli olacaktır. Neticede ilk yüzyıl tamamlandığında nüfus yüz yetmiş altı milyon iken varlık vasıtaları ancak elli beş milyon kişiye yetecektir, yüz yirmi bir milyon insan tamamen açıkta kalacaktır.

Adayı değil, tüm dünyayı ele alırsak ve göçleri hariç tutarsak, bugünkü dünya nüfusu eğer bir milyar ise insan ırkının sayısal artışı şöyle olacaktır: 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256; ancak varlık vasıtaları 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 diye artacaktır. İki yüzyıl sonunda nüfusun varlık vasıtalarına oranı 256'ya 9 olacaktır; üç yüzyılın sonunda ise 4096'ya 13; iki bin yıl sonraki rakamlar neredeyse hesaplanamayacak düzeydedir.

Bu varsayımda dünyanın üretimine hiçbir şekilde sınır koyulmamıştır. Sanki sonsuza dek artabilecek ve tahmin edilen her miktarı aşabilecek gibi düşünülmüştür; yine de nüfus artışı her dönemde çok daha üstündür, insan türünün artışı ancak zorunlu yasaların işletilmesiyle ve böylece daha büyük bir gücün engel olarak araya girmesiyle varlık vasıtaları düzeyinde tutulabilir...

Nüfusu etkileyen pozitif engeller çok çeşitlidir ve ister kötülükten, ister sefaletten kaynaklansın, her türden sebebi içerir – bunların tümü insan yaşamının normal süresini kısaltır. Bu yüzden bu başlık altında, uygun olmayan işler, ağır çalışma şartları ve mevsimlerin kötü etkileri, aşırı fakirlik, çocukların kötü bakılması, büyük şehirler, her türden aşırılık, yaygın ve bulaşıcı hastalıkların tümü, savaşlar, veba ve kıtlık sayılabilir.

Nüfusun artışı önündeki engelleyici ve pozitif durdurma sebepleri olarak sınıflandırılabilecek bu engelleri incelediğimizde bunların ahlaki kısıtlamalara, kötülüğe ve sefalete indirgenebileceğini görürüz.

Engelleyici durdurma sebeplerinden biri olan ve sonunda hiçbir ödül olmayan evliliğin kısıtlanması tamamen ahlaki bir kısıtlama olarak adlandırılabilir.

Rasgele cinsel ilişki, doğal olmayan tutkular, evliliğin ihlal edilmesi ve düzensiz ilişkilerin sonuçlarının gizlenmesi için uygunsuz fiiller, engelleyici durdurma sebeplerinin kötülük başlığı altında toplanır.

Doğa kanunları nedeniyle engellenemez biçimde ortaya çıkan pozitif durdurma sebepleri özellikle sefalet olarak adlandırılabilir; açıkçası bizim kendi başımıza açtığımız savaş, aşırılık ve gücümüz dahilinde engelleyebileceğimiz diğer dertler ise karışık bir doğaya sahiptir. Bunları başımıza açan şey kötülüktür ve sonuçları da sefalettir...

Her ülkede bu engellerden bazıları, ister güçlü ister güçsüz olsun, sürekli faaliyettedir ama genel yaygınlıklarına rağmen nüfusunu varlık vasıtalarının destekleyebileceğinden çok artırma yönünde sürekli çaba göstermeyen çok az ülke vardır. Bu sürekli çaba yine sürekli bir biçimde toplumun alt sınıflarını baskı altında tutmaktadır ve onların koşullarında kalıcı bir iyileştirme yapılmasını engellemektedir.

Bu etkiler, toplumun bugünkü durumunda aşağıdaki davranış biçimine sebep olmuş gibi görünmektedir. Varlık vasıtalarının bütün ülkelerde yaşayan insanlara yetecek sayıda olduğunu kabul edelim. En kötü toplumlarda bile mevcut olan nüfusu artırma yönündeki sürekli çabalar varlık vasıtalarından önce insan sayısını artırmaktadır. Bu yüzden, önceden on bir milyon kişiye yeten gıda, on bir milyon beş yüz bin kişiye bölünmektedir. Neticede fakir olanlar daha kötü yaşama şartlarına maruz kalır ve büyük bir kısmı ağır baskılarla sarsılır. Ayrıca piyasadaki çalışan sayısı da mevcut işle orantılı olarak bakıldığında artar, emek fiyatları düşme eğilimi gösterir ama gıda fiyatları yükselir. Çalışan bundan dolayı eskiden kazandığını kazanabilmek için daha çok çalışmak zorunda kalır. Bu üzüntülü dönemde evlilik hevesini kıran şeyler öyle artar ve bir aileyi geçindirmek o kadar zorlaşır ki, nüfustaki artış azalır. Aynı anda, emeğin ucuzluğu, çalışan sayısının fazlalığı ve bunlar için endüstrinin gelişmesinin zorunluluğu tarımla uğraşanların topraklarını işlemek için daha çok kişiyi işe almasına neden olur, yeni topraklar işlenir, zaten işlenen toprak ise gübrelenir ve daha iyi sürülür ve yola çıktığımız dönemdeki nüfusu beslemeye yetecek oranda varlık vasıtası üretilmiş olur. Bu durumda, çalışanın durumu biraz daha rahatlar, nüfusla ilgili kısıtlamalar bir derece gevşer; bunun ardından kısa bir süre sonra mutluluğun aynı geri ve ileri hareketi tekrarlanır.

* T. R. Malthus, *Nüfus Prensibine Dair Bir Deneme*, Londra: Reeves and Turner, 1878, s. 1-6, 8-10.